

॥ श्री हरि ॥

(આગળના પાના પ્રથમ તથા પાંચમા પુસ્તકમાંથી કરી ઉપાવેલ)

ચોવીસ આખ્યાન.

ભાગ ૨ એ.

લખવાર,

અમરમસાદ ત્રીકમલાલ શ્રીવેંકય.

મૂલનિવાસ માંગરોળ. (કઠીયાવાડ).

પ્રસિદ્ધ કર્તા,

દશરથલાલ ગંગારામ વ્યાસ.

નાગરવાડે-પાટણ-ગુજરાત.

ચોવીસ આખ્યાનનાં નામ.

- (૧) પુરંજન આખ્યાન, (૨) ભરતજના ભય ભર, (૩) શ્રીમદ્દા-
દાખ્યાન, (૪) વામનચરિત્રાખ્યાન, (૫) અરકંડેય મુનિને માયા દર્શન,
(૬) દ્રુપદાખ્યાન, (૭) ગાંધેદ્ર મેલનું આખ્યાન, (૮) શ્રીકૃષ્ણ જન્મમંચળ,
(૯) અમૃતધાન આખ્યાન, (૧૦) આંખરીશ ગદાદજનું આખ્યાન, (૧૧) શ્રી
સખરી ચરિત્ર, (૧૨) શ્રીમત ભરત ભાગવત આખ્યાન, (૧૩) શ્રીનુવર્ણીદાસ-
જીતા પ્રત્યય, (૧૪) પીપાળ મહારાજની કથા, (૧૫) સુરદાસ ચરિત્ર,
(૧૬) શ્રીરામદાસ સ્વામી-પૂર્વ ચરિત્ર, (૧૭) શ્રીરામદાસ સ્વામી, (૧૮) શ્રી
મધવદાસજીનું આખ્યાન, (૧૯) શ્રીરૂપ સનાતન આખ્યાન, (૨૦) શ્રી જીવ
ગુણાર્જનું આખ્યાન, (૨૧) હરિદાસજીનું આખ્યાન, (૨૨) ગજધર ભટ્ટજીનું
જીવન, (૨૩) શ્રીકૃષ્ણદાસ પથારીનું આખ્યાન, (૨૪) શ્રીભક્તમાળનું આખ્યાન.

અમદાવાદ-શ્રી સત્યનિજ્ય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં આ સાંકળચંદ હરિલાલે છાપ્યું.

સંવત ૧૯૭૦. (આવૃત્તિ ૧ લી.—પ્રત ૫૦૦.) સને ૧૯૧૪.

(સર્વ હસ્ત પ્રસિદ્ધ કર્તાએ પોતાના સ્વાધિન રાખ્યા છે.)

દિશ્મત ૩. ૧-૧૨-૦.

માર આખ્યાનકિ ૩. ૧-૦ ૦

ચોવીસ આખ્યાન (પ્રથમ ભાગ) કિ. ૩. ૧-૧૨-૦.

ચોવીસ આખ્યાન (ત્રીજો ભાગ) કિ. ૩. ૧-૧૨-૦.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગતયાત્રી કોપીરાખિત ભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૨-૭૮ ધર્મિક

પુસ્તકનું નામ સોલ્લાસ સારથ્યાન-૨

વિષય ક્રિ. ૭

॥ श्री हरिः ॥

(આનંદ પત્રના પ્રથમ તથા પાંચમા પુસ્તકમાંથી ફરી છપાવેલાં)

ચોવીસ આખ્યાન.

ભાગ ૨ જો.

લખનાર,

અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ શ્રીવૈષ્ણવ.

મૂલનિવાસ માંગરોળ. (કાઠીયાવાડ).

પ્રસિદ્ધ કર્તા,

દશરથલાલ ગંગારામ વ્યાસ.

નાગરવાડો-પાટણ-ગુજરાત.

ચોવીસ આખ્યાનનાં નામ.

(૧) પુરંજન આખ્યાન, (૨) ભરતજીના ત્રણ ભવ, (૩) શ્રીમદ્ભા-
દાખ્યાન, (૪) વામનચરિત્રાખ્યાન, (૫) મારકંડેય મુનિને માયા દર્શન,
(૬) દ્રુપદાખ્યાન, (૭) ગન્ધર્વ મોક્ષનું આખ્યાન, (૮) શ્રીકૃષ્ણ જન્મમંગળ,
(૯) અમૃતપાન આખ્યાન, (૧૦) અંબરીશ મહારાજનું આખ્યાન, (૧૧) શ્રી
રામરી ચરિત્ર, (૧૨) શ્રીમત્ ભરત ભાગવત આખ્યાન. (૧૩) શ્રીતુલસીદાસ-
જીનો પ્રભાવ, (૧૪) પીપાહ મહારાજની કથા, (૧૫) સુરદાસ ચરિત્ર,
(૧૬) શ્રીરામદાસ સ્વામી-પૂર્વ ચરિત્ર, (૧૭) બીરામદાસ સ્વામી, (૧૮) શ્રી
માધવદાસજીનું આખ્યાન, (૧૯) શ્રીરૂપ સનાતન આખ્યાન, (૨૦) શ્રી જીવ
ગુંસારનું આખ્યાન, (૨૧) હરિદાસજીનું આખ્યાન, (૨૨) ગદાધર ભટ્ટજીનું
ગારવ, (૨૩) શ્રીકૃષ્ણદાસ પથદારીનું આખ્યાન, (૨૪) શ્રીભક્તમાળનું આખ્યાન.

અમદાવાદ-શ્રી સત્યચિન્મય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શા. સાંકલચંદ હરિલાલે છાપ્યું.

સંવત ૧૯૭૦. (આવૃત્તિ ૧ લી.—પ્રત ૫૦૦.) સને ૧૯૧૪.

(સર્વ હક્ક પ્રસિદ્ધ કર્તાએ પોતાના સ્વાધિન રાખ્યા છે.)

કિંમત રૂ. ૧-૧૨-૦.

બાર આખ્યાન કિ. રૂ. ૧-૦-૦.

ચોવીસ આખ્યાન (પ્રથમ ભાગ) કિ. રૂ. ૧-૧૨-૦.

ચોવીસ આખ્યાન (ત્રીજો ભાગ) કિ. રૂ. ૧-૧૨-૦.

શ્રી હરિ:

અર્પણ પત્રિકા.

મે.રા.રા. શ્રીમાન માનવંતા શેઠજી.

ઉજમશીભાઈ પીતાંબરદાસ.

સુ. પાટણ.

—શાર્દૂલ વિક્રોદિતમ્—

શ્રેયાન્ શ્રીપતિપાદપૂજનપુરુઃ પીતામ્બરસ્યાત્મજો ।
લોકે જુજયન્નીતિ નામમૃમર્ણી દાતા વદાન્યો ધની ॥
કીર્તિં ચ્ચારદશીતરશ્મિસદશી વિશ્વ્યાપિતા મૂતહે ।
તસ્મા અર્પયતે સુમક્તચરીતં ગ્રન્થં સમુત્સાહતઃ ॥ ૧ ॥

મનહર છંદ.

- * માનિતા મયાગુ મહા, સુશિલ સુભાગી શાશ્વા; *
- * શ્રીમંત ધીમંત ધર્મ-કાર્ય કરનાર છે. *
- * ઠેલવણી ખાતે દ્રવ્ય, દીધે બાંધ દીલભર; *
- * અનાથ અપંગતણા, જીવન આધાર છે. *
- * સહસ્ર ચંડીનો મહા પ્રયોગ કર્યો તે સાથે; *
- * વિષ્ણુયાગ કરી ભર્યો, કીર્તિનો ભંકાર છે. *
- * વિશા આરોગા વણિક, ઉજમશી પીતામ્બર; *
- * ધર્મ-કાર્ય કરવામાં મનના ઉદાર છે. ૧ *
- * ભાત છે અથુરદાસ, સ્વભાવે ઉદાર ખાસ; *
- * બણે રામ લક્ષ્મણની ભેડ તે જણાય છે. *
- * લઘુ ભાત છતાં પૂછ્યા, વિષુ નવ કરે કામ; *
- * આપ છે પરોપકારી, દીનતણા દુઃખ હારી. *
- * દુઃખી દેખી દિલ જેવું, હમેશાં મૂઝાય છે; *
- * બહેર દુઃખમાં નાણાં, આપે બાંધ પ્રેમ ધરી; *
- * અમલદારોમાં માન, બહુ સચવાય છે. ૨ *

સી એ પીએ તવ પોતે પીએ સી ખાય તવ તે ખાય છે,
તે ગાય ત્યારે ગાય ને દુઃખી થાય તવ દુઃખાય છે.

ગીતિ.

ધણા જણાએ વાનર, પર ખેલાડી અને હુકમ કરતા,
ધણા જણા એવા નર, પરખે લાડી અને હુકમ કરતા.

લાવણી લગડી.

એક દિવસ ધરિ કંચન અખતર, કનક રથે કરીને સ્વારી,
પંચ પ્રસ્થાવનમાં, વિચર્યો નૃપ અખુટ ભાયાઓ ધારી.
શીઘ્રગતિ રથને હય જોડ્યા, પાંચ દાંડી બે ચક્રો બે;
ધરી એકને, ધ્વજ ત્રણ પાંચ દોરી રાશ એક છે.
સારથી એક જગ્યા આસનની, સામન પાંચ વિધિ મહી છે;
પડદા સાતે, પાંચ વીધિ ગતિ રથે પથની મહી છે.
વડુ ધનુષ દશ સિપાઈ ઉપર, જમાદાર નૃપ સાથ હોતો;
રાણી ત્યાગીને, મૃગો હણવા વનમાં વિચર્યો ધસતો.
પાડા સુવર રોઝ મૃગ શેલા, ધણા હણી ચાક્યો જ્યારે;
બુખ્યો તરસ્યો, ફરીને ઘેર ભૂપ આવ્યો ત્યારે.
ન્હાઈ જમી સુઈ ઉઠી ધરી તન ચંદન કુસુમો શણગારી;
બની કામ વશ, ગયો અંતઃપુરમાં જ્યાં રહે પ્યારી.
સ્વસ્થાનમાં દીઠી નહીં મીઠી, સખીયોને પુછ્યું ત્યારે;
જણી રીસાણી, શાણી રાણી પડી પૃથ્વીપર ખારે.
કચવાતે મન તદા પુરંજન, પ્રિય પ્યારીની પાસ ગયા;
લઇ ખોળામાં, ચાંપતા પાદ વદા શું દાસ થયા.

રાગ કાદી-“ એ રહા મેંતો ઉનકા બચન દેદેકારી ” એ ઠાળ.

સખી માન માન મનહારી, ભારી ભૂલ થઈ ગઇ પ્યારી મહારી.	ટેક.
રાગ્ન ભલે કર છઉં કીંકર, માનીશ એ હિતકારી.	ભારી.
કહે તે કહું ન ડહું ન સુરથી, બોલ તે લઉં હું સ્વીકારી.	ભારી.
કામે પીઝાઈ કૃપા ચિત્ત આહું, થા ઝટ રીઝવ નારી.	ભારી.

ભુજંગી.

સુણી ભૂપતીની સ્તુતિ એ મુનારી, ઉઠી ન્હાઇ શૂગારીને એ મુનારી;
પતિ પાસ આવી અતિ માન રાખી, દીધો લ્હાવ ધર્પા મતિમાં ન રાખી.

હરિગીત.

અગીયારસો તો પુત્ર-ને પુત્રીઓ પણ થઇ સામટી,
પ્રત્યેક પરણ્યાવ્યાં થયા, પૌત્રો નહિ આશા મટી;
પાંચાલ દેશ પતિ પુરંજનનું કુટુંબ વધે ગયું,
પણ એ સકળ સુખ તો અરેરે ! યુવાતી અવધે ગયું.

શાળી.

હતી આપત્તિ નરપતિ શીરપર આસપસિની સજે, ચંડવેગ ગંધર્વ નરેશ અરિ. હતો સકળ પ્રસન્ન;
ગાંધવેનિ ગાંધર્વી ત્રણસેં સાહની બેઠી, અર્ધા કાળા અર્ધા ઘોળા રહી સંબંધજ બેઠી.
ચંડવેગનું સેન પ્રબળ નગરી લૂટે ન ધરાતાં, નાગ પાંચ ફણ વાળો સ્થામો લડ્યો નહીં ગભરાતાં.
લડ્યો એકલો બહુથી વર્ષો સો મુખી તે શુર. તેથી નિર્બળ બન્યો નહીં મુંઝાયો પુરપતિ ઉર.

ગીતિ.

મુદ્ર સુખે રહી સખીઓ, ભોગ રૂપ લઇને કર તોકરથી;
નાર વસે વસનારે, વિપતિ લટકતી રતિએ નવ વરતી.

શાપાદની ચાલ.

કાળ કન્યા પુત્રી સદૈવ કુંવારી, વર શોધે નિસરી તન વારી;
ફરતી એજ સાડ ત્રિલોકે, વરે કોઈ ન મુખ અવલોકે.
વયાં પુરૂષ થઇને નારાજ, ત્યારે કીધાતા દેશ ના રાજ;
હતી આવી નારદ પાસે વરવા, બ્રહ્મચારી રહ્યા બેપરવા.
ના પાડી તેથી શાપ છે દીધા, મુની સતત ભટકતા કીધા;
તેણે દાખવ્યો યવનનો રાય, જેની પાસ શું વનનો રાય.

પીણુ “લાવ સખી એને” એ રાગ.

કાળ કન્યા આવી યવનની પાસે, વદી વરવાની વિનતિ ઉઘાસે. ટેક.
યવન બૂપ છે તેથી ગાણું પ્રિય, આવી નીરાશ માત્ર તુજ આશે. કાળ
કરે કંઈણા દુઃખ દીન ત્રીયા ગણી, વર મુજને વર એ ચહું આશે. કાળ.

ગજલ “શા માટ જાય રામ માત” એ રાગની.

સુણી એ કન્યકાની વાત યવનનો પતિ, દેવોએ ના લહી સકે એવી જેની કૃતિ;
તે વદ્યા તારી વાત નારી ધારી મેં ચિતે, કદરૂપી તેને ક્યાંહી કોઈ નહીં વરે પ્રિતે.
માટે તે ગુપ્ત પેશી જઈ સર્વ જન તને, ભોગવી નાંખ હણી જેથી એ નહીં હણે;
હું આપું સંગ સેન મ્હાડું ને પ્રજ્વલાર બ્રાત, થા બેન ફરીશ તારી પુંઠે હું છું પગી સાથ.
એ રીતે તાં કામ-ને મારો વિજય થશે, ગમી વાત નારીને અને મંડયા બેઉ રસે.

લાવણી.

બયના સિપાઇ પ્રજ્વલાર કાળ-કન્યાએ, પૃથ્વીમાં ફરતાં આવ્યાં તેજ જગ્યાએ;
જ્યાં નાગ પુરંજનની નગરી રક્ષે છે, તે ઘેરી લીધી યવનનું સેન પક્ષે છે.
પુરપતિ કાળ કન્યાથી ગયો દબાઈ, માલીક થઈ બેઠી તમામ પુરની માંહી;
યવનો સહુ દરવાજેથી પેદા તે સાથે, પીડયું પુરને દુઃખ પામ્યો બહુ પુરનાથે.
કન્યાની બાથમાં દીન લીન પુર સ્વામી, જેતાં જેતાં શત્રુની સત્તા જામી;
સેવક સંતતિ વર્તે વિરૂદ્ધ અપમાની, રાણીએ તજ્યા સ્નેહ થઈ હેરાની.

પદ “ઝટ સહામું ભુવો જગ” એ રાગ.

પુરંજન નૃપ પામ્યો હાર, અરેરે પુરંજન નૃપ પામ્યો હાર;
થઈ ગયો ખરેખર ખવાર ને લાચાર, હેરામ શ્રીરામ (૪) પુરંજન. ટેક
કાળ કન્યાએ કીધો પરાલવ, પાંચાલ દેશ ખુવાર;
એ જોઈ દિલકું રહ્યું દાઝતું, મુઝયો ન કંઈ વિચાર. હેરામ.

પાદ સ્પર્શતાં જોઈ શીતલા લહું ગયા પતિ ત્યાગી;
બની દુર્ભાગી...હાં.....ને રોધ પતિ-અનુરાગી.

ગીતિ.

ચીતા ખડકા તથા ચિંતા, બળી મરવા દુબળી સતી ધસતી;
એ અવલોકી સુશ્લોકી, વિપ્ર રોકી કહે ધૃતિ આવી વધતી.

“ રાગ વણુઝારો ” પદ.

ચેત ચેત ચિત્ત વિચારી, ક્યાં સુધી રહીશ અવિચારી. ટેક.
તું કોણુ કોણુ મરનારો, હું કોણુ ? સખા મૂળ તારો રે;
તેં દીધા છેક વિસારી. ચેત ચેત.
પુર પામી થયો તું રાય, અતિ લુબ્ધ રહ્યો સ્ત્રીમાંભરે;
તેથી આ દેહી ધારી. ચેત ચેત.
નથી તું નર કે વળી નારી, બેઠ દેહ તે એકે ધારીરે;
કાનો પતિ કાની પ્યારી. ચેત ચેત.
બેઠ હંસ આપણે પ્યારા, માનસ સર પર વસનારારે;
નથી જાત આપણી ન્યારી, ચેત ચેત.
સમજણુ એવી સહુ પાડી, માયાથી છુટા પાડીરે;
દીધો સ્વસ્થાન પહોંચાડી. ચેત ચેત.

પદ. “ મીરાંનું મન મોહનશું માન્યું ”

સજન સહુ સમજને ક્યાનો સાર, આ તો ઊચર્યું છે મર્મ મોઝારરે. ટેક.
રાગ પુરજન જીવ સમજવો, પુર તે જાણો દેહ;
ધ્વિર સખા વસ્યા અંતરમાં, એનોજ છે સત્ય સ્નેહરે. સજન.
મનુષ્ય શરીર પુર સૌથી ઉત્તમ, બુદ્ધિ તે ગણવી નાર;
સખા ધન્દિયો સખાઓ વ્રતિ, સર્પ પ્રાણુ તે હારરે. સજન.
પાંચાળ દેશ તે પાંચ વિષય ને, નવ છે દેહમાં દ્વાર;
આંખો કાનો નાકાનાં કાણું બે, બેને મુખ શીશ્ન ગુદાએ પ્રકારરે. સજન.
દુઝાન ચક્ષુની ધન્દિ સમજવી, વિભ્રાજીત દેશ રૂપ;
એવી રીતે સહુ ધન્દિ વિષયનાં, સમજને પ્રકટ સ્વરૂપરે. સજન.
બંધ દાર હાથ પગ બે કલ્યા, ને હૃદય એ અંતઃપુર;
રથ તે દેહ સ્વખાવસ્થાનો, અશ્વો તે ધન્દિયો જરરે. સજન.
ચંડ વેગ ગાંધર્વ વર્ષ એ, દાસો દાસી એ દિન રાત;
કાળ કન્યા તે જરા યવન નૃપ, એજ મૃત્યુ સાક્ષાતરે. સજન.
આધી વ્યાધી એ સિપાહીઓ યવનના, પ્રજ્વળાર તે કાળ તાવ;
કર્મ કરે ફળ બેઠે ચહે કરે, કોણુ કરે અટકાવરે. સજન.
સમજે શરીરને ને તેના ભૂપને, છોડે વિષયનો સંગ;
સેવે શ્રી કંથને ભાવેથી સંતને, તેને અનંત જિમ્મગરે. સજન.

ઉપાય ભક્તિયોગ ને તે પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય કયા શ્રવણ અર્થાત્ આવાં વચન છે. અને તેથીજ “ અમારો આનંદ ” આપને આપી અમારી પેઠે આપે પોતાથી પણ કરે જવા અમારી વિનંતિ છે. આ વિષયમાં પોતાથીજ બંનતું જે કરે છે તેજ મહત્ પુરૂષો ગણાયા છે. બલકે અહીંજ નારદજી કહે છે.

પ્રજાપતિપતિઃ સાક્ષાઙ્ગવાનગિરિશ્ચોમનુઃદક્ષાદયઃપ્રજાધ્યક્ષા નૈષ્ઠિકાઃસનકાદયઃ ॥

મરીચિરવ્યંગિરસૌપુલસ્ત્યઃપુલહઃક્રતુઃ ભૃગુર્વશિષ્ઠિત્યેતેમદંતાબ્રહ્મવાદિનઃ ॥

અથાપિવાચસ્પતયસ્તપોવિદ્યાસમાધિભિઃ પશ્યંતોઽપિનપશ્યંતિપશ્યંતંપરમેશ્વરમ્ ॥

સાક્ષાત્ બ્રહ્મા, શંકર, ભગવાન, મનુ દક્ષ વગેરે પ્રજાપતિ, સનકાદિ, નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીઓ મરીચિ, અત્રિ, અંગીરા, પુલસ્ત્ય, પુલહ, ક્રતુ, ભૃગુ વશિષ્ઠિ હું તથા નારદ, આટલા બ્રહ્મવાદીઓ, વેદ, વાણીના વેત્તા છીએ. અને તપશ્ચર્યા, વિદ્યા તથા સમાધિવડે સર્વને જ્ઞેનારા પરમેશ્વરને જ્ઞેવા મથીએ છીએ પણ હજી સાક્ષાત્કાર થતાં તો મુક્તિજ થવાની પણ જૂદા જૂદા ઉપાય વડે તે તમામ દેવ ઇંદ્રિયાદિ પણ એજ પ્રયાસમાં છે. તે માટે નારદજીએ જે સાર કહ્યો તે ઉપરથી બતાવ્યો છે.

હરિર્દેહમૃતામાત્મા સ્વયંમકૃતિરીશ્વરઃતત્પાદમૂલંશરણંયતઃસેમોનૃનામિદ ॥

બલકે છેવટ સ્પષ્ટ કહે તે પરમેશ્વરનું નામ હરી કરીને પ્રસિદ્ધ છે. દેહને ધરનાર પછી તે દેહ દેવ. મનુષ્ય, પક્ષી કે પતંગ ગમે તેનો હો-પણ તેના પણ આત્મા અને પ્રકૃતિના પણ ઇશ્વર એટલે પુરૂષ પ્રકૃતિ એતન અએતન જીવ ને માયા જે બે તત્વો છે તેમના ઇશ્વર તે શ્રીહરિ છે. પ્રકૃતિ પણ તેના વશ ને દેહધારી માત્રે તેના વશ છે ને તેથીજ એ પ્રકૃતિથી એ જીવને છુટા થવા મરજી હોય તો ખરા માલીકને જેના તાબામાં ખરેખર એ પ્રકૃતિ છે તેનાથી અલગ કરવા તેના શરણ જવું. તે પણ પાદ મૂળમાં એમ કહી સાકાર સર્વેશ્વરનું સૂચન કરે છે. ને છેવટ કહી દેછે કે પુરૂષને આંહી કલ્યાણ એથી છે બલકે આગળ કહે છે. યતોમયનમણ્યપિ તેને પછી લગરીક પણ નથી હતિવેદસવિદ્વાન. એ રીતે આનંદવધ્વી ઉપનિષદે, જે આનંદને દેવાદિથી કોટીગણો બતાવ્યો. જ્યાં મનવાણી થોક બતાવ્યાં, જેના પામવાથી આનંદ પ્રાપ્તિને લયનિવૃત્તિ જણાવ્યું ને તેવાને માટે વિદ્વાન શબ્દ પ્રયોગ કર્યો છે. ત્યાં પણ તેનાથી ઇન્દ્રિયિક ડરતાં દોડે છે. બતાવ્યું ને આંહી તપ સમાધી કરે છે એમ જણાવ્યું. એમ સર્વેશ્વર કાણ ને ક્વે છે તે શી રીતે પમાય ? ને તેથી શું ફળપ્રાપ્ત થાય ? એ વિષયમાં શ્રુતિઓના અર્થ દાખલા દલીલથી સમજાવવાજ પુરાણ ઇતિહાસ (ઉપબ્રહ્મણ) થયેલ છે. એમ બેઉની મુદ્દાની વાતોમાં એક કંઈતા જોઈ સિદ્ધ થાય છે ને ચિત્તને સુદૃઢ થાય છે કે ઇશ્વરના સ્વરૂપ વિશે અમારા આનંદ નિધાન વિશે જે અર્થ શુકદેવજી કહ્યો કે નારદજી કહ્યો બીજા શિષ્યોને સમજાવે છે તેજ અમારા સમજવામાં જેણે અમને સમજાવ્યો તેના સમજાવ્યાથી આવ્યો છે, ને તેજ અમે આપને નિવેદન કરીએ છીએ.

નારી કામલુગારી ઇચ્છિત તન ધારી, વયે વર્ષ સોળની દીસે હજી કુંવારી;
શલુગારી મનહારી રતિને લગવનારી. પેઠા.

શોધે છે તે નાથ સ્મરે છે એજ વાત, જોઇ કામળગાત અલ્યો પુરનો નાથ;
આલ્યો પાસ વાત વરવા દિલ ધારી. પેઠા.

૫૬ “ તુંને જાદુ એ મેરે પર ” એ રાગ.

અહો જ્ઞાલી કમળ નેન વાળી ક્યાંથી આવી કોની છે અને ક્યાં ચાલી ?

ધર્મની લગ્ન કે અજની સરસ્વતિ, વિશ્વની લક્ષ્મી શું ચાલી ? ક્યાં.

કરનું કમળ શ્રી તે દીધું શું ફેંકી, બોલ મને ધાર ચાલી. ક્યાં.

દેવી નથી અડે પદ તુજ મુને, કર મુજને ભાવશાળી. ક્યાં.

વીર સકર્મી સંગ અહીં વશ, રાખીશ પ્રેમથી પાળી, ક્યાં.

સ્હામું તો જો જરા શરમ તજીને, બોલ હૃદય કર ખાલી. ક્યાં.

૫૭. “ તેરા કુમલા જીવરવા. ”

ધણા જ્ઞાલા નગરીપતિ, જ્ઞાલા નગરીપતિ;

અહો ધણા જ્ઞાલા નગરીપતિ, વદી સતિ. ધણા જ્ઞાલા. ટેક.

અહીં આવી એટલુંજ જાણું, નવ જાણું હું અથ ધતિ. વદી.

માણું આપથી વિવિધ વિષય સુખ, છેજ એ વિચારી એ મતિ. વદી.

વસીએ આંધી સો વરસે સંગે, રંગે રમીએ ઉમંગેથી. વદી.

કોઇ અભાગી કોઈ છે ત્યાગી, લાગી લગની તમારી અતિ. વદી.

ગૃહસ્થ ધર્મ પરમ સુખ દાયક, ગાળું ગ્રાહક મારા પતિ. વદી.

વસંતતિલકા.

સ્ત્રી ને પુરુષ કરી એવી રીતે કરાર, વર્ષો રહ્યાં શત પુરે ધરીને કરાર;

સ્વામી સમોવડ રૂડી સખી પ્રેમવાળી, સ્વામી સમોવડ રૂડી શક્તી પ્રેમ વાળી.

ચોપાદ—નર નારી માણે છે મોજ, વિધ વિધ ભોગ ભોગવે રોજ;

ઉન્હાળે જળાકીડા કરે, અન્ય દેશમાં બેઠે નીસરે.

ઉપર જવા સાત છે દાર, નીચે જવા દાર બે દાર;

ધાંચ પૂર્વ બે પશ્ચિમ મહી, દક્ષિણ ઉત્તર અડકે તહી.

લાવણી.

ખદોતાઆવિમુખી દ્વારા જન્ય પૂર્વ મંહે જ્યારે. વિબ્રાજીતદેશે રહે જ્ઞાન નામ મિત્ર ત્યારે હારે;
નલિની અને નાલીની દ્વારા જન્ય પૂર્વમાં જોણી વાર, સૌરભદેશે મિત્ર નામ અવધુત સંગ રહે રૂડી પ્રકાર.
મુખ્યા નામ મુખ્ય દરવાજો ઉગમણીગમ જન્ય જદા, આપણુ બહુદન દેશે વિપણુરક્ષણ સખા રહે સંગતદા;
દક્ષિણ પિતૃહુ દ્વારે પંચાલે શ્રુતિ-ધરની સાથે જન્ય, ઉત્તર દેવહુ દ્વારે પંચાલે પણુ શ્રુતિ-ધરની રહે સ્થાય.
આસુરી દ્વારે આમકદેશે દુમેદ મિત્ર પશ્ચિમે સંગ, નિરૂત્તી દ્વારે વૈશસદેશે લુપ્ધક સખા રહે સઉમંગ;
નિર્વાક અને પેશસ્કૃત બે દ્વાર તણાં રહે કમાડ બંધ, પંહેલે દ્વારે જન્ય ચાલતા બીજે કામ કરે અત્યંત.

હરિગીત.

વિષુચીત નાજર સંગ રાજ જનનામાં જન્ય છે,

ત્યાં નારીવશ દિનરાત એ સહુ કાળમાં દેખાય છે;

અજનાભ પછીથી ન કાઢ કહે, કૃતિની કિરતી સહુ જોઈ કહે.

ભૂમળી “ ઓધવળ છે અળગીરે. ” એ રશી

હરિભક્તિમાં પુરારે, ભરતળ ઉદાસી રહ્યા;
રાજ્ય વેચી પુત્રોને રે, હરિક્ષેત્ર વાશી થયા.
ગંડકાને (૨) તીરેરે વસે એકલા વનમાં;
છોડી તૃષ્ણા (૨) સમૂળીરે શાન્તિ છે પુરી મનમાં.
કંદ મૂળે (૨) ફળે જળેરે શ્રીવરને આરાધે;
સ્નેહ વધતો (૨) પ્રભુમારે, ખુબી વધતી લાધે.
ઉર ‘મીઠાવ્યું’ (૨) પ્રેમેરે શિથિલ સહુ માત્ર થયાં;
રોમો ઉઠે (૨) તે સાથે રે હર્ષાંશુ વહેજ જતાં,
બૂલે પૂજા (૨) એ પોતેરે પ્રેમમાંથી લીન થઈ;
મળ માણે (૨) અલૌકિકરે હરિરસમીન થઈ.

લાવણી “ ધર્મધુરંધર ધીર ” એ રાગ.

એક પ્રાત શ્રી ભરતે ગંડકામાં સુભ સ્નાન કર્યું,
સંધ્યા વાંદી ૭ ઘડી લગી જપ જપતા ધ્યાન કર્યું;
ત્યાં તરશી મૃગલી આવી પાણી પીવા લાગી,
સિંહગર્જના પાસ સુણી કે ભયભીત થઈ લાગી,
ટૂંકી સ્હામે ઉંચી કીનારે ફાળ ભરી જેવી,
ગર્ભ નીકળી પડ્યો નદીમાં મુર્છ મૃગલી તેવી;
મૃગઅવ્યયું જળ માંહે તણાતું દેખી દયા આવી,
અનાથ જાણી ઉંચકી રાખ્યું આશ્રમમાં લાવી.
માતા મુર્છ ને મેંજ અચાવ્યું એ અભિમાન થયું,
ઉછેરવા રક્ષવા લગાવાતું ધમસાણુ થયું;
વધિ પ્રતિદિન આસક્તિ હરિ ભક્તિ ગઈ ઘટતી.
યમ નિયમો છુટ્યા ને સેવા મૃગની ગઈ વધતી.

૫૬. “ જગદીશ છપરે ” એ રાગ ‘કાલીંગડો.’

અરે શિશુ મૃગલા, (૨) મુજ વીણ તારં નથી કાઢ.
નથી માત સ્નેહી તારે, મુજને તું સરવસ ધારે;
છે માત્ર ભરોંસે મ્હારે, રહ્યું મન પ્રોઈ. (૨)
ઝરણુગત તને ન છોડું, કેમ રીત શાસ્ત્રની તોડું;
ભલે થાય માંડે હિત મોડું, થઈશ નહીં દ્રોહી. (૨)
રહે નીશદિન મ્હારી પાસે, પ્રેમે પજા મ્હારે નિવાસે;
અહીં કંઈ અનિષ્ટ નહીં થાશે, જીવું હું તને જોઈ. (૨)

૫૬. “ બન ગયો બેદ. ” એ રાગ.

ભરતજીને ભાવે રે શીશુ મૃગલીનું.
હરતાં ફરતાં મુતાં ખેસતાં, સાથે સાથે આવે;

ટેક.

મુજ વીણું

મુજ વીણું

મુજ વીણું

ટેક.

બાળ ખેલતું અને ગેલતું, ચપટી વગાડી કરથી તે કુદાવેરે. શીશુ.
 સમીધ ફળો લેવા જઈ પુઠે, રખે પશુ કાંઈ ફાવે;
 એ ભયથી નિત સાથે રાખે, થાકે અડે તો ખભે આપ ઊઠાવેરે. શીશુ.
 પુળ કરતાં પુઠે આવી, હરણું શીશ બીડાવે;
 પુષ્પ દર્લે ફેંદી નાંખે તવ, મીઠ્યા કાપ કરી કદી ધમકાવેરે. શીશુ.
 જરી ડરે મૃગ કે દુઃખી દેખી, પ્રીતે જીર દબાવે;
 ખમાં બાપુ, મા વિણના બચ્યા, ન દુઃખી થઈશ તને કાંઈ નહીં ફુલાવેરે. શીશુ.
 અડે અંગ પર કુદે ગોદમાં, મુખથી મુખે લગાવે;
 શીત થુંકના કણો ઊડાડે, તેમ પ્રેમે વધુવધુ ખેલાવેરે. શીશુ.
 વનમાં જતું રહે તવ જખે, કદા કુશળ ફરી આવે;
 વાર થાય તો કરે વિલાપો, જીવે ફરી તવ જીવમાં જીવ આવેરે. શીશુ.
 આયુષ એમ ખુટયું ને લેટ્યા, અંત જૂપર વિણ ફાવે;
 ત્યારે પણ પડખે મૃગ લપટયું, થશે શુંજ એનુંએ વિચારોઅકળાવેરે. શીશુ.
 પ્રાણ ગયા મૃગનાજ વિચારે, અન્ય દેહ કેમ આવે;
 થયાજ મૃગ પણ જ્ઞાન પૂર્વનું, બન્યું રહ્યું પ્રભુ સેવાને પ્રભાવેરે. શીશુ.

મજલ. “ લાચાર શીશુ આ દાર છે. ” આશારી.

ધિક્કાર વારંવાર છે, મૃગનો અવતાર છે;
 થયું નવ થયું ન થનાર છે, મૃગનો અવતાર છે, ધિક્કાર. ટેક.
 હું ભરત રાજ તે ચરું, તૂણખડ પશુ થઈને;
 વાચા નથી સાધન નથી, ફળ વેઠે સાર છે. ધિક્કાર.
 જ્ઞાની થયો વનમાં ગયો, ગ્રહો પ્રભુ પંથ છતાં;
 બૂલી ગયો મૃગ શીશુથી, દુઃખ એ અપાર છે. ધિક્કાર.
 મુંઝી મા કાલીજર ગીરીમાં, જાગે હરિકેત્રે;
 મુની આશ્રમે રહી કર્મ વેદું, એ વિચાર છે. ધિક્કાર.

દુહો.

એમ ચહી ત્યાં જઈરહી, સહી લઈને નિજ લાગ્ય;
 ગંડકા મહીં ઊભા રહી, કયું મૃગનું તન ત્યાગ.

શાહુલ.

જ્ઞાની ભક્ત શુચી અતી સહનતા, સંતોષ વાળા ભલા;
 અંગીરા કુળ માંહી વિપ્ર ધની તે, પત્ની ખેડેને વર્યા;
 મોટીના નવ પૂત્ર સજ્જ પ્રકટયા, સંતાન ખે નાંનીથી;
 પુત્રીને શુચી પુત્ર તે ભરતજી, જન્મ્યા સુજ્ઞાની સુ-ધી.

પદ. “ અબ મેરી રાધેને ” એ રાગ.

ભરતજી જાણીને શ્રેલા ગણાય, જડભરત તેથી કહેવાય.

ટેક.

દાઝ્યો દુધે જાંસ પુકતો, તેમ સંગજ નવ ચાલ્ય;	
ગાન પૂર્વનું બન્યું રહ્યું છે, જાંના સદા હરિ ખ્યાય.	જડભરત૦
બહેરા મુગા અંધ ગણે કદી, ન ગણે જન ભૂલ ખ્યાય;	
ચિત્તભ્રમ તો ખુદ તાતે ગણતા, પરણાવવા ન ચાલ્ય.	જડભરત૦
સમાવર્તન સુધી દીજ દેહે, કરતું ઘટીત ગણાય;	
જનોઈ દીધું પણ ગાંડા સુત, પાળે ન નીયમ જસય.	જડતરત૦
પિતા શીખવે ગાયત્રી પણ, શીખે શીદ શુર્યો કાય;	
ચાર માસ વિત્યા તવ ચાકયા, ગણ્યા મસ્ત મન માંલ્ય.	જડભરત૦
પિતૃ ભાવથી માથાકુટ તો, કરેજ ગયા સદાય;	
મથતા મથતા મરી ગયા ઐ, મા સતિ ધર્મ શુર્યોકાય.	જડભરત૦
જડ ગાંડા કહીને ખોલાવે, સામું તેજ કહેજાય;	
વેડે પકડી કામ કરાવે, ટાડું સુકું ખાય.	જડભરત૦
દુઃખ તન સહે જતાં મન ન લહે, પુષ્ટ બની રહે કાય;	
ફાટયાં કપડાં ધુળ અંગપર, મહેનત કરીને ખાય.	જડભરત૦

ગીતિ.

શરમાયા તવ ત્રાતા, ક્યારા કરવા ખેતરપર રાખ્યા;
ત્યાં પણ કામ બગાડયું, તોપણ જગજન ભયે દોષ સાંખ્યા.

લવણી.

નીચલોક સેવતા હતા ભદ્રકાળીને, બળીદાન આપવા લાવ્યા જન આલીને;
તે લાગ લઈ નાશી ગયો ખરેજ ટાંણે, શોધવા નીકળ્યા બીલ ઠેક ઠેકાણે.
મધરાત સમય ને નીશા હતી અંધારી, જડભરત ઉભા રહે ચોખ્ખા ધીરધારી;
ત્યાં પડ્યા નજર બીલોને ને ખોલાવ્યા, અતિ પુષ્ટ મૂઠ જોઈ રીઝી બાંધી લાવ્યા.
ન્હરાવી ચંદન ભુપણ વસન ધરાવી. પકવાન જમાડી પુષ્પ હાર પહેરાવી:
કાઠી વરધોડો દેવી સમીપ આણ્યા, જોઈ શાંત ખરેખર સૌએ ગાંડ્યા જાણ્યા.
ધૂપ દીપ ફલ ફળની આહુતીઓ આપી, વિધિ સધળો પુરો થયો કે ઉપાડ્યા પાપી;
ગોરે મંત્રેલી સળવેલ મહા મોટી, ખેંચી તલવાર ભરત ઉપર. થઈ ખોટી ! ! !

મનહર “ ધન્ય ધન્ય ભદ્રકાળી ” એ રાગ.

સમરે છે ઉરે હરિ રથા પ્રભુમાંજ દરી, તેજે દશે દીશા ભરી વૈશ્રવ શીશમણી;
ભદ્રકાળી બ્રહ્મ તેજ અતિ તેમને જોતેજ, જાણ્યું નથી સ્હેજ શીરે છે હરિ ધીંગો ધણી.
તેજ ન સંખ્યાયું સ્હામું દેખી ન શકાયું, ધૈર્ય ધારી ન રખાયું અચકાયું જીર તે ભણી;
સાચું સમજાયું ત્યારે મનડું મુંઝાયું ભારે, તનડું દેઝાયું તેજે માતા ગાભરી બણી.
તાપ એ ન સહી શક્યાં મૂર્તિમાં ન રહી શક્યાં, શાંતિ એ ન મહી શક્યાં ભલક્યાં તપી જઈ;
સ્વજનોનો દોષ જાણી તે ઉપર રોષ આણી, દાહે અતિ જોષ આણી નિકળ્યાં દુઃખી ધર્ષ.
રાત્રી આંખ ફાટી જાડી ભમરો ઉપાડી બાડી. ડાઢોને દેખાડી યુગ પાડી ચીફરી જઈ;

ધૃષ્ટિ ને કર્મ પછી ફળ ખાય, વાસના ધૃષ્ટિ એ કૃમ સમજાય. જડભરતે
જગત સ્વપ્ન સુર લોકનાં, સુખ વિષયિક ને નાશવાન;
આત્માનું હિત નથી એ વિશે, ગર્ભ જન્મનાં રહે તોફાન;
જન્મ મરણ બન્યાં રહે તોફાન, તોએ ભૂલે મોટા મોટાઓ ભાન;
કર્મો મોટાં કરી થાય હેરાન, અંતે એનુએ રહે ધમસાણ. જડભરતે.
બાંધ્યા જીવો માયાને વિષે, જીદો છે એ જેઉનો સ્વામીન;
દેવું લેવું બંધ છેડ ને. જ્ઞાને છે એ પ્રભુને આધીન;
જ્ઞાને છે એ પ્રભુને આધીન, માટે ન રહે જગ-સુખમાં લીન;
નિષ્કામ ભાવે એને ભજનાર, પામે ત્વરાથી આ દુઃખનો પાર. જડભરતે.
પહેલો ભરતનૃપ હું હતો, ભજ્યા ત્યારે ભાવે ભગવાન;
અંતે મોલો મૃગે ને ડાહ્યો, પાછો પામ્યો આ તન રહ્યું ભાન;
પામ્યો આ તન ને બન્યું રહ્યું જ્ઞાન, તેથી હવે ક્ષણે બૂલું ન ભાન;
બીજે ન ચિત્ત પ્રભુથીજ પ્રીત, થાય એથી નક્કી જગપર પ્રીત. જડભરતે.
તું પણ ચેત ત્વરા કરી, ગુરુ દ્વારા પ્રભુ પદે લાગ;
દેવી દેવો જગ સુખનો, તું સંબંધ તો છેકજ ત્યાગ;
સંબંધ છેકજ ત્યાગો બીજનો, થઈ જન્યો વૈશ્વવરે મારું માનો;
રહેજે દુઃખો તરી નિત સુખી થાઓ, નવ ભવ-અરણ્યમાં અથડાઓ. જડભરતે.

પદ. “ ઓધવજી કરમનકી ગતિ ન્યારી ” એ રાગ.

ભરત કહે સાંભળ રહુગણ રાય, સમજી ઉતાર મન માંભ. ભરત૦
જગ વગડામાં જીવ સંધ આ, ભટકતો ચાલ્યોજ જાય;
સુખની આશાએ રહે ધણાં સંકટ, પણ દુઃખ પામે સદાય. ભરત૦
સંધવી બુદ્ધિ સરસ નથી તેથી, ઇન્દ્રિય ચોરે લૂટાય;
ગાફલનું હરે જ્ઞાન શીઆળો, તેમ સ્ત્રી સુત ધન ખાય. ભરત૦
ડાંસ મચ્છર સમ જગજન પીડે, કહીં કહીં તે કુટાય;
ધૂળ વટોળીઆ આંખો ભરીદે, સ્ત્રી ધનમાં અંધ થાય. ભરત૦
તમરાં રૂપી કટુ શબ્દ સુણાતાં, ધ્રુવડ પાપી વદે માંભ;
ઝાંઝવાના જળ પીવાને દોડે, ખોટી આશા ધરી ધાય. ભરત૦
ભાતા રૂપી ધન ખુટે તે વેળા, અન્યથી યાચવા જાય;
દાવાનળે ઘેરે તાપે તપે છે, વિવિધ વિપતિમાં રોજાય. ભરત.
યક્ષ પ્રાણો હરે તેમ લૂટે નૃપ, કંકર કાંટા ભોંકાય;
આશાના પેહાડ ચઢે ઉતરે છે, અજગર ઉધે ગળાય. ભરત.
કરડે જંતુ રૂપ દુર્જન વનમાં. મધ સ્ત્રી ભોમવવા આભ;
માખા સગા તેના કરડે કે રોતો, ખુદનું બીજ લુટી જાય. ભરત.
ટાઢ તાપે વાયુ જીજીથી કાપી, કરુંએ કરી ન શકાય;
અંન આસન ઉતારાઓ કે વાહન, ન મળે ખરચ ખુટ થાય, ભરત.

- એક બીજાનું લેવા જતાં વચમાં, ક્લેશ દ્વેષથી પીડાત; ભરત.
 માર્ગે મરે તેને મુકે છે પડતાં, જન્મી નવં સંગી થાય.
 વાનર સંગીને શ્રેષ્ઠ સેવે તેમ, પરણે તે ધરમાં પુરાય;
 ગદ્ગદત શુદ્ધ રૂપ મૃદુમાં, હાથી કાળથી હલ્લુમ. ભરત.
 આડે રસ્તે પડે ખાડ નર્કમાં, માંડ છુટી પથે જાય;
 જાંચે ચઢીને એ પાછા પડે છે, પાર ન કેમે પમાય. ભરત.
 તુંપણુ તેવોજ છેરે રહુગણુ, ચેત હજી મન માંડા;
 સાચા ભોમીયાને શોધી સાથે જા, જેથી મુકામે પહોંચાયા. ભરત.

૫૬ “ આશો નટવર ” એ રાગ.

- સુણી બોધ રહુગણુ રાજી થયા, રાજી થયા પદે બાઝી રહ્યા. સુણી.
 વિદાય કરી દર્ધ સંસીયો, સઘ કર્યો વનવાસ.
 શીખી અધિક ભરત થકી, ઉરે ધર્યા અવિનાશ.
 મંગળ મુરત તુરત અનુભવતાં, પાપ પુંજ બધા બાઝી ગયા. સુણી.
 ભરતે ત્યાંથી નિસર્યા, હરિ રસમાં ગુલતાન;
 અંતે દેહ તજી વિચર્યા, વિશ્વ પરમ પદ સ્થાન.
 રહુગણુની પણુ એજ ગતિ થઈ ભારીરે.
 ધન્ય ધન્ય ગુરુ ને શીખ્ય તર્યા ભવ તારીરે;
 અનંત સંત બનો એ રીતેજ ભાગ્યવંત. એ આશો ભરત ગુણો ગાજી કહ્યા. સુણી.
 શ્રીહરિ.

આ આખ્યાનથી જે સાર ગ્રહણ કરવાનો તે માટે પ્રથમ પદ મુક્યું છે તે તેજ મતલબની શ્રીહરિની આજ્ઞા છે.

અનિત્યમસુર્વલોક મિર્મમાપ્યમજસ્વમામ્ ॥

“ આ અનિત્ય અને અસુખવાળું લોક પામીને મને ભજ ” આ આજ્ઞા કોઈ કંગાળ દુઃખીને નથી કરતા, પણ જેણે પૃથ્વીપર દિગ્વિજય કર્યો ને ઇન્દ્ર સાથે ગાદીપર બેસવા સાથે ભગવાન શંકરના પણ પોતાનું લગાઈમાં શુર બતાવી પૂરા કૃપાપાત્ર થયા ને શ્રીકૃષ્ણે-તો જેને સખાજ ગણ્યા; બલકે જેમનું સંસારમાં ડગલે ડગલે કામ કર્યું તેનેજ તેણેજ કહેલ છે કે, આ લોક તને મળ્યું તો ભલે, પણ તે અનિત્ય છે એ પ્રથમ મહાદ્વપણુ ને તેટલા વખતમાં પણ તેમાં સાચું સુખ નથી મળતું. માટે આ સંસારમાં આવીને જે કરવાનું તે એ કે ‘ મને ભજવો ’ અને એજ સાર આખ્યાનનો પણ છે.

તેમાં પિતાએજ-પુત્રને-(ભરતને-જે ઉપદેશ કર્યો તે એજ હતો. શ્રીમત ભાગવત જે-માંથી આ કથા જિતારી છે તેમાં શ્રી રૂપભદ્રેવ ભગવાનનાં આ વચનો છે કે,

નાયંદેહોદેહમાજાનુલોકે કણ્ઠાન્કામાનર્હતેવિદ્ભૂજાયે ॥

તપોદિવ્યંપુષ્પકાયેનસત્ત્વં શુદ્ધેષ્વસ્માન્નસૌરુપંત્વનંતમ્ ॥

મનુષ્ય લોકમાં આ મનુષ્યનો દેહ-વિષ્ણુ જ્ઞાનારે ભુંડને પણ મળે તેવા-દુઃખકારી વિષયો ભોગવવાને યોગ્ય નથી. હે પુત્રો ! તમે દીવ્ય તપ કરો કે જેથી તમારું અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય ને તેની શુદ્ધિથી તમને અપરમજનું અત્યંત સુખ મળે.

ખીનું સ્મરણ ન થાય તો પછી તેમાં કસવાની વાત જ ક્યાં ! માટે ‘હરિ ભજવાથી’ એક અર્થ સધાય. અનિષ્ટ નિવૃત્તિ ને ઇષ્ટ પ્રાપ્તિ ને વિષય ભજવાથી એક બચે ‘અનિષ્ટ પ્રાપ્તિ ને ઇષ્ટ નિવૃત્તિ’.

બૂલતો થવાની જ ! તો નિરાશ થવાનું નથી. કારણ આ ચરિત્રથી જ સમગ્ર છે કે, બૂલનું કાળ ભોગવવામાં કાંઈ હરિભજનથી જે કમાણી કરેલ તે જતી રહી નહોતી. મૃગ દેહમાં પણ પૂર્વ જન્મનું સ્મરણ રહ્યું. જે અલક્ષ્યને મનુષ્ય દેહમાં પણ નથી ને તેથી જ ત્યાં જ લખ્યું છે કે, ભસ્તની પૂર્વ જન્મની કરેલ ભક્તિનો પ્રભાવ બુધો કે—

નારાયણાય હરે નમઃ કૃત્યુદારં હાસ્યમૃગત્વમપિયઃ સમુદાગ્રહાર ॥

‘મૃગનું શરીર છોડતાં પણ’ ‘નારાયણાય હરે નમઃ’ એવું ઉદાર વચન જેમણે કહ્યું ને તેથી પવિત્ર બ્રાહ્મણને ઘેર આવતર્યા. મૃગ શરીરમાં પણ પૂર્વ જન્મનું જ્ઞાન રહ્યું. જે છોડતાં હરિને નમ્યા, તેને મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત થતાં પૂર્વ સ્મરણ કેમ જતું રહે ! પાછા મનુષ્ય દેહમાં આવ્યા તેથી દૂધનો બાળો જાણ પુકાને પીયે તેમ એવા વિષયથી દુર રહ્યા કે જગતમાં તેમનું ‘જડભરત’ જેવું નામ અદ્યાપિ ખ્યાત રહ્યું, પણ તે જડ કેવા હતા, તે જડ લોકો શું જાણે ! બીલોએ ન જાણ્યું પણ માતાજીએ જાણ્યું ને છેવટ રહુગણ રાજાએ તો એવું જાણ્યું કે તેનો પણ બેડો પાર થઈ ગયો. તે પણ ક્યારે ? વિષય સત્સંગ જોડ્યો, ને રાજપાટ મુકી હરિભજનમાં વધ પુરી કરી ત્યારે. રહુગણને ભરતજીએ એજ ઉપદેશ દીધો છે. ભવાટવીનું વર્ણન આંહી સૂક્ષ્મ છે, ‘ચંદ્રકાન્ત’માં વિસ્તારે છે, તે વાંચવા ભક્ષાભણ છે. પણ આંહી છેવટ શ્રી ભરતજીના રહુગણ રાજા પ્રત્યે પણ આ શબ્દો છે કે—

રહુગણત્વમપિ હૃદયનોડસ્ય સંન્યસ્તદંઢઃ કૃતભૂતમૈત્રઃ ॥

અસંજિજ્ઞાતામાહરિસેવયાશ્રિત જાનાસિમાદાયતરાતિપારમ્ ॥

હું રહુગણ રાજા ! તને પણ માયાએ ભવાટવીમાં નાંખી દીધો છે, માટે તું અભિમાન ત્યાગ કરીને, સર્વ પ્રાણીઓ સાથે મિત્રતા કર; તથા સર્વ વિષયો ઉપરથી મનની આસક્તિ ઉઠાવી લઈને શ્રી હરિની સેવાથી સજ કરેલી જ્ઞાનરૂપી તરવાર લઈ આ ભવાટવીનો માર્ગ કાપી નાંખ.

આવા મોટા મોટા ચક્રવર્તી રાજાએ પણ રાજ્ય છોડી પ્રભુમાં વધુ સુખ સમજી તેની જ સેવામાં ચિત્ત જોડ્યું તો પછી મહાજનોએ જગતઃસંપન્નાઃ તે પંથેજ આપણે વિચરવા પ્રયાસ કરીએ કે વિષયમાંથી છુટવું ને પ્રભુને ભજવા. પ્રભુમાં પ્રીત થવાની શરૂવાત તે એ છે. શ્રી ભરત મહારાજના જ શબ્દો યાદ કરીએ.

જ્ઞાનં વિશુદ્ધં પરમાર્થમેક મનંતરં ત્વચ્ચર્ચિહિ સસત્યમ્ ॥

પ્રત્યક્ષપ્રસાદં ભગવચ્છ્રવસંઘં યદ્વાસુદેવં કવયો વદંતિ ॥

રહુગણૈતત્પસાનવાતિ નચેજ્યયાનિર્વપનાદ્યુદાહ્રા ॥

નહંદસાનૈવ જગ્મામિસુર્યૈર્વિનામ્ પ્રત્પાદરજોભિષેકમ્ ॥

યત્રોત્તમશ્લોકશુણાતુવાદઃ પ્રસ્તૂયતે ગ્રામ્યકથાવિઘાતઃ ॥

મિષેવ્યમાણોઽનુદિર્ભમુમુક્ષો મૈતિસર્તીયચ્છતિચાસુદેવે ॥

જ્ઞાનસ્વરૂપ, વિશુદ્ધ, પરમાર્થ એક અંદર બહાર પોતેજ, સત્ય સ્વપ્રકાશ જ્ઞાંત જેનું નામ ' ભગવાન ને જેને જ્ઞાની વાસુદેવ કહે છે, એટલે સઘળે વસનાર પૈશ્વર્યસંપન્ન શ્રીકૃષ્ણ હે રહુગણ રાજા ! તેનો લાભ માત્ર તપથી, પુન્યથી, દાનથી, પરોપકારથી, કે વેદાભ્યાસથી, ને જળ અગ્નિ ને સૂર્યની ઉપાસનાથી નથી થતો પણ મહત્પુરૂષના ચરણ રજની સેવા પહેલી કરવી જોઈએ. ને તે મહત્પુરૂષ શું સેવાના બદલામાં આપે છે ? સેવાથી શું મળે છે ? 'જે મહાત્મા પુરૂષોને વિષે વિષયની વાતોને નાશ કરનારી ભગવાનના ગુણની કથાજ થયા કરે છે; જે કથા સાંભળવાથી મુમુક્ષુને ભગવાનમાં સારી બુદ્ધિ થાય છે. એટલે વિષયમાં અપ્રીતિ ને ભગવાનમાં પ્રીતિ થવાનું મૂળ હરિગુણ કહેવા સાંભળવા એ છે; તે મહાત્મા શુદ્ધદેવજી જેવા આપણે માટે કહી ગયા છે ને તેજ શબ્દો હજી આંહી રહી ગયા છે. એટલે આપણે તેનો આ રીતે લાભ લઈએ એજ ખરો માર્ગ છેજ. હવે ઘટે છે કે, આ વ્યાપાર વધારવો ને વિષયવ્યાપાર ઘટાડવો. ને તેથી અન્ય વિષયનું વાંચન શ્રવણ કમી કરી આ વિષયમાં મન જેમ વધુ રોકાય તેમ રોકવું. એજ મહત્પુરૂષની સેવાનું ફળ, એજ સત્સંગ, એથીજ બધું સુધરશે, ક્રમ એ છે, શરવાત એ છે, શ્રવણ કીર્તન સ્મરણ પછી પાદસેવન ને ભરતજી કરતા તેવું અર્ચન તો તેની પણ પછી છે. હાલ જેમાં સર્વ વિકાર છે તે વિષય આપણે લીધો છે, તેટલાથી પણ શુદ્ધ પરીક્ષિતને પાર પહોંચાડ્યો હતો એટલે આ ઉપાય પણ જો પુરોજ થાય તો ઇચ્છિત ફળ દષ્ટ શકે છે, એ માટે વધારે આગળ ઉપર; પણ આંહી છેવટમાં એટલુંજ કે આપણે આવા સાર્વભૌમ ચક્રવર્તી જેનાં નામ હજારો વર્ષ રહે તેવા આ દેહના પ્રયાસથી નથી થઈ શકતા પણ તેવા થઈને પણ પછી જે મેળવવાનું જેની આગળ એ સાર્વભૌમપણું તુચ્છ છે તે મેળવવા તેમના જેટલુંજ કરી શકીએ છીએ. માટે તે માટે હવે પાકો વિચાર કરવા વિનંતિ છે. કરતા હોય તેમને સુધારો વધારો કરવાને પ્રાર્થના છે ને એવા હોય તેમને ધન્ય છે ! પ્રભુ સર્વનું સાકર કરો ! અસ્તુ.

ઈતિ.

ગજલ.

જગ સ્વપ્ન જેવું જોગિં છું, એમાં શું માલ છે;
ખાલી વખત તક જોગિં છું, એમાં શું માલ છે.
જન ધામ ધન તનને તજી, ક્ષણમાં મરી જતાં;
જોયા છતાં શીદ મોહું છું, એમાં શું માલ છે.
હું સર્વને છોડીશ મુજને છોડશે સર્વ;
જાણી વૃથા ચિત્ત પ્રોગિં છું, એમાં શું માલ છે.
સુખ દુઃખ બહુ થાશે જશે, સ્થિર નહીં રહે એક;
એ કીચમાં હું કોહું છું, એમાં શું માલ છે.
વિષયો વિષે વળગ્યા વડે, ક્ષણમાં ખુશી થાતો;
ક્ષણમાં વળી હું રોડિં છું, એમાં શું માલ છે.
જે કામ ના આવ્યું, નહીં આવે અનુ અતે;
તેમાં બધું હું જોગિં છું, એમાં શું માલ છે.

શ્રીમત

૫૯૬૯ આખ્યાન.

પૂર્વરંગ.

૫૬ “ સ્તવન શુભ તાર્ક કરે ” એ દેશી.

હે સજનો ! શીર ધણી છે દિલ ધારો, ભાવે નિશદિન સંભારોરે,
અચિત ચિતમાં વાશી, વિશુ ધરા અવિનાશી;
સંત મુખરાશી ‘આનંદ’ અમારો, ભાવે નિશદિન સંભારોરે.

હે સજનો ! સંબોધન સજનો પ્રત્યે છે. સદુ સજનન થવાનો દાવો કરે પણ શ્રુતિ ‘સત-જન’ જેને કહે તેજ ખરા સજનન તેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે.

અસ્તિબ્રહ્મોતિચેદ્વેદ । સંતમેનંતોવિદુઃ

બ્રહ્મ છે એ રીતે જે જાણે છે તેને તે કારણથી ‘સંત’ એવા શબ્દથી વિદ્વાન જાણે છે. અર્થાત્ જે ઇશ્વરના અસ્તિત્વને પણ નથી માનતા તેઓ શ્રુતિનાજ શબ્દોમાં અસન્નેષસમચાતિ અસદ્બ્રહ્મોતિચેદ્વેદ. જે કોઈ પુરૂષ ‘બ્રહ્મ’ નથી એવું જાણે છે તે મનુષ્ય અસત્ જેવાજ અસજનન. ખરા બોલમાં કહેો તો ‘જીવતે મુઆ’ જેવા થાય છે. જેમ કે એક જગે કહેલ છે. કે શબ્દાઃ પુરુષાઃ લોકે યેષાંદિનકેશવઃ જગતમાં ‘શવ’ એટલે મુડદાં-કયા પુરૂષોને સમજવા ? જેમના દીલમાં ‘કેશવ’ નથી તે-અને તેથીજ એમ કહ્યું. “હે સજનો ! શીર ધણી છે દિલ ધારો, ભાવે નિશદિન સંભારોરે.”

પણ ઉપદેશ તો અસતને પણ આપો તો શું અડચણ છે ? આવો ઉપદેશ તેમને આપવાનો નથી. કારણ જેનાથી અમે આવું જાણ્યું છે તેણેજ મના કરી છે. ભગવાને અર્જુનને ‘બ્રહ્મવિદ્યા’ શ્રીમત્ ભગવત ગીતાને ઉપનિષદરૂપ ગણી તેમાં સ્ત્રી શુદ્ધાદિકનો પણ અધિકાર રાખ્યો. કારણ તેની ગણતી ‘સ્મૃતિ’માં અથવા મહાભારત-અંતર્ગત-એટલે ઇતિહાસમાં થઈ; પરંતુ તેમાં છેવટ એ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે—

इदंतेनातपस्काय नाभक्तायकदाचन ॥ नचाशुभ्रूषवेवाच्यं नचमांयोभ्यसूयति ॥

‘આ તારે જેણે તપ નથી કર્યું તેને ન કહેવું, અભક્તને કદી ન કહેવું, સેવા કરનારા નથી તેમને ન કહેવું ને જે મોંઝી અસયા કરે છે, મારામાં દોષારોપણ કરે છે તેને ન કહેવું, તેમાં બે કારણ છે. જેને લાલ થવા માટે કહેવું તેને લાલ નહીં થાય; એટલે તમારો ઉદ્દેશ પાર નહીં પડે.

સોરઠો.

‘ફલે ન ડુલે બેલ, જે ખરસે ખરખા સુધા’

‘મૂરખ હૃદય ન ચેત, જે ગુરૂ મીલહી વિરંચી શીવ.’

ને બીજું કુપાત્રે દાન થવાથી વિદ્યાવિવાદાય ધનમદાય એમજ થાય. કારણ તેઓ જે વસ્તુ તેમના સ્થામે આવે તેમાંથી સાર ગ્રહણ નથી કરતા, પણ અસાર ગ્રહે છે.

‘ પીએ રૂપીર પય ના પીએ, લગી પયોધર ઝોક, ’ જજોને આંચળપર વળગાડે તો પણ તે તો લોહીનુંજ પાન ત્યાં કરે, દુધનું નહીં. ભાર્તુહરી તે માટે વધુ ખુલાસાથી સમજાવે છે કે—

જાદયંદ્રીમતિગમ્યતે વ્રતરુષૌદંભઃ શુચૌકૈતવં
શૂરેનિર્ઘૃણતા ઋજૌવિમતિતા દૈન્યંપ્રિયાલાપિનિ
તેજસ્વીન્યવલિપ્તતા મુસ્તરિતાવક્તર્ય ચક્તિઃસ્થિરે
ત્યેઽકોનામગુણો ભવેત્સગુણિનાં યોદુર્જનૈનાંકિતઃ

દુર્જનો લાજવાળા પુરૂષને જડ કહે છે, વ્રતમાં રૂપીવાળાને દંભી કહે છે, પવિત્ર પુરૂષને શુરત કહે છે, શૂરને નિર્દય, સરળ—સુધા માણસને ભેવકુદ્ધ, પ્રિય બોલનારને દીન તેજસ્વીને ગર્વિષ્ઠ, બોલવામાં ચતુર નરને બહુબોલો, ને કરેલાને અશક્ત કહે છે. એટલે એવો ગુણવાન પુરૂષનો કયો ગુણ છે કે જેમાં દુર્જનોએ દોષ ન મુકયો હોય ?

તાત્પર્ય—તેને હાની ને વિષયને હાની; બેઉ રીતે નુકસાન. તેમાં પણ વિષય તો છે તેવોજ રહેવાનો, પરંતુ તેને લાલ કરવા જઈએ તેને ઉલટી હાની થાય એ વધુ વિચારવા જેવું છે. તે ઉપર એક લૌકિક દ્રષ્ટાંત—કહાણી છે.

એક રજપુત ને તેની સ્ત્રીએ આખું મહાભારત સાંભળ્યું. પછી પરસ્પર દંપતિએ પુછ્યું તમે શું સાર સમજ્યા ? પુરૂષ કહે—મેં એ સાર ગ્રહ્યો કે, અર્જુને લાખોને મારી નાંખ્યા તોપણ તેને પાપ નથી લાગ્યું તો મેં તો લૂટમાં હજી બે ચાર ખુનજ કર્યા છે; એટલે પોતાના રોજગાર સાર ગમે તેટલી હત્યા કરીએ તેનું પાપ નથી ! સ્ત્રી કહે, મેં પણ જાણ્યું કે દ્રૌપદીને એક સાથે પાંચ ધણી હત્યા કર્યા ત્યાં સુધી તો સતિપણું તેનું કાયમ રહ્યું છે તો મેં તો હજી બીજાને એકજ પુરૂષ તમારા શિવાય રાખ્યો છે એટલે મને પણ શાસ્ત્ર પ્રમાણે જોતાં પાપ નથી લાગ્યું ! શ્રી હરિ ! ! માટે અમે અમારી વતી તો ‘ હે સજ્જનો ’ એમજ શરૂ કરીશું—આસ્તિકને તો અમારું કહેવુંજ છે. તે તો ઈશ્વરને માનેજ છે પછી વધુ શું કહેવાનું છે.

‘ શીર ધણી છે દિલ ધારો ’ શીર ધણી છે એ વાત માનવી, એ જુદી વાત છે, ને તેને દિલપર ધરવી તે જુદી વાત છે. માટે તેને “ દિલપર ધારો ” હાલ દિલપર શું ધરેલ છે ? અનેક સંસારી વાતો. પણ બાધ ?

ગરબી “ સમજી ગઈ છું રે ” એ રશી.

જગમાં મોઢા તે સહુ રોયા, અતે જાણવું રે; એવા ના થવુંરે.

જીવે બીજનું તોપણ બૂલે, હાલ ભલે એ મદથી પુલે;

એને કાળે નહીં થાય કશુંએ નવું રે.

જગમાં.

ભેળું કરે ભલે અહીં આજે, અતે છે એ બીજન કાળે;

એની દાઝે કશું નથી સાથે થવું રે.

જગમાં.

મ્હાં મ્હાં કરતા ચાત્યા બાંધી કુટી પુટી બ્રાજ્યા;

લાળા તનના થયા પછી શું માણવું રે.

જગમાં.

આ સહુ તો કંઈ કામ ન આવે, ત્યારે ત્યાં તું શ્વાથી શવે;

એ માટે ઉપાય કરવા હર આજ્ઞાનું રે.

જગમાં.

એટલે શીર ધણી છે દિલ ધારો, ને તે માટે ઉપાય—

એને નિશદિન સંભારોરે. હે સજનો !

કંઈ સંસારી કામકાજ કરવાની મના નથી; પરંતુ જેમ કોર્ટમાં પ્રતિજ્ઞા દેતાંજ કહેવરાવે છે કે, બોલો ‘પરમેશ્વરને હાજર જાણી જે લખાવીશ તે સાચું લખાવીશ’ તેમ, “શીર ધણી છે દિલ ધારો, એને નિશદિન સંભારોરે.” કારણ એથી ભય ને લાલચ બેઉ એનાંજ બન્યાં રહેશે. ખુદ ભગવાને અર્જુનને એ આજ્ઞા કરી છે કે—

તસ્માત્સર્વેણકાલેષુ મામનુસ્મરયુઃ ॥ મય્યર્પિતમનોબુદ્ધિર્મામેવૈવ્યસ્યસંશયમ્ ॥

તેટલા માટે સર્વકાળમાં માંડે અનુસ્મરણ કરે જઈને ‘યુદ્ધ કર’ (તાંડે વર્ણાશ્રમેયિત—કર્તવ્યકર્મ—જેનું જે હોય તે—કર) કેમકે મારામાં મન બુદ્ધિ અર્પણ કરવાથી નિઃસંશય મને પામીશ, માટે કહ્યું. ‘ એને નિશદિન સંભારોરે. ’

સૂતપુરાણી આ વાત ખુલાસેથી સમજાવે છે કે—

અવિસ્મૃત્તિઃ કૃષ્ણપદારવિદયોઃ સિજોલ્પભદ્રાણિચશંતનોતિ ॥

સત્ત્વસ્યશુદ્ધિર્પરમાત્મમાર્ત્તિ જ્ઞાનંચવિજ્ઞાનવિરાગયુક્તમ્ ॥

સદા શ્રીકૃષ્ણના ચરણારવિન્દ સંભાર્યા કરવાથી—તેના અવિસ્મરણથી શું થાય છે ? અભદ્ર બધાં નાશ પામે છે. મન એ કામ સાથે ન કરે, એકમાં રોકાયું હોય એટલી વાર બીજું કરતું અટકે; એટલે પાપ તો નજ થાય, ને વળી તેના સ્મરણમાં તેના રૂપ, ગુણ ચરિત્રનું સ્મરણ થવાથી તેવું વર્તન, તેને પ્રિય આચરણ કરવા પ્રેરાઈ તેમ કરીએ. એટલે એથી કલ્યાણ—પુણ્ય વધે, જેના પરિણામે હૃદય બુદ્ધિ—શુદ્ધ થાય, એટલે પરમાત્મામાં પ્રીતિ થાય. કારણ શુદ્ધ બુદ્ધિથી સત્ય સમજાય. એજ જ્ઞાન તે જેમ વધે તેમ વિજ્ઞાન ને વિરાગ યુક્ત થવાય. ને તેથીજ કહે છે—

વિદ્યાતપઃપ્રાણાનિરોધમૈત્રી તીર્થાભિષેક વ્રતદાનજપ્તૈઃ

નાત્યંતશુદ્ધિં લભતેતરાત્મા યથાહૃદિસ્થે ભગવત્યનંતે ॥

જેવી અંતરાત્માની અત્યંત શુદ્ધિ હૃદયમાં ભગવાન અનંતને રાખવાથી થાય છે, તેવી વિદ્યા, તપ, પ્રાણાયામ, તીર્થ, વ્રત, દાન, જપવડે નથી થતી. કારણ એ બધાં સાધન તો છેવટ એ ફળ ઉપજાવે (જે નિષ્કામ કર્યા હોય તો કે) તે ચિત્તને પરમાત્માને સંભારવા યોગ્ય કરે; તેના ઉપરના મળ કાપે, ભગવાન ખુદ કહે છે **યજ્ઞોદાનંતપશ્ચૈવ પાવનામિમનીષીણાં** ‘ યજ્ઞ, દાન, તપ એ બધાં બુદ્ધિ શુદ્ધ કરે છે ’ પણ તે કરી રહે કે પાછો બીજાં કર્મમાં લાગે, તેની અસર—એજ મેલ—તે પર લાગવા માટે, એથી તેની અત્યંત શુદ્ધિ ન થાય. પણ જે સદા હરિનેજ હૃદય પર રાખે તો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ્ઞાન—વિજ્ઞાન, વૈરાગ્યયુક્ત ભક્તિ ઉત્તરોત્તર પ્રકટવાથી બુદ્ધિ બગડવા સંભવજ ન રહે. માટે અમે એજ કહ્યું કે—

શીર ધણી છે દિલ ધારો, એને નિશદિન સંભારોરે.

ન્યાય ચોખ્ખો છે કે— વિષયાન્ ધ્યાયતશ્ચિત્તં વિષયેષુ વિષજ્જતે ।

મામનુસ્મરતાશ્ચિત્તં મય્યેવ પ્રાવિલીયતે ॥

વિષયોનું ધ્યાન-ચિંતન કરનાર ચિત્ત વિષયોમાં વિલસે થાય ને મારું સદા સ્મરણ કરનાર ચિત્ત મારામાં લય થાય.' એમ શ્રીહરિ પોતેજ સમજાવે છે બલકે શ્રીનારદજી તે ઉપર દ્રષ્ટાંત દે છે કે—

વૈરેજયંતૃપતયઃ શિશુપાલપૌંદ્રશાસ્વાદયો ગતિવિલાસવિલોકનાર્થૈઃ ॥

ધ્યાયંત આહૃતધિયઃ શ્યનાસનાદૌ તત્સામ્યમાપુરનુરક્તધિયાપુનઃ કિમ્ ॥

શિશુપાલ પૌન્દ્રક, શાસ્વ આદિ રાજાઓ વેર વડે તેની ગતિ-વિલાસ-વિલોકન આદિનું ધ્યાન સુતાં-એસતાં તેમાંજ ચિત્ત રોકાઈ જવાથી-કર્ચા કરવાથી તેની સમાનતાને પામ્યા; તેો તેમાં ભાવથી ચિત્ત રાખનારનું તો પુછવુંજ શું ? મારેજ કહ્યું છે કે—

છે ધણી શીર દિલ ધારો, ભાવે નિશદિન સંભારોરે.

જેને સંભારવાનો તેને મારે અમે 'ધણી' શબ્દ વાપર્યો છે.

“ શીર ધણી છે દિલ ધારો, ભાવે નિશદિન સંભારો રે. ”

'ધની' એટલે ધનવાળો-ધની: મીલકતવાળો તે માલીક. કંઈક ધન આપણી પાસે પણ છે. કાંઈ પૈસાજ ધન કહેવાય એમ નથી. જેમ 'ગોધન' એમ મીલકત માત્ર પદાર્થ માત્ર 'ધન' કહેવાય. તેનો સાચો ધણી કાણ છે ? રાજા તો શું પણ દેવો ને બ્રહ્મા પણ ભાડુતી, નોકર, પરતંત્ર છે. ખરા ધની નથી, ખરો ધની એકજ છે. જેને શ્રુતિ—

તમીશ્વરાણાંપરમંમહેશ્વરં તદેવતાનાંપરમંચદૈવતં ॥

પતિપતીનાંપરમંપુરસ્તાત્ વિદામદેવંભુવનેશ્મીઋચં ॥

તે ઈશ્વરોનો પરમ મહાન-ઈશ્વર તે દેવતાઓનું પરમ દૈવત, તે પતિઓનો પતિ, પરમ મોટો તે ભુવનોનો ઇશ, તેને અમે દેવ પુન્ય ગણીએ છીએ. ને તેથી અમે પણ 'ધની' શબ્દ તેને મારેજ વાપરી કહીએ છીએ.

શીર ધણી છે દિલ ધારો, ભાવે નિશદિન સંભારોરે.

અમે આંહીજ તેની ઓળખ આપી છે.

“ અચિત્ ચિત્માં વાશી, વિભુ ઇશ અવિનાશી;

સંત સુખરાશી 'આનંદ અમારો', 'ભાવે નિશદિન સંભારોરે.

શીર ધણી છે દિલ ધારો, ” તે આવો.

તેનું જેટલું ધન છે તેનો સમાવેશ 'અચિત્ ને ચિત્' એ બે શબ્દમાં થઈ જાય છે. તે બે ધન તેણે રેઠાં મુક્યાં નથી પણ પોતેજ તેમાં વશીને રહ્યો છે. શ્રી ગીતાજીમાં પોતેજ શ્રી મુખે કહ્યું છે કે—

યાવત્સંજાયતોર્કિંચિત્સત્ત્વં સ્થાવરજંગમમ્ । લેખલેષ્વજ્જસંયોગત્ત્વં દ્વિદ્વિમસ્તર્કમા ॥

હે અહુનં ! જે કંઈ સ્થાવર જંગમ રૂપ સત્ત્વ ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું ક્ષેત્ર (અચિત્) ને ક્ષેત્ર (ચિત્) ના સંયોગથી જાય છે. એટલે જે કંઈ ધન બીજા રૂપમાં દેખાય તે એ બે ધનના મીશ્રણથી મારેજ શ્રુતિ પણ પ્રમાણજેણવતિ એમ તેને 'અચિત્ ચિત્નો

સ્વામી' કરીને કહે છે. ને તે પતિપણું ક્યાં રહીને કરે છે. એ પણ શ્રુતિજ જણાવે છે કે આ બેના સંયોગથી જે કંઈ થાય છે તે બધું કંઈ અવશેષ ન રહી જવા જેમ આંહી 'યાવત્' કરીને કહે છે તેમ શ્રુતિમાં પણ કહે છે કે—

યચ્ચર્કિચજગત્સર્વં દ્રશ્યતેશ્રૂયતોપિવા । અંતર્બહિશ્ચત્સર્વં વ્યાપ્યનારાયણઃ સ્થિતઃ

જે કંઈ જગતમાં દેખાય છે ને સંભળાય છે (પૃથ્વી, પાણી, સૂર્ય, ચંદ્ર એ દેખાય છે. સ્વર્ગ પાતાળ એ શાસ્ત્રમાં સંભળાય છે.) તેમાં અંદર ને બહાર વ્યાપીને નારાયણ રહ્યા છે. તેથી અમે ધણીને ઓળખાવવા કહ્યું. 'અચિત્ ચિત્માં વાશી' વળી વધુ ઓળખાવવા કહ્યું. ' વિભુ ઇશ અવિનાશી. '

વિભુ-જેથી મોટો કોઈજ નહીં. અચિત્-ચિત્ શિવાય કંઈ હોય કે ન હોય તો પણ તે તો છેજ. ને તે ' અવિનાશી ' સદા સર્વજ્ઞ શ્રેષ્ઠી પ્રલય ગમે તે દશા અચિત્ ચિત્ની થાય, તે તો કદી ન હોય એમ બનતું નથી. પણ જ્યારે અચિત્-ચિત્ જગત દશામાં હોય ત્યારે તેની સત્તા-શક્તિની સમજ પડે છે કે તે ' ધણી ' તે ખરેખર માલીકજ છે. પ્રથમ ઉપનિષદનું નામજ ' **ઈશાવાસ્ય** ' (જે દક્ષને સર્વ આચાર્ય સરખાં પ્રમાણુભુત વેદાંતમાં ગણે છે તેમાં પહેલું " **ઈશકોનકઠપ્રમ્** " ઇત્યાદિ) તેમાં પહેલી શ્રુતિજ આ પ્રમાણે છે કે—"**ઈશાવાસ્યમિદં સર્વયર્કિચ જગત્વાંજગત્**" આ જગતમાં જે કંઈ છે તે સર્વ ઇશથી વસેલું છે ' તેમાં તે નિયંતા ધણી વસેલો છે. ' આ વાત બાળકપણથી અમને સમજતી છે કે—

‘ આસ પાસ આકાશમાં, અંતરમાં આભાસ;

ધાસ ચાસની પાસ પણ, વિશ્વપતિનો વાસ. ’

એ રીતે જગતપતિ સર્વત્ર સર્વ સત્તા પ્રયુક્ત હાજર છે, ધનનો ધણી એ રીતે આવો છે કે—

‘ અચિત્ ચિત્માં વાશી, વિભુ ઇશ અવિનાશી ’ તેને સ્મરવાનો અધિકાર કોનો? જેને તેનાથી લાભ થાય, વધુ લાભ કોને થાય? જેને અમે સંબોધન કરેલ છે તેવા 'સંત'ને. કારણ તેનો સ્વભાવ એવો જણાયો છે કે—‘ સંત સુખરાશી આનંદ અમારો ’ માટે ‘ એને નિશદિન સંભારોરે, છે ધણી દિલ ધારો. ભાવે. ’

‘ સંત સુખરાશી ’ ત્યારે અસંતને? ‘ દુઃખરાશી ’ હકિકતમાં પ્રભુ સર્વને સુખરાશી છે. તે તો સૈનું સાઈજ કરનાર છે, પણ જે દુર્ભાગી બીજને પીડાકારી થાય તેને તેમ કરતાં પ્રભુ અટકાવે છે, દુઃખીને ન્યાય આપે છે, જેમ કરવામાં તે અસંત રહ્યામાં થવાથી તે પરમાત્માથીજ દુઃખ પામે છે એટલે તેમને દુઃખરાશી લાગે છે. જો કે દુઃખ પણ શિક્ષારૂપ, આપદ રૂપ, હોવાથી પરિણામે લાભદાયક છે. શિક્ષાથી પાપીનું પાપ ધોવાય છે. તે વિશુદ્ધ થાય છે, પરંતુ જે સ્વાદ સંતને તેનો મળે છે; તેમાં પણ જે તેનેજ બરાબર જાણનાર, તેને અમે કહ્યો તેવો માનનાર, બલકે તેમજ વર્તન બેળા પણ સમજનાર છે, તેને જે સુખ એ આપે છે તે અપૂર્વ છે. એનું કાણુ? ‘ આનંદ અમારો ’ એટલે ‘ **સંત સુખરાશી આનંદ અમારો, ભાવે નિશદિન સંભારોરે સજનો** ’ તે માટે અમે વધુ ખુલાસો ઐતિહાસિક સંત અસંત બેઉનું દ્રષ્ટાંત આપી કરીએ. તે દ્રષ્ટાંતનો સાર આ પ્રમાણે છે કે પિતાએ પુત્રને પુછ્યું, પિતા અસંત હીરણ્યકમ્પ ને પુત્ર તે સંત મહાત્મા.

શ્રી હરિ.

શ્રીમત્ પ્રલ્હાદાખ્યાન.

આખ્યાન.

મંગળાચરણ.

પ્રલ્હાદાસ્તિયદીશ્વરોવદ હરિસર્વત્રમેદર્શય ।
સ્તંભેચ્ચૈવમીતિશ્રુવંતમ સુરંતત્રાવિરાસિદ્ધરિઃ ॥
વક્ષસ્તસ્યવિદારય ભિજનસ્તૈર્વાત્સલ્યમાપાદયન્ ।
આર્તત્રાણપરાયણઃ સઃ ભગવાન્નારાયણોમેગતિઃ ॥

શાદુલ્લવિકિડિત છંદ.

રે! પ્રલ્હાદ શું ઇશ છે વદ ! હરિ સર્વત્ર દેખું અરે !
સ્તંભે એ કહ્યું રાક્ષસે, પ્રકટ ત્યાં તેવા થયા તે ખરે;
ફાડી તેનું નખો વડે હૃદયને, વાત્સલ્ય પાળ્યું અતી,
આર્તત્રાણ પરાયણા નરહરી-એ છે- અમારી ગતી.

માટેજ કહ્યું છે કે,

હૈ સજનો, શિર ધણી છે દિલ ધારો, ભાવે નિશકિન સંભારો રે.
આચિત ચિતમાં વાશી, વિશ્વ ઇશ અવિનાશી;
સંત મુખરાશી 'આનંદ અમારો' ભાવે નિશકિન સંભારો રે.

એ વિશે ખુલાસે કહીએ—

પદ રાગ ઝીઝોટી. “ નારાયણ નરસિંહ નરોત્તમ ” એ દેશી.

કુશ્યપ પત્ની દીતી સતીએ પતિને વિનવ્યા પ્રિતે રે,
સોક્યોને સુખ સંતતિનું છે, સળચું તેથી ચિતે રે;

(જે કાર્યનો પ્રારંભજ દ્રેષથી છે ત્યાં પરિણામ કુશળ શી રીતે આવશે ?)

(એકથી વધુ સ્ત્રી પરણે તેના ઘરમાં કલેશ દ્રેષ ન હોય એ આશ્ચર્ય ! પછી તે મહા પ-
વિત્ર રૂપિને વળી સ્વર્ગમાં પણ કાં ન વરાતા હોય ! નહાઈ સર્વત્ર નહાઈ જ છે)

સંધ્યા સમયે વળગી સલુણી હૃદથી પતિ વશ કીધા રે,

ગર્ભ ધર્યો રૂદ્રના સમય પર પ્રકટયા સુતો ન સીધા રે.

(અનાજ કે ફુલનો છોડ વાવવો હોય તોપણ કાળ અનુકુળ પ્રતિકુળ જોવો પડે
છે, તો પુરુષવૃક્ષ ઉત્પન્ન કરવામાં કેમ નહીં ! ઇશ્વરસ્તવન કરવા વેળા તે કાર્ય પડ્યું
મુંકી કામ સેવન કરે, તેમાંથી પ્રજા 'કામભક્ત'જ થાય એમાં શું આશ્ચર્ય ! ને જગતમાં
શત્રુ તો કામજ છે. એથી મોટો એકે નહીં જહિશનુંમહાબાહોકામરૂપ દુરાસવં એમ

ખુદ શ્રી ભગવાન કહે છે તેથી મુની હાર્યા, કામ ગ્રીત્યો ને તેના ફળમાં) મહા સમર્થ તપસ્વી રૂપીનું વીર્ય-બીજ પણ તે કવેળા ને ધર્મામય ક્ષેત્રમાં પડવાથી ફળ્યું તો ખરું, પરંતુ ધણુંજ, રૂપીની પ્રકૃતિથી વિરુદ્ધ, કામ ઇર્ષ્યામયજ, વર્ષો સુધી વીર્ય સંરક્ષણ કરનારનું વીર્ય-તેની મજબુતીનું તો કહેવુંજ શું ?

લાવણી.

“ હિરણ્યાક્ષ ને હિરણ્યકશ્યપ નામ પડ્યાં બેઉ બ્રાત તણાં, ”

“ દૈત્ય દેહ તે કેમ સ્વિકારે ધર્મ કર્મ નિજ તાત તણાં. ”

“ પથ્થર જેવી કાયા અંગો પ્હાડ જેવડાં ગાત તણાં, ”

“ મુખખી થઇ બેઠા ને ભેગાં કર્યાં દુષ્ટ નિજ જાત તણાં. ”

“ હિરણ્યાક્ષ તન બળ ન સમાયું ગદા ગ્રહી ઉપાયો ત્યારે, ”

“ સ્વર્ગે જતાં સુરો સહુ નાહા નીચે ફરી પડ્યો ત્યારે. ”

“ જળમાં પેઠા ખલબ્યો સાગર વરૂણાલયે અડ્યો ત્યારે, ”

“ રણ માયું કે હરિ દાખવ્યા મદે વિશેષ ચઢ્યો ત્યારે. ”

(સોકના પુત્ર સુર થઇ પુજ્ય તો મ્હારા શુંકામ નહીં ? એ માતાની ઇર્ષ્યા પુત્રમાં પેઠી ને તે માનસિક યોગ્યતા મેળવ્યા પહેલાં શારીરિક બળ પરજ કુદા. પરિણામે—)

“ નારદજીથી ભાળ મેળવી છે વરાહ અવતાર થયો, ”

“ ભુ પડાવવા પહોંચ્યો લઢવા મનમાં ભારે ખાર થયો; ”

“ અડ્યો નડ્યો મદ ચઢ્યો લઢ્યો બહુ પણ અંતે લાચાર થયો, ”

“ પુરો પડ્યો ન પડ્યો અંત ખુદ જગમાં જયજયકાર થયો. ”

(ભાઇ મરાયાથી તે ખાતે બાકી રહેલ ભાઇને વળી દેવો તરફ દ્રેષ વધ્યો. પાપે પાપ વધે ને પુણ્યે પુણ્ય વધે.)

મનહરછંદ અથવા કવિત.

હિરણ્યાક્ષ બ્રાત થયો માત વિશ્નું તણે હાથ, સુણી વાત હિરણ્યકશીપુ વિફરી ગયો;

બ્રહ્મરી ચઢાવી દાંત પીસી કકડાવી, હોઠ ડસી ફફડાવી રંગ અંગને ફરી ગયો.

મરી ગયો ભાઈ દુઃખ, ભરી ગયો દીલ માંહી; કરી ન ગયો કમાઈ, રહેજ શું ઠરી ગયો;

ત્રિશુલ ઉપાડી બૂમ, પાડી પાદ પછાડીને; કરી વાણી બાડી આંખ, ફાડી બચરી રહ્યો.

હે શંખર વ્યક્ષ શતબાહુરે નમુચી દશ; વિપ્રચીતી આપો લક્ષ, સહજ બીના નથી;

કરી વેરીઓનો પક્ષ, જાણે આપણી સમક્ષ; કર્યું બ્રાત તણું લક્ષ, વિશ્નુએ સુરો વતી.

આ ત્રિશુળે તોડી શિશ, રૂધીર વડે આશીશ, ભાઇને અંજળી રીશ ત્યારે સમશે ખરી;

એ અરી જશે મરી કે સુરોએ જશે વીખરી; મૂળ નાંખું હરિ ફરી ડાળાંની તે શી મતિ ?

તમે બધા કરો સ્થાય વિપ્ર વેદ યજ્ઞ ગાય, જપ તપ દાન આર્ય તેનો નાશ આદરો;

દેવ રૂપી પિતૃ ભુતનો એ છે ધણી કપૂત, બને છે એથીજ મજબુત એ ખરેખરો.

માટે ધાઓ ચારે પાસ આપો ત્રાસ કરો નાશ, ન રાખો કયાશ આશ આશ આપુરી કરો;

સુણી દુષ્ટ ધાયા મહા કાયા મહા માયા વાળા, કર્યાં કાલા કાલા, ત્રેણે લોકના દેવો નરો;

પ્રેતાન્મૃતવર્ણાશ્રાવ્યે યજંતે સામસાજનાઃ

તામસી જન પ્રેતો ભુતગણ ને એવા બીજા મલ્લ માંસ ભક્ષી તે કુરનીજ સહાય

લે. આજે પણ ચીઠી, દોરા, ધાગા, પલીતા કરાવતા ને યતિ કશીરને શોધવાને મન આથ ત્યારે જાણવું કે, આપણામાં આસુરી લાવે પ્રવેશ કર્યો. બહુધા તેનો ઉદ્દેશ

અનુબંધક્ષયં હિંસામનવેદ્યચપૌરુષમ્ । મોહાદારમ્યતેકર્મ યત્તત્તામસમુચ્યતે

જેમાંથી બંધન, અર્થનાશ, પ્રાણી પીડા, કર્મ પુરું કરવાનું પોતાનું અશક્તપણું થાય એવું કર્મ આરંભે તે તામસ કર્મ કહેવાય. તેવું આરંભવાથી ત્રૈલોક્ય ઉજડ થતું જોઈ પોતેજ પસ્તાવા લાગ્યા કે, દેવો તો ડરી નાશી ગયા, પણ ભેગી પ્રજા પણ નાશી ગઈ, રાજ્ય કોનાપર કરવું. ગામે બાળે. પછી ઉપજ ક્યાંથી આવે. ગાયો બળદો મારે, પછી ખેતી ક્યાંથી કરવી ! પ્રજા નોકરો પર ત્રાસ પાડે તે સુખે શીરીતે સુવે. કોને ભરોસે ! એટલે તામસ કર્મથી જોયું કે ઊલટી હાની પોતાનીજ વધે છે. તેથી તેનાથી અટક્યો એવો સ્પષ્ટ છે.

ઉર્ધ્વમચ્છંતિસત્ત્વસ્યા મધ્યેતિદૃષ્ટિરાજસાઃ । જઘન્યગુણવૃત્તિસ્થા અધોગચ્છંતિતામસાઃ

સાત્ત્વિક જીવે ચઢે છે, મુક્ત થાય છે. રાજસ સ્વર્ગ પૃથ્વીમાંજ અથડાતા રહે છે. ને નીચ વૃત્તિવાળા તામસીઓ નિચ ગતીને પામે છે, દુઃખ વધારે છે. તેમ જોઈ તામસ કર્મથી અટક્યો, એટલે હવે રાજસ પગથીયું નજરે પડ્યું. ભાઈને તનબળ હતું પણ યોગ્યતા નહોતી મેળવી તેથી મરાયો, તો હું યોગ્યતા મેળવું. પણ કોના જેવી ? ધરનોજ દાખલો નજરે પડે. પિતામહ બ્રહ્માપર નજર ગઈ. તેના જેવો અજર અમર થાઉં ! તે શીરીતે થયા ! તપથી. તેનાજ ઉપર તપ આદર્યું-કારણ રજોગુણી દ્રષ્ટી રાજસ દેવનેજ મોટા દેખે, સારા ગણે. સ્વભાવ અસુરનો, કાર્ય રજોગુણ દેવનું ઉઠાવ્યું. જે કર્મ કરે તેને ફળે છે, આરંભ તો જખર કર્યો.—

લાવણી.

અજર અમર તન, અજીત, ત્રિભુવન પતિ થવા દિલ ધારીને;

મંદર ગિરિબંર પર તપ કરવા, પહોંચ્યો અસુર વિચારીને.

ઉભો અંગુઠા ભર ધરતીપર, ઊંચી નજર પસારીને;

દિન દિન તપ બળ તેજ વધ્યું, ફેદ્યું મહા આગ વધારીને.

એક ‘અહીંસા’ માણસ સાધે તો **અહિંસાપરમોધર્મ** ગણાય છે તો તેણે સર્વેન્દ્રિયોનો એવો શોધ કર્યો કે—

ગીતિ.

વળ્યો રાફડો તન પર, ઊગ્યા વાંસડા ખડ બહુ તે માથે;

ખાધું કીડીએ, નવ કદી, ત્વચા રૂધીર માંસ પગથી કે માથે.

ક્ષમાની પણ સીમા થઈ ગઈ. શાસ્ત્રીય કાય કલેશથી પાપ માત્ર પ્રજાળ્યાં શું. જે દેહથી પાપો કરેલ જે તામસ દેહ હતી તે બધી લગભગ બીજાં જંતુથી ખવાઈ નાશજ પામી ગઈ. મનના ખેંચાણે બ્રહ્માને ખેંચ્યા, તે આવ્યા, પણ અસુર તો છેક ખવાઈ રાફડામાં ઢંકાઈ ગયેલ. એટલે—

તોટક.

નજરે ન પડ્યો ઝટ તેથી કરી, જોઈ ડોળ વદ્યા અજ ખુબ કરી;

સુરનાં સત વર્ષ સુસ્થીર રહ્યા, તુજ તુલ્ય થશે નહીં કે ન થયો.

(યોગશાસ્ત્રનું રહસ્ય સીદ્ધિ સમજે તેને આમાં કાંઈ અસંભવિત નથી 'ભાગવતું')
 બ્રહ્માએ જોયું કે દેહ રહ્યો નથી, તેથી શ્રદ્ધાએ પોતાનું સામર્થ્ય યુક્ત જળ એના
 સુકા અંગ ઉપર નવું અંગ પોતા તુલ્ય આયુષ્ય, બળ, સામર્થ્યવાળું કરવા સાથેજ
 લાવ્યા હતા તે—

જળ અંજળી માંહે કમંડળથી, લઇને છિટકયું દીંતી પુત્ર પ્રતી;

બની વજ્ર સમેા ઝટ તે નીસર્યો, કર જોડી નમી વિનતી બચ્યો.

જગકર્તા બ્રહ્મા ગણાય છે, ધણા તેજ સર્વેશ્વરનું સાક્ષાત્ ૩૫ છે એમ ગણે છે.
 આણે પણ તેમજ ગણ્યું, સ્તુતિમાં એજ કહ્યું.

અનંતાવ્યક્તરૂપેણ યેનેદમસ્વિલંતતમ્ । ચિદચિચ્છકિયુક્તાય તસ્મૈભગવતેનમઃ

‘ અનંત ને અવ્યક્ત ૩૫ જેના વડે આ બધું વ્યાપ્ત છે ને જે ચિત્ અને અચિત્
 શક્તિયુક્ત છે તેવા ભગવાનને નમું છું. ’ એટલે બ્રહ્મનું સ્વરૂપ જે અમે ‘ આનંદમાં
 આનંદ ’ના વિષયમાં વરણ્યું છે તેજ પ્રમાણે માન્યું, પરંતુ તે સાક્ષાત્ બ્રહ્મનું નહીં પણ
 બ્રહ્માનું. સાક્ષાત્ બ્રહ્મ તો યોગદ્વારોણવિદધાતિપૂર્વ જે પહેલાં બ્રહ્માને પણ પેદા કરે છે
 તે, કર્તાના કર્તા છે, ને તેથી ખરા ધણી બ્રહ્મા પણ જેનું ધન છે તેને સમરવા અમે કહ્યું
 છે કે, અસુરે કહ્યું તેવા પણ અમારા આનંદ છે તે બ્રહ્મા નહીં એટલે—

અચિત્ ચિત્માં વાશી વિભુ ઇશ અવિનાશી;

સંત સુખરાશી આનંદ અમારો, એને નિશદ્ધિન સંભારોરે.

કારણ કે, બ્રહ્મા પોતા સમાન અજીત અમર કરશે તો પણ બ્રહ્મા સો વર્ષે પૂરા
 થાય છે. બલકે **આબ્રહ્મભૂવનાલોકાઃ પુનરાવર્તિનોર્જુન** બ્રહ્માના ઉપાસકને જન્મ મરણ
 રહે છે. માટે જે ખરા ધણી છે તેને ઓળખીને ‘ શીર ધણી છે દિલ ધારો ’ ન ઓળખે
 તો ભગવાનનાજ શબ્દોમાં **નતુમામિજાનાતિ તત્ત્વેનાતશ્ચર્ચિતે** ‘ મને તત્ત્વે કરીને
 નથી જાણતા તેથી તે પડે છે ’ આંહીજ આપણે બ્રહ્માને સર્વેશ્વર ગણનાર તેના ભક્ત
 તેનાથી અર્થ સિદ્ધ થએલ જોશું, ને આગળ ‘ બ્રહ્મ ’નો ભક્ત તત્ત્વે કરીને તેને ઓળ-
 ખનાર પણ જોશું. આપ દોકરા વચમાં તકરારજ એ થવાની છે. કારણ અહીં તો ચિત્
 અચિત્ શક્તિવાળા અનંત ભગવાન એમ બ્રહ્માનેતેણે માન્યા ને તેથી તે પણ રીઝી બોલ્યા—

રાગ કલ્યાણ પદ.

કહે બ્રહ્મા અસુર વર માગ માગ,

હિરણ્યકશિપુ બચ્યો નમતો, માગ્યું એજ દો મહાભાગ.

કહે બ્રહ્મા૦

ધરમાં બાહેર ભૂ આકાશે, દિવસે બાહેર મરું ન જાતે;

મૃગ મનુષ્ય સુર સર્પ દૈત્યથી, મરું ન શસ્ત્રે તારા શ્રજ્યથી.

સિદ્ધિ સાથે સૌનો સ્વામી, કરો અજીત તવ કૃપા થકી;

એ માગું પદ લાગું તેવું પ્રભુ કર.

કહે બ્રહ્મા૦

દુહો.

પ્રસન્ન તપ સ્તવને બન્યા, અસ્તુ વદ્યા અજ ત્યાંજ;

લીધી અસુરે હાજરી, સુરની અજ જોતાંજ.

રજ્જેગુણીની સેવાથી રજ્જેગુણી થયો. ધર્માનું ફળ પતી ગયું, હવે માતા પિતાના કામનું

ફળ અનેક કામના રૂપે પ્રકટયું—વિશુદ્ધ થયું, તપ કર્યું તોપણ રજોગુણે અટક્યું.

ગરબી “ સાં સાંરે સુરત શહેર ” એ દશી.

ચાલ્યો ચાલ્યોરે અસુર મહાભાગ, ધાર્યા વર પામી,

ઝાલ્યો ઝાલ્યોરે સ્વર્ગનો માર્ગ, ધાર્યા વર પામી.

બ્રાતાના હણનાર વિશ્નુપર, દ્રેષ અતિશય લાવી રે,

ગયો સ્વર્ગમાં દેવો ઝીત્યા, લીધાં સ્થાન પડાવી. ધાર્યાં

ઈન્દ્રભુવનમાં વસ્યો ધણી થઈ, રાજ્ય ત્રિલોકે કરતો રે;

સત્તા સ્થાપી થયો પ્રતાપી, સુર રૂપીને કનડતો. ધાર્યાં

આંહીજ પરિક્ષા થઈ કે બ્રહ્માના ઠરાવ પર અપીલ ચાલી ક્યાં ?

૫૬. “ હે સજનો ” એજ રાગનું.

સૂર રૂપીએ થાકી વધુ ન સાંખી વિનતિ ખરા પતિ (જગપતિ) ને લાખી રે;

થઈ નલ-વાણી ભારે, પુત્રને પીડશે ત્યારે; હું હણીશ એને વિચિત્ર આકારે. વિનતીં

આટલા તપનું પરિણામે નશ્વર ઠરશે એમ જેનાથી તેને જણાયું તેમ. હે સજનો!

શીર ધણી છે દિલ ધારો, ભાવે નિશદિન સંભારો રે.

પિતાની આશાઓ તે પુરી કરવાનો ઉપાય, તે માટે તેના ઉપાસ્ય દેવ, તેમણે પ્રસન્ન થઈ જે ફળ આપ્યું તે આપણે જોયું. તેનું અંત પરિણામ—પુત્રની આશા, ઉપાય, ઉપાસ્ય ને ફળ જોયા વિના નહીં જણાય. માટે તે વિષે કહીએ. હીરણ્યકશિપુને ઓળખ્યો, હવે પ્રલ્હાદ વિષે.

ગજલ “ એક ખુબ સુરત ગમર. ” એ દશી.

“ છે ચાર પુત્ર દૈત્યના પ્રલ્હાદ તે વિશે, વયે કનિષ્ઠ પણ વરિષ્ઠ સહગુણે દીસે; ”

“ જાતિ તણા ગુણો ન ગુણો દૈવી સર્વ છે. ”

ભગવાન ગીતાજીમાં કહે છે.

દ્વૌભૂતસર્ગૌલોકેઽસ્મિન્દૈવઆસુરણ્વચ તેમાં દૈવીસંપદ્વિમોક્ષાય નિબંધાયાસુરીમતા.

એ જાતની પ્રજા આ લોકમાં છે. દૈવ ને આસુર. દૈવી સંપત્તિ મુક્તિ માટે ને આસુરી બંધન માટે મનાઈ છે. પોતે તેમાંથી શેમાં છે તે જાતેજ વિચારી લેવું. આંહી દૈવી સંપત્તિ વાળાનું વર્ણનજ ચાલે છે કે તેનાં આ લક્ષણ—

“ધન રૂપ બુદ્ધિ કુળ છતાં ન લેશ ગર્વ છે.”

“ સ્વભાવ રૂડો સત્ય વદે જીતેન્દ્રિય એ, સ્વ આત્મ તુલ્ય જેને પ્રાણી માત્ર પ્રિય છે; ”

“ સુખે દુઃખે સમાન વિષય સુખો ના ચહે, સદા નિમગ્ન શ્રીવરના ધ્યાનમાં રહે. ”

“ સ્વભાવિકીજ લાગી લગની વાસુદેવની, રમે ભમે જમે છતાં ધુન એ રહે બની; ”

શ્રી શુકદેવજીના શબ્દમાં કૃષ્ણમહાગૃહીતાત્મા “ શ્રી કૃષ્ણ રૂપી ભૂત જાણે તેને વળગ્યું હતું. ” એટલે એ આનંદનિધાનનો અનુભવ ખરો થયો હતો—થતો હતો તે શા ઉપરથી જણાતું હતું ?

“ કદી હસે કદી રૂપે કદી સ્તુતિ કરે, હરી જનમાં એની હોડ કોઈ ના કરે; ”

આ દૈવી સંપત્તિ જેને પ્રાપ્ત થઈ તેનાં લક્ષણ સહગુણીને ભક્તિમાન. એજ ‘સંત’

એનેજ સંત સુખરાશી આનંદ અમારો, ભાવે નિશદીન-સંભારોરે. એની પેડે, કે જેને

“ લણાવવા ગુરૂ ગ્રહે પિતાએ મોકલ્યો, ને ત્યાંસુધી ખરો પ્રભાવ પિતાએ કર્યો. ”
 પિતા તો જાણતા હતા કે, હુંજ હવે જગતનો ધર્મર હું. કાચુ ભોળા બ્રહ્માએ વર આપ્યું કે દેવ માત્ર દાસ કર્યા ને અજર અમર તો થયેજ હતા. એટલે હવે બ્રહ્માની સત્તા પણ નામની રહી હતી. ‘ કંસ પાસે ઉગ્રસેનના જેવી ’ અને તેથી પોતાનેજ ધર્મ માનતો. જેમ કર્મથી બ્રહ્મા ધર્મર થયા હતા, તેમ હવે હું થયો છું, એમ દઢ થયું હતું. પોતાને પરમેશ્વર માનનારા અથવા પોતે પરમેશ્વર થઈ શકે છે એમ માનનારા ધર્મવાળા કહો કે અધર્મવાળા કહો પણ આજે પણ છે. અમે નામ સ્પષ્ટ નહીં દઈએ, અસ્તુ. આંહી તો હિરણ્યકશ્યપ પ્રત્યક્ષ છે તેણે—

પદ “ નાથ નવ કરો ” એ રાગ.

તાતે શુભ સમે, સપુતને તેડાવીરે;
 ધારી ગોદ, આણી મોદ, પુછ્યું શું શીખ્યો છે બોધ; બોલ હોંશ લાવી રે. તાતે.
 તવ તુરત વઘો, બાળ સરળ લાવે રે;
 વિમળ ચિત્ત, ધારી પ્રીત, સેવવા શ્રીકંથ નિત્ય; એજ મને લાવે રે. તાતે.
 બલકે એથી ખુલાસે કર્યું—

તત્સાધુમન્યેઽસુરવૃદ્ધેદેહિનાંસદાસમુદ્વિગ્નાધિયામસદૃગૃહાત્ ॥

દિત્વાત્મપાતંગૃહમંધકૂપં વનંગતોયદ્ધરિમાશ્રયેત ॥

હે અસુરોમા મોટા ! દેહધારીઓ અસત્ વસ્તુઓના સ્વિકારે કરીને હમેશ્વ્રાં ઉદ્વિગ્ન બુદ્ધિવાળા રહે છે (એમ મેં જોયું ને તેથી જો માફ ચાલે તોતો હાલથીજ) આત્માને કુબાવનાર ધરણી અધારા કુવામાંથી નિકળી વનમાં જઈ શ્રીહરિનો આશ્રય કરે. એટલે તેમનો સિદ્ધાંત ત્યારથીજ એ કે—

સંત મુખરાશી આનંદ અમારો, લાવે નિશદિન સંભારો રે.

ઝટ તપી વઘો, ગુરૂ લણી વાણી રે;
 દીજ કુળત, આવી વાત, શીખવે શું દિવસ રાત; મુજ ભયે ન આણી રે. તાતે.
 ગુરૂ વઘા ન એ, મેં કદી લણાવ્યું રે;
 વઘા તાત, રે પ્રહ્લાદ, છે શું આ સાચી વાત; ક્યાંથી શીખ્યો આવું રે. તાતે.
 શીખવનાર છે, વિશ્નુ વિશ્વસ્વામીરે; (એ પ્રહ્લાદવચન છે.)
 પિતા કહે છે—મારા વગર, કોણ અવર, ધીસ છે દાખવ સત્વર; વિશ્નુ એ હરામી રે. તાતે.
 પ્રહ્લાદ—નવ જણાય એ, વિશ્નુ આવી આંખે રે;
 યોગી ધ્યાય, તવ જણાય, હૃદયમાંથી જગતરાય; એમ શ્રુતિ બાખે રે. તાતે.
 હિરણ્ય—જગતરાય તો, સહુ મને સ્વીકારે રે;
 તદપિ કેમ, જેમ તેમ, બંદે ના ચહી સ્વક્ષેમ; એને ને શું તારે રે. તાતે.
 પ્રહ્લાદ—નથીજ માત્ર એ, મુજ ધણી સુનામી રે;
 સર્વ દેશ, સર્વ કાળ, સર્વ સ્થિતિમાં કૃપાળ, સર્વનોજ સ્વામીરે. તાતે.
 હિરણ્ય—તુજ હૃદય વિષે, ભુત કોઈ ભરાયું રે;
 જેથી આજ, ચઢવી દાઝ, બંદે જાય તજી લાજ; બેદ ન હું જાણું રે. તાતે.

પ્રહ્લાદ—નથી ભરાયું એ, મુજ વિષેજ માનું રે;

આપ માંઘ, એ જણાય, ભરાયું ત્રિલોક માંઘ; નથી કાથી છાતુરે.

તાતે.

નકેવલમેહદયં સવિષ્ણુરાક્રમ્ય લોકાનાં સ્થિતવાસ્યિતઃ

સર્વાત્વદાર્દીશ્રપિતઃ સમસ્તાન્સમસ્ત ચેષ્ટામુયુનાક્તિસર્વગઃ

તે કેવળ મારા હૃદયમાંજ નથી, પણ એ વિશ્નુ સર્વ લોકનું આક્રમણ કરી તેમાં રહ્યા છે: એટલે કે, ‘અચિત્ ચિત્માંવાશી’ હવે કહે છે ‘વિભુ ઇશ અવિનાશી’.

તે હું, તમે ને સર્વમાં સર્વ જગે જઈ શકે એવો તે સહુને સર્વ ચેષ્ટામાં એજ જોડે છે, અને તેથી શ્રી પ્રહ્લાદજી કહે છે એમ કહીએ તો ચાલે કે—

‘સંત મુખરાશી આનંદ અમારો, ભાવે નિશદિન સંભારોરે’

પણ તે કેને કહેવું જોઈએ ? “ હે સજનો છે શીર ધણી દિલ ધારો.” તેને બદલે અસતને કહેવાથી શું પરિણામ આવ્યું ?—

પદ “થયાછો” રે પતિ ” એ રાગ.

તપીને રે તવ હિરણ્યકશીપુ વદ્યો અનુચરની સાથે,

અનુચરની સાથે, વદ્યો કોપી સુતના માથે. તપીનેરે.

૨૬.

પકડી જકડી ને લઈ જાએજ મારી નાખો હાલ,

અરી પક્ષી, અરી લક્ષી, કુળ વેરી, થશે ઝેરી;

તે અવલજ વિનાશ કરવો ઘટિત અરી આપણેજ હાથે.

તપીનેરે.

અમે આગળ ‘આનંદ’ વિષયી લખાણમાં કહ્યું છે કે, અચિત્ ને ચિત્ માત્ર અમારા આનંદની શક્તિઓ—શરીરો છે. ને જેમ આ શરીર ને તેની શક્તિઓ બહુધા આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તે છે, તેમ ચિત્ અચિત્ માત્રની શક્તિ માત્ર એ આનંદના આધિન છે; આનંદનીજ તે શક્તિઓ છે એટલે તેના સંકલ્પ વિના કાંઈ કરતી નથી, સ્વભાવ પણ તેની ઇચ્છાધીનજ છે. એમ શ્રી પ્રહ્લાદજી જાણુતા—માનતાજ માત્ર નહીં પણ અનુભવતા હતા, તેની પોતે પરિક્ષા આપી, ને તે અનુત્તમ પાત્ર અમારા વિષયને મળવાથી તેણે અમારા કહેલ વિષયની સાબીતી કરી આપી. તે ભગવાન પરાશર સ્વામીના વચન પ્રમાણે આ રીતે—

ગઝલ કલ્યાણ “ કહું તુંમસેં કેાં કયા ” એ દેશી.

સુણી દૈત્યેન્દ્ર વાણ અસુર સેંકડો ઉપડયા,

ઝહીને શસ્ત્ર સકળ બાળક પર ટુટી પડયા;

રહ્યા પ્રહ્લાદ શાંત તવ ન જરી ધભરાયા,

વદ્યા વસે છે શસ્ત્રની મહીં એ જગરાયા.

બલકે ત્યાં એ પ્રતિજ્ઞા કરી સત્ય સિદ્ધ કર્યું કે—

વિષ્ણુઃ શસ્ત્રેષુ યુષ્માસુ મયિચાસૌ યથાસ્થિતઃ ॥

દૈતેયા તેનસત્યેન નાક્રમંત્યા યુધાનિમે ॥

જો વિશ્નુ શસ્ત્રમાં મારામાં ને તમારામાં રહ્યા હોય તો તે સત્યથી (તે વાત સાચી

હોય તો-) આ આયુધ મારાપર અસર ન કરશો. ‘ ને પરિણામ શું આવ્યું. ’

તાડી ચુક્યા તમામ શસ્ત્ર બાળના તનપર,

જરી ન લાગી આંચ દેહ રહી સુંદરવર.

એટલે શસ્ત્રમાં હણવાની શક્તિ તેપણુ પરમાત્માની ને મારનારમાં તે શસ્ત્ર વાપરવાની શક્તિ પણુ મૂળે તેનીજ. એ રીતે—

“ અચિત્ ચિત્માં વાશી, વિભુ ઈશ અવિનાશી; ” જે પ્રહ્લાદ જેવાને.

“ સંત સુખરાશી આનંદ અમારો, ભાવે નિશદ્દિન સંભારોરે. ’

“ હે સજ્જનો ! શીર ધણી છે દીલ ધારો, ” પણુ એ સજ્જનનેજ કહેવું કામ લાગે. કેમકે આ વાતની હિરણ્યકશિપુને ખબર પડી, અનુભવ થયો; તોપણુ તેતો જે બોલ્યો તે પછી પણુ આ પ્રમાણેજ—

ગજલ. “ ઘરસેં યહાં કાન ખુદાકે લીયે લાયા ” એ રાગ.

વઘો હિરણ્યકશ્યપુ અરે કુબુદ્ધિ બાળ,

અરીનો પક્ષ ફરી નવ ધરીશ રે ! કો-કાળ;

ન વદીશ કોઈ દિવસ અધટિત એવી વાણી,

જવા દજી છું આપી અભય બેસમજ જાણી.

ઉલટા પ્રહ્લાદજી બે સમજ છે ! ને પોતે તેને અભય આપે છે !! પણુ એવા બોલ કોઈ સંત સાંભળી રહે ! પિતા કેમેં કર્યા સમજે એ તેમનો મુદ્દો; પુત્ર કેમેં કર્યા સમજે એ પિતાનો મુદ્દો; જેજણુ વયમાં સમજ ભૂલની તકરાર થાયજ.

ચાતુરસે ચાતુર મીલે તો રસકી લૂટાલૂટ;

મૂરખસે ચાતુર મીલે તો ઉલટી માથાકુટ. તે શરૂ થઇ પાછી.

વઘા તદા જવાનમાં પ્રહ્લાદજી પાછા,

પિતાજી અભય આપનાર શ્રીપતિ સાચા;

શરીર જન્મ મરણુ તણા એ ભયો ટાળે, —(જે બીજા કોઈથી ન ટળે)

સદૈવ અભય આપનાર એજ લ્યો ખ્યાલે.

એટલે કે ‘ શીર ધણી છે દિલ ધારો, ભાવે એને સંભારોરે. ’ મૂળ શબ્દ આ છે.—

મયંમયાનામપહારિણિસ્થિતે મનસ્યનંતેમમકુત્રતિષ્ઠતિ ॥

યસ્મિન્મૃતેજન્મજરોદ્ધવાનિ મયાનિસર્વાણ્યપયાંતિતાત ॥

પરંતુ એ બોધ તો ‘ હે સજ્જનો માટે છે. તેથી એ દુર્જનને ન લાગ્યો તેથી તેને સાઈ પોતેશું કામ વખત બોવો જાણી, એ આનંદ સાગરના અનુભવમાં લાગી ગયા. તેમાં કોઈ સાધન સમય જોઈએ છીએ ? એતો—

પદ “ માથાના મુગટ ” એ રાગ.

મનના વિચારે ધારતાંજ બંની આવે રે,

ગમે તેવા કષ્ટ માંહે શાંતિ એ અપાવે રે;

હરીરસ લાગ્યો મને સરવથી મીઠો રે,

એના સમ સ્વાદુ બીજો ક્યાંહી નથી દીઠો રે.

તેની પણ આંહી પરિક્ષા પડી. કારણ, આવાં મીઠાં સત્ય હિતકર વચન—અમૃત જેને કહીએ તો ચાલે. તે સુણી —

સુણી તપ્યો અસુર કૂર સર્પ તેડાવ્યા,
ચલાવ્યા બાળ પ્રતિ તદપિ ના જરી ફાવ્યા; કારણ ઉપર કહ્યું તેજ.
શ્રીનાથ ધ્યાનમાં નિમમ બાળ બેપરવા.

આંહી મૂળ વચન આ પ્રમાણે છે—

સત્વાસક્તમતિઃ કૃષ્ણે દશ્યમાનંમહોરગૈઃ ॥ નવિવેદાત્મનોગાત્રં તસ્મૃત્યારહાદસંસિયતઃ ॥

શ્રી કૃષ્ણમાં આસક્ત મતિ થઈ જવાથી. (આનંદનિધાનના આનંદનો અનુભવ કરવાથી.)
જેમ શ્રીહરિ પોતેજ કહે છે. ગીતાશ્રમાં—

યસ્મિન્સ્થિતોનદુઃસ્વેન ગુરુણાપિવિચાલ્યતે ॥

જેમાં સ્થિર થયો તે મહા કૃત્રી પણ ચલાયમાન થતો નથી, તે અક્ષરે અક્ષર ખરું કરવા મહા સર્પદંશ કરતા હતા, છતાં પોતાના શરીરનેજ જેણે જાણ્યું નહી. (કે ક્યાં છે. પછી તેને સર્પ કરડે છે એ જાણે ને તે પછી તેને વેદનાનો વિચાર આવે) કારણ શ્રી હરિના રમરણના આહ્વાદમાં તે સારી રીતે જામી ગયા હતા. એવો. ‘ સંત મુખ-રાશી આનંદ અમારો, (ને તેને એવો) ભાવે નિશદીન સંભારો રે ’ બ્રહ્માનંદની વડાઈની પરીક્ષા આંહી થઈ ચુકી. શક્તિજ ઈતર સર્વમાં તેની છે તેની પરીક્ષા તો એકવાર થઈ ને હજી થએજ જશે. શસ્ત્રથી થઈ, હવે સર્પ શું કહે છે !

વઘા સમસ્ત સર્પ લાગીને સ્હાંમા ડરવા,
પડી અમારી ટાઢ તાળવાં ગયાં પુટી;
જરી ન બેદી ચામડી વિષો ગયાં ખુટી.

એજ હાલ દિગ્ગજેના થયા—

લાવણી.

વઘો તવ અસુર દિગ્ગજેથી (૨), ઉપડો તાડો મારો નહિ એ મરે સહજ કાથી;
તદા ઉપડયા જળરા હાથી (૨), પહાડો જેવી કાયા દંતુસળ સિંહોના ધાતી.
બાળને ઝટ દોળી પાડ્યો (૨), ગોવિંદરમરણ કરેજ જતો તે શીદ પાડે રાડો;
તુટયા ઉલટા દાંતો ભારે (૨), થાકી જખ મારીને અસુરથી બોલ્યા લાચારે.
જર્નાદન રમરણના પ્રભાવે (૨), માથા ફેડ અમારી એપર લેશ નહીં ફાવે;
એવું જનાર્દનાનુસ્મરણનુમાવઃ છે માટે ‘ એને નિશદીન સંભારો રે. ’

હવે અસુરે એથી પણ પ્રબળ પ્રયોગ અજમાવ્યો તો પ્રભુએ પોતાના અધટિત ધટના સામર્થ્યનો પ્રભાવ સ્હાંમો દેખાડ્યો. તે આ પ્રમાણે—

લાવણી લંગડી.

વઘો અસુર નાંખે અસિમાં, ભરમ થશે એથી નક્કી;
કહ્યું વાયુ ને, મદદ તું પણ આ સમયે દે પક્કી.
જળર લાકડાં બેળાં કાંધાં, સળગાવી મોટી હોળી;

(કાંઈ કહે છે હોળીનું મુળ આ છે.)

અરેર ! આળને, ફેંકી દીધો કીધી કાયા ધોળા.
ભડ ભડ ભડ ભડ ભડકા ભલકયા, પવને તેને સ્થાય કરી;
નેનારાં સૌ, કપી ગિઠયાં આળક ત્યાં વઘો ફરી.
તાત આગ આ કમળ તણી શૈયા જેવી મુજને લાગે;
પવને શીતળ, જરીએ નથી દાઝતો હું આગે.

જે અમિમાં દાહકત્વ તેણે ઉલટી આવી અસર કરી: કારણ—

“ અધિત ચિતમાં વાશી, વિષ્ણુ ધરી અવિનાશી; ”

“ સંત મુખરાશી આનંદ અમારો, ભાવે નિશદિન સંભારોરે. ’

તનપર કરામાત ન ચાલવાથી હવે મનપર ચલાવવા યુક્તિ કરી. કારણ અસુરોપર દેવો યુદ્ધમાં ન ફાવ્યા ત્યારે બ્રહ્મરૂપિએ ચાર્વાક શાસ્ત્ર રચી તેમને ધર્મ કર્મથી બ્રહ્મ કર્યો અને ત્યારે દેવો ઝટ ફાવ્યા. બળ ન કામ કરે તે કળ કરે.—

લાવણી મોહોટી.

વઘા પુરોહિત તદા અસુરપતિ કોપે કારણ સરે નહી,
જણ્યું કે છે એવો કે એ સહજ ઉપાયે મરે નહીં;
સોપો અમને અમે શીખવશું ભલે આપથી ડરે નહીં,
બુદ્ધિ ફેરવશું કે જેથી ફરી એવું ઉચરે નહીં.
તેમ છતાં જે ઉપદેશે કે સંગતથી એ ન સૂધરશે,
છેલો ઉપાય દંડ તણો તો છેજ તેથી નહીં ઉગરશે;
કૃત્યા મત્રે ઉપજની છોડશું પાછી તે નહીં ફરશે,
એ વિણ અન્ય ઉપાય વડે એ નહી સુધરશે નહીં મરશે.

દીંડી.

ગુરુ લાવ્યા પ્રલ્હાદને સ્વ ઘેર, બોધ દેતાં પણ પડ્યો નહીં ફેર;
એક દિવસ ગુરુ ગયા હતા ખહાર, વઘા બાળોથી આપ તેણી વાર.
(ગુરુ શું તેમની મતિ ફેરવે, તેમણે ગુરુની આખી નિશાળની મતિ ફેરવી. સાચો સત્સંગ આ રીતે ફાવે છે. પિતાને ન અસર કરી પણ કુમળા બાળકાએ તેની વાત ઝટ લક્ષે ધરી.)

“ પ્રીત કરવી છે સ્હેલ ” એ દેશી-રાગ માદ.

મુણો રાખીને ધ્યાન, વાત આ મુણો રાખીને ધ્યાન;

રહો નહીં નાદાન, વાત આ મુણો રાખીને ધ્યાન.

ટેક.

જન્મ બાળપણ યુવા જરા, મૃત્યુ અંતે થાય;

ફરી જન્મવું ફરી એનું એ, એમ સહુ અચડાય;

આપણું પણ છે એજ નિદાન.

વાત.

ગર્ભ જન્મનાં દુઃખ પછી, ભુખ તૃષ્ણા નિત થાય;

ઔષધ રૂપ અંત જળ છે તે, સુખદા કેમ ગણાય !

નિત્યનું લાગ્યું એજ તોદાન.

ચાત૯

મદ્યું ચાંમડેથી-ભર્યું, મહીં મળ મૂત્ર રૂધીર;

રાગ પીલુ “રાજ વાત કહું છું સાચી. ” એ રેશી.

બોલ્યા પ્રથમ પુરોહિત પ્રીતે, પ્યારા લાલ સમજળ;
જ્ઞાલા લાલ સમજળ, રે શીદ શત્રુના ગુણ ગા ? બોલ્યા૦
બ્રાહ્મણ કુળે ત્રિલોક ખ્યાતમાં, દૈત્યરાજ પિતૃ તહારા;
તેને શું ઓછા સમજે છે, ડરે જેથી સુર સારા. બોલ્યા૦
તારે ને એ અનંતને શું, અન્યાશ્રયી ન થાવું;
ત્રિલોકપતિપિતા તજીને શીદ, અરીતું પાસું સ્થાવું ? બોલ્યા૦
સર્વ ગુરૂથી વડા ગુરૂ છે, પિતા શાસ્ત્રમાં ચાવા;
તેને ભજ તજ અરી પક્ષને, ત્રિલોક સ્વામી થાવા. બોલ્યા૦

રાગ એજ.

કર જોડી પ્રહ્લાદ કહે છે, ગુરૂજી મારું સાંભળો;
ગુરૂજી મ્હારું સાંભળો, હાજીડામાં ન લળો. કર જોડી૦
બ્રાહ્મણ કુળમાં ખ્યાત ખરેખર, છે દાદા પરદાદા;
તે વરત્યા તેમજ વરતું છું, નથી તજતો મર્યાદા. કર જોડી૦
પિતા પુણ્ય છે શાસ્ત્ર પ્રમાણે, હું પણ તેમજ જાણું;
એ દુઃખ દે પણ હું નવ તેપર, કુલાવ લેશે આણું. કર જોડી૦
મારે તેને અનંતને શું, એમ તમેજ કહો શું ? કર જોડી૦
યજ્ઞ યાગ તપ ધરી સમાધી, તમેજ ચિત ચહો શું. કર જોડી૦
ધર્મ અર્થ કામ ને મોક્ષ છે, અનંતથી સહુ વાતો;
પેટ કાજ મુજ તાત રીઝવવા, માત્ર વદોછો આ તો. કર જોડી૦
એ પામ્યા તો સર્વે પામ્યા, એ વિણ બધું નકામું;
નૂહું વદતાં નવ અચકાતાં, શીદ ધમકાવો સ્થામું. કર જોડી૦

રાગ એજ.

બોલ્યા તુરત પુરોહિત તાડી, બડ બડ બડ બડ કરઃમાં બાળ;
બડ બડ બડ બડ કર માં બાળ, થા માં વધુ વધુ વાચાળ. બોલ્યા૦
બાળ બુદ્ધિથી બડે જાય છે, મનમાં આવે તેવું;
ફરી વદો તો યાદ રાખજે, થાશે જોયા જેવું. બોલ્યા૦
મૂઠપણાથી જો નહીં માને, કહ્યું અમારું કેમે;
તો કૃત્યા ઉપગતી હણશું, હવે નહિ રહે ક્ષેમે. બોલ્યા૦

રાગ એજ.

કર જોડી પ્રહ્લાદ કહે છે, ગુરૂજી મારું સાંભળો;
માથ્યા આપ કરો મનસુઆ, વાત વદો અજ્ઞાની;
રક્ષણ કરતા કે સંહરતા હ્યો શીદ ખુદને માની. કર જોડી૦
કોઈ ન રક્ષી શકે કોઈને, હણી શકે નહીં કોઈ;
રક્ષક કે સંહર્તા શ્રીવર, વૃથા જાઓ માં મોહી. કર જોડી૦

આયુધબળ, પશુબળ, વિશાળબળ, અગ્નિબળ ને બુદ્ધિબળની પરિક્ષા થઈ. હવે દેવમંત્ર-
બળની પરિક્ષા ચાલી—

પદ “ અરમકળ આવ્યું ” એ રાગ.

એવું સુણતાં તો વિપ્રો કોષમાં ભરાયારે, કૃત્યા ઉપજવી હણવા લાલની કાયારે;
ભયંકર રૂપ છે ત્રિશુળ કર ધાર્યુરે, ભભકતું પ્રકટયું સ્વરૂપ અણુધાર્યુરે.
પાદને પછાડી ત્રાડી ત્રિશુળ ઉપાડીરે, દેવી ધર્શી બાળને મારવા ડોટ કહાડીરે;
જેરથી ભોક્ષ્યું ત્રિશુળ વક્ષમાંહે ભારેરે, ભાગી ભુકો ભુકો થઈ ગયું તેતો ત્યારેરે.

યત્રાનવાયીભગવાન હૃદ્યાસ્તેહરિરીશ્વરઃ ॥ મંગોભવતિવજ્રસ્ય તત્રશૂલસ્યકાકયા ॥

જે હૃદયમાં નિરંતર ભગવાન હરિ ઇશ્વર છે, ત્યાં વજ્ર તુટી જાય તો શુભની શી વાત ?

ગીતિ.

પાછી પડી કૃત્યા ને, વળી તુરત પ્રેરનાર વિપ્ર **ભણી**;
આવી બાળવા ધાતી, તવ પ્રહ્લાદે હરિની સ્તુતિ **ભણી**.

પદ “ અતદે સખી કોન ગલી ગયો શ્યામ ” એ રાગ.

અચાવો હરિ દ્વીજવરને આ સ્થાન.

જેમ વસો છો જગમાં સધળે, તેમ છો એમાંએ શ્રીમાન.

અચાવો.

શત્રુમાં પણ સમજું તમને, માટે રક્ષો ભગવાન.

અચાવો.

શત્રુને પણ મિત્ર ગણ્યા છે, એ સત્યે ઉગરો આ પ્રાણ.

અચાવો.

પોતાના પ્રિયતમ શિવાય બીજું બીજનમાં જોતાજ નથી. અધાં તેનાં શરીર, અધામાં તેની શક્તિ-એ યથાર્થ જ્ઞાન બન્યું રહેવાથી કોષથી ભય નથી થતો. પણ સર્વપર સ્નેહજ રહે છે. અને તેથી પોતાના સત્યે સત્ય સ્વરૂપ પ્રભુ ખરું સત્ય ત્યાં સદા પ્રકટ કરે છે.

હૃદય.

એમ ઉચરતાં વેંત થઈ, કૃત્યા શાંત તમામ;

તવ આશીય વિપ્રે કહી, ગયા ભુપને ધામ.

હરિગીત.

વિપ્રોથી જાણી વાત ને પ્રહ્લાદને તેડાવીને,

પુછવા લાગ્યો હિરણ્યકશિપુ યુક્તિથી સમજાવીને;

પ્રહ્લાદ તારો આવડો સુપ્રભાવ શાથી છે થયો.

એવો કહ્યો મહા મંત્ર ને કોનાથી ને ક્યારે અલો.

ગજલ “ સુનો તુમ ચાર પરદેશી ” એ રાગ.

વદ્યા પ્રહ્લાદ કર જોડી, પિતાજી સત્ય હું ઉચરું;

ન શંકા ચિતમાં ધરજો, પ્રપંચ કદી નહીંજ કરું.

ટેક.

નથી કોઈ મંત્ર મેં સાધ્યા, ન બીજન દેવ આરાધ્યા;

હૃદયમાં શ્રીપતિ લાધ્યા, પ્રભાવી એ વડેજ હરું.

વદ્યા.

ન બીજનું હીણું ચાહે, નહીં તેનું હીણું થાએ;

વિના બીજ રૂળ ન દેખાએ, કહું છું આ ખરેજ ખરું.

વદ્યા;

एवं सर्वेषु भूतेषु भक्तिरव्यभिचारीणी ॥ कर्तव्यापंडितैर्ज्ञात्वा सर्वभूतमयं हरिम् ॥

ભગવાનમાં ભક્તિ એટલે તેના આખા શરીરમાં-તેના શરીર શિવાય બીજું તો કશું ક્યાંહી છેજ નહીં. એટલે કર્તવ્ય આ છે કે,

“ સર્વ ભૂતમય હરિને જાણીને સર્વ ભુતમાં પંડીતે અવ્યભિચારી ભક્તિ કરવી. ”—
તે ભૂતને સ્વતંત્ર ન ગણવાં તેમાં ને પ્રભુમાં એમ બે દૃષ્ટી-એ ભક્તિ નહી. ‘સર્વત્ર એક ભક્તિ’ એકનો ભાવ. ‘એકને લઇને પ્રેમ’ આ રહસ્ય છે. સર્વત્ર બ્રહ્મભાવ તે આ છે. એ વિષે બહુ કહેવા જેવું છે. પણ લંબાણના ભયે અહીં આટલો ઇશારો બસ છે.

શાખી.

સુણતાં સત્ય આ કોપ અસુર ઉર, અતિશય જીભરી આવ્યો,
મહાલયપરથી છેક મહીપર, બાળકને ધીબકાવ્યો;
પડતી વખતે જાણ બાળક શ્રીવરને સ્મરતાં કાવ્યો,
ઝીલી લીધો ભૂમિએ પ્રેમે ભક્ત પ્રભુનો ભાવ્યો.

ચાપાઈની આલ.

જેઠ કુશળ નિચે સુત રાયે, તેડાવ્યા શંખરાસુર ત્યાંહે;
કહું અમથી ન કેમે મરાય, દીસે માયાવી એ વજ્ર કાય.
(દેવ મંત્ર બળ ખુટયું, હવે અસુર માયાબળ અજમાવે છે. પણ ભૂલી જાય છે કે,
તેપણ સૃષ્ટાની સૃષ્ટ-કર્તાની શક્તિ. શરીરિના શરીર-અંતર્ગત છે. દેવ ને અસુર મંત્ર ને
માયા સર્વનો ઇશ્વર એક છે.)

કહે શંખર એના શું ભાર, ચલાવું હાલ માયા દળર;
કોપી ચલવી માયા ભાત ભાત, ભક્ત સમરે જતા જગન્નાથ.
જેમ માયાઓ વેગે ચલાવી, તેવું ઉભું સુદર્શન આવી;
હરિએ પદાવ્યું ઝળ હળતું, એકે એક માયાને ગળતું.
ત્યારે અસુરે સંશોષક વાયુ, ચલાવ્યો ને બાળ મુંઝાયું;
તેવું અંતરજ્વલનીએ જાણી, શોષી લીધો વાયુ પ્રેમ આણી.
હારી થાક્યો શંખર જખ મારી, બાળને લીધો નાથે ઉગારી;
ફરી મોકલ્યો તવ ગુરૂ ઘેર, બુદ્ધિ ભેદ થાય કોઇ પેર.

આ ગુરૂનોએ છેલ્લો પ્રયાસ છે—

ગરબી “આધવજ છે અળગીરે” એ કેશી.

ગયા ગુરૂને ભુવનેરે, પ્રહ્લાદજી પુણ્ય કૃતિ; રાજનીતિ ભણીનેરે, થયા તદ્યાર અતિ.
ત્યારે ગુરૂએ આપ્યારે, પ્રેમે પિતાની પાસે; કહું કે લ્યો પરિક્ષારે, શીખવ્યું છે :આયાસે.
પુછ્યું બાપે સુતનેરે, બોલો પ્રહ્લાદ પ્રીતે; મિત્ર શત્રુની સાથેરે, વર્તવું શી રીતે ?
ચર પુરજન સાથેરે, વને ગિરી કીલ્લામાં; ચાલવું કેવી રીતેરે, થાતાં શત્રુ સ્હામા.
જેજે વિશેષ શીખ્યોરે, કહી દે તે વિસ્તારે; કર જેડી વિનયથીરે, વદ્યા પ્રહ્લાદ ત્યારે.
મને શીખવ્યું ગુરૂએરે, પુછોછો તે સધળું; યાદ રાખ્યું છે પણ હુરે, નહિ એમ તને મળું.

સર્વભૂતાત્મકેતાત જગન્નાથેજગન્મયે । પરમાત્મનિગોવિંદ મિત્રામિત્રકથાકૃતઃ ॥

જગના નાથ પરમાત્મા ગોવીંદ જગતમય સર્વ ભુતના આત્મા છે. ત્યાં મિત્ર ને
અમિત્રની વાત શી ? જે છે તે પ્રભુજ-તેનું શરીરજ-સર્વનો શરીરિ તે છે તેથી બધાંજ
સમાન પુણ્ય. તેમાં અમિત્ર કયું અંગ, કયો ભાગ, કેમ ગણાય ! એજ સિદ્ધાંત જે આ-
ગળ ચરચાઈ ચૂક્યો છે ! તે સ્પષ્ટ કહે છે—

આપમાં મુજમાં એરે, વસે સધળા જનમાં; વસ્યો એકજ વહાલોરે, બેદ કંમ રહે મનમાં.
જે એ બેદ વધારેરે, વિદ્યા તે નકામી છે; રાજનીતિ ન નીતિરે, અવિદ્યા એ સ્વામી છે.
વિદ્યાતો નામ તેતું રે, જે મુક્તિ આપે; મિત્ર શત્રુ ગણ્યાથીરે, રાગ દ્રેષ સંતાપે.
દેવ જન પશુ પંખીરે, શરીર હરિના છે; એવું માનીલે મનથીરે, તેને સુખ સીમા છે.

‘હરહર શીવ’ એ રાગ હાવણી જેવો.

એવું સુણતાં હીરણ્યકંપીપુ, કોધે ક’ખો થર થર થર;
વિચારે જતાં વાક્ય પુત્રનાં ચિત દાઝતું ચરચર ચર.
ઉડી તાડી પાદ પછાડી, બોલ્યો મુખથી હર હર હર;
હુકમ કર્યો અસુરોને, જોઈ રહ્યા છે શુંરે અરરરરર.

લલિત.

જકડોં નાગના, વજ્ર પાસથી, પટકી દો ઉઠો, મારી પાસથી;

રાગ ઉપરનો વચમાં લલિતનો અંતરો.

બગાડશે ખીન્નને બોધે, બાળ નથી રે એ છે કાળ;
સુણતાં ઉઠ્યા નોકર બાંધ્ય નાગ પાસથી તે તતકાળ.
ફેંક્યા દરિયામાં પણુ તેથી, સમુદ્ર ક્ષોભ્યો થઈ બેહાલ;
ત્યારે ઉપર પર્વત નાંખી, ડાટ્યો કહીનો કહીં એ બાળ.

છંદ.

લ—નથોં મરી જતો, કોઈ રીતથી, કુબવી રાખવો, ચાહું ચિતથી.
ભક્ત નથી ડરતો ન વિસરતો, સમરે જતો મુખે હરિ નામ;
સ્તુતિ કરી ઉચરી ગુણગણ, ને ફરી ફરી કરી કરી અણામ.
જ્ઞાન વધાર્યું ધાયુ મનમાં, અંગ હરિનું લહ્યું તમામ;
અંગીના અનુસંધાને, માન્યું છે પોતે હામો હામ.

(આ વાત છેક છેલ્લું રહસ્ય મહામંત્રાસ્મિ છે તે વિષે વિસ્તારે પ્રસંગે—)

લ—મહત ભાવ એ, સ્થીર જ્યાં દ્યોં, ગિરિ તળેથી તે, બહાર નીસર્યો;
નલ ભૂમી વળી ઝાડ નિરખ્યાં, તવ માન્યું હું છું પ્રહ્લાદ;
પ્રતાપ પ્રિયતમનો પેખીને, ગિર ઉપજ્યો અનહદ આહ્લાદ.
હીરણ્યકશ્યપ એ જાણીને, પામ્યો ચિત સંપૂર્ણ વિશાદ;
પ્રહી હાથમાં ખડ્ગ ઉપડ્યો, હવે બતાવું છેવટ હાથ.

લ—નયન ફેરવી બૂ ચઢાવીને, કહ્યું પ્રહ્લાદને ત્યાં અડાવીને.
રે અવિવેકી મૂઢ કુલાધમ, બોલ બોલ બોલ બોલ બોલ;
આજ્ઞા તોડ્યા પહેલાં કર કંઈ, તોલ તોલ તોલ તોલ તોલ.
કોને જોરે નિત્ય બંકે છે, ગોળ ગોળ ગોળ ગોળ ગોળ.
ખડ્ગ નામ દષ્ટિ ઝટ મનને, બોલ બોલ બોલ બોલ બોલ.

લ—વિનયથી વદ્યા, સુ—પ્રહ્લાદજી, નથીજ જાણ્યતા, તાત શું હતું;
જેના જોરે આપ વદો છો, તેના જોરે બોલું આપ;
બળવાનોના બળદાતા, બ્રહ્માદિકને જેમનો પ્રતાપ.

ક્રોધયુક્ત પેખી હરિ, ગયા પાસ કો ન કરી; લક્ષ્મી પધારી છતાં, ઠરી ગઈ સ્થામી. જય.
બોલ્યા બ્રહ્મા પ્રલ્હાદ, જા તું પકડ પ્રભુ પાદ; સઘ તે વિના વિશાદ, ધસ્યા હર્ષ પામી. જય.
વંદા જ્યાં પદ્મપાદ, પામ્યા નૃહરી આલ્હાદ; મુકયો શીર હાથ સુતે, સ્તવ્યા પુર્ણકામી. જય.

રાગ કાનરો પદ “ ગીરધર બ્રીજધર ” એ દેશી.

શ્રીવર સુખકર દુઃખહર જયકર, જગકર જનપાલનકર ક્ષયકર;
પરમાનંદકર શુભ ગુણ આ કર, શ્રીવર સુખકર. ટેક.
પ્રીયકર શંખસુદર્શનધરકર, અભયપ્રદાકર અક્ષયસુધાકર;
શુભ સહસ્ત્રકર અનંત બહાર કર. શ્રીવર સુખકર૦

પદ. “ પીયો પીયો ” એ રાગ.

બોલ્યા પ્રેમે શ્રી નરહરી ક્રોધ હરી, ક્રોધ હરિ અતિ પ્રીત ધરી. બોલ્યા૦
રીઝ્યો છું હું તુજપર અતિશય, માગ માગ વર ફરી ફરી. બોલ્યા૦
થાશે તારૂં શ્રેય સકળ વિધ, દૈત્યરાજ થા સંવોપરી. બોલ્યા૦

પદ રાગ માલકોસ “ કરમ કર મેરે હાલ ” એ દેશી.

કૃપા કર તું મુજપર કહે છે પ્રલ્હાદ, દયા કર દયાળુ તું છે નિર્વિવાદ. કૃપા. ટેક.
ન લલચાવ વર કાજ મુજને કદી, ન ચાહું હું સુખકાજ તુજને કદી. કૃપા૦
નહીં કામના માત્ર ઉઠે કદી, નહીં પ્રેમ તુજપરનો ખુટે કદી. કૃપા૦
કૃપા માત્ર માગું છઠાં કરગરી, નમુંછું નમુંછું નમુંછું હરિ. કૃપા૦

પદ “ પીયો પીયો ” એ રાગનું.

બોલ્યા પ્રેમે શ્રી નરહરી પ્રીતે ફરી, પ્રીતે ફરી સ્થિર ચિત્તે ફરી. બોલ્યા૦
ધન્ય પ્રલ્હાદ તું સંત શીરોમણી, પ્રીતિ માની મેં તારી ખરી. બોલ્યા૦
મનવંતર લગી દૈત્ય પતિ રહે, સેવ કરે જા ભાવ ધરી. બોલ્યા૦
પછી આવજો મારે ધામે, માગ માગ કંઈ ચાહ કરી. બોલ્યા૦

પદ માલકોસ એજ “ કૃપા કર ”

ચાહું એ પિતાએ કર્યા દોષને, ક્ષમા આપો તેની હરી રોષને. કૃપા કર૦

પદ ઉપરનું “ બોલ્યા પ્રેમે ” એ જરી.

એકવીશ પેઠી થાય પાવન, વાત તાતની ત્યાં શી ફરી. બોલ્યા૦
સ્પર્શ થયો એ તુજ પિતુને મ્હારો, થયો શુચિ ન શંકા જરી. બોલ્યા૦
પ્રેત ક્રિયા કરી બેશ ગાદીપર, શાસન માંડે શીપ ધરી. બોલ્યા૦

જે કહેવાનું-સમજવાનું ને સમજી માટે સ્વતઃ સિદ્ધ છે, ને :સ્પષ્ટ આથી થાય છે,
ને લાંબાણુ પણ કંઈક થયું છે એમ અમને લાગે છે માટે હવે સઘ ઉપસંહાર—

શાર્દૂલવિકિરિત છંદ.

કાધી પ્રેત ક્રિયા પછી વિધિ થકી, પ્રલ્હાદ રાજ થયા;
બ્રહ્માએ પ્રભુને સ્તવી ફરી ફરી, પ્રેમે નમી વિનવ્યા.
બોલ્યા ઇશ ન દૈત્યને વર ફરી, આવો કદી આપજો;
તે સ્વામી નૃહરિ અનંત સહુનાં, કળેટા સદા કાપજો.
પરંતુ તે માટે આપણે આપણું કર્તવ્ય કરીએ તો—પ્રલ્હાદ જેવું થાય, ન કરીએ તો

હિરણ્યકશિપુ જેવું થાય. માટે છેવટ યાદ રાખવાનું તે એજ કે—

હે સજ્જનો—શીર ધણી છે દિલ ધારો, ભાવે નીશદિન સંભારો.

અચિત્ ચિત્માં વાશી, વિભુ દશ અવિનાશી;

સંત સુખરાશી આનંદ અમારો, ભાવે નીશદિન સંભારો.

હે.

અચ્યુતકેશવં રામનારાયણં કૃષ્ણદામોદરં વાસુદેવંહરે ॥

શ્રીધરંમાધવં ગોપિકાવલ્લભં જાનકીનાયકં રામચંદ્રં ભજે ॥

અમને મળેલી આશિય આપને—

ચિરંજીવ કલ્યાણ રહો હરિકથા સુરસ પીવો,

હરિભજનકે સાથી સજ્જન બહુત વર્ષ જીવો.

॥ શ્રી નૃસિંહપ્રહ્લાદકી જય ॥

પૂર્વરંગ.

પદ 'રાગ સોરઠ.'

હરિજન થઈ રહો સભાગી, સેવો હુંપદ મદ ત્યાગીરે. હરિ. ટક.

ધન તન સહ આત્મા અર્પણ કરી, દયો સેવન સુખ માગીરે. હરિ.

હે સભાગી ! એમ સંબોધન છે. તે સભાગી કોણ ?

લૌકિક કહેવત છે કે—

પહેલું સુખ તે જનતે નરા, બીજું સુખ પેટ દીકરા;

ત્રીજું સુખ મુલક્ષણી નાર, ચોથું સુખ કોડીમાં ગર.

સાંમળલટ કવિ કહે છે—

છપ્પય.

રાગ રહીત તન રહે, અધિક વિદ્યા અભ્યાસી,

પાળે પુત્ર વચન, સદા પર આશ નીરાશી;

મધુર વચન માનની, કરજ શીરપર નહીં કોડી,

ચિત્ત સદા સતોપ, પ્રીત સજ્જનશું જોડી;

વળી અધિક અધિક વધતો દાસે, સંપ કુટુંબી વર્ગમાં;

પછી એ થકી હું પ્રિયતો નથી, સુખ વિશેષ કાંઈ સ્વર્ગમાં.

આ પ્રમાણે અર્થ અનુકુળ હોવું કોઈના વશની વાત નથી. તેપણ જગના ડાહ્યા વગવાળા ને શ્રીમંત તે સભાગીયા કહેવાય છે. પરંતુ અમારું કહેવું એવું છે કે.

જગમાં ગણાયા ગણ્યા, લોકો માંહે વખણાયા;
થાય રઘવાયા જ્યારે, તેડું આવે રામનું.
જેણે હરિને ન ભજ્યા, તે બધા ઊંધું સમજ્યા;
મુઆ પછી ગણાવણ, આવે તે શા કામનું.

માટે “ હરિજન થઈ રહ્યા સભાગી.”

કારણ—ભણે ગણે જન ધંધો શીખે, તેતો આ ભવ સાડ;
પણ જે ખપ લાગે પરભવમાં, તે સારું થાયું?

જીવડા જો તું ખુબ વિચારી.

વિચાર કે ભૂલીજા પણ, શીર એ ઘાંટી છે ભારે;
આંહીતો ચાર દિવસ ને ત્યાંતો, સદૈવ રહેવું ત્હારે.
જીવડા જોતું ખુબ વિચારી સ્થિતિ થશે શી ત્હારી?

જીવડા

અને તેથી અમારા હીસાખે—

સભાગી સાચાં તેજ ગણાય, ભજનમાં જેનો દહાડો જાય.
જગનાં સભાગીયાનું ધન તો, સૌ મળી ફેલી ખાય;
અંતકાળમાં જતાં એકલાં, અતિ વીમાસણ થાય.

સંસારના સ્વાર્થપણાપર ધરપનીતિમાં એક દ્રષ્ટાંત છે—

એક હરણીને પગે ગોળી વાગવાથી માંદીપડી ભૂલી એવી થઈ કે ઘણે દહાડે પાછી ફરતી થાય પણ સુભાગ્યે ત્યાંજ પડોશમાં જળથી ભરેલ તળાવ ને તે ખેતર ઘાસનું ભરેલું હતું. તેથી ખાન પાનની મુંઝવણ નહોતી; પરંતુ સગાનું જીવ જીવડું ને વિવેકમાં પુરું તે દરરોજ ટોળેટોળાં આરામ પૂછવા આવે ને જીવે કે, આંહી ખાવા પીવાની બહાર છે તેથી વધુ દેરે. માંડ્યું ખુટાડવા. થોડાજ દિવસમાં ખેતર ખત્તાસ થયું. ને પગે મટવાને તો વાર હતી. ખાવા ખુટવાથી સગાં બહાલાં તો જોવા આવતાંએ બધા પડ્યાં ને હરણી ભૂખે કડાકા કરતાં છેક આવી રહી. એક દિવસ એક સગું રસ્તે જતાં નજરે પડી જવાથી ઉભાઉભા તખીયત પૂછવા લાગ્યું ત્યારે કહ્યું; મ્હારો મંદવાડ તો મને પાછી સાજી કરે એવો હતો. પણ મને તેની ખબર પૂછવા આવનારે એવી હાલતમાં લાવી મુંકી છે, કે એ ત્રણ દહાડા હવે જીવનના આકી હશે એમ ભૂખના દુઃખથી ભાસે છે. કારણ તે બધાંએ આવી મને સુભાગ્યે આપેલું હતું તે ખાઈ ન ખુટાડ્યું હોત તો સાજી થતાં સુધી હું ભૂખથી ન મરી જાત.

આ ઉપરથી સજો સમજી સકશે કે, સંસાર એવોજ સ્વાર્થી છે. “ કાજની કુતરી મરી ગઈ તેના પર કબર ચણાવવી એમ દયું ને તેથી તેને ડાટવા કાજ સાહેબ— (ગામના હાકમ)—પધાર્યા તે સાથે આખું ગામ ગયું પણ કાજ સાહેબ મરી ગયા તે વખતે ચાર્જ છુટી બીજો તેમનો વિરોધી હાકમ આવી ગયો હતો તેથી કાજ તેમને ઉપાડવા પણ ન ગયું” એવા લૌકિક દાખલા ઉપરથી સિદ્ધ થયું છે કે,

જગનાં સભાગીયાનું ધન તો, સહુ મળી ફેલી ખાય;

ભજન કરે તેની ખરચી તો, દિન દિન વધતી જાય.

(એટલે) સભાગી સાચાં તેજ ગણાય, ભજનમાં જેનો દહાડો જાય,

ને તેથી અમે કહીએ છીએ. “ હરિજન થઇ જાઓ સલાગી. ”

ભજન કરે તે હરિજન તે સલાગી. ભજન તો સૌ કરે છે ?

રામ રામ સબકો કહે, ઠગ ઠાકોર ઓર ચોર;

ધ્રુવ પ્રહ્લાદ તરી ગયે, સૌ કહેના કછુ ઓર.

એટલે—“ સેવો હુ’પદ મદ ત્યાગીરે, હરિજન થઇ જાઓ સલાગી.

સેવવામાં શું ? તીલક માળા ધારવી ને ગીત ગાવાં એજ કે બીજું ? તે પર એક કવિ કહે છે—

અંદાવળા.

છાપાં માળા તીલક તાણી, હરિજન ધરીયું નામ;

એવું હરિજન એક દિવસમાં, થાય બાધું ગામ;

થાવું બાધા ગામે સુલભ, ઇન્દ્રિયો વશ કરવી દૂર્લભ;

ગોવિંદ વેશની દેશી આણી, છાપાં માળા ટીલું તાણી.

હરિજન.

ફોજદારની પરિક્ષા પસાર કરી સરકારથી રીતસર અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યા પહેલાં માત્ર તેવો પોશાક ધરવાથી ફોજદાર ન થવાય. બાગકપણમાં શીખ્યા છીએ.

સાચે કામ સરે સદા, જૂઠું નક્કી ન થાય;

કાગળની હોડી કરો, તેથી ન સિંધુ તરાય.

માટે “ સાચા હરિજન થઇ જાઓ સલાગી.”

સાચાં હરિજન એટલે શું ? ‘ સેવો હુ’પદ મદ ત્યાગી રે ’ તે શી રીતે ?

“ ધન તન સહ આત્મા પદ અરપી, હ્યો સેવન સુખ માગીરે. હરિજન.

આપણે તો ‘ પૈસો મારો પરમેશ્વર ને, ધર ધણીયાણી ગુર; ”

ઐયાં છોકરાં સાધુ સંત, પછી કોની સેવા કરૂં. ’ એવો ખેલ છે.

પણ તે ન ચાહવું તો પછી પ્રભુનું સેવન શા માટે કરવું ?

ન નાકપ્રદં ન ચસાર્વભૌમં ન પારમેષ્ઠ્યં ન રસાધિપત્યં

ન યોગસિદ્ધિં ન પુનર્ભવંવા વાંછંતિય ત્પાદરજપપન્નાઃ

તેના ચરણરજના આશ્રિત (સાચા હરિજન) સ્વર્ગનું, પૃથ્વીનું, બ્રહ્માના લોકનું, વરુણ લોકનું—એકેનું અધિપતિપાત્રું કે યોગની બધી સિદ્ધિ અથવા જન્મમરણથી મુક્તિ પણ નથી સ્થાતા. પરંતુ તેના ચરણની રજનું સેવનજ ચાહે છે. પ્રહ્લાદજી પર જ્યારે ભગવાન પ્રસન્ન થયા ત્યારે તેમણે સ્તુતિમાં એવુંજ જણાવ્યું હતું ને તેમાં તેનાં કારણ પણ બતાવ્યાં હતાં કે—

દૃષ્ટામયાદિવિ વિભોઽસ્તિલઘિષ્ણ્યપાના માયુઃશ્રિયોવિભવઃચ્છતિયાન્જનોયમ્

યેઽસ્માત્પિતુઃક્રુપિતહાસ વિજૃંભિતઞ્ચ વિસ્ફૂર્જિતેન લુહિતાઃમતુતેનિરસ્તઃ

તસ્માદમૂસ્તનુભૃતા મહમાશિષોઽન્ન આયુઃશ્રિયંવિભવમૈન્દ્રિય માવિરિંચાત્

નેચ્છામિતે વિહ્વલિતાનુરુ વિક્રમેણ કાલાત્મનો પયનયમાં નિજમૃત્યપાર્શ્વમ્

(માણસ સભાગી થઈ હિરણ્યકશિપુથી શું વધુ સભાગી થવાનો હતો કે-મનુષ્ય લોક તો કાણ હીસાખમાં. પણ તેઓ જેમની સદા કૃપા ચાહે છે, એવા દેવલોક તેના પણ અધિપતીના ઐશ્વર્યનો ખ્યાલ કરી, પોતાની અનુભવેલી-નજરે જોએલી વાતને તે તે દેવો હાજર છે તેની રૂબરૂ જ્યારે જે મોંમાંથી પડે તે આપવા શ્રી હરિ તૈયાર છે, તે વેળા કહે છે.)

હે વિભો ! સર્વ લોકપાળોનાં આયુષ્ય, લક્ષ્મી તથા વૈભવ જેઓને મનુષ્ય ઇચ્છે છે તે મેં બધાં જોઈ લીધાં છે કે જેઓ અમારા પિતાના ક્રોધયુક્ત હાસ્યથી ઉઘી ચઢેલી બ્રહ્મીના ફરકવામાં નાશ પામી ગયાં હતાં. (અને એ પણ જોયું કે) એવા મારા પિતાને પણ આપે (પલકમાં) મારી નાખ્યો ! માટે પ્રાણીઓના વૈભવના પરિણામને જાણનારો બ્રહ્માદિકથી માંડીને સર્વ પ્રાણીઓનાં આયુષ્યની, લક્ષ્મીની તથા ઇન્દ્રિયોથી ભોગવાતાં સુખોની ઇચ્છા રાખતો નથી. તેમ મોટા પરાક્રમવાળા તમારી કાળમૂર્તિથી નાશ પામતી સિદ્ધિઓને પણ ઇચ્છતો નથી, મને તો આપનો હજુરી સેવક બનાવો. ને તેજ મુજબ અમે કહ્યું—

લ્યો સેવન સુખ માગી રે, હરિજન થઈ જાઓ સભાગી.

સૌથી સમજી શકાય એવી વાત છે, કે નશ્વર જગતનાં સુખ નશ્વરજ હોય ને તેથી નિત્ય સુખના દેનારા સર્વેશ્વરથી નિત્ય સુખ મળે તે માટેજ પ્રયાસ કરવો. તો તો કરવો જોઈએ. પરંતુ તેવી બુદ્ધિ થવી એ સહજ વાત નથી. કારણ કરેલાં કર્મોની વાસના ને ફળો તેવી ઇચ્છામાં વિરોધી થઈ પોતાનો અમલ કરાવવામાં આ વાત સમજ્યા પછી પણ અનેક જન્મ કદાવી નાખે છે. શ્રીભગવાન પોતેજ કહે છે—

बहूनां जन्मनामंते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते वासुदेवः सर्वमिति समहात्मा मुदूर्लभः

બહુ જન્મોના અંતે જ્ઞાનવાન મને પામે છે, ને સર્વ ‘વાસુદેવ’ એમ માનનારા મહાત્મા દુર્લભ છે, પણ સાચા હરિજન, સાચા સભાગી તે છે; માટે આશા એ રાખવી, ને તેથી એજ ચાહીએ છીએ તેમજ કહીએ છીએ કે—

‘ હરિજન થઈ રહો સભાગી, સેવો હું પદ મદ ત્યાગી;

તન ધન આત્મા સહ અર્પણ કરી, લ્યો સેવન સુખ માગીરે. ’

કારણ ભગવાનનાજ શબ્દોમાં તેમની પ્રિય સેવવાની વસ્તુ પ્રતિજ રહે છે.

प्रियो हि ज्ञानिनो न्यर्थं महंसचममप्रियः ‘ જ્ઞાની મને ઘણા પ્રિય છે કારણ હું તેમને ઘણાજ પ્રિય છું. ’ તેવું શાથી થવાય ? ‘ સેવો હું પદ મદ ત્યાગીરે ’ હું પદ ને તેને લઈ મહારાપણું એજ જગ્ગર બલા છે. એ પણ સમજાયું છે. તે પરથીજ એકવાર અમે કહ્યું છે—

હું મરી “ મોએકુ નીંદીયાં ” એ રામ.

હું ને મહારાપણું નિવારો હે ઇશ સૌના સ્વામી,

હું તો થયો નીમકહરામી બાંધી બેઠો છું સ્હામી;

એથીજ બંધાઈ રહ્યો પીડા પામી.

હું ને મહારાપણું નિવારો.

જડચર છે તમારું સોંપ્યું સેવા લેવા સાર,

સ્વતંત્રપણું અમારું કીધું સુખ દેવા સાહે;

તેવુંજ કરાવો અનુનાથ નમામી.

હું ને.

તે માટે શું કરવું ? “ તન ધન આત્મા સહ અર્પણ કરી, ત્યો સેવન સુખ માગીરે;
હરિજન થઇ રહો સભાગી, સેવો હુંપદ મદ ત્યાગીરે. ”

એટલે એકવાર અર્પણ સવિધી થવું જોઇએ. જે નવધા લક્ષિતનું છેલું પરિણામ.

પહેલું શ્રવણ, પછી કિર્તન, સ્મરણ, પાદસેવન, અર્ચન, વંદન, દાસ્ય, સખ્યત્વ, ને
છેલે આત્મનિવેદન શ્રુતિ તે માટે ન્યાસમેવમહસામતિરિક્તમાહુ: કરીને કહે છે. આ
વિષે બહુ કહેવાનું છે પણ તે આંહી વિસ્તારે કહેવા અવકાશ નથી. તેથીજ દુકામાં
કહ્યું છે કે— ‘હરિજન થઇ રહો સભાગી.’ ઇત્યાદિ.

પરમેશ્વરને ‘ ધણી-માલિક ’ કરીને સૌ જાણે છે, સ્ત્રીને ધણી તો દેહનો ને આનું
ધન તો આપણો દેહને જીવ બેઝા છેજ; બેઝા તેનાં શરીર તેની માલિકતજ છે.
તેમ છતાં તે બેઝા આપણાં તે એમ માની લીધું છે. એજ તેની ચારી છે ને તેથી
તે માટે ઊપાય એ છે કે—

લાવણી.

આ જીવનું અર્પણ જ્ઞાલા તુજ પદમાં કરું છું, તેમાં કાંઈ સપાહું નથી કર
વાનું કેમકે—તારોજ મૂળે છઉં તે તુજ પદમાં વડું છું. અનુભવથી જ્ઞેયું છે કે—

હું ને મ્હારું કરવામાં બહુ કપટો સહું છું,

તું તારું સાચવ જુડો દહક હું મુંકી દગી છું.

એ અર્પણ માનસિક છે પછીનું વર્તન—સોંપણુ—સાચી ને પુરી ક્યારે કહેવાય કે પછી—

મને નહીં માહું લાગે કે મારું કેમ આ આમ થયું,

શોચ હવે નહીં થાય જરી કેમ આ બગડયું ને આ સુધર્યું.

હું ને મારું એમ ફરી લાવ તો તેના પર નજ થવો જોઇએ, પણ જ્ઞેનું છે તેને
માટેજ સદા તે વપરાયું જોઇએ, તે માટે તેણે તો શાસ્ત્રરૂપી આજ્ઞા આપી પણ દીધી
છે. શાસ્ત્ર એટલેજ ‘ હુકમો ’ તેમાં તન, મન, ધન, સાધન, જીવનનો કેમ ઊપયોગ કરવો
એ વિષેજ આંહીજ છે; ને તેમાં એ પરાપકારી પ્રભુની એ ખુબી છે કે, પોતાની વસ્તુ
છતાં પોતા માટે નહીં, પણ આપણે માટેજ વાપરવા તે રજા આપે છે, ને તેથી લાભે
આપણનેજ થાય, ને તે વળી શી રીતે કરવાથી હાની અટકી ખરો લાભ થશે તે પણ
મુશ્યવે છે. બલકે તેનું નામજ ‘ કર્તવ્ય ’ ને તેજ પોતાનું ‘ યજન-યજ ’ એમ માની લે
છે. ગીતાજીમાં પોતે શ્રીકૃષ્ણે કહે છે—

સહયજ્ઞાઃપ્રજાઃસૃષ્ટા પુરોવાચપ્રજાપતિઃ । એનેનપ્રસવિળ્યધ્વમેષ્વરોઽસ્તિષ્ઠકામધુક્

પૂર્વે એટલે પ્રલય પછી શરૂ-ઉત્પત્તિ વેળા ‘ યજ ’ સાથે પ્રજાને ઉત્પન્ન કરી તે
પ્રજાના સ્વામી (કર્તા પ્રજાનો ધણી છે તેણે) એ કહ્યું કે ‘ આ યજ વડે તમે પોષણ
પામે (વૃદ્ધિ પામે) એ તમારું ઇચ્છિત પૂર્ણ કરશે (બેઝા લોકનું) ’.

તેમાં બેઝા નાના મોટા, દેવ મનુષ્ય માટે વ્યવસ્થા રાખી ‘ અધિકારી ’ ને ‘ પ્રજા ’
સહુને માથે કર્તવ્ય પરસ્પર નાખ્યાં, રૂંચત કર આપે ને પોલીસ રક્ષણ કરેતેમ કહે છે—

દેવાન્ભાવયતાનેન તેદેવાભાવયંતુવઃ । પરસ્પરંભાવયંતઃ શ્રેયપરમવાપ્સથ

દેવો એ વડે પોષિત થઈ તમારી સંભાવના કરશે, ને તમે તેમની કરો (એ રીતે આ જગત નભશે ને જે એ પરિક્ષામાં પાસ થશે તે) એમ પરસ્પરની સંભાવના (કર્તવ્ય પૂરાં કરવાથી) તમે પરમશ્રેય (પરલોકનું પુરું સુખ) પામશો. તેમાં વર્ણુ આશ્રમના વિભાગ પાડ્યા ને તેનાં તેનાં કર્તવ્ય જુદાં કરાવ્યાં પણ તે બધાં પ્રભુ આજ્ઞા રૂપ કરવાં, એજ તેનું સેવન.

સ્વકર્મણાંતમમ્યર્ચ્ય સિદ્ધિર્વિદતિમાનવઃ

પોતાનાં વર્ણુશ્રમેશ્ચિત કર્મ આ રીતે કરવાથી મનુષ્ય સિદ્ધિને પામે ને તેથી તેવા ‘ હરિજન થઈ જાઓ સભાગી. ’

કરે છે તો સહુ કર્તવ્ય પણ તેમાં ભૂલ જે થાય છે તેથીજ બચવાનું, એકતો શાસ્ત્રજ્ઞ પ્રમાણેજ ને તે માર્ગ છે ને મારે માટે કંઈ છું એમ નહીં. તેનું ટુંકામાંજ અમે કહ્યું.

“ સેવો હુંપદ મદ ત્યાગીરે, હરિજન થઈ જાઓ સભાગી. ”

બંધન થવા ન થવા બલકે બંધાવાની, છુટવાની કુચીજ ત્યાં છે કે—

યજ્ઞાર્થાત્કર્મણોઽન્યત્ર લોકોઽયંકર્મબંધનઃ । તદર્થકર્મકૌતેયમુક્તસંગઃ સમાચર ॥

યજ્ઞ માટે જે કર્મ નથી તેજ આંહી લોકમાં બંધનરૂપ થાય છે માટે યજ્ઞાર્થજ કર્મ તેમાં સંગ ન રાખીને (હું મારાપણુનો કોઈ રીતે) ને અછી પ્રકાર તે કર. બલકે તેમાં મારી શક્તિથી કંઈ છું એમ સમજે તોપણ ભૂલ છે. એ પણ ન રાખવાજ અમે કહ્યું છે.

“ સેવો હુંપદ મદ ત્યાગીરે, હરિજન થઈ જાઓ સભાગી. ”

કારણ શક્તિતો પ્રભુની છે તે કરાવે છે ત્યારેજ થઈ શકે છે. એટલે કર્તૃત્વાભિમાન પણ ત્યાગીને તે પણ પ્રભુ કરાવે છે એવો મનથી ભાવ રાખીને એટલે લગવાનનાજ બોલમાં—

માયિસર્વાણિકર્માણિ સંન્યાસ્યાધ્યાત્મચેતસા । નિરાશીર્નિર્મમોભૂત્વા યુદ્ધસ્વવિગતજ્વરઃ

‘ મારામાં સર્વ કર્મ અધ્યાત્મ ભાવથી મુકીને ’ એટલે સર્વાર્થચામી. હુંજ કરાવું છું મારી શક્તિથી તમે કરી શકાંછો એ રહસ્યને ન ભૂલી જઈ ને આશા ને મમકાર વિના બે બટક યુદ્ધકર, જ્યારે વસ્તુ—આત્મા શરીર—સામગ્રી તેની તેની શક્તિથીજ તેનાથી. કર્મ થઈ શકે, પછી તેના કળના હકદાર આપણે શીરીતે ફરીએ ? તેમાં કંઈ વાતપર આશ કે મારાપણું કરવાનો આપણને હક રહે ? તેની વસ્તુ તે તેના કામમાં લાગવીજ જોઈએ. એટલે તેનાથી તેની મરજી પ્રમાણે કર્તવ્ય થયા જવુંજ જોઈએ. પછી પરિણામ તેની અક્ષલ પ્રમાણે આવશે. તે માટે ચિંતા કરવા જેવું નથી. એમ જે તેનો સ્વભાવ તેણે શામાટે આપણને કરણ કલેવર આપી શાસ્ત્ર સમજાવી કર્તવ્યમાં લગાડ્યા છે. એ બરાબર સમજે છે ને જાણે છે તોપણ પોતે ટુંકામાં કહે છે **વિગતજ્વર** નીરાંત રાખ એટલે એથીજ બંધ સુખ મળવાનું માટે. “ તન ધન સહ આત્મા અર્પણ કરી, લ્યો સેવન સુખ માગીરે. ” હરિજન થઈ રહો. લગવાન કળ આંહીજ કહે છે કે—

યેમેમતમિદાંનિત્ય મનુતિષ્ઠંતિમાનવાઃ । પ્રદ્ધાવંતોઽનસૂયંતો મુચ્યંતેતેઽપિકર્મભિઃ ॥

આ મારે ‘ મત ’ નિત્ય જે માણુઓ અનુષ્ઠાન કરશે, તેમાં શ્રદ્ધા રાખશે તેમાં

અસૂયા નહીં કરે તે પણ કર્મબંધનથી છુટી જશે. એટલે અસૂયા નહીં હોય તો શ્રદ્ધા થશે પણ અનુષ્ઠાન કરશે ને તે નિત્યનું થશે. શ્રુતિ તેથીજ આજ્ઞા કરે છે.

કુર્વજ્ઞેવેહકર્માણિજિજીવિષેઽઘ્નતંસમા: સો વર્ષ જીવે તો ત્યાં સુધી આ કર્મો કર. શ્રુતિ શું પ્રભુ સાક્ષાત પોતાનો ‘ મત ’ જ આછે એમ કહે છે. એટલે ખીજા ‘ મત ’ ‘ મતાંતર ’ ત્યાં ઠેરજ નહીં બલકે તેમ છતાં ખીજામાં મન કરશે તો ચેતાવી પણ ત્યાંજ દેછે કે—

યત્ત્વેતદભ્યસૂચન્તો નાન્નુતિષ્ઠંતિમેષતમ્ । સર્વજ્ઞાનવિમુઠ્ઠાં સ્તાન્વાદિનષ્ટાનચેતસઃ

જે તે તારા મતની અસૂયા કરે છે, તે પ્રમાણે આચરણ નથી કરતા; તે સર્વ જ્ઞાનથી વિમુઠ્ઠ છે એમ જાણુ. ને જાણુ કે તે માર્યા ગયા, જડ જેવા થઈ ગયા. અર્થાત્ ઉત્તરોત્તર કાષ્ટ પાપાણુ જેવા થઈ જશે. માટે ભાઈ ! મનુષ્ય દેહ ત્યાં સુધીમાં ‘ માનવા ’ કરીને લગવાન કહે છે, તેમનેજ અમે કહીએ છીએ કે, એવી રીતના ‘ યજ્ઞ ’ કર્તવ્ય પરાયણ એવા લગવદ્ આજ્ઞાપ લગવન પ્રીત્યર્થ વર્ણાશ્રમ ધર્મયુક્ત રહી, “ **હરિજન થઈ રહો સલાગી, હું પદ મદ ત્યાગી રે** ”

હરિજન થવાનું મન થાય છે, હરી સેવને કરે છે પણ હું પદ, અહંકાર, મમકાર છોડી, એટલે “ **તન મન આત્મા સહ અર્પણુ કરી, હ્યો સેવન સુખ માગીરે** ” એમ તો કાણુ કરશે ? લગવાનનાજ શબ્દોમાં—

યેષાંત્વંતગતં પાપંજનાનાંપુણ્યકર્મણાં । તેદ્વંદ્વમોહનિર્મુક્તા મજંતેપાંદદૃઢતાઃ

પુણ્ય કર્મો કરી કરીને જેનાં એટલાં બધાં પાપ ખલાસ થઈ ગયાં હશે કે તેનો છોડા આવે (બેશક નવાં થતાં બંધ પડ્યાં હોય ત્યારેજ અંત આવે) તે લોકો સુખ દુઃખના મોહની દરકાર છોડીને દ્રઢ વૃત્તથી મને લજે છે, ને તેથી તેજ ખરા સલાગી. જેમનાં એવાં ભાગ્ય, એવાં પુણ્ય કમાઈ હૃદય થઈ ગએલાં છે ને તેમને અમે સૂચવીએ તો સદા તે કરવાજ માંડે, તેજ ખરા અધિકારી છે, તેથી તેમનેજ સંબોધી કહીએ છીએ. કારણુ તેઓ આટલા સલાગી થયા છે કે સકામ ભાવના છુટી છે, હું પદનો મદ મટયો છે, તો હવે “ **તન મન સહ આત્મા અર્પણુ કરી, હ્યો સેવન સુખ માગીરે** ” તે મળશેજ એટલે પછી “ **હરિજન થઈ રહો સલાગી** ” ને પછી “ **સેવો હું પદ મદ ત્યાગીરે** ” એજ ઉત્તમોત્તમ ગતિ છે. ભક્તિ કરવા માંડે, યજ્ઞ કરવા માંડે, તેણે છેવટ એજ રસ્તે આવવું પડશે. પ્રભુ કળે, બળે, જળે પણ એ રસ્તેજ લાવશે. તો અગાઉથીજ પ્રભુ ઈચ્છાને પરખી, આપણા સાચા શ્રેયના માર્ગને આગળથી જાણી લઈ, તે રસ્તે પોતાથીજ લાગી જઈએ. તે માટેજ પ્રભુએ આપણી આગળ દાખલા પાડી રાખ્યા છે. તેની કથાઓ કાયમ રાખી છે, ને તેમાંનીજ એક જિતમ, જેમાં હરિજનનું ચરિત્ર, હરિનું ચરિત્ર, હરિજન કેવા થયું, અર્પણુ કેમ કરવું, હું પદ કેમ છોડવું, શા માટે છોડવું, યજ્ઞ કેમ કરવા, તેનો મોટામાં મોટો દાખલો આપીએ પણ તે પૂરું પણ યાદ રાખવાનું, સાર ખેંચવાનું તો એજ આવશે કે—

“ **હરિજન થઈ રહો સલાગી, સેવો હું પદ મદ ત્યાગી રે; ”**

“ **તન મન સહ આત્મા અર્પણુ કરી, હ્યો સેવન સુખ માગીરે. ”**

હરિજન.

“ શ્રી હરિ. ”

શ્રી વામન ચરિત્ર આખ્યાન.

પદ-રાગ રોરઠ.

હરીજન થઈ રહો સભાગી, સેવો હું પદ મદ ત્યાગી રે;
ધન તન સહ આત્મા અર્પણ કરી, દયો સેવન મુખભાગી રે. હરજન
ચોપાધની ચાલ.

એક સમય કશ્યપ પતિ પ્યારા, અદિતીના આશ્રમમાં પધાર્યા.

કશ્યપ ઋષીને ઘણી સ્ત્રીઓ હતી તેથી તે તે સ્ત્રીના નામથી આશ્રમ ઓળખાતાં હતાં. તે શું બીજી સ્ત્રી પાસે ગયા હતા ? નહીં. શ્રી શુકદેવજી કહે છે કે સમાધોર્વિરતાચ્ચિરાત્ ‘લાંબી સમાધીથી વિરામ પામીને’ એટલે પોતાનાં આયુષ્યનો ઘણો ભાગ તો વનેમાં એકાંતમાં હરિ-ધ્યાનમાંજ ગાળનાર, તે એવા કે ઘેર શું થાય છે તેની ખબર પણ ન પડે. દેવાસુરમાં મોટું સંગ્રામ થયું, દેવો માત્ર હાર્યા, સ્વર્ગ છોડી નાશી ગયા, અસુરે તેનો કબજો કર્યો, બલકે તે પછી નવાણું યજ્ઞ બળીરાજન-અસુરોના મુખીએ પુરા કર્યા-સો પુરા થએ શતક્રતુ-ઇન્દ્ર થવાને યોગ્ય થાય. તેણે જાણ્યું ઇશ્વરનું શું પ્રયોજન છે ? કર્મથી ફળ છે, તે સો પુરા કરું એટલે ઇન્દ્ર થઈશો. પણ ફળ પ્રદાતા ઇશ્વર છે. તે ફળ તો આપે ત્યારે મને, માણસ જે કરી શકે તે એજ કે, તે માટેની યોગ્યતા મેળવવી, તે તેથી ભગવાને એ વિષે ગીતાજીમાં નિર્ણય પાડી આપ્યો છે કે કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે માફલેષુ કદાચન ‘કર્મમાંજ તારો અધિકાર છે, ફળમાં કદી ન હો.’ છતાં પોતાથી ઇન્દ્ર કાયમ બની જવું છે. અસ્તુ. એ વિષે આગળ વધુ કહીશું. આંહી જેવાનું એ કે એટલો બધો કાળ વિત્યા છતાં પોતાની બેઝી પત્નીની બે પ્રજા હીતીના દૈત્ય, ને અદિતીના દેવ, પણ તેમનું શું થયું છે, એની જેને ખબર નથી, બલકે જેણે તેમની ખબર જાણવા દરકારે કરી નથી. સ્ત્રી માત્ર એક વાર સંગ કરી પ્રજા ઊપજી કે બસ. એમ વર્તનાર એ કાળના મહર્ષી હતા, હાલ તો કહેવત છે તે—

કુતા કાર્તિક માસકા, તજે ભૂખ ઓર પ્યાસ:

તુલસી ઊનકી કયા ગતિ, (જોકો) બારો કાતી માસ.

સદા વિષયાસક્ત, સદા તે માટે પીડીત રહે છે. તેમનાથી હરિ શું લગ્નય ? ને વર્ષોની સમાધી ક્યાંથી સધાય ? છતાં કોઈ વળી યોગાચાર્ય થાય છે, ને બીજાને તે સાધવા પ્રેરે છે, જેમનાથી ‘યમ’ ‘નિયમ’ તો શું પણ તેનો એક ભાગ પણ સધાતો નથી. અસ્તુ.

છેક લેવાઈ ગઈ જોઈ નારી, બોક્ષા મુનીવર કરણા ધારી. [મોહથી નહીં દયાથી]
 અહાવી કમ થઈ ગઈ જાલી, તારી લાલી ગઈ કપ્પાં ચાલી. [વિયોગમાં નહીં]
 શું તેં લોખો છે ધર્મ મહાન, કે તેં લોખો છે અમિ નિમ્ન.
 [રૂપી સમાધીમાં લાગે ને ગૃહણીને ધરનો ચાર્જ સોંપે ત્યારે તેણે તેનાં બધાં કર્તવ્ય પૂરાં
 કરવાં જોઈએ, એમ આથી જણાય છે.]
 શું ન થયો અતિથિ સંસ્કાર, કે તું ભૂલી હવનનો વિચાર.
 [ધર્મની કુશળતા પૂછી હવે અર્થ-કામની પૂછે છે, કારણ હજી ગિત્તર મળતો નથી.]
 શું કાધું છે કોઈએ અપમાન, શું કંઈ ખોવાયું છે મૂલ્યવાન.
 પુત્રો તો છે કુશળ સહુ તહારા, વ્યાધી, પીડે છે શું કોઈ દારા.
 ધર્મ-અર્થ કે કામ વિષેથી, દુઃખી શાથી છે કહે વિગતેથી.

દુહા.

મશ્વ સુહૃદી પ્રિય કંથના બોલી શાણી નાર; મશ્વ પુછ્યા તે માહેનું, દુઃખ એકે ન લગાર.

રાગ પુરજી, 'રાગ'.

શું કહું સર્વજ્ઞ સ્વામી ત્રિકાલજ્ઞ તમે સદા;
 (પણ તે સમાધી ચઢાવી જ્ઞાનદ્રષ્ટીથી જુવે ત્યારે. તે વિના ન જણાય છે શું કામ
 જુવે ? તે માટે સમાધી શીખ્યાજ નહોતા.)
 હું તપું છું પીડા પામી આની ભારી આપદા. (આપદાં સૌને આવે. કહું છે કે)
 ઉમ્મકાળ વિકાળની પાંખ ગિદ્ય ને અસ્ત:
 નિશ્ચય તેની છાંયમાં, આવે વસ્તુ સમસ્ત.
 એક શ્રીહરિ દેવાધીદેવ વિના દેવાને પણ દુઃખ આવે છે. ગ્રહોને પણ પીડનાર
 તેમનાં ગ્રહ ખાલી કરાવનાર છે. છતાં તેવા દુઃખી પાસે વળી ખીજ દુઃખ રોવા જાય છે !
 તેમણે વિચારવું કે—

બધેકાં બંધા મીલે, છુટે કોન ઉપાય; સેવ કરે નિર્બંધકી, પલમેં દેત છુડાય.

માટે અમે પ્રથમર્થીજ કહી રાખ્યું છે કે—

“હરીજન થઈ રહો સલાગી, સેવો હુ‘પદ મદ ત્યાગીરે.” હરિજન. અદીતી
 કહે છે તે પરથી જુવો દેવોના પણ કેવા હાલ થાય છે તે—

પુત્ર મહારા સૌથી સારા ધર્મ ધરનારા સદા,

તે બિચારા થઈ ફરે છે છોડી ધન ધર સંપદા.

શું કહું

વેશ બદલી વને રખડે ભય રહેતો પણ ઉરે;

રખે શત્રુ પ્રાણ લેશે કે વધુ કરશે વ્યથા.

શું કહું (આ ‘રાગ’નું કષ્ટ)

(લાઇ લાઈમાં કુસંપ થવાનું કારણ બાપે બે ઐરી કરી એ. પિતાના દોષ પ્રજનને નડે)

શોખના સુત સુખે માણે, રાજ્ય મારા પુત્રનું;

કેમ તે ઉરમાં ન સાલે, વાત એ છે કષ્ટદા.

શું કહું. (આ ‘દેવ’ની દાઝ)

ભગવાન ગીતાજીમાં કહે છે.

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यग्रस्थितौ । तयोर्न त्रस्तमागच्छेत्तौ ।

ઇન્દ્રિયો ને ઇન્દ્રિયોના અર્થ વચ્ચેમાં રાગ દ્વેષ રહેલા છે. તે બેજોને વશ ન થવું તે

જેણે સુખ સંતોષના માર્ગમાં લટારા છે. મહર્ષી કશ્યપને કેવી નીરાંત છે ? પુત્રોને પણ પસંદ કરી માર છુટ્યાં તો હવે કાં પિતાને પગલે ચાલી સંસારથી છુટવા ન ચહે ? જ્યાં સુધી સંસારસુખ આહરે ત્યાં સુધી દુઃખ બન્યું રહેશે. ગયું છે, તેવું મેળવવાનું દુઃખ હાલ છે. પછી મળ્યાથી જળવવાનું દુઃખ હલું થશે. ને આખરે પાછું જવાનું તો ખરું જ. છતાં એ દુઃખદ વ્યાપારમાં તેઓજ પડ્યા ભાગે છે. એટલુંજ નહીં પણ બળી વળી 'તેમનું ગયું' સો યજ્ઞ કરેલ છતાં પોતે વચમાંથી પડાવી લીધું છે છતાં પોતે પાછા એજ રસ્તે ચાલી સો યજ્ઞે તો કાયમજ અંધારા એમ ધારી તેજ રસ્તો લે છે. એજ જગતનો મોહ છે ! ભગવાન ગીતાજીમાં કહે છે—

મોર્ગૈશ્વર્યપ્રસક્તાનાં તયાપહૃતચેતસાં । વ્યવસાયાત્મિકાબુદ્ધિઃસમાધૌનવિધીયતે

ભોજ ને ઐશ્વર્યમાં આસક્ત ને તેથી તેમનાં જ્ઞાન હણાઇ ગયેલાં જેમનાં છે તેમને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ સમાધાન શાંતિ નથી થતી. તુકારામના બોલમાં તેતો 'તૃષ્ણાએ બાપુડે' તૃષ્ણાનાં ગોલાં છે. દેવ હો કે અસુર; લડો કે યજ્ઞ કરો; તોપણ શું ? એક યજ્ઞ કરે છે, એટલે બીજા તેમાં લંગાણુ પાડવા યત્ન કરે છે. આ સ્પર્ધા—આ દ્રેષ—આ કળ્યા શાસ્ત્રનો પ્રભુ આવો સકામ ઉપયોગ કરે ત્યાં શાંતિ ક્યાંથી ! માટેજ અમે કહ્યું. **“હરિ-જન થઈ રહો સભાગી, સેવો હુપદ મદ ત્યાગીરે.”**

બુવો આગળ ફરીયાદ !—શાસ્ત્ર જાણનારાઓની, શાસ્ત્રને રસ્તે ધર્મની લઢાઇ ! પૃથ્વી માટે લડે તેનો નિર્ણય તો છે કે લડાને મરે તે સ્વર્ગમાં જાય ને જીવી ઝીતે તે પૃથ્વી ભોગવે, પણ આતો સ્વર્ગમાં રહેનારાનીજ લઢાઇ ! લેનાર એ ને સ્વર્ગ એક તેનું શું થાય ! પ્રભુ રસ્તો કાઢશે ત્યારેજ નિકળશે. કારણ બેઉ ધર્મપથ પર છે.

સદા સ્થિર થાવા હવે એ, યજ્ઞ કીધાં જાય છે,

નવ્યાણું પુરા કર્યો છેલ્લો શરૂ કીધો તથા.

શું કહું

તમારા પણ પુત્ર છે એ તમારે આધીન હું,

ચાહું એ ફરી સ્વર્ગે ઇન્દ્ર થઈ જાએ કદા.

શું કહું

પ્રથમતો સમાધીનો સ્વાદ અમારા આનંદને ભોગવીને તૃપ્ત થઈનેજ આવેલ ઋષીનો આ બાળ બુદ્ધિ જેવો બકવાદ, સંસારનો મોહ, પોતાનાં ધર્મમાંથી પણ પોતે ન ટાળી શક્યા !! બૂવાની ઐરી છોકરાંના દિલમાં પણ જૂત રહ્યાં ! એ ખાતે બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું ને બોલ્યા ?

॥ અહોમાયાબલંવિશ્નોઃ સ્નેહવદ્ધમિદં જન્તુ । કસ્યોત્પતિપુત્રાદ્યા મોહવાદિકારણમ્ ॥

અહો વિશ્વનુની માયાનું બળ તો બુવો. શું આ જગત સ્નેહવદનમાં બંધાયું છે. કોના પતિ, કોના પુત્ર; એમાં મોહ એજ કારણ છે. મેં નથી મોન્યું તો મને કંઈ નથી. એણે મોન્યું તો કેવું કષ્ટ થાય છે ? એ કંઈ ક્ષણમાં છુટેજ નહીં ને તેથી પ્રભુએજ ત્રિગુણ્યવિષયાત્રેવા 'ત્રણ ગુણવાળા વેદ રાખ્યા છે,' કારણ ત્રિગુણી પ્રજા છે; તે જિત્પથ ગમે તેમ વર્તી નષ્ટ ન થાય, મર્યાદામાં રહે, ને તેમાં પણ પોતાને સાત્ત્વિકની પરાકાષ્ટાનેજ શુદ્ધ સાત્ત્વિકનીધિનેજ સેવે, તો ક્રમે કરીને—કાળ કરીને પણ સાત્ત્વિક થાય. તેથી પોતેજ સર્વમાં સર્વ કાંમના પૂરે છે **માર્તોઝીશાસુભચારી**. ને જ્ઞાનીને તે માટે પણ ભેદો બીજા દેવ, રાજા, તામસ પાસે જાય છે. વિશ્વ પાસે તેજ જાય છે જે સાત્ત્વિક

છે. સાત્વિક થવું એ પુણ્યનું ફળ છે તે વાત પ્રભુજ કહે છે **ચતુર્વિધામજંતેર્મા જનાઃ સુ-
કૃતિનોર્જન હે અર્જુન ! સુકૃતિવાળા જનો મને ચાર પ્રકારે ભજે છે ને નમાવુંકૃતિ-
નોમૂઢાઃ પ્રપન્નંતે નરાધમઃ** ‘ જે દુષ્ટતિવાળા મૂઢ નરાધમ છે, તે મને નથી ભજતા. અને
તેથી તેજ સભાગી-જે સુકૃતિવાળા-ને તેમનેજ અમે કહ્યું—

“ હરિજન થઇ રહો સભાગી. ”

શ્રી કશ્યપે પણ પોતાની પત્નીને આ ધર્મસંકટ જોઇ એજ સલાહ આપી કે—

ગરબી “ પુનમ ચાંદની ” એ રાગ.

બોલ્યા કશ્યપ શ્રી અદિતિ સાથે એ રીતે,
કહું હું તે રીતે કર પય વૃત પ્યારી નાર;
મુજને વડી વીધિ એ બ્રહ્માએ છે દાખવીરે,
સહેલું છે શ્રી-રત્નું સેવન સર્વ પ્રકાર.

બોલ્યા૦

ફાગણ શુદ્ધ એકમ થકી, પુરા દિવસો બાર,
દુધ પીવું ભૂ પર સુવું. શુચિ રહી સર્વ પ્રકાર;
યમ નિયમો પાળી નિત્ય કર્મ પરવારીનેરે,

કરવું હરીઅર્ચાનું સેવન આણી પ્યાર.

બોલ્યા૦

(વૃત કરવા સહુ તૈયાર છે, પણ તે ભૂખ વેડ્યા નહીં. તે વૃત-એટલે ધર્મ નિયમ-
પાળવા. પથ્ય એ પ્રથમ, ને ઔષધ પછી છે, તે પથ્યનાજ હાલ વાંધા છે, છતાં નિંદા
ઔષધની થાય છે.) **અચાર્યોસ્થંડિલેસૂર્યે જલેવન્દૌ ગુરોરપિ.**

મૂર્તિ સ્થંડીલ, સૂર્ય, જળ ને અગ્નિ અને વળી ગુરુ એમાં પરમાત્માની પૂજા કરવાનો
સંપ્રદાય આ વખતે તો અચ્છી પ્રકાર હતો, પણ તેના પૂર્વે બ્રહ્માએ પણ શ્રી કશ્યપને એ
બતાવેલ. અગ્નિ, જળ, સૂર્ય કે ધાતુ એ બધી પરમાત્માની મૂર્તિજ છે. મૂર્તિ પુજનું પગેરું
એ રીતે છેક બ્રહ્મા સુધી ને સૃષ્ટીના ઊત્તમ યુગોમાં પણ નિકળે છે. બલકે તે કેવું ફળ
છે ? તે જાણો. વિધી તો સાચીજ છે. કરનાર અધિકારી નથી ને તેમાં મુખ્ય વાંધો વર્ણ-
શ્રમ ધર્મ ને પછી વૃતના ખાસ નિયમો બેજો પાળવામાં ન્યૂનતા એ છે),

પોડપ ઉપચારો શુચિ સામગ્રીથી કરી રે,

કરવા યજ્ઞ સ્તોત્ર ને જાપ વિધિ અનુસાર

બોલ્યા૦

ત્રયોદશીએ નોંતરી, વૈશ્રવ વિ મહાન;

ચર ધરાવી જમાડીને, દ્વિજ ગુરુને દધ દાન;

દિનભર ઉત્સવ ને કર્ત્તન કરવું રાત્રીએરે,

પુરા કરવા એવા બીન ચુકે દિન તેર;

પ્રકટી હરિ આપ વર આપી સુત થઇ જન્મશેરે,

થાશે અંતે અદિતી નિશ્ચય લીલા લહેર.

બોલ્યા.

ફહો.

વિધિ સુણી વિસ્તારથી, સમજી લઈ સંપૂર્ણ; કર્યું સતીએ તે રીતે, પયવૃત સંકટ ચુર્ણ.
શુદ્ધમતિ કૃતિ વૃત્તીથી, રાખી શ્રીપતિમાં ધ્યાન; વૃત નિર્વિઘ્ન પુરૂં થયું, પ્રકટ થયા ભગવાન.

(નરસહી મહેતાએ સાત દિવસ ગોપનાથના લીંગપર આરાધના કરતાં ભગવાન
ઘર આ કલીયુગમાં પણ સાક્ષાત પ્રકટ થયા હતા તો આતો ઉત્તમ યુગ ને તેથી

ઉત્તમ અધિકારી, પછી કેમ ન પ્રકટે !

પુરાણોથી સમગ્રાય છે કે, જ્યારે જ્યારે વિશ્વુ ભગવાન પ્રકટ થાય છે ત્યારે તેમનું એક સરખુંજ રૂપ હોય છે ને તે આજ પ્રમાણે—

ગીતિ—પીતાંબર તન ધારી, શંખ ચક્ર કર ગદા ધરી પ્યારી;

ચતુર્ભુજ સુખકારી, નીરખતાંજ અદિતિ ગદા યલીહારી.

(ક્યાંથી આવ્યા તે શું સમગ્રાય ! કોણે ક્યારે જણ્યા હશે એમ ધારવુંજ શું કામ) જે લોક શ્રીહરિ છેજ ને તે અમને મળશે જ એમ દ્રઢ ભાવના બાંધી જેવી ભૂતિ ઉપર મથે છે. તેવાં દીવ્ય દર્શન—તેમને દીવ્ય હાલતી, ચાલતી, ખેલતી, તેજ સર્વેશ્વરની આકૃતિ-આકાર વિશેષમાં તેમને થાય છે. એવા ચારે યુગના પુણ્કળ દાખલાને માટે જાપનિષદ, વેદ, સ્મૃતિ, ઇતિહાસ' પુરાણ, સર્વમાં પુણ્કળ પ્રમાણુ છે, વધુ પ્રસંગઉપર કહીશું. અહીંતો જોયું કે ભૂતિ સેવી ને સાક્ષાત ભૂતિ મેળવી—પ્રકટ થયા કે—

ગીતિ—સરસ્વ પડી ઝટ પરમાં, પરમ પ્રેમથી વારવાર નમતી;

ગદગદ કંઠે ઉચ્ચરી—સ્તુતિ, ભૂતિ મોહનની મસ ગમતી.

પદ “ સુંદર ગુણ મંદીર ” એ રાગ.

જય જય જગદીશ દેવ દેવ મુરારી;

યજ્ઞપતિ પુજ્ય કૃતિ નિત હિતકારી.

જય૦

ઉત્પત્તિ સ્થિતિ પ્રવય લીલા તમારી, મંગલમય નામ ધામ તન મન હારી.

શુભ ગુણના ગ્રામ દીવ્ય વૈભવ ભારી.

જય૦

દીનની, વિપતિ—શ્રીપતિ ! વિનતી, દીલ ધરીને, દયા કરીને, ન વિસરીને

દુઃખ હરીને નાંખો વિદારી.

જય૦

સર્વ જ્ઞાત છો શું વાત કહું હું મ્હારી, આશ આપનીજ નાથ ઉરમાં ભારી;

પૂરો પરમેશ સ્તુતિ સદા સ્વીકારી.

જય૦

સુર સહુ, દુઃખ બહુ, ખમતા, ભમતા, કરગરીને, ફરી ફરીને;

પદ પડીને કહું હરિને કર એ પસારી.

જય૦

પદ હુમરી “ મે વારી બામના શુકન વિચારો ” એ રાગ.

બોલ્યા શ્રી હરી એ હે અદિતિ ના ધભરા.

ટેક.

અસુરો ધર્મ કરે, યુદ્ધથી નહીં મરે, શીર ગુર એ છે જળારા.

અદિતિ.

સેવ અદ્વજ ના જશે, તારં ધારેલ થશે, ફીકર ન રાખીશ જરા.

અદિતિ.

પ્રકટીશ સુત હું થઇ, કોઇને કહીશ નહીં, સુર થશે સુખીયા ખરા.

અદિતિ.

કુહો—આજ્ઞા આપી શ્રીહરિ, થયાજ અંતરધ્યાન;

સતી સંતોષી ચિત્તમાં, પામી પ્રીય વરદાન.

(દેવો અંતરધ્યાન થયા એમ કહેવાએ છે એટલે ક્યાંથી આવ્યા ને ક્યાં ગયા એ સમગ્રાવું નથી. અમે એ વિષે સ્તુતિમાં આમ સમજી કહ્યું છે તે સપ્રમાણ છે.)

જાના ન આના તુમકાં કહીસે, જડચર મેં બસતે હો;

હોના પ્રકટ, ન હોના, નિજ વશ નાહક કયોં કસતે હો.

મોંએકાં.

પ્યારસેં મીલો આકે મોએકો પ્યારે-છત્યાદિ.

ને શ્રી પ્રત્નહાદજીને માટે શ્રી મૃસિંહ પ્રકટયાથી એ વાત સિદ્ધ-પ્રસિદ્ધ છે.)

દુહો-દેવોએ જાણી જઈ, આપ્યા અદોતી પાંસ;

અંતરિક્ષ રહીને સ્તુતિ, અજ કહે ધરી બિલાસ.

(આશ્વ ખંધાર એટલે હવે કરગર શરૂ કરી. કારણ દર્શનાભિલાષી સર્વ સદા રહે છે ને બ્રહ્માદિકને પણ તે સુખ અવતાર થાય ત્યારેજ સુખે સહજ મળે છે. સમાધી આદિમાંતો કેવળ પૌતાની ધારણાથી ધ્યેયને સિદ્ધ કરવો. તે માટે કેટલો શ્રમ ! ને ત્યાં માત્ર દર્શન જેવો અંતર ઇન્દ્રિયથી અનુભવ ! બીજી લક્ષણ નહિ, તેથી આવા અવતારના પ્રસંગે હરતા ફરતા બોલતા પરમાત્મા પ્રત્યક્ષ થશે. એ ઉત્સાહમાં આતુર થઈ બ્રહ્માદિક સત્ત્વે છે એમ વહિવટ જણાય છે.) દેવોતો મતલબની વાત કહે છે.

રાગ કલ્યાણ. પદ. “ છે જન પાલક દાલક દુઃખનો ” એ દર્શી.

હે દુઃખ દાલક પાલક સુરના; ઝટપટ પ્રકટો શ્રીહરિ;

અમે સર્વ નાલાયક બાળક, કરગરીએ વિનંતિ કરી.

જડ જંગમ કેરા આધાર, શક્તિ તારી અપરંપાર;

સ્વામી સર્વના વિશ્વાધાર, નમીએ તને ફરી ફરી.

હે દુઃખ૦

અસુર યજ્ઞ આ સોમો થાય, પૂર્ણ થયો તો નથી ઉપાય;

સદા કરી છે આપે સ્થાય, આશ એથી આજે ધરી.

હે દુઃખ૦

દધએ શ્રમ તો વારંવાર, શું કરીએ છધએ લાચાર;

વાર ન કરશો નાથ લગાર, દુઃખી દેખી દુઃખ છો હરી.

હે દુઃખ૦

દેવો થવા છતાં પણ દુઃખ રહે ને તે છેવટ પરમાત્મા આગળજ રોવું પડે, ત્યારે હાલથીજ તેમણે લીધો છે તેનરસ્તો આપણે પણ કાં ન લઈએ ! ફળ માટે તો શ્રી હરી-નાજ શબ્દોમાં સ્ત્રીયોર્વેશ્યાસ્તયાશુદ્ધા રતેપિયાંતિપરંગતિમ સ્ત્રી વૈશ્ય ને શૂદ્ર પણ પરમ ગતિને પામે છે એટલે સર્વાધિકારની વાત છે. ને તેથીજ અમે જેમ પૂર્વ માંગ્યું હતું.

હામો હામે નવ ફરીએ, નવ જગે જગે કરંગરીએ;

ચરણો માંહે થીર હરીએરે, એવું કરજો.

તેમ આંહી પણ કહ્યું છે.— “ હરિજન થઈ રહો સલામી, સેવો દુપદ મદ ત્યાગીરે. ”

દુહો—દેવો સ્તુતિ કરી રહ્યા, જિર રાખી વિશ્વાસ;

ત્યાં પ્રકટયું અદિતિ મહે, ઝળળળ તેજ પ્રકાશ.

પરમાત્મા કહે છે જન્મકર્મચમેદીવ્યં તે ખરેખાત કહેવામાં અદિતિપુત્ર થયા. અદિતિ માતા ! તેના ઉદરેથી પ્રકટયા પણ કહે છે ! પરંતુ કેવા ? જગતનાં બધાં જન્મે છે તેવા ? નહીં તેવડું શરીર નહીં. તેવી અજ્ઞાનતા-અશક્તતા નહીં. તેવું આવરણ મળ નહીં. બંધકે તેથી વિરુદ્ધ-દીવ્ય તેજ, જ્ઞાન, આકાર, અલંકાર, આયુષ સંથિ ! એશું ઉદરમાંથી જન્મ ? તેમાં ધરેણાં, વંશ, આયુષ, આવડું મોટું સ્વરૂપ, શરીરે રહી શકે છે ? થઈ શકે છે ? એ વાત દીવ્યજ છે. તે માતા પિતા કહેવાનાં છે. કારણ જે

માતા પોતે પુત્ર પ્રસવે તે મારે પુત્ર થવાનો સંભવે નથી, તેવી સ્થિતિમાં જે રૂપની ભાવના ધરી તેની મૂર્તિ રચી તેને પુજે છે તે રૂપ તેને પ્રત્યક્ષ માય છે, તેને પોતે સ્તવે છે યાચે છે. ત્યારે તે કૃપાથી તેને ઘેર વસવા તેના પુત્ર કહેવરાવવા કૃપાથી વરદાન આપે છે. ને પાછા તે વચનાનુસાર યોગ્ય અવચરે પાછા તેજ રૂપમાં દેખાય છે. મતલબ કે હિરમાં આવ્યા પહેલાં જે પૂર્ણ હતા તે હિરમાં થાય શરીરે ? ને પછી પ્રકટમાં એમ કહેવાય કેમ ! ત્યારથી તેના ઘરમાં પ્રકટ લઈ રહ્યા એટલું જ કહેવું. તે આકારજ કેવો છે ?

પદ “ એસી સતુર નામ. ” એ રામ.

જય જય શ્રીમાન, કશ્યપાધિપાત, તેજે, થયા લજ્જત કામ ભાન,
સુખધામ રવામીની પધારી સવારી.

જય૦

પ્રિય પીતાંબર, શંખ સહ ધર, ચારે શુભ કર પર, ભૂષણ વર;
મનહર રાજવલ્લભત સુખકારી.

જય૦

કીરિટ શ્રીમાન, કુંડલો કાન, શ્રીવત્સ, લક્ષ્મીનું વક્ષ સ્થાન;
કાંચી નુપુર પદમાં ઠમકારી.

જમ૦.

દ્વાદશી વિજય મધ્યાહ્ન સમય, છે ત્રવણ ભાદ્રમદ મહા સુખમય;
કશ્યપસુત કહેત્રાયા અસુરારી.

જય૦

પદ સોરઠ.

પ્રકટયા પ્રભુ વામન અવતાર.

અદિતિઆત્રમમાં અલબેલા, શો અદ્ભૂત આકાર.

પ્રકટયા૦

દેવદુંડુભી વાગ્યાં ડીમ ડીમ. જય જય થયા ઉચ્ચાર;

સુતે સ્ત્રીને બાંધી બીરદાને, થઈ રહ્યા ચેક્ર ચેક્ર કાર.

પ્રકટયા૦

કુસુમવૃષ્ટીથી કશ્યપઆત્રમ, છાઈ રહેલ તે વાર;

સ્વર્ગ થયું ત્યાં સર્વે ભેળું, સેવણ નિજ સરકાર.

પ્રકટયા૦

અદિતિ ઊર આનંદ માય નહીં, નીરખે વારંવાર;

સહુને દર્શત એ દઈ શ્રીવર, થયા બદુક આકાર.

પ્રકટયા૦

બહાર સહુ જે કીરિટ ભૂષણ આયુધ પીતાંબર ચાર હસ્ત આદિ યુક્ત આકાર જોતા
ને મ્હોતા હતા. તે સૌના દેખતાંજ અદ્રશ્ય થયો ને તુરત તેનોજ બદુક કેવો—

ફાંડો.

અતિ સુંદર પણ અતિ લઘુ, સહુ શોભાતા સાર;

નટ પેઠે પલટયા પ્રકટ, ઝટપટ બદુ આકાર,

શા સાર બદુક થયા તે મારે અનેક વિકલ્પ થઈ શકે.

ફાંડો.

સુરનું સંકટ જોઈને, શ્રીવર કૃપા નિધાન;

દ્વિકરસાંજ સોસાઈ શું, થયા બદુક તનવાન.

ભૂષણ ભૂષિત રૂપ ને, માસ્કું ન મળે દાન;

તેવું અંત્ર લઘુ કહું, જેવું હલકું કમ.

ત્રિલોક પતિ, હસવેલ, એ પણ હલકું કામ;

એમ જાણી નાના થયા, મોટા હરિ સુખધામ,
પ્રભુને તો નાના મલે, વધુ મલે નિજ કામ,
દક્ષિન દેવા લાવ સમ, યમા બધુ મુણ્ડામ.

[વળી આ પણ વિચારો જાય, આ બધા મનના તકો છે. સશસ્ત્ર છે.]

સહુથી ભુંડી બીખ છે, તે પણ લેવાકાળ;

સ્વજન સાથે તત્પર થયા, એવા છે જગરાજ.

બીખારી ગણીનેજ દે, તન મન ધન ને ધામ;

એ બહાને પણ તારવા, બટુક થયા પ્રભુ આમ.

છળ કરીને પણ બાળ હિત, કરતા નિત પ્રિય તાત:

એ ન્યાયે ઠગવા જતા, ઠગ બનીને જગનાથ.

અસ્તુ ! જે બન્યું છે તે સત્યજ. આગળ શું થયું તે જોઈએ. પરમાત્માને નીરખવા દેવ માત્ર અદિતિઆશ્રમમાં ભેગા થયા હતા તેમને સેવવા બડો મનોરથ હતો, તેથી પોતે હવે તેમનાથી સેવા લેવા લાયક એવડા થયા કે જેને માટે જનોઘ દેવાનો ઉત્સવ સૌ કરી તેમાં સેવી શકે, બ્રાહ્મણના ધરમાં એજ શોભે. ને તેથી ધરધણી જે માતા પિતા તે તો ક્યાંઈ રહ્યાં, ને બીજા દેવ, ઋષી, અધિકારી વર્ગ સેવવા મંડી પડ્યો. સૌએ ભાગ લીધો, પરસ્પર લેવા દીધો, ને તેથીજ બ્રહ્માદિક દેવ, ઋષી સર્વને જે સેવ્ય છે, સર્વ જેને ‘હુંપદ’ તજી હરેક પ્રસંગે જ્યાં લાગ આવ્યો કે સેવા કરવા ચુકતા નથી—કારણ તેઓનું પણ શ્રેય એથી છે. એમ તેઓ સમજે છે ! તો આપણે તો ક્યાં કંગાલ ! જેટલાં ગણાં એ દેવાથી ઊતરતાં છઈએ તેટલા ગણા વધુ લાવ ને વધુ પ્રયાસથી—

“ સેવો હુંપદ મદ ત્યાગી રે, હરિજન થઈ રહો સલામી. ”

હાલ તો કાણુ શું સેવા કરે છે તે જોઈએ.

ચોપાઈની ચાલ.

૩૫ વામનનું નવું જોઈ, રહા દેવ ઋષી સહુ મોહી.

[પરમાત્માનું શરીર કેવું-કેવું ગણવું. ક્ષણમાં બદલાઈ બીજા પ્રકારનું દેખાયું.]

દીધું ઉપવિત પ્રભુને પ્યારે, થયા ગોર પ્રજાપતિ ત્યારે.

રવિએ ગાયત્રી સંભળાવી, મેખળા કસ્યપેજ બંધાવી.

તનનો વેશ પ્રભુએ છે કહાડ્યો, દેવ ઋષીએ સામન પુરો પાડ્યો. (શું શું ?)

બ્રહ્મરૂપિએ બ્રહ્મસૂત્ર દીધું, બૂએ કૃષ્ણાણન ભેટ કીધું.

વસ્ત્ર કોપીન માએ ઊઘાસે, છેલ છત્ર આપ્યું આકાશે.

અજે આપ્યું કમંડળ પ્રેમે. સપ્તર્ષિએ દીધા કુશ ક્ષેમે.

અક્ષમાળ આપી શારદાએ, ભિક્ષાપાત્ર કુબેર રાગ્યો.

ભીક્ષા લઈ ઉમિયાથી મુરારી, થયા પૂર્ણ બાળ બ્રહ્મચારી.

બટુ વેશ ભુવે જે જે કોઈ, તે તે તુરત જાય છેક મોહી.

કાહરો.

બ્રહ્મા શિવ બૂલા પડે, એવો કરીને વેશ; ચાક્યા યસ કરે જહાં, દાની બળી અસુરેશ
એમની દેહ એવી નથી કે જે ધારણ કરવાથી અજ્ઞાન આવે, અશક્તિ આવે કે જેથી

રસમી ભોમીયો, સ્વારી સાર વાહન, સાધા સાર ખરથી બેઠ્યો ! નાના બાળ સ્વરૂપે પ્રકટ થતાં આ યુસ્મી સેવા લઈ લીધી કે તેમને બદલે આખ્યાનમાં તે નિમિત્તરૂપ થાય. હવે અમુરોમી ખબર લેવા આપેલ જાય છે. ક્યાં ?]

સમરિભ વજો તણી, ભૂમુપુર મમૈદ તીર; આવી પહોંચ્યા પલકમાં, શીવર બદુક શરીર.

દી.દી.

અહ તોજ સૂર્ય તેજથી વધારે, પ્રભુ પ્રભા કીરણ દશ દીશે પસારે;

દુરથીજ દેખી રત્નીને વિચારે, આજ અદભૂત કોઇ મહાત્મા પધારે.

[આવું તેમનું શરીર મહા અહ તોજવાળા રત્નીનેની દ્રષ્ટીને પણ આકર્ષક હતું.]

સૂર્ય આપજ કે અગ્નિ દેહ ધારી, સનતકુમારની શું પધારી સ્વારી;

જીવે સર્વ રૂપ તેજ ધારી ધારી, એળખી ન શકે થાકતા વિચારી.

એવા અપૂર્વ ને અચિંત્ય આકારવાળા પરમાત્મા થાય છે-જણાય છે કે જે—

ગજલ “ એક ખુબસુરત ગયર ” એ દેશી.

જણાય છેક નાનું રૂપ બાળ જેવડું, તથાપી તેજ શુક થકી એ દીસે વડું.

બચુકડું શું છત્ર શીરે હસ્તથી ધર્યું, બચુકડું કમંડળ ગ્રહ્યું જળે ભર્યું.

છે દંડ મૌન્ય મેખળા અછન ઉત્તરીય, પવિત્ર યજ્ઞસૂત્ર આકૃતિ દીસતી પ્રીય.

ધીરે ધીરે ભરે પદો ગંભીરતા ધણી, નિહાળતાંજ થાય ઊભા વિપ્ર અગ્રણી.

સહી શક્યા ન કોઇ તેજ કોઈ જોઇ બાળને, પધારીએ પધારીએ વદ્યા કૃપાળને.

કર્યું વિદિત સદ્ બલીરાયને ફરી, મહાન પુરૂષ કોઇ પધાર્યા કૃપા કરી.

સઅર્ધપાઘ આવ્યા બલીરાય દોડીને, પ્રભુમી અષ્ટ અંગ ઊભા હાથ જોડીને.

પખાળી પદ્મપાદ તીર્થ પ્રેમથી લીધું, વિરચી ને સદાશીવ સમ ભાગ્યને કીધું.

(યજોદાનંતપદ્મવપાઘનાનિમનિષિર્ણાં યજ્ઞ, દાન, તપ ને જીવિને પાવન કરે છે,

ને તેમ થતાંજ પ્રભુદર્શન થાય છે, તે બલીરાગ્નને પ્રાપ્ત થયા. તેવોજ તે હજી મૂળ સ્વરૂપથી અજ્ઞાત છે, પણ વર્તન એવુંજ થઈ ગયું જાણે સુજ્ઞાત હોય.)

ગીતિ.

ગિન્નત આસન દધને, પુણ સવિધિ પૂર્ણ કરી લઇને;

એ કર જોડી રહીને, બલી બોલ્યા મૃદુ વાક્ય નમ્ર થઇને.

લાવણી “ તુને જનદુયે મેરે પર ડારા ” એ રાગ.

ભલે ભલે પધાર્યા તપધારી, અહર્ણી મહા મનહારી.

ભલે.

[પહેલું બલીનું મન પ્રભુએ ચોર્યું સ્વીકાર્યું કારણ તે યજ્ઞાદિકથી વિશુદ્ધ થયું હતું, ને તેથી તેની પુકે હવે બધું ચાલ્યું આવતુંજ જોઇએ. મન ચોરાયાનું કારણ-‘રૂપ’-‘દર્શન’ જન કલ્યાણ સાર સંસારાદિકમાંથી કાઢી પોતામાં લગાડવામાં ‘રૂપ’ એ મોટું પરમાત્માનું સાધન છે, એથી ધણા જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યાના અસંખ્ય દાખલા છે. ધ્યાન, પુજન તે એવુંજ ને એજ ઉપાય સંસાર તરવા ને એને વરવા મળવાનો છેજ. જીવો બલી કેવા થઈ ગયા છે તે તેની વાણીજ કહે છે. તે સત્યવાદી છે. જેવું હૈયે તેવું હોઠે આણે છે. વિવેકમાં નથી કહેતા-જેવું ભાસ્યું તેવું વાણીદ્વારા પ્રકાશ્યું—

પાવન કીધું આજ ભૂવન મુજ, પવિત્ર પદે પધારી.

અહર્ણી.

પિતૃ તૃપ્ત યથા પરિપૂરણ, જાતિ પુનિત યર્થ મ્હારી. અહર્ષી.
ભગવાન દેવને ઘેર જાય ને દૈત્યને ત્યાં ન જાય તેમ નથી. પણ અભાગી તેઓને
જોતાંજ લઢવા ઉઠે છે ને સભાગી સેવવા માંડે છે. સત્કર્મ કરનારને સેવન સુઝે, ને
કુકર્મને લઢવું સુઝે. હુદિર્કર્માનુસારિણિ આપ લોકોની પણ વૃત્તિ સીમા, પરચાનમાં તો
પ્રભુ આવી ગયા છે તો હવે—

“ સેવો હુપદ મદ ત્યાગી, હરિજન યર્થ રહો સભાગી. ”

કારણ સેવન એ સત્કર્મનું ફળ છે, બલીજ તે વાત બોલે છે.

આ દર્શન એજ યજ્ઞોનું ફળ, કીધો અમિત આભારી. અહર્ષી.

સેવ જણાવો ઇચ્છા સુણાવો, લ્હાવો અપાવો દયા ધારી. અહર્ષી.

જેજે માગો તેતે આપીશ, ધન ભૂ સમૃદ્ધિ ભારી. અહર્ષી.

હજી ભૂલ ત્યાં રહી છે, ‘ હું આપનાર ને માફ અધું છે ’ એ ખામી રહી છે, ને
તેથી તે ટાળવા તેને એવું બોલાવી પ્રભુ તૈયાર કરે છે, કે તેપર પછી શુક્રાચારીનો ઉપદેશ,
ગુરુઆજ્ઞા પણ અસર ન કરી શકે, પ્રભુને જે આપે તેને પ્રભુ તે વધુ ગણું કરી સ્થામું
આપે છે. તેણે પ્રભુને સ્તવ્યા તો પ્રભુ તેનેજ સ્તવે છે, તેમાં પોતાની પણ હલકાઈ
કરી નાંખે છે.

લાવણી.

ધન્ય ધન્ય બલીરાય તને છે ધન્ય ધન્ય જનની તારી,

ત્રણ લોકમાં ઉત્તવળ કીર્તિ સૂર્યકિરણ સમ વિસ્તારી.

તુજ સમ દાની સુણ્યો ન શ્રવણે, ત્યાં દીકાની વાતજ શી ?

કુળને ઉચિત કહ્યાં તે વચનો તેમાં નથી નવાઈ કશી.

નથી કોઈ અવતર્યા નમાલા પૂર્વજ તારા સહુ શુરા,

યથા ભૂપ બ્રહ્માદ પ્રતાપી શશી સમાન વિમળ પૂરા.

હિરણ્યક્ષના બળથી અવધિ ક્યો દિગ્વિજય પ્રતાપથી,

માંડ કીત્યો વિશ્નુ પણ મનમાં ગર્વ ન લાવી શક્યો રતિ.

હિરણ્યકશ્યપ તેના બ્રાતા શુર ગિરિના કળશજ એ,

દેવો નામ સાંભળી થથરે ત્યાં બરાબરી કાણુ કરે.

વિશ્નુ પણ વૈકુંઠ તજીને એના ભયે ગયો સટકી,

કપટ રમ્યો પણ બળથી સ્થામો સઘ ન આવી શક્યો ટકી.

પિતા વિરોચન તારા એપણુ નહોતા એ કોઈથી ઓછા,

દેવ વેશ બદલીને આન્યા અન્યા બાખારી યર્થ પોચા.

આયુષ્ય માગ્યું તે પણ આપ્યું એવા દાની કાણુ થશે ?

સિંહ તણા તો સિંહ હવે નહીં કોઈ કદી તુજથી વધશે.

હિરણ્યકશ્યપથીએ વધ્યો તું કે તે પથ લીધો સીધો,

કલ્પવૃક્ષ સમજીને તારો આશ્રય મેં પણ છે લીધો.

વિપ્રો માગે હય ગજ ગામો એ તો બધનકારી છે,

મારાં ત્રણ પગલાં ભૂમિ મળવાની આશા મ્હારી છે.

ગીતિ.

તેજસ્વી પણ બાળક. બપ્પો ઘણું પણ ગપ્પો નથી દીસે;

એવું જરે વિચારી. બલી બોલ્યા ધરી ગર્વ જરે અતિસે.

“ મોહની છે લાગી રે ” એ રાગની ગરબી કે પદ.

માગો વિપ્ર બહાલારે માગો વિપ્ર બહાલારે,

સુણીને તારા શબ્દ રસાળા રીઝ્યો છું રૂપાળારે.

માગો ૦ રેક.

વૃદ્ધ બરાબર વાત કરો છો, પણ સ્વાસ્થ્યમાં બાળ ઠરો છો;

ક્ષુદ્ર માગણી શું બિચરો છો, ફરી માગો શું દિલે ડરો છો.

માગો ૦

રીઝ્યો તમ પર હું જગરવામી, નવ રહેવી જોઈએ કંઈ ખામી;

ન યાચના કરવા કોઈ સ્થામી, દીજ રાજ્ય લઈ રહો સુખ પામી.

માગો ૦

(આટલું બધું હુંપદ છે એજ ખામી છે. માટેજ કહ્યું—“ સેવો હુંપદ મદ ત્યાગીરે.હરી.”)

પદ “ ડર માં તું દીલ સાથ ” એ રાગ.

ધન્ય બલી સાખાશ ! હરી કહે ધન્ય બલી સાખાશ !

તુજ સમ તુંજ છેજ, ખાસ હરિ કહે ધન બલી સાખાશ.

અપૂર્વ દાની રે, લીધો મેં માની રે;

પણ જેવો તું છે દેનાર મહારાજ, દીજ હું તેવો ન મુકું તોષ માજ;

તણ ડગલે જો તૃપ્તી નથી થાવી, તો ત્રિલોકેએ તૃષ્ણા નથી જાવી;

નહીં કંઈ વધુ આશ પ્રકાશ, હરી કહે ધન્ય બલી સાખાશ.

ગીત.

બલી શોચે વાહરે દીજ, ન લોભી એવો કદી નથી દીઠો;

અનુભવે સમજશે, લોભી એવો કદી નથી દીઠો.

શાખી. મરાઠી.

બલીએ તે દેવા બિત્તાહે ઝટ મંગાવી ઝારી,

પણ ચેતી ગયા શુક્રાચારી, હિત સ્વશિષ્યનું ધારી;

વધુ ન વિચારી, હાં હાં હાં હાં બોલ્યા પ્રકટ પૂકારી.

લાવણી

ઠેર ઠેર ઓ બલી પ્રતાપી શું કરવા માંડ્યું,

શું કરવા માંડ્યુંરે, આજ તેં ડાહ્યાપણ કેમ છાંડ્યું.

બટુક લિશ્તુકપર ભૂલીશ માં, છો જણાય નાનો;

વિશ્નુ કશ્યપ અદિતિને ત્યાં પ્રકટ્યો છે જાનો.

ભગવાનને ઓળખ્યા પણ કેવા ? ‘ રૂપે ’ ગુણથી નહીં. એને આપતાં તાત્કાળીક જાય,—દાન માત્રનું તેમજ—તુરત તો દ્રવ્ય ત્યાગ—પરંતુ અનંતને દેવાથી અનંત ગણું થાય. તેનો ખ્યાલ ન કર્યો. પોતા માટે દેવું પણ પ્રભુ માટે નહીં. એમ હું મહારાપણું રાખવા બિપદેશ કરે છે ને તે પણ છહાંસુધી કે પરમાત્મા જેવું છે તે માગે છે. તોપણ દેવાની ના પાડે છે. કેવળ ‘કર્મવાદી મીમાંસક’ ઇશ્વરકૃપાની દરકાર નહીં. ‘ઈશ્વરકૃપા ને મનુષ્ય યત્ન’ એમ બે આંખ નથી એમ જોઈનેજ એક આંખ વાળા એક દ્રષ્ટી વાળા—

કાંણા શુક્રચારી કહેવાતા હશે. કારણ હરીવિષ્ણુના થવાનું ઉપદેશ કરે જાય છે. તો તેવા માટે શાણા ને શાસ્ત્ર બેઝી કહે છે.

‘તજ મન હરિ વિમુખનકા સંગ’ ને બલીને તો પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થઈ ગયો છે. બુદ્ધિ વિમળ થઈ ગઈ છે, એટલે એજ સુખવું છે કે, પ્રભુવિરક્ત ગુરુ કહે તોપણ ન માનવું. પરસ્પર કારણો ગુરુ શિષ્ય બતાવે છે એટલે અમારે વધુ કહેવાનું નથી રહેતું.

મીઠીવાણી મધ ન સમજ એ અંદર છે ઝેરી,
સુરનો સાથી એજ સ્વભાવિક અસુરનો વેરી;
ટુંક પગો જોઈ ટુંક સમજનો જોજો તું થાતો,
તણુ ડગતો તણુ લોકથી વધશે રખે ભૂલી જાતો.
એક પદે ભૂ બીજે નલ ને ત્રીજું બાકી રહેશે,
તું સર્વસ્વ દધશ તોપણ શીર કરજ બન્યું રહેશે;
પૃથ્વીથી બન્યા નૃપતિ તે પૃથ્વી કેમ દે છે;
ધર્મ કરે પણ ધાડ ઊઠશે એ કેમ વિસરે છે.

(તું વિચારીશ કે જુહું બોલે પાપ લાગે તો સામાન્ય ધર્મ કહે છે.)

સ્ત્રીષુનર્મવિવાહેષુ વૃત્યર્થપ્રાણસંકટે ગૌત્રાક્ષણાર્યેર્હિસાયાં નાનૃતંસ્યાઙ્જુગત્સિતં.

‘સ્ત્રી પાસે, મરકરીમાં, વૃત્તિ માટે, વિવાહમાં, પ્રાણ સંકટમાં, ગાય બ્રાહ્મણ સાર હીંસા અટકાવતાં જુહું બોલવું ધિક્કારવા જેવું નથી’ સારું છે, એમ તો ત્યાં પણ નથી કહ્યું. પણ વૃત્તિ અર્થે જુહું બોલવા શાસ્ત્ર મના નથી કરતું. અસુરના ગુરુ અસુર સાર એજ ‘કલમ’ બોળી કાઢે !

કાળ હગાયો અમૃત માટે તોપણ કેમ ભૂલે,
ફાડી નાંખશે પવન ભરે તેમ ફેાકટ શીદ પુલે.
ગજ ઉપરવટ દાન ન કરવું એજ ખરી નીતિ,
પાણી પહેલી પાળ બાંધવી એજ ખરી રીતી.
દીપ પકડીને કૂપ બતાવું છું તેમાં પડ માં,
ધણો વિમાશીશ નૃપ બનીને તું વૃથા હઠે ચઢ માં.
તાં જન્ય ખમાય કદી પણ શત્રુને દેશે,
એ સંખાશે નહીં પછી દુઃખ સદા બન્યું રહેશે.
થયો બીખારી તને બીખારી કરવાને સાર,
એ ખોટો છે પણ તું સાચો થઈશ માન મ્હાડે.
ચેત ચેત છે વખત હજી પણ મગાવ માં ઝારી,
મેં તો મારો ધર્મ બળવ્યો ખરી ખુશી તહારી.

(શ્રી વામને આનું ખંડન ન કર્યું, જે સત્ય હતું તે તેને જણાઈ ગયું; એટીક થયું, હવે બૂલ કરી હતી, સમજાઈર થતું હતું; એ વાંધો નહીં રહે. પ્રભુ પરથી હગવાનો આરોપ તો ગયોજ. કારણ બલીરાજ અહા ! ચેતી ગયો છે, સત્ય એવ સમજી ગયો છે.)

કોહરો,

અઘી ખરેખર તું બળી, નબળી ન કરી વાત;

સત્ય થકી ન ચળી વદા, સહ અંજળી સાથ.

પદ રાગ કલીગડો.

થવાકાળ તે થશેજ ગુરુ જ્યા ફિકર શીદ રાખો,
જવાનું છે તો જશે ગુરુ, નિશ્ચય છે મુજ પાકા;
ગમું વિચારી તે અનુસારે દાન દેવું એ સારું,
પણ હું થઈ પ્રહ્લાદતણો સુત વચન લોપું કેમ મ્હારું. ગુરુ.
ધન કરતાં ધર્મ છે વધારે તન કરતાં યશ વધતો,
યશ ને ધર્મ રહે તો બસ છે, લલે ગમે તેમ હું થતો. ગુરુ.
સત્પુરુષો સંપાદન કરતા સર્વ ખીજને માટે, (પ્રભુ ક્યાં પોતામાટે માગે છે)
અમર થવું સહેલું નથી સ્વામી યશ તો છે શીર સાટે ગુરુ.
જેને સારૂ યજ્ઞ યાગ આ સહ સત્કર્મો કરીએ,
તે પોતેજ માગી લે ત્યારે પાછો પગ શીદ ધરીએ. ગુરુ.
કૃપા કરી જ્ઞાનું પોતે લે જાત જવાનું નક્કી,
લઠી પડાવી લેત પલકમાં એથી ઝીતે ન જઘ્કી, ગુરુ (દાદાનો દાખલોયાદ છે.)
માલીક એ છે એનું છે ને એ પોતે લઈ લેશે;
તોપણ અતે દયાજ કરશે, છેહ ન છેવટ દેશે. ગુરુ,
માટે દેવું તે દેવું છે, રે ઝટ લાવો ઝારી;
આવ વિપ્ર વામન તું આગળ, જણાવ કૃતિ એ ત્હારી. ગુરુ.

દીડી.

કહ્યું ગુરુનું ન શિષ્યે કર્યું માન, દીધો શાપ તેથી માની અપમાન;
લોપી આજ્ઞા તેં ધારી મનમાં, ન, “લક્ષ્મી નષ્ટ થશે તારી યજ્ઞમાન.”
(ભુડો ભુંડાનો લાવ લજવે-છેવટ કાંઈ ન ચાલ્યું તો શોષકોપેનપૂરવેલ. તેમ છે-
વટ કોપ કર્યો. બલકે પુરાણાંતરમાં કથા છે કે, ઝારી લઈ બળીરાજાએ જળ સાથે દાન
દેવા માંડ્યું ત્યારે ઝારીમાં સૂક્ષ્મરૂપે-યોગસામર્થ્યથી પેશી જળ ફેંકી નાળવામાંથી એક
આંખે જોવા લાગ્યા તેમાં દર્ભ-જળ સહજ અટક્યું છે જાણી નાંખતાં તે આંખ પુટી ગઈ
જે પરથી લૌકિકમાં કહેવત ચાલી.

“ દેવે કાઠ ઓર લેવે કાઠ, ખીચમે શુકને દ્રષ્ટી ખોઈ. ”

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

એથી એ ન જરી ડરી હૃદયમાં, મંગાવી ઝારી વળી;
લાવી તે કર ધારી પ્યારી સગુણી, રાણી શ્રી વિધ્યાવળી.
આપી ભૂ પ્રભુ પાદ તીર્થ લઇને, ધાર્યું શીરે જે પળે;
દેવે એ કૃતિ દેખી શેખી તજીને, બહા બહા ! વદા તે સ્થળે.

દેવે આંહીજ પરમાત્માના શરીરનો વિચાર કરવાનો છે કે, તેને કઈ જાતનું કેવડું
સમજવું ? કારણ,

ગજલ “ એક ખુબસુરત ” એ હાળ
લેતાંજ હાથમાંહે કે બિદક શ્રીપતિ વદા,

સુર ગિર સંશય અસુર ગિરે ભય વધ્યો તદા;
ભકતો નિમિત્ત ભીખ માગીને ખુશી થયા,
શું હર્ષથીજ પલકમાં પ્રભુ પુલી ગયા !

પરતુ તે કેવડા ! ને કેવા ! જગત આખાને આંચ ન આવી ને સ્વરૂપ વધે ગયું
એટલે બધું તેની અંતર્ગત હોય એમ-એક જગામાં બેઠે વાનાં-જેવું અર્જુનને દીવ્ય-
દષ્ટી થતાં,—

તત્રૈકસ્યંજગત્કૃત્સ્નં પ્રવિભક્તમનેકથા ॥ અપશ્યદેવદેવસ્ય શરીરેપાંદવસ્તદા.

ત્યાં એક ઠેકાણે રહેલું. પણ આખું જગત ને તે અનેક પ્રકારે વિભાગ પામેલું એવું
ત્યારે પાંડવે દેવદેવના શરીરમાં જોયું તેમ અહીં બહુલી આદિ સહુ શું જુવે છે ?

વધ્યો શ્રીપાદ વ્યાપતો પાતાળમાં ગયો,
છવાઇ ભૂ પૂરો થયો ન સ્તંભી ને રહ્યો;
વધ્યો શ્રીપાદ અંગ એ રીતે વધે ગયું,
તમામ નભે વ્યાપ્યું માંહી આવી સૌ રહ્યું.
ઉપાડી અન્ય પાદને ઉંચો કર્યો જદા,
પિતામહના સત્ય લોકમાં ગયો તદા.
બે પાદમાંજ ચૈદ લોક માપીને કીધું,
સ્વ અંગમાં શમાવીને સુરક્ષિતે કીધું.

હવે વિચાર કરો કે પરમાત્માનું શરીર અદીતિના પુત્રનું અંગ શેનું કેવું ને કેવડું !
અચિંત્ય છે.

શ્રી શુકદેવજી જેવા નિરપ્રહ ને સર્વજ્ઞ બ્રહ્મવેત્તા પરિક્ષિત રામને કહે છે કે—

સર્વાત્મનીદં મુવનંનિરીક્ષ્ય સર્વેઽમુરાઃ કશ્મલમાપુરંગ

સુદર્શનચક્રમસંઘતેજા ધનુશ્ચશ્ચાર્ગં સ્તનયિતુઘોષમ્

કૌમોદકી વિજ્ઞાનગદાતરાસ્વિની વિદ્યાધરોસિઃ શતચંદ્રયુક્તઃ

તૂળોત્તમાવક્ષ્ય સાયકૌચ મુનંદમુખ્યા ઉપતસ્થુરીશં

હે રામ ! સર્વાત્મા ભગવાનને વિષે આ જગત જોઇને સર્વ અસુરો મોહ પામ્યા.
એટલામાં તો અસહ્ય તેજવાળું સુદર્શન ચક્ર, વિજ્ઞાનીના જેવા કડાકા કરતું શારંગ ધનુષ,
મેઘના જેવા ગંભિર સ્વરવાળો પાંચજન્ય શંખ, વેગવાળી વિષ્ણુની કૌમોદકી ગદા, ચંદ્રમા
જેવી કુદડીઓવાળું વિદ્યાધર નામનું ખડ્ગ, અખુટ બાણોથી ભરેલા બે ભાથાઓ (એ
રીતનાં આયુધ જેને કોઇ ઉપાડી લાવ્યું નથી, જે અઘાપિ ભગવાન પાસે નહોતાં કારણ-
વામનરૂપમાં તો બે ભુજમાં છત્ર કમંડળ હતાં.)

અને મુનંદ વગેરે ભગવાનના મુખ્ય પાર્ષદો આવી હાજર થયા. (એટલે
પોતાની મેજેજ એવાં ભગવાનનાં આયુધ સચેતને-સર્વજ્ઞ સમર્થ છે. ભગવાન આ
વખતે કેવા મોંજી મેખળા મૃગચર્મવાળાજ વધ્યા હતા શું ? તે વિષે પણ ત્યાંજ શ્રી
શુકદેવજી ખુલાસો કરે છે.)

સ્ફુરાત્કિરીટાંગદમીનકુંડલઃ શ્રી વત્સરત્નોત્તમમેલ્લકામ્બરૈઃ

મધુવૃત્તસગ્વનમાલયાવૃત્તો રરાજરાજન્મગવાનુરુક્રમઃ

હે રાજા ! શોભાયમાન કિરીટ, મુકુટ, આભુષાંધ, મકરાકાર કુંડળો, શ્રીવત્સ ચિન્હ, કૌસ્તુભમણિ, કટીમેખળા, તે નીચે પીતાંબર, ભ્રમરાથી ગણગણિત પુષ્પની વનમાળાથી આવૃત; એવા ભગવાન ઉચ્ક્રમ શોભતા હતા. (આભૂષણો કઈ પેટીમાંથી આવ્યાં ? કેણે ધરાવ્યાં ? આવડા મોટા અંગને તે અંધમેસતા થાય એવાં મોટાં કયારે ધડાવ્યાં ? કારણ ત્યાંજ બતાવે છે એ ભૂષણ ભૂષિત દેહ-શરીર દીવ્ય મંગળવિગ્રહ ભગવાનનું એ ૩૫ કેવડું હતું ?

ક્ષિતિપદૈકેનબલેર્વિચક્રમે નભઃશરીરેણ દિશશ્ચબાહુભિઃ

પદાંદ્વિતીયં ક્રમતઃત્રિવિષ્ટં નૈવૈતૃતીયાય તદીયમખ્વપિ

ઉરુક્રમસ્યાંધિરુપર્યુપર્યથો મહર્જનાભ્યાંતપસઃ પરંગતઃ

એક પગલાથી બલીરાજની પૃથ્વીને ભરી લીધી, શરીરવડે આકાશને પુરી દીધું, બીજા પગલાથી સ્વર્ગ પૂરી દીધું ને ત્રીજું પગલું ભરવા માટે બલીરાજની જરા પણ પૃથ્વી રહી નહીં. (કારણ) ઉચ્ક્રમ ભગવાનનો ચરણ બિપર બિપર જતાં છેક જનલોક, મહલોક, તપલોક ને પણ ઓળંગી સત્યલોકમાં પહોંચ્યો.

હવે એ ભગવાનના ૩૫-ભૂષણનો વિચાર ફરી કરો. કારણ અર્જુનને દીવ્ય દ્રષ્ટીથી દીઠા સારે પણ તે પોતે સ્વાનુભવ કહે છે.

કિરીટિનંગદિનંચક્રિણંચ તેજોરાશિર્સર્વતોદીપ્તિમંતમ્

પશ્યામિત્વાંદુર્નિરીક્ષ્યં સમંતાદીપ્તાનલાર્કદ્યુતિમપ્રમેયમ્

આપ ને હું કેટલાએ સૂર્ય-અગ્નિ એકઠા થયા હોય તોપણ માપ ન કરી સકાય એવા, ને જેના સ્હાંભી નજરે જેડવી કંઠણ એવા કાંતિમય શું તેજના રાશી. ! જેઉં છું. હવે વિચારો કે એ પંચભૂતમાંથી શેનું શરીર ! ને તે વળી-કિરીટ-ગણાવી દીધો તેથી બધાં આભૂષણાદી સમગ્ર લેવાં ને તે સાથે ગદા ચક્રવાળા કહેવાથી આયુધ પણ સમગ્ર લેવાં બલકે આગળ કહી ગયેલ છે.

દિવ્યમાલ્યાંબરધરં દિવ્યગંધાનુલેપનમ્ સર્વાશ્ચર્યમયંદેવ મનંતંવિશ્વતોમુસ્વમ્

એરીતે દીવ્ય માળા અંબર તો ઠીક, પણ દીવ્ય ગંધનું લેપન પણ અંગપર ને તે કેવડા અનંત વિશ્વતોમુખ-એટલે સર્વ પ્રકારે ' આશ્ચર્યમય ' એજ તેને માટે કહી શકાય તેવા-ને શ્રી અર્જુન કહે છે કે હું નીરખું છું.-સાક્ષાત અનુભવું છું ને તેથી ત્યાંજ કહે છે કે હવે માનું છું કે, જે નાના રથ હાંકતા કૃશ તેજ તમે—

ત્વમક્ષરંપરમંબેદિતઘ્યં ત્વમસ્યવિશ્વસ્યપરંનિધાનમ્

ત્વમધ્યયઃ ક્ષાન્તધર્મગોપ્તા સનાતનસ્વંપુરુષોપેતોમે

પરમ જાણુવા યોગ્ય [જે માટે ઉપનિષદો બ્રહ્મને જાણો-જાણો કહે છે તે [પરમ અક્ષર] જે માટે આગળ ૩૫, રંગ, ઇન્દ્રિય વગરના કહી સ્વાત્મસ્વરૂપ વરણ્યું છે તેજ આવા ૩૫વાળા એટલે] તમેજ આ વિશ્વના પરમ આધારભૂત-ને તે અધ્યયઃ [એટલે

તમારૂં ૩૫ નંબર નહીં જણાયું તે મૂળે ધર્મ સ્થાપન માટે તે ધારણ કરનાર એવા સનાતન પુરુષાકાર ને શાશ્વત આપ છે એમ મેં માન્યું.]-આટલી વાર સાંભળ્યું હતું, જાણ્યું હતું. પણ હવે અનુભવસિદ્ધ થવાથી માન્યું કે કેવળ સ્વેચ્છાથીજ નહાતા મારા સારથી તો દેખાઓ છો પણ મુદ્દે આપ આવા છો-તેજ રીતે અહીં વામન દેખાયા; પણ ત્રિવિક્રમ-એટલે પોતાનું ૩૫ નાનું મોટું-જેવડું જેવું કરવું ચાહે તેવું તેવડું થઈ શકે. બલકે બૂધણ પણ તેમ થઈ શકે એવા દીવ્ય તેજોમય ૩૫વાળા પરમાત્મા એવડા કે જેના બે પાદમાં ચૌદ લોક સમાઈ ગયાં-આ તેનું ૩૫ !!

હવે તેનું મહાત્મ્ય જુવો-અસુરને તો મોઢે થાય, જગતજનને ભ્રમથી પણ દેખાય; પરંતુ જગતના પિતામહ-વેદનાજ વક્તા, સાક્ષાત્ બ્રહ્મા તે આ ૩૫ને કેવું માને છે. આ ૩૫ જેઈ તેના પર કેવી અસર થઈ ! તેના લોકમાં આખું ૩૫ તો ક્યાંથી સમાય ! માત્ર એક શ્રી પાદ પહોંચ્યો છે. તે પરથી આગળ શું થયું ? તે અહીં શ્રીશુકદેવજીનાજ શબ્દો મુદ્દાના કહીશું—

સત્યંસમીક્ષ્યાઽજમંવોનસ્વંદુમિ હૈતરવધામશ્ચુતિરાવૃતોભ્યગાત્

મરીચિમિશ્રાકૃષ્ણયો બૃહદ્વ્રતાઃ સનંદનાચાનરદેવયોગિનઃ

ભગવાનના ચરણારવિન્દને સત્યલોકમાં આવેલો જોઈને બ્રહ્મા-કે જેમના લોકની કાંતિ ભગવાનના નખચંદ્રોથી નિસ્તેજ થઈ ગઈ હતી, (એવા) તથા પોતે પણ જેમના નખચંદ્રોથી વીંટાઈ ગયા હતા. (એવડા તો જેના નખ તે શેના સમજવા ! એજ હીસામ ૩૫-આખા શરીરનો સમજવો. દીવ્ય તેજોમય છે) તે બ્રહ્મા મરીચીમીશ્ર વિગેરે ૩૫ઓ, સનતકુમાર વિગેરે નૈષ્ઠીક બ્રહ્મચારીઓ ને બીજા યોગીઓ વગેરે તેમની પાસે ગયા. (જેમનાથી મોટા જ્ઞાની જગતમાં કોઈજ નથી, તેમાં પણ મુખ્ય બ્રહ્મા) તેમણે—

અર્ચાઘ્રયેષોન્મમિતાય વિષ્ણોરૂપાહરત્પદ્મમ્બવોઽર્હણોદકમ્

સમર્ચ્યમ્ભક્ત્યાઽભ્યગૃણાચ્છુચિશ્રવા યંનાભિપંકેરુહસંમ્બવઃ સ્વયમ્

પાસે જઈને-તે વિશ્વના ચરણને નમસ્કાર કર્યા-તેને અર્ચનજી આપ્યું, તેની પુજા ને તેની સ્તુતિ કરી, જેના નાલિકમળથી પોતેજ ઊત્પન્ન થયા હતા. એટલે સિદ્ધ થયું કે. પોતાના પણ ઊત્પન્ન કર્તા-જગકર્તાના પણ કર્તાનો આ ગરણ હોઈને તેને સહુએ સેવ્યો-તેજ કરવાનું તમને કહ્યું છું-તેવાજ થવા વિનવું છું કે—

“ સેવો હુંપદ મદ ત્યાગીરે, હરિજન થઈ રહો સભાગી ”

આ વાતની પ્રત્યક્ષ પ્રતીતી હજી પણ થાય તેવો તેનો પુરાવો પૃથ્વી ઉપર કાંઈમ રહ્યો છે ને તે આ પ્રમાણે કે—

ધાતુઃકમંડલુજલંતદુરુક્રમસ્ય પાદાવનેજનપવિત્રતયાનૈરંદ્ર

સ્વર્ધુન્યધૂમ્મભાસિસાપતતીનિર્વાર્ણ લોકત્રયંભગવતોવિશ્વદેવકીર્તિઃ

હે રાજા ! ભગવાનના ચરણારવિન્દ ધોવાથી પવિત્ર થયેલું તે બ્રહ્માના કમંડલુંનું જળ આકાશમાંથી નિચે પડતી ગંગા નદીને નામે જગતમાં પ્રખ્યાત થયું છે, ને જે ગંગા નદી ભગવાનની નિર્ભેજ કીર્તિ ૩૫ પ્રજા લોકનાં પાપનો નાશ કરે છે.

આ ગંગાજી-ને એ વિશ્વના રૂપનાં સ્પર્શીત જળ છે-પ્રહલાએ પુજન કર્યું તેથી પ્ર-
ગટ્યું. ભગવાન શ્રી શંકરે સદા શીર્ષે-પોતાનું પ્રિય ગણી ધારણ કર્યું, ને ભગીરથના સાઠ
હજાર પૂર્વજને તેણે ઉદ્ધાર્યા. બલકે આજે ચોખ્ખું હીંદુસ્તાનમાં મુઆ પછીનાં અસ્મિ પણ
તેમાં બિદ્યાર થયા નાખવા લોક હજી લઇ ગયાજ કરે છે. એવું સર્વ કાળમાં, સર્વ દેશમાં
દેવ, રૂપી, મનુષ્ય સર્વમાન્ય સત્ય-સૌના સમક્ષ આ કથાની સાખીતીરૂપ કાયમ છે, એથી
વિશેષ સમજીને તો શું જોઇએ ? ને અણસમજી-આસુરબુદ્ધિ તો વેળા પણ રહ્યાં
તેને મારવા સજ થયા હતા.

લાવણી.

આ દેખી અસુરો ક્રોધ કરીને ધાયા, પણ પ્રભુ પાર્વદનાં શસ્ત્રો સર્વ રૂંધાયા;
બલી વદા લદો માં ભાઇ બની રઘવાયા, પાતાળે પેશી જાઓ હાલ થઇ ગયા.

દુહો.

થાકી પાકી સાંખીને, અસુર ગયા પાતાળ, ક્યો પછીથી કેશવે, કેવો બલીથી તાલ !

પદ “ હે દેવા કેમ કરીને હું છુટું ” એ રાગનું,

હરિ બોલ્યા પુરો કોલ કરી તોલ, બલી કેમ કાંઈ નભાખોરે.

ટેક.

મારા બેજ પાદ માંહી ગયાં ત્રિલોક સમાઈ,

ત્રીજો બાકી રહ્યો ભાઇ હજી આખો,

બલી.

કહ્યું તમેતો વધારે, જોઇએ ચહ્યું તેજ મહારે;

માત્ર ભૂમિ ગ્રહ લગી નહીં લાખો.

બલી.

માલિની છંદ.

બલો નવ કંઈ બોલ્યા કે સ્મરી પક્ષી સ્વામી, પ્રજાળ વરણ પાસે બાંધી લીધા સુનામી;
પછી હરિ ઉચર્યા કે પૂર્ણ આપીશ જ્યારે, કરોશ અસુર મુક્તિ બંધથી તેણી વારે.

દુહો.

બલી બાંધ્યો ન ભલી કરી, શોચે સુર રૂપી સાથ; શું કયાંથી દેશે વદો, સાંતો તે ભલોભાત.

પદ કલ્યાણ “ છંદ આવ્યા સુર સાથ ” એ રાગ.

પ્રભુ સ્વામી સ્વતંત્ર ચાહે તેજ કરો.

નહિ વહેમ ધરો, બોલી નથી ફર્યો, રૂણી ખરેખરો.

પ્રભુ. ટેક.

કહ્યું ત્રણ પગલાં ભૂમિ આપવા જ્યારે, ન'તાં પગલાં આવડાં પ્રભુજી ત્યારે;

આપવું મહારે, છે વિના વારે, હાં હાં હાં હાં.

પ્રભુ.

બાકી તો છે પદ એકજ ભૂમિ દેવી, દેહ મહારી પૃથ્વીથી બની છે તેવી;

સ્વીકારી લેવી-વિનનિ છે એવી, હાં હાં હાં હાં.

પ્રભુ.

તમે બાંધ્યો તેથી ન લેશ શરમાઈ, આત્મ મુદ્ધાં તન અરપી કૃતારથ થાઈ;

પાદ શીર સાહુ, નિત છુટી જાઈ, હાં હાં હાં હાં.

પ્રભુ.

બધું લીધું તે મોહ તોડવા સાર, કીધું બંધન તે સદા છોડવા સાર;

વાર શા સાર, કરો જટ સાર, હાં હાં હાં હાં.

પ્રભુ.

[કારણ-જે દેવોનું તે મંત્રથી આવાહન યજ્ઞમાં કરતો હતો તે બધા પ્રત્યક્ષ ત્યાં.-શ્રી

શુકદેવજીએ કહ્યું છે કે—

**બ્રહ્માદયલોકનાથાઃ સ્વનાથાયસમાહૃતાઃ સાનુગાવલિમાજહુઃ સંક્ષિપ્તાત્મવિભૂતયે
તેયૈઃ સમર્હણૈઃ સ્ત્રિભિદિવ્યગંધાનુલેપનૈઃ ધૂપૈર્દીપૈઃ સુરાભિભિર્લાજાક્ષતફલાંકુરૈઃ**

બ્રહ્માદિ લોકનાથે-પોતાના નાથનો ખુબ આદર કરી, પોતાના અનુચર સાથે-જળ, ભંટ, માળા, સુગંધી, ધુપ, દીપ, ઘાણી, અક્ષત, ફળ, જીવારાથી સત્કાર-પુજન-કર્યું કે પ્રભુએ પોતાની આત્મવિભુતિને સંકેલી લીધી હતી-એટલે પાછા નાના રૂપમાં થઈ ગયા હતા-આવી રીતની તેની આત્મવિભુતિ છે, એજ તેનું રૂપ, એજ તેનું સ્વરૂપ છે, જેમાં હજી કેવડાએ થવાની શક્તિ છે, તે કહી શકાય નહીં-કારણ આણીં તો માત્ર બ્રહ્માંડ માપવાનોજ અપ હતો, પણ કેટલી બ્રહ્માંડ તેના રામરૂપમાં છે, એમ શાસ્ત્ર કહે છે. તેને દેવો, બ્રહ્માદિક પણ સેવે છે. બધી પણ છેવટ તે કરે છે-નવાણું યજ્ઞ કરવાના પ્રતાપથી જે બુદ્ધિ ઉપજી-એ સત્કર્મોનું જે ફળ મળ્યું તેજ અમે કહીએ છીએ કે—

“ તન ધન સહ આત્મા અર્પણ કરી, દ્યો સેવન સુખ માગીરે; ”

“ હરિજન થઈ રહો સભાગી, સેવો હુંપદ મદ ત્યાગીરે. ”

કારણ-હવે બધીરાગ્નજ એમ કહે છે કે-‘હું ઈશ્વર, હું દાતી’ એવો માની-મદાંધ થઈ હું સેવા કરતો હતો એજ મોટી ભૂલ હતી, ને તેથી કહે છે—

ત્વંનૂનમસુરાણાંનપારોક્ષ્યઃ પરમોગુરુઃ યોનોડનેકમદાંધાનાં વિશ્રંશંચક્ષુરાદિશત્

આપ અમ અસુરોના પરોક્ષ રીતે મોટા ગુરૂ ને કલ્યાણકર્તા છો-કારણકે આપ-અનેક મદથી અંધ થએલ અમ લોકોને ઐશ્વર્યથી ભ્રષ્ટ કરી જ્ઞાનદ્રષ્ટી દો છો.

તેનાહંનિગૃહીતોડસ્મિમવતાભૂરિકર્મણા આપ મોટા કામ કરનારે મારાપર મોટો અનુગ્રહ કર્યો છે. ને જે એટલા જ્ઞેષ્ઠમે, એટલા પ્રયાસે, એટલાં સત્કર્મના ફળમાં થાય તેનો આપણે હાલજ લાભ લેવો હોય તો—

“ તન ધન સહ આત્મા કરી અર્પણ, દ્યો સેવન સુખ માગીરે. ”

કારણ—

હુહો

કથા સુણીને પૌત્રની, ત્યાં આવ્યા પ્રલ્લાદ; બોલ્યા પ્રેમે પ્રણમીને, પ્રાણપતિના પાદ.

સાખી.

સુરપતિ પદ પ્રભુ આપે આપ્યું આપે તે ફરી લીધું,

મોહકારી કશુંએ નવ રાખ્યું કૃપારૂપ એ કીધું.

જ્ઞાતી મુતી જેથી મોહે ત્યાં અસુર તણી શી વાન,

અખિલલોકરવામી નારાયણ, કૃપા કરે જગતાન.

હુહો.

સંકટ સમજી સ્વામીનું, વિધ્યાવતી પ્રવિન, આવી પ્રભુપદમાં પડી, સ્તુતિ વદી બની દીન.

પદ ભેરવી “ જઈને કહે હું સભામાંહે આવું ” એ દર્શી.

ધારા પ્રભુ મુજ પતિને છોડો, કર છોડારે નહીં કર છોડો. ધારા. ટેક.

હતું તમારું તે તો સમર્પ્યું, રહી નવ ખોડો હવે ન વખોડો. ધારા.

અંધનમાં સુખ હોય તો છો રહ્યું, નહીંનર છોડો નહીં નરછોડો. ધારા.

ગીતિ.

બ્રહ્માએ પણ આવી, કરી શીપારસ બલીની મનભાવી;
વદ્યા દયા દરશાવી, હરી અજ ભણી કૃપા નિ(ય)મ નભાવી.

પદ. “ નારાયણ નરસિંહ નરોત્તમ ” એ દેશી.

મંદમતિ મુજ કૃતિ નવ સમજે, હું છઉં સહુ હિતકારીરે;
કળે બળે પણ શ્રેયજ કરવું, એ રીતિ છે મહારીરે. ટેક.
પૂર્વ કર્મ અનુસાર જીવતો, લીધાં જન્ય અવતારરે;
આપોત્તી ન કંઈ કરજી તો, ક્યાંથી હિતરે પારરે. મંદ.
કુળ ધન વિદ્યાના મદ વિધ વિધ, ભાંન એજ ભૂત્રાવેરે;
તે હું હં એમ ચહીને કે, જીવ દેકાણે આવેરે. મંદ.
દુઃખ પડે તેમ મને વધુ વળગે, તેજ સભાગી સાચારે;
દુઃખ જોતાંજ મને મુકી દે, તેને ગણવા કાચારે. મંદ.
ભક્ત છતાં પણ ચહે જગત સુખ, તેનો તે મોહ જવારે;
એ સુખનેજ કંઈ અળગાં, મનેજ કેવળ ચલાવેરે. મંદ.
બલીરાજ મમપ્રિય મહા દુઃખમાં, જરીએ નવ ધભરાયોરે;
બધું ગયું બંધાયો તોપણ, મનેજ મનથી ચાલોરે. મંદ.
હદ આવી રહી એનાં દુઃખની, હવે અચળ સુખ થાશેરે;
આ મનવંતર પૂર્ણ થતાં એ, ઇન્દ્રાય કહેવાશેરે. મંદ.

(એક ઇન્દ્રના અમલમાં વચમાં બીજીથી નથી પડાતું તેણે સો યજ્ઞ કર્યા તો તે યોગ્ય થયો છે. જગ્યા ખાલી પડશે એટલે તેનેજ મળશે-ફળ પ્રભુ દે ત્યારે મળે-‘કર્મમાં તારો અધિકાર છે, ફળમાં નહીં’ એમ પ્રભુ ગીતાજીમાં કહેછેજ, તે સિદ્ધ કર્યું.)

ત્યાં સુધી પાતાળે રહેશે, ભોગવશે સહુ ભોગરે;
કદી કોઈ રીતે ફરી દુઃખનો, થશે નહીં સંજોગરે. મંદ.
હું શું જીતું મુજને જીત્યો, હવે ન કોઈથી હારેરે;
માટે એને દ્વાર વશી નિત, રક્ષણ કરવું મહારેરે. મંદ.

રક્ષિણ્યેસર્વતોહંત્વાં સાન્નુગંસપરિચ્છદમ્ સદાસંન્નિહિતં વીર તત્રમાંદ્રક્ષયતેભવાન

કારણ કે હવે બલીનું કાંઈ રહ્યું નથી-જે હતું તે હરિને અરપ્યું. તેનું થયું એટલે તે રક્ષેજ. એજ આત્માર્પણમાં મળ છે-માટેજ કહ્યું છે.—

“ તન ધન સહ આત્મા અર્પણ કરી, લ્યો સેવન સુખ માગીરે. હરિજન ”

મંદાકાંતા.

એવું જોડ્યા પ્રિય જગપતિ કે બંધનો સર્વ તુટ્યાં,
હર્ષાશ્રુઓ બહો ગુણો જનના, નેત્રમાંથી વહુટ્યાં;
પુષ્પો વેચ્યા જય જય રવ ને દુઃખી ગાજી ઉડ્યાં,
શ્રી સ્વામીના ગુણ ગણ ગણતાં વર્ષનાં વર્ષ ખુટ્યાં.

રાગ પરજ પદ “ મગ ચલત ” એ દશી.

જય શ્રીવામન ઉપકારી, દુઃખકારી, સુખકારી, ભારી;

વારી વારી બલિહારી, જય શ્રીવામન.

પૂર્ણ કર્યા અદિતીના મનોરથ, કળ ને બળ જલુની ભારી. જય.

પદસ્પર્શ ત્રિભુવન કર્યું પાવન, કૃપા સરિત રાખી જારી. જય.

સુર અસુરો સુખી કર્યા બેઉને, વહેંચણ કરી આપી ન્યારી. જય.

યજ્ઞ કરાવ્યો સોમો પુરો, રક્ષક બન્યા છડી ધારી. જય.

સુરને સ્વર્ગ અપાવ્યું રનેહે, વશ્યા ઉપેન્દ્ર રૂપ ધારી. જય.

(એક રૂપે દેવલોકમાં ને બીજા રૂપે અસુરલોકમાં બીરાજ્યા-ત્યાં અદિતી પુત્ર કયા સમજવા ? હવે ન તો વામન આકાર છે, ન ત્રિવિક્રમ આકાર છે. એ રૂપ વળી અદ્ભુત ? અલગજ દેખાયાં હતાં. આ બે રૂપ ચતુર્ભુજ, શંખ ચક્રધારી, અદ્ભુતજ છે. એવું પરમાત્માનું શરીર છે, પણ તે શાસ્ત્રથી સાંભળ્યું છે; તેથી તે શાસ્ત્ર કરનાર ને એક રૂપ ધરનારનેજ કહું છું કે)

સહુ સંતોષ્યા પણ અનુ સ્વામી બાકી રહી મ્હારી વારી. જય.

તે માટે ઉપાય સૌને કહું છું. તેજ મારે પણ કરવાનો છે. મને સૌથી સારો લાગ્યો ત્યારેજ બીજાને બતાવ્યો છે ને તે એજ કે—

હરિજન થઈ રહો સભાગી, સેવો હું પદ મદ ત્યાગીરે;

તન ધન સહુ આત્મા કરી અર્પણ, હયો સેવનસુખ માગીરે;

હરિજન થઈ રહો સભાગી.

શ્રીહરિના સ્વરૂપ રૂપ વિષે તેણે કહેવરાવ્યું તેટલું આંહી કહ્યું. કારણ જે ઉપરથી આ આખ્યાન લખ્યું ત્યાં પણ છેવટ આ શ્લોક છે. જેને મળતી શ્રુતિ પણ વિશ્વોત્તર્યંચી-ચાર્યાણિ કરીને છે આંહી એ શ્લોકથીજ સમાપ્તિ કરીએ.—

પારંમહિમ્નઃક્રમતોઽગ્રણાનો યઃપાર્થિવાનિવિમમેસરજાંસિમર્ત્યઃ

કિંજાયમાનઃપ્રજાતઃપૈતિમર્ત્યઃ ઇત્યાહમંત્રદ્વયઃ પુરુષસ્યયસ્ય

જે પુરૂષ શ્રીહરિના મહિમાનો છેડો પામવાની ઇચ્છા કરે છે તે પૃથિવી ઉપરના રજકણો ગણવાનો પ્રયત્ન કરે છે. મંત્રના દ્રષ્ટા વશિષ્ઠ મુની કહે છે કે—જન્મનારો અથવા જન્મેલો માણસ શું તે ભગવાનના મહિમાના પારને પામે છે ? તે વાત અશક્ય છે.

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

॥ શ્રી હરિઃ ॥

મારકંડેય મુનિને માયાદર્શન.

(શ્રીમ-મહાભારત તથા શ્રીમદ્ ભાગવત ઉપરથી.)

પૂર્વરંગ.

પદ ' રાગ કલ્યાણ ';

સત્ સ્વામી શ્રીહરિ, બ્રહ્માથી સ્તંબ જીવ વશ છે;
માયા શક્તિ વડી, એ સત્ સ્વામી શ્રી હરિ. નમું સત.
કાળના કાળ પણ એ છે, એ ચહે તેવુંજ બને છે;
અંત સાર અનંત એ છે, ગમ શાસ્ત્રોથી પડી એ. નમું સત.

ખરૂં તો સતજ છે. જ્યારે કોઈ આવું નહોતું ત્યારે પણ એ હતું-હાલે એજ છે, ને કોઈ આવું નહીં રહે ત્યારે પણ એ રહેશે. તે કોણ ?

‘ સ્વામી ’ માલિક પરમેશ્વર-પરમબ્રહ્મ જે કહો તે-તેનું કંઈ નામ ? ‘ શ્રી હરિ ’ સત્ સ્વામી શ્રીહરિ-એ “ સત્ સ્વામી શ્રીહરિ. ”

કોના સ્વામી ? ‘ બ્રહ્માથી સ્તંબ જીવ વશ છે ’ બ્રહ્માંડમાં સૌથી મોટા બ્રહ્મા ને સૌથી નાનો-દેહધારી-જીવ તેનું નામ સ્તંબ કહે છે; તે સર્વના સ્વામી-એવા નહીં કે તે કોઈ તેને ન ગાડે-અથવા વખતે અંડ પણ રહામું કરે--સર્વ તેના વશમાં છે; તે શાથી ?

‘ માયાશક્તિ વડી ’ તેની પાસે પ્રબળ માયા નામની શક્તિ છે-તે વડે તેણે તે સર્વને બાંધ્યા છે-એટલે તેની મરજીવિરૂદ્ધ કોઈ ચું ચાં કરી શકે તેમ નથી-માટે કહ્યું— “ એ સત્ સ્વામી શ્રીહરિ. ”

માયા તો કાળ પ્રમાણે બાંધે છે-કારણ દરેક વસ્તુ કાળે કરીને બાંધાય-છુટે છે, બ્રહ્મા ત્રણસો વર્ષ પુરાં થએ છુટે છે એમ કહેવાય છે-એટલે-કાળના વશમાં વાત છે. હા-પણ તે કાળ કોના વશમાં છે ?

‘ કાળના કાળ પણ એ છે ’ કાળ કોણે દરાવ્યો ? સો વર્ષની મર્યાદા કોણે મુકરર કરી. કાળ પણ એ હદમાં કોનાથી બાંધાયો ? એટલે ખરૂં એજ કે, કાળ એ તેની ધ્વજશક્તિ, ને માયા એ તેની ક્રિયા શક્તિ, -કરણ-પણ તેથી જીવ માત્રનું ને માયા કે કાળનું પણ ‘ એ ચહે તેવુંજ બને છે. ’ એટલે તેની ધ્વજાને લઈને કાળ કરે છે કહો-માયા કરે છે કહો, જીવ કરે છે કહો-તેમાં ગમે તેને મોટાઈ-કર્તૃત્વ આપો. નાનાં મોટાં બ્રહ્મા સ્તંબ ગણો પણ તે બધું એનાથી-એની મરજી લઈનેજ, એટલે ‘ અંતસાર અનંત એ છે. ’ એવડી મોટી વાતની-બ્રહ્મા સુદ્ધાંતી તમને અલ્પ પ્રાણીને શી રીતે બ-બર પડી કે, નાને મોઢે મોટી વાત કરો છો ! ‘ ગમ શાસ્ત્રોથી પડી. ’ ને તે એજ કે,

“ સત્ સ્વામી શ્રી હરિ, એ સત્ સ્વામી શ્રી હરિ. ”

ક્યાં શાસ્ત્ર-પ્રથમ તો વેદ, તેમાં પણ વેદાંત. તે એજ કહે છે ‘ સત્જ્ઞ હતું ’ તે ‘ આદેશ ’ પ્રશાપિતા—સ્વામી હતું, છે ને હશે-તેનું નામ વેદ વેદાંતના પહેલાંજ ‘ હરિ:—ૐ કરીનેજ પદન થાય છે બલકે ભગવાન વેદવ્યાસ વેદ-વેદાંત-મહાભારત ને પુરાણોના મુખ્યાચાર્ય એજ સાર કહે છે કે,—

વેદેરામાયણેચૈવ પુરાણેભારતેતથા । આદૌમધ્યેતથાચાંત્યે હરિ:સર્વત્રગીયતે ॥

વેદ-રામાયણ-પુરાણ ને ભારતમાં-તે આદિ, મધ્ય ને અંતે સર્વત્ર શ્રીહરિનુંજ ગાન થાય છે તેથી-અમે કહીએ છીએ “ સત્ સ્વામી શ્રીહરિ. ”

બીજાનું પણ ગાન અનેક દેવરૂપીનું તેમાં છે, માત્ર હરિનું નથી-હા-તે ખરી વાત, પણ તેમાં સાથી મોટા તો બ્રહ્મા ના ! તેને કાઈ છેક સ્તંબ સુધી લ્યો તોપણ ‘ બ્રહ્માદિ સ્તંબ જીવવશ છે ’ એમ ક્યાં કહ્યું-વેદ વેદાંતમાંજ-તેને **સર્વસ્યવશાં** સર્વને વશમાં રાખનાર **સર્વસ્યેશાન:** સર્વનો નિયાંતા એમ કહે છે-બલકે તેમને તો તેણે માયારૂપી બંધનમાં બાંધ્યા છે, સારે તો ‘ એક જીવ બ્રહ્મા ને બીજને જીવ સ્તંબ ’ એમ કહેવાય છે, નહીં તો જીવ તો સ્વરૂપે સહુ સરખા છે. બ્રહ્મા તો કર્તા છે, તેને બાંધે શીરીતે ! બ્રહ્મા સૌના કર્તા; પણ તેના કર્તા એક છે; તેણે માત્ર બ્રહ્માને પ્રકૃતિ-માયાના શરીરમાં બાંધી પેદા કર્યા છે એટલુંજ નથી, પણ પેદા થયા પછી પણ તેણે કેમ ચાલવું તે માટે પોતાનો કાયદો ‘ વેદ ’ આપ્યા છે. ને તે પ્રમાણેજ બ્રહ્મા ચાલે છે. એમ ક્યાં કહ્યું છે ? એ વેદ-માંજ-વેદાંતમાંજ-‘વેતાશ્વતરમાં છેવટ વાતજ એછે કે **યોબ્રહ્માણંવિદધાતિપૂર્વયોવૈવેદાંશ્ચ પ્રહિણોતિ** જે બ્રહ્માને પૂર્વે પેદા કરે છે, જે તેને વેદો આપે છે એવો જેને ‘ જે ’ સર્વ નામ લગાડ્યું છે તેજ “ સત્ સ્વામી શ્રીહરિ. ”

એ વિષે ખુલાસે અહેવાલ ખુદ બ્રહ્માએ નારદજી આગળ કહ્યો છે-શ્રીમત્ ભાગવત ત્રીતીય સ્કંધ-પાંચમા અધ્યાયમાં એ વૃતાંત છે-નારદજીએ બ્રહ્માને પૂછ્યું કે—

નાહંવેદપરં હાસ્મિન્નાપરં નસમંવિધો નાપરૂપગુણૈર્ભાવ્યં સદસર્ત્કિચિદન્યતઃ ॥

સમવાનચરદ્ધોરં યત્તપઃ સુસમાહિતઃ તેનસ્વેદયસેનસ્ત્વં પરાંશંકાંપ્રયચ્છસિ ॥

હે વિષ્ણો ! આપથી બીજને કોઈ આપના સમાન કે આપથી મોટો નામ, રૂપ ગુણમાં, સત્-અસત્માં નથી એમ હું જાણું છું; છતાં તેવા આપ બી સાવધાનીથી ધોર તપ આચરો છો, એ અમલોકોને બહુ ખેદકારક થાય છે; મોટી શંકા (અમારા મનમાં) ઊત્પન્ન કરે છે કે, શું આપથી પણ કોઈ મોટું છે ? ત્યારે બ્રહ્માએ ખુલાસો કર્યો કે, બેશક તમે લોકો મને કર્તા દેખી ‘ હુંજ કર્તા છું ’ એમ માનો; પણ ખરી વાત એ છે કે-ખરે કર્તા બીજને છે, બ્રહ્માનાજ શબ્દોમાં કહીએ—

સુજામિતન્નિયુક્તોહં હ્રોહરતિતદ્વશઃ

હું ઉપગનવું છું પણ તેની પ્રેરણાથી તે હર સંહારે છે, તે પણ તેને વશ હોઈને-માટેજ અમે કહ્યું-‘ બ્રહ્માદિ સ્તંબ જીવવશ છે ’-તે કાને, તે માટે બ્રહ્મા સ્પષ્ટ કરી કહે છે-તેના તપ ધ્યાનનો પ્રતાપ કેવો ‘ છે ?

નભારતીમેઽક્લમૃષોપલક્ષ્યતે નૈવૈકચિન્મે મનસોમૃષાગતિઃ

નમેહૃષીકાણિ પતન્ત્યસત્પથે યન્મેહૃદૌત્કઠચવતા ધૃતો હરિઃ

‘ મેં ભક્તિના ઊભરાવાળા હૃદયથી ધ્યાન કર્યું છે, તેથી હે નારદ ! મારી વાણી અસત્ય થતી નથી, મારો સંકલ્પ મિથ્યા થતો નથી, તથા મારી ઇન્દ્રિયોની વૃત્તિઓ આડે માર્ગે જતી નથી ! ’ તે કાણુ ? ‘ સત્ સ્વામી શ્રી હરિ ’ ને તેને ‘ અભાદો સ્તંભ છવ-વશ છે ’ તે શાથી ? ‘ અભા પોતે આંહીજ કહે છે.—

નાહંનયૂયંયદ્દતાંગર્તિવિદુ ન વામદેવઃ કિમુતઽપરેસુરાઃ

તન્માયયામોહિતબુદ્ધયસ્ત્વિદં વિનિર્મિતંચાત્મસર્મવિચક્ષ્મહે ॥

હે નારદ ! હું તમે મરિચિ વગેરે તથા શંકર પણ જ્ઞેમના સત્યસ્વરૂપને જાણી શકતા નથી ત્યારે ખીજા તો ક્યાંથી જાણે ! આવા પરમાત્માની માયાથી મોહિત થએલા આપણે પણ આપણા જ્ઞાન પ્રમાણે આટલુંજ જાણી શકીએ છીએ કે, આ પ્રપંચરૂપ વિશ્વ ભગવાનની માયાશક્તિથી રચાયેલું છે. એવી ‘ માયાશક્તિ ’ વડી ને એ રીતે ‘ સત્ સ્વામી શ્રીહરિ. ’

ત્રીજા સ્કંધમાં અભા શ્રીહરિના નાભીકમળમાંથી પ્રકટ થયા તે વખતની કથા છે કે— પ્રલયમાં કમળ ઉત્પન્ન થયું તે એવું કે સ્વપ્રકાશ. અને તેમાં અભાને શ્રી હરિએ ઉત્પન્ન કર્યા ત્યારે તેમણે આજુબાજુ કાંઈ ખીજો ન દેખવાથી વિચાર કર્યો કે—

કષ્ણયોઽસાવહમકાપૃષ્ઠ એતત્કુતોવાઽઙ્ગમદન્યદપ્સુ ।

અસ્તિહ્યથસ્તાદિહકિંચનૈત દધિષ્ઠિતંયત્રસતાનુભાવ્યમ્ ॥

‘ હું જે આ કમળ ઉપર બેઠો છું તે કાણુ છું ? આ એકજ કમળ પાણીમાં ક્યાંથી ઉત્પન્ન થયું ! વળી આ કમળ જેને આધારે રહેલું છે—તેની નીચેના ભાગમાં કાંઈ સત્ય વસ્તુ અવશ્ય હોવી જોઈએ. ’ આગળ કહે છે ‘ આવો વિચાર કરી અભા કમળના નાળના છીદ્રવાટે અંદર ઉતર્યા—ને સો વર્ષ મૂળ શોધવામાં ખોયાં, ત્યાંસુધી તો કાંઈજ ગમ ન પડી ’—પછી પ્રભુની સેવા-તપ-કર્યું; તેથી પ્રભુ પ્રકટ થયા, વેદ વરદાન—એટલે સત્તા મળી, પણ તે બધું તેનાથી—ને તે પણ નિયમિત—કામ—સરજવાનું—નિયમિત જ્ઞાન—અભાંડ અંદરનું—નિયમિત આયુષ સો વર્ષનું—એમ પોતાની માયાશક્તિની સત્તા ને કાળ-દૃષ્ટિ-શક્તિની સત્તાની અંદર તેને પરત્ર-આપેલ-વેદ કાયદા પ્રમાણે ચાલવાનું એટલે શ્રીહરિ ચહે તેમજ કરવાનું—મૂળ પુરૂષનેજ માટે એમ; પછી ખીજનું તો પૂછવુંજ શું ?

એકાદશ સ્કંધમાં અભાદિ સર્વ દેવનું આ વચન છે કે—

નસ્યોતગાવઙ્ગ વસ્યવશેષવંતિ બ્રહ્માદયસ્તનુભૃતો મિથુર્ચમાનાઃ ।

કાલસ્યતેપ્રકૃતિ પૂરુષયોઃ પરસ્ય શંનસ્તનોતુચરણઃ પુરુષોત્તમસ્ય ॥

‘ કાળના, પ્રકૃતિના ને પુરૂષના નિર્ધારતા પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, દેવાદિકને લીધે પરસ્પર પીડાતા અભાદિક પ્રાણીઓ પણ નાકમાં નાથેલા બળદોની પેઠે જ્ઞેમને આધિન એવા આપ-તેમનાં ચરણ અમારું કલ્યાણુ કરો. ’

આ વાત તો એક અંડના વડાની છે, પણ એવા અંડ કેટલાં, તે શેનાં ? પ્રકૃતિનાં—

એ શક્તિ કેવડી ! તે બધાં કાળવશ; તે કાળના નિયંતા શ્રીહરિ-તેથી સત્ય એજ કે સર્વના સદા સર્વત્ર—

“ સત-સ્વામી શ્રીહરિ-બ્રહ્માદિ સ્તંભ જીવવશ છે માયાશક્તિ વડી. ”

‘ કાળના કાળ પણ એ છે ’ અર્જુને નજરે જોયું કાળસ્વરૂપ-થરથરી ગયા ને તેથી પૂછ્યું—આ હું શું દેખું છું ? ત્યારે ઊત્તર મળ્યો—ગીતાજી એકાદશ અધ્યાય કાલોસ્મિલોકક્ષયકૃતપ્રવૃદ્ધો ‘ કાળ છું ને લોકનો ક્ષય કરવા વધ્યો છું ’ તે કહ્યું તેમજ નહિ પણ તેમ થયું—કાળ પ્રભુવશમાંજ રહ્યો—ને તેથી ખુદ શ્રુતિ કહે છે—**મૃત્યુર્યસ્યોપસેચનં** ‘ મૃત્યુ જેવું ખુરાક છે, અથાણું છે ’ અરે ! બીજી શ્રુતિ **મૃત્યુર્ધા-વતિપંચમઃ** જે તેની આસાં/ગિદાવી દોડતા-ફરેછે, તેમાં-પંચમાં-કાળની પણ ગણતી છે એટલે—
‘ કાળના કાળ પણ એ છે. એ ચહે તેવુંજ બને છે. ’ એકે સાથે સર્વનો પ્રલય ! એ કેરી સત્તા ! એ વાતની ખબર “ ગમ શાસ્ત્રોથી પડી. ”

જે શ્રુતિ કહે છે તેજ પુરાણો કહે છે. આ બાબત સર્વ સાત્વિક એકમત છે. રાજસ તામસની બુદ્ધિ-અયથાર્થ ગણાય છે. ભગવાન ગીતાજીમાં કહી ચુક્યા છે—

અયથાવત્પ્રજાનાતિ બુદ્ધિસ્સાપાર્થરાજસી

રાજસી બુદ્ધિ તે જે યથાવત્ ન જાણે અને વળી—

સર્વાર્થાન્વિપરીતાંશ્ચ બુદ્ધિઃસાપાર્થતામસી

સર્વ અર્થને વિપરીત જાણે તે તામસી બુદ્ધિ-એટલે શાસ્ત્ર શું, વેદજ-ત્રિગુણી ત્રષ્ટી માટે **ઐગુણ્ય** છે પણ અર્જુનને જેમ પ્રભુ કહે છે તુંતો **નિત્યસત્ત્વસ્થ** તેમ સત્ત્વગુણી સ્મૃતિ પુરાણ ઇતિહાસથી અમને—

“ ગમ શાસ્ત્રોથી પડી, એ સત સ્વામી શ્રીહરિ. ”

વ્યાસ જેના પ્રતાપથી પુરાણ કહેતા થયા તેવા તેમના પિતા ભગવાન પરાશર પોતાના રચેલા વિશ્નુપુરાણ-જેને **પુરાણરત્ન** કહે છે તેમાં આ સત્ય બહુ સ્પષ્ટ સમજાવે છે, તેતો વળી કહે છે પ્રથમ અંશ બ્રહ્માનું વચન દેવાને જ્યારે સંકટ આવ્યું ત્યારે તેમને બોધ દેતાં કહે છે.

યંનદેવાનમુનયો નચાહંચશંકરઃ । જાનંતિપરમેશસ્ય તદ્વિણ્ણોઃ પરમંપદમ્ ॥

જેને-દેવો મુનિઓ હું કે શંકર કોઈ નથી જાણતા એવું તે પરમ ઇશ-વિશ્નુનું પરમ પદ-મોટાઈ છે તેનું માપ જગતના આવી રીતના હીસાબથી આપે છે કે-**યસ્યાયુતાયુતાં-શાંશે વિશ્વશક્તિરિયંસ્થિતા** ‘ જેના દસ હજારના દસ હજારમાં અંશના દસ હજારમાં અંશમાં આ વિશ્વ શક્તિ તો રહી છે’—પુરાણો આવું કહે છે ને શું ઇતિહાસમાં બીજી રીતે છે ; તેનાં મુખ્ય બે શાસ્ત્ર શ્રીમત્-**વાલ્મિકી** રામાયણ ને વ્યાસકૃત **મહાભારત**-તેમાં-શ્રી વાલ્મિકીમાં જ્યારે **રાવણ**વધ થયો ત્યારે બ્રહ્માદિ દેવોને દશરથરાજ જે સ્વર્ગમાં હતા તેને લઈ ભગવાન શંકર પધાર્યા ત્યારે શ્રીરામે બ્રહ્માના મુખમાંથી કઢાવવા કહ્યું. **સોહંયશ્ચય-તશ્ચાહં મગવાંસ્તદ્ભવીતુમે** ‘ તે હું જે હોઉ ને જેનાથી થયો હોજી તે આપ ભગવાન કહો ’ ત્યારે સર્વ દેવ રૂપી રાક્ષસ વાનરના સાંભળતાં શ્રી બ્રહ્માએ વિસ્તારે કહ્યું છે તેમાંનાં વચન છે કે—

અબ્રવીચ્છુણુમેવાક્યં સત્યંસત્યપરાક્રમ

મવાક્ષારાયણોદેવઃ શ્રીમાંશ્વક્રાયુધઃ પ્રમુઃ । અક્ષરંબ્રહ્મસત્યંચ મધ્યેચાંતેચરાઘવ ॥

અને તેથીજ એવી “ગમ શાસ્ત્રોત્પત્તિ પડી, સત્ સ્વામી શ્રીહરિ” —

આ રીતે ઇતિહાસમાં રામાયણ સાથે મહાભારત કાંઈ બીજી રીતે બોલે છે? તે વેદની પેઠે સર્વાધિકારનું છે તેથી તેમાં સર્વ માટે સર્વ છે—મહાસાગર છે—પણ તેમાં પાંચરત્ન ‘ પંચરાત્ના-નિમારતે ’ તેમાં પણ શ્રીમત્-ભગવત્-ગીતા—જેને માટે શ્રી શંકર સ્વામીની પણ આજ્ઞા કે ‘ મેયંગીતા ’ ગાવી તો ગીતાજ્ઞ—તેમાં શ્રીભગવાન પોતેજ કહે છે—

નમેવિદુઃ સુરગણાઃ પ્રભવંનમહર્ષયઃ

‘ કોઈપણ દેવ ગણ કે મહર્ષી મારી ઊત્પત્તિ બાણતા નથી. ’ બાણે ક્યાંથી, ? હું “પિતા હમસ્યજગતો ” ‘ આ જગતનો હું પિતા છું ’ અરે આ જગત તો શું હિસાબમાં **एकंशेनસ્થितोजगत्** એતો તેના એક અંશમાં—એવું માત્ર પોતે કહ્યું તેમ નહીં પણ શ્રી અર્જુને નજરે તે પણ અર્મયક્ષુથી નહિ પણ દીવ્યદ્રષ્ટીથી જોઈ કહ્યું—

पितासिलोकस्यचराचरस्य ‘ આ ચરાચર લોકનો હું પિતા છું. ’—તે પ્રભુના આધારે રહેલ ‘ **ब्रह्माणमीशं** ’ બ્રહ્મા ઇશિ આદીને દીક્ષા બલકે આખા જગતને **तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं** ત્યાં એક જગે—એક અંશમાં સમગ્ર જગત જોયું. તે ભગવાન કહે છે જેમ હું અનંત છું તેમ—

નાંતોસ્તિમમદીવ્યાનાં વિભૂતિનાંપરંતપ.

તે પણ અનંત છે.—તેનો પાર કોઈ શું પામે તેને ખુદને પણ—

त्रिभिर्गुणमयैर्भावै रंभिःसर्वमिदंजगत् । मोहितंनाभिजानाति मामेवमजमव्ययं ॥

હું અજ ને અવ્યય એવો છું તેને લોકમાં કોઈ બાણતું નથી. કારણ આ જગત સર્વ (કોઈ બાકી નથી રહેતું) આ ત્રણ ગુણમય ભાવથી મોહીત છે એવી તેની માયા ‘ **मममायादुरत्यया** ’ મારી માયા તેનો પાર પામવો કદાચ છે એમ જે કહે છે, ને તે વચનને જગત—આર્ય માત્ર—શ્રીમત્ ભગવત્-ગીતા **सर्वोपनिषद्** નું અમૃત ગણી માન્ય રાખે છે—તેમાં કહ્યું છે, એટલે વધુ પ્રમાણની હવે અપેક્ષા નથી. બસ એજ સિદ્ધ થયું કે “ સત્ સ્વામી શ્રીહરિ ” ‘ બ્રહ્માદી સ્તંબ જીવ વશ છે. માયા શક્તિ વડી ”

“ કાળના કાળ પણ એછે, એ ચહે તેવુંજ બને છે, ”

“ અંતસાર અનંત એછે, ગમ શાસ્ત્રોત્પત્તિ પડી. ”

ગીતાજ્ઞમાં પણ અંતમાં શ્રીહરિ એજ કહે છે કે—

ईश्वरःसर्वभूतानां हृद्देशेर्जुनतिष्ठति । भ्रामयन्सर्वभूतानि यंत्रारूढानिमायया ॥

ઈશ્વર સર્વના હૃદયમાં—જેઠો છે. જ્યાં જ્ઞાન—જ્યાં જીવ—સાંજ તેને વશ રાખીને જેઠો છે કાયમ ને તે જીવો માત્રને માયાના ચક્રોળ એવા યંત્રપર ચઢાવ્યા છે, સર્વને ત્રિગુણમાં બાંધ્યા છે; ને પછી તે માયાશક્તિ વડેજ સર્વને યથાયોગ્ય ભ્રામે છે. એમાં સર્વ શબ્દ છે—ને સર્વને ભ્રામવવામાં ઉપયોગ માયાશક્તિનો કરે છે. ભ્રામનારા—જીવો—‘ ભૂતાનિ ’ પદ જે શ્રુતિયો વાપરે છે તેજ છે ને ભ્રામવનાર પોતા માટે **ईश्वर** ‘ ઇશ ’ ને ઉપનીષત્-સત્-સ્વામી—શ્રીહરિ માટે વાપરે, તેજ વાપરે છે. બલકે તેનું ભાષ્ય કરતાં ભગવાન

શંકર ત્યાં લખે છે **ईश्वरः ईशानः शक्ति मारायणः** કરીને સ્પષ્ટ સમજાવે છે એટલે જે ઉપર કહ્યું તેજ ગીતાનો-એટલે સકળ શાસ્ત્રનો સકળ શિષ્ટે કરેલ અર્થ પ્રમાણે એજ છે; ને અમે જાણ્યું તે પછીજ કહ્યું છે કે—

“ ગમ શાસ્ત્રોથી પડી, સત સ્વામી શ્રીહરો. ”

“બ્રહ્માદી સ્તંબ જીવ વશ છે. માયા શક્તિ વડી”—તેની ખુબી તેની અસંખ્ય શક્તિ-માંથી એક માયા શક્તિથીજ બસ થઈ પડે છે. તે કેવડી છે ! કેવી છે ! તેનામાં શું શું કરવા કેવું કેવું થવાપણું છે ! પ્રભુની તો તે વસ્તુ-શક્તિજ છે, તેતો તેનો સ્વામીજ છે પણ તેની સેવા જે કરે તેને-તે પોતાની એ શક્તિનો અંશ આપે તો તે પણ શું શું કરી શકે છે ! બ્રહ્માદિ દેવાનાં ને વિશ્વામિત્રાદિ મહર્ષીનાં ચરિત્રનાં કેટલાં દ્રષ્ટાંત દેખ્યે. આપણા ગુજરાત દેશમાં ‘ બિંદુસરોવર ’-સિદ્ધપુર-પાસે થયેલ મહાત્મા કર્દમનોજ વૈભવ જીવો. શ્રીમત્-ભાગવત ત્રતીયસ્કંધમાં કથા છે કે,

અકવર્તી મહારાજ મનુની મહાલાડકા પુત્રી દેવહુતી-ને પૃથ્વી જાતે ફરી શાધી વનમાં વસતા તપસી કર્દમ ને પરણાવી દીધી. સતીએ પણ ધણાં વર્ષ સુધી સ્વામીની એવી સેવા કરી કે જેથી આખર મહર્ષિને એમ કહેવું પડ્યું કે—

तुष्टोऽहमद्यतवमानविमानदायाः शुश्रूषयापरमयापरयाचभक्त्या ।

योदेहिनामयमतीवसुहृत्स्वदेहो नावेक्षितः समुचितःक्षપितुंमदर्थे ॥

હે મનુરાજની પુત્રી સન્માન આપનારી ! તારી પરમસેવાથી તથા પરમભક્તિથી હું આજે સંતુષ્ટ થયો છું. કારણ કે મનુષ્યને પોતાનો દેહ અત્યંત ગ્દાત્રો હોય છે તે તે મારે માટે ખપાવી નાંખવામાં જરાએ સકેત્યે ક્યો નથી. “ તો હવે-હું પણ વેરાગી છું પણ કંઈક કમાયો છું ને તે શું, તે કહે છે. ”

यमेस्वधर्मनिरतस्य तपः समाधिविद्यात्मयोगविजिता भगवत्प्रसादाः ।

तानेवતેમદनु सेवनयारुद्धान्हर्षि प्रपश्यवितराम्यभयानशोकान् ।

‘ મેં જે સ્વધર્મમાં કુશળ રહી તપ, સમાધી, વિદ્યા ને યોગથી જે પ્રભુની કૃપાઓ મેળવી છે, તે તું પણ હવે દિવ્યદ્રષ્ટિથી ભય ને શોકને તજી ભોગવ-કારણ-મારી સેવાથી તેં પણ તેજ મેળવી. ’

પ્રભુ સેવાથી પ્રભુની માયાપર સત્તા મળે છે-માયાથીજ પ્રભુ પણ જગતનાં વિચિત્ર ભોગ-ભોગોપકરણ, ભોગસ્થાન કરે છે, ને તે સંકલ્પ માત્રથી-તેના વશમાં માયા છે-એટલે પ્રભુ આહે તેમ તેવું ત્યારે માયામાંથી થયાં જાય છે. એ માયામાં અનેક પ્રકારનાં થવાપણું છે, પણ તેના મુખ્ય એ વિભાગ પડાય, જેમ ‘ દૈવી ’ ને ‘ આસુરી ’ સંપત્તિ ભગવાન ગીતાજીમાં ગણાવે છે, તેમજ-માયા પણ દૈવી ને આસુરી એ પ્રકારની થાય છે. આસુરી તે મિથ્યા જેવી-માત્ર જેને માટે કરી હોય તેનાજ અનુભવમાં આવે, ને તે પણ અમુક કાળ-દેખાવ માત્ર-જેમકે ‘ સ્વપ્ન ’ નિદ્રા તમોચુણું પરિણામ. ને તેમાં ભગવાન જે પદાર્થો જીવને દેખાડે છે, ને તેનાજ અનુભવમાં ને સ્વપ્ન હોય ત્યાંસુધીજ આવે છે. એજ રીતે-શાસ્ત્રાનુચિત હરિ સેવન કરી અસુરો તે સત્તા મેળવે છે, ને તે-ખીજાઓ પર વાપરે છે, પણ તે સ્વપ્ન જેવી ‘ મિથ્યા ’ ‘ બ્રહ્મા ’ તેથીજ કહેવાય છે. પણ તેની ખીજ જાત જે દૈવી છે, તે તેવી નથી નિવડતી-તે પણ સંકલ્પ માત્રથી વિલક્ષણ વસ્તુ-

ઓ દેખાડે છે, પણ તે સાચી-શ્રદ્ધાના પદાર્થ જેવી-સર્વના નેવામાં ને અનુભવવામાં આવે તેવી-તામસ-સાત્વિકનો એટલો ફેર છે. રમેગુણ તો બેજામાં-મિશ્રણ મારેજ કામ આવે છે-આ વિષે દ્રષ્ટાંત વચન ધણાં છે. આંહીજ જીવો કે, ભગવાન કર્મને જે માયાપર સત્તા હુરિ સેવનના પ્રસાદરૂપે મળી હતી તે 'આસુરી' મિથ્યા જેવી નહોતી. '

૫૬. 'પ્રેમનો કાલ દીજે રાજકુમાર' એ રામ માહ.

જણવ્યો ઝટપટ મુનીએ ચમત્કાર,

વદ્ધા જે સિદ્ધિ મુજ-નાર ! હરી સેવનું ફળ એ ધાર.

જણવ્યો.

વિમાન ઝળહળતું અન્યું, સ્તંભ કરે ચળકાર;

બારી અગાશી છળાં ઝરોંખા, સામન વિવિધ પ્રકાર;

ભર્યા ભંડારો દારોદાર.

જણવ્યો,

પતિ આજ્ઞાથી દ્રો વિષે, ન્હાવા પડી ત્યાં નાર;

વાટ વણાઈ ગએલ વેણીની, તનપર મેલ અંબાર;

વસ્ત્ર મેલાં દેખાય અપાર.

જણવ્યો.

પેડી જળમાં કે દીડી, સહસ્ત્ર સ્ત્રી તે દાર;

લાગી ગઈ સેવામાં સઘળી, સાહિત છે તૈયાર;

સ્વપ્ન સમજે સતી ગિર મોઝાર.

જણવ્યો.

પરંતુ તેમ નહોતું-એ બધું અરૂંજ ગિપજવું હતું.

નવિન વસ્ત્ર ભૂપણુ ધર્યાં, કર્યા સકળ શણગાર;

દર્પણમાં મુખ જોતી મ્હોતી, ખીલ્યું રૂપ અપાર;

તેવી અંબર ભૂપણુની ખ્હાર.

જણવ્યો.

સખીઓથી સેવાએલી, પતિ સમર્યા તે વાર;

પાસે બેઠેલાજ દીદા, છે મીદા મન હરનાર;

યુવાન ધર્યા અંગ અલંકાર.

જણવ્યો.

મર્તુઃ પુરસ્તાદાત્માનં સ્ત્રીસહસ્રવૃત્તંતદા । નિશામ્યતદ્યોગગતિં સંચયંપ્રત્યપચત

કેવહુતી પોતાને પોતાના પતિની સમક્ષમાં હજાર સ્ત્રીઓથી વિંટાએલાં જોઈને તથા તેનો યોગ પ્રભાવ જોઈને આ તે શું ? એમ આશ્ચર્યમાંજ પડ્યાં ! પરંતુ તે આશ્ચર્ય —પ્રભુ પુતાપ માયાપર મળેલ સત્તાથી—તેમાંથી બનાવેલા ઇચ્છિત ભોગ ખરાજ હતા. ને તેનો તેમણે શતંબ્યસીયુઃ શરદઃ સો વર્ષ સુધી ગિપભોગ કર્યો ને તે કેવી રીતે !—

પ્રેક્ષયિત્વામુવોગોલં પત્યૈયાવાત્સવસંસ્થયા, બન્ધાશ્ચર્યં મહાયોગી સ્વાશ્રમાયન્યતર્વત.

મહાયોગી કર્મ દ્વીપખંડ વગેરે રચનાવાળું જેટલું ભૂ મંડળ હતું તે સર્વ મહા આશ્ચર્યકારક પોતાની સ્ત્રીને દેખાડી—પાછા પોતાના આશ્રમમાં આવ્યા. શુકદેવજી મહારાજ અહીં ધ્યાન ખેંચી કહે છે. —

કિંદુરાપાદનંતેષાં પુંસામુદ્દામચેતસામ્ । યૈરાશ્રિતસ્તીર્યપદ શ્રવણોઽવ્યસનાસ્યયઃ ॥

જેઓ સંસારના દુઃખોને ટાળનારા, પવિત્ર ચરણવાળા મી ભગવાનના ચરણનો આશ્રય કરે છે તે ધીર પુરૂષોને કઈ વસ્તુ દુર્લભ છે ?

સાક્ષાત્ દશોપનિષત્માં—મોડું છાંદોગ્ય સ્પષ્ટ કહે છે કે, હરી કૃપાથી મારા તમારા

જેને છેવટ એવા સમર્થ—હાલ માયાના વશમાં છે તે માયા—તે પણ દેવી-એવી તેમના વશમાં કરી આપે છે. બલકે તેમને ખુદને એવા સમર્થ બનાવે છે કે,

યંકામંકામયતેસોઽસ્યસંકલ્પાદેવસમુત્તિષ્ઠિતિતેનસંપન્નોમદીયતે ॥

જે જે કામના ચહે છે તે તેના સંકલ્પથી જ સામી આવી ખડી થાય છે, ને તે તે મહીમાવાળા થાય છે. બલકે પોતાનાં શરીરો જેટલાં ચાહે તેટલાં કરે છે. સપ્તધામ-વતિત્રિધામવાતિ પંચધામવસિસસ્તધાનવધાચૈષ એમ ગણાવેજ નય છે. આંહી કર્દમ-રૂપી માટેજ ભાગવતમાં વચન છે કે નોધાવિધાયરૂપસં સર્વસંકલ્પવદ્વિભુઃ જે ચાહે તે કરી શકે, એવા મુનીએ પોતાનાં નવ સ્વરૂપ કર્યાં, તે ખોટાં નહીં. તેથી નવ પુત્રી થઈ, ને તેનો વંશ વિસ્તાર ચાલ્યો.

એવી ‘માયાશક્તિ વડી’ પણ “તેના સત્ સ્વામી શ્રી હરી” આંહી જ—આ ‘દંપતી’ જ સંસાર ભોગથી વિરમ્યાં, મુક્ત થવા ચહ્યું, પ્રભુ તેમને ઘેર પ્રકટ થયા—કર્દમ રૂપીએ તેમને પૂરા ઓળખ્યા કે—

વહુજન્મવિપકેન સમ્યગ્યોગસમાધિના । દ્રષ્ટુંયતન્તેયતયઃ શૂન્યાગારેષુયત્પદમ્ ॥

સપ્તભગવાનદાહેલનં નગણ્યનઃ । મૃદેષુજાતોગ્રામ્યાણાં યઃસ્વાનાંપક્ષપોષણઃ ॥

‘યતિ લોહો એકાંતમાં વસીને—બહુ જન્મે સિદ્ધ થયેલ સારા યોગ સમાધી વડે જેનાં ચરણ નિરખવા માટે યત્ન કરે છે, તેજ ભગવાન આજે મારી લઘુતા ન ગણકારી સંસારી એવા—અમારા ઘરમાં અવતર્યા છે—તેનું કારણ પોતાના ભકતોના પક્ષનું પોષણ કરવું એજ છે’ એમ કહી ત્યાં જે તેમણે શ્રી હરિનો સાક્ષાત્કાર કરીને કહ્યું છે તે પણ એજ કે—

પરંપ્રધાનંપુરુષંમહાન્તં કાલંકર્વિત્રિવૃત્તલોકપાલમ્ ।

આત્માનુભૂત્યાનુગતંપ્રપંચં સ્વચ્છંદશક્તિકપિલંપપદ્યે ॥

પ્રકૃતિ—પુરૂષ મહત્ત્વ, કાળ, એ જેની મૂર્તિ છે, એવા ત્રિલોકમાં વ્યાપેલ ને ત્રિલોકના પાળક—પોતાના અનુભવે પોતામાં પ્રપંચ નથી પણ સર્વથી શ્રેષ્ઠ તે જેની સ્વચ્છંદ શક્તિ છે—જે ચાહે તે કરી શકે છે, એવા કપિલ ભગવાનને શરણ હું આવ્યો છું—ને આવાં વૃતાંતોથી જ અમને દસ્યું છે—સુદ્રઢ થયું છે કે—

“અંત સાર અનંત એ છે, ગમ શાસ્ત્રોથી પડી. સત્ સ્વામી શ્રીહરી.”

તેને ‘બ્રહ્માદિ સ્તંબ જીવવશ છે, માયાશક્તિ વડી’

આ ભગવાન કર્દમને તો માયાને અંશ-શક્તિનો કિંચિત્ લેશ—આપી તે ભોગવાવી—ને છેવટ તેનાથી છુટા કર્યાં. પણ ભગવાન મારકડેયે તો—ઘણાં વર્ષ તપ કરી, પ્રભુ પાસે માગ્યું જ એ કે, તમારી માયા દેખાડો—ને તે વખતે જે અનુભવ તેમને થયો તે પરથી સાર એજ દર્શાવે કે—

“સત્ સ્વામી શ્રીહરી—બ્રહ્માદિ સ્તંબ જીવવશ છે માયાશક્તિ વડી.”

એ કથા શ્રીમારકડેય મહર્ષિએ પોતે જ કહી—ને શ્રીમહાભારતમાં શ્રી વ્યાસે દાખલ કરી છે, તેમનાથી સાંભળી શ્રીશુકદેવજીએ ભાગવતમાં કહી છે, તે જ આંહી કહી બતાવીએ; જે આખ્યાનરૂપ ગણાશે.

॥ શ્રી હરિઃ ॥

મારકંડેય મુનિને માયાદર્શન.

આખ્યાન.

પદ 'રાગ કલ્યાણ.'

સત્ સ્વામી શ્રી હરી, બ્રહ્માદિ સ્તંભ જીવ વશ છે.

માયા શક્તિ વડી, એ સત્ સ્વામી શ્રી હરી.

નમ્ર સત.

કાળના કાળ પશુ એ છે, એ ચહે તેવુંજ બને છે;

અંત સાર અનંત એ છે, ગમ શાઓથી પડી એ.

નમ્ર સત.

ભારત—જે પાંચમે વેદ કહેવાય છે, જેના કર્તા સાક્ષાત્ વેદવ્યાસ—શ્રી હરીને
અંશાવતાર છે, તેના વનપર્વમાં કથા છે કે—જ્યારે—

શાકુંલવિક્રિડીત છંદ.

પાંડુ પુત્ર પવિત્ર પાંચ પુરવે, જ્યારે પ્રયાસે હતા;

મારકંડેય મુનિ મહાન સુમતિ મહેમાન વાસે હતા;

આવેલા અતિથી સ્વમિત્ર વળી ત્યાં, લક્ષ્મીનિવાસે હતા;

પુછ્યું પ્રશ્ન યુદ્ધિષ્ઠીરે સહુ જદા, બેઠા અવાસે હતા.

શ્રી નારદ મહામુનિનું વચન છે કે—

इदं हि पुंसस्तपसःश्रुतस्य वा स्वीष्टस्य मूक्तस्य च बुद्धिदत्तयोः

अविच्युतो र्यः कविभिर्निरूपितो यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनम्.

‘ પુરૂષને તપનું શાસ્ત્ર શ્રવણાદિનું દાન તથા સુંદર વાણીનું નિરંતર ફળ કવિ—
જ્ઞાનીઓએ જ નક્કિ કર્યું છે કે, ઊત્તમ શ્લોક એવા ભગવાનના ગુણનું વર્ણન કરવું.’
અને તેથી જ્યારે એવીજ મંડળી સંત સમાજ મળે છે, ત્યારે શ્રીહરિના જ શબ્દોમાં—

मन्त्रितामद्रतमाणाः बोधयंतः परस्परम् कथयंतश्चमानित्यं तुष्यंति चरमंति च ॥

‘ મારામાં જેમનાં મન ને પ્રાણ ગયા છે. તેઓ પરસ્પર મારો બોધ, મારી કથા—
ઓળ કલાં કરે છે તેમાંજ તુષ્ટ રહે છે. ને મોજ માને છે.’ તેવોજ આ સમાજ હતો,
તેમાં જેનામાં જે વિશેષતા તે—દત્તાત્રય સ્વામીએ યોવીશ ગુરૂ કર્યા તેમ વચનુસાર ભાગિનઃ
‘ સારભાગી લોક—સદ્ય ગ્રહણ કરે છે.’ ‘આગળ સતજ આ હતું’ એ શ્રુતિએ કહેલ સત્ય-
નો અનુભવ કોને ? ધર્મરાજએ જોયું કે, માત્ર આ શ્રીમારકંડેયને છે—તેમણે જે મહા
તપના ફળમાં મેળવ્યું તે જ્ઞાન આપણે એક પ્રશ્નથીજ મેળવી શકીએ—જાતે અનુભવનાર
હાજર છે, ત્યાં પદ—વાક્ય ને અર્થની કડાકુટમાં શું કામ પડવું ? ‘ સતજ હતું’ તે કેવું,
કાણુ ? એ તે બધું કહેશે, બીજું કહેવાના નથી. અમે તેમનો જવાબ ખુબ વાંચી સમ-

જ્યાં ત્યારેજ કહ્યું છે કે, “ સત સ્વામી મીહરી અભાદિ સ્તંબ જીવ વશ છે—
માયાશક્તિ વડી-એ સત. ” તે હવે આપ વિસ્તારે સાંભળો.

સાખી— માર્કડેય પદે પ્રભુમી પૂછે છે સુધર્મરાય,
પ્રલય સમયની કથા બધી અદ્ભૂતમય કહો મુનિરાય;
સ્થાવર જંગમ વિનાશ પામે બેદ ન કંઈ સમન્વય,
ન દિન નિશા શીત વર્ષ કાળ વિષમ મટી નિતસ્રમ જીવ.

હે મહર્ષી-તે વેળાતો-પ્રલયનું વર્ણન સાંભળ્યું છે તે આધારે રાજ કહે છે.

ગીતિ— તમ વિષુ હશે ન કંઈ પણ, તમ વિષુ હશે ન કંઈ પણ તે વેળા;
તમ વિષુ કોઈ ન જાણે, તે તમામ કહો તમે મુની વહેલા.

શ્રી માર્કડેય સ્વામી ઉત્તર દે છે કે, આ વાત વિલક્ષણ છે. જગતના વહિવટ જેવી નથી-માટે કદાચ ચિંતવનમાં ન આવે તો પણ તે સાચીજ છે એમ માનજે-કારણ—
અચિંત્યનો અનુભવ પ્રભુ કૃપાથી થાય ને તેનેજ તે પુરો તો સમન્વય-બીજાંએ તે સાંભળી
શ્રદ્ધાથી માનવું-કારણ તેણે જે મહાશ્રમે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી પછી અનુભવેલ તે આપણને
માત્ર સાંભળતાંજ તેના જેવું કયાંથી દ્રઢ થાય ! તો પછી યોગ્યતા મેળવવાની જરૂરત શી !

ગીતિ— કહું શંકા આ શમન, પૂરણ કહું ધરી જે આશ મન;
અશ્રદ્ધા કરીશ નં મન, કહું કરી હરિપદે પ્રથમ નમન.

મહર્ષીને જેના પ્રતાપથી આ જ્ઞાન અનુભવ પ્રાપ્ત થએલ તેનું તુરત સ્મરણ થયું
ને તેથી તે ઉપકારના બદલામાં પ્રથમ તેને ‘નમન’ એજ કામ કર્યું; પછી ઉત્તર શરૂ
કર્યો, સ્મરણ થતાં ઉપકારથી ઉર ઉભરાઈ ગયું ને બોલ્યા—

પુરુષાયપુરાણાય શાશ્વતાયાવ્યયાયચ અવ્યાક્તાયસુસૂક્ષ્માય નિર્ગુણાયગુણાત્મને

એ ‘સત’ તે પુરૂષ છે. તે પુરાણો છે પણ શાશ્વત ને અવ્યય છે. બેકશ તે વેળા
તે અવ્યક્ત ને સૂક્ષ્મ છે તેથી નિર્ગુણ કહેવાય; પણ તે હકિકતમાં ગુણાત્મા છે તેમજ
નિરાકાર કહેવાય, પણ સાકારે છે એ વિષે કહે છે;—

સર્વપુરુષવ્યાપ્રઃ પીતવાસાજનાર્દનઃ સ્વકર્તાવિકર્તાચ મૃતાત્મામૃતકૃત્તમમ્નુઃ

તે પુરૂષ તે કદપનાથી દરાવેલ નહીં-પીતાંબરધારી જેને જનાર્દન કહે છે તેજ--
એટલે પ્રલય કર્તા તે પોતેજ છે. તેજ પાછો શ્રદ્ધા કર્તા થાય છે ને તે કરવાપણું કુંભાર
જેવું કરણ કલેવરની મદદથી નહીં માટે ‘વિકર્તા’ તે કાંઈ તેના શરીર જેમાંથી કરે
છે તે જૂતોથી ભિન્ન નથી તેનો આત્માજ છે. બેશક તે વખત તે ‘શરીર’ આવાં જૂતો
રૂપ નથી હોતું. સુસૂક્ષ્મ હોય તે પગલાડેથી સ્થુળરૂપ કરે છે-માટે જૂતકૃત કહેવાય છે.
આ રીતે ‘સતજ હતું’ તેજ કર્તા-ને કરણ સર્વ પ્રકારનાં કારણ છે ને તેથીજ તે ‘પ્રભુ’
મોટો સમર્થ એવો કે જેના જેવો બીજો કાંઈ એટલે સાર એજ આવ્યો કે,—

“ સત સ્વામી મીહરી ” હવે તે સત શી રીતે એકજ હતું એમ કહેવાય એવું
થાય છે. તે માટે “ અભાદિ સ્તંબ જીવવશ છે માયા શક્તિ વડી ” તે વિષે ખુલાસો
કરતાં-“ આ આગળ હતું ” એમ કહેલ તે ‘આ’ આગળ કયા ક્રમમાં સંકેતાર્થ નાશ
પામી-લય થઈ-ગયું તે વિષે કહે છે. તેને માટે પણ કર્તાએ કાળ મુકરર કર્યો છે. દરેક

કૃત્ય માટે તેણે ક્યારે થવું ? ક્યાંસુધો રહેવું ? ને ક્યારે નાશ પામવું ?—એનો કાળ મુકરર—
તેજ તેની ઇચ્છા—એટલેજ જે એમે કહ્યું છે કે—

“કાળના કાળ પણ એ છે, એચહે તેવુંજ કરે છે, અંતસાર અનંત એ છે,” તે
શી રીતે. તે જીવો કે-કાષ્ઠને મરવું ગમતું નથી—છતાં બ્રહ્માદિકનાં પણ શરીર—શું—દુઃકામાં
ભોગ—ભોગોપકરણ ને ભોગસ્થાન બધાંજ માત્ર પડાવી લેછે એમ નહીં પણ તેમનાં જ્ઞાન
પણ સંકેલી લેછે. ને તે માટે કર્મ પણ આડાં આવી શકતાં નથી. ફળ દેતાં અટકી જાય
છે—પછી તે ગમે તેટલાં ને ગમે તેવાં હો ! તે બધું શાથી કરે છે ? એકજ સમર્થ શક્તિ
ને સંકેલવાથી તે શું ‘બ્રહ્માદિ સ્તંબ છવવશ છે’ તે શાથી ‘માયા શક્તિ વડી’ એવા

“સત્ સ્વામી શ્રીહરી.”

આપણું એક વર્ષ તે દેવોનો એક રાત્રી દિવસ તે હીસાએ તેનું વર્ષ લખ શરૂ કરેછે.

શાદુલ.

જતાં બાર હજાર વર્ષ સુરનાં, ચારે યુગો જાય છે;
એવી ચોકડીયો હજાર વિતતાં, દા’ડો પુરો થાય છે. (અભનેતો)
અંતે એકલી અંત માંહી વર્ષો, વર્ષા વિના જાય છે;
ભાનુ ભારી તપે સમુદ્ર સરિતા, સર્વેજ સૂકાય છે.
ભરમી ભૂત તમામ—કાષ્ટ તૂણથી, માંડી બધાં થાય છે;
ત્યારે આગ પ્રચંડ પેશી ભૂમિમાં, પાતાળમાં જાય છે.
ભૂતો ભૂમિ રસાતળો સહબધું, અગ્નિ રૂપે થાય છે;
તે પૂંડે જળ મેઘ ભારી પડતાં, અગ્નિ શમી જાય છે;
મેઘોએ વરશી બધે જળ ભરી, ખાલી જતા થાય છે;
ત્યારે વાયુ પ્રચંડ મેઘ હણવા, સર્વે દિશે વાય છે.

દાહરો— વરસે છે વરસો સુધી, મહા વસમો વરસાદ;
વાયુ વાઈ વેગે વળી, વેરે વાદળ સાથ.

ગીતિ—વાયુ પણ શમી જતો, એકાંતમાં ભેદ ન સમજતો;
નવ આશ્રમ દેખાતો, હું નરતો ફરતો હુબકાં ખાતો.

મારકંડેય મુનિને પોતાને જે અનુભવ પ્રણયનો જે રીતનો પ્રથમ થયો તે વરણે છે.
પોતે ચિરંજીવપણાનું વરદાન માગેલ તેથી તેમનું શરીર માત્ર નષ્ટ થયું નહોતું—ખીજું બધું
પ્રભુની માયાશક્તિએ નષ્ટ કર્યું—પ્રભુએ સંહાર્યું—હવે ‘એકાંત’ રૂપ માયાશક્તિ દેખાઈ—
તે કેવડી, કેવી ! તેનો પાર પામવા મુનિ પ્રયાસ કરવા માંડ્યા !

દીંડી.

આવું અનુભવ્યું જતા પહેલી વાર, દીડું કે ન તદા કરે કશી જ્ઞાન;
મુઆં પ્રાણી માત્ર મહાપ્રણયમારે, એકલોજ રહ્યા કરવું શું મ્હારે.

શિખરિણી.

તરૂં તે ક્યાં સુધી, અવધિ ન દિસે ક્યાંહી જળની;
ફરૂં તે ક્યાં સુધી, જીર મહીં નથી આશ સ્થળની.
ધરૂં તે ક્યાં સુધી, જીર મહીં ધૃતિ હું વિકળની;

હલે તે શી થાશે, હદ પણ ખુટી બુદ્ધિ બળની.

‘ એવી માયા શક્તિ વહી ’ જેથી ઉભટા ધભરાયા-ને સોચું—

સહસ્રે—કરી ચિરંજીવ જાત શિદ, સહુ સાથે જીવ જાત;

રહો માત્ર જીવ જાતમાં, નથી અન્ય જીવજાત.

શાખી—ઘણું વિચારી મતિ હારી મેં બૂલ કરી આ ભાશી,

તપ કરી દુઃખી ઠરી શ્રીહરનો તથા ઠયો આભાશી;

ન સજ પડી આ ઘડીની ઘડી મનસુખો ચણું આ શાને ?

લક્ષ કશું દશ દીશે તવ દિસે કંઈ પણ મુજ આશાને.

હજીગી.

અતી થાકો પાકી થયો પાણીપાણી, વીંતી કેટલી વાર તે ના મપાણી;

હલાવી હલાવી દુખ્યા છેક પાણી, ન પાણી તણી વાટ કેમે કપાણી.

પ્રભુ જેમ રાખે તેમ રહેવું, એમાંજ મજા છે. ક્યાં આપણ અલ્પમતિ પરતંત્ર
ને ક્યાં તે અગાધ મતિ સર્વેશ્વર સ્વતંત્ર ! એમજ ધારવું કે—

સીતાવર જે કંઈ કરશે, તે કરશે સાચું;

શીદ રાખું શીર હું જેખમરે, ફોગટ મ્હારું.

જેનાથી નહીં કાઈ ડાહ્યા, તેણે મ્હારો કર રહાયો;

શીદ થાજીં હવે રઘવાયોરે, કરશે સાચું.

સકામ લક્ષિત ન કરવી પણ નિષ્કામ-તે આટલાજ માટે-કંઈ ન કરે તે કરતાં
સકામી સારા છે, કારણ તે તેનું ફળ અનુભવે એટલે નિષ્કામી થાય છે, તે દરમીયાન
કાંઈ પ્રભુ તેને તણ દેતા નથી નમેમક્તઃ પ્રણયતિ એ પ્રતિજ્ઞા છે. આવો અનુભવ થયો
તો હવે તે મુનિને સદા સંભરશે કે, તે પ્રભુથી ડાહ્યા થઈ મનથી કંઈ નહીં માગે પણ
એજ કહેશે કે તને ગમે તે કર તે કહેવાને યોગ્ય સકામના આ ફળના અનુભવથી થયા-
હજી ફળ અધુરું છે. આ માયા તેમણે જેઈ તેથી થાક્યા ત્રાસ્યા તેનો પાર ન આવ્યો. તે
આવશે નહીં તેમ તેમાં કાળ ગાળવો ફાવશે પણ નહીં. એ અનુભવ્યું. ‘મમમાયાદુરત્યયા’
નો અનુભવ થયો-પોતાના બળથી કદી સંસારનો પાર આવવાનો નથી માટેજ પ્રભુએ
કહ્યું છે મામેવયેપ્રપચંતેમાયામેતાંતરાંતિતે હાલતો મારકંડેય એ માયા તરવા પ્રયાસ કરે છે.
શું પ્રયાસ કામ લાગે !

માયા મને નિત્ય બૂલાવે, પ્રભુજી ઘડી ઘડી ધભરાવે;

વિધ વિધ વિપયી વેશ કરીને, મનકું માફ લલચાવે. હો માયા.

જીવો હવે વળી ઓર મજા આવે છે—

માયાંતુપ્રકૃતિવિચાત્ માયીનંતુમહેશ્વરમ્ ॥

આ એકલી પ્રકૃતિને જેઈ હવે તે માયાવાળા માયા યુક્ત દેખાય છે તે કેવા કે-
વગમહર્ષાંજ કહેશે.

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

ફરી ફરીને ફરી ચાર પાસે, કરે કરીને કરી મેં તપાસે;

વડે વડે તેજ વડે પ્રકાશે, દીકું મીકું રૂપજ છેક પાસે.

મુનિને વિચાર થવોજ જેમજે કે આ વળી શું ? પોતાને ભૂલ્યા માયાને ભૂલ્યા ને
એ રૂપમાંજ ફૂલ્યા ! માલીકના રૂપની એજ ખુબી છે-તે જ્યારે આકાર દેખાડે છે ત્યારે

એવાજ કે ભક્ત આપોપી સમાધિસ્થની પેટે તન્મય થાય, તેનાં દર્શનના દેવો ઉમેદવારજ રહે છે, તે એ મળ મેળવવા નિત્યંદર્શનકાંક્ષિણઃ તે લાગ મળે દર્શન કરવા ગય છે.

જે રીતે રાવણાદિના કૃત્યોથી ભૂમિપર ભાર થવાથી તે ઊતારવા તેમની પ્રાર્થનાથી રામરૂપ ધરી તે ઊતર્યો તે વેળા બ્રહ્માદિ સર્વ એકઠા થઈ ઉપકાર માનવા ગયા હતા, તે-મજ શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપે દેવ કૃત્ય પુરું કર્યું ત્યારે પણ શ્રીશુકદેવજીના શબ્દોમાં સનકાદિક દેવો-

અથબ્રહ્માત્મજૈર્દેવૈઃ પ્રજેશૈરાવૃત્તોઽભ્યગાત્ ભવશ્ચભૂતભવ્યેશો યયૈ ભૂતગૈર્વૃતઃ

થી ને પ્રજાપતિઓથી વીંટાએલા બ્રહ્મા અને ભૂતોના ગણોથી વીંટાએલા ભૂત ભવિષ્યના સ્વામી શંકર-(ખીજા તમામ દેવ વર્ગ) ક્યાં ગયા ? ને શા સાર શું જોવાનું હતું !

દ્વારકામુપસંજગમુઃ સર્વેકૃષ્ણાદિદક્ષવઃ । વપુષાયેનભગવાન્નરલોકમનોરમઃ । યજ્ઞો-વિતેનેલોકેષુ સર્વલોકમલાપહમ્ .

શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કરવાને દ્વારકાં આવ્યા-જે શ્રીઅંગ વડે મનુષ્યોના મનને રંજન કરનારા ભગવાને સર્વ લોકોનાં પાતકને નાશ કરનારો યશ લોકોમાં વિસ્તાર્યો હતો ' તેજ સર્વેશ્વરે આ વેળા વળી શ્રી અંગ એવું ધર્યું છે કે, જેથી માર્કંડેય મુનિ મોહીજ ગયા.

૫૬ “ તેરો મુખ ચંદ ” એ દેશી સોરઠ.

વટપત્ર ઉપર આળક શું સુંદરે, આળક શું સુંદર (૨). વટ. ટેક.

કુમળું પત્ર સુંવાળું ખીજાનું, તેવું રૂપાળું ઉપર છે અસ્તરરે. વટ.

મહા મસ્તક મણીસમ કાંતિ, શાંતિ કર ઉર શ્રીવત્સધરરે. વટ.

હસે જરી ન ખસે વિકસેલાં, કમળ નયન મીઠાં રસભરરે. વટ.

જોજાં મોહું ચિત્ત પ્રોજાં ખોજાં સુધ, પાસ વાસ નવ નારી કે નર. વટ.

ગીતિ—રે ઓ પડયું ઓ પડશે, ક્યાંથી આવ્યું ફેર્યું પત્ર ઉપર શે;

ઊગર્યું પ્રલય ઊપર શે, ચઢ્યું થવા મેં કૃતાર્થ તન સ્પર્શશે.

જેમ સુંબક લોહને તાણે તેમ આ રૂપે મુનિને આકર્ષ્યા ! તેમને આશ્ચર્ય લાગ્યું કે મને એના પર આટલો બધો પ્રેમ કેમ ઊપજે છે, તે સાર તેમણે પોતાની જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી.

તપસાર્ચિતયશ્ચાપિ તંશિશુંનોપલક્ષ્યે । ભૂતંભવ્યંભવિષ્યંચ જાનન્નાપિનરાધિપ

માર્કંડેય ધર્મરાજને કહે છે કે, હું તપ પ્રભાવે ચિંતવન કરું તો ત્રિકાળસ ક્ષુ, છતાં આ આળક કાણ ? તે ન જાણી શક્યો-તપજ્ઞાન ત્યાં રદ ગયું.

૫૬ રાગ માહ

અહા ! આળ એ બોલ્યું, મુખડું બોલ્યું મીઠું શું હશી;

બોલ્યું મીઠું શું હશી ! જાખી નથી હજીએ ખશી. અહા ! ટેક.

ઓળખું છું બુદ્ધપુત્ર તને હું, આવ્ય માર્કંડેય આમ;

થાક્યો જાણી કરૂણા આણી, આપવા ચાહું વિરામ.

અહા.

મન માને ત્યાંસુધી રહેજે, પેશ મારા તન માંથ;

તુઠ્યો તારા પર માન યથારથ, કર સુખથી ધન્ય કાય.

અહા.

શિખરિણી.

મને લાગ્યું ત્યારે, મનમહોં ખરે કષ્ટ ધણું એ,
નથી જ્યારે મ્હારે, કહોં પણ કશું સ્થાન બણ્યું એ;
હસે છે એ બાળે, તવ મશકરી મારોં કરીને,
હશે છો એ બાળે, શિશુલણી નહીં જાઉં ફરીને.

શાહૂલ.

મેં એવું ચઢી ચિત્ત દૂર તરીને, જાવા ચઢ્યું જે સમે,
ત્યાં ખોલ્યું મુખ બાળકે પરવશે, ખેંચાઈ હું તે સમે;
એના એજ શિશુલણી જઈ ચઢી, પેટો મુખે ને પછી,
શું આશ્ચર્ય દીકું અહા બિદરમાં, શીશી લીલા છે રચી !!

પદ “ અખ મેરી રાધેને ખંસી ચુરાર્ધ ” એ રાગ.

અહા ! જીવ આ શું વિચિત્ર જણાય, આતે જાગું કે સ્વપ્ન લેખાય. આ..

પેશી શક્યો હું આવડો, એ બાળ તણા મુખ માંધ;

આતે બિદર કે જગત જગડે, એ તો હતી લઘુ કાય. આતે.

વિશાળ ભૂ પર દોડ્યો દીકાં, નગર ગામ સમુદાય;

ગંગા યમુનાં આદિ નદીઓ, ગિરી ક્ષેત્ર વરતાય આતે.

ધુધવતો મહાસાગર દીકો, ગગન શશી દિનરાય;

મુંદર વન જન ચારે વરણો, ધર્મ યથાર્થ પળાય. આતે.

હિમ-ગંધમાદન-મંદર-ને, મેડે ઝગમગ થાય;

પશુ પક્ષી નર દેવો દીકા, ભોગ ભોગવે જાય. આતે.

ફળાહાર કરતો ને ફરતો, ફર્યો ફેરી ન જરાય;

વર્ષ મેંકડો વિત્યાં તોપણ, પાર દીકો નહિ કપાહે. આતે.

દોડી રખડી રખડી થાક્યો, ઘભરાયો મન માંધ;

અતે શ્રીહરીને સાંભાર્યા, છેલ્લો સિદ્ધ બપાય. આતે.

તતસ્તમેવશરણં ગતોસ્મિવિધિવત્તદા ॥ વરેણ્યંવરદંદેવં મનસાકર્મણેનચા ॥

માલિની છંદ.

શરણુ વરણુ એવું, મેં કર્યું સત્ય ભાવે, મહત પવન ચાલ્યો, ત્યાં પ્રભુને પ્રભાવે;

મુખ મહોં થકી પાછો, આવી ઉભો બહાર, હરો જળવપત્રે એજ દીકી બહાર.

ગીતિ — એજ પીતાંબર વાળા, બિદરે સમસ્ત જગના રખવાળા;

ધનશ્યામ અતિ વહાલા, સુતા મુખેથી નિરખ્યા મતવાળા.

પદ “ મોરી કર પકરત ગઈ ખંગરી ” એ રાગ.

હસી કહે બાળક એ મનહારી,

ટેક.

કેમ મુતી પ્રવેશી મુજ તનમાં, થાક ફરી સ્થિર લીધો ઉતારી. ? હશી.

કષ્ટ દષ્ટ કનડયા તો ન કોઈએ, વાત કહો તમારી વિસતારી. હશી.

જે ઘડી ફીક મગ્ન પડી કે નહીં, કોઈ મળ્યું તો નથી દુઃખકારી. હશી.

આવતું નહોતું પેસાડયાં પરાણે, ના ગમ્યું કે ગમ્યું કહો તપધારી. હશી.

ગીત—કમળ ચરણ શીર ધારી, સુખદ શરણ માની જીર ધીર ધારી;

કૃપા પાણું અવધારી, વિનતિ કાધી જીર આશ વધારી.

પદ “ દીનનો દયાળ છોડી ” એ રાગતું.

કમળ નયન દેવ કહો, કોણ આપ ! આ શું ?

ક્યાંથી અહીં કેમ આપ, ઉદરે શું ભાસ્યું ?

કમળ.

જકર માંહી જગત બધું, વસ્યું દીકું ખાસું;

શી રીતે સમાયું સર્વ, એ જીરે વિમાસું.

કમળ.

લેવાને થાહ મેં, ફરી બધું તપાસ્યું;

થાક્યો હાથેથી હૃદય, રખડીને ત્રાસ્યું.

કમળ.

પેટો મુખમાં શું ખુલ્લું, થાતાં એ ખાસું;

નિકળ્યો શું તેમ આ સ્વરૂપ શું પ્રકાસ્યું.

કમળ.

જે છે તે તુંજ છેજ, તુજથી ક્યાં નાસું;

ભેદ ભાગ મોહ તોડ, જેથી હું ઉદ્ધાસું.

કમળ.

પદ “ ઓધવળ કરમનકા ગતિ ન્યારી ” એ રાગ.

વદ્યા હરી દેવ દેવ દુઃખહારી, મારી વિનંતિ સદ્ય સ્વીકારી.

ટેક

દેવો પણ નથી જાણી સકતા, વાત યથારથ મ્હારી;

પણ તુજપર કરૂણા આણીને, સત્ય કહું તપધારી.

વદ્યા.

પિતૃ સેવા તેં બહુ કાધી છે, ભક્તિ મ્હારી ખ્યારી;

બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળ્યું પુરું, તુષ્ટ તેથી જીવં ભારી.

વદ્યા.

આ ‘ નાર ’ તે અયન છે મ્હારું, શ્રુતિ સ્મૃતિ એજ ઉચ્ચારી;

નારાયણ નામે છે ખાસ તો, કેવળ સંજ્ઞા મ્હારી.

વદ્યા.

અહંનારાયણોનામ પ્રભવઃશાશ્વતોવ્યયઃ વિધાતાસર્વભૂતાનાં સંહર્તાચદ્વિજોત્તમ ॥

અહંવિષ્ણુરંબ્રહ્મા શક્રશ્ચાહંસુરાધિપ । યજંતેવેદવિદુષો માદ્રેવયજનેસ્થિતમ્ ॥

રુગ્વેદઃસામવેદશ્ચ યજુર્વેદોપ્યથર્વણઃ । મત્તઃપ્રાદુર્ભવંત્યેતે મામેવમવિશંતિચ ॥

સત્સ્વસ્થાનિરહંકારા નિત્યમધ્યાત્મકોવિદાઃ । મામેવસતતંવિપ્રા શ્રિતયંતરુપાસતે ॥

‘ નારાયણ ’ એ નામનો તે હું છું, સૈનું ઉત્પત્તિ સ્થાન-‘ સત્ ’ રૂપ-ને તે વિકારી નહીં; તેમ બ્રહ્માની પેઠે એક કલ્પ માટે નહીં, પણ શાશ્વત-ને અવ્યય એટલે કર્તા-સંહર્તા બ્રહ્મા-હર કહેવાય, પણ તેમનો બલકે ભૂમિ માત્રનો કર્તા-સંહર્તા હુંજ છું. હું વિશ્નુ, બ્રહ્મા, શક્ર, દેવપતિ [અર્થાત્-તે બધામાં કરામાત મ્હારી. વહીવટદાર-ફાજદાર-બધા રાજા કહેશે હુંજ છું, તેમ-જેમ ગીતાણમાં કહે છે-તપામ્યહમહંવર્ષ ધ્યાદિ તેમ] ને તેથી જે વેદના જાણનાર છે, તે [તે તે નામથી પણ] મનેજ પુજે છે, કેમકે યજ્ઞમાં હું રહ્યો છું. [જેમ ગીતાણમાં કહે છે-અહંહિસર્વયજ્ઞાનાંમોક્તાચમશુરેવ ચ ને લૌકિક પણ ઓલે છે સર્વદેવનમસ્કારઃકેશંપ્રતિગચ્છાતિ તેમ] એટલે બીજા શાસ્ત્રનું સર્વનું મૂળ વેદ તે] રૂઢ-સામ-યજુ ને અથર્વ-એ ચારે વેદ મારાથી પ્રકટ થાય છે, ને મારામાં પેશી જાય છે. [જેમ ગીતાણમાં તત્ત્વરૂપ કહ્યું છે વેદેશ્ચસર્વેરહમેશ્વરોવેદાંત-

ફત્ત પણ એ વાતને યથાર્થ સમજનારા-તેમજ વર્તનારા ખીજાં નામ સાંભળી તેમાં ભૂલા ન પડનારા વિરલ છે-અધિકારીનેજ એ સુઝે છે, તે કાને જેમ ગીતાજીમાં કહે છે **યેષાં-ત્વંતગતંપાપં** કરીને કહે છે, તેમ આંહી કહે છે] સત્વગુણી, તેમાં પણ અહંકાર વગરના, તેમાં પણ નિત્ય અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર જાણનારા તેવા વિગ્રા માંડેજ સદા ચિંતવન ને ઉપાસન કરે છે-[મન વાણી કાયાથી સેવન કરે છે] એથી અમે કહ્યું ‘**સત્ સ્વામી શ્રીહરી-બ્રહ્માર્દ સ્તંબ જીવ વશ છે**’ માયાના સ્વામી વધુ કહે છે કે—

બ્રહ્મા ગિટે ત્યાં સુધી સુખથી, આંહી રહેા મુની ભારી;

હુંજ ઉઠાડીશ જગ સરજવીશ, એ દ્વારા વિસ્તારી.

વઘા.

એટલે સિદ્ધ થયું-કારણ તેમજ થાય છે તેથી કે—

“કાળના કાળના પણ એ છે, એ ચહે તેવુંજ બને છે;”

“અંતસાર અનંત એ છે, ગમ શાસ્ત્રોથી પડી, એ સત્ સ્વામી શ્રીહરિ”

ધભરાતો જોઈ તને પ્રલયમાં, ગિદરે દીધો ઉતારી;

તોપણ તું શાંતિ નવ પામ્યો, જોઈ લીલા સહુ મ્હારી.

વઘા.

ભારે બહાર ફરી મેં કાઢ્યો, માયા જાણવી સારી;

વર આપેલા પૂર્ણ કર્યા મેં, શીદ એ જાય વિસારી.

વઘા.

માયાની એજ ખુબી છે, તેમ માયાની ખીજ જે આ ખુબી કે પ્રલયમાં આવડું બાળક તે વટના પત્રપર એકલું ને તેના ગિદરમાં વળી સમસ્ત જગત જીવતું. તે ક્ષણમાં જીવે ને હજારો વર્ષ વીતે જાય છે એમ અનુભવે ને મરી ગયા વિના એ બધાનો નાશ દીધા વિના પાછા બહાર આવે, પ્રલય જીવે-એ અદ્ભૂત છે. પ્રભુ શીરીતે કરે છે, ધરે છે, સંહરે છે, જીવાડે છે, દેખાડે છે, એ બધું અચિંત્ય છે. એવી “**માયા શક્તિ વડી ને તેનો સત્ સ્વામી શ્રીહરી.**”

તેનો પાર મુની શું પામે ? બહાર ન પાર પાંખ્યા ને માંહે પેલા તોપણ થાક્યા. શ્રીવેળા પણ અપાર જાણાય ને પ્રલયમાં પણ અપાર જાણાય. બલકે ક્યારે ને કેમ આ-માંથી છુટીશ ! એનો કેષ ઉપાય રસ્તોજ ન જડે એતો એનેજ શરણે જાય. ‘**તમેવશ-રણગચ્છ**’ ‘**મમેવેષપ્રવણંતે**’ એવાં ગીતાજીનાં વચન ને **મુમુક્ષુર્દેવશરણમહંપ્રપદ્યે** એવું શ્રુતિમાં કહ્યું છે તેમ અનુષ્ઠાન કરે ત્યારેજ પાર પડાય. માંહેથી બહાર પણ ત્યારે નિકળાય ને બહાર નિકળ્યા છતાં જે મુજવણ હતી તેપણ તેની કૃપાથી મટી; ને હજી પણ ફરી એવી ભૂલવણીમાં ભ્રમણ ન થાય-તે વાત તે માલીકનેજ હાથ છે તે હવે કહે છે.

હવે કદી નહીં તને ભૂલાવે, મમ માયા મોહકારી;

ઓળખ મ્હારી પૂર્ણ કરાવી, રાખ્ય સદા સંભારી.

વઘા.

ગીતિ.

કરી એવો વર પૂરણ, શ્રીવર સત્વર અંતરધ્યાન થયા;

ફરી દીડું જગ પૂરણ, જળ વડ કે જગજીવન ત્યાં ન રહ્યા.

કથા પોતાના અનુભવની પુરી થઈ-ને જે-એક પ્રલયનો હીસાજ તેજ અને પ્રલયનો, જે ન્હાનાનો તેજ મોટાનો, સર્વના નાશ થવા પછી બાકી રહે છે, તે તેજ છે. જે

સર્વનો નાશ કરનાર ને પોતે અવિનાશી છે, તે નાશ સ્વરૂપેજ તે તે વસ્તુનો નથી કરતો પણ પ્રથમ કહી ચુક્યા પ્રમાણે પોતામાં સર્વને સંકેલી મુકી રાખે છે; ને તેજ ' સત્-સ્વામી-શ્રી હરિ ' તે કોણ ? ' નારાયણ ' એમ તે બાળ સ્વરૂપેજ કહ્યું. હાલ તે ક્યાં હશે ? કેવા રૂપમાં ? તેનાં તો અનેક રૂપ છે તે બધેજ છે. આ બ્રહ્માંડમાંજ બધે નહીં પણ કોટી બ્રહ્માંડમાં સર્વત્ર છે પણ નાહં પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયા સમાવૃતઃ ભગવાન ગીતા-જીમાં કહે છે. મારી યોગ માયાથી આવૃત રહી હું સર્વત્ર પ્રકાશ રૂપ-સૈના. દેખવામાં સર્વેશ્વર તરીકે નથી આવતો. જે માયામાં મોહ્યા છે તે લોકો—

અવજાનંતિ માંમૂઢાઃ માનુષીં તનુમાશ્રિતંઃ પરંભાવમજાનંતો મમભૂતમદેશ્વરંઃ

(હું તેમની ઉપર કેવળ કૃપા કરવા સાકાર તેમના અનુભવમાં આવી શકું તેવો પરિમિત દેખાઈ છું ત્યારે) તે મૂઢ લોકો માણસનો દેહ ધારણ કરેલ એવા મારો તીર-સ્કાર કરે છે. [કારણ] હું ભૂતને મહાન્ ઈશ્વર છું. એવો ને મારો જે મહાન્ ભાવ છે તેનાથી તે અજ્ઞાત છે—[કારણ] તે મૂઢ છે બે ભાન છે [શાથી] માયાથી—પરંતુ શ્રી માર્કંડેય તો માયા ઝીતી ગયા છે એટલે હવે પોતાની જ્ઞાન દ્રષ્ટીથી કહે છે.

દીડી.

સત્ય કહ્યું આ સમસ્ત ધર્મરાય, અનુભવેલું વિસારી ના જરાય;

દીડા વટમાં જે સુતા કરી સેજ, કૃષ્ણ નારાયણ દીડા આજ એજ.

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ સ્વરૂપે આ વખતે ત્યાં હતા. આગળ કહી ગયા છીએ 'સ્વમિત્ર વળી ત્યાં લક્ષ્મી નિવાસે હતા' ને તે પણ આ બધું સાંભળતા હતા તેમને જોઈ અનુભવી શ્રી માર્કંડેય મહાત્મા કહે છે.

કાહરો.

આજ દીડા મેં તે સમય, ફરી દીડા તે આજ;

લાજ એજ તવ રાખતા, હતા તવ એકલાજ.

મૂળ શ્રીમન્મહાભારતનાં વચનમાંજ કહીએ—કારણ મુદ્દાથી ઘાત આ છે. 'સત્-સ્વામી શ્રીહરિ' તે કોણ ? કેવા છે ! અહાહા ! ભક્તવત્સલ—

યત્સદેવોમયાદૃષ્ટો પુરાપચ્ચાયતેક્ષણઃ સપ્ષપુરુષઃ પાદ્ર સંવંધીતેજનાર્દનઃ

અસ્યૈશ્વરદાનાદિ સ્મૃતિર્નિમજ્જહાતિમામ્ દીર્ઘમાયુશ્ચકૌંતેય સ્વચ્છંદમરણંમમ

જે દેવ મેં પૂર્વે 'કમળનયન દેવ' કરીને દીઠેલ તે [તે વેળા શિશુરૂપે હતા]—હાલ આજે પુરૂષ સિંહ-તારા સગા [કરીને તું માને છે તે] જનાર્દનજ છે—એજ 'સત્-સ્વામી શ્રી હરિ' ને એવીજ 'માયાશક્તિ વડી' બલકે 'કાળ તણા કાળ એ છે' તે ક્યાં સુધી કે એણે મને વરદાન આપવા, હવે સ્મૃતિ જતી નથી, જ્ઞાન બન્યું રહે છે. માયા શક્તિ વિદ્ય નથી કરી શકતી, બલકે કાળ પણ મારે વશ એણે કરી આપ્યો છે તે એ રીતે કે—'હું આહું તેહું છું' ને આહું ત્યારે મરું' એવો કાળે તેના તાબામાં છે. એટલુંજ નહીં પણ તેના જનના તાબામાં. પણ તે માંયા ને કાળ બેઠીને કરી આપી

શકે છે; ખેતીથી નિર્ભય કરી શકે છે અને તે કોને ? જે એને શરણે જાય તેને માટે. હે રાજા ! આ બધું કહેવાનો સાર એજ કે, જે તારે પણ કાળ ને માયાથી નિર્ભય થવું હોય તો—જેમ ગીતાજીમાં કહ્યું છે તમેવચ્ચાગ્રપુરુષપ્રપદ્યે તેજ આદિ પુરૂષને શરણે જા—તેજ આંહી મહામુનિ કહે છે. ગચ્છધ્વમેનંશરણં શરણ્યંકૌરવર્ષમ

શરણ થવા યોગ્ય એ છે, માટે હે કુરુકુળના શ્રેષ્ઠ ! તું પણ યોગ્ય અધિકારી છે, તારા પ્રભુ પાસેજ છે, ને પ્રસંગે તેને ઓળખવાનો ઊત્તમ-પોતાનાં દ્રષ્ટાંત—પૂર્વક આવી જવાથી કહ્યું ‘એને શરણે જા’ ને તેજ રીતે-શરણે જવું એટલે ‘નમવુ’ તેમાં વાર શું કામ ? ફરી ગયો વખત ને તે આવો સર્વોત્તમ આવેજ નહીં તેથી—

एवमुक्ताश्चेतपार्था यमौचभरतर्षभौ द्रोपद्यासहिताःसर्वे नमश्चक्रुर्जनार्दनम्

એમાં કોણ પછાત રહે—જેને કાળને માયાનો ડર ન લાગતો હોય તે; આપણને તો તે લાગે છે—મને તો ખાસ લાગે છે ને તેથી હું તો ‘મહાજનોયેનતઃસપંથાઃ’ તેમ આ કથાના સારરૂપ સર્વેશ્વરના આવા જ્ઞાન પૂર્વક નમન કરી કહું છું. તમે પણ માનોજ કે “સત્ સ્વામી શ્રી હરિ,” “બ્રહ્માદી સ્તંબ જીવવશ છે.”

‘માયા શક્તિ વડી.’ તેથી આજ સુધી બીજું કંઈ હશે તો પણ ન્યૂનસંપૂર્ણતાં. યાતિસયોર્થંદેતમચ્યુતં માટે શ્રીકૃષ્ણાયતુભ્યંનમઃ (ઈતિ)

॥ શ્રી હરિઃ ॥

શ્રીમત્ દ્રુપદાખ્યાન.

પૂર્વરંગ.

૫૬ રાગ પીલુ.

ઊરે વશ્યા મી હરિ દ્રઢ ધ્યાડિં, કદા કૃતાર્થ થાડિં એ ચાહું. ઊરે.

ઊઘમ અવર મુકી અનુ મંડું, પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાડિં. ઊરે.

શ્રીહરિના ધ્યાન વિના કૃતાર્થ નહીં થવાય—પણ તે ધ્યાન એવું કે તેની પુટે મંડવુંજ શા સાર ? ફરી જન્મ મરણ દેનારએવો દેહ ન આવે—ખરી કૃતાર્થતા એમાંજ છે. હાલ સુધારાવાળા સ્વતંત્રતાનાં બલુગાં ધુંકે-યુરોપ—અમેરીકાવાળા સ્વતંત્ર થયા માને તે ખોટું. ખરા સ્વતંત્ર—તે મુક્ત છે જે દેહરૂપી જેલથી સદા માટે છુટે—જેનાં સદા સાર માયાબંધન

તુટે, ને તે માટે ઉપાય કરવા ક્યાંહી જવું પડે તેમ નથી. “ ઊરે વશ્યા શ્રીહરિ દ્રઢ ધ્યાજી. ”

સૌ કહે છે કે, મનુષ્ય દેહની વિશેષતા દુર્લભતાજ એ માટે છે. જેમ એક જગે અમે કહ્યું છે—

શ્રીપતિને સ્નેહે સેવે તેજ સાચાં માણસ છે;

બીજાં તો પશુ પક્ષી સમાનજ ગણાતારે.

ટેક. શી રીતે ?

અનેક ઊઘમ કરી પેટ તો પશુએ ભરે, દહાડે ફરે ચરે રાત પડે સુધ જતાં રે;
પતિ પત્ની ભાવ ધરે, પ્રજાને એ પેદા કરે, દુઃખ ટાળી સંભાળી પાળીને ખુશ થાતારે.
ઊઘમ કરીને ફરી ફરીને વસ્તુ સંઘરી, કુટુંબને કાજ માળા બાંધતાં દેખાતારે.
શરીર સંતાન માટે વૃથા કાળ પુરો કરે, મરે અવતરે એમ રહે અથડાતારે;
એ ઘટમાળથી છુટવાની દેહી માત્ર આ છે. તે વૃથા ગુમાવે તે અનુ અતે પસ્તાતારે.

માટે હું તો “ ઊરે વશ્યા શ્રીહરિ દ્રઢ ધ્યાજી. ”

અવધુતે યદુરાજને દ્રષ્ટાંત દીધું છે કે મારા ચોવીશ ગુરૂમાં એક ગુરૂ કપોતનુ કુટુંબ છે—કપોતે સુંદર મળો સારી જગે બાંધી તેમાં કપોતી સાથે રહ્યા. સાથેજ રાત દિવસ હરી, ફરી, ચરી, વસી પરસ્પર ગાઠ પ્રીતિ કરી. કપોતી ગર્ભણી થઇ એટલે તેના પોષણનો બોળે કપોત પર પડ્યો, તેણે ઇંડાં મુક્યાં, સેવ્યાં ને તેમાંથી બચ્યાં થયાં એટલે બેઉને તેમને ઉછેરવાની કડાકુટ બહુ વધી પડી. પણ તેમનાં સુવાળાં અંગ, કાલાં લાપ-લુથી પોતાને કૃતકૃત્ય માની બેઠા બચ્યાંની સેવા કરતાં ને આનંદ માનતાં. એક દિવસ બેઠા ચારો લેવા ગએલાં ત્યાં પારધીની જાળમાં બચ્યાં ફસાયાં ત્યાં કપોતી આવી—ચારો લાવી પણ કેને ખવડાવે ? મા બચ્યાં પરસ્પર મળતાં અતિ આતુર થયાં, છેવટ કપોતીથી ન રહેવાયું ને તે જાળમાં જઈ પડી; વાંસેથી કપોત તેથી પણ વધુ ખુરાક લઈ આવ્યો તેણે આખું કુટુંબ સપડાયું જોઈ છેવટ પોતે પણ જાળમાં ઝંપાપાત ખાધો. એટલે સર્વ પારધીનો ભોગ થઈ ગયાં. એ રીતે ત્યાંનાજ વચન પ્રમાણે—

एवंकुटुंब्यशांतात्मा द्वंद्वारामः पतत्रिवत् पुष्पनकुटुंबंकृपणः सानुबंधोऽवसीदति

“ જે ચંચળ ચિત્તવાળો કુટુંબી મનુષ્ય સુખ દુઃખના પદાર્થોમાં આસક્ત થઈ રાંક બુદ્ધિથી કુટુંબનું પોષણ કરે છે, તે આ પંખીની પેટ પોતાના પરિવાર સાથે દુઃખી થાય છે. ” કારણ પંખી કરતાં પણ મનુષ્યને તો ભગવાનનાજ શબ્દોમાં જે માત્ર સંસારીઓ છે તે—

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः प्रसक्ताःकामभोगेषु पतंतिनरकेऽशुचौ

મોહજાળથી વીંટાએલા અનેક વિષયમાં જેમનાં ચિત્ત ભ્રાંત થઈ રહ્યાં છે, ને સંસાર સુખ ભોગમાંજ આસક્ત છે, તે અશુચિ નર્કમાં પડે છે. ને તેનું ભાન તેમને ખરેખર મોત આવ્યું એમ ભાસે ત્યારથીજ થાય છે.

કહે છે કે મહમદ ગીજનવીએ મરતી વખતે હુકમ આપ્યો હતો કે, તેના “ જનાળ ” કાઢી અગાડી—તમામ લશ્કર—વૈદ્યા—મોલવીઓ—તેનું ધન સામન ને સમૃદ્ધી કાઢવાં

ને છેવટ તેના બે હાથ જનાળ ખહાર ખુલા રાખવા-લોકોને એમ સમજાવવા કે-પરમેશ્વરના ધરતું તેડું આવ્યું ત્યારે તેને પાછું વાળવામાં સેન, ઔપધ, મંત્ર જંત્ર, કે ધન, સાહીત કાંઈ કામ ન લાગ્યું ! બલકે ત્યાં ગયા પછી શું હાલ થશે તેની તો ખબર નથી પણ હાલ તો મારી સાથે પણ કાંઈજ આવતું નથી. હું તો ખુલે હાથે એકલો જઈ છું.

“બાંધી મુંડી આયોપે પસારી હાથ જનોહું” બહુ કઠણ કામ છે

“ વિચાર કે ભૂલી જાણ પણ શીર એ ધાંટી છે ભારે,

અહીં તો ચાર દિવસ ને ત્યાં તો સદૈવ રહેવું ત્હારે.

જીવડા જો તું ખુબ વિચારી સ્થિતિ થશે શી તારી.

જીવડા.

ભણે ગણે જન ધંધો શીખે તે તો આ ભવ સાર;

પણ ખપ લાગે જે પરભવમાં તે સાર શું ધાર્યું. જીવડા ! ”

એજ “ ઉર

વસ્યા શ્રીહરી ”

ખીજ દેવ જીપાય અનેક છે પણ ભગવાને ઉદ્ધવને કહ્યું તે પ્રમાણે ખુદ તે દેવોમાં પણ વડા એવા—

**લોકાનાંલોકપાલાનાં મઙ્ગયંકલ્પજીવિનામ્ । વ્રક્ષણોપિમયમંત્રો દ્વિપરાર્થપરાયુષઃ
કર્માણિદુઃસ્વોદર્કાણિ કુર્વન્દેહેનતૈઃ પુનઃ । દેહમાભજતેતન્ન કિંમુસ્વમર્ત્યધર્મિણઃ**

લોકો તથા લોકપાળો જેઓ એક કલ્પ સુધી જીવનારા છે તેઓને પણ મારો-ભય છે બલકે દ્વીપરાજ્ઞ જેટલા આયુષવાળા અત્માને પણ મારો ડર છે [કે મરવું પડશે ને તે પછી શું થશે ! શ્રીહરી શું કરશે ?] તો પછી કંગાલ મનુષ્યોનો શો આશરો ? કે જે લોકો આ દેહ વડે પરિણમે દુઃખ આપનારાં એવાં કર્મ કરે છે ને તે કર્મવડે પાછો દેહ ધારણ કરે છે—આ નશ્વર દેહમાં મરણ ધર્મવાળાને કયું સુખ છે ? કારણ જો વિચાર કરે તો દ્રષ્ટાંત સાવ સાચું છે કે—

કોન્વર્થઃ સુસ્વયત્પેનં કામોત્તમૃત્યુરંતિકે । આઘાતંનીયમાનસ્ય વધ્યસ્યેવનતુષ્ટિઃ

[ફાંસી દેવાનો હુકમ થઈ ગયો છે]—બલકે ફાંસી દેવા જેને લાઠ જાય છે તેને ખાન પાન આદી કયું સુખ ગમે ? તેજ રીતે કાળના મુખમાં પડેલાં મનુષ્યોને કયા વિષયો સુખ આપે ? સુખે એક રાતે ઉઘ ન આવવી જોઈએ. કારણ ફાંસીવાળાને તો દિવસ વારે નક્કી જણાય છે ને આપણને તો તેની પણ ખબર નથી તે ઉપર તો એક કવિએ કહ્યું છે—

શ્વાસ શ્વાસપેં હરી ભજો, વૃથા સાસ મત ખોય;

કયા જાને ફીર શ્વાસકા, આવન હોય ન હોય !

અને તેઓ ભગવાનનું વચન છે કે—

યંયંવાપિસ્મરન્ભાવં ત્યજત્યંતેકલેવરમ્ । તંતમૈવૈતિકૌંતેય સદાતજ્ઞાનભાવિતઃ

જેજે ભાવનું સ્મરણ કરતો જીવ દેહને છોડે છે તે ભાવથી ભાવિત એવો તે જીવ તેવા તેવા દેહને પામે છે તે વાત ભગવાને અરજી કરતાં વળી ઉદ્ધવજી આગળ વધુ ખોલવી આ પ્રમાણે સમજાવી છે.

યત્રયત્રમનોદેહિ ધારયેત્સકલંધિયા
સ્નેહાદ્વેષાદ્વ્યાદ્વાપિ યાતિતત્ત્સરૂપતામ્
કીટઃપેશસ્કુનં ધ્યાયન્કુડયાતેનપ્રવેશિતઃ
યાતિતત્સાત્મતાં રાજન્પૂર્વરૂપમસન્ત્યજન્

ભમરી કીડાને પકડી પોતાના દરમાં પૂરી રાખે છે, તે કીડો ભમરીના ભયથી તેનું જ ધ્યાન કરતો કરતો ભમરીરૂપ થઇ જાય છે, તેમ પ્રાણી બુદ્ધિપૂર્વક સ્નેહથી, દ્વેષ ભાવથી, અથવા ભયથી જે જે વસ્તુમાં પોતાના મનને એકાગ્ર કરે છે તે તે વસ્તુરૂપ પોતે થઇ જાય છે માટે —

હવે ઉદ્યમ અવર મુંડી અનુ મંડુ પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાજી;
ઊરે વશ્યા શ્રી હરિ દ્રઢ ધ્યાઊં, કદા કૃતાર્થ થાઊં એ ચાહું.
લોકો વખતનાં બહાનાં કાઢે છે તેને તો ઉત્તર દષ્ટ દીધો છે.
ક્યારે કરીએ હરિ સ્મરણ એ કહેવું છેકજ ખોટું રે. ૨૬.
ખાવા પીવા વખત મળે છે, અવસર મળે સુવાનોરે;
ધર ધંધાનો વખત મળે કેમ ન મળે હરિ ભજવાનોરે.
નવરાં ગાંધ્યાં થોડાં મારો, વખત ઘણાંએ મળશેરે;
મેડાં સુવો વહેલાં ઉડો, તો નિયમ બરાબર પળશેરે,
પણ તે માટે એ રીતે ' નિયમ રાખવો જોઈએ. બાળકપણથી શિખ્યા છીએ—
“ ચાર ચાર ગાઉ ચાલતાં લાંબો પંથ કપાય. ”
‘ પોપટ પણ અભ્યાસથી શીખે બોલતાં બોલ,
કાચર થઇ આળસ કરે તે નર બરને તોલ. ”

ભગવાને અર્જુનને એજ ઉપાય બતાવ્યો જ્યારે તેણે મનની ફરીયાદ કરી ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું—

અમંશયંમહાવાહો મનોદુર્નિગૃહંચલં
અભ્યાસેનતુકૌતેય વૈરાગ્યેણચગૃહ્યને

બેશક મનોનિગ્રહ કહ્યો છે, તે ગુરુ અંચળ છે પણ અભ્યાસ ને વૈરાગ્યથી તે પકડાય ને જ્યાં પકડાયું—વશ થયું કે—

મયેવમન પ્રાપ્તસ્ત્વમાયિબુદ્ધિર્નિવેશય
નિષાશિષ્યસિમરગેવ અતુર્ધ્વનસંશયઃ

મારામાંજ મન રાખ ને મારામાંજ બુદ્ધિને રોક તો બેશક મને પામીશ એથી જગ્યા ગતિ છે એમાં શક નથી. ને તેથીજ હું પણ.

“ ઉરે વશ્યા શ્રી હરિ દ્રઢ ધ્યાઊં, કદા કૃતાર્થ થાઊં એ ચાહું. ”
તે માટે “ ઉદ્યમ અવર મુંડી અનુ મંડુ પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાજી.” તેમ થશે?
તો આહરિજ કહે છે. મંડ્યા રહીને જે મને પામે તે પછી—

મામુપેત્યપુનર્જન્મ દુઃસ્વાલયમશાન્તમ્
નાપ્નુર્બંતિમહાત્માનઃ સંસિદ્ધિપરમાંગતાઃ

મને પાંખ્યા તે ફરી અસ્થિર એવા દુઃખના ધરૂપ જન્મ મરણને નથી પામતા. ને તેવા બહુ મહાત્માઓ પરમપદ પામી પણ ગયા, તેથીજ ઉપનિષદ પણ એને પામવા સાક્ષાતકાર કરવાજ આજ્ઞા કરે છે આત્માવાડરેદ્રવ્યઃ એ પરમ પ્રભુ જગતાત્માને સાક્ષાતકાર કરવો, કારણ તે થયો કે બીજી શ્રુતિ કહે છે—

મિદ્યંતેહૃદયગ્રંથી ન્છીદ્યંતેસવંમશ્ચર્યઃ

ક્ષીયંતેચાસ્ય કર્માણિતસ્મિન્દ્રષ્ટેપરાવરે

તે પ્રકૃતિથી પર એવા જીવથી પણ બીજો-પરમાત્મા તેને નીરખવાથી હૃદયની અંધી ટુટી જાય છે. સર્વ સંશય છેદાઈ જાય છે ને તે જોનારનાં કર્મ સર્વ ક્ષય થાય છે તે માટે ઉપાય શ્રોતત્યોમંતર્યોનિદિધ્યાસિતવ્યઃ શ્રવણ-મનન ને નિદિધ્યાસન. પણ તે કેવું-લૌકિક દ્રષ્ટાંત છે કે—

એક રાજાએ બીજા રાજાને સોનાની ત્રણ પુતળી કદ ઘાટ રૂપ રંગ તોલ-જાતઅલંકાર સર્વ પ્રકારે જોતાં કાંઈ પણ જેમાં ભિન્નતા ન લાગે એવી કિંમત કરાવવા મોકલી. બહારથી જોતાં તેમનું બધુંજ સરખું હતું, ત્રણેની સરખીજ કિંમત થાય; પણ તેમાં ખાસ યુક્તિ કરી હતી એ-એક ચતુરે ખોળી કાઢી ને તે એ હતી કે—

એકના કાનમાં જળ નાંખો કે બીજામાંથી નિકળી જાય એવાં કાંણું બેઝી કાંનમાં હતાં. તેતો કુટી બદામની—કારણ આ કાને શ્રવણ થયું કે બીજામાંથી ચાલ્યું ગયું.

બીજાના કાનમાં રેડતાં મુખમાંથી નિકળી જતું તે સાધારણ ગણી કે તે સમજે છે શ્રવણ સાથે મનન કરે છે પણ માત્ર કહેતાં આવડે છે પોતામાં ફેરાવી સકવા સામર્થ્ય નથી.

ત્રીજાના કાનમાં નાંખતાં પેટમાં ઊતરી ગયું. તે ઉત્તમ લેખી કે તે શ્રવણ પડ્યું તેનું મનન કરી નિદિધ્યાસન કરે છે. બોગવે છે તેને કહ્યું સાર્થક છે તે સર્વોત્તમ-બે મૂળ—તેમજ આમાં પણ શ્રવણ મનન તે ધ્યાન માટેજ ને તેથીજ કહ્યું “ ઉરે વશ્યા શ્રી હરિ દ્રઢ ધ્યાતૌ ”—

હવે સવાલ એટલોજ રહે છે કે જરમાં શ્રીહરિ વશ્યા છે ? કાળજી ફાડી તે તો જોવાય નહીં, ને દેખાડાય પણ નહીં. જોવાનો એ રસ્તો પણ નથી-શ્રુતિ તે બેઝી માટે ખાતરી આપે છે. અમે કહી ગયા છીએ કે—આ પરમાત્મા માટેની વાતો બધી ઉપાય ને ફળ શાસ્ત્ર ગમ્ય છે.

આગળ ‘આનંદ’ના વિષયમાં ‘બ્રહ્મવિદ્યાપ્રાપ્તિપરમ્’ એ મહા વાક્યના ખુલાસામાં જે શ્રુતિ-ચાર પદને સમજાવે છે તે પ્રથમ બ્રહ્મ માટે તો સત્યંજ્ઞાનમંતંબ્રહ્મ એમ કહે છે પણ પછી આવતો ચિત્ત શબ્દ માટે ચોક્કસનિહિતંગુહાયાં જે ગુહામાં રહેલને ઉપાસે છે એમ-તેને પાંખવાના ઉપાય માટે કહે છે. એથી દૂર છે કે તે હૃદયની ગુહામાં છે ત્યારેજ તત્ત્વમસિ તે તું છે એમ જેની ઇચ્છાથી આ જગત બિપજ્યું-ચાલે છે ને

નાશ પામશે તે તુંએ એમ કહ્યું. એટલે કે ચોવીસ તત્વરૂપ પ્રકૃતિ તેની અંદર જીવ ને તેની અંદર તે પરમાત્મા છે એટલે હિરતો ધર—જીવ સિંહાસન—ને તેમાં એ દરબાર ખીરાળ્યા છે તેથીજ આખા ધરને પણ દરબાર તે તુંએ એમ કહેવાય છે. એ વિષે ‘આનંદ’ પ્રકરણમાં વિસ્તારે કહ્યું છે. શ્રુતિ સૂત્ર એ વિષે ખુલાસો કરે છે. નેત્રે તે સંકા સમાધાન પૂર્વક.

‘સદેવ’ પ્રકરણમાંજ નદીયો સમુદ્રમાં આવે છે તેમ **एषमेव बलुसोरयेमाः सर्वाः प्रजाः सतआगत्यनावदुः सतआगच्छ महश्चि** હે સોમ્ય આ સર્વ પ્રજા તેજ રીતે સર્વ (શુષુપ્તિમાં) સત પાસે આવે છે. અમે સત પાસે આવ્યા એમ જાણતા નથી. બાકી સત તેમની અંદરજ છે એ વાત સિદ્ધ છે. નદી સમુદ્રના દ્રષ્ટાંતથી જીવો ધણા, પરમાત્મા એક, જીવો ક્ષુદ્ર પરમાત્મા અગાધ જીવો પત્ની જેવા પરમાત્મા પતિ તુલ્ય જીવો પામનાર પરમાત્મા પામવાની વસ્તુ છે. એવા ધણા સંબંધ સિદ્ધ થાય છે—ને ત્યાં જેમ પછી નદી-ઓ જુદી ન કહેવાતાં તેપણ સમુદ્ર છે એમજ કહેવાય. તેમ તેજ તુંએ એમ કહેવાય છે પણ હકિકતમાં તું તે શરીર પરતંત્ર ને તે તારી અંદર સ્વતંત્ર છે, જે તને મળે છતાં તું જાણી શકતો નથી. તે જાણવા માટેજ પ્રયાસ કે—પાસે છતાં નથી પામતો તો હવે ‘હિરે વશ્યા શ્રી હરિ દ્રઢ ધ્યાઈ’ ને તેમાં મુદો “કદા કૃતાર્થ થાઈ” એ ચાહું”-

હૃદય ગુહામાં એ છે **गुहंप्रविष्टौ** કરીને એક શ્રુતિ કહે છે ખીજ **एष सर्वेषु भूतेषु गुदात्मा न प्रकाशते** એ સર્વ પ્રાણીમાં ગુપ્ત રહ્યો છે તેથી જાણતો નથી એમ કહે છે. ત્રીજ.

एषमेवात्मान्तर्हृदये ज्यायान्पृथिव्या ज्यायानंतरिक्ष्या

ज्जायान्दिवाज्याયાનેभ्योलोकेभ्यः सर्वकर्मासर्वकामः

सर्वगंधसर्वरसः सर्वमिदमभ्याતः ધત્યાદિથી કહે છે કે—

એ મારો આત્મા જે હૃદયની અંદર છે તે પૃથ્વીથી મોટો, અંતરિક્ષથી મોટો, આકાશથી મોટો, આ લોકથી મોટો, ને તે સાથે સર્વ કર્મ કરી શકે, સર્વ કામના પુરી શકે એવો સમર્થ ને જાતે પણ સર્વ ગંધ, સર્વ રસ, રૂપ એવા અસંખ્ય કલ્યાણ-ગુણ-ખુખીઓવાળો તે જીવ ઉપાસના કરી શકે માટે—

अंगुष्ठमात्रः पुरुषो मध्यआत्मनितिष्ठति इक्षानोभूतभक्ष्यस्य नततोविजुगुप्सने

અગાધ અપાર પ્રભુ તે ઊપાસકના શરીરમાં અંગુષ્ઠ પરિમાણ દેખાય છે (એટલે સાકાર-પરિમિત થાય છે) પરંતુ તેજ જૂત લવિષ્યના સ્વામી સર્વેશ્વર છે. કેવળ કૃપાથી આવડો થયો છે એ વાત જૂલો ઊલટી તેની જુગુપ્સ-અવગણના ન કરવી, એમ શ્રુતિ આજ્ઞા પણ કરે છે, વળી તેના વિષે ત્યાં વધુ ખુલાસો કરે છે.

अंगुष्ठमात्रः पुरुषोज्योतिरिवाधूमकः

આત્મા-(જીવ) છે ને પુરૂષ હજી કર્મ-મળ-પ્રકૃતિ-અજ્ઞાન-સંબંધયુક્ત છે, એટલે જેમ સધુમ અગ્નિ; ને આ તો અંગુષ્ઠ માત્ર જે ઊપાસક સાર થાય છે, જ્યોતિ સ્વરૂપ

પણ સ્વચ્છ-નીર્ધુમ “ઊરમાં અજવાળાં આનંદ પાડે-આનંદ સ્વરૂપ આનંદ કાશમાંજ રહે છે, ને તેનો આનંદ અગાધ છે એ અમે આગળ સમજાવીજ ચુક્યા છીએ. તે શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે હુંજ હું સર્વસ્યચાહંદ્વિસંનિર્વાણો ને તેની ઈચ્છા ન થાય ત્યાંસુધી શુષુભિમાં રોજ તેની પાસે જઈએ તોપણ તે દેખાતા નથી. કારણ ત્યાંજ કહે છે મત્તઃસ્મૃતિર્જ્ઞાનમપોહનંચ જ્ઞાન ઉધાડવું-ઢાંકવું મારા હાથમાં છે, જે હાથમાં જે જોવા ત્યાં કાંઈ આંખ કામ ન લાગે. એ તો શ્રુતિનાજ શબ્દોમાં—

નસદૃશે તિષ્ઠતિરૂપમસ્યનચક્ષુષા પશ્યતિકશ્મૈનમ્

હૃદામનીષા મનસાભિક્લપ્તઃપણંવિદુરમૃતાસ્તે ભવંતિ

તેનાજ ખુલાસામાં મહાભારતમાં પૂર્વાર્ધ એજ રાખી ઊતરાર્ધ છે કે—

મક્ત્યાચઘૃત્યાચસમાદિતાત્મા એટલે એ ‘રૂપ’ કાંઈ કાઢને આંખથી દેખાતું નથી પણ અંતઃકરણની વૃત્તિથી દેખાય છે ને વૃત્તી પ્રીતિ ને વૈચરૂપ સાવધાની પૂર્વકની હોવી જોઈએ. ને તેથીજ અમે કહ્યું છે—

ઉદમ અવર તણ અનુ મંડું, પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાડીં.

તે માટે શ્રુતિ અહીં કહેછે જ કે ‘એને જે જાણે છે તે અમર થાય છે’ ને તેથી સિદ્ધ છે કે—‘ઉરે વશ્યા શ્રીહરિ દ્રઢ ધ્યાગિં.’

મનુસ્મૃતિમાં પણ રુક્મામંસ્વપ્રધીગમ્યં વિદ્યાતવપુષ્પરમ્ સુવર્ણ જેવી કાંતિ ને સ્વપ્ન જેવી એકાગ્ર-સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી તે પરમ પુરૂષને જાણે એમ કહે છે. બ્રાહ્મણ માત્ર ત્રિકાળ સંધ્યા કરી ગાયત્રીથી સંવિતુ જેવા તેજસ્વીને-દેવનેજ ધ્યાયે છે ને માગે છે કે ધીયોયોનઃપ્રચોદયાત્ તેમાં તું સહાય કર. એટલે સર્વમાન્ય હીજવર્ણ માત્રના નિત્યાનુ-જ્ઞાનથીજ ધ્યાનરૂપ ઊપાય સિદ્ધ છે ને વચનો લખે પુસ્તકે લેરાય એટલાંથી સર્વમાન્ય વાત છેક-તે અમે કહી ચહી છે કે—

ઉરે વશ્યા શ્રીહરિં દ્રઢ ધ્યાગિં, કદા કૃતાર્થ થાગિં એ ચાહું.

ભગવાને પોતે અરજીનને ગીતાશમાં ને ઉદ્ધવજીને ભાગવતમાં તેની વિધી પણ બતાવી છે. બલકે ભાગવતમાં તો કેવો આકાર ચિંતવવો તે માટે પણ ખાસ વચન છે કે.

સમંપ્રશાન્તંસુમુખંવીર્યચાક્રચતુર્ભુજમ્ ઇત્યાદિ ને તેની સહાયતા સારજ દામ દામ શ્રીહરિની તેવી મૂર્તિઓ દર્શન દેછે, બલકે એવાને ધ્યાયે તેને તેવા અંદર તો જણાય પણ બહાર પણ જણાય ને પછી જેવી જાતની કૃતાર્થતા માગે તેવી રીતના કૃતાર્થ કરી પણ આપે છે. તેવાં દ્રષ્ટાંત સંકેતો છે. જેમાંનું સર્વ પ્રસિદ્ધ શ્રીકૃષ્ણજીનું અહીં આપીએ; જેથી એપણ સમજશે કે પ્રથમ શ્રવણ પછી મનન ને પછી નિદિધ્યાસન કરે તો તે દેખાયજ ને તે માટે કરવાનું તે ટુંકામાં કહીએ તો આમજ કહેવાય કે—

ઉદમ અવર મુકી અનુમંડું, પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાડીં;

ઉરે વશ્યા શ્રીહરિં દ્રઢ ધ્ય ઉં, કદા કૃતાર્થ થાગિં એ ચાહું.

શ્રીમત

ધ્રુવપ્રયાન.

પદ રાગ પીલુ.

ઊરે વશ્યા શ્રીહરિ દ્રઢ ધ્યાઈ, કદા કૃતાર્થ થાઈ એ ચાહું;
ઉદ્ધમ અવર મુંડી અનુ મંડું, પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાઈ. ઊરે.

પિત્રાન્નાતરમુત્તમાસનગતં જ્યોતાનપાદિર્ધ્રુવો ।

દૃષ્ટાત્સમમારુક્ષુરશિકં માત્રાઽવમાનંગતઃ ॥

યંગત્વાશરણંયદાપતપસા દેમાદ્રિસિંહાસનં ।

હ્યાર્તેન્નાણપરાયણઃ સમગવાન્નારાયણોમેગતિઃ ॥

દેખી ગિત્તમ બ્રાત તાત નૃપના, ખોળા વિશે જે ધ્રુવ,
પોતે ત્યાં ચઢવા જતાં અપર મા, રોકી વઢી તે તવ;
પ્હોંચી જે શરણે કરી તપ લીધી, જેથી વડી સંપતિ,
આત્તોદ્ધારક તે શરણ્ય લગવાન્નારાયણા છે ગતિ.

કારણ. સકળ શાસ્ત્ર કહે છે—

સાખી— આદિ ઇશ શ્રીમન્નારાયણ અજ તેની નાભીથી,
તેથી થયા સ્વયંભુ મનુ સૌ પ્રજા જેમણે કીધી;
પ્રિયવ્રત-ને ગિતાનપાદ સુત તેના બેઉ પ્રતાપી;
તેમાં પણ ગિતાનપાદની કીર્તિ વધતી વ્યાપી.

તેમાં પણ ખરો વધારો તેમના પુત્રથી થયો જેને માટે આપણે એ પિતાને ઓળખવા પડ્યા ને પુત્રને એટલા માટે ઓળખ્યા કે તેમણે એજ શરૂ બાળપણમાંજ એ નક્કી કર્યું કે—

ઊરે વશ્યા શ્રીહરિ દ્રઢ ધ્યાઈ, કદા કૃતાર્થ થાઈ એ ચાહું.

તેમ નાના બાળકને શાથી સુઝયું? અહા! હરકતથી.

હરકતમાં અહું બરકત મનવા, ધરી નર તન ના ડરરે,
હરકતને તું હોંશે મળજે, આજીવ નવ જોતો;
બીતર નીરખતાં પામીશ ખુબી, લાલ નહીં હોય છોટો.

મનવા.

શી હરકત કોણે કરી? તે કહીએ—

સુનીતિ અને સુચ્ચી નામની એ નૃપને બે રાણી,
તેમાં પણ સુચ્ચી વધુ વ્હાલી સુનીતિ છે પટરાણી;

‘ઉત્તમ’ સુત સુરૂપીનો ને ‘ધ્રુવ’ સુત સુનીતિનો બાળ,
જ્ઞાલીનો જ્ઞાલો વધતો વધતી રાખે સંભાળ.

શિખરિણી—સુરૂપીને દેહે, નરપતિ સુખો એ સહસ્રધા,
સભામાં બેસે છે, સુખથકી પ્રિયા એસહ સદા;
મહીધી થઈ બેઠી, નિજ પદ વિચારે નવ નવી,
સ્વપુત્રે માણે છે, નિશદિન મળ્યો નવનવી.

સાખી—એક દિવસ નૃપ રાજ્યાસનપર બેઠા સુરૂપી સાથે,
ઉત્તમને અંચે બેસાડી રચાડતા આલ્હાદે;
રમતે રમતે ધ્રુવજી પણ આરી પહોંચ્યા તે સ્થાન,
સોખ તણા સુતને જોઈ સુરૂપી ઉરમાં બળી મહાન.

ગીતિ—પાંચ વર્ષનો બાળક, શું સમજે રાગ દ્રેષ એતે શું;
ભાત જોઈ પિતૃ બોળે, ચઢવા લાગ્યે ખુદ પણ હેતે શું ?

સંગાત્સંજાયતેકામઃ સંસારમાં મુશ્કીલ વાતજ એછે કે-આબુ બાબુ જ બુવો તેવું
મન થઈ જાય તેથીજ અમે કહ્યું છે.

કંપુ હરી કુસંગત જોઈ, સાચું સહાયી ન તું વિણ કાઈ;
જે દેખું તે મોહ કરાવે, ખાલી એમાં વય બહુ ખોઈ.
એમાં રહી એનાથી બચવું, કહણ એ અતિ થાવી સોઈ;

તેનો ઉપાયજ — ‘ઉરે વશ્યા ત્રીહરિ, દ્રઢ ધ્યાત્રી’ પણ ક્યારે ?

જે આવે તે તને ભૂલાવે, ભલે હોય સ્નેહી કે દ્રોહી.

કંપુ હરી.

હાલતો ધ્રુવજીનો વારો આવ્યો. દેખ્યું તેવું મન થયું તે પુર કરવા ચાહ્યું. ત્યાં સ્થા-
મીજ દ્રોહી બેઠી હતી તેણે શું કર્યું ?

પદ “માથાના મુગટ” એ રાગ.

ઝટ સુરૂપીએ કર ઝાલી અટકાવ્યોરે,

નફરે સભાની વચ્ચે બાળને અડાવ્યોરે.

ઝટ સુરૂપીએ. ટેક.

નિષ્પાપ ધ્રુવજી તો જોઈજ રહ્યા કે, આ શું થાય છે ? શા માટે ? ત્યાં તો

બોલી મન બોલી બોળી સુરતની સ્થામુંરે,

ગળ વિના મળ લેવાનું મન નકામુંરે.

ઝટ. એમાં ગળું શું ?

અભાગણીને જિદરે પાક્યો તું અભાગીરે,

આ ઉત્તમ પદ યોગ્ય ‘ઉત્તમ’ સભાગીરે.

ઝટ.

પણ શાસાં-મારા પણ પિતા તો છે કે નહીં તેથી શું ? તારી માતા અહીં ક્યાં ?

અભાગીનો સુત છે એ વાત બૂલી જામુંરે,

સભાગીના સુત જેવું સુખ ચિત્ત રહામુંરે.

ઝટ.

સાંઝે જોઈને મન તો સૌને થાય-રાજ્યાસન પર બેશી યુવરાજમાં ખપવું છે ?

પદવી આ મ્હોટી પણ આશા તારી ખોટીરે,

પાક્યો નહીં શાને મારા પેટમાં તું બોટીરે.

ઝટ.

હવે તેનું શું થાય? આ દેહ તો કામ ન આવે. કારણુ તે તો ' પ્રારબ્ધ કરી મુકેલ કર્મના ઠરાવ રૂપ પણુ તેનો ઉપયોગ હવે પછી બીજી દેહ ધારી મેળવવામાં કરે તો કરી શકાય—કારણુ જેમ પૂર્વની દેહે કરેલ કર્મના ફળરૂપ આ દેહ છે તેમજ આ દેહ કરે તે કર્મના ફળરૂપ હવેની દેહ થઇ શકે ? પણુ તે કાણુ આપે ? આપણી મેળે તો દેહમાં અવાતું પણુ નથી ને જવાતું પણુ નથી—તો જેના વડે—અવાય જવાય છે તેને કહેવું—તે કહે તેવાં કર્મ—તેવા ફળ માટે કરવાં—તે વાત સ્પષ્ટ સમજાવે છે—

હજી હરિ બજી ફરી જનમ પેટ મ્હારેરે,

તો તું પામે રાજ્યાસન રૂપ ભાગ્ય ભારેરે.

૪૮

તે તો જ્યારે થાય ત્યારે ખરૂં પણુ હાલ તો મનોરથ પુરણુ કરવામાં વિઘ્ન પડ્યું—કામના પૂર્ણ ન થઈ, ને તે ન થાય ત્યારે સાધારણુ રીતે શું થાય છે.

સંગાત્સંજાયતેકામઃ તેમ તે પૂર્ણ ન થાય ત્યારે કામાત્ક્રોધોભિજાયતે તુરત ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે—તે ઉપજ્યો પણુ જોયું કે, તેના વશમાં કાંઈ ઉપાય હાલ નથી—પિતા છે, તે અપરમાની શ્હેમાં તણાઈ ગયા, હામહામ રામ નથી કે અપરમા ગમે તેવું અધટિત કહે તોપણુ શાંતિથી સ્વીકારે. જ્યારે આખા નગરે માન્યું તેમ શ્રીરામ અભિષેક સાર રાજ્ય દરબારમાં સુમંત સાથે આવ્યા પણુ રાજા કૈકયીના પાસે હોવાથી ત્યાંતો જતાંજ વિચિત્ર સ્થિતિ જોઈને છેવટ કૈકયી બોલી—

સવૈયા.

થાય ભરત અભિષેક, જય વન રામ ચતુર્દશ વર્ષ પ્રભાતે;
મેં માગ્યું ને આપ્યું પોતે, દેવ સાક્ષીથી આ ગઇ રાતે.
ગજ વાજી ધન ધાન્ય સમૃદ્ધી, ભરત કાજ રહેવા છો જ્યારે;
દંડક વનમાં જટા ચીર ધરી જાઓ, સપુત્ર ગણાઓ ત્યારે.
વાત મુણી નિજ ધાત સમી પણુ, ચિત્ત ગમી રઘુનાથને ભારી;
કષ્ટ જરી ન ધરી ભયથી નડરી ચિત્તમાં, ઉચ્ચાર્યા દ્રઢ ધારી.
જાગે વને હું પ્રસન્ન મને, ધરી ચીર જટા પિતૃનો વર પાળી;
રાજ્ય થકી નિજ પ્રાણુ થકી, પિતૃ સેવ ગણું ચિત્તમાં વધુ વ્હાલી.

(પિતા તો બીચારા કંઈ એમ ચાહાતા નથી પણુ માતાની શ્હેમાં તણાયા છે.)

તાત બહે પણુ આપ કહો કદી, તોપણુ હું દગેં બ્રાતને સંધુ;
નાર તજું ધરબાર તજું, તમ કારણુ તોએ ચિતે હું આનંદુ.
માતૃલભાં દૂત મોકલીને, પ્રિય બ્રાતને સત્વર માત તોડાવો;
દંડક ધોર અરણ્ય વિશે, વિચરું જઈ હાલજ વહેમ ન લાવો.

સારાં કે માહાં પણુ પોતાનાં જે કહેવાયાં તેમના મનોરથ પૂરવાને જે આવા તત્પર છે એવો—જગ સ્વામીનો સ્વભાવ જાણીને આ વાતને સ્મરણુમાં લાવી તે સાથે બીજું પણુ તેવુંજ દ્રષ્ટાંત યાદ અપાવી જનકરાજને મેગેશ્વર કહે છે.—

ત્યક્ત્વાસુદુરત્યજ મુરેષ્ઠિતરાજ્યલક્ષ્મીં । ધર્મહિતાર્યવચસા યદગ દરણ્યમ્ ॥

માયામૃગંદયિતયોષ્ઠિતમત્વધાવત્ । વંદેમહાપુરુષતેષરણારવિદમ્ ॥

હે મહા પુરુષ ! શ્રી હરી ! રામચંદ્ર સ્વામી ! આપ ત્યાગ કરી સકાપ નહીં એવી તથા દેવતાઓએ પણ ઇચ્છેલી-એવી રાજ્ય લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી પિતાના વચનથી ધર્મની રક્ષા કરવા આપ વનમાં પધાર્યા અને પ્રિય એવી સીતાએ ઇચ્છેલ માયાવી મૃગની પાછળ પણ પ્રિયાના ઉપરની પ્રીતિની ખાતર જે ચરણથી દોડ્યા તેને હું વંદુ છું. આવું ઇચ્છત પણ પુરૂં કરવા આવા આતુર જે જણાયા છે તેની પાસે હુંતો સદા તેની સેવમાં જોડવા માગું છું તે કેમ નહીં મળે ? મળશેજ માટે

ઊરે વરયા મીહાર દ્રઢ ખ્યાહિ, કદા કૃતાર્થ થાહિ એ ચાહું.

ધ્રુવજી પણ તેનાજ જન થવાની યોગ્યતા વાળા છે તેથી માતાને શબ્દે સ્હામે ન કહ્યો, પણ હજી ભક્ત થયા નથી તેથી કામના પુરી ન થવાથી ક્રોધ આવ્યો તે કેવો ? વંદહતોયથાંડહિ 'સાપને જેમ લાકડીથી માર્યો.' વૈશ્વર્યમદમત નજરમાં આવે તેમ પ્રલાપ કરી જાય છે પછાથી—

“ છરા તણા છેદ કંપાય સુએ, કુવાકયનો ધાવ કદી ન રહે;

ને તે જેટલો ઊંડો સુણનારના દિલમાં વ્હય તેટલી અસર એ બોલનાર વિરહ પરિણામ આણે છે. 'જેમ'—

સુવાકયથી રનેહ સદૈવ લાધે, 'કુવાકયથી કલેશ હમેશ યાધે. ”

ક્યારે કેવા રૂપમાં આ વચન પરાવર્તન પામી બોલનારને નડયું તે આગળ જણાશે. પણ બહુ બોલ્યું બાળ ને તે પ્રલાપ કરાવનાર ઐશ્વર્યનો મદ સૌથી મહા દુઃખદાઈ છે; માટે તો હરીજન તે નથી માગતા પણ અહીંતો મામલો બુદ્ધોજ બન્યો—

હાહરા—

બાળનાર એ નારની, વાણી સુણતાં બાળ;
કાળ ચઢાવી નિકળ્યો, સભા થકી તતકાળ.
સાપ સમો કુંદાડતો, દુઃખે શાડતો ચિત;
મા પાસે આવ્યો સ્મરી, માની રિત વિપરીત.

રાગ માહ.

પૂછે ધ્રુવને માડી, બોળે, બેસાડી કોપ્યો કેમ લાલ;
કહે કોપ્યો કેમ લાલ, ? દિસે નેત્રો કેમ લાલ.
સાપ સમા શીદ મારે કુંદાડા, નેત્રે ભરે કેમ નીર ?
ફરકે અધર થયું મુખ રાતું, શાને તારૂં વીર ?
કોણે તવ અપમાન કર્યું, કહ્યું કડવું કોપી કહેણ;
તાત તારા નૃપ જાણે છતાં, તને કોણુ થયું દુઃખદેન.

પૂછે ટેક.

પૂછે.

પૂછે.

રાગ વણુઝારાનો.

અંતરનો ઉભરો કહાડી, ધ્રુવ જોલ્યા સાંભળ માડી;
હું ગયો સભામાં જ્યારે, અપમાન થયું તવ ભારેરે;
છે એજ વેદના ધાડી. ધ્રુવ.
હોંશે ગયો પિતૃની પાસે, બોળે બેસવાની આશે;
થઈ સુરચી ત્યારે આડી. ધ્રુવ.
કર પકડી રોકા દીધો, મુજને અભાગીયો કીધોરે;

દુભાગી તને કહી કહાડી. મૂવ.
મુજ તાતે વઘા ન લેશે, હું તપું જીં એ કલેશેરે;
તુજકાર્યો જનો અગાડી. મૂવ.

ગીતિ— મુણી વિગતથી વાણી, માત સુનીતિ દુઃખમાં લેવાણી;
પણ ઝટ ધીરજ અણી, જયરી શાણી જરી ન ધભરાણી.

ભગવાન દતાત્રયે યદુરાજને કહ્યું કે મેં ચોવીસ ગુરૂ જગતમાંથીજ કર્યાં. જેમ એક
કવિએ કહ્યું છે—

ચારણી થોથાં રાખીને, કાઢી નાંખે સાર;
મુપકું સારજ સંગ્રહે, વરતો તે અનુસાર.

ગીતિ — લઘુ દોષે કહે મોટો, તેજ મિત્ર દે લાગ વિશુદ્ધ ત્વા;
લઘુ ગુણ વડો વખાણે, તેજ વેરી પુલાવે મૂઠ થવા.

માતા કહે છે—

શાખી— સાચું વદી સુરચી ભાગ્ય શુભ પૂણ્ય કર્મથી થાતું,
ઉત્તમસમ ઉત્તમભાગી ઉત્તમ કૃતિ વીણું ન થાતું;
હીણુ પુણ્યમય તેથી પ્રકટયો હીણુભાગીને પેટે,
જીતમ પ્રકટયો સભાગણી ઉર ઉત્તમ કૃતિને પેટે.
નથી દોષ ધરવાનું કારણ જિરે વિચારો સાચું,
નથી રોષ ધરવાનું કારણ સ્વભાગ્ય ધારો પાછું;
પૂર્વ કર્મસમ ભાષ જશે મારા તારો જનમારો,
હામ હોય તો હજી હરિ ભજ છે સારોજ ઈશારો.

લોકો પૂર્વ કર્મનું બહાનું કાઢી બાયલા રહે છે, તેમને નવાં કર્મ કરવાની કાણે મના
કરી છે ? પૂર્વે કર્યા તેથી એક રીતનું થયું છે, તો હાલ કરવાથી બીજી રીતનું કેમ નહીં
થાય ? ડચોગિનઃ પુરુષસિંહ મુપૈતિલક્ષ્મીમ્ કર્મ કરીનેજ બધા નાના મોટા થાય છે,
ને કર્મ પૂર્વનાં પુરતાં ન લાગે તો નવાં આ દેહે પણ કરી શકાય છે. તે ઉપર માતા
ધ્રુવજીને પોતાનાજ કુળના દાખલા આપે છે. આદીદાદા અજ્ઞથીજ આદિ કરે છે—ને તેમાં
કયું કર્મ કરવું, તે પણ સૂચવે છે—કારણ બીજામાં વખતે વિરોધી નડે ને આ તો ભગ-
વાન કશ્યપના વચન પ્રમાણે—

(અમોઘાભગવદ્ભક્તિનેતરેતિમતીર્થમ ભગવતભક્તિ છે તે અમોઘ છે, બીજાં સા-
ધન અમોઘજ ન કહેવાય એમ મારો મત છે.)

માતા કહે છે—

यस्यांघ्रिपद्मपरिचर्यविश्वं विभावनायास्तगुणाभिपत्तेः ।
अत्रोध्यतिष्ठत्स्वलुपारमेष्ठ्यं पदंजितात्मश्वसनाभिवच्यम् ॥
तथामनुर्वाभगवान्पितामहो यमेकमत्यापूरुदक्षिर्णर्मलैः ।
द्रष्ट्वाभिपेदेदुरवापमन्यतो भौमंसुखंदीन्यमथापवर्यम् ।

તમેવવત્સાશ્રયમૃત્યવત્સલં મુમુક્ષુભિમૃગ્યપદાઙ્ગનપદતિમ્ ।
 અનન્યભાવેનિજધર્મભાવિતે મનસ્યવસ્થાપ્યમજસ્વપૂરુષમ્ ॥
 નાન્યંતતઃ પદ્મપલાશઘ્નોચના દૂઃસ્વચ્છિદંતેમૃગયાભિક્ષિચન ।
 યોમૃગ્યતેહસ્તગૃહિતપદ્મયા શ્રિયેતરૈરંગવિમૃગ્યમાણયા ॥

અંતઃકરણ ને શ્વાસને જીતેલ મોગીના વંદ એવા બ્રહ્મા તે વિશ્વ કરવા જેવું કામ કરવા પરમેશ્વર જેવું પદ તે જે પ્રસિદ્ધ ગુણ ધારણકરનારના ચરણ કમળના સેવનથી પામ્યા છે.

તેમજ તમારા દાદા મનુ ભગવાન અનન્ય બુદ્ધિપૂર્વક પુષ્કળ દક્ષણાવાળા યજ્ઞથી યજ્ઞન કરી બીજાને દુઃપ્રાપ્ય એવું ભૂમિનું સુખ દિવ્ય સુખને મોક્ષે પામ્યા છે. (બાકે બીજા પણ)

તે ભક્તવત્સલની ચરણપંક્તિ તે મુમુક્ષુઓ શોધે છે-અર્થાત્-ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષ જે જોઈએ તે એનાથી એવાં મળે છે જેવાં બીજાથી કદી ન મળે. જગના વંદ-ને દેવ-વંદ મનુને બ્રહ્મા પણ પૂર્વે તારા જેવા કંગાલ હતા તે તેનું સેવન કર્યું ત્યારે તેજ દેહથી આવા મોટા થયા છે. તેમજ બીજા બધા મુમુક્ષુ પણ કરે છે ને તેનું કારણ કે તે 'ભૂ-લવત્સલ છે' જે સેવે તેના થાય છે માટે કહે છે) હે પુત્ર સ્વધર્મ પૂર્વક અનન્ય ભાવથી મનમાં તે પરમાત્માને સ્થાપિને તેમનું ભજન કર (એટલે તું પણ કૃતાર્થ બેશક થઈશ) એજ વાત એજ રિતે કરવા અમે ચાહ્યું ને કહ્યું છે કે—

ઊરે વરયા શ્રીહરિ દ્રઢ ધ્યાતિ, કદા કૃતાર્થ થાતિ એ ચાહું.

કારણ ત્યાંના શ્રીમાતા સુનીતિનાજ શબ્દોમાં હે દીકરા! જેને બીજા શોધે છે એવી લક્ષ્મીએ પણ તેના ચરણ અહણ કર્યા છે તે રાજવલોચન વિના તારાં દુઃખને બીજા કાષ્ટ હોય તેમ તું જાણતી નથી. ખરેખર ! હું પણ જાણતો નથી ને તેથી.

“ ઉદય અવર મુંડી અનુ મંડું, પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાજી.”

કારણ મ્હારે કાંઈ રાજ લેવું નથી.

રહ્યું નથી કંઈ નવું બાકીરે, જગત જોઈ મહીં મોહી રાઈ;

આખર ગયો થાકીરે, રહ્યું નથી કંઈ નવું બાકીરે.

લાકડાના લાકુ છે પણ ધ્રુવે તો હજી ચાપ્યા નથી તેથી—

“ એસી ચતુર નાર ” એ રાગ.

માની માની વાણ, ધ્રુવજી સુજાણ. ઉચ્ચો ઝટ જોડી પાણ;

મા બૂલ મારી મેં ભારી પીછાણી.

માની માની. ૨૬.

નથી રહી દાઝ, સમજ્યો હું આજ, જલે પામે બ્રાત તાતનું રાજ;

નહીં ઇચ્છું એનું ધરપા ઉર આણી.

માની માની.

પાક્યો તારે ઉદર, નથી તેની ફિકર, જો કર્મ માંડું તું ધીરજ ધર;

છે હજી સમય તું શીદ બહારાણી.

માની માની.

સેવું શ્રીકંથ, ઠંડું ભાગ્યવંત, પામું પિતૃથી પણ પદ મહંત;

નિશ્ચિંત રહે પ્રિય મા મુજ શાણી.

માની માની.

શત્રુને પણ આવા મિત્ર ગણે તેના પણ આવા અદ્રેષ્ટા બણે ને ઉત્સાહ પૂર્વક ઉદ્ધમ કરવા આવા તત્પર હોય તે હરિની ભક્તિ કરવાના અધિકારી છે. તેથી વિરૂદ્ધ વર્તન રાખી હરિ ભક્તમાં હરવા જાય તે ક્યાંથી કૃતાર્થ થાયે! માટેજ એક કવિએ કહ્યું છે—

રામ ભજન સખડા કરે, હાડાકાર ચોર ચોર;

ધ્રુવ પ્રત્યાહ તરી ગયે, સો કરનાં કષ્ટ ચોર.

આંહી સંગ પ્રભાવે જોવાનો છે. અપરમાના ક્ષણુ સંગથી કામ ક્રોધ ને સપરમાના ક્ષણુ સંગથી હામ સંતોષ સત્સંગશેષઘ્નીનૃણામ્ ખરો ખજનો એજ છે. માતાને કવિ-એ કહ્યું છેજ કે—

‘જનની જણુતો હરિભગત, કાં દાતા કાં શુર’ તે પોતાનો પુત્ર ત્રણે ગુણનાં ખીજ-યોગ્યતા ધરાવે છે એમ જોઈ-ભક્ત-ઉદાર ને મર્દ-તેને કેતેજન દીધું.

શાહુલ.

માતાએ મુણી વાણી ચાંપી હાડે, વારી લીધાં વારણાં;

તેવો સઘ કુમાર ખહાર નિસર્યો, ધારી ઊરે ધારણાં;

રસ્તામાં શુકનો થતાં ત્યમ હાદે, વૃત્તી કરી આકરી,

પામું ઊત્તમ સ્થાન લક્ષ્મીવરની, ભારી કરી ચાકરી.

શુભ કર્મમાં શ્રીહરિ સદા સહાયક છેજ-આ દ્રષ્ટાંતમાંજ જોએ જઓ-શુભ ધર્મજાને તે માટે પ્રયાસ શુભ માર્ગે થવો શરત છે-તેમાં વાંધો તેટલો વાંધો !

દોહરો— પૂર ખહાર જતાં મળ્યા, નારદ ભક્તિ પૂર;

ઊર વિસ્મય થઈ જોઈ શિશુ, વઘા સમજવા ઊર.

શિષ્ય કરતાં પહેલાં ગુરુઓ તેમની પુરી પરિક્ષા કરે છે, તે આંહી શરૂ થઈ—

શાખી— શીશુના વિચાર મુણીને ગિર્યા શ્રી નારદ રદીઆમાં,

ખાળખુદ્ધિ તજ ખાળ કષ્ટ નવ ધાર ખાલી હાદીયામાં;

ખેલ ખેલવાની વયમાં શીદ દુઃખ માને અપમાને,

હરી ન દુઃખ હરિ દેતા ઝટ રૂપીનાં ધ્યાને ધ્યાને.

મોટા મોટા ઋણી વર્ષોથી વને વસી ધ્યાન ધરી મથે છે ત્યાં પત્તો નથી તે તું કહે છે.

“ઊરે વસ્ત્રા શ્રીહરિ દ્રઢ ધ્યાજિ, કદા કૃતાર્થ થાજિ એ ચાહું, ”

તે વાત તારાથી નહીં બની શકે. વળી-લોભ શામાટે જોઈએ ? ખેલક નહીં.

નારદજી કહે છે—

परितुष्येत्तत्तात तावन्मात्रेणपुरुषः दैवोपसादितं पावाद्द्विभेश्वरगार्तिबुधः

હે તાત ! ખુદ્ધિવાળા તો ઈશ્વરની ગતિને જોઈને દૈવ ઇચ્છાથી જોટલું મળે તેટલાથી સંતોષ પામે છે. હું પણ એજ કહું છું કે—

“ઉદ્ધમ અવર મુંઝી અતુ મુંડ; પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાણી. ”

પણ ધ્રુવજી તેમ કહેવા દજી તૈયાર નથી,

કારણ તેના હૃદય પર પહેલી છાપ કુસંગની પડી છે-સત્સંગે તે ઉર્મીને અવળે રસ્તે જતી અટકાવી સવળે લગાડી પણ તેને તે લુશી નથી, પણ જીતેજીત કરી છે-તે જીંસાય તેમ પણ નથી, કેમકે તેનું જીજ પ્રકૃતિમાં છે-પૂર્વજન્મથી છે, ક્ષત્રી શરીરજ તેમાં પ્રાપ્ત થયું છે; એ વિષે આગળ કહેવાશે. અહીં તો—

ગીતિ— સુણી નારદની વાણી, ધૃતિ બાળની જરી ન લેવાણી;

સાચી દ્રઢતા જાણી, ઉચર્યા સંશય વિના વિણાપાણી.

કાહરો— અર્થ મેળવીશ બાળ તું, દીસે ખચિત સમર્થ;

વ્યર્થ ન જશે હરિ લગ્ન, અન્ય ઉપાયો વ્યર્થ.

તત્તાતગચ્છમદ્રંતે યમુનાયાસ્તટંશુચિ પુણ્યંમધુવનયત્ર સાન્નિધ્યાનિત્યદાહરિઃ

દરેક કર્મના ફળમાં દેશકાળ વિધી-એ બહુ સહાય કરે છે, તે ગુરૂ તે વિષયના પાકા અનુભવથી પળમાં જણાય-તે શ્રીનારદજીએ તે બધું જણાવ્યું. ‘શ્રવણ’ માતાથી. વધુ શ્રવણ ને મનન નારદજીથી થયું કે નિદિધ્યાસન કરવા આવ્યો. પહેલી હરકત-અપરમાથી તેથી બરકત-પ્રથમ માતાથી તેણે બતાવ્યા પ્રમાણે સઘ પ્રયાસ શરૂ કર્યો કે નારદજી મળ્યા. જેમ તુલસીદાસને ‘જૂતનસે’ હનુવા મીલે હનુમાનસે રામ. ’ હરિજન મળે ને તેમનું કહેવું ગમે ત્યારે જાણવું કે હવે હરિનો મીલાપ પાસે છે-જેમ વિભીષણજીને લંકા-માં શ્રીહનુમાનજી મળ્યા ત્યારે ગુસાર્ધજી કહે છે-તે બોલ્યા.

અથ મોહે લયા ભરોંસા હનુમંતા,

ખીનુ હરિ કૃપા મીલહી નહીં સંતા.

મારે તો બધું થઈ ગયું છે, માટે હું તો “ઉરે વશ્યા શ્રી હરી દ્રઢ ખાઝી”
કહા કૃતાર્થ ખાઝી એ ચાહું.” એજ ઊતાવળ ધ્રુવજીને પણ હતી તેથી—

શાખી— ઉત્તમ વિગતે કરવું શું તે ઉચર્યા નારદ પ્રીતે,

તપમાં નિયમ પાળવા શા સેવન કરવું શી રીતે; ?

મંત્ર અર્થ ને ધ્યાન વિધી કહી થાય કેમ સ્થિર ચિત્તે,

તે સત્ત્વજી સમજીને સેવક સોંડયો સાચી પ્રીતે.

શિષ્ય સુપાત્ર હતો તેથી શ્રવણ સાથે મનન કરવાથી નિદિધ્યાસન યોગ્ય થયો ને સુપથે પડ્યો-કે ખીજી ગમ—

ચોપાઈ.

કરી લાલને વને વિદાય, આવ્યા નારદ જ્યાં છે રાય;

સ્હામો જમ્મ નૃપ લાગ્યો પાય, પધરાવ્યા મુતી મહાલયમાંભા.

દોડો નૃપતિ અતિ ઉદાસ, શીકું મુખ મુંકે નિશ્વાસ;

પુણ્યું મુતીએ શું છે કષ્ટ, નૃપે સઘ સમગ્નવ્યું રપટ.

શાદુલ.

દેવીએ દુલગ્યો કંઠાર વચને, તેથી તપીને ભલો,

બહાલો પાંચજ વર્ષનો વન ગયો; રીસામને એકલો;

મેં દીધું નહીં માન લાન મનમાં, આવ્યું અરેરે ! હવે,

ખેયો લાલ અમુદ્ય મૂઠ થઇને, દાઝું છજીં એ દવે.

લસિત.

ધિઃક કઠોર મેં નારીને લીધે, ભવિષ્ય શું થશે શોચ્યું ના ચિતે;
શુભ થઈ ચુક્યો રત્ન ને પછી, ગિર હવે તપું તાપથી અતિ.
ભટકતો હશે ક્યાં ભુખ્યો થઇ, વિલપતો હશે ક્યાં દુઃખી થઈ;
તરસ ટાઢથી એ ઠરી જશે, વનપશુ થકી એ મરી જશે.

હાહરો— મુખે વચન ધારા વહી, નયન ધાર વહી નીર;
તવ નારદે દયા ધરી, દીધી નૃપને ધીર.

સવૈયો. નથી લાલ હવે નૃપ શોચ કરે કરી ભૂલ તદા ન વિચાર્યું રતી,
રતિ તો પણ કષ્ટ ન રાખ્ય હદે સુતને ફળ એથી થશે કમતી;
મતિ એની થઈ પ્રભુને ભજવા કરશે તન રક્ષણુ વિશ્વપતિ,
પતિ આપ મળી અહીં મોકલશે ફરી સંશય એ મહીં લેચ નથી.
ગીતિ— મુનીનું વચન પ્રમાણી, ભવિષ્ય એમજ ગિરમાં અનુમાની;
વાત નૃપે મન માની, વ્યથા કરી કંઇ કમતી મનમાંની.

લાવણી.

મુની વચન પ્રમાણે ધ્રુવ મધુવનમાં આવ્યા,
થઇ શુચી સ્નાનથી ધ્યાન ધરે ઝટ ફાવ્યા;
મંત્રે મન શુદ્ધી થતાં તુરત હ્રદે લાગી,
ભય ભૂખ નૃપા ગિંધની પીડા ગઇ આઘી.

નારદજીએ કાયા, વાચા ને મન ત્રણથી દરી સેવવા કહ્યું હતું, પ્રથમ કાયાથી, તે માટે શુચી દેશ મધુવન, તેમાં પણ કાયા વધુ શુદ્ધ થવા યમુનાં તટ; ત્યાં સ્નાનાદિક કરેથી કાયશુદ્ધિ થાય—તેથી વધુ શુદ્ધ કરવા મંત્ર આપ્યો. મનન કરનારને તારે તે ‘ મંત્ર ’ એ વાચિક સેવા—માનસિક સેવા એકદમ ન અને તેમ મનોભજ્યા થાય ત્યાંસુધી ખાતું પીતું પણ જોઇએ. તે જો પોતા માટેજ ખાય તો ભગવાનના વચન પ્રમાણે તત્ત્વઘંભુંજતેપા-પાયેપચંચાત્મકારણાત્ ‘ જે પોતા માટે રાંધે છે, તે તો પાપ ખાય છે. ’ યજ્ઞશિષ્ટાસ-નસંતોમુર્યંતેલર્વકીલ્લીપૈઃ યજ્ઞ-યજ્ઞન-પુજ્ઞન કરી પ્રસાદી લે તો સર્વ પાપથી વિશુદ્ધ થાય, ને શરીર પોશાય તે તો પેટામાંજ—મલકે ધ્યાન કરવામાં પણ તેજ મૂર્તિ વ્યાપાર કામ લાગે—આમ ત્રણગણું કામ ચલાવે તો નારદજી કહે છે.

एवंचायेनमनसा वचसाचमनोगतम् । पारिचर्यमाणो भगवान्भक्तिमपरिचर्यया ॥

पुंसप्रमायिनां सम्यग्भजतांभाववर्धनः । श्रेयोदिशत्यभिमतं यद्धर्मादिबुद्धेहिनाम् ॥

આ પ્રમાણે અંતઃકરણમાં વસનારા ભગવાનની મનવાણી તથા કાયા વડે. અને ભક્તિ સાથે સેવા વડે ઉપાસના કરે તો ભગવાન તે સારી રીતે ભજન કરનાર નિષ્કપટી ભક્તોના ભાવને વધારે છે; અને દેહધારીઓને ધર્મ આદિક ચાર પુરુષાર્થમાંથી જે ઈષ્ટ હોય છે તે પદાર્થ આપે છે. ’ ને તેથીજ તેવા તસરા પ્રયાસથી હું પણ “ ઉરે વરયા મીહરિ દઢ ધ્યાઉં, કદા કૃતાર્થ થાઉં એ ચાહું. ” તેમાં પણ ધ્રુવની કૃતાર્થતાજૂદા

પ્રકારની હતી, તેથી શ્રીનારદજી ત્યાં પોતાનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ બતાવી દે છે કે, આટલું બધું કરે છે તો ફળ શુંકામ નશ્વર માગે છે ?

વિરક્ત્યૈદ્રિયરતૌ મક્તિયોગેનભૂયસા । તંનિરંતરમાયેન મજેતદ્વાવિમુક્તયે ॥

પરંતુ મનુષ્યે મોટા ભક્તિભાવથી વિષયોની ઈચ્છા છોડી દઇ તેમાંજ નિરંતર પ્રીત રાખી મુક્તિ માટે સેવા કરવી જોઈએ, ને તેજ સાંભળી અમે ઠરાવ કર્યો ને આપને સંભળાવ્યો છે કે—

“ ઉદ્ધમ અવર મુઠી અનુ મંડું, પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાઉં. ઉરે.”

નારદજીનું વચન પરમ પ્રમાણુ છે, પણ તેમ થએલું હોય તેવું દ્રષ્ટાંત જોઈએ. તે મુક્ત તો કહેવા આવે, ને ન પણ આવે; પરંતુ જો ક્રુવજી સકામી એ ઉપાયથી કૃતાર્થ થશે તો સહેલાઈથી સિદ્ધ થયું કે નિષ્કામી તો થાયજ. તે માટે જીવો—જિતરોત્તર ક્રુવજી જ્યાં હરી સેવવા મંડ્યા કે, સેવાની સિદ્ધિના પ્રતાપે ભૂખ, નીદ્રા ઝીતતા ગયા, તેમ કાયા વાચાની ક્રિયા ઓછી થતી ગઈ, ને મનની સેવા વધતી થઈ—તે કેટલી ઝડપથી—

મંડાકાન્તા.—પહેલે માસે ત્રણ ત્રણ દિને, છે ફળાહાર લીધો,

ખીજે માસે ખટ ખટ દિને, પત્રનો ભક્ષ કીધો;

ત્રીજે માસે નવ નવ દિને, તીર્થ પીને ચલાવ્યું,

ચોથે ખારે દિન ક્ષય થતાં, વાયુ ખાવા ઠરાવ્યું.

હવે તો સમાધી સિદ્ધ થઈ ગઈ તે ખાર દિવસે ઉતરે ત્યારે શ્વાસ લેછે—એટલે કા-
યિક વાયિક મુર્તિ મંત્રની સેવાનો વ્યાપાર બંધ પડી ગયો, અંદર અજવાળું થવા માંડ્યું,
ને તે આનંદની અસરથી—

હાહરે.— માસ પાંચમે તો ઝીત્યા, ભૂખ પ્યાસ ને શ્વાસ;

એક ચિતે અપરાધતાં, અંતરમાં શ્રીનિવાસ.

અન્નમય કે પ્રાણમય બેજી કોશ છોડ્યા તે મનોમયની મદદથી વિજ્ઞાનમય એવા પોતે અમારા આનંદમયનો અનુભવ કરવા માંડ્યો, કે તેની અસર આત્માને વિજ્ઞાનમય એવા પોતાના જીવને થઈ, દેહમાં છતાં દેહના ધર્મ અસર કરતા બંધ પડ્યા. ભૂખ તૃષ્ણા ઉંધ ગયાં ને તે સાથે પોતાના આત્મા-જીવનો પ્રભાવ એટલો વધ્યો, કે તેણે દેહમાં અસર કરી દેહ ઊલટો-મહા પ્રતાપવાન થવા લાગ્યો, એવો કે—

ભુજંગ.

ઉભા થઈ રહ્યા પાદ અંગુષ્ઠ ટેકે, ડગ્યા ના જરી સ્થીર સાચીજ ટેકે;

ડગી ભૂમિ તે દીશના પાદ ભારે, સુરોં તેજથી જ્હી ગયા ચિત્ત ભારે.

પરમાત્માના સંગથી સમાગમ-સહવાસ-સામીપ્યથી પરમાત્માની શક્તિઓ તેનામાં આવવા માંડી—કાષ્ટમાંનો અગ્નિ પ્રકટ થયો કે કાષ્ટમાં તેના ગુણ આવવા માંડે, છેવટ કાષ્ટે અગ્નિજ થઈ જાય, તેમ કામ એવું વધી પડ્યું કે—

હરિગીત.

જ્યાં ફેરવે પદ બાળ કે તતકાળ તે ભણી ભૂ ડગે,

અચળો ચળે ખળખળે સાગર એક બાળકને ડગે.

હવે બાળક હું મુવ હું એમ રહ્યો નથી પણ ધ્યાતા ખ્યેયનું એકમ થઇ ગયું છે. બેનો સંયોગ થવાથી પ્રભુનું ધર તે ને પ્રભુ અંદર એટલે તે પ્રભુમય-પ્રભુનું રૂપજ થઇ ગયા સમજો. તત્ત્વમસિ એ વાત ખરી છે પણ તે 'હું' પાછું છુટે ને 'તું' પાછું 'તે' પણ સાથે જોડાય ત્યારે તે આંહી સિદ્ધ થયું. અંદર જે ખરા શરીરી છે, અરણી મથતાં અગ્નિ પ્રકટે તેમ મુવે સદાચાર્ય પ્રતાપ શુચીક્ષેત્રમાં દેશમાં શુભ કાયા વાચા મન કરી તેથી સવિધીયત્ન કરી પ્રભુ જીરમાં પ્રકટાવ્યા. વાત ખરીજ છે કે--

‘ઊરે વશ્યા મી હરી.’

અરે તે દેહને દેહી જીવનો અંતરના પરમાત્માના પ્રાકટયથી એટલો પ્રભાવ વધ્યો કે--

દેવો સરવ બેળા થયા ને ઇન્દ્રને વિનતિ કરી,

કોઇએ તપશ્યા આજ લગી એ બાળ જેવી નતી કરી.

પણ દેવોએ વિચાર્યું કે, ‘તત્ત્વમસિ’ નું પુરૂ જ્ઞાન હજી અનુભવસિદ્ધ નહીં થયું હોય; શરીરમાં હું તે મુવ હું-એમ જાણતો હશે માટે તેને છેડી જીવો, તપાસો, ડરાવો. તેથી.

ગીતિ—યામા ને કુખમાંડા, મહા માયાવી સુરોનીજ જાત;

કરવા લાંગ સમાધી, આવ્યા દ્રેષી રીઝાવવા નાથ.

ઇન્દ્રને રીઝાવવા આસુરી માયા ફાગટ માત્ર લાસે, તેવી જાણનારાનો વર્ગ દેવમાં પણ છે, તેમનાં નામ યામા, કુખમાંડા છે, તેમણે તોજ્ઞાન શરૂ કર્યું;

કોહરો— અતિ કુનીતિવાન કોઇ, બન્યો સુનીતિમાત;

ધરી કુપ્રીતિ દિલ પ્રતિ, જીવ્યો પ્રીતિ સાથ,

શિખરિણી

બની માતા રૂપે, કર્યો વર્ણો મુખે સાદ સરખો;

વહો પાસે આવી, ન અવર થકી જાય પરખો.

અરેરે ! એ બહાલા, દુઃખ અતિ ધરે અંગ શીદને,

કરે યત્નો દાલા, ફળ ચિત્ત ચત્તું આથી ન બને.

દીધું મહેણું શોખે, દિલ શિદ ધર્યું આવું વસમું;

મને નાંખી શોકે, કુર નવ દિસે કોઈ તું સમું.

ઉભો છે શું આવી, દુઃખમહો મુંકી મા તકડતી;

શકે શું તું ફાવી, હક નજ મુંકી વાત પડતી.

શાખી— પાંચ વર્ષના લાલ લાડકા શું બેઠો વન આવી,

રમવું લાણવું સ્વધર્મ મુંકી ફીયા કરે શું ચઢાવી;

દયા કરી જીર ઉરમાં તું ઉલ્લાસ તુરત આ માંની,

નહીતો પાડીશ પ્રાણ જોઈશ તું લાશ તુરત આમાની.

આ રીતે રૂપ, સાદ ને કથન પ્રસંગાનુસાર કરી મુવનું ધ્યાન ખેંચવા બનતું કર્યું પણ તે સાંભળ્યું છેજ કોણે ! અસર તો તે પછીના. કારણ—

કોહરો— મુવ હરિ રસ મીન છે, સુણે ન સુર બકવાહ;

રોઈ કળકળી કરગરી, થાક્યો કરી બક વાફ.

“ ઉરે વરયા શ્રી હરિ દ્રઢ ધ્યાઈ, કદા કૃતાર્થ થાઈ એ ચાહું. ” તે ધ્રુવ આ પછે કૃતાર્થ છે, કારણ ઉરમાં વસેલ હરીના અનુભવમાં અમારા આનંદના રસમાં કુબેલા છે. વૃત્તિ અંતરમુખ થઈ—આત્માની જ્ઞાન રશ્મી બધી તેનો અનુભવ કરે છે. અરે! આણુ આત્માનો અનુભવ થાય તો ભગવાન કહે છે—

યંદુઃકાચાપરંભમં મન્યતેનાધિકંતતં । યસ્મિન્સ્થિતોનદુઃસ્વેન ગુરુણાપિવિચારયતે ।

“જે આનંદ મેળાવ્યાથી પછી બીજો તેથી અધિક આનંદ છે, એમ માનતો નથી.” ક્યાંથી માને ? સંસારના આનંદ માત્ર—જે તેણે માનેલા—અનુભવેલા તે અલ્પ તુચ્છ ભાસે છે. બલકે તેનો અનુભવ એવું એકતાન કરી દે છે, એવી તેમાં તક્ષીનતા બનાવી દે છે કે, “ જેમાં સ્થિર થએલો મહાન કષ્ટથી પણ ચળાયમાન થતો નથી. ” જ્યાં મહાન કષ્ટ અસર નથી કરી શકતું, ને તે આણુ આનંદને અનુભવતાં તો અનંતના આનંદને અનુભવતાં બહારનો બગાડ શું ? ગમે તેટલો બલગાડ કે ગગગાટ થાય તોપણ તે શું અસર કરે ! ને ન કરે તો પછી શરીર ભલેને પ્રારબ્ધો ભાગવે, તેની મજ્જમાં શી રીતે ભંગ કરે ! ને ન કરે તો તે તે વખતેજ કૃતાર્થ થયો છે એમ શું કામ ન ગણાય ! તે માટેજ આ દેહે માગ્યું કે, આ “ ઉરે વરયા શ્રી હરિ દ્રઢ ધ્યાઈ, કદા કૃતાર્થ થાઈ એ ચાહું. ” કારણ જીવો ધ્રુવજી આગળ હજી વધુ ગડબડ તેમણે કેટલી કરી !

નારાય— વદ્ધા ફરીથી હુમ પાડી બાળ હાય હાયરે,
અહુ દીશાથી ઘેર રાક્ષસો આ ધાય ધાયરે;
કહ્યું ન માન્યું પુત્ર જે તું લાગી લાલ લાલરે,
વિનાશ થાય નાશ નાશ ખાય ખાય ખાયરે.

સવૈયા— ત્યાં પ્રકટયા દશ દીશ નીશાયર અંગ પ્રચંડ અતિ ભયકારી,
હુમ કરી કર શસ્ત્ર ધરી ધસતા કરતા તન ધાવજ કરી;
ગાજી રહ્યું વનને નભ બૂધમકી રહી તો પણ લાગી ન કરી,
શ્રીવર માંહી નિમમ્ન ધ્રુવે નવ આ ધુમધામ જરી ગણકારી.

ગીતિ— શીઆળ થઈને બૂંકયા, ગરજ્યા બનીને સિંહ—કરી—હારે ?
થાક્યા અધ્રુવ લોભી, હરિ ચિત રત ધ્રુવ કેમકરી હારે ?
પદ “ આજ સ્યામ મોહલીની ” એ રાગ.

થાકીને સુરો ગયા, તમામ ઈન્દ્રની પ્રતિ;
ગર્વ છોડી હાય જોડી, કાધી પાછી વિનતી. થાકીને૦ ટેક.
બાળ તેજ વધે જાય, આંચ હવે ન રહેવાય;
નવ રહ્યો ઊપાય હારી, કૃતિ ને મતિ ધૃતિ; થાકીને૦

ગીતિ— જે હરીને ઊર ધારે, તેના અરી સુર સુરપતિ પણ હારે;
અંત તેજ હરી શરણે, ગયા વદ્ધા ત્યાં વિનતિ સુપ્રકારે,

દેવદેવજગન્નાથ પરેશપુરુષોત્તમ । ધ્રુવસ્યતપસાતપ્તા સ્ત્વાંબયંજરંગનાઃ

જીવો ઉરે વસેલ હરી જ્યાં પ્રકટયા—ધ્યાતા ધ્યેયનું ઐક્ય થયું કે પછી દેવાને પણ દુઃસહ તેમની કરામાતે રહ, બલકે તેના શરીરનું તેજ પ્રભાવ—

વિનેવિનેકલાશેવૈઃશાશાંકઃપૂર્વતેયથા એમ ચંદ્રની કળા પેઠે ખુબી વખત જતાં વધતીજ નય છે. જે એ ક્રમ જરીજ રહેતો છેવટ—

“ પામી પ્રભુ ન પુરે પુરાઈ ” એમજ થાય. પરંતુ ધ્રુવને તો આ શરીર રૂપી પુર તો શું ? પણ પોતાના પિતાના પુરમાં ને માતાના ધરમાં પણ જવાનું હજી મન હતું; તેથી—તે તેમની ધારણા પ્રમાણે કૃતાર્થ થશે તેથી વધુ વધારો ન થતાં હવે આટલેથી એ વૃદ્ધી આંહી અટકવાની. તુરંતજ—

પદ “ દધ્યમે સુમતિ મતિ. ” એ રાગ.

દેવોનું દરદ સુણી શ્રીહરિ; આપી આપ દિલાસો ખાસો, થયા ગરૂપર સ્વાર;
ન કરી વાર, જગદાધાર, ચાલ્યા હરખ ધરી. દેવોનું.

નાથ કરવા સનાથ,ધરતો ધ્યાન જે મન સાથ, તે સાક્ષાત ભલિભાત;
આવી પાસે ઉભા ઉચર્યા, માગ માગ ધ્રુવ માગ,
ખોલ્યાં ભાગ, આપ્યો ભાગ, અનુરાગ ધરી. દેવોનું.

જે ધ્રુવના ઉરમાં હતા તેજ દેવની દ્રષ્ટિએ પડ્યા. પણ એક રૂપ પૃથ્વીપર ધ્રુવના ધ્યાન માટેજ પ્રકટેલ ને બીજું દેવોનું દરદ ટાળવા પ્રકટેલ; તેથી દેવોને તમારું દરદ કેટલી ઝડપથી ટાળું છું એવું બતાવવા તેજ રૂપ જાણે ગરૂડરૂદ થઈ પધારે છે અને ધ્રુવ પાસે આવીને ડેર્યું. તેમ બીજીગમ ધ્રુવને ધ્યાનનું ફળ આપવા કાળ આવી ચુક્યો એટલે હવે અંતરમાં દેખાતા હરિ અંતરધ્યાન થયા—તેવુંજ લાગ્યું. ને પછી શું થયું ? ઉરમાં વસ્યા તે બહાર આવ્યા, મનથી કલ્પતાં ધ્યાનમાં ગોઠવાતાં હવે સાક્ષાત થયા. તે હાલતા ચાલતા ખોલતા એ રૂપ રંગ શબ્દ શોભા સુગંધ અદૌકિક છે ! એટલા તપવાળા ને એવા શુચિનાજ અનુભવમાં આવે છે. એથીજ સાધારણુ રીતે આંખ કાનનો વિષય નથી અને છે એમ ખેજી વાતો તેના અનુભવ વિષે કહેવાય છે. સગુણુ નિર્ગુણુ વાદ જો છે, પણ ખેજી સાચા છે. તેનો અનુભવ અજ્ઞાનીને નહિ પણ આવા શુચિ-જ્ઞાનીને થાય છે. ધ્રુવજીને થયો ! કેવો ?

અભાગ.

એવી મીઠી વાણુ, કેઈ સુધાપાન, પડયું જેવું કાને જાગ્યો જ્યેષ્ઠે;
ખોલી નેન જોયું, તેવું મન મોહ્યું, જેમાં ચિત્ત પ્રોયું તે એ પોતે.
ગરૂડની સ્વારી, શંખ ચક્ર ધારી, ભુષણો છે ભારી કાંતિમાન;
જાણ્યા કોટી ભાન, આનંદ નિધાન, એને એ સમાન શ્લેષ ખાણુ.
વંદ્યા ઝટ પાદ, ઉભર્યો આલ્હાદ, ટળ્યા બધા બાધ ક્ષયા ધન્ય;
સ્તુતિ તણી વૃત્તિ, થઈ ચિત્ત પ્રતિ, પણ નથી મતિ (ન) ગતિ અન્ય.

ગીતિ—કથું ન સુઝયું ત્યારે, ફરી પદે પડી ગિયર્યા અદ્ય મતી,
મને મને મતિ આપો, કઈં સ્તુતિ જેથી તમને ગમતી.

જે કહેવાય છે મૂકં કરોતિ વાચાલં પંગુલચ્ચયતે ગિરિમ્,
યત્કૃપા તપદં વંદે પરમાનંદમાધવમ્ ॥

તે આંહિ દ્રષ્ટાંતથી સિદ્ધ થયું, ભગવાન પરાસર મૈત્રેયને કહે છે—

શંખપાતેનગોર્વેદ સ્તંપસ્પર્શકૃતાંજલીમ્ । ઉત્તાનપાદતનયં દ્વિજવર્યં જગત્પતિઃ

શાખી—શંખ મુખ તણો સ્પર્શ પ્રભુએ બાળકને મુખ કાઢો,
સ્તવનકાર મહામતિ જનોમાં શીશુને પ્રમુખ કાઢો;
તનનો મેલ મોહ સહુ મનનો ક્ષણમાં વિમુખ કાઢો,
સન્મુખ વદે સ્તુતિ જાણે કે અવર ચતુરમુખ કાઢો.

વસંતતિલકા.

જેને સ્તવી ન શકતા સુર ઇન્દ્ર જેમ. જેને સ્તવી ન શકતા સુર ગૌર તેમ;
જેને સ્તવી ન શકતા અજ શંભુ શેષ, તેને સ્તવ્યા શીશુ ધ્રુવે સહુથી વિશેષ.

કોહરો—હરિ વદ્યા દુઃખ દગિં હરી, મુખથી વર વર માગ;
શ્રીવરને વરવા તદપિ, ભાગ્ય ન આવ્યું ભાગ.

શાખી—સર્વ જાણનારને શું જણવું જણવું તદપી નાથ,
દુર્લભ પણ તું દે નથી દુર્લભ તુજને કોઈએ વાત;
રાજ્યાસન શું માગું પામે ઇન્દ્રે તમથી રાજ,
અનુચ્છીજી ઊત્તમ પદ આપો એવું ચહું મહારાજ.

સંસારી દ્વેષથી એક બીજાનું ચાહે છે. ધ્રુવજીને ભાઈ સાથે તકરાર હતી. પણ શ્રીહરિના સાચા જન જેના ઊરમાં હરિ આજ સુધી વસ્યા હતા, ને હાલે જેના સ્થામા દેખાય છે તે એવી માગણી કેમ કરે? પ્રભુ અન્યાયી દ્રેષીને સહાય પણ કેમ કરે! તેણે જે પદ કોઈનું પણ આજ સુધી ન ઠર્યું હોય, એટલે કોઈએ ભોગવ્યું ન હોય. તેમ તે એવું મોટું હોય, કે જેથી માતાનું મહેણું ભાગે, પોતે સભાગી તેના મુકાબલામાં ગણાય; એ રીતે તેમણે તો અપરમાને ઉત્તમ ભાઈ બેઠાનું જે હોય તે આપાદ રહે, ને પોતાને તેથી સારૂ પણ નવુંજ પદ મળે એમ ચાહ્યું. એરીતે સંસારી દ્રેષી, માની લોકાને મુકાબલે એ માગણી સારી-તેથી તે કૃતાર્થ થયા માને. પણ બેશક ખરા કૃતાર્થ તો નહીંજ. કારણ ‘**પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાડી**’ એમ માગ્યું હોત તો મળત. ન માગ્યું તેનું કારણ અહીં પ્રભુજ ઉઘાડું પાડે છે.

શાહુલ.

ઇચ્છા બાળ તણી સુણી હરો વદ્યા. ધાર્યું બધું એ થશે,
પૂર્વે તું દ્વિજબાળ ભૂપ ભુવને, જનતા લીલાને મસે;
લક્ષ્મીમાં ચિત્ત હોય ભૂપ સુતની, દેખી બધી સમૃદ્ધી,
તૃણા એ ઊરમાં રહી તન ગ્રહી, આજે ચહી તે વદી.

આ રીતે-ક્ષત્રી-રાજકુમારનો દેહ—જન્મતાંજ ઊગ્ર લક્ષ્મી—ને તેના ફળમાં રાજ્યાસનની આસક્તિ—એ બધાનું મૂળ પૂર્વે જન્મની શેષ રહેલ વાસના રાજકુમારના સંગને લીધે થએલ તે હતી. નહિ તો ભગવાને ત્યાંજ જણાવી દીધું છે કે—

માપારાધ્યનરોમુક્તિ મવામોગ્યવિલંબિતમ્

મારું આરાધન કરીને નર સઘ મુક્તિ પામે છે. એ તો પ્રભુ ઝટ આપે છે. પણ

ધ્રુવે તે માગ્યું નહીં. કારણ તેમને પૂર્વ વાસનાનું બંધન હતું; પૂર્વ જન્મે ભક્તિ કરી રાજકુમારનું રાજ્યનું સુખ મેળવવા મન કર્યું હતું. આપણે તે ઊપરથી બોધ લઈ ઊપરનું વચન સ્મરી આ ચઢીએ છીએ તે બરાબર છે કે—

પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાઈ; ઊરે વશ્યા શ્રી હરિ દ્રઢ ધ્યાઈ.

ભકતે તો અપરમા ને બ્રાતાનું મંગળ ચાહ્યું, પણ તેને દષ્ટ તો તેમના નિમિત્તે મળી ચુક્યું હતું. તે અપરાધ પ્રભુએ માફ ન કર્યો, તેમનું ભવિષ્યે ત્યાંજ કહી દીધું કે જેની માતા આવી ગર્વીષ્ટ ને અવિચારી છે, તેનું શિક્ષણ પુત્રને પણ તેવુંજ; ખરી અભાગીણી તે દુર્બુદ્ધિજન, ને તેથી તેનો પુત્રજ ખરો અભાગી આખર ઠરવાનો છે. કેવી રીતે તે કહી દીધું—

વસંતતિલકા.

જન તું ભલે ઘર પ્રતિ અતિમાન થાશે, આજેથી મોહ ફરીથી મતિમાં ન થાશે; બ્રાતા શીકાર રમતાં વનમાં મરાશે, માતા વિખુટી રખડી દવમાં દગાશે.

એટલે જે પિતાના આસને બેસવાને મનોરથ કરેલ તે પણ સફળ થશે. તેકવી રીતે —કે ભાઈને અપરમાનું તો આવે હાલે સમાધાન થવાનું તેમ—

તોટક.

તણ રાજ્ય પિતા વન નિસરશે, સરશે તવ અર્થ ભૂમી વરશે;

વરસે છતરીશ હજાર થશે, નભશે તુજ રાજ્ય યથેચ્છ થશે.

સૂર્યાસોમાત્તયાંભૌમા ત્સોમપુત્રાદ્બૃહસ્પતેઃ । સર્વેષામુપરિસ્થાનં તવદત્તમયાધ્રુવ ॥

કેચિચ્ચતુર્યુગં યાવત્કોચિન્મન્વંતરંસુરાઃ । તિષ્ઠંતિ ભવતોદત્તા મયાવૈકલ્પસંસ્થિતિઃ ॥

સુનીતિરપિતેમાંતા ત્વદાસન્નતિનિર્મલા । વિમાનેતારકાભૂત્વા તાવત્કાલંનિવત્સ્યતિ ॥

સૂર્ય-ચંદ્ર તો શું ? પણ સાથી જિંચું સ્થાન તે પણ આ કલ્પ પર્યંતનું ને વળી ત્યાં માતા-જેના પ્રતાપે આ પ્રભુદર્શન થયાં તે પણ સાથે-પોતે માને સભાગી કરવા સંકલ્પ કરે તે પણ છેક સુધી-એ રીતેવર મળ્યો ને કુતાર્થથયા, તેજાણીનેજ કહ્યું છે કે—

“ ઊરે વશ્યા શ્રીહરી દ્રઢ ધ્યાઈ, કદા કૃતાર્થ થાઈ એ ચાહું ” તે પછી જે વધુ કહ્યું “ જિઘમ અવર મુકી અનુ મંડું, પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાઈ ” તે શા માટે ? આંહિજ જુવો—

ગીતિ—વર આપી શ્રીવર તો, ધ્યાન-દ્રષ્ટી-થી અંતરધ્યાન થયા;

ભાન આવ્યું તવ ધ્રુવજ, અંતે રાજ અંતરમાં ન થયા.

કારણ જે ઊરમાં પ્રભુ પ્રકટયાનો આનંદ અનુભવ ને તેની સીમા રૂપ જે પ્રત્યક્ષ દર્શનનો લાભ, તે હવે દ્રષ્ટી ને હૃદય બેઠેમાંથી ગયો; ત્યારે સમજ પડી કે—

હાહરો—જગ સુખની લાલચ કરી, ઝટ ન ચાહું હરિધામ;

એ ધ્રુવને સાલ્યા કર્યું, ઊરમાં આહું જામ.

કારણ તે નશ્વર ને દુઃખમીશ્ર—પ્રાકૃત સુખ લેશવાળું ક્યાં ને અખંડ અજ્ઞાનંદ ક્યાં ? અનુભવ મેળવીને ગુમાવ્યો. પસ્તાવાના ધણા શ્લોક છે, ત્રૈત્રય વિદુરજીને કહે છે કે, કાંઈ બધા ન મારા જેવા ભાગ્યશાળી હોય કે જે એમજ ચહે ને કરે કે—

હિલમ અવર મુંડી અતુ મંડ', પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાઈ.

તાત્પર્ય કહેવાતું કહેવાઈ ગયું; પણ ઊપસંહાર કરી લઈએ—

શાખી—ધ્રુવ વિયોગથી નૃપ પસ્તાતો સુખે ન પીતો ખાતો,

હરિ મળ્યા સુનને એ તેણે સુણી લોકથી વાતો;

મરતાં જીવાડવા વદતા માંન્યું પહેલું મનમાં તો,

નારદજીએ પુરી શાખ તવ ઉદયો હરખથી ધાતો.

શાફુલ—આઠ્ઠા સત્વર ભૂપ સંગ શૌર્ભોકા, માંહી બેજી નાર છે;

સેના ને પુરલોક થોક ગરજે, વાદીત્ર ગાનાર છે;

દેખી દૂરથી દીવ્ય પુત્ર ઝગતો, બેટયા ધસ્યા ભાવથી'

ત્યાં ઝંખાઈ ગઈ સુરચી શું મળું, પાપીષ્ઠ શા ભાવથી !

માલિની— પિતૃ પદ શૌરનામી, ધ્રુવજી સદ્ય ધાયા,

પ્રથમ સુરચી કેરા. પ્રેમથી પાદ સાથા;

તુજ વચન વડે મેં, જાત મારી સુધારી,

ગણું ગુર નર્થો ચિત્તે, લેશ મા રીસ ધારી.

હરિગીત— વનમાં ગુમાવેલ વત્સની મા દીન ગૌ સમ દુખી,

આજે અચાનક તેજ સુતને સભાગી થઈને મળી;

દુર્ભાગીને કીધી સભાગી સભાગી સુત સાંપડ્યો,

પદમાં પડ્યો તેને ઉપાડી જાતીની સાથે જડ્યો,

પદ રાગ 'ખમાચ.'

માના મનમાં મોદ ના માય.

ટેક.

ફરી દાખે ઉર ફરી જીવે મુખ, કર શીર ધરી ધરી ના ધરાય.

માના.

ચુંબન કરે ભરે નયને જળ, ગણે સ્વપ્ન સત્ય ન મનાય.

માના.

વને વાઘ વરમાં વિચરેલો, ક્યાંથી કુશળ ફરી જણાય.

માના.

નહાનો આવ્યો વલ્લો બાળ શીર, અભિષેક એ દુષ્ટે થાય.

માના.

ધન્ય માત એ ધન્ય સપૂત એ, સુર જન હજીએ ગુણો ગાય.

માના.

શાફુલ—બ્રાતા મિત્ર ગુર જનો પુર જનો. બેટયા પછી ભાવથી,

આઠ્ઠા સ્વાર્ણ કરી ફરી પુર પ્રતી, ભૂપાલના લ્હાવથી;

શૃંગારી નગરી વધાવી કુસુમે, લે વારણું સુંદરી,

આનંદે જિભરાઈ સર્વ નૌરખે, ધ્રુવને ઉમંગે કરી.

વસંત.

જેને ન કોઈ કરતું પુરમાં પ્રણામ, જેતું ન માત પિતૃએ પણ રાખ્યું માન,

તે એજ મા પિતૃને પુરથી પુજાય, શ્રીકંથ સેવી તરણું પણ મેર થાય.

શાખી— શ્રીવર રીઝે શી બાકી રહે પામ્યા ભૂપર રાજ્ય,

મુખા પછી મળ્યું સર્વ દેવના સ્થળથી ઉપર રાજ્ય,

પ્રલય સમય તે ક્ષય થાતાં પણ દશેજ મુવ નારાજ,
શ્રીવૈકુંઠમાં સંગ રાખશે સદૈવ જગના રાજ.

એ રીતે માતા નારદથી શ્રવણ-પાછી મનન ને તેનું ધ્યાન—નિદીધ્યાસન કર્યું, તે
પરમાત્માનું દર્શન પણ થયું. તે ક્યાં ? પ્રથમ પોતાનાજ ઊરમાં. તે શાથી ? બહાર
પોતાની બનાવેલ મૂર્તિની પુજનથી, તે અંદર પ્રકટી ત્યારે વિશેષ પ્રાદુર્ભાવ થયો તેજેમય
થઈ ને—તે પાછી જ્યારે બહાર દીડી ત્યારે જાણ્યું કે જે ઊરમાં વસ્યા છે તે મૂર્તિમાં
રહેલ હાલતા ચાલતા બોલતા ચતુર્ભુજ ધનશ્યામ ઇત્યાદી રૂપરંગ આકાર વસન ભૂષણ
આયુધવાળા શ્રીહરિજ છે, ને તેથી તે તું છે કહ્યું તે પણ ખરું છે. આપણે તેનું મંદર
ને અંદર તે મૂર્તિ છે, જે બહાર પણ છે, બધે છે, બધું છે.

આ રીતે ઉપનિષદ પુરાણ અનુભવ ઇતિહાસ બધું એકકંઠ છે ને તેનો સાર ખેંચી
જે પ્રહણ કરવાનો તે આદી મધ્યે ને અંતે એજ કે—

ઊરે વરયા શ્રીહરિ દ્રઢ ધ્યાઉં, કદા કૃતાર્થ થાઉં એ ચાહું;
ઊઘમ અવર મુંઝી અનુ મંડું, પામી પ્રભુ પુરમાં ન પુરાઉં. ઉરે.

સમાપ્ત.

પૂર્વરંગ.

પદ રાગ સૌરઠ “ એકપલ નીંદીયાં ન આઈ ” એ દશી.

સજ્જન શ્રીહરિનેજ સ્મરી લ્યા લાઈ,

શીદ રહો છા સંસારમાં લોલાઈ લોલાઈ.

શ્રીહરિનેજ. રેક.

સહેલો સમરવો, દેવ અમરનો,

સંકટે સંભારે આવે ધાઈ, મુખદાઈ.

તમે શ્રીહરિનેજ.

સજ્જન પ્રત્યે પ્રશ્ન છે કે—“ શીદ રહો છા સંસારમાં લોલાઈ ? ”

સંસારમાં સૌ છીએ પણ ‘ લોલાઈ ’ રહીએ છીએ તે ઠીક નથી કરતા. કારણ
લોભમૂલાનિપાપાનિ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પણ નરકના ત્રીપોળીઆમાં કામઃક્રોધસ્તથાલોભઃ
એમ છેલ્લે તેને ગણાવ્યો છે, ને તેને દ્વારઃનાશનમાત્મનઃ એમ મહા અનર્થકારી કહ્યો છે
કરી કહી ગયા છે ‘ બે લોકે ભુગડે લોલ ’ એટલે આ લોકમાં પણ તે નુકસાન કરનાર
છે. પછી તેને શામાટે ધારવો ? તેને છેક છોડી દેવાથી કાંઈ સંસાર બગડી જતો નથી,
મુધરે છે. ખુદ શ્રીકૃષ્ણ કહે છે—

યદચ્છાલામસંતૃષ્ટો દ્વન્દ્વાતીતોવિમત્સરઃ ॥

સમઃસિદ્ધાવાસિદ્ધૌ ચ કૃત્વાપિનનિબંધયતે ॥

‘ સહજ મળે તેથી સતોષી, સુખ દુઃખથી બેદરકાર, મત્સર વિનાનો, અને ઈ-
ચ્છિત વાત સિદ્ધ થાયે કે અસિદ્ધ એ તેના મનથી સરખું’ છે, તે કર્મ કરે તોપણ બંધાતો
નથી.’ એમ માલીકેજ કહ્યું છે, છતાં તેમ ન કરીએ એમ શા સાર થવું જોઈએ ? માટે
કહ્યું.

“ શીદ રહોં છો સંસારમાં લોભાઈ. ”

‘ સમજ્યા છતાં નથી સચવાતું’ તેનું કારણ કુસંગ છે. ખીળને તેમ કરતાં જોઈ
જોઈ કરાઈ જવાય છે, તે માટે એક ‘સીકંદર’ જેવા જગ વિજયી મહારાજને
ઉદ્દેશી કવિ કહે છે—

“ યહ દુમ ધડા સાથ લીયે, ક્યૌં શીરતા હૈ જંગલ જંગલ, ”

“ એક તીનકા કામ ન આવેગા, મઓકુદ્દ હુવા જખ અંન ઓર જલ, ”

“ ઘર બારી અટારી ચૌ બારી, કયા ખાસા તન સુખ ઓર મલમલ, ”

“ કયા ચિતવન પરદે ફરે નયે, કયા લાલ પલંગ કયા રંગ મહલ, ”

“ સખ હાઠ પડા રહેજવેગા, જખ લાદ ચલેગા બનજરા. ”

“ મગર ન હો તલવારોં પર, મત ભૂલ ભરોંસે હાલોં કે; ”

“ સખ પટા તોડકે ભાગેગે, મુંહ દેખ અજલકે ભાલોં કે, ”

“ કયા ડખ્ખે મોતી હીરે કે, કયા દેર ખમ્મનેં મોલોં કે, ”

“ કયા ભુચકે તાશ મુજકરકે, કયા તખ્તે શાલ દુશલોં કે, ”

“ સખ હાઠ પડા રહેજવેગા, જખ લાદ ચલેગા બનજરા. ”

“ કયા સખ્ત મકાન બનાતાહૈ, ખમ તેરે તનકાહે પોલા, ”

“ તું ભાંચે કાટ ઉઠાતાહૈ, વહાં તેરી કખરનેં મુંહ ખોલા. ”

“ કયા રેની ખંડક રૂંડ બડી, કયા ભુજં કંગુરે અન મોલા, ”

“ ઘટ કાટ રાહ તોંપે કિલ્લે, કયા શીશે ઓર દારૂ ગોલા, ”

“ સખ હાઠ પડા રહેજવેગા, જખ લાદ ચલેગા બનજરા. ”

કહેવાય છે કે મહમદ ગીજનવીએ મરતી વખત નસીયત કરી હતી કે મારો
‘ જનાજો’ અમુક રીતે કાઢજો; ને તેજ પ્રમાણે તેને કાઢ્યો, ત્યારે સૌથી આગળ
‘લશ્કર’ પછી ‘વૈદો’ પછી ‘મંત્રી જત્રી,’ પછી ‘સગા સ્નેહી,’ પછી ‘બધો ખમ્મનો,’
ને છેવટ પોતે જનાજમાં સુતેલ. તે આખું શરીર ઢાંકેલું પણ બે હાથ બેગી તરફ બહાર
ઉઘાડા ! ! તાત્પર્ય કે કશું કામ ન આવ્યું ને છેવટ—

“ બાંધી મુઠી આનો પેં પસારી હાથ જનો હૈ. ”

તે પર ખીજે કવિ કહે છે—

धनानिभूमौपशवश्चगोष्ठे भार्यागृहद्वारिजनःस्मशाने ॥

देहश्चितायांपलोकमार्गे कर्मानुगोचछतिजीवणकः ॥

ધન ભૂમિમાં, પશુઓ તેમના ગોષ્ઠામાં, સ્ત્રી ઘરના બાર સુધી ને જનો સ્મશાન
સુધી, છેવટ દેહ ચીતામાં પુરો થાય છે, એટલે પરલોકને પંથે પડતાં જીવ પોતાનાં
કર્મને લઈને એકલોજ જાય છે. આ કાંઈ અગણી વાત નથી, માત્ર યાદ રાખવું
જરૂરતું છે. તે માટે પણ જોઈએ છીએ કે—

ગિરધારીના ગરબાનો રાગ.

‘ મરવું છેરે, એ નવ ભૂલી જવું, શરણું શ્રીવરતું સહવું. ૨૬.
 ન પ્રમાણ વડા નાનાનુંરે, નથી નક્કી રોગી સાળનુંરે;
 આવતું અચાનક છાનુંરે, તે માટેરે, જલદી સજ થઈ જવું. શરણું.
 જન નિત્ય જય છે ચાલ્યારે, બહુ ગયાં આપણાં બહાલારે;
 જેમણે વૃથા વય ગાળ્યારે, તે સહુનેરે, પડ્યું હશે પસ્તાવું. શરણું.
 સહુ સ્મશાન જ્ઞાની થાતારે, પણ ક્ષણમાં ભૂલી જાતારે;
 એ મૂર્ખમાં લેખાતારે, નવ એવાંરે કદી આપણે થાવું. શરણું.

અર્થાત્ યદ આપુ છું કે—

“ શીદરહો છો સંસારમાં લોભાધ્યાધ્યાધ, તમે શ્રી હરિનેજ સ્મરી દ્યો ભાઈ.”
 કારણ પરલોકનું ઓસડ—

જાદીનપરેગોકામ જમકેજસુસનતે ॥ તાદીનતીહારેકામ રામનામઆવેગો ॥

સૌ જાણે છે કે તે વેળા—વિશ્વપોતંવિનાનાન્યત્કિંચિદસ્તિપરાયણં ।

અરે ! પ્રત્યક્ષ વહોવટ જેમએ છીએ કે, તે વખત સંસારથી વિરક્ત કરી, પાસે વાલની વીંટી પણ ન રાખી, દ્વાર સ્નાન કરાવી, તીલકમાળા ધરાવી, તુલસી તીર્થ આપી. છેવટ રામ નામ સંભળાવે છે, ને તેનું મોટેથી સ્મરણ કરી તે જીવને કરાવે છે. તેને પડધો તે દેહ છોડી જય તોપણ છેક તે દેહને સ્મશાને પહોંચાડતાં સુધી હરિ સ્મરણ જારી રાખે છે. ને તેથીજ સૌ આ રહસ્ય સમજે છે, એ સિદ્ધ થાય છે. પણ એના ઉપયોગ ‘આગ લાગ્યાં પછી કુપ ખોદાવે’ એવો થાય છે. માટે સંસારમાં રહીને કર્તવ્ય કરે જમને ભગવાનનાજ શબ્દોમાં—

તસ્માત્સર્વેષુકાલેષુ મામનુસ્મરયુધ્યચ ॥

મયપરિતમનોબુદ્ધિર્મામેવૈવ્યસ્યસંશયમ્ ॥

તેટલા માટે સર્વ કાળમાં માંડે સ્મરણ કરે જ ને યુદ્ધ-કર્તવ્ય કર્મ-જે વખતે જે જાતનું હોય તે-તેપણ કરે જ-કેમકે કૃણ સ્મરણથી છે. તેમાં કામ મન બુદ્ધિનું; તે માટે જ હરિ પોતે કહે છે. મારામાં જેણે મન બુદ્ધિ અર્પણ કર્યા તે મને પામે છે એમાં શક નથી. ખુઃ માલીક નિઃસંશય આજ્ઞા—વચન છે માટે એ—

‘ શ્રીહરિને સ્મરી દ્યો ભાઈ.’

આમે પણ મન નવરૂં તો રહી શકતુંજ નથી.

એની મેળે ઉઠ્યાં કરે જગના વિચાર,

એક પછી બીજે કેમે આવે નહીં પાર;

તેને એવા ફેગટના વ્યાપાર—ટેવ—થી વાળી—

નવરાશમાં કુતર્ક કર્યાની ટેવ સમૂળી ટાળોરે,

અનુ તમામ વખત પુરસદનો હરિભજનમાં ગાળોરે.

અને છેવટ

તો એમાં

કહણ શું છે ? કવિ કહે છે—

નારાયણેતિ શબ્દોસ્તિ વાગસ્તિ વશવર્તીની ॥

તથાપિ નરકે ઘોરે પતંતિ હેતદ્દમુતં ॥

“નારાયણ” એવો સરલ શબ્દ છે, વાણી પોતાના વશમાં છે—તેમ છતાં ધોર નર્કમાં લોક પડે છે, એ અદભૂત છે ! તેનું કારણ એજ—

“ શીદ રહો છો સંસારમાં લોભાઈ ? બાધ લાઈ ! ” તેમ ન કરો તો—આ વાત સહજ બને કે “ શ્રી હરિનેજ સ્મરી હ્યો લાઈ. ”

એ શ્રમ સાર્થક છે, એમાં સંદેહ ન કરવા ઉપર શ્રીહરિનુંજ વચન છે, ને તેથીજ ઠરે છે કે, “સહેલો સમરવો દેવ અમરનો”

સાથી મ્હોટો તે જેમ શ્રીમન્ તરીકે તેમ મનથી પણ મોટો છે—કેવો કે—

‘ સંકટે સંભારે આવે ધાઈ મુખદાઈ, તમે શ્રીહરિનેજ સ્મરી હ્યો લાઈ. ’

દેવતાઓને સંકટ પડ્યું ને તેમણે બ્રહ્મા દ્વારા પ્રાર્થના કરી ત્યારેજ મધુરામાં પ્રકટયા—તે વેળા બ્રહ્માએ સ્તુતિ કરતાં કહ્યું છેજ કે—

સત્વંચિશુદ્ધંશ્રયતેભવાન્સ્થિતૌ શરીરિણાંશ્રેયઽપાસનંવપુઃ ॥

વેદક્રિયાયોગતપઃસમાધિભિઃસ્તવાર્હણયેનજનઃસમીહતે ॥

‘આપ શુદ્ધ સત્વમય શરીર—જગતની રક્ષા કરવા વેળા ધારણ કરો છો, ત્યારે લોકો—વેદ, ક્રિયા, યોગ, તપ, સમાધિ વગેરેથી આપનું યોગ્ય સેવન કરી ફળ મેળવી શકે છે. ’ પણ બીજા શ્લોકમાં ત્યાંજ કહે છે કે, જે તેવી કૃપા ન કરે તો—આપ છો એવી પ્રતિતી અમને સ્વબળે ક્યાંથી થાય ! તો પછી વિશેષ આપના ગુણસ્વભાવની તો વાતજ શી ? પરંતુ

‘ હીત કરનાંહિ સ્વભાવ પ્યારે, લક્ષ્મીવરકા હીત કરનાં હિ સ્વભાવ. ’

કેટલી પ્રકરે હિત કરે છે એ ગણ્યું ગણાય તેમ નથી. તો પણ કહ્યું છે કે—

શાસ્ત્રૈરનાદિનિધનૈઃસ્મૃતિર્ભિસ્ત્વદીય દીવ્યાવતારચરિતૈઃશુભયાચદૃષ્ટયા ॥

નિશ્રેયસં યદુપકલ્પયાસિપ્રજાનાં સાત્વત્કૃપાજલાધિ તલ્લજવેલ્લિતશ્રી ॥

અનાદિ નિધાન એવાં વેદ શાસ્ત્ર સ્મૃતિ વગેરે, ને આપના દીવ્ય અવતાર, ને ચરિત્રોથી દયાળુ દ્રષ્ટી વડે આપે જે જે પ્રજાનાં કલ્યાણ કર્યાં છે તે આપના કૃપાના સાગરની છોજો છે. સમુદ્રની છોજોનો પાર, તો પરમાત્માની ચેતનો પ્રત્યેની કૃપાનો પાર તે જેમ પરંપરા બીજા દ્વારા તેમ જાતે કરવામાં પણ કયાશ નથી રહેતી, બલકે તેમાં નાનું મોટું જોવામાં નથી આવતું. એતો ‘દેખા કલ્પ તર’ એવા છે. શ્રીમત્ ભાગવત દશ-મસ્કંધમાં કથા છે કે છેક દ્વારકાંથી મુદામ ચાલી સાથે સાત્વિક મહર્ષીમંડળજ જનક પુરમાં પોતાના ભક્ત રહેતા હતા. તેમને દર્શન દેવાસાગર ત્યાં પધાર્યા ને ત્યાં પણ એક રાત્રીને એક રાંક બ્રાહ્મણ એ સરખા ભાવવાળા ભક્ત હતા તો પોતે—

મગવાંસ્તદભિપ્રેત્ય દ્વયોઃપ્રિયચિકીર્ષયા ॥ ઉભયોરાવિશદેહ મુખાભ્યાંતદલક્ષિતઃ ॥

બેઉનો અભિપ્રાય જાણીને બેઉનું ઇચ્છીત કરવા એકે ન સમજે તેમ પોતાનાં તથા બંધી સંગની મંડળીનાં બેવડાં રૂપ કર્યાં ને બેઉને ધામે એક સાથે સ્વારી ચાલી ! ને સાથે સેવા પણ લીધી ! ! અરે ! ગોપી માત્ર માટે એકે એકેક થયા ! તે તો રાસ વેળાજ, પણ નારદજીએ નજરે જોયું કે દ્વારકાંમાં સોળ હજાર એક સો આઠ જુવનમાં—

“ એક હરિને અનેક ધામે એકજ વખતે દીઠા, ”

“ સધળે સમાન સોહામણા લાગ્યા મનને મસ મીઠા; ”

“ નારાયણ નર ચેષ્ટા કરતા પુરે સૌની આશ, ”

અહા! પણ તેમાં પણ શું વિશેષ છે દેવર:સર્વભૂતાનાં હૃદયેર્જુનતિષ્ઠતિ બલકે નતદસ્તિ-
વિનાયત્સ્યાન્મયાભૂતંચરાચરં એના વિના ક્યાંહી કશું નથી. ને ત્યાં પણ ‘ પૂર્ણ ’ છે. એટલે
આખા વિશ્વનું ભરણુ એરીતે કરવાથી ‘ વિશ્વંભર ’ નામ છે. પચામ્યન્નંચતુર્વિધં એમ
પોતે માહે વશીને વગર કહે ગુપ્ત પણ કૃપા કરે છે-પાળે છે. તો પછી સમરે તેને માટે
તો શું આશ્ચર્ય કે “ સંકટે સંભારે આવે ધાઈ સુખદાઈ. ” એટલે કે તેવી ચેષ્ટા કરતાં
દેખાઈ સ્વજનને સંતોષેજ. માટે ‘ શ્રીહરિનેજ સ્મરી દ્યો ભાઈ ’ અને તે સ્મરણનું
મહાત્મ્ય એટલું બધું છે કે—

આર્ત્તાવિષળ્ળાશિથિલાશ્રમીતા ઘોરેષુચવ્યાધિષુવર્તમાનાઃ ।

સંકીર્ત્યનારાયણશબ્દમાત્રં વિમુક્તદુઃખાઃસુખિનોભવંતિ ॥

“ આર્ત હોય, ખેદ યુક્ત હોય, શિથિલ હોય, બચબીત હોય, મહામંદવાડમાં પડ્યો
હોય; પણ માત્ર “ નારાયણ ” શબ્દનું સંકીર્તન કરે કે તે દુઃખોથી છુટેછે-એટલુંજ
નહી પણ સુખી થઈ જાય છે. ” અળભેલની સ્થિતિ એવીજ હતી-એક નહીં પણ આ
બધાં લક્ષણ હતાં; ને તેણે માત્ર ‘ નારાયણ ’ શબ્દજ, તે પણ ભાવથી નહીં પણ
ઊચ્ચારણ કર્યો, તો તેનાં દુઃખો જઈ સુખો થયાં-એટલે તે કૃત્ય દુઃખ જવાનું ને સુખ
થવાનું બીજા થયું; ત્યારથી ચેત્યો ને પછી મંડ્યો તે છેવટ સદા સાર છુટી ગયો. વળી
તેથી પણ વધુ સારો દાખલો-વધુ દુઃખમાં હોઈને વધુ સુખમાં ને સઘળ જનાર એવો
ને તે વળી મનુષ્યનો પણ નહીં; અળભેલ તો મનુષ્ય, મૂળે બ્રાહ્મણ દેહ, પૂર્વના સારા
સંસ્કાર. કઈક વર્ષ સ્વધર્મ પણ શ્રેષ્ઠ પાળેલ; ને તેનીજ નારાયણ નામ પર એવી પ્રીતિ
રહેલ કે પોતાના બહાલા પુત્રનું તે નામ પાડ્યું; ને અંતે કાંક તે કારણ ને કાંક પ્રજ્ઞ
પાર્શદ દર્શન એ કારણ એમ બસરી મદદ થઈ-પણ આજે જે દ્રષ્ટાંત દેવાનું છે, તે તો
ભણે ગણે શું ? પશુ દેહ સુધી પહોંચી તેમાં વૃદ્ધ થઈ ગયેલ, જેને કાઈની કશી મદદ
તો નહીંજ, પણ જે સંસારીનો વડો હતો તે પણ એકે એકે બધાં તણ ગયાં, ને પોતે
પણ છેક બળ પરવારી સમય પણ એટલોજ બાકી કે—

“ છીનભર સૂંઢ રહી જલ બાહેર, તખ હરિ નામ પૂકાર્યો; ” પણ તુરત

“ નાથ કેસે ગળકો બંધ છુડાયો ? ” તે ઉપર કહ્યાં તેવાં બધાં દુઃખવાળો તે
હતો ને તેણે માત્ર નારાયણનું સંકીર્તન-એટલે બેશક રૂડી રીતે કીર્તન કર્યું-તો સદા
દુઃખમાંથી તેને છોડવા ને સદાના સુખમાં જોડવા—

“ સંકટે સંભારે આવ્યા ધાઈ સુખદાઈ, માટે હરિનેજ સ્મરી દ્યો ભાઈ. ” આ-
ખરે કાઈ કામ નહીં આવે, એ પણ એ ઉપરથીજ સમજશો કે—

“ શીઠ રહોછો સંસારમાં લોભાઈ બઈ ભાઈ, તમે શ્રીહરિનેજ સ્મરી દ્યો ભાઈ ”
કથા પરમપ્રમાણભૂત છે-કારણ ભારતમાં પાંચમો વેદ, તેમાં પણ એ સાગરમાં પાંચ રત્ન
તેમાંનું એક “ ગણેન્દ્રમોક્ષ ” શ્રી ભાગવત પણ એ રીતેજ વર્ણન આપે છે તે વાંચો
ને પછી એજ સાર કે—તમે શ્રીહરિનેજ સ્મરી દ્યો ભાઈ.

—શ્રી ગનેન્દ્રમોહન આખ્યાન.—

મંગલાચરણ.

નક્રગ્રસ્તપદંસમુદૃતકરં બ્રહ્માદિદેવાસુરાઃ પાલ્યંતામીતિદીનવાક્ય કરિણં દેવેષ્વશક્તેષુયઃ
માર્થૈષીદૃશિતસ્યનક્રહનને ચક્રાયુધઃશ્રીધરો આર્તત્રાણપરાયણઃસમગવાન્નારાયણોમેગતિઃ

શાર્દૂલ વિક્રિયીત છંદ.

જુડે ઝાલી લીધો પગે ગજ જદા, બ્રહ્માદિ દેવો બધા;
રક્ષો એમ રડ્યો બની દૌન છતાં, કોઈ ન ધાયા તદા;
ના બહીજે કહી નક-ચક્ર કરમાં, ધારી હથેયો તે પતિ,
આર્તત્રાણ પરાયણ અનુ તણા, નારાયણા છે ગતી.

એ દ્રષ્ટાંત સંભારીને—

પદ રાગ સોરઠ.

સજ્જન શ્રીહરિનેજ સ્મરી હયો ભાઈ,
શીદ રહો છો સંસારમાં લોભાઈ બાઈ ભાઈ. તમે શ્રીહરિનેજ રેક.
સહેલો સમરવો દેવ અમરનો,
સંકટે સંભારે આવે ધાઈ, સુખદાઈ. એવા શ્રીહરિનેજ.

શી રીતે ? એ બનાવ ક્યાં બન્યો ? તે વિષે કથા ચલાવીએ.

(શ્રીમહાભારત દાન ધર્મ શાન્તિ પર્વ. શ્રીમત્ ભાગવત સ્કંધ ૮.)

ગરબી રાગ “ અમદાવાદ નામે ” એવો.

એક ઉત્તમ ગિરિવર મહાન, ક્ષીરસાગરની માંહેરે;
જેનું ત્રિકુટાયળ છે રૂડું નામ, ત્રૈલુ શિખર દીપે ત્યાંહેરે.
કનક ચાંદી ને લોહ વરણ, ત્રણ દગો ઝળહળતા ભાસેરે;
ધાતુ વૃક્ષ વેલ નદી સરો ઝરણ. ભર્યા મહીં ને ચોપાસેરે,
ધશી અડી હશી લપશી ખશી, જાય, ક્ષીર સાગરની છોળોરે;
સદા ઉમંગી તરંગી દેખાય, એ શ્રીરંગનો હીંચોળોરે.
સિદ્ધ ચારણ કિન્નરો દેવ સ્ત્રીઓ, નિત્ય રમવાને આવેરે;
ગીત વાદ્ય નાદ કરતાં આલ્હાદ, વનો ઉપવનો ગજવેરે.

દાહરો.

અસુર મદ્ય પી ગરજતા, કરે સુર સુધાપાન;

પદ્મ પરાગ ચૂસતા, સૌ સૌમાં મસ્તાન.

સિંહ વાઘ રીંછ વર હાથી મસ્ત, ઉંડી ગુફાઓ ગજવેરે;

પક્ષીવૃંદ વદીને સ્વચ્છંદ, રમ્ય ત્યાં આનંદ ઉપજવેરે,

જળ સ્થળ મૃદંગ ગરજતી, ભાવ કરે તર ડાળ;
 મથુર થન ગન નાયતા, કાચલ ગાય રસાળ.
 ડાળ કરે મહી ફળો હાલે ખુબ વૃક્ષ, જનને લલચાવેરે,
 લતા છોડ પુષ્પ સુગંધી સદૈવ, ભૂમી ઉપર વરસાવેરે.
 ઝુલે પાંખી ડાળપર, જળચર તરંગ માંછ;
 સુર નર ઝુલે ઝુલતાં, ઉર ઊંમંગ ન સમાય,
 વડા વૃક્ષ તણી ઘટા બની ઘટ, રવી કિરણુ જ્યાં ન ફાવેરે;
 ફળો પડી સડી ચઢી જતા ઢેર, કામ ખાતરમાં આવેરે.
 મેનાં કાચલ ને કીર કરે શોર, ઢેલ મોરને નચાવેરે;
 ફેરે મનહરણું હરણુંનાં વૃંદ, અપૈયા પીયુ સ્મરાવેરે.
 નદી કીનારાને ટપી વધી જાય, તર તીરનાં પડાવેરે;
 ઘણાં ઝરણાં સુખ કરણાં સોહાય, નાદ મધુરા સુણાવેરે.
 પડે ઘોઘ કરી ક્રોધ શ્વેત અંગ, પાછું જળ બહુ ઊડાવેરે;
 ફેલી જાય ધુમરી ખાય, માંછ માંછ ઘાટ વિધ વિધ ઊપજાવેરે.
 ભર્યું સર વચમાં મનહર વિશાળ, ઘણું નીરમળ છે પાણીરે;
 ચારે તીર જાએ તર સર્વ કાળ, ભેટ પુષ્પ ફળો આણીરે.
 માંહે કંચનનાં કમળ ખીલે ભવ્ય, જેની પાંખડી હજારોરે;
 ફરી ભોગી ભ્રમરો ત્યાં યોગમે, કરે ગણુ ગણુ ગુંજારોરે.
 ચારે કાંઠે જળ છોળો લેહેરાય, મંદમંદ ધ્વની કરતીરે;
 હંસ કારંડવ જળચર સમુદાય, શોભા સઘળી મન હરતીરે.
 તે સર કેવડું હતું. (મહાભારતનું વચન છે.)

શતયોજનવિસ્તીર્ણં દશયોજનમાયતં પંચયોજનમૂર્ધાનં સરમેતત્પ્રમાણતઃ ।
 હિમશ્વંદોદકોરાજન્ સુસ્વાદમમૃતોપમં ત્રૈલોક્યેદૃષ્ટપૂર્વેચ યત્તત્સરમનુત્તમમ્ ॥

છંપય—જળચર સાર જળાશયો જળથી છલકાતાં,
 પક્ષી કાજે સફળ તર નવ ગણ્યાં ગણાતાં;
 પશુઓ માટે ગુફા સફા નદી નાળાં પાસે,
 વેલો સાર તર ઊભાં અડતાં આકાશે.

જનને માટે મનહર જગા, સુર સાર એકાંત છે;
 ભોગી માટે ક્રીડા સ્થળો, જોગી કાજ સ્થળ શાંત ॥

સવૈયો.

ભારી ગિરિ મહિં એક કુટે ભમતાં નિશચારી સ્વવેશ સુધારી,
 ધારી ઉમંગ ખીજ કુટમાં રમવા નિત આવતી દેવ સવારી;
 વારી તણું સર ભારી ભર્યું હતી તેજ ત્રીજ કુટ સર્વથી સારી,
 સારી કૃતિ મતિ વાન જુવે જીવ અન્ય ન જોઈ સડે પરભારી,

(આંહી એક શાસ્ત્રનું રહસ્ય સમજાય છે કે પૃથ્વી ગિર અમુક પદાર્થ) (ગીરી-નદી-પણ) એવા દ્રવ્યના બનેલા છે કે પાપી દ્રષ્ટીવાળા તેને જોઈ શકે નહીં. જેમ શ્રીહરિનું દર્શન છેક દીવ્ય દ્રષ્ટીથી અર્જુનને થયું હતું તેમ તેનાથી ગિરતા પણ આપણાથી ચઢતા દેવ રૂપે આદીનું તેમના સ્થળ આશ્રમનું દર્શન પણ આપણે છીએ તેવા રહીશું ત્યાં સુધી કદી થવાનું નથી. પણ આપણી સ્થિતિમાં દ્રષ્ટીમાં સુધારો કરશું ત્યારે બનશે. તે માટે છેક છેવટ સુધી કામ લાગે એવો ઉપાય તો એજ કે—“ શીદ રહો છો સંસારમાં લોભાધ, બાધ બાધ, તમે શ્રીહરિનેજ સ્મરી દ્યો ભાધ. ” કારણ તે વિના મતિ નિર્મળ નહીં થાય, ને તે વિના ખરી મળ મળવાની નથીજ. અહીંજ લખ્યું છે કે—

ત્રતીયંબ્રહ્મસદનં પ્રકૃષ્ટંશૃંગમુત્તમં પદ્મરાગસમપ્રસૂયં તારાગણસમન્વિતમ્ ।

નૈતત્કૃતઘ્રાપશ્યંતિ નૃત્શંસાનનાસ્તિકાઃ નાતપ્પતપસોલોકે યેચપાપકૃતાનરાઃ ॥

તેવા તો આપણે છીએજ નાનારાધિતગોવિંદાઃ શૈલપશ્યંતિતેનરાઃ તેમાં પણ ગોવિંદ આરાધન છેવટ કહ્યું છે. કારણ જેમ તન શુદ્ધ કરવાની પુણ્યમાં જરૂર તેથી વધુ મનની શુદ્ધીની. તે અશુદ્ધ સંસારમાં લોભાયેલાને ક્યાંથી થાય, માટે હરિ ભજવા માટે પણ પ્રથમ સંસાર લોભ મુકવો ને પછી ‘ શ્રીહરિનેજ સ્મરી દ્યો ભાધ ’

પદ રાગ ધનાશ્રી.

વસે મહા ગજરાય, એ સ્થળે વસે મહા ગજરાય;	
જોડી જોની ન જણાય, એ સ્થળે વસે મહા ગજરાય.	ટેક,
ગિરિ ચાલતો ગગનવરણ એ, હજુ પુષ્ટ દેખાય.	એ સ્થળે.
વડા દંતુસળ જો શશીસમ; કરણે પંખા થાય.	એ સ્થળે.
અનેક હાથીણી સંગ લાડતો, વડો વંશ સમુદાય.	એ સ્થળે.
મદ ઝરતો રહે સદા વિક્રતો, નાલ નયન લહેરાય.	એ સ્થળે.
કેળ નેત્રો પગે ચગદતો, ધકકે તરૂં ઢળી જાય.	એ સ્થળે.
રમતાં તોડે તરૂંની ડાળો, નાદ નભે ફેલાય.	એ સ્થળે.
મદ ગંધે નાસે છે સિંહો, વાઘ રીંછ મહાકાય.	એ સ્થળે.
સસલા હરણાદિ સંગ વસતાં, નિર્ભય સદા જણાય.	એ સ્થળે.
સુંદર ફેરવે સ્ત્રી બચ્ચાંપર, અંગ ખીડે ધસાય,	એ સ્થળે,
ગજરાજ એ વનમાં રાજ, અદ્વિતીય સમજાય.	એ સ્થળે.

સાખી.—રમતો ભમતો જમતો રંગે થયા ખરા મધ્યાન્હ,
તપ્યો તને ને તૃષ્ણા લાગતાં પેદું જળમાં ધ્યાન;
પરશેવે નહાતો મલકાતો ધાતો સહપરિવાર,
આવ્યો મહા સુંદર સર તીરે લાગી ન જરી વાર.

પદ ભૈરવ રાગ.

જળમાં ગજરાજ પડ્યો હરખી.	ટેક.	
શીતળ જળ નિર્મળ પ્રિય લાગ્યું, લાગી હતી તનમાં તરૂંની.		જળમાં.

મચ્છ કચ્છ જળચર તે સ્થળથી, ભાગી ગયાં આર્ષાં ભટકી. જળમાં.
 પીધું જળ અચ્ચાંને પાયું, નહાઈ સંગ હથીણી સરખી, જળમાં.
 સૂંઢ જળે ભરી છાંટે ખેલે, લડાવતો પ્યારી પરખી. જળમાં.
 તોડે કમળ ઉછાળે ઝીલે, ગાળે મસ્ત બની કડકી, જળમાં.
 આભુ બાભુ પશુ પંખીનાં, નાદે જાય હૃદય ફડકી. જળમાં.
 પ્રજ્વળી પ્રજ્વળ સંગ રમે છે, લાડ કરે બરકી બરકી. જળમાં.
 બહુ વર્ષોથી મજા ભોગવે, પણ આજે ન વિશેષ ટકી જળમાં,

ભાઈઓ ! સંસાર સુખ કેવું ક્ષણિક છે ! કેટલી ઝડપથી જતું રહે છે ! કે તેને વિજળી ચપળતાનું દ્રષ્ટાંત આપે છે, તે આવા પ્રસંગેજ સ્પષ્ટ સમજાય છે. ત્યાં સુધી બરાબર ગમ નથી પડતી, તેથીજ મૂઢ રહેવાય છે પણ અહો યાદ કરો !

“ શીદ રહો છો સંસારમાં લોભાઈ બાઈ બાઈ ” કારણ

ગીતિ—ક્યારે ક્યાંથી કેવી, વિપતિ આવશે એ કાઈ નવ સમજે; (અહીંજ જુવો)

જળમાં બળમાં મગરે, ગ્રહો હાથીને પગે, હતો સમ જે;

શેરને માથે સવાશેર કરી રાખેલ છે, ગજ તો ભૂમિપર રાજા હતો, પણ જેવડું તેનું વન-રાજ્ય તેવડુંજ મકરનું સરોવર રાજ્ય હતું. તેની મોજ મળ્યો જુદીજ પ્રકારની તે સરોવરમાં હતી. તે ગજ જેમ સેહેલ કરવા પાણીમાં પડ્યો, તેમ તે પણ કદી સહેલ કરવા પૃથ્વીપર આવે, પરંતુ પોતપોતાનું જોર પોતાનાં સ્થાનપર કહ્યું છે—

“ ધરમાં ધરખારી બજારે વેપારી,
 દરખારે દરખારી ને વગડે રખારી. ”

ખીલાડી ને બગલાની મૈત્રીમાં બગલે જમણવાર કરી ત્યારે સુરાઈમાં ખીર ભરી ત્યાં ખીલાડીનું ન ચાલ્યું; પણ પાછી ખીલાડીએ મીઠામની આપી ને થાળીમાં ખીર પીરસી એટલે બગલાના એજ હાલ ! સધળે સર્વનું કાંઈ ચાલતું નથી, બલકે સ્થાન બ્રહ્મ થયો કે—

સ્થાનબ્રહ્માનશોભંતે કેશાદંતાનવાનરાઃ

ઊલટા પતીત—અધમ ગણાય ને તેથી ખીજથી ઝટ પરાસ્ત થાય તેમજ પ્રસંગ આંહી આવ્યો. પણ એથી સમજવાનું એ કે આપત્તિ ક્યાં જળમાં છુપી રહી હતી ? તેમ ગમે ત્યારે ગમે ત્યાંથી આવી પડી માણસને પલકમાં લાચાર—કંગાલ બનાવી દે છે. સેંકડો દાખલા સાંભરશે ને તેમને પછી પરતાયા જોયા પણ હશે. તેવું ન થવા હાલથીજ “ શીદ રહો છો સંસારમાં લોભાઈ, બાઈ બાઈ તમે શ્રીહરિનેજ સ્મરી દ્યો ભાઈ. ” જુવો ગજના હાલ ! જ્યાં મકરે પગ પકડ્યો—કે જેવો સાઠમારીમાં કાંટાવાળા હોય છે તેવા સાંજુસે જકડ્યો માત્ર મુખથી પકડ નહીં પણ અંદર ખીલા જેવી ડાઢે તે પગમાં પેશી જાય ને ખેંચે તેમ વધુ પ્રવેશે તેથી તેણે—

માલિની—અરરરરર એવી, કારમી ચીસ પાડી,

ભરરરરર નાહાં, સૌ સગાં ડોટ કહાડી; (સંસારી સગાંની ખુબી જોજો)

“જેતી પંચાતોમાં કાઢી નાંખો બધો કાળ, ખરી વેળા કાઢ્યે તે નહીં લે સંભાળ.”

જહાંગીરશાહ પોતાની 'તુજકે જહાંગીરી' નામની કીતાબમાં લખેછે કે, એકવેળા શેરના શીકારમાં તેની ગોળી ખાલી ગઈ ને શેર જેવો ધસી તેની મંડળીપરધાયો, તેવા બધા તેના સોખતી જીવ બચાવવા તેને મુકી તેતો નાહા પણ હડકટમાં તેને પાડી નાંખ્યો ને કાઢતો તેનું અંગ પણ ચગદી ગયા. મોતનો ભય લાગે તે વેળા પોતાનો સ્વાર્થ એવો સચવાય છે. પ્લેગ થાય તેની ચાકરી કાણુ પ્રીતિથી કરે છે તે તપાસવું ! સાચું એજ છે કે—' શીદ રહોછો સંસારમાં લોભાઈ ' સારાં સગાં હોય ભોગ આપવા તૈયાર હોય તોપણ શું ? કહ્યું છે કે—

‘ ખરાં દુઃખોતો જાતે ખમવાં જનતો રહે છે જોધ, જગતમાં કામ ન આવે કાઢ.’

સ્નેહી સગાં હોય સાચાં પણ, ખરી આફતે નકામાં;

દુઃખી થઈને દુઃખ વધારે, ખેસી રહીને સ્હાંમાં.

કાઢ જાછીનું બદલે વેચાણુ કે કાઢપણુ પ્રકારે રંચ પણ કષ્ટ ઓછું કરી ખરીવેળા સહાય કરી શકે એમ છેજ નહીં. એટલે—

ખરી અડચણમાં સરવકો નકામ છે,

અનુપતિ માત્ર તારી ખરી હામ છેજો. પ્રભુ આપવિના કાઈ અમાફ નથીજો. ને તેથીજ કહ્યું કે—‘ શ્રીહરીનેજ સ્મરી લ્યો ભાઈ ’ જીવો હવે ગજરાજની વીતી.

ચરચરચર કંપ્યાં, શું થયું એ વિમાશી. ચરચરચર દાઝયું, ચિત્ત કળેથી ત્રાસી.

ઉપે-દ્રવજ.

ધણી તીણી ટાઢ ગઈજ પેશી, ગ્રહી મુખે પાદ રહ્યા ન ખેશી;

ગંડા જળે ખેંચી જવા અરીને, દીધું ધણું જોર ગ્રહે ફરીને.

હરિગીત.

પહેલાં ન કાઈ સમજ્યા બની આ બીના તો પાણી મહીં,

હાથી પુકારી વઘો ત્યારે વાત એ જાણી તહીં;

ત્યાંતો દીધું કે મકર ખેંચી જાય છે પાણી મહીં,

મંડ્યાં તદા ગજ અને મંડળ ધૈર્ય ઊર આણી તહીં.

આપણા સ્વાર્થ કરતાં પોતાનો સ્વાર્થ આપણા મરવાથી જશે એમ જાણીને થોડી-વાર સગાં વહાલાં દોડ ધામ કરે છે પણ તેનો વેગ જેમ કાળ જાય તેમ મંદ થાય છે. બધાના પ્રેમની કસોટી કાળ કરી આપે છે ને અંતે એમજ કબુલ કરવું પડે છે કે—

‘ શીદ રહો છો સંસારમાં લોભાઈ બાઈ ભાઈ, તમે શ્રીહરિનેજ સ્મરી લ્યો ભાઈ.’

પદ “ ઓધવજ કરમનકી ગતિ ન્યારી ” એ રાગ.

ચાલી સર તીરમાં જખર લઢાઈ, ગયું નિર્મળ જળ ડહોળાઈ. ચાલી.

પગ છોડાવવા જોર કરે તેમ, ડાહો પેસે વધુ માંહી;

દાણુ વેદના એથી ઊઠે તે, જાય ન કેમે ખમાઈ. ચાલી.

મારે પછાડા બીજા પગે સૂટે, પાડે જીમો ધભરાઈ;

મકરે પછાડી સ્વ પૂછમે ખેંચે ! કાયા શી મોટી દેખાઈ! ચાલી.

એક તરફથી ખેંચે. પગ શત્રુ, બીજી તરફથી વીંટાઈ;

સગાં બધાં સૂંઠ ભેરવી ખેંચે, બહાર કાઢવા ચાહી.

ચાલી.

સગાં સહાય તો કરે પણ અંગ કોનું ખેચાય ? શેઠની નવી નીચે રહે ને જુની મેઢી ઉપર રાતે ઉપર સુવા જતાં નવી નીચેથી પગ પકડીને ખેંચે ને જુની ઉપરથી ચોટલી પકડી ખેંચે, શેઠ દાદરપર ખેચાતાં પણ કણાય ને બે છોડી દે તો પટકાય. એવી હાલત ખરી વિપત્તિમાં થાય છે. ચોળવું, ચાંપવું, શેક, પ્લાસ્ટર બધું એજ અંગપર ! !

તન ખેંચાય હાથીનું બેગિગમ, જોર ન જાય સહેવાઈ,

થાય હાડકાં સાંધા જુદા, જાય ધણેજ મુંઝાઈ.

ચાલી.

મગર માને જળમાં ખેંચી જઈ, તુષ્ટ થાઈ ભક્ષ ખાઈ;

સગાં સમજે એ શરીર બચાવી, સંગ રહીએ હરખાઈ.

ચાલી.

ખેના સ્વાર્થમાં આ આપડાના, ભોગ વધુ મળે ભાઈ;

અર્થ એકેનો સરે ઝટ ક્યાંથી, કર્મની છે કંઠણાઈ.

ચાલી.

જળમાં બળ કોઈનું નવ ચાલે, બને શી રીતે સહાયી;

ગજ બળ મંડળબળથી મગરની, બળમાં છે અધિકાઈ.

ચાલી.

કાળ બની આવ્યો મકર શેં છોડે, થાકે ક્યાંથી દુઃખદાઈ;

દિવસ ને રાત ગયા કંઈ વીતી, તોએ ચાલી એ લઢાઈ.

ચાલી.

ભૂખ્યાં થાક્યાં બાળ અચ્ચાં ખીચારાં, અંતે ગયાં અકળાઈ;

માસો વિતે મોટાં પણ પછી થાક્યાં, વેળા ન કોઈથી વળાઈ.

ચાલી.

આવે જાય લે ખબર તોએ અહીં, પાર ન આવે કાંઈ;

આશ મુંઝી અંત સરવ છોડી ગયાં, જાતે રહ્યા કષ્ટમાંડી.

ચાલી.

મહા વ્યાધી વળગે ને મંદવાડનો પાર ન આવે ત્યારે, સંસારીના સારાપણાની સાચી સમજણ ને શરીર મળવાથી સાહેબી નથી પણ શી શિક્ષા છે તેની પુરી પરિક્ષા થાય ! તે અવલજ —

“ શ્રી હરિનેજ સ્મરી લ્યો ભાઈ, શીદ રહો છો સંસારમાં લોભાઈ; ખાઈ—”

લલિત છંદ.

નવ રહ્યાં સગાં, કોઈ સંગમાં, ભૂખ દુઃખો સહે, ભારી અંગમાં;

પગનો એ પીડા, જાય છે વધી, સુખી સ્થિતી મટી, રે ગઈ બધી.

હથણી યુથમાં, હાલવું વને, સ્વપ્રિય સંગમાં, ચાલવું વને;

સકળ શત્રુને, સાલવું વને, અરર શું નહીં, કોઈ દી બને ?

(પછી તો ગીત ગાવાનું કે—ધડપણ કોણે મોકલ્યું.

જણ્યું જોખન રહેશે સહુ કાળ.

ધડપણ કોણે મોકલ્યું.)

“ સુખનું સ્વપ્ન વહી જશે, પછી ન બનશે કાંઈ;

“ સહુ સગવડ છે ત્યાં લગી, કંઈક કરી લ્યો કમાઈ. ” તે શું ?

“ શ્રી હરિનેજ સ્મરી લ્યો ભાઈ, શીદ રહો છો સંસારમાં લોભાઈ ખાઈ ભાઈ. ”

જુવો હવે ગજરાજના હાલ.

પદ “ બેડા બાધ છુડતા તારો ” એ રાગ.

શાયે ‘ ગજરાજ વિચારી, સ્થિતિ આશી થઇ ગઈ મ્હારી;
જેને માટે દિન રાત મેં ચિંતા, રાખ્યા કરી મનમાંથી;
તે સરવે મને છેક વિસારી, મોજ માણે વન માંચ. શાયે.

જેને ખવાડ્યા મેં ખાઈ ન જાતે, મીઠા મેવાના અહાર;
તે મને નજરે જોવાએ ન આવે, ક્યાંથી કરે કશી વહાર. શાયે.

દેખું રહામું વન ફળ ગજ સંયુત, પણ ન હુંથી ત્યાં જવાય;
દેખવું ને દાઝવું રહે મ્હારે, એ તે શી રીતે રહેવાય. શાયે.

ખાય પીએ સહુ માંડેજ ભોગવે, મારે પીડાવું આ ઠામ;
પાર તેનો પણ કેમે ન આવે, રહેતી નથી હવે હામ. શાયે.

(પોતાની હામ છુટે પછી બીજાં તો બોલેજ ના કે “ દાદા તો મરતાએ નથી ને માંચો મુકતાએ નથી ” હવે તો છુટે તો સાફ ! !

“ બહુને દીઠાં રડતાં સડતાં, બડબડતાં મુંઝાતાં; ”

“ કેમ તારૂં નહીં થાયે એવું, જગમાં ગોથાં ખાતાં. ”

માટે “ બાધ બાધ શ્રીહરિનેજ સ્મરી દ્યો બાધ. ” જે એ હાલત નહીં
આવે ને આશાના ભર્યા પૂરા જવાનીમાંજ મરવાના વારા આવ્યા તોતો તોખાજ !

“ સરવ રથાં ને જવું પડે મ્હારે ક્યાંથી આવી મ્હારી વારી, ”

“ એ સંકલ્પ ઘણોજ સાલશે વ્હેશે નયનથી વારી. ”

“ એસડ વેસડ આવી રહેશે ને દુનિયાં મેલશે ઠેલી, ”

“ તે સમે એ હરિ તારા વિના મ્હારી એકે ન એથ રહેલી. ”

એમ સમજ—“ શીદ રહેા છા સંસારમાં લોભાઈ, બાઈ ભાઈ, તમે શ્રીહરિનેજ. ”

(હવે ગજરાજનો વિચાર ચલાવીએ.)

ઘણા સહ્યા ટાઢ તડકા ને વૃષ્ટી, ભૂખ ને થાક અપાર;
આશ આશામાં વર્ષ વીતાડ્યાં, સંખ્યાનો તે શું વિચાર ! શાયે.

જાય સમય તેમ થાય વધુ વધુ લય, શ્રમ શું થશે સહુ ફેાક;
જળમાં ખેંચાઈ મરી શું જમશ ? શું થઈશ મકરનો ભોગ- શાયે.

જગમાં આધાર રહ્યા નહીં કાઈનો, નિજ બળ ખુટયું છેક;
શત્રુ ખેંચી જાય જળમાં વધારે, હવે નથી રહેતી ટેક. શાયે.

શિખરિણી—વિચારે એવું ત્યાં, બળ વધુ કર્યું શત્રુ મકરે !

અરે ! ચાલ્યો તાણી, જળ મહોં હવે હાથી શું કરે !

કુબ્યો રે કુબ્યો ! મરી મરી મથી માંડ ઊગરે,

સુઝ્યું ત્યાં તો ચિત્તે, જગપતિને જાયુંજ ખરે !

પણ આવે વખતે સુઝ્યું તેનું કારણ ? ત્યાંજ લખ્યું છે.

શાખી—‘ હાહા ’ ‘ હુહુ ’ નામ હતા બેજી ગાયન ઉત્તમકાર;

રાગ રાગણી સઘળી બંને ગાતાં શ્રેષ્ઠ પ્રકાર;

સુરપતિ સમીપે બેઠોએ ગાયું પામ્યું હૃદય વિકાર,

કાણુ શ્રેષ્ઠ એ પુછ્યું ઇન્દ્રને કરી બેઠિએ અહંકાર.
ઈન્દ્ર કહે હું નિપૂણુ ન પૂરણુ નિરણુય આપું શાશ્વી,
દેવલ રૂપી પુરા જ્ઞાતા છે જાઓ બેઠે ત્યાં સાથી;
ગાઓ મુની પ્રાસે ને પૂછો પછી ત્યાં ખુલાસાથી,
આવ્યા બંને દેવલ મુનીને આશ્રમ શુભ આશાથી.
મુની મમ છે ધ્યાન વિષે પણ ગાંધર્વે કરી વાત,
આમ બેઠે માંહે કુશળતા કારણુ મુનિવર પડ્યો વિવાદ;
શ્રેષ્ઠ ખરો જે લાગે તેને કહેજો ઉમંગ સાથ,
એમ વદી બંનેએ ગાયું બેંચીને બહુ સાદ.

ગીતિ

ગાઘ ચુક્યા તવ પૂછ્યું, પણ ધ્યાનસ્થ મુની શું ઉત્તર દે;
તવ તો બંને બોલ્યા, મૂર્ખ-પરસ્પર-ધારી-કાપ હદે. ?

તોટક.

અતિ મૂઢ મુની સમજે ન કશું, કરો કુટ વૃથા મહા મુરખશું;
ખર આખર સાકરને ન લહે; વિણુ સ્વાદ લહે શું જવાબ કહે. !

અભંગ.

બહુ બકવાદ, સુણી મુનીનાથ, જાગી કાપ સાથ, બોલ્યા શાપ;
ધર્યું અભિમાન, કર્યું અપમાન, ચુકાવ્યું સુધ્યાન. કીધું પાપ.
હુહું તુતો ખરે, મગર યા સરે, હાહા દેહ ધરે; ગજપ્રાણી;
પડો પૃથ્વી માંભ, ધરો એવી કાય, એવું મુનીરાય, બોલ્યા વાણી.

જીજ્ઞાસી.

સુણી શાપ ક'યા બેઠે ત્રાસ પામી, વદ્યા હાથ જોડી કૃપા માગી રહ્યામી;
ક્ષમા ધારીને છૂટવાનો ઉપાય, કરો સ્વામીજી લાગીએ બેઠે પાય.
રૂપીજી વદ્યા કે ત્રિકુટે તમે બે, અનાયાસ બેળા થશે જે સમે બે;
થશે મુક્તને હારશે હાથી જ્યારે, પ્રભુ તારશે ત્યાં થઇ સાથી ત્યારે.

રૂપીએ પ્રથમ સ્થુળ દ્રષ્ટીથીજ હુહુનું પુણ્ય ઓછું જાણી તેને મકર થવા કહેલ ને
હાહાનું તેજ વધુ જોઇ ગજ થવા કહેલ, પણ તેમની સ્તુતિ ઉપરથી વધુ તેમના તેના
પણુ પૂર્વ જન્મની તજવીજ જ્ઞાન દ્રષ્ટીથી કરી તો જાણાયું કે, હાહાના વધુ તેજનું કારણુ
ને ગાયનના અતિ શોકમાં ગાંધર્વ જન્મ્યો છે પણ પૂર્વ—

શાહુલ.

ઇન્દ્રધુમ્ન નૃપાળ દેહ દ્રવીડ, પહેલી સભાગી મળી,
ત્યારે શ્રીવરની પુજા કમળથી, કીધી અતિ નિર્મળી,
તે દીક્ષાં કમળે તદાજ સ્થિતિ એ, સર્વે ગ્રધ સાંભરી,
તે લાગી ગઇ કામ તેથી સ્તુતિએ, કીધી સુભક્તિ ભરી.

આ ભવિષ્ય મુનિએ જોયું ને જાણ્યું કે દૈવેજ મને પ્રેરી, તેને ગજરાજ થવાનું
વચન કદાવ્યું છે તેથી જરૂર તેને પ્રભુ પ્રાપ્ત થશે. ને તેજ પ્રસંગ ખરો વખત આવ્યો
એટલે ખડો થયો; સ્તુતિ કરવા મન થયું. પરંતુ ગંધર્વ દેહમાં સ્વર્ગનો કાઠ તો જોયો હતો

તેથી દેવોમાંથી રૂચી બહી હતી. એટલે હવેતો તે સર્વ દેવોનો દેવ જે હોય તેને શરણે જવાનું ધાર્યું, કારણ દેવનાદેવ ઇન્દ્ર આગળ ગયાનું તો ઇનામ ઉલટું મળ્યું તે ભોમવતાજ હતા, તેથી બોલ્યા કે—

પદ “લક્ષ્મીના પતિરે” એ રાગ,
જે હોય જગપતિરે, તે મુજ વહારે વેગે ધાળે;
સુણી મુજ વિનતિરે, આ સંકટ હણનારા થાળે, ટેક;
સગાં સંબંધી હતાં ધણાંએ, પણ તે હયાં નકામાં;
જે માટે વય કાઢી તેતો, ગયાં તણતે સ્થામાં. જે હોય.
મુજ બળપર મદ. ધરતો તેપણ; હવે રહું નવ લેશે;
બાપ આપ નહીં સ્થાય કરો તો, વેળા મારી વળે શે. જે હોય.

જગરાજની સ્થિતિ ગૃહસ્થરાજનેજ મળતી છે, પટાંતરે રાજધિરાજનીજ કથા છે. વનરૂપી રાજ્ય ને મકરરૂપી મંદવાડ લંબાય ત્યારે—દુઘાવસ્થા થઇ અંત આવીજ લાચારી થાય છે. સ્વપ્ન સદ્રશ સુખ-યૌવન તો ફરી નથી સાંપડતું; આપણા દેખતાંજ આપણું બીજા ભોગવે છે ને આપણને તુચ્છ ગણી તીરસ્કારે છે, પણ તે વખતે પછી તે બધાં અનુકુલ હોય તો પણ ન-ગઇ જવાની આપી શકે કે ન અસાધ્ય વ્યાધી કાપી શકે ? બલકે તેમાંથી મરેજ છુટકો. તેપણ—

ક્યાં જવું ને ત્યાં શું કરવું કોણ મદદ ત્યાં દેશે; કેમકે
આ કંઈ તો કંઈ કામ ન લાગે સર્વે અહીંજ રહેશે. જે હોય.

તે સાંજે ભારતનાં પાંચરત્નમાં ગન્ધર્વમોક્ષ પસંદ કરી તે રત્નમાં એક એમ મહા-ત્માઓએ ગણેલ છે ને તેમાંથી સાર એજ નિકળે છે, જે અંતે સાર કાઢ્યો કે—

શીદ રહેછો સંસારમાં લોભાઈ, બાઈ લાઈ તમે શ્રીહરિનેજ સ્મરી હ્યો ભાઈ
હવે સ્તુતિ કરતાં વળી બાઈસાર કાઢેછે, ને તે એજ શ્રીહરિનેજ સ્મરી હ્યો ભાઈ.
કારણ જગતપતિ એક છે એમ ત્યાં હ્યું છે. ગન્ધર્વ તે કોણ છે તે દરાવવાજ ભોગમ સ્તુતિ કરી.

કારણ તેણે જગતનો રાજપણનો દેવ થઇ ગાંધર્વપણનો, પણ થઈ ગજરાજપણનો, બધા સ્વાદ આખ્યા એકમાંથી છુટતાં બીજામાં સપડાયા, ને તેમાંથી ત્રીજામાં સપડાયા, ચઢવાને બદલે પડ્યા, ને તે એવા કે જેમાંથી હવે છુટાનું પણ નથી, તેથી નક્કી કર્યું કે, હવે તો એનેજ વળગું; જેના હાથમાં દેવ રૂપી સર્વનાં બંધન છે—બંધન માત્રનું મૂળ માયા--તેનોજ સ્વામી છે. તે કોણ એ નક્કિ તો થઇ ગયું છે. રહસ્ય જેમ શ્રુતિએ માયા-તુલ્યકૃતિવિદ્યાત માયીનંતુમહેશ્વરઃ એમ બોલી નાંખ્યું છે. તેની પણ તકરાર-શંકા—છેવટ ઉપનિષદનાં અમૃત શ્રી ગીતાજીમાં પ્રભુ વેદપ્રદાતાએજ ચોખ્ખાળી બતાવી કે—

दैवील्लेषागुणमयी मममायादुरत्यया ॥ मामेवैमपद्यन्ते मायामेतांतरंतिते ॥

તે ઉપાય ગજરાજ જાણતા હતા માટે આદર્યો, પણ ગીતાપ્રદાતાજ તે માયાના માત્રીક બંધછોડના હેતુ છે. એ સ્પષ્ટ નહોતો જાણતો--ગીતાજી નહોતાં સાંભળ્યાં તેથી મોઢમજ પણ સત્ય સ્પષ્ટ કરવાને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો કે—

સર્વ દેવના દેવ હોય જેનો, ન હોય ફરી ઇશ્વર;

જગચરણુ જે આદિ કારણુ; આપક છે દશદીશ. જે હોય.
 યસ્મિન્નિદંયચચિદં યેનેદંયદંસ્વયમ્ ॥ યોસ્માત્પરસ્માદ્ધપર સ્તંમપદેમ્ધુસ્વયમ્ ॥

દેવ મનુષ સહુ નાશ પામતાં પણ, જે રહે અવિનાશ;
 પ્રથમ હતા ને પછી એ રહેશે, તે પુરો મુજ આશ. જે હોય,
 દેવ રૂપી પણ નથી જાણતા, જેનું સ્વરૂપ ખાસ;
 એવા એક અચિંત્ય અગોચર, કહું છું તેની પાસ. જે હોય.
 સદા સુરી જેને સેવે છે, આ અંત તણી પાર;
 જેનાં નામ ગુણો કમો ને, નથી પ્રાકૃત આકાર. જે હોય.

આ પ્રમાણે પરમતત્વ નિર્ણય કરવા તેણે ચાલું, ને તેનાથીજ મદદ માગી. જેમ
 વૃક્ષસીદાસજીએ કહ્યું હતું કે— “બને તો રઘુવરસે બને કે બીગડે ભરપૂર,”
 “ઝોરનસે જે કુછ બને વા બનવેમેં ધુર.”

(આ સ્તુતિ વખત આકાશમાં દેવાની મંડળી ભરાઈ-કારણ તે પરતત્વને પુકારવા
 માંડ્યો-પણ તેમાં નિશ્ચય આ દોહરા પ્રમાણે જોયો તેથી)—
 હીંડી.

સુણી સ્તુતિ દીનતણી એવી દેવો, વદા લાલ એને આપણે ન દેવો;
 સ્તુતિ આપણી નથી કરતો ભાઈ, રહ્યા છે અચિંત્ય ઇશમાં ભોભાઈ.

(તે જોઈએ હવે તેના ચિંતવનમાં આવે છે? તેનું કષ્ટ ટાળે છે) તેમ થયુંજ.

પૂર્વજ-મના સેવન પ્રકારે કમળ સ્હમું જેતાંજ કમળનયન અને કમળસેવા સાંભરી!!

શાખી— ગજે ખ્યાન શ્રીવરણું ધારી કરી માનસૌંક સેવ,
 ભેટ ધરે શું કશું ન વશમાં સ્મરણ થયું તતખેવ;
 કનક કમળ સરમાંથી સૂટે તોડીને ધરી રાખી,
 અતિદીન આતુર ઊરથી દૂરથી સ્તુતિ સ્મરી ભાખી. (હવે સ્પષ્ટ થયું)

રાગ. ખીલું શ્લોક.

નમોનમઃકારણવામનાય નારાયણાયામીતવિક્રમાય ॥

શ્રીશારંગચક્રાસિગદાધરાય નમોસ્તુતસ્મૈપુરુષોત્તમાય ॥

આકૃતિ વિશેષમાં ચિત્ત ગયું કે પરમાત્માને તેજ આકારે દર્શન દેવા જાણે આકૃષ્ટી
 કષ્ટ વિના આર્તી નથી ને આર્તી વિના દીનતા પૂર્વક-હૃદયની આર્દ્રતા નથી, તેવી સ્તુતિ
 વિના પરમાત્માનું ખેંચાણુ નથી,—ખરો ભાવ ત્યારેજ પ્રકટે છે ને જે ભાવના બ્રૂખ્યા
 ભગવાન છે તે ભાવ એમ પ્રસંગવિના પેદા નથી થતો, તેથીજ કહેવાયું છે.—

“રામ નામ સખકો કહે, હગ હાકાર ઝોર ઝોર;”

“ધ્રુવ પ્રહ્લાદ તરી ગયે, સો કહેના કહ્યુ ઝોર.”

અરે ગજરાજ માટે પણ કવિએ એજ કહ્યું—

“નાથ કેસે ગજકો બંધ છોડાયો, રામા ચેહી અચરજ મોકું આયો.”

પણ તેમાં આગળ પાછળની તે વખતની હકિકત પુરી સમજ દરેકનો સકારણુ વિ-
 ચાર કરવાથી એ ચરિત્રમાં ઘણું દેખાય, ઘણું સમજાય; ઘણું ગ્રહણ કરાય, ને ઘણુંજ

જાપયોગી થાય એવું છે. જીવો હવે દેવ નિર્ણય થતાંજ તે માટે અધિકારી ને ઉપાય, અધિકારીમાં હૃદયની આર્દ્રતા પછી તે પણ પણ કાં નહોય ! ઉપાયમાં માત્ર ‘પુખ્ત’ ને જ્યારે હાજર તે ત્યારે હજુરને ખોલાવવા બસ, ને તે સાથે સાચા મનની કરગર તે પણ કાંઈ બનાવવી-ગોઠવવી ન પડે સ્વ વીતી કહી જવી. !! ગજરાજ કહે છે. ધ્યાન પૂર્વક કરમાં કમળ ધરી કહે છે ! હાથ જોડે ક્યાંથી ! હાથીને તો એકજ હાથવાળો માટેજ-હાથી ! તે જોયો ક્યો છે ! કરવોજ પડે તેમ છે. કારણ નહીતો પાણી તેમાંથી પેસે તો પ્રાણ જાય ! કારણ એજ એનું નાક-શ્વાસની નળી છે. તેમાંથી મોત ન પેસે માટે ઉચું રાખી તેમાંજ પ્રભુને અર્પવા કમળ ધર્યું એટલે તેના પ્રાણ યમ ન લે પણ ત્યાં પરમેશ્વરને તેડે છે. તે તો તેડે પણ પ્રભુ આ વેળા શું કરે છે તે જોવાનું છે. કારણ આપણા આ આખ્યાનનો મૂખ્ય વિષય પરમાત્માના ગુણ સમજવાનો છે તે કહેવા કરતાં તેના વર્તનથી વધુ સમજાવ, પણ તે પ્રસંગે ! પ્રસંગ આવ્યો ! દીન દુઃખી તૈયાર છે તે પ્રાર્થના કરે છે.

પદ રાગ આશાવરી “ પ્રારથું પ્રારથું ” એ દેશી.

પ્રારથું પ્રારથું હે અસુરારી, ધાઓ ધાઓ ઝટ હે ચક્ર ધારી;	
ટગર ટગર સહુ જીવે દેવ મળી, કોઈ કરે ન સહાયજ મહારી.	પ્રારથું.
ખેંચે મગર કુણુંદું દેવા, આવી ચુક્યું સંઘ સુધી વારી.	પ્રારથું.
શક્તિ સાધન કશું ન મુજમાં, દીન અકિંચન સ્થિતિ વિચારી.	પ્રારથું.
આતુર જીર ભક્તિપૂર મહાર્, કેવળ કમળ ધરું દ્યો સ્વીકારી.	પ્રારથું.
અન્ય ન સૂઝે ધુજે તન થરરર, આવ્યો શરણ કહું એ પોકારી.	પ્રારથું.

નમસ્તે પુંડરીકાક્ષ મક્તાનામભયંકર ।

સુબ્રહ્મણ્યનમસ્તેસ્તુ ત્રાદિમાંશરણાગતં ॥ પછી શું થયું. તેજ કહે છે.

તાવદ્વચસિર્ધેદુઃસ્વં ચિંતાસંસારસાગરે ।

યાવત્કમલપત્રાક્ષ ન સ્મરાબિજનાર્દનઃ ॥ કારણ

પદ ખમાચ રાગનું.

સુણતાં ગજરાજ તણો પુકાર. ધાયા સત્વર શ્રી જગદાધાર.	સુણતાં.
સુખે સુતેલા શ્રીવૈકુંઠમાં, ઉડી ધસ્યા સુરીના સરકાર.	સુણતાં,
પુછે શ્રી ઉત્તર દેવાની પણ, નવ પૂરી કરી વાર.	સુણતાં,
ન પાદુકા પણ પગમાં પહેરી, ન કહ્યું ગરૂ થાઓ તૈયાર.	સુણતાં.
અડવાણા ધાયા જગરાયા, કરવાનેજ કમળ સ્વીકાર.	સુણતાં.
પહોંચ્યાં પુઠે ગરૂ પાદુકા, પહેરી થયા તવ આપ સ્વાર.	સુણતાં.
ગરૂ ઉપર પણ સાથળ હલવે, ઉતાવળ દીસે અપાર.	સુણતાં.

પદ રાગ કહ્યાણ. “ ઓ આવે હરી હસતાં ” એ દેશી.

આવી પહોંચ્યા જગરાયા, અહાહાહા ! દૂરથી ઝળળ જણાયા.	અહા.
સરરરરરર પવન વેગમાં, સુર નલમાંહે તણાયા.	અહા.
ફરરરરરર પાંખ શબ્દ સુણી, શ્રવણ એ સ્વરથી પુરાયા.	અહા.
ઝળળળળળળ દીવ્ય જ્યોતિથી, સુરવર સરવ અંજળયા.	અહા.

થરરરરરર ક'પ્પા અસુરો, રૂપો મુનો નીરખવા ધાયા.

અહા.

ખરરરરરર ઊતર્યા નિચે, જ્યાં કુબે ગજકાયા.

અહા.

શાખી—મજે કમળ ફેંક્યું છે સ્હામું આવ્યા પ્રભુ વિલોહી,
તે સ્વીકારી કરૂણા ધારીને રીઝ્યા નાથ ત્રીલોહી;
ચલવ્યું ચક્ર ગયું જળમાંહી વિદારી મકરની કાયા,
હરી સમરતાવેંત ગજપતિ ગ્રાહ થકી મુંકાયા.

ગીતિ—પડી ગ્રાહની કાયા, તેવું દેવ તન પ્રકટ થઈ નિકળ્યું;

ગજ તન પણ પ્રભુ સ્પર્શે, થયું દેવ તન ન જાય કશું કળ્યું !

કળ્યું શું જવું છે ? ભગવાને ગીતાણમાં કહ્યું છે કે—

વાસાંસિજીર્ણાનિયથાવિહાય । નવાનિગૃહ્ણાતિનરોઽપરાણિ ॥

તથાશરીરાણિવિહાય જીર્ણાન્યન્યાનિસંચાતિનવાનિદેહિ ॥

તેમાં પણ મકરને તો માત્ર રૂપી વચનથી શિક્ષારૂપ કેદખાના જેવો પોશાક મજેત્ર તે ચક્ર સ્પર્શથી તુટી તેથી છુટી પોતાના ગર્ધર્વ સ્વરૂપમાં તે હતો તેવો થયો. પણ ગજ-રાજ તો મૂળે ભક્ત ને શેષ આરબ્ધ આ દેહે મકર દ્વારા ભોગવી પરમ વિશુદ્ધ થએલ એટલે મુખે કરીને જુની દેહ તુટી છુટી ને નવી દીવ્ય દેહમાં દીપી રહ્યા, તેવીજ. સ્તુતિ શરૂ કરી.

પદ “ દધ્યમે સુમતિ ” એ રાગમું.

બોલ્યા શ્રીગજ જય જય જગદીશ;

શાપ અનુબ્રહ્મ ક્યો દાસનો, જણવી કૃપા અમાપ,

ટળ્યાં પાપ, મા ને બાપ, પ્રભુમું નમાવી શીશ.

બોલ્યા.

તાત, જગતના નાથ, છે સાક્ષાત્, ભલિ ભાત, સિદ્ધ કરી આજ વાત,

સ્મરણુ કર્યું કે આવી ઉભા, શંખ ચક્ર ધરનાર,

કરી બહાર, વિના વાર, તે ન કદી વિસરીશ.

બોલ્યા.

ગીતિ—

હવે પરમપદ આપો, પાપો કાપો સમસ્ત સુખદાર્ધ;

સદા સેવમાં સ્થાપો, થવા ન દો ક્ષણ પણ પદ્મથી જુદાર્ધ.

પદ ધનાશ્રી અથવા ગમે તે રાગમાં.

મુક્ત થયા ગજરાય, ગ્રાહથી મુક્ત થયા ગજરાય;

રીઝ્યા સુર સમુદાય, ગ્રાહથી મુક્ત થયા ગજરાય.

બ્રહ્માદિ આવી નમી પદમાં, નીરખે ને હરખાય.

ગ્રાહથી.

દેવ કરે કુસુમોની વૃષ્ટી. ગાંધર્વો ગુણ ગાય.

ગ્રાહથી.

પરથી પર હરી આપથી પછી પર, કેાઈ ન કયાંહીં જણાય.

ગ્રાહથી.

નિર્ગુણ સગુણ જે કહો તે એ, નારાયણ સિદ્ધ થાય.

ગ્રાહથી.

ગજ કાજે અડવાણા ધાયા, કીર્તિ જગે ગવાય.

ગ્રાહથી.

એજ કથા સંભારી ભારી, અનંત પ્રભુમું પાવ.

ગ્રાહથી.

એ ઉપરથી સાર રૂપ શ્લોકે આ પ્રમાણે છે કે—

વિશ્વંધિયૈવવિરચાયનિશ્ચાયભૂયઃ સંજહુષસ્સતિસમાશ્રિતવત્સઠસ્ત્વે ।

આજરગ્નુષસ્તવગજોતમ્બુંદિતેન પાદપરામમૃષ્ણોપિચકામનીષા ॥

“ સંકલ્પ માત્રથી આખા જગતને ઊપજાવી પાળીને ફરી સંહારો છો, છતાં એક હાથીને માટે (અડવાણા ધાયા) જેવા દેખાઓ ત્યારે તેથી આપમાં આશ્રિત પ્રત્યે વત્સ-લત્વ કેટલું બધું છે, એજ વિચાર હોવો જોઈએ—ખીજને કોઈ હેતુ નથી. ” તે ભક્ત ને આશ્રિતને પુરો સંતોષવો, ને ખીજને પ્રેતસાહ દેવો કે, “ જુઓ હું તમારા માટે જાતે કેટલી કાળજી ને લાગણીથી તરફી લઉં છું ! એવા મારામાં ગુણ છે. ” એટલે જે ગુણો શ્રુતિમુખે કહી બતાવ્યા છે, તે અવતાર રૂપે કરી સમજાવ્યા છે; ને તે ઉપરથીજ જે લોકો અસાર સંસારમાં હવે વધુ ન ધુંઆઈ એનેજ ચિત્ત ચાહી તેનેજ સમરશે, તેને આ કથા યાદ આવતાં વધુ સ્પષ્ટ થશે કે—

“ સહેલો સમરવો દેવ અમરનો, સંકટે સંભારે આવે પાઈ સુખદાઈ. ” તમે શીઠ રહો છો સંસારમાં લોભાઈ, બાઈ બાઈ; તમે શ્રી હરીને સ્મરી દ્યો. એજ કહેવું—ને એવાજ થઈ રહેવું—સૌ ચાહો ને તેમજ થાઓ ! ! તથાસ્તુ ! !

॥ શ્રીહરિઃ ॥

શ્રી કૃષ્ણ જન્મ મંગલ આખ્યાન.

પૂર્વરંગ.

પદ રાગ સોરઠ.

જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઈ સુખદારે;
દેવોનાં પણ દુઃખ એ ટાળે, પોતે પ્રકટી પ્રજાળે વિપદા રે. જાણો.

શ્રીકૃષ્ણથી કાણ અજાણ્યું છે ? સૌ જાણે છે. ને માને છે, કે અમે જાણ્યા છે. ઠીક છે પણ કાણ છે તે ? માણસ, દેવ કે પરબ્રહ્મ ? માણસ જાણ્યા હોય તો તે નશ્વર નથી સદા છે એટલે— ‘જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે.’

દેવ જાણ્યા હોય તો—“ દેવોનાં પણ દુઃખ એ ટાળે, ” ને નિરંજન નિર્ગુણ નિરા-કાર—પરબ્રહ્મ જાણ્યા હોય તો “ પોતે પ્રકટી પ્રજાળે વિપદા રે ” એટલે એરીતે મનુષ્ય, દેવ કે નિર્ગુણ બ્રહ્મ નહીં પણ—

શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઈ સુખદારે, એ રીતના.
જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે.

જાણવા સાથે વખાણવુંજ એટલા માટે કે—‘ એવા ન કોઈ સુખદારે ’ ને તેથી “ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે.”

અમે તેવાજ જાણીએ છીએ, માનીએ છીએ, વખાણીએ છીએ, પછી પણ તમે કેમ કહેા છો કે “જાણો ને વખાણો.” અરે ભાઈ ! એના વિષે તમે શું જાણી માની કહો ? શ્રુતિ કહે છે. **યદિમન્યસે સુવેદેતિવસ્ત્રમેવાપિનૂનંત્વનેત્ય**

હું સારી રીતે જાણું છું એમ તું જે માનતો હોય તો તું અદ્ય જાણે છે. કારણ-
યસ્યામતં તસ્યમતં મતંયસ્યનવેદસઃ અવિજ્ઞાતં વિજ્ઞાનંતો વિજ્ઞાતમવિજ્ઞાનતામ્ ॥

જેણે માન્યું કે મેં પુરો માન્યો તેણે નથી માન્યો. જેણે માન્યું કે મેં પુરો નથી માન્યો, તેણે માન્યો છે. એજ રીતે જાણવામાં પણ છે, કારણ કે તે અનંત અપાર છે. તેના રૂપ, સ્વરૂપ, ગુણ, વિભવ, ચરિત્ર; પ્રત્યેક અપાર છે એટલે તે વિષે જાણવાનું પણ તેટલુંજ છે. અર્જુને ગીતાજીણાં કહ્યું જ છે—**નાંહતેભગવન્વ્યક્તિર્વિદુર્દેવાનવાનવા ॥**

તમારી વ્યક્તિને હે ભગવાન દેવ દાનવ કોઈ જાણતા નથી ત્યાં અદ્ય મનુષ્ય માને કે મેં જાણ્યા એ કેટલી મૂર્ખાઈ ! માટે—“જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે” શ્રુતિ પણ એજ સમજાવે છે કે આ લોકમાંજ જાણવાનો ભાગ છે તે ખોયો તો ગયો ?

इहचेद्वेदीदथ सत्यमस्ति नचेदिहावेदीन महतीविनष्टिः ॥

સારાંશ કે જે આ દેહમાં છે ત્યાં સુધીમાં તેને જાણી ગયા તે સત્ય હરી ગયા, ઝીતી ગયા, ને જે ન જાણી શક્યા તે મરી ગયા. એટલે નાશ પામી ગયા તેમનો અવ- તાર એળે ગયો માટે—“જાણોને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે”

જાણવાથીજ વખાણશો ને તે સાથે અનુભવશો કે—

“શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવો ન કોઈ સુખદારે” માટે જાણો ને વખાણોને”

ગીતાજીમાં શ્રીહરિનું વચન છે **અશ્વઞ્ચાશ્વદધાનશ્ચસંશયાત્માવિનશ્યતિ** અશ, અ- શ્વઞ્ચાવાળો ને સંશયાત્મા નાશ પામે છે. એટલે જાણવુંજ માત્ર જરૂરતનું નથી, પણ એવું જાણવું, એટલે સુધી જાણવું, કે તે પર શ્રદ્ધા આવે ને તેપણુ એવી કે જેમાં પછી સંશય ન ઉઠે તોજ નાશથી બચે ? જે જાણે ને દ્રઢ શ્રદ્ધા આણે તેજ વખાણે ને તેથીજ જાણો સદા એનેજ વખાણો એવા થાઓ તે સારું કહ્યું. “જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે.” વસ્તુમાં એટલી યોગ્યતા ન હોય તો તો સદા ન વખાણાય પણ આતો જેમ જાણુશો તેમ માનશો કે—

“શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઈ સુખદારે,” માટે ‘જાણો ને વખાણોને.’

શરીરે જાણવા જેથી વખાણીએ ? શ્રદ્ધાવાન સંશયહીન તેને સર્વ સુખદા સમજાવે તે પર દ્રષ્ટાંત છે. ‘શ્રીકૃષ્ણ’ એ વસ્તુતો તમે જાણો છો, તમે તેનું નામ લઈ શકો છો, પણ તેની ખરી ખુબીની પૂરી ખબર પડવાને હજી તમારાથી ઘણા વધુ વધુજ્ઞાતાથી તમારે જાણવું જોઈએ. દ્રષ્ટાંતથી આ વાત હીક સમજાશે. આપ તે જાણતા હશો તો યાદ અપાવું છું.

એક રૂપારીને રત્ન જડયું પ્રથમ કાચ ગણી બકરીની કાટે બાંધવા ધાર્યું. ગામમાં બતાવતાં મૂર્ખ પણ મોઢીએ તેને બે આને માગ્યું. એટલે તેણે વિચાર બદલ્યો—મોઢા ગામમાં જઈ તેથી મોઢા ને કાંક સમજી વાણીઆને તે બતાવ્યું. બે રૂપીએ તેણે માગ્યું એટલે તેને મજીમાં શ્રદ્ધા થઈ કરબામાં ગયો, ત્યાંથી શહેરમાં, ત્યાંથી છેવટ મોઢા શહેરમાં ગયો ઉત્ત- રાતર તેના યોગ્ય પરિક્ષકોને બતાવતો ગયો તેમ પોતે મહા મૂલ્યવાન વસ્તુનો સંપાદક

થયો છે એમ સમજતો ગયો. તેની એ શોધ-શ્રમ-યોગ્ય રસ્તે ને યોગ્ય પુરૂષ પાસે તે મણિ વિષે જાણવાની કોશિશથી થયો, તેથી તે કોટીપતિ છે એમ સમજ્યો ને તેવીજ શ્રદ્ધા તેની તે હીરામાં થઈ. તે તેનું સર્વસ્વ હવે થયું. ને તેથી પછી તેનાં વખાણ કરવામાં ને તેને સુખદા ગણવામાં શું ન્યુનતા તે રાખે ? એ રીતે ઊત્તરોત્તર પ્રભુને પીછાણનારાથી તેના વિષે જાણ્યા જવાથીજ તેની કિંમત જણાશે, કદર સમજાશે. ને ત્યારેજ તેનાપર સુદૃઢ શ્રદ્ધા જન્મશે. એટલે તેનો ઇચ્છિત લાભ પણ લઈ શકાશે. ને તે વખતે આ વાક્ય ખરાબર અનુભવ સિદ્ધ થવાથી આપ બીજાઓને પણ કહેતા થશો કે—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઈ સુખદારે.”

તેમાં એટલું બધું જાણવાનું છે કે શ્રુતિનાજ શબ્દોમાં “ **एकविंशतेनकर्षीप्रकाशं भवति** ” તે એકને જાણવાથી સર્વ જ્ઞાત થાય છે “ **एकज्ञात्वानेहभूयोन्यज्ञातव्यमज्ञाहिष्यते** ” તે જાણવાથી ફરી કાંઈ જાણવુંજ બાકી રહેતું નથી માટેજ શ્રુતિ પણ—

तद्विजीवाग्रस्य તેને જાણો । “ **मात्माकारेदृष्टव्यः भोतव्योर्मंतव्यो निदिध्यासितः** ” એમ શ્રવણ મનન, નિદિધ્યાસન, તેને જાણવાને સાક્ષાત જાણવાને સાર, કરવા આજ્ઞા કરે છે. વેદાંત સૂત્રની પ્રતિજ્ઞા “ **अथातोब्रह्मजीवासा** ” બ્રહ્મને જાણવા માટે છે, કેમકે તે વિના સ્થિર ને અનંત આનંદ પ્રાપ્ત થવાનો નથી, ને તેથી વેદ માત્રથી પણ એ શ્રી કૃષ્ણનાજ શબ્દોમાં **वेदैश्चसर्वैरहमेववेद्य** “ સર્વ વેદથી વેદ હુંજ છું ” એમ સમજાય છે. કારણ વેદો પણ કહે છે **सर्वेवेदायत्रचैकीभवन्ति** સર્વે વેદ તેમાં એક થાય છે, “વેદ” શબ્દજ જાણવાનો ધાતુ ધારે છે ને વિદ્યા એ પણ એ ઉપરથીજ, તેમાં પણ અમે વિદ્વાન—જ્ઞાતા છીએ, એવો મદ ધરનારા ધણા છે, પણ સાચી વિદ્યાથી મુજાત **भीमदहाः** પોતાના સોળતીઓને તે શીખવતાં કહે છે—

यदध्यर्थेहकर्मिण विद्वन्मान्यसकृन्नरः । करोत्यतोविपर्यास ममोर्धविदत्तेफकम् ॥

सुखायदुःखमोक्षाय संकल्पइहकर्मिणः । सदाप्रोतीहयादुःख मनीहायाःसुखावृतः ॥

कामान्कामयत्तेकाम्यै र्थदर्थमिहपूरुषः ॥ सर्वदेहस्तुपारक्यो भंगुरोयात्युपैतिच ॥

किमुव्यवाहिता पत्यदारागारधनादयः । राज्यंकोशगजामात्य भृत्याप्ताममतास्पदाः ॥

“ વિદ્વાનનું માન ધરાવનારો મનુષ્ય આ લોકમાં જે ફળ ધારીને કર્મ કરે છે, તેનાથી ઉલટું ફળ તે અવશ્ય મેળવે છે—કર્મ કરનારાનો વિચાર સુખ મેળવવાનો અને દુઃખમાંથી છુટવાનો હોય છે. પરંતુ કર્મ કરવાથી સદા દુઃખ મળે છે ને ન કરવાથી તે પુરૂષ સુખી રહે છે. આ લોકમાં પુરૂષ જેને માટે કામ્ય કર્મો કરીને કામનાઓની ઇચ્છા કરે છે તે દેહ તો પારકો, ક્ષણભંગુર, અને નાશ થનારો તથા ઉત્પન્ન થનારો છે. આ પ્રમાણે જ્યાં અહંતા મમતાના સ્થાનરૂપ દેહ પણ પારકો છે, ત્યાં સંતાન, સ્ત્રીઓ, ધર, ધનાદિક, નાજ્ય, ભંડાર, હાથી, મંત્રીઓ, ચાકર તથા સંબંધીઓ જેઓ તો દેહથી જુદાં હોઈને મમતાને પાત્ર છે, તેઓ પારકાં હોય તેમાં શું કહેવું ? ” એટલે જાણી જાણીને વખાણી વખાણાઈને અનુભવના દરિયા થઈ જાય—“ **જગમાં ગણાયા રાહ્યા, લોકો માંહે વખણાયા, તે થાય રંધવાયા બ્યારે તેડું આવે રામનું.** ” કારણ તેઓ આ વિષયમાં છેક અજ્ઞાન હોય છે, ને તેથીજ દેહું કે “ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ. ” ઉપ-નિષદોમાં પણ સાક્ષાત્ યમે નયિકતાને ઉપદેશ દેતાં એજ કહ્યું છે કે—

અવિદ્યાયામંતરેવર્તમાનાઃ સ્યયંધીરાઃપંડિતમન્યમાનાઃ ।

દંદ્રમ્યમાણા પરિચંતિમૂઢા અંધેનૈવનીયમાનાયથાંધાઃ ॥

પોતાને બુદ્ધિમાન ને પંડિત માને, પણ વરતે સદા અવિદ્યામાંજ, એવા વિષયાસક્ત લોકો મૂઢ કુટાતા ફરે છે. ને ખીજને પણ અથડાવે છે. જેમ આંધળાને આંધળા દોરીને અંધળાવે તેમ ને તેથીજ અવિદ્યામાંથી છોડાવવા વિદ્યામાં પણ રાજ્ય એવી રાજ્ય વિદ્યા-આપણા શ્રીકૃષ્ણનેજ અર્જુનને કહી છે તેમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે—

અવજાનંતિમાંમૂઢા માનુષીંતનુમાશ્રિતમ્ । પરંભાવમજાનંતો મમમૂતમહેશ્વરમ્ ॥

મોઘાશામોઘકર્માણો મોઘજ્ઞાનાવિચેતસઃ । રાક્ષસીમાસુરીંયૈવ પ્રકૃતિમોહિનીંશ્રિતાઃ ॥

મૂઢ લોકો જે મને મનુષ્ય દેહમાં દેખીને મારી અવગણતા કરે છે, તેનું કારણ તે મારા પરમભાવને હું જૂતોનો મહાન ઇશ્વર છું એ વાતને નથી જાણતા. ને તેથી તેમની આશાઓ કર્મો જ્ઞાન-તે મુખ્ય રાક્ષસી આસુરી પ્રકૃતિવાળા મોહના આશ્રિત એવાનાં અર્ધાં અંધળ થાય છે. અરે જાણીને પણ ખીજ દેવ સમાન જાણે તો પણ અંતઃકર્ત્તવ્ય-તત્ત્વવ્યવસ્થાપનમધ્યસામ્ તે અજ્ઞાનીઓનું ફળ વિનાશી થાય છે, બધકે નતુર્મામભિજાનાંતે-તત્ત્વેનાતશ્ચયંતિતે મને તત્ત્વે કરીને તે નથી જાણતા તેથી પડે છે. અને જાણવાનું મહાત્મ્ય તેનાથી લાલ એટલે બધો બતાવે છે કે—

યોમામેવમસંમૂઢો જાનાતિપુરુષોત્તમ । સસર્વવિદ્ભજતિમાં સર્વભાવેનભારત ॥

જે જ્ઞાની મનેજ પુરુષોત્તમ જાણે છે તે ‘સર્વજ્ઞ’ ને તે મને સર્વ બાવે બજે છે આટલું બધું તેને જાણવામાં રહ્યું છે તે કાણ છે ! તે પોતેજ જણાવે ગયા છે—

પિતાહમસ્યજગતો માતાધાતાપિતામહઃ । ગતિર્ભર્તાપ્રભુઃસાક્ષી નિવાસઃશરણંમુહૂત્ ॥

આવ' છે ને તેથી તેરાજ—

“ જાણે ને વખાણેને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કાઈ સુખદારે. ”

આવું સાંભળી માણસોને જે સાધારણ શંકા થાય તે ત્રાઅર્જુનનેજ કરી હતી. ક્યારે કે જ્યારે શ્રીકૃષ્ણને આ ગીતાજીમાંજ કહ્યું કે જે તને હું આજે કહું છું તે મેં વિવસ્વતને કહેલ હતું. એટલે તુરત તેણે પ્રશ્ન કર્યો હતો કે—

અપરંભવતોજન્મ પરંજન્મવિવસ્વતઃ કથમેતદ્વિજાનીયાં ત્વમાદૌપ્રોક્તવાનિતિ

આપનો જન્મ તો હાલ છે ને વિવસ્વતનો જન્મ થયે તો વર્ષો વહી ગયાં. છતાં આદિમાં આપે તેને આ કહ્યું હતું (એમ જે કહે છે) તે હું શી રીતે જાણી શકું ? શ્રીકૃષ્ણાવતાર તો છેક છેલ્લો થયો છે ને જગત તો કેટલા કાળથી છે માટેજ કહ્યું કે તેના વિષે બધું જાણવાનું છે ને તે—“ જાણે ને વખાણેને શ્રીકૃષ્ણ સદારે. ” તે શી રીતના જાણવા તે માટે પોતેજ જણાવે છે કે—

બહૂનિમેવ્યતીતાનિ જન્માનિતવચાર્જુન । તાન્યહંવેદસર્વાણિ નત્ત્વંવેત્યપરંતપ ॥

મારા ને તારા હે અર્જુન ! બહુ જન્મ થઈ ગયા પણ તે હું બધા જાણું છું, ને તું પરંતપ (છતાં) નથી જાણતો. ” તેનું કારણ તારા જન્મ તારી મરણ પ્રમાણે નથી થતા, પણ મારી મરણ પ્રમાણે થાય છે—વળી તારા જન્મ કર્મના બદલામાં એટલે

તદનુચ્ચ જ્ઞાનના પ્રસાર પૂર્વકજ થાય છે, ને તે મારી માયાના પ્રભાવથી થાય છે. તે માયા ક્ષણિક તું બદ્ધ ને મને પરતંત્ર તેથી તને યાદ અપાવું-રખાવું તેટલું તને યાદ આવે કે રટે, ને હું જન્મું છું તે—

અજોપિસન્નવ્યયાત્મા ભૂતાનામીશ્વરો વિસન્ પ્રકૃતિસ્વામાધિષ્ટાય સંભવામ્યાત્મપાયયા॥

“ હું બદ્ધ એતન નથી કે જન્મ મરણ ધર્મને પામું-કારણ અનાદિથીજ અજ છઉં અને કદી કોઈ કર્મ લેપતું નથી, કે જેથી મારા જ્ઞાનનું આવરણ થાય-એ રીતે હું અવ્યય આત્મા છઉં-અને મને જન્મ આપનાર કે જ્ઞાન આવરણ કરનાર કોઈ છેજ નહીં, કારણ જે બૂતો છે તેમનો હું મિશ્વર છું-મારો કોઈ મિશ્વર નથી. જે બંધન કરનાર, જન્મ મરણ આપનાર ને જ્ઞાન હાંકનાર પ્રકૃતિ તે મારી વસ્તુ મારાજ તાપ્તામાં છે, હું ચાહું તેવી તે થાય છે, એટલે બીજાના જન્મ માત્ર મારી ઇચ્છા પ્રમાણે થાય છે, તેમજ મારા જન્મ મારીજ ઇચ્છા પ્રમાણે થાય છે. તેમાં હું મારી પોતાની પ્રકૃતિ-સ્વભાવ-તેને લઇનેજ મારી આત્મમાળા-એટલે ઇચ્છાથી હું પ્રકટ થાઉં છું-તેથી જેવો જન્મ લીધા અવલ તેવોજ જન્મ લીધા પછી-પણ પોતાની ખુબી શક્તિયુક્ત ને ઇચ્છામાં આવે તેમજ વર્તન કરવાને સમર્થ રહું છું. તાત્પર્ય કે જન્મ લેવાથી તમને માણસ જેવો, તમારા જેવો, કે દેવને દેવ જેવો દેખાઈ તેથી હું તેવોજ થઈ ગયો છું, અથવા તેવોજ છઉં એમ સમજવાનું નથી. હું તો સર્વશક્તિમાન સર્વેશ્વર છઉં તેવોજ છઉં—એટલે ત્યારે પણ જે ચાહું તે કરી શકું છું-મારી એવી ખુશીથી અવતરું છું તેમાં હેતુ માત્ર ‘મારી મોજ’ ‘મારી મરજ’ ‘એમજ નહીં’-તેવી મોજ, તેવી મરજ, આપની શું કામ થાય છે, એમ પણ કોઈ મર્યાદા મુદ્દા મને સ્વતંત્ર સર્વેશ્વરને પણ મારો પરતંત્ર-અલ્પ કાટપ્રાય પ્રાણી પ્રશ્ન કરે તો (જેમ અર્જુને કયો તો) ઉત્તર ત્યાંજ છે કે—

પરિત્રાણાયસાધુનાં વિનાશાયચ્છદુષ્ક્રુનામ્ । ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સંભવામિયુગેયુગે ॥

“મુખ્ય તો સાધુના પરિત્રાણ માટે ને તે સાથે દુષ્ટપ્રતિવાળાનો નાશ પણ કરવા”-તાત્પર્ય એકજ કાઠીએ તો ધર્મના સંસ્થાપન માટે-તેને ટેકા આપનારને ટેકો રાખવા, ને તેને હલાવનારને હલાવી દેવા, દરેક યુગે-એટલે જ્યારે તેવો પ્રસંગ આવે, તેમ મારી જાતે પ્રકટી કરવાની જરૂરત જણાય ત્યારે હું પ્રકટ થાઉં છું. ” એટલે કાંઈ હાલ તનેજ દેખાયો ત્યારે પ્રકટયો છું, એમ નહીં પણ સદા સર્વની સંભાળ લઉં છું. એવો નિસ્વાર્થ પરોપકારી સાધુ માટે દયાળુ-તેમનો ત્રાતા ને ધર્મનોજ પ્રતિપક્ષી છઉં એમ વારંવાર વર્તનથી-સમજવું છું તો આપણે પણ તેવો

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, ” “ શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવો ન કોઈ સુખદારે. ”

સુખદા તે કયાં સુધી કે પોને અધર્મીને પણ એકદમ મારી નથી નાંખતા, પણ ધર્મીને જેમ જાતે મળી પોતાની પરિક્ષા-આપે છે તેમજ તેને માટે પણ કરે છે-ધર્મી સાધુ તો તેને જાંખતા હોય તે મળે એ વ્યાજખી, પણ દુષ્ટોતો તેને નિંદતા, તેના અસ્તિ-ત્વનેજ ન સ્વીકારતા, સ્વીકારે તો પોતા જેવા તેને કંગાલ સમજતા હોય, એવો તેનો અનાદર થવાનો સંભવ, ત્યાં પણ પોતે તેના શ્રેય માટે વગર તેડયા ને અપમાનની પરવા ન ધરી જાય છે. મહાભારતનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે દૂર્યોધનાદિની પણ દયા આણી, એ

થવાની લઢાઈ અટકાવવા વગર નિમંત્રણે જાતે ચાલીને શત્રુ સભામાં ગયા, ને ત્યાં સર્વ શિષ્ટ રૂપીની રૂપરૂપ દૂરોધનને ચેતાવ્યો, સમજાવ્યો, છેવટ તેનાં માતા પિતા દ્વારા પણ બહુ ઉપદેશ ઊગારવા કરાવ્યો, પણ તેમ છતાં તેણે તો પ્રભુને પામરજ ગણી રહ્યામાં બાંધીને કેદ કરવા ચાલ્યા-ત્યારે શ્રી મહાભારત ઊદ્યાગ પર્વમાં કથા છે કે, પોતે “કૃમ્” એટલે જેવો તે ધારે છે તેવો પ્રાકૃત દેહધારી યાદવ નથી, પણ સર્વેશ્વર જે ચાહે તે એજ દેહમાં કરી શકે, બતાવી શકે એમ છે. એમ તેને સાક્ષાત્ ખાતરી કરી આપવા તેને ના ચલ્યા છતાં પોતા વિષે ચાહત ઉપજાવવા-લાલચ-સમજાવતી ન માને તો બચ આપીને પણ ઠેકાણે લાવવા પોતે-એજ દેહમાં જે ચમત્કાર દેખાડ્યો તે વિષયમાંથી થોડું નિચે ઊતારીએ છીએ.

ચોપાઈ.

- “ એમ વદી કીધું ઊચ્ચહાસ, થયો દશે દિશ દિવ્ય પ્રકાશ. ”
 “ વિજળી જેવી દીપી કાય. નખશીખ તેજ ચકી ઊભરાય, ”
 “ તણખા જાણે તનથી ખર્ચા, અંગુષ્ઠ માત્ર સુર નિસર્ચા. ”
 “ બ્રહ્મા લીલાટથી તે વાર, શીવ છાતીથી તેજ પ્રકાર. ”
 “ લોકપાળ જૂજમાંથી થયા, મુખથી અગ્નિ લબકી રહ્યા. ”

x

x

x

x

હરિગીત.

- “ જોતાંજ જોતાં કર હજારો આયુષો ધારી થયા. ”
 “ આંખે અને કાનેથી ભડકા તેજના જારી થયા. ”
 “ પ્રત્યેક રોમે રવી દેખી હામ સૌ હારી ગયા. ”
 “ બીજા બીડી તેજે સ્વલોચન ભાન વિસારી ગયા. ”

માયાના સ્વામીનો આ ખેલ કાંઈ સહજનો નહોતો-તે દર્શન દિવ્ય હતું, પાપીને અસાધ્ય હતું-એટલે આસુરીમાયા નહીં પણ “ આત્મમાયા ” કહ્યું છે તેવું હતું, ને તેની પરિક્ષા તે સભામાંજ તેજ વેળા થઈ—

તંદ્રાઘોરમાત્માનં કેશવસ્યમહાત્મનમ્ ॥ ન્યમીલયતનેત્રાણિ રાજાનસ્રસ્તચેતસઃ ॥

ઋતેદ્રોણંચ્ચંભિષ્મંચ વિદુરંચમહામતિમ્ ॥ સંજયંચમહાભાગ મૃષીશ્રેવતપોષનાન્ ॥

“ મહાત્મા દેશવના આત્માને એવા ધોરરૂપ જોઈ રાજાઓ થરથરી જઈ આંખો બંધ કરી ગયા-પણ તેમાં દ્રોણ, ભીષ્મ, મહામતિ વિદુર, સંજય ને તપ જેમનું ધન એવા રૂપો-શિવાય ”-એટલે જે પરમ પવિત્ર મતિ કૃતિથી હતા તે તેને નીરખી શક્યા-બલકે ત્યાં પોતાની ખુબી એ પ્રકટ કરી કે જ્યારે જન્મઅંધ ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાએ—

ગીતિ.

દુદ્ધભીઓ સાંભળીને, બળી સજ્જનમાં વળી ધૃતરાષ્ટ્ર વગ્રો;

ભગવાન બલી ભાતે, બલા થઈને મુજને દર્શન હો.

ત્યારે જેને જગતમાં કાંઈ ન દેખાય તેને પણ તેજ કાણે—

સ્તુતિ અંધની સ્વીકારી, કરી દીધાં બેઝ નેત્ર ચમત્કારી;

દીક્ષા હરિ અવિકારી, દેહ અવિકારી થઈ જૂ-ભયકારી.

આવા શત્રુનું આટલું બધું શ્રેય કરવા આટલા બધા ઊતુક્ત-એમ જે તેનાં ચરિત્રથી સમજાયા એવા સ્વભાવગણા તે છે તેથીજ કહ્યું—

“ શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઇ સુખદારે, ”

અને તેને દુષ્ટ દ્વૈધને જાણ્યા છતાં ન જાણ્યા જેવા, કારણ પુઠે પણ વખાણ્યા નહીં પણ નિંદ્યા તો તેના સકુટુંબ સપરિવાર શા હાલ થયા ? તે વિચારી ને યાદ રાખીને—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે. ”

મનુષ્યનાજ આવા હિતકર છે—એથી દેવમાંહેના કોષક હશે એમ નથી, બ્રહ્માદિક તેમના અંગમાંજ છે, એમ આંહી સ્પષ્ટ બતાવ્યું છે, બલકે—અમે ગાયું છે, તેમ “દેવોનાં પણ દુઃખ એ ટાળે. ” “ પોતે પ્રકટી પ્રજાજે—વિદારે, ” તે કાંઈ એક વાર ! અનેક વાર ! ! એ પણ આ શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપેજ હજારો શિષ્ટોની વચમાં—દ્વૈધન કરતાં પણ ધણી મોટી સભા જે રાજસૂયના પ્રસંગપર મળી હતી ત્યારે સિદ્ધ કર્યું છે—ને તેથી એવાં ચરિત્ર એવાં પ્રમાણિક ઠેકાણામાંથી કાઢી વાંચી—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, ” ત્યારે તમને સુદૃઢ થશે કે—

“ શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઇ ઉમદારે. ” જે કથા શ્રીમત્ ભાગવતમાં

પણ વિસ્તારે છે, ને આપ સાથી પણ મુદ્દે અગ્નણી વાત નથી તોપણ જરા જણાવીએ. ત્રણ લોકના દેવ રૂપિને નૃપતિ એવા વડાની વચમાં જ્યારે સહદેવની દરખાસ્તને નાદરજના અનુમોદનથી શ્રીકૃષ્ણનું પ્રથમ પુજન શ્રી યુધિષ્ઠીર મહારાજાધિરાજે અતિ આદર ને આનંદથી કર્યું ને તેને દેવ રૂપી ને સાત્વિક શિષ્ટોએ અભિનંદન આપ્યું, ત્યારે ચેદીરાજા શિશુપાળે ઉભા થઈ ગડગડ મચાવી ઉપરા ઉપર સો ગાળ શ્રીકૃષ્ણને દીધી, ને તલવાર ચલાવવા ચાહ્યું તેવુંજ શ્રીકૃષ્ણને સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું, એટલે કે—

માલની છંદ.

ઊચરો સ્વમુખ એવું, ચક્રને ત્યાં ચલાવ્યું; સરરરરર તેવું, ચેદીની પાસ આવ્યું;

સડડડડડ તેણે, શિર્ષ તેનું ઉડાવ્યું, ધડડ ધડ તેવું, ત્યાં પડ્યું ને ન ફાવ્યું.

થરરરરર થાતી, ભૂ ગઈ સર્વ હાલી, ધરરરરર ઉડી, લોહીની ધાર ચાલી;

અરરરરર બોલ્યાં, લોક ત્યાં તેજ તેવું, ઝળળળળળ પેહું કૃષ્ણમાં તે મળેનું.

તે વિષે શ્રીમત્ ભાગવતમાં સપ્તમ સ્કંધમાં ધર્મ રાજાનો શ્રીનારદજી પ્રત્યે પ્રશ્ન છે કે—

अहोअत्यद्भुतंकेत दुर्लभैकांतिनामपि । वासुदेवपरेतत्वे प्राप्तिशैवस्याविद्विषः

અહો ! એકાંતિક ભકતોને પણ દુર્લભ એવી પરમ તત્વરૂપ વાસુદેવ ભગવાનની પ્રાપ્તિ તે મહાદ્રોષી એવા શિશુપાલને પણ મળી એ અતિ અદ્ભૂત છે ! !

ત્યારે નારદજીએ ખુલાસાથી જણાવ્યું છે કે આ શ્રીકૃષ્ણ હાલના નથી પણ જેની નાભીમાંથી બ્રહ્મા થયા તે સાક્ષાત્ શ્રીમન્નારાયણ છે ને આ શિશુપાળ તે તેનો પાર્શ્વ નૃસિંહ—રામ ને કૃષ્ણ ત્રણે અવતાર તેનેજ માટે તે એકજ શ્રીહરીના એટલે શ્રીનારદજીનાજ ત્યાંના શબ્દોમાં—

ससवा भयंब्रह्ममहाद्विभृग्य कैवल्यनिर्वाणमुखानुभूतिः

મિયઃ સુહૃદઃ સ્વરુપાનુલેપ આત્માઽર્જુનીયોશિષિકૃદ્ગુરુશ્ચ ॥

જે શ્રીકૃષ્ણ તમારા પ્રિય સંબંધી, મામાના દિકરા, આત્મ તુલ્ય પુજવા યોગ્ય તમારી આરા ઊઠાવનારા તથા તમને હિતનો ઉપદેશ આપનારા તથા ગુરુ છે તેજ આ શ્રીકૃષ્ણ મહાત્મા પુરુષોએ શોધવા યોગ્ય, ઉપાધિ રહિત, પરમાનંદ અનુભવ રૂપ તથા પરબ્રહ્મ મૂર્તિ છે. અને તે પાંડવ માટે તેમનો સંસારમાં જન્મ કરાવી હીત પણ કરનારા ને એદી માટે સંસારમાં શીક્ષા દઈ શુદ્ધ કરીને પણ ખરૂં શ્રેય કરનારા, એમ ચરિત્રથી સમજાય છે. તેની કૃપા ને કૌપ બેઝમાં કલ્યાણ છે. શેનાં ભાગી થવું તે આપણી કૃતિ ઉપર આધાર રાખે છે. પણ એવાત તો સિદ્ધ છે કે “ શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઈ સુખદારે ” તે દેવ શું પાર્ષદનાં પણ ‘ દુઃખ એ ટાળે પોતે પધારી પ્રજાને વિપદારે ’ એવા જાણે. જેમ પાર્ષદથી કોઈ ચઢે નહીં તેમ અસુર તેમાં પણ પીશાયથી કોઈ ઊતરે નહીં, તેનું પણ શ્રીકૃષ્ણ તો શ્રેયજ કરે છે. એ બાબત—

પુતનાલોકચાલદ્રી રાક્ષસીરુધિરાશ્વના ॥ જિઘાંસયાપિહરયે સ્તનંદત્વાપસદ્ગતિમ્ ॥

“ પુતનાં જાતે રાક્ષસી, ધંધો—લોકોનાં બાળક મારવાં ને લોહી પીવું, ને તે આવી પણ હરીને હણવા, પણ તે નિમિત્તે—વિષ ચોપડીને પણ સ્તન આપ્યું તો સદ્ ગતિને પામી. ” એટલે “ અસુરોનાં પણ દુઃખ એ ટાળે પોતે પ્રકટી પ્રજાને વિપદારે. ”

“ એવા જાણે ને વખાણેને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, ” વખાણવા માટે દ્રષ્ટાંત આથી સરસ ખીજું શું જોઈએ ! એમ કહેવુંજ પડે કે “ શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઈ સુખદારે ” પણ તેમાં જાણવા ને વખાણવામાં બે વાત ધ્યાનમાં રાખવાની. આ ચરિત્રમાં પણ છે કે, એદીને મારતાં તો મોટા સમયે જણ્યા ગણ્યા હતા, પણ પુતનાં મારતાં છેક બાળક; એટલે કાંઈ મોટા થવા પછી મોટાઈ પ્રકટ થાય છે એમ નથી—સદા એક સરખીજ મોટાઈ છે, ને તેમાં દુષ્ટને શીક્ષા દઈ શુદ્ધ કરે છે, એ બૂલી ન જઈ.

“ જાણે ને વખાણેને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, ” મૂળ પાઠ તો એવો છે કે—

“ દેવોનાં પણ દુઃખ એ ટાળે પોતે પ્રકટી પ્રજાને વિપદારે. ”

અવતારનું પ્રયોજને એજ છે ને તેની ખુખી પ્રાકટયના પ્રસંગથીજ પૂરી સમજશે, તેમ એ પણ સમજશે કે જન્મતાં સિદ્ધી શરીરના યોગથી મળી, કે શરીર પણ ત્યારે સ્વીકાર્યું એમ નથી—તે તો અનાદિથી—એવાજ છે જે એવાજ રહેવાના છે. એટલે અવતારથી ખુખી વધે ઘટે છે, ને તે આગળ પાછળ ખીજી રીતે હોય છે, એમ નથી; તેનાં ચરિત્રથી તેનો સ્વભાવ વધુ સુરપષ્ટ થાય છે, ને તે માટે આંહી આપણે “ જન્મભગવત્ ” જ કહેવા ધારીએ છીએ. બાકી તે તો સદા—

પવિત્રાણાંપવિત્રંયો મંગલાનાંચમંગલં ॥

દૈવતંદેવતાનાંચ મૂતાનાંયોજ્યયઃપિતા ॥

તે કેવો કે—યતઃસર્વાણિમૂતાનિ ભવંત્યાદિયુગાગમે ॥

યસ્મિન્પ્રલયંયાંતિ પુનરેવયુગસયે ॥

એમ જેને શ્રી બીજમ અંતવેળા સર્વ મહર્ષી સમક્ષ જગનો કર્તા બતાવે છે તેથી તેની પદને પામે છે-તે એજ છે, એટલે સર્વ જગેથી સાર એજ આવવાનો કે—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઈ સુખદારે”
 “ દેવોનાં પણ દુઃખ એ યાજો પાતે પ્રકટી પ્રજાળે વિપદારે. ”

એ વિષે જરા વિસ્તારે શ્રીમન્-ભાગવત દશમ સ્કંધનાજ અવલંબનથી આખ્યાન રૂપ કહીએ.

શ્રીકૃષ્ણ નન્મંગળ આખ્યાન.

૫૬ રાગ સોરઠ.

જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઈ સુખદારે. જાણો. ટેક.
 દેવોનાં પણ દુઃખ એ યાજો, પાતે પ્રકટી પ્રજાળે વિપદારે. જાણો.

શી રીતના જાણીએ ? ક્યારે શાસાર થયા ?

૫૬ “ એસી ચતુર નાર ” એ રાગ.

ભૂમિ ઉપર ભાર, જવ થયો અપાર, તવ ગજી આકાર—

ધરી થઈ લાચાર, ગઈ દેવો પાસે, પૃથ્વી એ બીચારી.

ભૂમિ. ટેક.

આપણા શાસ્ત્રમાં દરેક મોટી નાની વસ્તુના અભિમાની જીવ છે એમ જણાવ્યું છે, જળમાં પણ એક અભિમાની જીવ છે. ને અગ્નિમાં પણ અભિમાની જીવ છે. તેને દેવ કહે છે, તેનું રૂપ સ્થાન કુટુંબ વૈભવ બધું વર્ણન કરે છે, બલકે તેનું ઉપાસન તેના મંત્ર વિધિ ને તેથી તે પ્રત્યક્ષ થાય છે એમ પણ તેમાં બતાવ્યું છે—બલકે સૂર્ય-ચંદ્ર શની મંગળની માનતા આજે ઘેર ઘેર ચાલે છે, ને અગ્નિ સૂર્ય તો બ્રહ્મણનાજ દેવ તેમજ જળ પણ તર્પણ માટે છેજ. એ રીતે પૃથ્વી તત્ત્વ અભિમાની-દેવી ગણાય છે. પરિક્ષીત રાજાએ તેને ગઈ રૂપે છેવટ દીઠી હતી, ને પૃથુરાજાએ તે તો તેને શિક્ષા કરવા દરાવી પોતાની પુત્રી ગણી તેથીજ પૃથ્વી કહેવાય છે. તેના ઉપર સહુ વસે છે પણ જ્યારે કોઈ તેને અણગમતું કામ કરે ત્યારે તેને તે બોળ રૂપ ગણે છે. આપણી ગાડીમાં એક પણ અણગમતો માણસ બેસે તો કહેશે બળદને ભાર લાગશે. અણગમતા પોટલાનો પણ ભાર ને ગમતાને આપણે ઉપાડીને પણ આનંદ પામીએ, તેમ જ્યારે પૃથ્વીપર પ્રમાણમાં પાપી વધી જાય છે ત્યારે તેને તે ધણા અકારા થઈ પડે છે. એ બોળ-ભારરૂપ-ગણી તેને તે દુઃસહ લેખે છે, ને તે ક્યારે પોતાપરથી દૂર થાય-એમ તે ચાહે છે. એવો એવો આર ન થવા દેવા કે વધવા દેવા પૃથ્વીના અમુક અમુક ભાગપર સાચા પૃથ્વીનર પતિના પ્રતિનિધી નરાણાંચનરાણિપમ્ એમ રહે છે. તેનું કર્તવ્ય તો એજ છે, કે પૃથ્વીપર તેવો બોળ ન થવા દેવો, બલકે ગામ ધણીને ઘર જેટલી ભૂમિના ધણીને પણ ફિકરતો એજ રાખવી ઘટે. પણ જ્યારે તે રક્ષકજ બક્ષક રાજાઓજ દુષ્ટ નિકળે ત્યારે તેમના ઉપરી અધિકારી દેવો છે તેથી તેની પાસે પૃથ્વી ફરિયાદ કરવા જાય છે, તે ગણી રૂપજ બહુધા

ધારણ કરે છે તેમાં અનેક કારણો છે. આંહી બાર માટે આટલું બસ છે.

દેવો હારી હામ, શાયે તમામ, નહીં આપણથી આ થાય કામ,
દુઃખ આપણનેજ થાય નિત ભારી.

ભૂમિ ઉપર.

(કારણ જે દુઃખ દેનારા પૃથ્વીપર ભેગા થયા હતા તે દેવથી પણ વધુ બળવાન
મૂળે અસુરનાજ અવતાર હતા, ને તેમણે પૃથ્વીપર રહે રહે દેવોને નખળા કરી નાંખ્યા
હતા. માણસ શું ન કરી શકે ' સુલટું' કરે કે ગિરટું' પણ દેવથી વધી જાય ! એવી
કૃતિ કરી સામર્થ્ય મેળવવાની યોગ્યતા મનુષ્ય દેહમાં છે, ને તેથીજ દેવથી પણ વધી
જવા-દેવને જાણવા કરતાં તેના પણ દેવ એવાને—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, ” કેમકે “ શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવો ન કોઇ
સુખદારે. ” જુવો આ વખતે પૃથ્વીનું કાર્ય દેવોથી ન સર્ચું.

“ મહાદેવ પાસ ગયા રાખી આશ. તે તેડી ગયા બ્રહ્માની પાસ. ”

“ કહે બ્રહ્મા શક્તિ એવડી નથી મહારી. ”

ભૂમિ ઉપર.

જેમ રાગના રાજ્યમાં અધિકારી માત્રનાં કામ, અધિકાર, નિયમિત છે, તેને ઉલ્લંઘી
તેઓ વિશેષ જરા પણ કરી જતી દરી શકતા નથી, તેમજ જગતના રાગએ વ્યવસ્થા
રાખી છે. બ્રહ્માનું કામ તો શ્રજવાનુંજ, ને આ તો રક્ષણ-પાલનનો ખપ છે—તે માટે
વિષ્ણુજ મુકરર છે, પરંતુ જેમ બીજા અધિકારી પોતાના કામપર હાજર રહે છે, તેમ
તેને રહેવાની પરવા નથી જણાતી, તે તો સુખે અમુક સ્થળ જેને “ ક્ષીરસાગર ” કહે
છે, એટલે શુદ્ધ સાત્વિક દ્રવ્ય-વરણથી, સ્વાદથી, ગુણથી ને તે અવિકૃત-કદી દહીં નથી
થઇ ગયો એવો—તેમાં પોતાના દિવ્ય ધામમાં મેળ માણે છે, તે એટલો બધો દેવોના
પ્રમાણમાં મોટો છે કે, દેવો તેની પાસે પણ ચાહે સારે જઈ તેને જોઈ શકતા નથી—
બલકે ક્ષીરસાગરમાં પણ પગ મુકતા નથી, બ્રહ્મા-જેનાથી આ બ્રહ્માંડમાં કોઈ મોટું નથી,
જેનું સ્થાન સૌથી સાં ને સૌના ઉપર આ બ્રહ્માંડમાં છે તે પણ બોલ્યા કે—

“ ક્ષીરસાગર તીર, ચાલો ધારી ધીર, ત્યાં સ્તવીએ હરીને સર્વ વીર.

“ શ્રીકંથ ધણી શીર છે દુઃખહારી. ”

ભૂમિ ઉપર.

માટેજ અમે અગાઉથી નિર્ણય સમજી કહ્યું છે કે—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, ” “ શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઇ સુખદારે. ”

“ દેવોનાં પણ દુઃખ એ ટાળે પોતે પ્રકટી પ્રગળે વિપદારે.

જાણો. ”

પણ તે કાંઈ બીજા દેવની જેઠે પોતાના પાલક અધિકાર માટે બંધાએલો નથી—જુવો—
ગીતિ—ક્ષીરસાગરને તીરે, સ્તવે સુરો સરપતિ ને અજ જાતે.

પુરુષ સૂક્તની સાથે, (પણ) પ્રકટયા ન પ્રજુ બહુ સમય જાતે.

ધણીનો કોઇ ધણી નથી, તે કોઇનો બંધાએલો નથી, એ સિદ્ધ કર્યું, પણ તે સાથે
બીલકુલ બેપરવા એટલે નિર્દય, અભિમાની, નથી એમ બ્રહ્મા જાણે છે, તેથી તેમણે એક
સૌથી બની શકે તે રસ્તે—કામ ન સર્ચું, ત્યાં વિશેષ માર્ગ લીધો—માત્ર સ્તવને ન રીઝ્યા
ત્યારે પોતે જાતેજ કાયર થઇ ધ્યાન આદર્યું.

ગરબી “ પુનમચાંદની ” એ દાળ.

પ્રેમે બ્રહ્માએ સમાધી સાધી લીધીરે,

ધ્યાવા લાગ્યા ખતે સાચા જગના આપ;

તોએ દર્શન તો શ્રીપતિએ ત્યાં દીધાં નહીરે,

(અમુક ઉપાયના પણ તે આધેલા નથી. પોતાની મેળે આહે તેવી કૃપા કરે એ સિદ્ધ કર્યું, તેમ એ પણ સિદ્ધ કર્યું કે ઉપાય છેક નકામા નથી, પણ કર્મણ્યેવાધિકાર-સ્તેમાફલેષુકદાચ્ચન કર્મમાં આપણો અધિકાર ! કયા કર્મનું કયારે કેવું ફળ દેવું તે આપ જાણે.)

શાખી— ગગન વાણી થઈ ધોરતી—હાં—આં સુણતા બ્રહ્મા માત્ર,

પ્રકટીશ હું પૃથ્વી પ્રતી—હાં—આં—છે પિતૃ મતા પાત્ર,

મથુરાં ગોકુળમાં ગોદવણી મેંછે કીધીરે.

ધ્યાવા લાગ્યા.

આ રીતે જે ક્ષીર સાગરમાં બ્રહ્માને પણ અસાધ્ય તે પણ કાંઈ બ્રહ્માદિકના કહે-વાથીજ નહીં, પણ પોતાની ઇચ્છાથીજ. ક્યાં કયારે કેવી રીતે જન્મ લેવો તે નક્કી કરી તેજ પ્રમાણે જગતમાં જણાયા, તે શ્રીકૃષ્ણ ગણાયા. એવા સ્વતંત્ર ને સમર્થ—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે. ”

તે કહેવાની વાટ ન જોતાંજ પોતાની પ્રભાવની પીડા ટાળવા તજવીજ કરેજ જાય છે. માટે કહ્યું “ એવા ન કાંઈ સુખદારે. ”

માત્ર પ્રભુની ગોદવણુપરજ બધું રહેતું નથી, તે જીવોને જેમ ભોગવાવે છે તેમ તેમની પાસે કામ કરાવે પણ છે. તેમાં દાખલો છેક પોતાના પ્રિય પાર્શ્વદાથી પાડે છે કે કાઢને સાફ, માફ. વહાલું, અળખામણું, કહેવાનો પ્રસંગ ન આવે—

પહેલા વહાલા શેષજી પ્રકટ થશે જૂ માંહ, (ત્યાં ખીજનો શો હીસાખ !)

દેવો ને સુર નારીઓ પ્રકટો સહુ જમ ત્યાંહ.

આજા એ થઈ તે બ્રહ્માએ લક્ષે લીધીરે.

ધ્યાવા.

પહેલું ચેતન કૃત્ય ને પછી ધર્મર કૃત્ય-કૃપા-એ ક્રમ સમજ લેવો-તેથી કહ્યું—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, ” તો સમજશે કે

“ શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કાંઈ સુખદારે, ” માટે ‘જાણો ને વખાણોને.’

જીવો આ પ્રસંગે પણ—

“ કંથ ખીન હુમ તું અકેલી ” એ રાગનું પદ.

માન્યો બહુ ઊપકાર, પ્રભુનો માન્યો બહુ ઊપકાર;

પ્રભુમી વારંવાર, પ્રભુનો માન્યો બહુ ઊપકાર.

ટેક.

દેવ સરવ તો રહ્યા ટગમગી, જાણ્યો કાંઈ ન ભેદ

બ્રહ્માએ પછી સૌને જણવ્યું, જેમ જણાવે વેદ.

પ્રભુનો.

શ્રીવર પહેલાં શેષ પ્રકટશે, પોતે પૃથ્વી માંહ;

તમે સહુ સ્ત્રી સાથે પ્રકટો, એ સુખ લેવા ત્યાંહી.

પ્રભુનો.

દર્શન પણ દુર્લભ છે મુજને, તે વસશે તમ સાથ;

દુઃખ હરશે સુખ કરશે પૂરણ, સુણી હરખ્યો સહુ સાથ.

પ્રભુનો.

એવો બ્રહ્માદિકને દુર્લભ તે તેના કલામાં ચાલે તેને સુલભ થાય. પણ તે સ્વર્ગમાંથી, પૃથ્વીમાં મોકલે તો ત્યાં જવું. એ રીતે “જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે.”

૫૬ રાગ કલ્યાણ “ ગજલ ”

“ લગ્નની ધુમધામ શ્રી મથુરાં નગરમાં થઈ રહી. ”

“ ખુશી તેમાંપણ અતિ દંપતિ ઊરમાં થઈ રહી. ” ૨૬.

“ વર યુવાન ગુણી રૂપાળા શુર શ્રીવસુદેવજી. ”

“ દેવકી કન્યાએ તેવી શુભ ઉમરમાં થઈ રહી. ” લગ્નની.

“ કંસ બેઠો હાંકવા રથ સ્નેહ જાણવી બહેન પર. ”

“ વળાવા આલ્યો ક્રિયા પૂરી સ્વધરમાં થઈ રહી. ” લગ્નની.

વાળાં ગાળાં વડી સ્વારી ચઢી એ વડુ વર તણી ”

“ જોડી જોતાં ખુશી અકળિત નારી નરમાં થઈ ગઈ ” લગ્નની.

કારણ માત્ર પિતા તરફનો જે “ દાયજને ” દીકરીને આપેલ તેજ કહ્યું છે કે—

ચતુઃ સતંપારિવર્દ ગજાનાંદેમમાલિનામ્ ॥ અશ્વાનામયુતંસાર્દ્ધ રથાનાંચત્રિષટ્શતમ્ ॥

દાસીનાંસુકુમારીણાં દ્વેશતેસમલંકૃતે ॥ દુઃશ્વેદેદકઃ પ્રાદાદ્યાને દુઃશ્વેદત્સલઃ ॥

“ દીકરી ઉપર વત્સલ રાખનારો દેવક રાજા (કંસના કાકા)એ દીકરીને—સાસરે વળાવતી વેળા પહેરામણીમાં સોનાની માળાવાળા ચારસો હાથી, પંદરસે ઘોડાઓ, અઢારસે રથો, અને શણગારેલી સુકુમાર બસે દાસીઓ આપી. ” એ ઉપરથીજ સ્વારીના કાઠનો ને તેમની સાહેબીનો વિચાર કરી લેવો ! કે કેવડા મોટા ભલકાથી લગ્ન થયાં હશે ? ને કેવા ધનપતિ લોકો હશે ! પરંતુ સંપદઃસ્વપ્રસંકાશઃ એમ સંપત્તિને સ્વપ્ન જેવી કહી છે, ક્ષણમાંજ તે ખરી નાશ છે, એમ કહેવાયું છે તેવોજ બનાવ આંહી બન્યો. શાથી ?

૫૬.

દીવ્ય વાણી, થઈ અગ્નણી:

વાળાં ગાળાંના નાદે પુખાવી, સૌને નાંખ્યા જાણે થથરાવી;

દેવે વાત તે આ શું જણાવી.

દીવ્ય વાણી.

સાખી— કંસ શું લાડે એમનો, ગલે આઠમો થાય;

તેજ કાળ તુજ જાણુજે, પ્રકટ થશે ભૂમાંભ ! ! દીવ્ય વાણી.

ક્ષણંચિત્તંક્ષણંચિત્તંક્ષણંજીવંતિમાનવાઃ એમ જે કહેવાય છે, તે આ પ્રસંગે પ્રત્યક્ષ થયું. દેવકીનું પ્રસન્ન ચિત્ત, પિતાએ આપેલ અઢળક વિંત, ને પરમેશ્વરે આપેલ લાંબું જીવીત—પણ હાલ તો ક્ષણમાં નષ્ટ થઈ જશે, એમજ દેખાઈ ગયું, ને જો પ્રભુની ગોઠવણ ન હોત તો તેમ નિવડતજ ! ! કારણ—આ વાણી કંસે જાણી ! તે અસુરનો અવતાર હતો, તેથી તેનો—લાભ લેવાને બદલે તેથી હાની વધારવા—ઝટ ઊછુકત થયો ! કેમ ન થાય ? શું હાથે કરીને મોતને ઊછેરે ? અરે ! તે ઊછેરે કે ન ઊછેરે, મૃત્યુ કેાદનું ટાળ્યું ટળે છે ? સૌએ દ્રઢ જાણી તેથી લટવાની તજવીજ મુંઝી તે દ્વારા પાર પડવાની ગોઠવણમાં મંડ્યું જોઈએ, તેમાં પણ જોને ચોક્કસ જણાય તો ધાર્યું કરી શકે—પરિક્ષીત રાજાને સાત દિવસ અવલથીજ સમજ પડી તો તુરત રાજપાટ છોડી—તિર્થ તીરેજ આવી બેઠા ને દેવતા અમૃત લઈ આવ્યા, તો પણ તે ન સ્વિકારી જન્મમરણથી છેક છુટવાનો ઊપાય એવો એક ચિત્તે આરાધ્યો કે અતે એ મૃત્યુદ્ધારાજ પાર પડી ગયા. સ્ત્રીઓ સતી

થવા જાણીનેજ કૃતિ કરે છે, શુરા સેંકડો ધૃતિ ધરી દેહને જતી કરે છે તે શા સાર ! પરલોક સુધારવા આ દેહના ભોગે ઉત્તમ યોગ-મેળવવા-તો આતો તેમ કરવાનું પણ નહોતું. પરંતુ મૂઠ પ્રાણીઓ હમેશાં મોત મટશે નહીં એમ તો જાણે છે, પણ જેમ અને તેમ તેને આધું ઠેલવા પ્રયત્ન કરે છે, તેમાં ખરી તક ખુવે છે. આપણે તેમ ન કરવું-કારણ-

“ ચેહી દ્વારસેં રાહજનેકા, મુકામ જહાં અપના હૈ; ”

“ કયા દરકાર કરત જીનેકી, જીંદગી તો સપના હૈ. જીયરા.

“ મરને સેં કયા ડરના, જલદી પાર ઉતરના જીયરા મરને સેં !

ને તે માટે ન ડરે તેજ આ કામ બરાબર સાધી શકે- “ જાણે ને વખાણે ”

પણ કંસ તો તેને પ્રકટજ થતા અટકાવવા, આ વાણી સુણતાંજ જે બેનને માટે આટલું બધું કરતો હતો તેનેજ પોતાના સ્વાર્થની હાનીકારક જણાતાંજ-

કુલણા.

“ ઊજળ્યો અબુધ આ વાણી પડતાં શ્રવણ, મૃત્યુ રૂપીજ નિજ બેન જાણી; ”

“ સતિ સુકુમારનો ચોટલો સાહીને, બળ કરી ખેંચી રથ ખઠાર આણી. ”

“ ત્રાહિ ત્રાહિ મુખે બાળ બેલી રહી, ખોલીને અડગ ત્યાં અસુર ધાયો; ”

“ થરથર્યાં સર્વ જન બાન બૂલી ગયાં, વરે જઈને તુરત હાથ સાંભો. ”

“ ગુમ થયાં હૃદય ને ગીત તો પલકમાં, બંધ થઈ ગયાં ઝટ વિવિધ વાળાં; ”

“ ધબકતી છાતીએ ઉભાં નિસ્તેજ જન, વીજળી પડવાથી જેમ હોય દાઝ્યાં. ”

“ કુપિત મહા સિંહના હાથમાં ગાય છે, ખાય ! ઓ ! ખાય ! એ ખેલ આંહી; ”

“ મ્હોતને ચ્હાય તે જાય ત્યાં સાઘમાં, ધાય તે કોણ મહા લાઘ માંહી. ”

કવિએ કહ્યું છે- ‘ સજ્જન સખ જગ સગસ હૈ, જળ લગ પર્યો ન કામ; ’

‘ હીમ હુતાશન પારખે, પીતલ નીકસે શ્યામ. ’

પરંતુ કંચન તે કંચન ! શ્રીવસુદેવજીએ એવો કંસનો હાથ પકડ્યો છે કે ત્યાંજ ઠરી ગયો.

ગીતિ— નિજ બળથી અટકાવી, અતિ વિનયતા વળતી દરસાવી;

અરીને કહેવા લાગ્યા, વસુદેવજી કષ્ટથી સમજાવી.

પદ “ કઈ ચેટક લગાડ્યું ” એ રાગ.

અરે આતે ! (ર) કરો શું રાય, જરા શોચો હૃદયની માંહ.

અરે.

બેન તમારી કયાં નાસશે ખીચારી, પડેલ છે પદ માંહ.

અરે.

ગાયને મૂંકો ધર્મને ન ચૂકો, રજેલ યશ ધુળ થાય.

અરે.

મૃત્યુ તો કહીંએ નહીં છોડે, એનો ન હોય ઉપાય.

અરે.

પદ “ મે ન માનું ન માનું મનાય. ” એ રાગ.

નહિ નહિ માનું ન માનું એ વાત, યાદવ-જાઓ હોઠોજી (ર) માનું નહીં

એ વાત.

બેન નથી પણ મોતનું મૂળ છે, ભલે મારે આવ્યું વખતસર હાથ.

યાદવ.

પૂરી કરી નિર્ભય રહું જગમાં, અરે પછી રહે ન કશી પંચાત.

યાદવ.

પદ “ ગુલશન બન ખીન ખારકે નહીં કોઇ જહામે ”

મુઆ વિના કોઇ નહીં રહે, વસુદેવજી કહે છે; (ર)

પૃથર્વિદ્વદેતેયન્ન મેરુશ્ચાપિ વિશ્વિર્યતે મુશોષેત્સાગરજલં શરીરેતન્નકાકથા ।।

(જ્યાં આવડી મોટી પૃથ્વી પણ આખર બળી જાય છે, ને મેરુ પર્વત પણ વીખરાઈ જાય છે—અરે ! સાગરનાં જળ પણ સુકાઈ જાય છે, ત્યાં રાંક મનુષ્ય શરીરની શી વાત ?)

દેવ વાણી સાચીજ શું જાણી, શત્રુ હર્ષ આ શેં સહે ! વસુદેવજી.

કાળું મુખ એ કપટે કરાવે, તું પણ એવું શું ચહે. વસુદેવજી.

ભય નથી અબળાથી તો કંઈ, એને તો છોડીજ દે. વસુદેવજી.

પુત્ર થશે તો સોંપીશ સધળા, સૌ સમક્ષ મુજ કાલ છે. વસુદેવજી.

(દેવની ને મોતની લઢાઈ છે—દેવ કંસને મારવા ચાહે છે, ને કંસ દેવને—બેઉને ભેટો કરાવી આપવાનું વચન વસુદેવેજી આપ્યું—“ જબરું હશે તે ઝીતશે—પણ હાલ તો અણી ચુકાવો. ” જેથી કહેવત ખરી પડે કે “ અણી ચુક્યો સો વર્ષ જીવે. ”)

(જીવો જગતના ખેલ—પ્રથમ કેવો રંગ ! તેમાં કેવો ભંગ ! તેમાં આ શો વળી નવો ઢંગ ! જગત એવુંજ અસ્થિર ને અશાશ્વત છે માટેજ કહ્યું, “ જાણોને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે. ”)

દુહૈ.

વચન આપી વસુદેવજી, છુટ્યા તેણી વાર; પણ ન દુષ્ટ ગાફલ રહ્યા, કરવા સુત સંહાર. પ્રથમ ગર્ભ સતીને રહ્યા, થયો પુત્ર સુપ્રકાશ; મહા ભયે વસુદેવજી, લાવ્યા કંસની પાસ.

(સત્યની કસોટી થાય છે—કંચન હોય તો પ્રભુ તેના પુત્ર કહેવાય ! વસુદેવજી કંચન ઠ્યા.)

સુંદર રૂપે મોહીને, જવા દીધા તે વાર; કહ્યું હું તો સુત આદમો કરીશ નક્કિ કાર.

શાંત રહીને તે સમે, આવ્યા દેવકી પાસ; પણ નવ આવ્યો હૃદયમાં, દુર્જનનો ત્રિશ્વાસ.

(કંસ કથીર નિવડ્યો. નારદજીએ આવી તેને જેવો હુતો તેવો ઉધાડો પાડ્યો. કહીતો સાવ સાચી વાત. પણ દુષ્ટે તેનો દૂર ઉપયોગજ કર્યો. નારદજીએ બોધ તેની કૃતિ મતિને યોગ્યજ દીધો તે બોલ્યા.)

૫૬ “ બાગો મેં બાદે બહારી ખીલી ” એ ૬૫ ભેરવીની.

ભારી કરેરે ભૂલ ભારી કરે, નારદ આવી કંસથી બચરે; ”

“ ગોપ ગોપીયો યાદવ સહુ સુર છે, તને મારવા તૈયારી કરે. ” નારદ.

“ દેવકી ઉદરે વિશ્નુ પ્રકટશે, ચેતી રહે ન ધાત તારી કરે. ” નારદ.

ચેત વખતસર હજી છે અવસર, કાં ન તજવીજ દીલ ધારી કરે ! ” નારદ.

(સહુ સગા સાત્વિક સમજી તેમનાથી સ્નેહ વધારવાને પોતે સુધરી ઉગરવા કે ભવતરવાનો ઉપાય લેવાને બદલે તેમનાથી ઉધાડો ઉધો ઉઠ્યો. કૃતિ પ્રમાણે મતિ ને પાછી મતિ પ્રમાણે સંગતિ ને તેવીજ કૃતિ જેવા ને તેવો જોગ મળી રહે છે. પ્રભુ મેળવે છે. દાનતનો બદલો છે માટેજ ચેતાવ્યા કે—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે ”

શાહૂલ. —

“ એવો બોધ સુણી સકોધ પિતુને, પહેલા કરી કેદ ને, ”

“ તેડાવી વસુદેવના સુત હણ્યા, નાંખ્યા બેઠી બંધને; ”

“ બેળા દુષ્ટ ધણા કર્યા કનડવા, સારા જનોને વળી, ”

“ નાહા યાદવ સૂત્ર જીવ લઇને, થોડા બચ્યા ત્યાં બળી. ”

હાહરે—

“ ચોક્કી સખ વસુદેવ પર, પ્રકટ થાય જ્યાં બાળ; ”

“ ત્યાં પોતે જાતે જઈ, આણે તેનો કાળ. ”

“ છ પૂત્રનો દુષ્ટે કર્યો, એજ રીતે સંહાર; ”

“ ત્યારે વરતાયો અતિ, ચહુદીશ હાહાર. ”

“ ભરાઈ બેઠા દેવ તો, સહુ મન ગમતે સ્થાન; ”

“ તવ તત્પર સત્વર થયા, શ્રીવર દયા નિધાન. ”

જે રીતે શત્રુ પોતાનું બગાડે તે રીતે દુષ્ટ પોતેજ પોતાનું બગાડે છે. શત્રુ આવી ક્રીતી સગાંબાલાંને લગાડે, ભાઈ બેન કે તેનાં બચ્ચાંને વણસાડે, ને પોતે તેનું જે હોય તે ભોગવે ! કંસને પણ પિતા બેન અનેવી કેદ ! ભાણેજ મરતા જાય ! સગા બહાલા ત્રાસતા ભરાય ! ને પરાયાં માલ લૂટી ખાય છે ! ને તદુપરાંત એ બધી મોત ઝટ આવે તેની ગોઠવણ થાય છે ! પછી દુષ્ટને શિક્ષા તે શી હોય ! તે હાલ ન માને પણ અંતે સમજશે. સૂત્રો હાલ સમજી શકે છે ! આ બધું શાસાડ ! સંસારમાં વધુ જીવું ! મોતને આધું ઠેલું ! એટલીજ ફોગટ આશામાં ! એમ ભૂલવણી છે. માટેજ એને ભૂલીને ‘ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે. ’ કારણ મોતનો ભય થાય તોપણ તે ઓછો કરનાર અથવા એથી હાની નહીં, પણ લાભ આપવો એ તેનાજ હાથમાં છે. તેને મુંકી જે ઉપાય કરો તે અપાય છે, તેથી તે રીતે પણ ‘ જાણોને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, ’

મોત કોનું થાય છે, જન્મ થયો હોય તેનું ! જન્મ શું ! જીવનો માયાના અમુક આકારમાં સંયોગ-જીવ તો એનો એ, પણ માયાનાં ખોળીયાં બદલાય છે, તે છોડતી નથી, છુટે એટલે જન્મ મરણ ખુટે-તે કોના વંશમાં ? શ્રીકૃષ્ણ તો જન્મવાનાજ છે, શરીર ધરવાના છે; પણ તેથી શું તે માયાના વશમાં આવવાના છે ? એમ નથી. એ સિદ્ધ કરવા પોતે પ્રકટ થતાં પહેલાંજ જગતને આ પ્રકરણમાંજ બતાવ્યું કે **માયાંતુપ્રકર્તિવિદ્યાતુ માયીનંતુમહેશ્વરં** કરીને માયાના માલીક શ્રુતિ સર્વેશ્વરને ઓળખાવે છે તે હું છું-માયા.. જડ અચેતન કહેવાય છે. પરંતુ ઉપર પૃથ્વી માટે શરૂમાંજ સમજાવ્યું છે, તેમ તેની અ; ભિમાની પણ એક દેવી છે-જીવ-ચેતન વિશેષ છે તેનેજ પોતે પછી “ **મમમાયા** ” કરીને કહ્યું છે. એ ‘ માયા ’ તે શ્રીકૃષ્ણના વશમાંજ છે, જગતને જન્મ આપનારી તેને પણ પ્રભુ ગર્ભમાં મોકલી જ્યાં જન્મ આપે ત્યાં જવું પડે છે, ને તેની આજ્ઞા મળે તેમ કરવું પડે છે. બલકે તેમ વર્તવાથીજ માલીક રીઝે, ત્યારે તેને તે સાટે ઇનામ પણ તે સમર્થ શ્રીકૃષ્ણ આપે છે ! ને જગત તે પ્રમાણેજ વરતે છે-તેને માને છે, ને મોટી દેવી ગણે છે. એ પ્રસંગ-પોતાના પ્રાકટ્ય પહેલાંજ બતાવી દીધો છે એટલેથીજ સમજી શકાશે કે, માયાજ એના વશમાં. એટલે તેમાં બંધાવું, ને બંધન સુખરૂપ દરવું; અથવા તેનાથી છુટવું, એ બધું માયાના સ્વામીના વશમાં છે, ને તેથી હાલ બંધનમાં છે ત્યારે કે છુટવું હોય તોપણ; માયા પણ તેની દારી-તેને પરત્ર-તેનાથીજ બધું પામનારી છે, માટે સાચું મૂળ, સાચો સ્વામી, સાચો સુખદાતા, એવો “ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે ” જુવો એ શ્રીકૃષ્ણ નામ ધરતાં અત્રલ પોતાના દીવ્ય સ્થાનમાં તે મહાપ્રભુએ માયાદેવીને બોલાવી આજ્ઞા આપી કે--

૫૬ “ બેઠા થું આંહી પ્યારારે મુંકી સુંદર ” એ રાગ.

માયા રે ! બોલ્યા શ્રીવર સદગુણગ્રામ તું જા વૃજભાંહી.

૨૬.

વસુદેવની ખીજ રાણી રોહણી જેનું નામ, વસે નંદને ધામ.

તું જા.

ગર્ભ દેવકીનો લઈ કર રોહણી ઉદરમાં ઠામ, થશે એજ બળરામ.

તું જા.

(જીવોને ગર્ભમાં મુંકવા એ જેનું કામ છે, એવી માયાને સિદ્ધ કરી તેનેજ પાછું કહે છે, તારે પણ ગર્ભમાં જવું એટલુંજ નહીં-જન્મવું. બલકે તે દેહ કાયમ રાખવો ને તેના બદલામાં તે દેહથીજ તને સુખ હું મારા જગતજનોથી અપાવીશ ને.)

તુંજ પ્રકટજે યશોદાથી એ કરજે સેવા કામ, રહેશે જગમાં નામ.

તું જા.

અર્ચિષ્યંતિમનુષ્યાસ્ત્વાં સર્વકામવરેશ્વરીમ્ ॥

દુર્ગેતિભદ્રકાલીતિ વિજયવૈષ્ણવીતિચ ॥

(માયીક સુખ માયાદ્વારાજ મળે પણ તે માયારૂપ છે, એ ન ભૂલવું જાઈએ.)

ખાસ કરીને મુમુક્ષુ-જે તેનાથીજ છુટવા માગે છે, તેણે-એ સમજી રાખવું કે માયાને સત્તા મળી છે, તે માયાવી સુખ આપવાનીજ ! નહીં કે સંસારથી છોડવાની તે માટે તો એજ—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે ”

આજનો વિષય શ્રીકૃષ્ણ જન્મમંગળ-પ્રભુનું પ્રકટજ છે, એટલેખીજ બાબત તો એટલુંજ કે—

ઉપેંદ્રવજ્રહંદ.

ગયો બીડી ગર્ભજ દેવકીનો, થયો જઈ તે સુત રોહીણીનો;

પછી મુદ્દાની કથા પાછી—

પ્રભુ પ્રકાશ્યા પ્રીય તાત ચિત્તે, પછી સ્વમાતા બિર એજ રીતે.

જગતમાં ‘ જન્માષ્ટમી ’ કહેવાય છે એટલે અમે ‘ જન્મ મંગલ ’ નામ રાખ્યું છે, પણ જે સર્વ જગે પરીપૂર્ણ છે તેને અમુક જગે આવવું એજ નથી બધ બેસતું, તો સર્વેશ્વરને વળી ગર્ભવાસ લઈ જન્મવું એતો સમજાયજ કેમ ? આ વિષે શ્રીમત્ ભાગવતના મૂળ શ્લોક બપર ચાલથું ને સમજથું.

મગવાનપિવિશ્વાત્મા ભક્તાનામભયંકરઃ ।

આંવિવેશાંશભાગેન મન આનકદુન્દુભઃ ॥

પહેલી ઓળખ ‘ ભગવાન ’ શબ્દથી છે ‘ ભગ ’-ઐશ્વર્ય-જ્ઞાન શક્તિ બળ ઐશ્વર્ય વિર્ય ને તેજ-તે વાળા તે ક્યાં રહે છે ! વિશ્વાત્મા આખા વિશ્વના આત્મા એવા પરૈશ્વર્ય સંપન્ન છે. આખું વિશ્વ તેનું શરીર સર્વમાં સધળે સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય યુક્ત વશ્યા છે-પણ તે તેવા સૌને જણાતા નથી ? જ્યારે ભક્તોને લય લાસે ત્યારે તેમને અલય કરનાર હું ત-મારામાંજ છું એમ બતાવે છે-એમ સૂચવનાર ભક્તાનામભયંકરઃ ૫૬ છે લય કોને હોતો ? વસુદેવજીને-તેમના મનમાં વિશ્વાત્મા તરીકે તો હતાજ રૂશ્વરઃ સર્વભૂતાનાંદેશે-જ્ઞેનતિષ્ઠતિ ઈશ્વર સર્વ ભૂતના હૃદય દેશમાં રહે છે. ખીજા ભાગમાં નથી એમ નહીં, પણ ત્યાં ‘ હજી ’ એવી પ્રતિતી આપે છે. ક્યારે ? કોને ? પ્રસંગ પડે ત્યારે તેને. આંહી પ્રસંગ પડ્યો એટલે વસુદેવજીના મનને પ્રતિતી આપવા માટે ત્યાંજ પ્રકાશ કર્યો. ત્યાં

પ્રાકટ્ય બ્રુતાવ્યું તેનું નામજ સાવિવેશાશમાર્ગે લોકડામાં તો અગ્નિ હોય પણ દેખીએ અનુભવીએ ત્યારે જાણીએ કે અગ્નિ આવ્યો પ્રકટયો હતોજ પણ તેટલા અંશ પૂરતો આવ્યો તેમ લાગ્યું. કારણ તે સાતગર્ભ જવાથી હવે અતિ આતુરતાથી આ કષ્ટ-કેદથી છુટવા વાટ જોતા હતા. ‘અંશ’ કહીને જ્યાં તે છે ત્યાં ‘અંશ’ કહો તોપણ પૂર્ણજ છે. કારણ સ્વરૂપેજ છે. સ્તંભમાંથી પણ પૂર્ણજ પ્રકટયા. બધે છે એ જણાવવા ‘અંશ,’ વળી તેટલા ભાગમાંજ વિશેષ સ્વખુબી પ્રકટી તેથી ‘અંશ’ પ્રકટયો એમ કહેવાય છે. **અનેનજીવેનાત્મનાતુપ્રવિશ્ય** એ શ્રુતિનું પ્રકરણ જોવાથી (આનંદના વિષયમાં) પ્રવેશ શું તે વધુ સમજાયા માણસ તો પોતે અનુભવે ત્યારે આવ્યા એમ જાણે તેમ આ ‘પ્રવેશ’ ‘અંશ’ એ બધું પિતાની અપેક્ષાથી-પરમાત્માની અપેક્ષાથી નહીં તેને તો ‘ભગવાન વિશ્વાત્મા’ કહ્યા ને ‘અપિ’ કહીનેજ ખુબી બતાવી છે કે ‘મનમાં પ્રકટયા’ જેમ સર્વ-ત્મા યોગી ને અંતર્યામી જણાય છે તેમ તે જન્મ લેતો અનમાંથી વીર્યમાં આવે આતો ‘મનમાં’ કહે છે એટલે તેજ તેની જગ્યા કાયમની છે, ઈશ્વર ત્યાંજ રહે છે. વળી બધા હૃદયમાં પ્રકટ ન જણાતાં કયા હૃદયમાં આવ્યા એમ જણાય છે, જે વિશુદ્ધ છે એવું વિશુદ્ધ કે જેનું નામ **આનન્દકુન્દુમિ** છે. જેના જન્મ વખતે દેવનાં દુન્દુભી વાગ્યાં હતાં, એટલે કે જેનો જન્મ દેવોએ પણ ધન્ય ગણ્યો હતો. વળી એથી એપણ સમજાયું કે આવું પ્રકટવું પણ પોતે માલીકેજ આગળથીજ ઠરાવી, દેવો સુદ્ધાંતમાં સુપ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. તે દેવોએ તે ઢંઢેરાથી પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું, કે પરમાત્મા કાંઈ કોઈના વશમાં કે કર્મથી પ્રકટવાના નથી પણ કેવડા. કૃપાથી પોતે આહશે ત્યાં ને ત્યારે ને તે માટેનું સ્થળ તે આ છે. એરીતનો ભવિષ્યનો પ્રસિદ્ધ કરેલ જગ પ્રસિદ્ધ સંકલ્પ-આ વેળા પાર પડ્યો, તેની શરવાત થઈ. પ્રકટ થયા કે આગળ કામ ચાલ્યું. નિરાકાર તે સાકાર, અપરિમિત તે પરિમિત, અદ્રશ્ય તે દ્રશ્ય, અગમ્ય તે ગમ્ય, પહેલા તેજેમય પિતાનેજ પોતાના હૃદયમાં પંધાર્યા એમ લાગ્યું તેથીજ તે પિતા કહેવાયા. કારણ તે નર જાતી હતા ત્યાં તે પિતાના અનુભવ વેળાં વળી શ્રીશુકદેવજી-વ્યાસજી-વધુ ખોલે છે.

સવિભ્રતપૌરુષધામ ભ્રાજમાનોયથારવિઃ ॥ દુરાસદોઽતિદુર્ધર્ષો ભૂતાનાંસંવભૂવહ ॥

દાદ પણ નર વિર્ય ધારણ કરવાથી કાંઈ વધુ તેજવાળા જણાતા નથી, પણ આ “વિર્ય” તે અન્નનું બનેલ નહીં પણ પરમાત્મરૂપ તેનુંજ વિર્ય કહો કે તેજ કહો, આહી ‘પૌરુષધામ’ જે પુરુષ સૂક્ત પ્રતિપાદીત પરમતત્વ છે, તેનું ‘તેજ ધારણ કરવાથી વસુદેવજી-સૂર્યના જેવા પ્રકાશવાન થયા. “આનન્દકુન્દુભી” વિશુદ્ધ તો હતાજ ને તેમાં “પૌરુષતેજ” પ્રકટયું પછી પૂછો શું ? ઉપમા યોગ્ય છે. જેમ સૂર્યમાં પ્રભુનું તેજ છે, તેમ સૂર્ય પણ વસુદેવજી જેવું પાત્ર છે, ને તેમાં પ્રભુનું તેજ હોવાથીજ તે પ્રકાશે છે. પ્રભુ બધે હોવા છતાં જેમ આકૃતિ વિશેષમાં પ્રકાશે છે, તેમ આ વેળા તદુપરાંત વસુદેવજીમાં પ્રકટયા. એટલે સૂર્યની પેઠે તે પણ પ્રકાશવા માંડ્યા-એટલુંજ નહીં એથી પણ તેમનામાં વિશેષ વાત જણાઈ-માલિકના અસંખ્ય ગુણ છે. જ્યાં જેટલા પ્રકાશ કરે તેટલા થાય-આ તેજ માત્ર અંધકાર કાપનાર નહીં પણ બીજાને “દુરાસદ” તેની પાસે જતાં તમ્મર છુટી જાય ને “અતિદુર્ધર્ષ” ને તેવા અતિ પ્રચંડ-રોબદાર “ભૂતાનાં” પ્રાણીમાત્રને તેવા ભાંસે

એવા થઇ પડ્યા ! પણ દેટલી વાર ! એ પ્રાકટ્ય તેમનામાં રહ્યું તેટલી વાર ! પિતા ગણાવાને તે બસ હતું. ખરા બોલમાં, તેમને અભય કરવા, હું આવી પહોંચ્યો છું, એટલી ઊંચાં પ્રતિતી આપવીજ પુરવી હતી, છતાં જગતને જેમ તેમના જન્મથી પ્રતિતી આપી હતી તે ખરી કરવા આ આ વખતે તેમનામાં પ્રકટીને તેમને પોતે પ્રતિતી આપી, અને ત્યાંથી “ માતા ” કહેવરાવવાનું જેનું મહાભાગ્ય હતું તેનામાં તે પ્રાકટ્ય થયું—તે માટે ત્યાં વચન છે—

તતોજગન્મંગલમચ્યુતાંશં સમાદિતંશૂરસુતેનદેવી ।

દધારસર્વાત્મકમાત્મભૂતં કાષ્ટાયથાડનંદકરંમનસ્તઃ ॥

વસુદેવજીમાંજ શું કામ ન રહ્યું. આખર શૂર સુત માણસ તેણે ચાહ્યું કે મારી સ્ત્રી દ્વારા પુત્ર રૂપે પ્રકટે તો દીક, તેથી તે તેના મનમાં ગયું તેનું શું નામ ? અહીં “ દેવી ” શબ્દ પ્રયોગ કરે છે, ને તેણીએ પણ મનમાં ધાર્યું, નહીં કે ઉદરમાં ! તે મન “ દેવીનું ” એટલે વિશુદ્ધ હોયજ—તેને પણ ભય હતો એટલે અભય કરવા જરૂર હતી—અલોકે જગતને ભય હતો ને તેનું મંગળ કરવા આ પ્રાકટ્ય થવા માંડ્યું, પ્રકટ થઇ ગતિમાન થયું, તેથી જગન્મંગલમચ્યુતઅંશ નામ પાડ્યું છે. અંશ તો ખરો—પણ અચ્યુતનો એટલે અંશ માટે અવિનાશી, એમ કહીજ ન શકાય. તેપણ અચ્યુતજ, એમ ત્યાંજ સર્વાત્મકાદિ શબ્દ લગાડી બતાડી દીધું છે. દેવીનું ઊર કેવું ? જેવી પૂર્વ સંધ્યા—મહા નિર્મળ, ને તેમાં આ તેજ કેવું ? જેવું ‘ ચંદ્ર ’ ‘ આનંદકર ’ જે અતિ દુર્ધર્મ—સૂર્ય તુલ્ય તેજ—અતિ આનંદકર ચંદ્રતુલ્ય એમ એકમાં અનેક ખુબી છે. ‘ યદુકુળભાન ’ તેજ ‘ ગોકુળચંદ્ર ’ કહેવાયા છે. અર્થાત્ તે ઊત્તરોત્તર પોતાની એકેક ખુબી વધારે પ્રકાશતા ગયા; તેનુંજ નામ પ્રાકટ્ય—જન્મ ગણાતું ગયું. જીવને ગર્ભમાં બંધન વધતાં જાય, તે મત્તીન વસ્તુ માર્ગદ્વારા મલીન સ્થળમાં જાય; ત્યારે આ બધે રહેનારે પ્રાકટ્ય શુદ્ધ માર્ગદ્વારા શુદ્ધ સ્થળમાં વધુ વધુ ખુલતા જતા હતા, કંઈ ઢાંક્યા રહ્યા ? ચંદ્ર જેવા દેવકીને લાગ્યા પણ ખીજને તો કેવા લાગ્યા ? અરે ! ખુદ કંસ—જે શોધતો ફરતો હતો તેને જ્યાં—(હવે લંબાણ થવાના ભયથી આખ્યાનના ક્રમમાં ચાલવું પડે છે.)

ચોપાયા.

થાય પ્રકાશિત જ્ઞાનસ દીવે તેવું તેજ પ્રકાશ્યું,
દીવ્ય તેજ દેવકી ઊદરમાં જતાંજ દેવી ભાશ્યું.
અદભૂત કાંતિ જોઇ બેનની કંસ ગયો ઝટ ચેતી,
ધુળ ઊઠે પગની મુખ જોતાં હામ નથી ઉર રહેતી.

(જ્યારે આકાશચાણી સાંભળી ત્યારે તો ચોટલો પકડી માથું ટાપવા સજ થયો હતો, પણ જ્યારે સાક્ષાત્ તેના અંગમાં આવ્યા એમ માન્યું ત્યારે તો ચક્રાંજ છુટી ગયા ! ! હજી જન્મની વાત ક્યાં ? આ તો ‘ ગર્ભાસ ’ કહેવાય તેનીજ ખુબી છે ! !

કાળ થશે એ બાળ જરૂરજ ઝાળ એવી ઉર લાગી,

આનંદપાન ને સુખની નિંદ્રા તેજ સમયથી ત્યાગી.

ક્યારે પ્રકટે ને સંહાર રહે ઉર એજ વિચાર, (હજી એ આશા જતી નથી)
જહાં જાય ત્યાં જીવે હરીને નિશ્ચ દિસે ભયકાર. (તેમ છેજ તે બધે છેજ)

ઝબકી ઝબકી ગિઠે ગિંધથી પાસવાનને પૂછે,

ખોલોરે ઝટ શું કંઈ બાળક દેવકીને પ્રકટયું છે ?

આ રીતે પ્રભુ પ્રાકટયથી અસુરને ભય છે, તેમજ સુરભક્તને આનંદ છે. જેમ દુષ્ટે જાણ્યું કે દેવકીમાં પ્રભુ પ્રકટયા છે, તેમજ દેવોએ પણ જાણ્યું—તેજ ત્રિલોકમાં ફેલાયું—સૂર્ય ગિર્યા અવલ ગિરનાસ બધે પ્રસરે છે, તો આ તો કોટી ભાનનો ભાન પ્રકટ થવા ચાહે છે, તે પણ સુરોનેજ સાડ, તે સાત્ત્વિક દ્રષ્ટિને કેમ જણાયા વિના રહે ? ને જાણે એટલે પોતાની સ્તુતિ સફળ થઈ એમ માની તેને વખાણ્યા વિના કેમ રહે ?

બ્રહ્મા શીવ નારદ ઇન્દ્રાદિક થયા સર્વ સુર બેળા.

આવ્યા દેવકી સમીપ પ્રેમે સ્તુતિ કરવા શુભ વેળા.

શ્રીમત્ ભાગવતમાં પરમાત્માની દામ દામ સ્તુતિઓમાં પણ દશમસ્કંધમાં પ્રારંભમાં ગર્ભસ્તુતિ, ને છેવટમાં 'વેદ સ્તુતિ' એ બે મુખ્ય ને ઉત્તમ ગણાય છે. જ્યારે બીજા જીવ ગર્ભમાં આવે ત્યારે ત્યાં મહા કષ્ટ પામી તેમાંથી જેમ બને તેમ જલદી છુટવા પરમાત્માને સ્તુતિ કરે છે, ત્યારે પરમાત્મા ગર્ભમાં આવ્યા એમ દેવોએ જાણ્યું ત્યારે વેળાસર પ્રભુને બહાર પ્રકટવા સહામા બ્રહ્મા શિવ સુધાંત ત્યાં આવી તે શ્રીહરિની સ્તુતિ કરે છે । ને તે સ્તુતિ પ્રમાણેજ જીવ-ધર્મશરના જન્મનો તદ્વાવત. “ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, ” આંહીજ સિદ્ધ છે. કારણ દેવોને એવી આશા છે કે તે અમારું શ્રેય કરશેજ એટલે ખરુંજ છે કે—

“ દેવોનાં પણ દુઃખ એ ટાળે, પોતે પ્રકટી પ્રજાળે વિપદારે. ”

તે માટેજ દેવો તેને ઓળખી કરે છે તેમ—“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે. ” દેવોની સ્તુતિ લાંબી છે, બહુ અર્થવાળી છે, તે તો મૂળ સટિક જોવાથી મળ આવે તો પણ તેમાંના મુદાના એક બે ‘લોક નમુના તરીકે અહીં મુંકાએ, બ્રહ્મા કહે છે.

વિભર્ષિરૂપ્યવબોધાત્મા ક્ષેમાયલોકસ્યચરાચરસ્ય ।

સત્ત્વોપપન્નાનિસુસ્વાવહાનિ સતામધદ્રાણિમુહુઃસ્વલ્લાનામ્ ॥

આપ જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્મા છો તે ચર અને અચર સર્વ લોકના કલ્યાણ માટે રૂપો ધારણ કરો છો (તે કંવાં શેનાં ?) શુદ્ધ સત્ત્વ યુક્ત (ત્રિગુણ પ્રકૃતિનાં નહીં તેને સત્ત્વગુણી ઓળખે ચાહે એટલે તેમને) સુખનાં દેનારાં (અને ખલ તમે રજોગુણી પ્રકૃતિવાળા યથાર્થ ન જાણે તેથી લાલ તો નજ લે પણ ઉલટાં અણુગમતાં ગણી દુર ઉપયોગ કરવા ધારે એટલે તેવા) ખજોને વારંવાર અભદ્ર કરનાર થાય છે. તેનું કારણ તે લોકોની પ્રકૃતિ છે, રૂપ તો શુદ્ધ સત્ત્વગુણી છે, તેથી તો જ્ઞાનને સુખજ મળે પણ કોને ? સત્ત્વગુણીને. ખજને તે લાલ ન મળે, તો પણ તેના પ્રસંગમાં જે આવે તેનું ક્ષેમ તો એથી થાયજ. તેની પ્રકૃતિ—બંધન—છુટે, ફુટે, તુટે; તે તેને તે વખત ન ગમે પણ પછી પરિણામે સમજે કે—
“ ગયું તે ગયું જે હતું એ નહાઈ, થયું તે થયું છે ખરેખત સાઈ. ”

કારણ પરમાત્મા જ્ઞાનાત્મા—નિરાકાર હોઈને સાકાર—સચરાચરના ક્ષેમાર્થજ થાય છે. બીજો કાંઈ ઉદ્દેશ નથી. ને તે સત્ય સંકલ્પ છે, તેથી તેનો મૂળ ઉદ્દેશ પારજ પડે છે. પણ જે તેનો વધુ લાલ લે એટલે બ્રહ્માનાજ બોલમાં—

શૃણ્વન્શૃણ્વન્સંસ્મરયંશ્ચિંતયન્નામાનિ રૂપાણિચમંગલાનિતે ।

ક્રિયાસુયસ્ત્વચરણારવિંદયો રાવિષ્ટચેતાનભવાયકલ્પતે ॥

જે પુરૂષ તમારાં મંગળકારક નામે તથા રૂપો-સાંભળે છે, ગાય છે, સંભારે છે, વિચારે છે તથા પુજન કરતાં પણ તમારા ચરણારવિંદમાં મન રાખે છે, તે તેથી ફરીને જન્મતા નથી, માટેજ અમે કહ્યું જેને એવી મતલબ હોય તે—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઈ સુખદારે. ”

જે લોકોના શ્રેય સાર જાણ્યા કહે છે, આપ અવતરશો-પ્રકટ થશો તેથી બહુજ સારું થશે. શું ? કાનું ? જેને જેને દુઃખ છે તેનું પહેલું, પૃથ્વીનું પછી, અમારું શી રીતે ? તે કહે છે—

દિષ્ટ્યાહરેઽસ્યાભવતઃપદોધુવો ભારોઽપનીતસ્તવજન્મનોશિતુઃ ।

દિષ્ટ્યાંઽકિતાત્વત્પદકૈઃસુશોભનૈર્દ્રક્ષ્યામગાંધ્યાંચતવાનુકંપિતામ્ ॥

“ હે શ્રીહરિ ! આપ ઇશ્વરના જન્મ વડે આ ભૂમિનો ભાર તો હવે ઊતર્યોજ ! એ બહુ સારું થયું, તેમજ એ પણ બહુ સારું થયું કે, આપના નાનુક તથા સુંદર ચરણોથી અંકિત થએલ પૃથ્વીને તથા આપના દયાપાત્ર થયેલા સ્વર્ગને અમે જોઈએ. ” અર્થાત્ બેગ લોકનું કલ્યાણ આપ આપની દયાથી કરશો. નહીંતો ત્યાંજ કહે છે—

નતેઽભવસ્યેશભવસ્યકારણં વિનાવિનોદંબતતર્કયામદે ॥

“ એ જન્મ મરણ સહિત ઇશ્વર આપ અજન્મ છતાં જન્મ ધારણ કરે છે તેમાં લીલા વિના બીજું કારણ હોય એમ અમે ધારતા નથી. ” કારણ આપને કોઈ વાતની સ્પૃહા તો નથીજ. પરંતુ છતાં અવતાર લેશો તેથી અમે તો ન્યાલ થયા ! એવા ધણી વાર ન્યાલ કર્યા છે, એ ત્યાં વિસ્તારે ગણાવેલ છે, ને તેથીજ અમે કહ્યું છે. “ દેવોનાં પણ દુઃખ એ ટાળે પોતે પ્રકટી પ્રજાને વિપદા રે. ”

એવો તેને સ્વાશ્રિત કાળે સ્વાભાવિક સુહૃદ સમજી ‘ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે. ’ દેવ સ્તુતિ કરીને ગયા કે—

હાહરે— સર્વ વિધિ શુકનો થયા, આહમની મધ્ય રાત;

શ્રાવણ કૃષ્ણ થયો સમય, જીવ માત્ર રળિયાત.

પુર્ણિમાના મહિના પ્રમાણે ભાદ્રપદ ગણી એકંદર એક કવિએ ગોઠવ્યું છે કે—

હરિગીત.

‘ વિશ્વાવસુ ’વત્સર લીધું ગાંધર્વ વિદ્યા પ્રિય ગણી;

‘ વર્ષાર્ધ ’ ચાહીજ લાવવા જગત જીવક લાગણી,

‘ ભાદ્રપદ ’ તે કલ્યાણ ધર વર્ષાર્ધ વિશ દીન પછી,

નવ ઉજળ શિતળ સુખદ મધ્ય પ્રધાન વિશ્નુ તે થકી.

(વર્ષાર્ધના સાઠ દિવસમાં ત્રણ લાગ વિશ વિશ દિવસના, તેમાં મધ્ય તેજ પ્રધાન, તેજ જાણ્યા વિશ્નુ મહેશમાં વિશ્નુ-એમ સૂચન કરે છે.)

‘ કૃષ્ણપક્ષે ’ જણવ્યું સ્વનામ તણોજ પક્ષે સ્થાપશો,

‘ અષ્ટમી ’ શીવ તીથિ-ભક્ત પ્રિય-પંદરે મધ્યજ આપ છો;

‘ રાત્રી ’ જણાવવા ચંદ્રવંશી મધ્ય શાંતિનો સમય,
 ‘ ચંદ્રોદયે ’ આસ્થાદ દેવા ને થાવા તમનોજ ક્ષય.
 ‘ મેઘ પડતાં ’—જગજીવન થાશે એ વધામણી કાળ છે,
 ‘ નક્ષત્ર રોહીણી ’—સખી પ્રિય શશી બ્રાતપર પણ વ્હાલ એ;
 ‘ બુધવાર ’—સુંદર રૂપ—બુધભંડાર બુધ કરનાર એ,
 હેતુ બધા—‘હેતુ’ ‘ સદા છે’ જણવતા અવતાર એ.

કાંઈ સદ્ભાગી પૃથ્વીપર પ્રકટે ત્યારે સર્વ પ્રકાર શુભ શુકન થાય તો આતો સર્વેશ્વર પ્રકટયા, પછી શું બાકી રહે ! આખા વિશ્વમાં આનંદ ઉભરાયો—પણ એથી વિશેષ તે વેળાએ થયું કે—

ગીતિ.

જન્મ્યા નથી એ જન સમ, અજન્મનો જન્મ છે વિચિત્ર ખરે;

જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપી, ભૂપણુ ભૂપીત પ્રકટયા એમ ઠરે.

જે દસ્તાવેજ ઉપરથી તે શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ થયો એમ જાણીએ છીએ તે શ્રીમત્ ભાગવતમાં લખ્યું છે કે તેમનો જન્મ થયો એટલે કે જેમ દેવકી માતાએ બીજા પુત્રો જગતની રીતે જણ્યા હતા તેમ ન થયો. વસુદેવજી અતિ આતુરતાથી વાટ જોતા હતા ત્યાં તેમણે સુતિકા ગૃહમાં એકદમ પ્રકાશ થયોજ જાણ્યો, ને આવીને શું બુવે છે ? ન દાર્ઘના ખપ ! ન કાંઈ અભડછેટ ન બાળક કે તેનું રોવું. જે કાંઈ ત્યાં પ્રકટ થયું, તેને દેવકી ઉદરથી આવ્યું કહો કે તે જગે જે પરમ તત્વ હતું તેજ તેવા રૂપમાં દેખાયું કહો, બેશક દેવકીનું ઊદર ખાલી થયું. ને રૂપ બહાર દેખાયું. એટલે દેવકી ઊદરથીજ આવ્યું. પણ તે કેવું ! ‘દીશામાંથી ચંદ્રની પેઠે’ બેઠાને સંબંધ ખરો ને નહીં. અહા માતાના ઊદરમાં તો શરીર પાકે, પણ કાંઈ ભૂપણુ ને વસ્ત્ર પુષ્પ ને ચંદન પણ હોય ? શું ? તેમ જે ઊદરથી પણ મોટો આકાર તેવો બાળ આતો પ્રકટયો. કેવો ? શ્રીવસુદેવજીએ તે દીક્ષા તેવાજ શ્રીવ્યાસે વરણવ્યા છે કે—

તમન્નુતંબાલકમમ્બુજેક્ષણં ચતુર્ભુજંશંખગદાર્યુદાયુધમ્ ।

શ્રીવત્સલક્ષ્મર્ગલશોભિકૌસ્તુમં પીતાંબરંસાંદ્રપયોદસૌભગમ્ ॥

મહાહૃવૈદૂર્યકિરીટકુંડલત્વિષા પરિષ્વક્તસહસ્રકુંતલમ્ ।

ઉદામકાંચ્યંગદકંકણાદિભિર્વિરોચમાનંવસુદેવપેક્ષત ॥

૫૬ “ ઓળખી ગયો છું પ્યારી સખર સખર ” એ રાગ. *

કમળ નયન પ્રગટયા હરી ઝમક ઝમક ઝમક ઝમક.

ટેક.

ચતુર્ભુજ સ્યામ નાથ, શંખ ચક્ર ગદા હાથ;

શ્રીવત્સ કૌસ્તુભ ચળકે, ચમક ચમક ચમક ચમક.

કમળ.

મોતી મણી તણા હાર, કુંડલની બણી બહાર;

કંકણ ને કાંચી કરે, દમક દમક દમક દમક.

કમળ.

પીતાંબરના ધરનાર, સ્મીત કટાક્ષ તણી બહાર,

પદ ધરતાં નુપુર થાય, ઠમક ઠમક ઠમક ઠમક.

કમળ.

* જુઓ અમારા દશમસ્કંધનીકથા કિમ્મત રૂ ૧-૮-૦ પોસ્ટ ખર્ચ જુદો.

અમ્તાની 'જન્મ' એ શબ્દથી ભૂલ કરે પણ તે સૂરતો જન્મ થયો જોતાંજ સમજ્યા

અયૈનમસ્તૌદવધાર્યપૂરુષં પરંતાંગઃકૃતધીઃકૃતાંજલિઃ ।

સ્વરોષિષાભારતસૂતિકાગૃહં વિરોચયંતંગતધીઃપ્રભાવચિત્ત ॥

કે એ પરમપુરુષ છે-(કારણ તે) શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા હતા, (ને વળી તે ટાણે દૃષ્ટિથી જોયું કે) તેના તનની કાંતિથી સૂતિકાગૃહ પ્રકાશિત થઇ રહ્યું હતું; (એટલુંજ નહીં પણ) તેના પ્રભાવને જાણતા હતા. (તેથી તેમણે શું કર્યું ?) નીડર થઇને હાથ જોડીને સ્તુતિ કરી-જાણીને વખાણ્યા-તેજ રીતે તમે પણ—

“ જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદા રે.” “ શ્રીકૃષ્ણ સદા રે એવા ન કાઇ સુખદારે.”

એમ પણ ત્યાં તેમજોજ કહ્યું-પહેલા કેવા જાણ્યા તે કહ્યું—

વિદિતોઽસિમવાન્સાક્ષાત્પુરુષઃ પ્રકૃતેઃપરઃ કેવલાનુભવાનંદસ્વરૂપઃસર્વબુદ્ધિદક્ષત્યાદિ

“ જાણી લીધા સાક્ષાત્ આપ છો પ્રકૃતિ થકી પુરુષ પર એવા,”

“ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપજ કેવળ સકળ બુદ્ધિપ્રદ અચિંત્ય દેવા.”

ને પછી વખાણ્યા તે આ રીતે—

ત્વમ્સ્યલોકસ્યવિભોરિક્ષિષુ ગૃહેઽવતીર્ણોસિમમાસ્ત્રિકેશ્વર ।

“ અખિલેશ્વર આ લોક રક્ષવા વિભુ અવતર્યા છો મુજ ધામે,”

“ જનથી સુણીને આવી પહોંચશે દુષ્ટ કંસ હમણાં આ ઠામે.”

તેથી તેનો પણ ફેંસલો થઇ જશે. એમ વસુદેવજીએ તો માન્યું, પણ શ્રી દેવકી માતાને એ વાતનું રમરણ થતાંજ પ્રભુની સર્વેશ્વર તરીકે સ્તુતિ કરીને પણ કહ્યું—

“ મમ કંઠ સુકાષ્ઠ જય ” એ રાગ.

“ ઊર ધબક ધબક પ્રભુ થાય ! રખે કંસ વાત આ જાણી જાય ! ઊર ધબક.

“ પ્યારા ! મારા ! આવી સારી દેહ તારી, રખે કંસ દે વિદારી ! ”

“ એજ ફિકર મનમાંથી ! ! ઊર ધબક ધબક પ્રભુ થાય ! ! ટેક.

“ તું સમર્થ છે પણ હું હું ! આ રૂપ સંહરવા ઉચ્ચં છું ! ”

“ બાળક થાઓ, છુપી જાઓ, જરૂર જરૂર, ! ! ”

“ જગરાય, શું ઉપાય, કંઈ હાય ! કેદ માંથી ! ! ઊર ધબક.

ભગવાને જેમ અર્જુનને કહ્યું છે કે મારા તારા બહુ જન્મ થયા પણ તે તું નથી જાણતો પણ હું જાણું છું તે વાત આંહી પ્રભુએ તેમના જન્મ તથા પોતાના અવતાર ત્રણે વેળાના ગણાવી તેમને ચેતાવ્યાં. તોપણ જ્યારે જોયું કે દેવકી ડરેજ છે. તે તો ચાહે છે કે ‘ છુપી જાઓ આ રૂપ કંસની નજરે ન પડે ’ તો પોતે ભાવ પ્રમાણે બદલો દેવા-ત્યાંજ લખ્યું છે કે-આ પ્રમાણે કહ્યું—

યદિકંસાદિમેષિત્વં તર્હિમાંગોકુલંનય મન્માયામાનયાશુત્વં યશોદાગર્ભસંભવામ્

“ જો તમે કંસથી બીહતાં હો તો મને ગોકુળમાં લઈ જાઓ અને યશોદાના ગર્ભથી ઉત્પન્ન થયેલી મારી માયાને ઝટ આંહી લાવો. કારણ પ્રભુ પ્રત્યક્ષ થયા છતાં ને તેણે પોતે પોતાનું સ્વરૂપ સમજાવ્યા છતાં પણ ભય ન ગયો તો પ્રભુને અલગ કરો એટલે કે માયાનો સ્વીકાર કરો એજ રસ્તો રહ્યો. ભગવાને કૃપા કરી દીવ્ય રૂપમાં દર્શન દીધાં

હતાં છતાં દેવકી માતાએ તો કહ્યું હતું કે—

उपसंहरविश्वात्मनदो रूपमलौकिकम् शंखचक्रगदापद्म श्रियाजुष्टंचतुर्भुजम् ॥

જાણે છે ને કહે છે કે— ‘હે વિશ્વાત્મા!’ તમે તમારું આ અલૌકિકરૂપ કે જે ચાર ભુજા વાળું તથા તે ભુજાઓમાં ધરેલાં શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મની શાભાથી શાભાયમાન છે તેને પાછું સંકેલી લ્યો. તો પ્રભુ પણ પિત્રોઃસંપદ્યતોઃસદ્યોબભૂવપ્રાકૃતઃશિશુઃ પિતાતો ખીચારા જોતાજ રહ્યા ને પ્રભુ સદા પ્રાકૃત શિશુ થઈ ગયા. આ રીતે ભક્તાધિન ભગવાન અલૌકિક તે લૌકિક રૂપ પણ કાળમાં ધરી શકે છે તેને પાછું અલૌકિક પણ કરી શકે છે. એવો તેમનો જન્મ છે. એ રીતે—

જાણે ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઈ સુખદારે;
દેવોનાં પણ દુઃખએ ટાળે, પોતે પ્રકટી પ્રજાળે વિપદારે.

ત્યાંજ પોતે તેજ માત પિતાને ત્યાં ત્રીજીવાર તે દેવોનાંજ દુઃખ ટાળવા પ્રકટ થયા એમ ગણાવ્યું છે. ને તે ચરિત્રો માંહેનું વામન ચરિત્ર તો આપણે વિચારી પણ ગયા છીએ ને શ્રીકૃષ્ણ ચરિત્ર સમગ્ર માટે તો વિચારતાં હજારો પાનાં લખે પણ પાર આવે તેમ નથી, એટલે એના જન્મ મંગળ માટે આટલું મુદાસર કહીને ખીજા વિષયોને પણ અવકાશ આપવા ઉપસંહાર રૂપે પણ એજ કહેવું પ્રાપ્ત થાય છે કે—

“જાણો ને વખાણોને શ્રીકૃષ્ણ સદારે, શ્રીકૃષ્ણ સદારે એવા ન કોઈ સુખદારે.”

આપને માટે બાકીનું કામ રાખ્યું છે તે જાણુશો એટલે વખાણુશો ને માનશો કે—
“દેવોના પણ દુઃખ એ ટાળે, પોતે પ્રકટી પ્રજાળે વિપદારે. જાણો ને વખાણોને,” અને એ જાણુવામાંજ તેના સ્વભાવનું વધુ વધુ જ્ઞાન થતું જશે તેમ વધુ વખાણુશો તેમ અનુભવ થશે કે ‘એવા ન કોઈ સુખદારે.’ સહુને તેવોજ અનુભવ જાણુનાર તથા વખાણુનારને થયો છે ને તેમજ આપને પણ થાઓ એમ માગવું ને કહેવું કે તથાસ્તુ.

અમૃતપાન આખ્યાન.

પૂર્વરંગ.

પદ રાગ સોરઠ “કુખરીને જાદુ ઝારા” એ દશી.

પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી, શ્રીપતિ સદા હિતકારી.

હે પ્રભુ! ટેક.

સુમતિ વારી ગયા કુમતિ હારી ગયા, થયા અનેક આકારી.

હે પ્રભુ.

પ્રભુનું નામ જાણીએ છીએ પણ તેને દીડો નથી એટલે તેનામાં શક્તિ છે કે નહીં? ને છેતો કળિત કે અકળિત એ શી રીતે કહેવાય? તેમ તે શક્તિઓ હિતકારી છે નહિ એપણ કેમ ગવાય?

પ્રભુને દીઠો નથી પણ અક્ષલથી ઝોળખાય છે, ને તે અક્ષલથી તેની કૃતિનો વિચાર કરવાથી ! ધર દેખવાથી બાંધનારની શક્તિનો વિચાર આવે તેમ, ઇંચિજી પહેલી ચોપડીમાંજ વાક્ય છે કે ‘માણસ પેટી બનાવી શકે પણ તે કાંઈ ઝાડ બનાવી શકે ? માણસ ધર બાંધી શકે પણ તે કંઈ પથ્થર બનાવી શકે છે ?’ તેમજ ગુજરાતી ચોપડીઓમાં શીખ્યા.

‘ ધરતી દરીયો ને આકાશ, તે તારી કીર્તિ પ્રકાશ;’

‘ જ્યાં દેખું ત્યાં ભારી કામ, તુજ વિણ નહિ કોઈ ખાલી કામ,’

ખીજી જગે વળી—

‘ ઓ અવિનાશી વિશ્વના ! ઊંચું જો આકાશ,’

‘ ત્યાં ગોળા છે તેજના, ઝળહળ જ્યોતિ પ્રકાશ;’

‘ પુરૂં અચરજ પામીને, વળી વળી ખૂબ વિચાર,’

‘ તું તેના કિરતારને, પુજ પુરો ધરી પ્યાર.’

અરખી ઉપરથી ઉરદુમાં ભાષાંતર થએલ કુરાનની સુરત છે કે—

‘ ખુદા યા તું ખાવિંદ સખસેં બડા,’

‘ ઝમી આસમાન તુંને પેદા કીયા;’

‘ સખવાર હે તુજકે તારીફ સખ,’

‘ તુંહે સારી આલમકા ખાવિંદ રખ.’

અંગ્રેજી ખીજીજ ચોપડીમાં કવિતા નાંખી હતી કે—

‘ ઇશ્વરે સૂર્ય બનાવ્યો જે આવો સ્વચ્છ ચળકે છે,’

‘ ઇશ્વરે ચંદ્ર બનાવ્યો જે રાતે પ્રકાશે છે;’

‘ પ્રભુએ આકાશ બનાવ્યું જે આવું સુંદર દેખાય છે,’

અને આ બધા તારા બનાવ્યા છે જે ત્યાં ઝગમગે છે.

આપણા મહાત્માઓ કહે છે—

મેઘોદયઃસાગરસન્નિવૃત્તિ રિંદોર્વિભાગસ્ફુરિતાનિવાયોઃ ॥

વિદ્યુદ્દિમંગોગતિરુષ્ણમરશ્મે વિંળ્નોર્વિચિત્રાઃપ્રભવંતિમાયાઃ ॥

આઠ માસ સુધી કાણુ જાણે તળાવ-નદિઓઆદિનું જળ સોસાઈ ક્યાં એકઠું ગુમ થઈ રહે છે કે, તે ચોમાસા વખત એકદમ વાદળના કુંગરના કુંગરરૂપ થઈ ઉપડી આવે છે, તે ક્ષણમાં ‘રેલછેલ’ ને ક્ષણમાં પાછું ‘ગેપ’ એક જગે ‘કુબાકુબ’ ને ખીજી જગે ‘સુકુંસટ.’

એજ રીતે ‘ગિદધીરાજ’ની ભરતી ઓટની ખુખીનો જેણે અનુભવ લીધો છે, અગાધ જળ મધ્યમાં ‘સ્ટીમર’માં જેણે મુસાફરી કરી છે તેજ તેના વૈભવને સમજી શકે છે. શું નિયમીત ભરતી ને ઓટ ? શું રૂતુના ફેરફારથી તેમાં મસ્તી ને શાંતિ ? કેવડું તળાવ ! કેટલું જળ ! કાણુ ખોદી કે ભરી શકે ને તેમ છતાં ખીજાં જળ માત્ર શાંત ત્યારે-આ શું નિયમિત-વધઘટ-આણીગમથી તેણી ગમ, ને તેણી ગમથી આણી ગમ ! તેમાં જળ-ચરનો કેટલો કેવડો સંસાર ? એ વિચારનો પારજ આવે તેમ નથી. ને એટલું બધું જળ તે તોફાની છતાં કેવી મર્યાદામાં !

ચંદ્રની ગતિ-તેનું નિયમિત વધવું ને ઘટવું-એવડા મોટા ગોળાઓ આકાશમાં નિર:-

ધાર રહે. એટલુંજ નહીં પણ પાછા નિયમિત કરે ને નિયમિત પ્રકાશની વધ ઘટ કરે એ કેટલું ને કેવું આશ્ચર્ય છે !

સર્વ ઠેકાણે નજરે ન દેખાય ને બળથી બીંત ને મોટા વૃક્ષને ધકેલી પાડે એવા અગાધ વાયુ સમુદ્ર ને તેમાં જળ સમુદ્રની પેઠે કદી શાંતિ ને કદી તોફાન ! સૂક્ષ્મ એટલે કે નજરે પણ ન દેખાય, ને બળવાન એટલે કે નજરવાળા સેંકડોને ઢાળી પાડે ! તે ક્યાંહી તેની અતિ હાજરીથી રાડ પડાવે ને ક્યાંહી મંદ હાજરીથી મુંઝાવી નાંખે, ક્યાંહી કાન ફેાડી નાંખે ને ક્યાંહી પતું પણુ ન હાલે ! બલકે તેનોજ ઘડીમાં ધમધમાટ ને બીજીજ ક્ષણે સુનસાન. એ કેાણુ કરે છે ?

અમુક કાળે ને અમુક આકારમાંજ વિજળીના ઝપાટા ! શું તેનું તેજ ! ને શી તેની ચપળતા ! કેટલી ક્ષણમાં ઉત્પત્તિ ને તેટલીજ કેવી ઝડપથી નાશ ! શાથી થાય છે ?

સૂર્યનારાયણનાં કીરણો, તેજનો ગોળો, અધર લટકતો ! ક્યાંહી સીધાં કીરણુ ને ક્યાંહી આડાં ! ક્યાંહી છ માસ રાત ને ક્યાંહી છ માસ દિવસ ! ક્યાંહી પાણી પણુ સદા ઠરી બરફજ રાખે, તો ક્યાંહી વરસાદનું ટીપું તો શું વાદળ પણુ ન આવી શકે, એવો તપ્પાંજ કરે ! ને તે બધું પાણું એવું નિયમિત કે ગણિતથી સિદ્ધ થઇ શકે એવા અકળિત નિયમમાં એવડા મોટા સત્વને કેાણુ રાખે છે !

એ બધાં ઉપરથીજ કહેવાઈ સકાય; સૌ કહેછેજ અમે માત્ર યાદ અપાવીએ છીએ તે તેની અસંખ્ય વાતોને ટુંકમાં કહી બતાવીએ છીએ કે—

પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી, શ્રીપતિ સદા હીતકારી. હે પ્રભુ !

સ્થુળ દૃષ્ટીથી જુવો તો પૃથ્વી, સમુદ્ર, વાયુ, વરસાદ, વિજળી, સૂર્ય, ચંદ્ર બધાં અચેતન છે. છતાં ચેતનવાળાં હોય તેમ કૃતિઓ કરે જાય છે. ને તે એવી નિયમિત કે જેમાં કદીજ ભૂલ નથી થતી, એથીજ બુદ્ધિમાન અનુમાન કરી શકે છે, કે આ બધી કૃતિ અકળિત છે ને તે વિશેષ એટલા માટે કે પૃથ્વી ક્યાંહી ને સૂર્ય ક્યાંહી છતાં બધેજ નિયમિતપણું ને તેનો નિયંત્રા-કે તેની તરફનાં કરણ-કાંઇ દેખાતાં સમજતાં નથી; કે એ અચેતનોમાં એવી નિયમિત ગતિ-એટલાં બધાંમાં ને એવડાં મોટાંમાં ! ખગોળ શાસ્ત્ર ભણનારાને તેની અસંખ્યતા, અનંતતા, નિયમિતતાનું ઘણું ભાન છે, તેવા આવા વિચાર જેમ વધુ કરે છે તેમ આશ્ચર્ય પામી કહે છે.

પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી.

પણુ બૂગોળ ખગોળ શાસ્ત્રના હાલના જ્ઞાતા કરતાં કોટી ગણુ જ્ઞાતા જે તેમના ગ્રંથથીજ સમજાય છે, તેવા રૂપી મુની પણ પોતાના ગ્રંથોમાં એજ કહે છે, કે “ પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી, ” અને તેજ રીતે તેઓ તથા તેમણે બતાવેલે માર્ગે ગએલા બીજા, જેમણે પ્રભુને જાણ્યો છે જોયો છે, તે પણુ આ વિષયમાં તો એજ કહે છે કે— “ પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી. ”

આર્ય શાસ્ત્રને માનનારા અમારા આનંદના ભાગી જ્યારે ખુદ આદિ પુરુષ ‘પિતામહ’ બ્રહ્માની ઉત્પત્તિ વિષે શાસ્ત્રમાં જુવે છે ત્યારે વાંચે છે કે પુરુષાકારની નાભીમાંથી કમળ તે કેવડું ? કેવું તેજસ્વી ! ને તેમાં કેવડા મોટા જ્ઞાન-બુદ્ધિ શક્તિ-આયુષ્યવાળા પુરુષનું બીજા કાષ્ઠના તો નહીંજ પણુ તેના પોતાના પણુ જાણુવામાં ન આવે તે રીતનું પ્રકટવું ? તેને વળી ચાર મુખ ને તેનું મન એવું કે જેમાં વિચાર થતાંજ સૃષ્ટિઓ થાય-વાણી એવી

કે જેમાંથી શબ્દ નીકળતાં સદૃશ થાય તે હું બોલ્યા ને બૂમિ થઈ. તેણે પૂર્વે સૂર્ય ચંદ્ર કેવા હતા તેનું ચિંતવન કર્યું ને તેવા સૂર્ય ચંદ્ર તેના સંકલ્પથી થયા. તેણે જુદાં જુદાં તન છોડી દીધાં ને તેમાંથી ચર અચર એવી જુદી જુદી વસ્તુ થઈ-એટલે બ્રહ્મા શું જગત માત્રનું બીજ-જેના મનના મંચનથી સંસાર થયો તે પાછો એવો કે ભગવાનના જ શબ્દોમાં મૂતગ્રામ:સર્વાયં મૂત્વામૂત્વાપ્તકીયતે । રાત્ર્યાગમેવશ:પાર્ય પ્રભવત્યહરાગમે ॥

આ જૂતોનું ગામકું રાત આવી કે પરાણે થઇ થઇને લય ને પાછો તે બ્રહ્માને દિવસ આવ્યો કે તેમાંથી પાછું નિકળી પડે છે. એ રીતે એકજ કમળ-પુલ-(ફળ પણ નહીં)-પછી તે ખાનાર મનુષ્યની તો શી વાત !) તેમાંથી જગતબીજરૂપ આવા બ્રહ્માને ઉત્પન્ન કર્યા છે એ પ્રકરણજ કાઢી જોતાં કહેવું પડે કે ‘પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી.’

માણસની કલ્પનામાં આ વાત ન આવે તેવી છે, તોપણ તે યુક્તિથી-દર્શનથી સાચી છે-સંભવિત છે, એમ સુદઢ કરી શકાય છે. આગળ વટ વૃક્ષના બીજનું દર્શન બતાવી ગયા છીએ, તેમ આંખાની ફેરીનો જ વિચાર કરો. તે જમીનમાં જઈ માત્ર જળ ને માટી જે આપણને સદા પરિચિત છે, જેમાં પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટિથી આપણે કશું વિશેષ જોતા નથી, તેના સંયોગથી તે ફેરીની ગોટલી શું વિકૃતિ પામે છે ? પ્રથમ કેવું રૂપ, પછી શું થડ ! શું કંગાલ નાની કુંપળો, જીતરોત્તર શું વિચિત્ર વૃદ્ધિ ! શું મોહોર ? ને શું ફેરી ? ને તેમાં પણ કાચી ને છેવટ ‘પાકી’ તે કેટલી ? બલકે એજ ડાળોમાંથી ખરી પડી એટલે આંખો ખાલી ! ને વળી બીજી સાલ તે અમુકજ કાળે, અમુક ક્રમમાં શું પાછા ટોપલે ટોપલા ! તે કેટલી વાર ! ક્યાં ફેરીની ગોટલી ને ક્યાં આ વિસ્તાર-ફેરીનો તો હીસાબ રાખે છે પણ પાંદડાંનો કાણુ ખ્યાલે કરે છે ! ને તેમાં પણ તેની બનાવટ ? તે વૃક્ષની એકંદર બનાવટ ! તેના પોષણની રીત ! એ બધું વિચારતાં બ્રહ્મારૂપી બીજની પેઠે જ ચારમુખ નહીં પણ કેટલાંએ ડાળાં ને ચાર હાથ નહીં પણ કેટલાં પાંખડાંવાળા હાથમાં કેટલાંએ પાંદડાં ને ફેરીઓ તેના શરીરના અવયવો બદલાતા જાય છે. ને થયાં જાય છે. ક્યાં મૂળનું રંગ, રૂપ, રસ, આકાર, ને ક્યાં ડાળ ! ક્યાં પાંદડાં ! ક્યાં મોર ! ક્યાં કાચી ફેરી ! ને ક્યાં પાકી ફેરીનું ? ને ક્યાં તે બધાનું મૂળ એવી ગોટલીનું ? શેમાંથી શું ? ને એકમાંથી કેટલું ? ને તેમાં તેની મદદ મેળવણી માટે ક્યાં પાણી પૃથ્વી ને વધુ લ્યો તો ખાતર ! કશુંજ મનુષ્યની ગોઠવણથી બંધ એસે તેમ નથી મનુષ્ય આંખો વાળ્યો, ઉછેર્યો, જળવ્યો, એમ દાવો કરે, તેનો ભોગ લે, તેની કીયાના પરિણામ પરથી કેવું કેટલું ક્યારે ફળ થશે તે કલ્પે, પણ તેની બનાવટ શીરિતે ! ને શા સંજોગ ને મિશ્રણથી શું વિચિત્ર પરિણામ શીરિતે આવે છે ? એ માટે તો એજ કહેવું પડે કે ‘પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી !’ ને શું તેની સાથે જ્યારે એ વિચાર કરશે કે એક કંગાળ ગોટલી, જેની પાછં પણ કીંમત નહીં તેમજ એક બે કે ચાર હાથ જમીનને તેને જોઇતું અમુક માસ કે વર્ષ સુધીજ પાણી રેડવું કે ખાતર ગેર વાડ કાંટાની તળવીજ, તેમાં કેવડું મોટું વૃક્ષ ! તેના રક્ષક માટેજ નહીં, પણ પશુ, પંખી, મુસાફર, જીવજંતુ સર્વ માટે ! ને તે ઉપરાંત કેટલાં વર્ષ સુધી કેટલી ફેરીઓ ! છેવટ છેક વૃદ્ધ થાય તોપણ તેનું લાકડું પણ તેને કેટલું ઉપયોગી ! ને તેને વંશ વધારે તો ક્યાં વાત જાય ! આ રીતે એક ગોટી ક્યાં ને તેમાંથી સહજ મહેનત જળવણના બદલામાં કેટલાં

ને કટલો લાભ મળે એવું પરિણામ ફળ કયહાં ? ત્યારે એજ કહેશે કે—

“શ્રીપતિ સદા, હિતકારીરે, પ્રભુ અકળિત શક્તિ તહારો.”

એકમાંથી બીજી વાત, કૃતિમાંથી પરમાત્માની સુમતિ—અથવા પરાપકાર વૃત્તિ, પણ નિકળી પડી તેમાં વધુ ફળ આંખાના માલીકની પેઠે તેની આસા પ્રમાણે ઉદ્ધમ કરનારને એજ આંખાની માલીકી એકની, ને તેની કરી બીજો લેવા જાય તો માર ખાય કે કેદ પણ થાય. અથવા માલીક પણ તેની આસા—નિયમ પ્રમાણેજ ન વરતે તો મહેનત અફળ જાય. અથવા ક-મોસમે કે મંદવારે કાચી કે પાકી કરી ખાય તો હેરાન પણ એમાંથીજ થાય. એટલે એ વાત પાછી આવે છે કે—

“સુમતિ વારી ગયા, કુમતિ હારી ગયા.”

ને તેમાં પણ જ્યારે વધુ વિચાર કરે ત્યારે એપણ સમજે કે આ બધું કામ કરનાર, ન આંખો, ન ગોટલી, ન પાણી, ન ભૂમિ, ન ખાતર, ન માલીક, પણ તે પ્રભુની અકળિત શક્તિ! એટલે ખરા બોલમાં તેજ!! કારણ શક્તિ હમેશાં તેના ધારકની સાથેજ રહે છે. એટલે શક્તિ અમલમાં આવી કહો, ફળી કહો કે—શક્તિવાળો તેમ હ્યોં કહો, એકજ વાત છે. વેદાંત વિચારથી એ સુઠ છે કે—

“અનેનજીવેનઆત્મનાનુપ્રવિશ્ય નામરૂપેવ્યાકરવાણીતિ”

જેટલું જગતમાં બને છે તેમાં જીવને પરમાત્મા બેઉ છે. આંખામાં પણ તેમજ—સજીવ નીર્જીવ—આંખો ઓળખાય છે. તેનું જીવન બંધ થાય અથવા તેથી વિરૂદ્ધ પદાર્થના સંપર્કમાં તે આવે તો તે મરી જાય છે, સુકાઈ ફુટી ઘઈ જાય છે, એતો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે ને જીવ પોતાની મેળે એકલો છે જ નહીં મયીસર્વમિદંપ્રોત એ વિષે પુષ્કળ કહ્યું છે એટલે ખરો શરીરી તેજ છે જેની તે કૃતિ છે **एकोहंबहुस्याम्** માહેનું આ એક રૂપ છે અને તેથી સિદ્ધ છે કે એજ રીતે—

“થયા અનેક આકારીરે, પ્રભુ અકળિત શક્તિ તહારી.”

આતો કોઈના પણ કલ્પા ચલ્યા વિના અનેક આકારી થાય છે. સર્વને સામાન્ય એવા અકળિત શક્તિથી હિતકારી થાય છે. પરંતુ તેની ખરી ખુબી તો જ્યારે સુમતિ ખાસ તેની સહાય માગે છે, ને કુમતિ તેથી વિરૂદ્ધ રસ્તે લાગે છે; ને તે વખતે તેના ખાસ આકારમાં પ્રકટીને જાગે છે, ત્યારે જે મહા લાગે છે, તે કહે છે સાંભળનારના મનપર પણ એજ ઠસે છે ને તે પણ સાથે બોલવા લાગે છે. કે—

“પ્રભુ અકળિત શક્તિ તહારી. શ્રીપતિ સદા હિતકારીરે.”

તેમને તે શ્રીપતિજ છે એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે. માત્ર શક્તિ નહીં પણ શક્તિવાળો દેખાય છે. બળકે જે માટે તેની સહાય માગી હોય તેમાં તે સફળ થાય છે ને જીવે છે. અનુભવ સિદ્ધ થયા પછી પોતાની વીતિ વિસ્તારથી કહેવા સાથે છેવટ આમજ બોલે છે કે—

“સુમતિ વારી ગયા, કુમતિ હારી ગયા,”

“થયા અનેક આકારીરે, પ્રભુ અકળિત શક્તિ તહારી;”

“શ્રીપતિ સદા હિતકારીરે, પ્રભુ અકળિત શક્તિ તહારી”

આ વિષેનુંજ અમે ઉત્તમ દ્રષ્ટાંત જે સર્વ માન્ય ને સર્વના જાણવામાં થોડું ધણું પણ છે તે આપશું ! તેથી પ્રથમ જોશો કે કેવી અકળિત શક્તિ કે કેવું 'બીજ' ઉત્પત્તિનું મૂળ ! કેવું સ્થાન ! ઉત્પત્તિની ભૂમિ ! તેમાંથી ઇચ્છિત મેળવવા કેવો ઉદ્દેશ, ને તેમાંથી કેવાં ફળ ! બધુંજ અકળિત ! ને તે બધુંજ તે પરમાત્માની શક્તિનું પરિણામ ! પ્રભાવ ! જે કહેા તે ! ! !

બલકે ત્યાંજ તેનું શ્રીપતિ પાણું, તેની કૃતિનું સદા હિતકારી પાણું, સુમતિનો જય, ને કુમતિનો તેથીજ પરાજય, ને તેમ કરવામાંજ પોતાનું સ્વતઃ અનેક આકાર થવા પાણું બહુજ ઉત્તમ રીતે સુસ્થાપન કર્યું છે, ને તેથી હાલ કહીએ છીએ તેમજ માની અંતે પણ કહીશું કે—

‘ પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી, શ્રીપતિ સદા હિતકારીરે; ’

‘ સુમતિ વારી, ગયા, કુમતિ હારી ગયા, થયા અનેક આકારીરે. ’

ક્યારે ક્યાં શામાટે શીરીતે તે શ્રીમત્ વિશ્વનુપુરાણ ને શ્રીમત્ ભાગવત પિતા પરાશર ને પુત્ર વ્યાસજી બ્રહ્મ આપણા શાસ્ત્રના મુખ્યાચાર્યના મુખ્ય અંથનુંજ અવલંબન પહેલાનો અંશ ૧ લો ને બીજનો સ્કંધ ૮ મો જોઈ કહીએ.

અમૃતપાન આખ્યાન.

મંગળાચરણ.

यस्याः कटाक्षमृदु वीक्षणवीक्षणेन सद्यस्समुल्लासित पल्लवमृल्लास ।

विश्वंविपर्ययसमुत्थ विपर्ययप्राक् तान्देवदेवमहिषीं त्रियमाश्रयामः ॥

જેના વિના નિરસ વિશ્વ થયેલ આપું,

તે તેની દ્રષ્ટી જરૂંએ પડતાંજ પાણું—

ખીલી ગયું નુરત મોદથી બિલરાયું,

તે દેવ દેવ મહોંપી શ્રીનો આથ સાહું.

મંગળાચરણ પ્રમાણે પદ પણ ‘શ્રી’થીજ શરૂ કરીએ કે—

શ્રીપતિ સદા હિતકારી, હે પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી;

(એ શ્રીના ચરિત્રમાં શ્રીપતિ પાછા પ્રકટ કરવામાંજ સિદ્ધ થશે કે)—

સુમતિ વારી ગયા કુમતિ હારી ગયા, થયા અનેક આકારી. હે પ્રભુ !

(મંગળાચરણમાં કહેલ પ્રસંગ ક્યારે શીરીતે શામાટે બન્યો ! તે ઉપર કથા ચાલી)

ગઇલ “ એક ખુબ સુરત ગયર ” એ દેશી.

દુર્વસા રૂપી શીવ અંશી તપ તણા નિધિ,

પ્રચંડ અગ્નિ રૂપ જેની ખાસ પ્રકૃતિ.

જતા હતા સમર્થ એક દિવસ નહ પ્રતિ,

મળી ત્યાં માર્ગમાં વિદ્યાધરી ગુણી અતિ.

દુર્વાસા.

દુર્વાસા.

હતી તે સતી પાસ કુસુમ માલ બલકતી,
માગી લીધી મુનીએ ચહી તે ચિત્તે અતિ. દુર્વાસા.
આણી સદન પ્રસન મને પ્રભુને ધરી,
પ્રસાદી કરી હસ્ત ધરી નિસર્યા ફરી. દુર્વાસા.
સુરેશની સવારી સ્હામી શોભતી મળી,
વિરાજતો ગજેન્દ્ર પીઠ ઇન્દ્ર મહાબળી. દુર્વાસા.
સુપાત્ર ગણી ફેંકી માળ તે બણી પ્રીતે,
તથાપિ તે સ્વીકારી ના સુરેશે શુભ રીતે. દુર્વાસા.
પકડી કરથી ઐરાવત શીરપર નાંખી,
સુગંધ તેની મસ્ત હસ્તી ન શક્યો સાંખી. દુર્વાસા.
ઉપાડી સુદે પછાડી સ્વ પાદથી ચગદી,
ક્રોધી મુનિના ક્રોધની રહી નહીં અવધિ. દુર્વાસા.

ગીતિ—રે ! હડેલ અવિચારી, ઘટે ભુંડી હાલત ભારી થનારી;
રાજ્ય લક્ષ્મી સહુ તારી, તવ ત્રિલોકથી તુરત થાઓ ન્યારી.

૫૬—બૂલ્યો ભારી થઇ ખુવારી બૂલ્યો, ટેક.
શાપ સુણી સંતાપ ગ્રહી, જાણી અમિત પ્રતાપ;
ગજપરથી ઉતરી પડી, ધાયા મુની બણી આપ;
મદ છોડી પડ્યા ઝટ પાદે, બોલ્યા કરગરી ગજગળે સાદે;
ત્રાહિ ત્રાહિ પાહિ મહાભાગે, લ્યો સુધ મહારી. થઈ.

દાહરો— ધણું કરગર્યા વિનયથી, અનુગ્રહ કરવા કાજ;
પણ દુર્વાસા તો વદ્યા, નિગ્રહ કર વાંકાજ;
૫૬ “ નહીં નહીં માનું ” એ રાગ.
નહીં નહીં માનું ન માનું એ વાત, સુરપતિ જા હઠ જા હઠ હઠ હઠ નહીં માનું. ટેક.
ઐશ્વર્યનું અજીર્ણ થયું હતું, છે તું પામ્યો જીલાખ મારે હાથ, સુરપતિ.
નામ મહાઈ દૂરવાસ છે આવું, તોએ ચેત્યો ન હડેલ જાત. સુરપતિ.
વશિષ્ઠ ગૌતમની ભૂલ ભાગું, ફળ ભોગવ ન ખીજી પંચાત. સુરપતિ.
પતિ પ્રસાદીની પેખી અવગ્રા, લક્ષ્મી પોતે નહીં રહે તારી સાથ. સુરપતિ.
શાપ નથી છે મદનું અંજન; હવે ભજજે હરિ દિન રાત. સુરપતિ.

દાહરો— એવું કહી ચાલી ગયા, મુની બની વિકાળ;
અસર થતી ગઇ શાપની, ત્રિલોકમાં તતકાળ,

એકના પાપે વહાણુ બુડે. રાવણના પાપે લંકાં નષ્ટ ને છેલ્લે કરણધેસાના પાપે ગુજ-
રાત ખટ થઇ ગઈ. તેનું કારણ ઐશ્વર્ય ! ! રાજનું ઐશ્વર્ય એટલું છે તો રાજાઓના
રાજ દેવાના પણ રાજ તેનું ઐશ્વર્ય કેટલું મરત કરનાર હોય ! તેવોજ ઇન્દ્ર મત્ત થયો,
ને તેમાં તેની કુમતિ થઈ. તે ઇહાંસુધી કે જેથી પોતે વધ્યો તેજ પ્રસાદ જેનો પોતે
અધિકારી, તેજ પ્રભુની તે પ્રસાદી ને તેપણ મહર્ષિઓના પણ મોટા એવાએ અતિ આદ-
રથી આપી, તેનોજ આવો અનાદર ! પોતે ફેંકી તે પણ ક્યાં ? પોતા કરતાં વધુ મદમત્તને

માથે. તે મદ ગંધનો મહાભિમાની ગજ-ખીજ ગંધને સહે ! તેથી મતના સોખતી મહા-
મતે તો પ્રભુ પ્રસાદીનો ધાણુ શું કહાડ્યો તેના ઐશ્વર્યનોજ ધાણુ કહાડ્યો, તેના રાજ્યથી
(તે ત્રિલોક તેમાંથી) શ્રી પ્રભુ શક્તિ-અપમાન થતાં અદ્રશ થઇ-પછી તેના હાલનું પૂછવું
શું ? પ્રભુ શક્તિ પાસે તો દેવ હો કે અસુર પણ —
“સુમતિજ વારી ગયા ને કુમતિ તો હારી ગયા. એવી અકળિત શક્તિ તારી.”
એનું એ ત્રિલોક પણ જરા શ્રીશક્તિની દ્રષ્ટી ખસતાંજ—

કુલણાછંદ.

શક્તિ ગઇ તન થકી, બુદ્ધિ ગઇ મન થકી, સૂકૃતિ ગઇ જન થકી, છેક ચાલી;
શરતા શુરની ધૈર્યતા ધીરની, વીર્ય સહુ વીરનું થયું ખાલી.
ખાલી ભંડાર અંબાર હથિયારના, સાર સહુ ખોઇને રહ્યાં ખોખાં;
પૃથ્વી થઇ કસ રહિત આપધી રસ રહિત. કાર્ય સહુ યશ રહિત થયાં ચોખાં.
પ્રજા બૂખે મરે યશ કોઇ નવ કરે, દેવ ક્યાંથી ભરે, પેટ પછીથી;
તેજથી હીન મહાદીન દીસે સહુ, પ્રમાદે લીન કાયર કૃતિથી.
સદ્ગુણો ખસ્યા ને દુરગુણો સહુ, વસ્યા ધસ્યા તવ અસુર પણ સમય જોઇ;
ખાકી જે હતું તે પણ ગયું યુદ્ધમાં, સૂરોએ સંપત્તિ સકળ ખોઇ.

ઐશ્વર્ય માદક છે, જે પ્રકૃતિવાળાને તે મળે તેનાપર તે અસર કરે. તેથી પ્રમાદ
આવે એટલે ભૂલ થાય તેથી અથવા ઐશ્વર્ય-કર્મ ફળ છે તે પુરં ભોગવાઇ રહેથી પણ
જન્ય. દેવોએ ભૂલથી પ્રમાદના ફળમાં પુરં ભોગવ્યાં પહેલાંજ ખોયું. એથી ચટેલ નીશો
રંગ-રાગ (રજ્જેગુણી) ગયો. મૂળ હતા તેવા થયા. મૂળે સાત્વિક (દેવોની) હતા તેથી
સવળો રસ્તો ઐશ્વર્ય પાછું મેળવવા માટે લીધો, ને તેજ હતો જે રસ્તે તે મળ્યું હતું.
ત્રિધીસર ઉદ્ધમનો આરંભ કરવા ધાર્યું. તે બરાબર કરવાથી ઐશ્વર્ય તેથી પ્રમાદ ને તેથી
ગરીબાઇ પાછો ઉદ્ધમ; એમ ઘટમાળમાં પાર આવતોજ નથી. માટેજ તે ત્યાજ્ય ગણેલ
છે, પણ છતાં નિરૂદ્ધમી કરતાં ઉદ્ધમી સાગ, પણ ઉદ્ધમ કરનારે પ્રથમ કરવાનું તે ઈશ્વર
કૃપા મેળવવી, તે સુઝાડે તે રસ્તે પછી ચાલવું, તો ફળી ભૂત થયા વિના નજ રહે. તેથી-
જ ભગવાન કસ્યપે કહ્યું હતું કે— **અમોઘાભગવદ્ભક્તિનેતરેતિમાતિર્મમ અદિતિએ તેમજ**
કર્યું તો છેવટ પ્રભુ પુત્ર થવા સુધીનું બલકે પુત્રો આજ દેવતાઓનું ગયેલું ઐશ્વર્ય સહજ
મેળવ્યું હતું. કારણ ત્યાં. પણ સિદ્ધ એજ થયું છે કે “ **પ્રભુ અકળિત શક્તિ તારી** ”
તે વેળા પણ—

‘ સુમતિ વારી ગયા, કુમતિ હારી ગયા, થયા અનેક આકારી. ’ (જુવો વામન
આખ્યાન) અહીં પણ ઉદ્ધમ માંડતા પહેલાં પોતાના પુજ્ય પાસે ગયા; પોતે માંદાપડીએ
ત્યારે જાણતા હોઇએ તોપણ જતે આપધ ન કરવું. ખીજા વિશેષજ્ઞને વશ થવું.

ચોપાઇની ચાલ “ ન્યારી કર્મ તણી ગતિ ” એ હાજી.

થઇ હાલત છેક નશારી, લીધી એકે ન છુટક બારી;

આવ્યા સર્વે પિતામહ પાસે, જાણ્યું એથી એ નહીં દુઃખ જાશે.

કારણ તે પણ પરતંત્ર છે. સર્વત્ર ખરું કામ જે કરે છે તે મીઠરિ ગુપ્ત છતાં
‘ કુંચી કૃશ્ણનેજ હાથ ’ એવી ‘ પ્રભુ અકળિત શક્તિ તારી ’ બહા ખીજું શું કહે ?

દાહરો— અજ ઉચ્ચ, શ્રીવર શરણ, કષ્ટ વિનાશ ઉપાય;
માટે સ્તવો પ્રકટ કરી, ગ્રહો એના સહુ પાય,
કારણ ખુદ બ્રહ્મા કહે છે.

અહંબવોયૂયમથાસુરાદય મનુષ્યતિર્યગ્દુમધર્મજાતયઃ ॥

વસ્યાવતારાંશકલાવિસર્જીતા વ્રજામસર્વેશરણંતમવ્યયમ્ ॥

તાત્પર્ય એજ કે, એવી ' પ્રભુ અકળિત શક્તિ તારી ' તેની શક્તિ અંશ જે કંઈ છે તે છે. વળી તે ' શ્રીપતિ સદા હિતકારી ' તે કેવા કે માત્ર દુઃખ કહેવું જોઈએ. ધર્માદિ દવાખાનાના દાકતર તૈયારજ એકા છે. દરદીએ હકિકત બધી અરાખર નિવેદન કરવી જોઈએ. તો પછી પથ્ય આપધ ઊભય બતાવવા તે તૈયારજ છે. આંહીજ જીવો સુરોએ તેમજ કર્યું તેનું ' સ્તવન ' તેમાં પણ સાર શું આવવાનો ' પ્રભુ અકળિત શક્તિ ' ઇત્યાદી.

૫૬. “ ખતેથી નમી ” એ રાગ

સ્નેહે શ્રીહરિ સુરો સર્વે સમરીએ,
ભૂમી નાથ, લીલા નાથ, શ્રીના નાથ, વિશ્વ નાથ,
માત, તાત, બ્રાત, નાથ, નાથ. સ્નેહે.

સત્ય અનાદિ અનંત, હેતુ પરૈશ્વર્યવંત, અવિકારી ને અચિંત્ય,
શક્તિ તારીછે અત્યંત, પ્રકટયા કૃપાવંત. આણુવા દુઃખોનો અંત,
પાહિ પાહિ પાહિ પાહિ પાહિ. સ્નેહે.

પૃથ્વી પાણી આમિ ભાન, વિભૂતિ તારી મહાન, દેવો જન સૌનાં તન,
કાયાં પુર ને સામન, ગણો અમને સ્વજન, દયા સદા લાવો મન,
ત્રાહિ ત્રાહિ ત્રાહિ ત્રાહિ ત્રાહિ. સ્નેહે.

લક્ષ્મીની અકૃપા થઇ, સમૃદ્ધિ બધીએ ગઈ, દુઃખી થઈએ સહુએ અહીં,
શત્રુ માણે સ્વર્ગ મહી, માટે આશા તારી ચહી, તનેજ વિનંતિ કહી,
ધાઓ ધાઓ ધાઓ ધાઓ ધાઓ. સ્નેહે.

ગીત— સ્તુતિ સુણી દેવોની, ઝળઝળઝળઝળઝળ પ્રકટયા જગરવામી;
પ્રભા કોટી રવી જેવી, જીવે કયાંથી અંજાઈ આંખ સહામી.

આટલા વખત સુધી સચરાચરમાં પૂર્ણ રહેલ પરમાત્માએ જે પોતાની રૂપ-લાવણ્ય-સૌંદર્ય-પ્રકાશ આદિ શક્તિ ગુપ્ત ત્યાંજ રાખેલી-હતીજ-તે ત્યાંજ પ્રકટ કરી-કયાંહીથી કાંઈ નવું થયું આવ્યું નથી જ્યાં હતું ત્યાં અપ્રકટ હતું તે પ્રકટ થયું, છતાં તેના લાભ જેમ આટલીવાર કોઈનેજ નહોતો-હવે પ્રકટ થયા પછી પણ માત્ર-બ્રહ્મા-ને ભગવાન શંકર એજ લઈ શક્યા. કારણ ત્યાં લખ્યું છે કે—

નાપક્ષકન્થંદિશઃક્ષોણી માત્માનંચકુતોવિશ્રુમ્ ॥

વિરંચીભગવાનદૃષ્ટવા સદશર્વેણતાંનુમ્ ॥

એ એ શિવાય બીજા તો તે વિભૂને શું નીરખી શકે ! (તેના અગાધ તેજે એટલા અંજાઈ ગયા કે આકાશ દિશા કે પોતાના દેહોને પણ ન જોઈ સકયા) જે પહેલું દેખતા

હતા તેપણ દેખાવું બંધ થયું ત્યાં નવું દેખવાની વાત શી ? ‘આવી’ અકળિતતા ફોની !
“ પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી. ” પણ ત્યાંજ સિદ્ધ થયું શ્રી બ્રહ્મા ને શંકર ભગવાન
ઉભાને કે “ શ્રીપતિ સદા હિતકારી ” કારણ—

ગીતિ— બેજી ધારે ચિતની પ્રતિ, ભલે સુરોપર આવી આ વિપતિ;

જેથી લ્હાણુ આપે છે, કૃપા કરીને અહાવી આવી પતિ.

શું લ્હાણુ હતી ? જગત માત્રમાં જેના સૌંદર્યની છાયા છે તેનો સમુદ્ધ એક નાના
આકારમાં ભોગવવા માટે નગર સ્થાપેજ ! એ જોઈ ઉપરની કડીજ બેલવી પડે.

‘ પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી ’ કારણ કેવા દેખાયા ? શું મગ્ન પડી ! અહાહા !
હદ ! ! કેવળ સ્વજન સાંજળ આવા સુખદા ભોગ્ય-દુઃકામાં સકળ સ્વાદમય થાય છે
એટલે સિદ્ધ છેજ કે ‘ શ્રીપતિ સદા હિતકારી ’ એ કરો ધ્યાનથી દર્શન—

ગરબી “ સમજી ગઈ છું રે ” એ રાગની.

બલિહારી વૈકુંઠપાત સમ કોઈ, ન કહીં રસેરે. ટેક.

સ્વચ્છ નીલમણી સદ્રશ સ્યામ તન, કમળ ગર્ભ સમ રાતાં લોચન;

તપ્ત સુવર્ણ સદ્રશ વસ્ત્રો, ઝગમગ લસેરે. બલિહારી.

(જેમ આ મૂર્તિ કોઈ પેટમાં પેદા નથી થઈ કે આ આયુદ્ધ ભૂષણાદિ કોઈએ
ધડપાં, જડપાં, રંગ્યાં, શીઝ્યાં નથી. પોતાના પણ સંકલ્પ સિદ્ધ તેની શક્તિનાજ નમુના
એવી ‘પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી’ શું શું દેખાય છે ? ‘ધારે જાઓ !’)—

અંગ અંગ આકૃતિ રૂપાળી, હસતે મુખડે છે હલવાળી;

વાંકા ભમર ભાળીને તો, કાળજી ખસેરે. બલિહારી.

ભૂપાણુ ઝગે તેજથી ઝગઝગ, દુઃખ સુગંધે થાતાં મગમગ;

લક્ષ્મી કૌરતુભની શોભા, મનમાં ફસેરે. બલિહારી.

કિરીટ કુંડળ હારો કેયુર, કડાં કાંચી રણઝણતાં તુપુર;

મંદ ગતિ દણકારે, ચિત ચરણે ધસેરે. બલિહારી.

પાંચે આયુધ સ્વરૂપ ધારી, બિલા પ્રભામાં પ્રભાવધારી;

અનંત કોષ ન ધરાય, એ અમૃત રસેરે બલિહારી.

ગદ ધનાશ્રી ‘ ગજલ ’

વદા વિનંતિ બ્રહ્મા એ, નમી પ્રભુજીને પાએ. ટેક.

કૃપા કરી નાથ ભારી, દીધાં દર્શન પધારી;

કરો રમરતાંજ સ્થાયે, વિશ્વરાયે. વદા.

સુરો અસુરોથી હાર્યા, શ્રી સધળીએ પરવાર્યા;

દુઃખી એ બીચારા થાય, નિર ઉપાય. વદા.

હવે હરી હાથ ઝાલો, પોતાના જાણી પાળો;

શરણે પડ્યા બધાએ, છે સદાએ. વદા.

પદ સોરઠ “ તેરો મુખ ચંદ્ર ” એ રાગ.

વદા હરિ તદા સુરો સંગ એવુંરે,

સુરો સંગ એવુંરે, કરો કહું હું તેવુંરે.

વદા.

સંધી કરે. અસુરોથી જીધને, વખત વરતી કામ સાધી લેવું. વઘા.

અમૃત કાઢવા યત્ને વળગો, જેના પાને ન થાય મોત તેવું. વઘા.

સિપ્ત્વાક્ષીરોદધૌસર્વા વીરુત્તુળલતૌષધીઃ ॥ મંથાનંમંદરંકૃત્વાનેત્રંકૃત્વાતુવાસુકિમ્ ॥

‘લતા, તુલુ તથા સર્વ ઔષધી ક્ષીર સાગરમાં નાંખી મંદરાચળને રવૈયો કરી વાસુકીનાગને નેતરૂં બનાવીને મંથન કરો’—

વિષ પ્રકટે તે શિવજી પીશે, ચહું થશે તમારે સ્વસ્થ રહેવું. વઘા.

નસરંભેનાસિધ્ધ્યંતિ સર્વાર્થાઃસાન્ત્વયાયથા ॥ લોભઃકાર્યોનૈવૈજાતું રોષઃકામસ્તુવસ્તુષુ ॥

‘સુલેહથી જેવાં કામ સિદ્ધ થાય છે તેવાં ઉતાવળથી નથી થતાં ઇચ્છિત વસ્તુ માટે લોભ ન કરવો, ને ન મળે તો ક્રોધે ન કરવો’—

इतिदेवान्समादिश्य भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ तेषामंतर्दधेराजरस्वच्छंदमतिरीश्वरः ॥

દેવો સૌ પાછા વળ્યા, હરિનું મન ધરી ધ્યાન;

ઉઘમ કરવામાં પડ્યા, પ્રભુ શાશન ધરી ધ્યાન.

આ પ્રમાણે દેવોને આજ્ઞા કરીને જેના જેવો કોઈ ઉત્તમ નથી એવો પુરુષાકાર તે તેમના વચ્ચમાં જુમ થયો. એવા સ્વચ્છંદ ગતિ ઇશ્વર-દેવના દેવ છે માટેજ કહું.

“ પ્રભુ અકળિત શક્તિ તહારી ” ને માત્ર અરજ કરતાંજ તમામ ‘પ્રેમાત્મે’ ધડી આપ્યો, એવા ‘શ્રીપતિ સદા હિતકારી’ તેમાં જે કહું તે પણ અકળિત શક્તિનીજ વાત છે ! પ્રાકૃત જીવિમાં ઉતરે તેમ નથી. માટે તો ‘અકળિત’ શબ્દ છે તોપણ કળવાને જે સાધન છે તેથી શું કહું તે વિચારીએ. ગીતાજીમાં કહેલ છે તેમ આંહી પણ દેવોને ‘કામ, ક્રોધ તથા લોભ’ તજવા કહું; એતો સમજાયું. ઉઘમમાં ‘કર્મમાં અધિકાર ફળમાં નહીં’ તે પ્રભુ જ્યારે જેવું જેટલું આપે તેથી તુષ્ટ રહેવું બલકે તેમાં રાજી રહેવું ને માગવું એજ કે ‘શ્રીપતિ સદા હિતકારી’ આપણું ઇચ્છિતજ નથી કરતા, તેમાં પણ કોઈ ભેદજ હશે. આપણને તે હાલ ન સમજાય તેની ફિકર નહીં, કારણ ‘પ્રભુ અકળિત શક્તિ તારો’ પણ પરિણામે તે શ્રેયજ દરશે, પરંતુ ‘ક્ષીર સાગરમાં બધી ઔષધી નાંખે ! મંદરનો રવૈયો ! ને વાસુકીનું નેતરૂં !! એ માણસથી સમજાય તેમ નથી. કારણ ? તેના જેવામાં તેવું આવતું નથી. તે વલોણાં જીવે છે તેથી તદન વિલક્ષણ વાત છે. એશક છે. માટે તો પ્રત્યક્ષ કે અનુમાન જ્યાં ન ચાલે તે સમજાવે તેનું નામ ‘શાસ્ત્ર’ તે હાલ શ્રદ્ધાથી માનવાનું. શંકા તો બ્રહ્માનીજ શું કામ નહીં કે નારાયણ પુરુષ તેની નાભીમાંથી કમળ ! તેમાંથી બ્રહ્મા ! તેને વળી ચાર મુખ થઇ જાય ! તેના વળી સંકલ્પથીજ વગર સ્ત્રીએ વસ્તુઓ પ્રકટે ! એ બધું સાંભળ્યા માન્યા પછી આ પ્રસંગ છે, એ ઉત્પત્તિઓમાં તો આવાં સાધનોએ નથી. છતાં તે માનવી તો પછી આમાં તો વલોણાની બધી સામગ્રી છે. માત્ર દુધમાં જામણને ઠેકાણે ઔષધીઓ તે જામણ પણ આંબલી લીંણુ એ ઔષધીએ હોય છે. તેમ રવૈયો લાકડાનો હો કે પથરનો હો ! મોટો છે એટલોજ વાંધો કાંઈ અસંભવિતતા નથી લાવી શકતો. તેમ નેતરા માટે માંહે જીવ છે એટલોજ સર્પનો વાંધો છે, નહિતો ‘રજુ’નોજ આકારતો તે છેજ. જેઈએ તો તેવું જે પૂર્વરંગમાં કેરીનું દ્રષ્ટાંત યાદ કરવાથી બ્રહ્મા તથા માનસ સૃષ્ટી સમજશે. વળી આંહી વિચારો, આપણુંજ આ શરીર ક્યાં ને તેનું બીજ વીર્ય ક્યાંહાં

મંથનથી શેમાં પડ્યું ! ને તેમાંથી કેવું શરીર ! તેમાં પંચમહાભૂત અગ્નિયાર ધન્દ્રિયો આદિ કેટલાં બધાં ભિન્ન તત્વ નિકળ્યાં ! તે ક્રમે ક્રમે એક પછી બીજાં માંહે પ્રકટયાં, બલકે બહાર આવ્યા પછી પણ રહ્યાં સલાં, દાંત, મૂછ, વિર્ય આદિ પ્રકટે છે. ચોવીસ તત્વ કહેવાએ છે એ જેમ અકળિત છે તેમજ આ અકળિત છે. એ ચોવીસ કરતાં તો આ ચૈદ રત્ન ઓછાં છે ! અનેક પ્રકારના સંયોગ મંથનથી અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ નિપજે છે. અરણી મંથનથી અમ્મિ ! જે લાકડાંનું નાશક તેજ લાકડાંમાં રહ્યું છે એ કેટલું વિચિત્ર છે ! રેશમમાં વિજળીના ચણુગારા જે મોટા મોભોને પણ બાળી નાંખે તે સહજ હાથના ધર્પણથી પ્રકટતા કદી દીઠા હશે ? ઉત્પતિક્રમ બધોજ અકળિત છે. એ વાત છેટ છેવટ સુધીની દુકામાં કહી દીધી, વધુ વિચાર આપે કરી લેવો, કારણ શાસ્ત્ર માંડેજ નથી કે હુંજ સત્ય ઠરાવું !

નાગ દોરડાં માટે દેવો વાપરે છે. નાગ પાશથીજ ઘણા બંધાયા છે ને ભગવાન શંકર શેભા માટે પણ અંગપર વીટે છે. પશુ, પંખી, માણસના ધટતા ઉપયોગમાં આવે છે તો નાગ શામાટે ન આવે ! તેનું કારણ એવું સાંભળવાની ટેવ નથી એજ છે. જળનો સાગર દેખીએ ને દુધનો ન દેખાય તેથી આશ્ચર્ય લાગે પણ મીઠાનો દરીયો છે તો દીઠો છેજ ? જે બધું કરી શકે છે તે એક દુધનો સમુદ્ર કરે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ! ઘરમાં તેલ, કાણ, વિના દીવા દેવતા ન રહે પણ સૂર્ય ચંદ્ર કદી ઓલાતા કળળાતા નથી, તો દુધ શું કામ બગડે ! સોના રૂપાની ને પારાની ખાણો ને તેલનો દરિયો ફેરોસીન નિકળ્યું એટલે માન્યો તો દુધ ઘીનો પણ માનો ! નથી દીઠો એટલાજ માટે ન હોય ! એમ માનવું એ બુદ્ધિની કંગાળતા સિદ્ધ કરે છે એજ રીતે શસ્ત્રી તે આખર સુધીના આ પ્રકરણનાં મુખ્ય મુદ્દા વિષે આહીં ધશારા જણાવી દીધા છે. વળી વધુ પ્રસંગે બધાનો એકજ ઉત્તર છે.

“ પ્રભુ અકળિત શક્તિ તારા. ”

તુલસીદાસની ચોપાઇની ઠાળ.

શત્રુ મીત્ર થયા બેગે બેળા, મંડયા ઉઘમ માંહી સવેળા;

ઔષધી દશ દિશથી લાવી, ક્ષીરસાગર માંહે ઝીપલાવી.

સ્વબળ જણાવે અરીને ભારે, ગયા ગિરિ લેવા બેગે હારે;

સહુએ જોર કરી મળી સાથે, ગિરિ ઊપાડ્યો માથે હાથે;

‘ એક લાખ ચોજન ગિરી, ઉપાડવો નવ રહેજ; ’

વંઝાને પ્રસુતા પીડા, જીર માંહે ન વસેજ. ’

આ પૃથ્વી ઊપર એવડા પહાડ નથી, પણ આ ગ્રહો દેખાય છે તે પ્રત્યેકને હાલના બગોળવેત્તા કેવડા કહે છે ? ને તેમાંના એકમાં આ બધી ધુમધામ થતી હોય તો ત્યાં એવડો ગીરી હોય એમ માનવું પડે તેમ આ આપણી ભૂમિની બહારની વાત છે. જેવા જળ તેવા માછા ! જેવા દેવ, જેવા તેમના દેહ, તેવા તેમના પહાડ. માણસનું વર્ષ તે જેમનો દિવસ છે. ૩૬૫ ગણો તક્ષાવત તો એ ન્યાયેજ સિદ્ધ થતાં લાખ ચોજનનો ગિરી સંભવિત દરશે છતાં બેશક તેમને પણ બધાજ સુર અસુર, એકઠા થયા છતાં એ પથરો મહાન મહાશીળા અતિ ભારે લાગી. દક્ષિણનાં મંદિરોમાં જોતાં જણાય કે એકેકી શીલા

કેવડી હોય છે ! હમણાં ટ્રાન્સવાલમાં નવી સોનાની ખાણ જણાઈ છે તે સુવર્ણસીલા ભૂમિ અંદર સુધી ગએલી કેટલા માઈલ લાંબી ને કેટલી પહોળી છે તે વાંચો ! તે અંદરથી કાઢશે આ બહારજ હતી તે યુક્તિ બળથી સમગ્ર દેવ અસુરે મળી ઊઘડી તો ખરી,
—ચાલતા ઘો—

હુતણાઈ.

મમતથી મળી સરવે ગીરી ઊઘડ્યો, ઓ ઝુક્યો ઓ ઝુક્યો થએ જાતો;
શત્રુ જશે કળી વહેમ ઊર એ વળી, લાલ લોભે વળી નવ મુંકાતો;
ગળ કરતાં અધિક કાર્ય તો આદર્યું, પણ પછી થઈ પડ્યું પૂર્ણ ભારી;
ઊઘડી શકાય નહીં પડ્યો મુંકાય નહીં, વિપતિ આવી પડી અકથ ન્યારી.
પરસ્પર કહે હાં જોરઘો જોરઘો, શક્તિથી વધુ બળ ક્યાંથી લાવે !
છુટ્યો પરસ્વેદ મુખ શ્વાસ માતો નથી, શરીર રાતાં થયાં બળ પ્રભાવે.
જરી ચાલે ત્યાંહાં ધણો હાલે ગિરિ, જેમ તેમ કરી અધવચે આવ્યો;
ખુટ્યું બળ ને છુટ્યા હાથ દીક્ષા પડી, ભૂમિપર ધડડડ ધીબકાચ્યો.
કમ્પક તો તળે ચગદાઈ પાપડ થયા, કઈ દબાઈ રહ્યા હાથ પગથી;
બુમે પાડે છે પણ કોણ કહાડે કહો, હામ બળની હવે આવી અવધી,
બડબડે ક્યાંથી આ પીડા માગી લીધી, અમર થયા જતાં છવ ખોયા !
હાંફતા કાંપતા સ્વજનને શોધતા, દુઃખી સુર અસુર સરખાજ જોયા.

પરમાત્માની શક્તિઓમાં શ્રુતિ સ્વામાધિકીજ્ઞાનબલક્રિયાજ્ઞ એમ જ્ઞાન બળ ને ક્રીયા ગણાવે છે તે પ્રત્યેક કેવી અકળિત છે તે માટે આખ્યાનમાં યથાક્રમ વિચારતા આવો. દેવતાઓને પેતાના સર્વજ્ઞ પણાથી અમૃત કાઢવા કહેવા સાથે કેવા કેવા પ્રસંગ આવશે તેપણ જણાવી દીધું. જેમકે વિષ નિકળશે ને તે ભગવાન શંકર પીશેજ વગેરે તેવું 'જ્ઞાન' હવે તે પછી શ્રુતિ જે 'બળ' વિશે કહે છે તે બતાવવા પ્રસંગ આવ્યો. કારણ 'મંદર' ઉચકવામાં જગતના સુર અસુરનું એકત્ર બળ પણ અફળ થયું, ને તેથી—

પદ રાગ “ દશા આ શી થઈ ” એ દશીનું.

દશા આ શી થઈ ન્યારી, થઈ સરવેને લાચારી;
અસુરો સકળ નિરાશ થઈ, બેઠા છોડી ગર્વ;
સગા મુઆ સંભારીને, રોતા મ્હોતા સર્વ;
ન દીસે કો છુટકારી, કયો કકળાટ ત્યાં જારી.
પણ દેવે સમરી હરી, સ્તુતિ કરી ધરી આશ;
અસુર મુર્ખ માને છતાં, સુર ઉર પુર વિશ્વાશ;
બગડી બાજી ભલે ભારી, શ્રીવર સકશે તે સુધારી.

દશા.

દશા.

કારણ તેમને દ્રઢ હતું કે—

‘ શ્રીપતિ સદા હિતકારીરે, પ્રભુ અકળિત શક્તિ તહારી ’ તે સાચું સઘડ્યું.

મદ ગંજન ભંજન વિપતિ, સુર રંજન સરકાર;
ગરૂ સ્વાર તે ઠાર ઝટ, પ્રકટ્યા જગદાધાર.

(સર્વજ્ઞ સર્વ જગે સર્વનું જણે)

ઊઠ્યા સુર દેખી દુઃખહારી, પડ્યા પદમાં પ્રીતિ ધારી.

દશા.

મરાઠી શાકીના ચાલ.

સમરતાંજ પ્રકટયા પ્રભુ પણ, અસુરે તે ફોકટ ધાર્યું;
સુર અસુરોથી ન બન્યું તે, શું કરશે કુસુમ ખીચાઈ. !
તન નાભુકડું ! હાં હાં આ.....કુકે ગિડી જનાઈ ! !
શ્રુતિ શાસ્ત્રમાં કહ્યું હરિ છે, સૌથી બળીયા એવું,
સુર અસુરોને નિશ્ચય થાવા, કરી જણવવા તેવું;
જગપતિ પાસે-હાં-આં-આં-આં કામ ક્ષુદ્ર આ કેવું. ?
આનંદ નીધિના આવ્યાથી, બધે થયો આનંદ;
દુઃખો નીરાશા દુર થયાં ને, મળ્યાં ફરી બેઝી વૃંદ.
સહુ સુખ કર છે હાં-આં-શ્રીવરનો સંબંધ;
પત્રકમાંજ ગિરિવર ગચ્છી, જઈ મુંકયો સાગર માંહી,
દસડાતા પુઠે સુર અસુરો, હરખે આવ્યા ત્યાંહી;
પ્રભુના બળથી હાં.....અસુર ગયા લજવાઈ.
એવી 'પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી, શ્રીપતિ સદા હિતકારીરે. પ્રભુ'
વાસુકી તેડી લાગ દરાવી, ગિરિને આંટા દીધા;
મુખની તરફ લઈ સુર મંડળ, ગયા પ્રભુ જ્યાં સીધા,
પહેલે પગલે-હાં.....અસુરે વાંધા લીધા;
બળે કુળે ગુણ કમ્મે નિયા, અમે ન તમથી લેશે;
તેમ છતાં પૂંછજ પકડાવો, સદા અમંગળ વેશે;
એણી ગમ તો-હાં-હાં.....અસુર એકે નહિ રહેશે.

પણ પહેલાં બળ બતાવી પ્રતીતિ આપ્યા છતાં અસુરો એથી પણ પોતાને જિંચાજ ગણે છે. જાણે પોતાથીજ મંથન થશે, એ મીઠ્યા માન ને પ્રભુથીજ તોફાન કરનારાને ફળ કેમ મળશે ? દેવોએ શું કર્યું ? ગમે ન ગમે પણ પ્રભુ કહે તે કરવું !

હરિએ હશી ખશી શીર ભણીથી, પૂંછ પ્રહ્યું ઝટ હાથે;
કચવાયા સુર હરખ્યા અસુરો, શીર સાહી ભલિભાતે;
કર્યું સુરે પછી-હાં-હાં-આં જૈમ કર્યું નિજ નાથે. (કારણમાં શું કે-
“ પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી, ’ પણ તે ‘ શ્રીપતિ સદા હિતકારીરે. ”

એટલે તેમજ પરિણામ આવશે, જાણી શાંત રહ્યા—

ગીતિ— મદ આણી સ્વર તાણી, હાં મંડો કહી સહુ લાગ્યા મથવા;
એક ધ્રુમરડે ગીરિતો, ડાહી પડ્યો દરીયે શ્રમ ફોક થવા.

અસુરોના અભિમાનનું ફળ ! ને તે પ્રભુ રહામે ! પણ સુરોનું કાર્ય હતું એથી-
જ પુરૂં થયું.—

સવૈયા—કુખી ગયો ગીરિ સ્તબ્ધ થયા સહુ બિઘમ એ કરતા અચક્રયા;
કેમ બેઠે ઉદધી થકી જે ગીરિ ભૂપર ગચ્છતાં પટકાયા,
અમૃત મેળવતાં મૃત સર્વ થયું વદતાં અસુરો ધર્ષ કાઢ્યા;
ત્યાં હરિએ હરી પીડ ફરી ધરી દૂર્મ તણી ઉદધી મહી કાયા.

સ્વભાવ સિદ્ધ જ્ઞાન-ને બળ દેખાડ્યું. હવે ક્રીયા દેખાડવા શરૂ કર્યું.

હરિગીત— સુખથી ઊપાડ્યો પીઠ ઊપર લાખ યોજનનો ગીરી,
જે કોટી અડો અધર ધરતા ભાર ત્યાં શું આ કરો;
ખળખળ ખસેડી ક્ષીરને આપ્યો ઊપર ગિરિ આપથી,
તવ સરવ સુર જય જય વદ્યા થઇ છકીત ઇશ પ્રતાપથી.

તે એજ કહે ‘ પ્રભુ અકળિત શક્તિ તારી, શ્રીપતિ સદા હિતકારી. ’ તે જણા.

એજ ગયા.—

ચોપાઈ— ગીરિ જોઈ હામ ઊર આવી, લાગ્યા મથવા સમુદ્ર ગળવી;
દેવ અસુર ખેંચે સ્હામા સ્હામી, જોવા જેવી જુગત ત્યાં જમી.
ખેડ પક્ષ બરાબર બળીયા, આવ્યું શુર ને ખુબ ઉછળીયા;
નિચે જોર કુર્મપર આવે, પ્રભુને તે ખણજ સમ લાવે.
લાગ્યું જોર બરાબર જ્યારે, ડોહ્યો ઉપરથી ગીરી ત્યારે;
હરિ સહસ્ર બાહુ તન ધારી, ખેઠા પ્રકટી ટોંચે દુઃખહારી.

उपर्यगेद्रगिरिराडिवान्य आक्रम्यहस्तेनसहस्रबाहुः ।

तस्थौदिविब्रह्मभवेद्रमुख्यै रभिष्टुवाद्भिःसुमनोभिष्टुः ॥

શીવ બ્રહ્મા આવી કુસુમ વૃષ્ટી કરતા કહેવા લાગ્યા.

‘પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી, શ્રીપતિ સદા હિતકારી.’

ચોપાઈની ચાલ.

ખેજી પાસ દબાણુ જ્યાં આવ્યું, ત્યારે મંથન કરવું ફાવ્યું;
ગીરી ખુબજ ધુમવા લાગ્યો, અંતે વાસુકીએ મદ ત્યાગ્યો.
અંગ છેક ગયું છોલાઈ, ખેંચા તાણુ ગયા અકળાઈ;
શ્વાસ ભીતર માંહે ભરાયો, અંતે ન રહ્યો રોક્યો તે રોકાયો.
કાઢવા લાગ્યા વિપમય જવાળ, પુંડ્રવાટા મારે છે વિક્કાળ;
હોંશે અસુર હતા મુખ પાસે, ગભરાયા તે જવાળા ને ત્રાસે.

દોહરા— બલી ઇલલ્લ પૌલેમ ને, અસુરો પ્રબળ અનેક;

મુખના અગ્નિથી બળી, શ્યામ થઈ ગયા છેક.

ત્રાહિ ત્રાહિ તોપે તદા, કરવા લાગ્યા સર્વ;

અમૃત તો નવ નિકળ્યું, નિકળ્યો સહુનો ગર્વ.

મુખ જાલી પૂરા પસતાયા, થયા વિષ જાળે રધવાયા;

સુર સમજી પ્રભુની માયા, અતિ અંતરમાં હરખાયા.

ગીત— વૃષ્ટી ઝટ વરસાવી, કર્ણાણિધીએ કર્ણા દરસાવી;

દીવ્ય અંગ પરસાવી, આપ ઉડ્યા મથવા બહુ તરસાવી.

જે કાર્ય સુર અસુર મહા મથીને કરતાં કાયર થઇ ગયા તે સહુને ખસેડી પોતે

કરવા લાગ્યા.

તોટક— કર કંકણ મંદ ધ્વની રણકે, ધમકે પદ નુપુરને ધમકે;

ઉર હાર તણા મણીયો ચમકે, બુલી કુંડળ કર્ણુ વિશે દમકે.
અતિ ઘોષ કરી ઊદધી ધમકે, ઉછળે બહુ ફોણુ પુલો સમ છે;
પ્રભુને શ્રમશો ન જરી ખમચે, ખુબી દર્શન કેરી અનુપમ છે.

હાહરો— તરંગ ગાય ઊમંગથી, નાચે ગીરિ વચ માંહ;
હાવ ભાવ કરતાજ શું, એ હાથે જગરાય !

(અહા ! એજ કહેવું પડે છે કે)—

‘ શ્રીપતિ સદા હિતકારી, હે પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી !!’

ધડડ ધમડડ કરવડે, જ્યાં દીધું જરી જોર;
તુરત ઊપર આવ્યું તરી, પ્રથમજ વિષ મહા ધોર.

સવૈઆ.

જેર હળાહળ જ્યાં નિકળ્યું જીવ માત્ર થયા ઝટ તેથી વિકારી,
વાયુ ચડી વિષને અડતાં તન થાય સ્થિતિ અતિસે દુષ્પકારી;
મચ્છપ કચ્છ તજ ઉદધિ તટ આવી પડ્યા મુખ ત્રાહિ પુકારી,
ફેલી દશે દીશ જાળ કરાળ સ્થિતિ થઈ સર્વ તણી ભયકારી.

લાવણી.

ધાયા ઝટ સુર શીવજી પાસે કરજોડી કહે હર હર શીવ;
તું વિણુ કોઈ ન રહાય કરે, દિલ દયા વિશ્વની ધર ધર શીવ.
પ્રજા બળે છે વિષમય જવાળે, બહાર સરવની કર કર શીવ;
શરણુ છીએ સહુ દુઃખી દયાળુ, તાપો તનના હર હર શીવ.

સ્તુતિ સુણી ધણી દેવીના ધણી, સતીની સંમતિ લઈ ધસ્યાજ વિષ બણી.

કાળકુટ વિષ ધોર હળાહળ, અંજળી વિષે સમાવીને;
અસર કરે માટે ન ગળ્યું, રાખ્યું કંઠે અટકાવીને.
કાળું ગળું જણાય રૂપાળું, વિષ એ ભૂષણરૂપ થયું;
નીલકંઠ જગમાં કહેવાયા, જન હિત કર્યું ન જન્ય વહું.
પાન કર્યું તવ થોડા જાંટા, પીતાં પીતાં પડી ગયા;
સર્પ વીંછી ને ઐપધીયોમાં, જગમાં તે પ્રત્યક્ષ રહ્યા.
કામદુધા પછીથી પ્રકટી તે, રૂપીઓએ માગી લીધી,
શીતળ શશી પછી નિકળ્યો તે, શીવને આપ્યો સહપ્રીતી.
ઊચ્ચૈશ્રવા અશ્વ અતિ ઊત્તમ, શ્વેત વરણુ આવ્યો જ્યારે;
બળીએ ચાહું મને મળે ને, ઇન્દ્ર કહે જોઈએ ગહારે.
પ્રભુએ કર્યો ઇશારો ત્યારે, ઇન્દ્ર પરાણુ શાંત રહ્યા;
સદ્ય નિકળ્યો ઐરાવત તે, સુરપતિએ હરખેથી ગ્રહ્યા.
કૌસ્તુભ મણી ધણી થઈ હરિએ, કંઠ ઉપર ધારણુ કીધો;
પારીખતના વૃક્ષ તણો, લક્ષ્મી સુરે કબજો કીધો.
પ્રકટી પછી અપ્સરાઓ તે, પાછળથી સ્વર્ગમાં રહી,
તે પાછળ પ્રકટયાં ધૃતકૃંભે, જે વિણુ જગને વિપત થઈ,

પ્રભુની શક્તિ-પાણી વલોવતાં રત્નો નિકળ્યાં, છેવટમાં જે માટે આ બધો પ્રયાસ હતો તેની નજર ખસવાથી જગત શુન્ય જેવું થઇ ગયું હતું તે પ્રભુની સર્વ શક્તિઓની અધિષ્ઠાતા શ્રાદેવી પોતે પ્રકટ થઇ-તે અનાદિ છેજ-ગુપ્ત થઇ હતી તે પાછી નિકળી, તેથીજ કહ્યું “પ્રભુ અકળિત શક્તિ ત્હારી” તે આંહીં ઊત્તરોત્તર અપૂર્વ વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરી જગતમાં સદા સારૂ તે કાયમ રાખી સિદ્ધ દરી, ને છેવટ જે શક્તિ આ પ્રકટી તેનાજ પોતે પતિ છે, તેથીજ કહ્યું “શ્રીપતિ સદા હિતકારી.” આ જે આંહીં શ્રીજી પ્રકટયાં તે વળી વધુ શું સિદ્ધ કરે છે તે જુવો, પ્રભુની એ એવી અચિંત્ય શક્તિ છે કે તેની કૃપાના સૌજ ઊમેદવાર. ઇન્દ્રે તુરત સેવા સોડપોપચારે કરી ! શું તેજ !

ગીતિ—ઝળહળ તેજ પ્રકાશ્યું, વરશી ત્રિભુવન વિષે હરખ હેલી;

નિકળ્યાં લક્ષ્મી દેવી, થઇ ગઇ, સુર સ્ત્રી મનોહર સહેલી.

અગ્રેમર્તુ; સરસિજ મયે મદ્રવીઠે નીવણામ્ ॥

અંબોરાશેરધિગત મુધા સળવાદુત્થિતાત્વમ્ ॥

પુષ્પાસારૈઃ સ્થગિત મુવનૈઃ પુષ્કલાવર્તે કાલ્યૈઃ ॥

દીપ્તારંભાઃ કનક કલશૈરભ્ય ષિંચન્ગર્જેન્દ્રાઃ ॥

કમળાસનપર કમળા ને બે તરફ હસ્તિ અભિષેક કરતા એવી છખીઓ દેશમાં હાલે ઠામઠામ દેખાય છે, તે આ પ્રસંગની સાખીતી છે.

ઈન્દ્ર તો સેવા કરેજ પણ તદુપરાંત જે હાજર હતાં, ને નહોતાં તેમણે આવીને બેટો કરી જેમાં મુખ્ય—

ચોપાઇની ચાલ.

પીળી રેશમી ઊત્તમ સાડી, દીધી બેટ સમુદ્રે અગાડી;

વૈજ્યાંતિ ભભકતી માલા, બેટ લાવ્યા વરણ થઇ વહાલા.

ભાતભાતનાં ભૂષણ ભારે, આપ્યાં વિશ્વકર્માએ ત્યારે;

લાવ્યાં શારદા કમળની માળ, નાગ-કુંડળ ઝાકઝમાળ.

હુહા.

હુંદુભીઓ ગગડી રહ્યાં, ગાંધવો ગુણ ગાય;

વેદ ધોષ રૂપીઓ કરે, સેવે સુર સમુદાય,

શોભાનિધિ એ તને ધાર્યો. શોભાનિધિ શૃંગાર;

કાણુ નહીં તેને ચહે, દેવ રૂપી નરનાર.

સારી વસ્તુના અર્થાં સહુ થાય પણ સામર્થ્ય નેષ્ટએ. તેની તપાસ શ્રીજી પોતે કરે છે.

ગરબી “મોહોલે પધારો.” એ ઢાળ.

લક્ષ્મીજી કરે હૃદય વિચાર, મારે હવે વરવું કોને;

રૂપી દેવ સહુ છે આ દાર, મારે હવે વરવું કોને.

દુર્વાસા તપધારી પણ, કોધી દિસે અપાર;

અહસ્પતિ જ્ઞાની છતાં, રહે છે અસંગ નીરધાર.

અહાઆદિ દેવ પણ, માયા વશ થઈ જાય;

ટેક,

મારે.

ઈન્દ્ર સુરેનો રાય પણ, કઈક વખત એ ડરકુ જણાય, મારે.
 પરશુરામ ધર્મિષ્ઠ પણ, દયા દિસે ન લગાર;
 દાની શીખી રાગ છતાં, મુક્તિનો નથી કરતા વિચાર, મારે.
 સહુએ અર્જુન વીર પણ, કાળ તણી શીર ફાળ;
 સનકાદિક ગુણવાન પણ; નથી મ્હાતા સ્ત્રી જાણી જાનળ. મારે.
 મારકડેય ચીરજીવી, ચહેજ નહી સંસાર,
 ભોગી હિરણ્યકશીપુ પણ, અંતે ખરાબ થનાર. મારે.
 શૃંગારી દીર્ઘાયુધી, સમર્થ શીવ કહેવાય;
 પણ તે વસે સ્મશાનમાં, ત્યાં તે મારાથી કેમ રહેવાય. મારે.
 જ્યાં આયુષ ત્યાં ગુણ નહી, ગુણ ત્યાં વયની ખોડ;
 ભય રહિત મંગળ સહિત, દીડી એકે ઉચિત નવ જોડ, મારે.
 રૂપ વયે ગુણ શક્તિમાં, અશ્વર્ય પરિપૂર્ણ;
 દીડા શ્રીનારાયણ, હેય રહિત શ્રેષ્ઠ દુઃખ ચુર્ણ. મારે.
 જગમાં થઈ ગયા ને થશે, સર્વને મુકાબલે સંખાવો પણ “એકમેવ અદિતીય” નત્તરસમ-
 આમ્યધિકઃકુતોન્યો એ સિદ્ધજ છે-એટલે સર્વશક્તિની માતા શ્રીને ખીન્નેધારણ કરવાને
 કાઈ યોગ્ય પણ નથી, ને શ્રીજી ખીજાની છે પણ નહીં તે યથાયોગ્યજ છે, એવું સિદ્ધ
 કરવા-સમજાવવા આ મુકાબલો છે-કારણ મૂળે તો—

ગીતિ—અનુપાયાની હરિની, આજ બની ક્ષીરસાગરની ખાળા;

વરને વરતી વરવા. કરે ગ્રહી શુભ કુસુમોની માળા.

પદ રાગ કલ્યાણ “સખુર સખુર” એ ઢાળ..

ચાલી સતિ પતિ પાસ, ઠમક ઠમક ઠમક ઠમક;

ધારી ઉર અતિ ઉલ્લાસ, ઠમક ઠમક ઠમક ઠમક. ટેક.

કુસુમ માલ ગ્રહી હાથ, નીરખે સુર અસુર સાથ;

કાંતિ થઈ રહી અગાધ, દમક દમક દમક દમક. ચાલી.

મુખની શોભા અપાર, તન શોભાવે શૃંગાર;

કરતાં રત્નો ઝળકાર, ઝમક ઝમક ઝમક ઝમક. ચાલી.

લોચનનો શો વિકાશ, લાજી શું કરતી હાસ્ય;

શ્વાસની સુવાસ થાય, ધમક ધમક ધમક ધમક. ચાલી.

તન સકુએ ઊરે વ્હાલ, આરોપી શ્રીવર માળ;

હર્ષ વહે રંગે રંગે, હમક હમક હમક હમક. ચાલી.

(કાઈ સ્થળે સોનેરી રૂપેરી લગ્નો થાયછે તેવીજ આ લીલા છે ત્યાંતો વિવાહ મંગળ વરત્યો)

પદ. “ખેતી મ્હારી સીરીયો.” એ રાગ.

આવ્યા સુર રૂપીઓ ત્યારે’ સર્વે હારે સેવવા પ્યારે માત તાત;

દંપતિ દૈવતને પદ પ્રણમી, પુજ્યાં વિધીથી વાઘ નાદ સાથ. આવ્યા.

ગાય બળવે ને સ્તોત્રો સુણાવે, સેવે સહુકો મળી ભાત ભાત. આવ્યા.

એજ ક્ષણે થયું પ્રકૃક્ષિત ત્રિભુવન, જગમાં થઈ રહી વિખ્યાત ખ્યાત. આવ્યા.

શ્રીપાર્થની થાલ.

ધર્મી અસુરને જીર અતિ આવી, વાત દેવોને થઇ મનભાવી,
ફરી મંથન કામ ચલાવ્યું, વાણ્ણી સહ મદ તરી આવ્યું,
મોઢી કમળ લોચની નારી, લટકા મટકા કરે મનહારી;
અસુરોએ તેને લઈ લીધી, દેવોએ સુખે સંમતિ દીધી.

(જેવી પ્રકૃતિ તેવું પસંદ પડે, મદીરાનો સ્વીકાર કયો હવે જ્ઞાન જ્ઞાનની ક્યાં વાત !)

ફરી મથવા લાગ્યા સહુ સાથે, વાસુકી નેતરાં ત્રહી હાથે;
એજ આશા સરવ મન માંહી, ક્યારે આવે સુધા સુખદાઈ.

દાહરો—

મંથન કાધું જોરથી, શબ્દ થાય બહુ ધોર,
એવે પ્રકટ થયા ત્યાંહાં, દિવ્ય પુરુષ ચિત ચોર.

મનહર છંદ.

પુરુષ સુકૃતિ અતિ, દીવ્ય આકૃતિ દીસતી,
કાંતિ અતિ સુખ પ્રતિ, ગતિ છટાદાર છે.
દીર્ઘ સ્કંધ બુજ દંડ, કંબુ કંઠ કટી લંક,
અંગ અંગ આભૂષણ, દીવ્ય નંગ દાર છે.
ઉપવિત વસ્ત્ર પીત, મંદ સ્મિત ચોરે ચિત;
કુચિત છે કેશ નેત્ર, ખંજન આકાર છે.
સુધા પૂર્ણ કનકનો, કળશ કરમાં ધરી,
ધન્ય આવ્યા ધનવંતરી, હરિ અવતાર છે.

(‘ પહેલું સુખ તો જાતે નરા’ તે બગડે નહીં ને બગડે તો સુધારવા વૈદ્ય વિદ્યા તે પણ એની પાસે. દેવોને પણ મૃત્યુ પુરો કાળ થતાં સુધી ન પીડે ને દેહ નીરોગી રહે તે સાર અમૃત—તે પણ તેની પાસે. ને જગતથી સદા અમર કરનાર તો તેજ છે એટલે ‘શ્રીપતિ સદા હિતકારી’ તે કેવી અદ્ભૂત શક્તિઓથી આપધી—અમૃત ને ‘બ્રહ્મવિદ્યા’ એવી અકળિત શક્તિ ત્હારી ’ પરંતુ તે તેની આપીજ અપાય—સ્વબળેજ ન મળે છતાં લેવા જાય તો કેવા હાલ થાએ તે જુવો.)

આદ્યાર શુદ્ધૌસત્ત્વશુદ્ધિ: તેતો મદ પીને ખેડેલા પછી સત્ત્વશુદ્ધોદ્ધૌશસ્મૃતિ:
નીતો વાતજ ક્યાં—

શ્રીવિર્ધનરકેસ્યદં દ્વારંનાશનમાત્મનઃ કામઃક્રોધસ્તથાલોભ સ્તસ્માદેત્તત્રયંયજેત્.

સુર અસુર બેઉને સમાન પ્રસંગ હતો પણ દેવોએ હૈયું હાથ રાખ્યું, મદનું મનજ ન કર્યું. હવે જુવો કામ ક્રોધ ને લોભ ત્રણેથી બચવા, ન બચવાથીજ અમૃતના ભાગી અભાગી સુર અસુર થયા છે તે—પ્રભુ—માયા—મોહીની—ઉપરના દોષ ખોટા છે તે આ રીતે—

અમૃત જ્યાં દીકું હાથ, કુદો સઘ દૈત્ય સાથ,
કરી ન પંચાત સઘ, પાત્ર લીધું પડાવી.
સુરો સહુ જોઇ રહ્યા, દુઃખી દીલે અતિ થયા,
પ્રભુને શરણે ગયા છકયા નહીં અડાવી.
ધીરજ હરિએ દીધી, થશે વાત અંત સીધી,

ઊઠતાઈ કાધી તેનો, ઘાટ દૈશ ધડાવી.
આણી હરિનો વિશ્વાશ, સુરો ઉભા રાખી આશ,
ત્રાસ ઊરે રખે શત્રુ, જશે એ ગગડાવી.
અમૃતનું પાત્ર એક, પીનારા તો છે અનેક,
તજીને વિવેક લાગ્યા, માંહો માંહે લદવા.
એક ઉઘાડવા ચાલ્ય, ખીજે ત્યાં પડાવી જાય,
ત્રિજે તેનો હાથ સાલ્ય, ચોથો ન દે અડવા.
એક કહે બધું લઉં, ખીજે બકે ઢોળી દઉં,
ત્રીજે ચોથો મળી મડે, તેમને કનડવા.
લથડે અથડે પડે ખડે, લદે ધકકે ચઢે,
કર વડે લેશે ન દે, અમૃતને અડવા.

સવૈઓ.

ઓ ઢળું ઓ ગળું એમ ધરી લય યુદ્ધ જીવે સુર દૂર રહીને,
ખેંચમ ખેંચ કરે અસુરો ઘટ એક ખીજથી પડાવી લઇને;
સંપ ન થાય મુંઝાય સહુ ઊર વેહેંચી શકાય ન હસ્ત પ્રહીને,
કાઈ ઉપાય સુઝે નહીં કોઇને દ્રોપ વધે મતિ બેદ થઇને.

અહા ! કયા યુક્તિ પ્રભુએ કરી—

“ હરિ અકળિત શક્તિ ત્હારી, શ્રીપતિ સહા હિતકારીરે ”

આપણી દુષ્ટકૃતિ માટે આપણે હાથેજ આપણને હેરાન કરે છે તે આ રીતે ? પણ જે તેના કલ્યા ચલ્યા પ્રમાણે કરી તેનાપરજ ભરોંસો રાખી રહે છે તે માટે તે કેવો થાય છે. ? તે જીવો—

હાહરો— સર્વ પડયા ધભરાટમાં, સુર અસુરો તે દાર;
એવામાં આવી ઊભી, એક અલૌકિક નાર.
કદી નથી કાને સુણી, જોવાની શી વાત ?
એવી નારી અવનવી, આવી ઉભી સાક્ષાત.
યોગ જ્ઞાન તે ધ્યાનનો, પળમાં ટાળે ગર્વ;
સુર અસુરો મુનિ સિદ્ધગણ, જોઇ મોહી રહે સર્વ.

પદ “ એસી ચતુર નાર ” એ રાગ.

નખરાળી નાર, નૌતમ આકાર, યૌવનની ખ્હાર ખીલી અપાર;
સુકુમાર શરીર. મનહારી મદમાતી.

ટેક.

ધનશ્યામ રંગ, ઝગે અંગ અંગ, બ્રહ્મટીનો ભંગ, નચાવે અનંગ;
સુકટાક્ષે વશ કરી મદ મસ પાતી.

નખરાળી.

ઝગમગે ભાલ, છે ગુલાબી ગાલ, ખેઉ અધર લાલ, લોચન વિશાળ;
કરી કેસરી સમ અતિ ઊપડતી છાતી.

નખરાળી.

ઢળે કુંડળ કરણ, ગળે ધણાં આભરણ, જાણુ ચુડીયો કંકણ, મેખળા મનહરણ;
રૂડાં નુપુર ચરણ ધુધરી ધમધમાતી.

નખરાળી.

ગુંથી વેણીકાળી, મલ્લિકા ડુલ વાળી, મોતીઓથી રૂપાળી, સેંથી પુરી સંભાળી;
લટકાળી મટકાળી ચટકાળી એ દેખાતી. નખરાળી.

સુર અસુર જોઈ, ગયા સઘ મોહી, બીજી બુદ્ધિ ખોઈ, ચિત્ત એમાં પ્રોઈ;
ચાલ્યા સંગ સંગ બની સરવ સંગાથી. નખરાળી.

(પરંતુ તેમાં મદ પીધેલા અસુર જે લોભ ક્રોધના દાસ હાલ સુધી હતા તે કામ દાસ થયા.)

લાવણી.

અસુરો નિર્લજ થઈ હશી બોલવા લાગ્યા, વાહજી વાહ અવધી રૂપવંતી મહાભાગા;
લટકાળી ચાલપર જ્ઞાલ અતિસેં આવે, નયનોની કટાક્ષ જ્ઞાન ભાન વિસરાવે.
નથી દેવી અ'સરા નથી જૂપની નારી, તુજપાસ રતિ કે લક્ષ્મી કાણુ ખીચારી;
અમ કારણુ શું મોકલીજ દેવે પ્રેરી, ફરતાં ફરતાં દીધી અહીં ક્યાંથી ફેરી ?
હે મદીરાક્ષી ક્યાંથી આવ્યાં ક્યાં જસો, અમને કરવાને કૃતાર્થ કંઈ પલુ મ્હાશો; ?
કરી કૃપા સર્વપર આપજ કલેશ મટાડો, આ કામળ કરથી અમૃત સ્વાદ ચખાડો.
(કામી કામની તૃપ્તી કરવા પોતાનું સર્વસ્વ તે માટે હોમે છે, પલુ તેથી કામ તો વધે છેજ !)

ગરબી “ ચમકતી હમકતી પદ્મની ” એ રાગ.

ચમકતી હમકતી પદ્મનીરે, અહો ચમકતી હમકતી પદ્મનીહે;
છે તું મનમાં વશી, એ મારા તનમાં વશી, વ્હાલી પદમનીહે.
સુંદર તારું મુખડું જોતાં તારાજ અમે તો ગયા બનીરે. છેતું.
ક્યાં જાએ મીઠી અમને છોડીને, વાંકુંએ જોની અમારી ભણીરે. છેતું;
ભલે વરી ગઈ શ્રીવિશ્વને, આશ અમે તો ધરી તુજ તણીરે. છેતું.
અમૃત પીરશ લહી મરીએ સહુ, તુંજ થા અમો સહુની ધણીરે. છેતું;

ગીતિ— મંદરિમત કરી ત્યારે, વધુ ફસાવવા અસુરોને પ્યારે;

લટકા મટકા કરતી, ઉચ્ચગી નારી કોકિલ ઉચ્ચારે.

પદ રાગ કાલીગડા ‘અપૈયારે’ એ દશી,

અમૃત એ સોંપો નહીં મ્હારે હાથ.

ટક.

ચતુર થઈ વિશ્વાસ કરો કેમ, હું છઉં નારી જાત. અમૃત.
કાણુ ક્યાંની છગિં તે ન પીછાણો, આણો પ્રેમ અગાધ. અમૃત.
નવા નવા પ્રિય નિત શોધું છું, છગિં કુલટા ભલિ ભાત. અમૃત.
મરજી મુજબ કરીશ નહીં માનું. કોઈની કંઈપણ વાત. અમૃત.
મન પ્રિય ને હું આપીશ પ્રીતે, નહીં ચાલે પંચાત. અમૃત.
સોંપોતો બંધાઓ વચનથી, સુર અસુરો મુજ સાથ. અમૃત.

ગીતિ—સ્પષ્ટ કબુલત કીધી, અસુરે મન પ્રિય મને માની લીધી;

કનક કળશ કરી કબજે, ગોઠવણી વેંહેચવા તુરત કીધી.

સિદ્ધ થયું કે અસુરો મદપી છે, કુસંપી છે; અન્યાયી લોભી છે, ક્રોધી છે ને પુરા કામી છે, એવી જેમની દેહ છે તેને અમર કરવી એ તજવીજ નકામી છે. તેને જાતને કે જગતને તેથી લાભ નથી. પરિક્ષાથી જણાયું કે દેવો મહેનતુ. નિર્લોભી, નિર્માની, કલ્યાણરા,

સહનશીલ, ને એ રીતે સુચાલી છે તેથી તેનેજ અમર કરી અધિકારપર રાખવા એ યોગ્ય છે. અસુરને પોતાના જ્ઞાન બળ ક્રીયા શક્તિ સમગ્રવ્યા છતાં આસ્તિક ન થયા, પણ ઉ-
ભટા પ્રસંગ આવતાંજ દુર્ગુણી સિદ્ધ થયા. તો પણ તેને ઉપર પ્રમાણે સ્પષ્ટ ભવિષ્ય કહી
દેધને પછી તેજ રીતે કર્યું.

લાવણી “ ધર્મ ધુરંધર ધીર વીર ” એ રાગ.

બેસાડયા અસુરો પ્હેલા કરી ખાસ પાસ હાર,

બેસાડયા છેટા સુર સધળા જણાય લાયાર.

(તો પણ તેમણે ગડગડ ન કરી)

એથી અસુરો મોહી અધિક માંહોમહીં મલકાય,

ધન્ય ભાગ્ય એ નાર પ્યારથી અસુરનેજ ચંહાય.

લક્ષ્મી વરી વિખુને એ રહી આપણેજ માટ,

અમૃત જય સમૂહું તો પણ નથીજ ઉચ્ચાટ. (માટેજ ગયું.)

માટે દૂલવશેા નહીં કોઇએ એ મીઠડી પ્યારી,

મૂઠ બની અસુરોએ નિશ્ચય એજ કર્યો ભારી.

નહાઇ ઘોઘ આવ્યા સહુ સહુ પુર્યા રાંગુણીએ ચોક,

સુગંધ ને ધુપોના ભભકા ઉઠે થોકે થોક;

બેઠા સહુ આશ ધરી આવી ગજગમની નારી,

છેડેથીજ શર કીધું આવી સુરની વારી.

(માનમાં સૌથી છેલો તે પ્રભુને સૌથી પ્હેલો)

ચેત્યો એક અસુરને પેઠા રવી શશી મધ્ય,

વરતાવ્યો બેઉએ એ ત્યારે મોહીનીને સઘ;

અમૃત મુખમાં જતાંવેત ચક્રે છેઘું શીશ,

એજ રાહુ કેતુ રવી શશીના શત્રુ દીન નીશ.

ચેત્યા અસુરો તદા ખરેખર રે આતો બેદ,

સુર પી ચૂક્યા મુઘા સકળ એ લહી ઉપજ્યો બેદ.

(પછી તો ધીરજ ન રાખીજ.)

ઉઠ્યા ઉપડ્યા સહુ કરી હુમલો લાવી ઉર ભાન,

(તેને તો મુઘા મળેજ કેમ ?)

તેવી તેતો કળશ સહીત થઇ ગઈ અંતરધ્યાન.

કારણ તેનું પ્રકટવું ન પ્રકટવું એ કેવળ સ્વસંકલ્પાધિન છે. એક સાથે કુર્મ રૂપે, નિચે ઉપર સહસ્ત્ર બાહુ, સાથે ચતુર્ભુજ, કળશ લઇ ધનવંતરી, ને છેલ્લે મોહની પાંચ પ્રકારના પાંચ આકાર તો પોતાના ને તદુપરાંત એક સાગર મથતાં પોતાની વિભૂતિ ફેટલા આકારની એકેક ચીજ કેવી પ્રકટ કરી કે છેવટ વધુ લંબાણ થઈ ગયું છે માટે મૂળ પદજ પુરૂં કહેવું બસ થશે કે—

પ્રભુ અકળિત શક્તિ તહારી, મીપતિ સદા હિતકારી;

સુમતિ વારી ગયા, કુમતિ હારી ગયા, થયા અનેક આકારી. હે હરી.
આ ચરિત્ર સાંભળીને પણ તેમજ થવાનું સુમતિ વારી જશે, કુમતિ હારી જશે, ને
એ રીતે અનેક આકારના પ્રકારના ભાવ વાંચનારને ઉકશે, એ પણ તેની અકળિત શક્તિ
છે, ને તે છેવટ ગમે તેમ હાલ મનપર આવો, પણ આટલું પણ જાણવા શ્રમ લીધો
છે. તો શ્રીપતિ સદા હિતકારી છે તેથી તે હિતકારીજ નિવડશે, સૌને તેમ નિ-
વડો. તથાસ્તુ.—

અંબરીશ મહારાજનું આખ્યાન.

પૂર્વરંગ.

પદ રંગ પીલુ.

શ્રીહરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન ધીમન શ્રીમન;
એથી અન્ય અનંત ઉતરતું, કર તુંતો ગણી એ જીવ જીવન. શ્રીહરી.
માણસનું પ્રથમ ધ્યાન પાતાના શરીર સેવનમાં જાય છે, તે વિષે એક કવિ કહે છે.

આસ બસ ઢોલતસુ યાકો વિસવાસ કહા,
સાંસ બસ બોલે મલ માંસહીકો ગોલા હૈ.
કહે પદમાકર વિચાર છન મંગુર યા,
પાનીકોસોફેન જૈસે ફલકફોલાહૈ.
કરમ કરોરા પંચતત્વન બટોરા ફેર,
ઠારૈ ઠૌર જોલા ફેરી ઠૌર ઠૌર પોલા હૈ.
છોડ હરિનામ નહિં પૈહૈ વિસરામ અરે,
નિપટ નકામ તન ચામહીકો ચોલા હૈ.

માટે કહું—“શ્રીહરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન” તેજ કવિ વધુ કહે છે.

આવત ગલાનિ જો વસ્વાન કરૌ જાદા યહ,
માદા મલ મૂન મેદા મજ્જા કી સલીતો હૈ.
કહે પદમાકર જરાજો જાગ મીંજી તચ,
છાંજી દિન રૈન જૈસે રેનુહીંકી મીંતી હૈ,
સીનાપતિ રામકે સનેહ વસ બીંતી જૌતો,
તૌ તો દિવ્ય દેહ જમ જાતનાતેં જીતી હૈ.

રીતી રામ નામતેં રહી જો બિન કામ તો યા,

સ્વારિજ સ્વાચ્છ હાલ સ્વાલકી સ્વલીતી હૈ.

માટે એથી—“ શ્રીહરિનું કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન ધીમન શ્રી-
મન. ” પછી અમારા લોકો વળી રાજનું સેવન કરે છે. પણ અરે છેવટ રાજ થાયો
તો પણ શું ?

ખાતાં પીતાં ઝેર લય, સુતાં શત્રુ વેર લય;

સદા બહાર ઘેર લય, રાજ કોષ નડશે.

ઝીનો લય શોખ ખારે, પુત્ર રાજ્ય લોભે મારે;

સૈનીકોનો લય ભારે, સદાંમા થઇ લટશે.

સભા વિષે માન લય, પ્રજામાં તોફાન લય;

કાળનો મહાન લય, શું ન મેઘ પડશે.

લય સહુ સમાન અણ્યો-ત્રિતાપ ને મૃત્યુ તણો;

અતે સુણો યમ ભૂપને બહુ કનડશે.

(એ રાજ ભુના વખતના ને હાલના રાજ્યોને પુરું સુખ હોય તો પણ શું ? ખીન્ને
કવિ કહે છે.)

ચહુ દેશમેં આણુ ફેલાવતા હૈ, ઝોર દાણ આવે વાટ ઘાટકા હૈ;

બડે મહેલ કાલ્લા બગીચાહુ બનાવત ખેલ ત્રિયાસંગ ખાટકા હૈ,

ભાત ભાત કે ભોજન થાલ હુમે, માંહે બિશ પચીશહુ વાટકા હૈ;

અહ્માનંદ કહે ચેત ચેત ખારે, સખ કાળકી એક થપાટકા હૈ.

તે ઉપરજ અમે કહ્યું હતું—

કોઇ મસ્ત રહે દેખી ધનના લંડાર ભર્યા,

કોઇ મસ્ત રહે શેખી ધરી ધામ ગામની;

કોઇ મસ્ત રહે વિદ્યા બુદ્ધિ બહુ કેળવ્યાથી.

કોઇ મસ્ત રહે જાણી ખ્યાત ફેલી નામની.

કોઇ મસ્ત રહે દાસી દાસ પ્રજાના પુજ્યાથી,

કોઇ મસ્ત રહે પામી પુત્ર પુત્રી લાભની;

કાળ મસ્ત કરે ત્યાં અનંત એ મસ્તી સમસ્ત,

બની જાય અસ્ત-વસ્તુ એકે નહિ કામની.

અને હોય ત્યારે પણ ઉપરથી ડોળ રૂપજ મસ્તી, બાકી લયતો બધામાં બયોજ છે.

મોરોગભયં સુરેક્ષયભયં વિત્તેચરાક્ષોભયં,

વિદ્યાયાંકલિભી સ્તપકરણભી રૂપાદ્રયંયોષિતિ;

દૃષ્ટેશોકભયં રણોરિપુભયં કાયેકૃતાંતાદ્રયમ્,

ચેત્યંજન્મનિર્થકાક્ષતિતલેવિષ્ણોઃપદંનિર્ભયમ્.

અને તેથીજ તે માટે “શ્રીહરિનું કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન ધીમન શ્રીમન.”

એનો વધુ ખુલાસો એક પદ્યી કહીએ. કારણ આ ' પૂર્વરંગ ' છે તેમાં બધી જાતના રંગ જોઈએ.

પદ “ પ્રાણીઆ ભજીલેને કીરતાર ” એ દેશી.
જગના! મ્હોટા ખોટા માન, હરિ સેવે તેજ ભાગ્યવાન.
જગના! મ્હોટા ચાર દિવસના, અંતે થતા હેરાન;
સુખ દુઃખ ક્ષણિક ખમી હરિજનતો, સદા થતાં શ્રીમાન. જગના.
જગમાં રજા બહુ ગણાય પણ, અંતે ભૂલે ભાન;
એજ વખત હરિજનના ગિરમાં. ઉપજે ઉત્તમ જ્ઞાન. જગના.
જગમાં મોજો કરે તેમને, મૃત્યુ થાય મ્હોંકાણ.
હરિની સેવા કરનારાંને, એથીજ મજે લ્હાણ. જગના.
જગનાં ધનિક મુંડી અલિં સઘળું, જાય મહા દુઃખ સ્થાન;
જગ છુટતાં હરિજનને તો, મજે અપૂર્વ વિમાન જગના.
જગના મ્હારાગનો અંતે, જન્મ પકડે છે કાન;
ખરા હરિજનને લેવાને, આવે દેવ મહાન, જગના,
મેળવતાં રાખતાં જતાં દુઃખ, મોટપ દુઃખજ સમાન;
અનુ સાચી મ્હોટાઇ જોઈએતો, સેવ્યાં કર ભગવાન. જગના.

કારણ એ કરી ચુકેલજ સત્ય છે કે,

“ શ્રી હરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન ધીમન શ્રીમન. ”

આ કલીકાલ ને જે વખત દેશમાં મહા ગિતપાત ચાલતો હતો તે વખતે દક્ષિણ દેશના ખુણામાં એક ટેવુ નામે ગામડામાં ગરીબ થઈ ગયેલ ‘તુકો’ તેનું નામ ગામે ગામે દેવ સમાન ચાતું છે. તેનું કારણ ?

“ શ્રી હરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન ધીમન શ્રીમન, ”

તેમણે હરિ સેવન કરી એજ સર્વોત્કૃષ્ટ છે એમ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. એટલે વાદ-માં પડવા કરતાં તે શી રીતનું સેવન; કેનું કરતા હતા, તે માટે તેમનાંજ વચનામૃતમાંથી થોડું જોઈએ.

સ્કુટ અભંગ નં. ૩.

સદા માણે ઢોલિ, જડો તુજે મૂર્તી, રઘુમાઈચ્યા પતી સોયરિયા.

ગોડ તુજે રૂપ, ગોડ તુજે નામ, દેઈ મજ પ્રેમ સર્વકાલ;

વિઠો માઝલિયે, હાચિ વર દેઈ, સંચરોનિ રાંહી હૃદયમાજી,

તુકા મ્હણે કાંઈ ન માગે આણિક, તુજે પાચી સુખ સર્વઆહે.

એતો “ શ્રીહરિનુંજ ” એમાં જકાર શું કામ છે ?

આણિ કાંચી સ્તુતિ, આમ્હાં બ્રહ્મહત્યા, એકા વાંચૂનિ ત્યા પાંડુરંગા,

આમ્હાં વિષ્ણુદાસાં, એકવિધભાવ ન મ્હણોં યા દેવ, આણી કાંસિ

શતલંડ માણી, હોઈલ રસના, જરી યા વચના પાછટેન,

તુકા મ્હણે મજ, આણિકા સંકલ્પે, અવધીચ પાપે, ઘઢતીલ.

अवे। अनन्य लाव. जे भाटे गीताळमां लगवाने काम काम आग्रह करेल छे. ते तेनुं कारखु तेनाथी सर्व प्राप्त थाय छे. ते देवा स्वऱ्पे सेवा लघने. ते विषे कहे छे,

नं'अर. ८०

घेऊनियां चक्रगदा हाचि धंदा करीतो,
भक्ता राखे पायापासीं दुर्जनासीं संहारी,
अव्यक्त तें आकारलें रूपा आले गुणावंत;
तुका म्हणे पुरबी इच्छा, जया तैसा विठ्ठल,

तेना सेवनथी पोताने डेटली भरती यद्दी ते भाटे जुवो— नं. १२६

चवदा भुवने ज्याचिये पोटीं, तोचि आम्ही कंठी साट विछा,
काय एक उणें आमुचिये घरी, वोळगती द्वारीं रिद्धि सिद्धी;
अमुरज्यानें घातले तोरडीं, तो आम्हांसि जोडी करदोन्ही,
रूप नाहीं रेखा जयासि आकार, आह्मी तो साकार भक्ति केला
अनंत ब्रह्मान्हे जयाचिये अंगीं, समान तो मुंगी आह्मा साटी,
तुका म्हणे आह्मी देवाह्नि वळी, जालों हे निराळी ठेवुनिआशा.

आ कांछ मात्र धरमां भेडे ओलवा पुरतुं नहोतुं तेनी पुरी परिक्षा थछ, तेमना संत तरीके भळीमानी-ने तेमना भननी भोटाछनी अेटले 'महुतजन' 'धीमत' ने 'श्रीमंत' पळ्यानी अधानी.

शीवाछ महाराज्जुं जे समये विजयपर विजय करेज्जता हुता. तेवेणा राजाधिराज छतां तेमनी आगण रांक ह्या, भोटा आदरथी स्वामीने तेडाव्या, छतां पोते भेपरवाछथी तेनी पासे नज गया. तो पळुं तेथी महाराज्जुं कोप्या तो नहि, पळुं अनेक अगवड छतां पोते ते गरीज वाण्णीआनी जुंपरी उपर लांणी मुसाक्षरीकरी मुद्दाम तेमनां दर्शन करवाज गया. अेटलुंज नही पळुं लापोनी दोलत तेमनी आगण भेट तरीके धरी दीधी. पळुं उत्तर ते वेणा तेने अज्जमां पळुं अेज ध्वनी पूर्वक भळ्यो. यदेल रंगमां कही डेर पड्यो नही. ते रंग पाडे हुतो.

नं, ४३७५—४३७६—४३७७

मुगी आणि राव आह्मां सार खाची जीव,
गेळा मोह आणि आशा, कळि काळाचा हा फांसा;
सोने आणि मोती, आह्मां समान हे चिती,
तुका म्हणे आले, घरा वैकुंठ सघलें.
तिहीं त्रिभुवनी, आह्मी वैभवाचे धनी,
हातां आले घाव दाव, आमचा माय बाप देव.

કાય ત્રિમુર્તી બલ, અંગી આમૃત્યા સકલ;

તુકા જ્ઞાને સત્તા, અવધી આમૃતીચ આતાં.

આ પ્રમાણે પોતાની આગળ મહારાજ ક્રેવા કંગાલ છે ને સમજાવી તેને પણ તેવા થવા માટે ઊપાય પણ ત્યાંજ બતાવ્યો છે—

આત્મી તેજેં સુલ્હી જ્ઞાના, વીઢલ વિઢલ મુર્ખી;

તુમચે યેર વિચ્છં ધન, તેં મજ મૃતિકે સમાન.

કંઠી ભિરવા તુલશી, વૃવ કરા પકાદશી;

જ્ઞાનવા હરિચે દાસ, તુકા જ્ઞાને મજ હે આશ;

તું મહારાજ કહેવાય છે, તે કરતાં હરિદાસ કહેવાય ને હીરા મેતીને બેમુલ્ય ગણી બીજી વાતે બળે છે, જગતપર આજ્ઞા ચલાવે છે, તે કરતાં તુલસી ધરે ને હરિ ભજી વૃત કરે, તો તાં ખૂં કહ્યાણુ થાય મને પ્રસન્ન કરવા ચાહતો હોય તો મારી “આશા” તો એછે. તે ઉપર પોતે મોટું આખ્યાન કહી સંભળાવ્યું હતું ને તેની અસર પણ તાત્કાલિક એટલી બધી થઈ હતી કે મહારાજ તુરત વૈરાગ્યવાન થઈ સંસાર છોડવા તૈયાર થઈ ગયા. તેમના માતૃશ્રીને તે પરથી તેમની મંડળીએ એકદમ સ્વારીમાં તેડાવ્યાં ને માંડ મહારાજ પાછા રાજ્ય સત્તા ધારી ત્યાંથી ગયા. તે ભલે ગયા. પણ જુવો અમારા પરમવલ્લભ સંતશીરોમણી તુકારામ બાવાનું આટલુંજ ચરિત્ર તે શું સિદ્ધ કરે છે, ને કેવું રાષ્ટ્ર સમજાવે છે કે—

‘શ્રી હરિતુંજ કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન ધીમન શ્રીમન’

એથી અન્ય અનંત ઊતરતું, કર તું તો ગણી એ જીવ જીવન. શ્રી હરિતુંજ

જાગવાને ગીતાજીમાં નવમા અધ્યાયમાં તે વિસ્તારે સમજાવ્યું છે. રાજ્ય વિદ્યા ને રાજ્ય ગુણ તે છે. ત્યાં તે વિસ્તારે છેજ. પણ તેમાં આ વિશેષણો અમને યાદ આવી વધુ આનંદ આપે છે કે “સુસુલ્લક્ષ્ણર્તુરવ્યયમ્” કરવામાં ઘણુંજ સુખકર ને તેમ છતાં અવિનાશી કારણુ અમે ગાઈ ગયા છીએ કે—

રાગ કાલીગડા.

કરવું સહુ એનુંએ જીવડા, પણ નવ ગણવું મ્હારું;

છે સધળું જેનું એ જીવડા, ગણવું તેને સારું.

ટેક,

મ્હાછ ધોષ તન ચોખું કરવું, સેવા લાયક થાવા;

રસોઈ કરવી તે પણ પ્રીતે, પ્રભુને થાળ ધરાવા.

જીવડા.

સરસામાન કરવો તે સઘળો, પ્રભુની વસ્તુ ધારી;

શ્રીવરનુ મંદિર માનીને, રાખો ધામ સુધારી.

જીવડા.

પ્રભુએ સોખું કુટુંબ માટે. સહુનું રક્ષણ કરવું;

એ સહુ વરતે ગમે તેમ પણ, તારે પ્રભુથી ડરવું.

જીવડા.

એ સહુ સેવા કરવા માટે, ઉદ્ધમ કરી કમાવું;

પણ પ્રભુએ જે પાપ ઠરાવ્યું, તે રસ્તે નવ જાવું.

જીવડા.

એમ પ્રભુ સેવાજ નિમિતે, જે જગ કાર્ય કરે છે;

તે અનુ શ્રીવરના નિત સેવક, ભવજળ સુખે તરે છે.

જવડા,

આ કાંઈ સાધારણ ધર્મ નથી. સંન્યાસાદિકથી કોઈ પ્રકારે ઊતરતું નથી. બલકે આ કાળમાંતો બની શકેજ. એ રીતે પણ તેમ છતાં પહેલાના કાળમાં જીવે તો પણ શું ? વિશ્વામિત્ર રાજા હોઈને જે વશિષ્ઠના તેજથી અંગઈ પોતાના રાજ્ય પદને ધિક્કારી બ્રહ્મર્ષી થવા લલચાયા તે શ્રી વશિષ્ઠ શું કરતા હતા ! ત્યાગી હતા ? તેમને સ્ત્રી, પુત્ર. યજમાન. તેમને યજ્ઞ યાગાદિક કરાવતું, તેમનાથી ખુબ ધન મેળવતું, ને તેથી બધી ધુમ. થી વર્ણાશ્રમ ધર્મયુક્ત વરતી; આજ્ઞા અનુજ્ઞા કૈકર્ય કરેજ જતું, એવુંજ તેમનું વર્તન કેટલાં બધાં વર્ષ સુધી રહ્યું કે, જેમાં તે ગોર એકના એક રહી યજમાન કેટલાએ સૂર્ય-વંશી રાજાઓ બદલાઈ ગયા. બલકે મનુષ્ય લોક મુંકી સ્વર્ગમાં ઈન્દ્રને પણ યજ્ઞ કરાવવા પહોંચી જતા હતા. પણ પોતાનો પ્રભાવ એ બધો શામાટે રાખ્યો હતો તે શાથી મેળવ્યો ? નબ્યો ને નલાવ્યો છે તે તપાસો તો એજ સાર આવશે કે—

‘ શ્રી હરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન ધીમન શ્રીમન.’

બલકે તે બ્રહ્મર્ષી માત્રના શું જગત માત્રના પિતા બ્રહ્મા સૃષ્ટા ક્યાં સંન્યાસી છે ? તે શું કરે છે ? શાથી બ્રહ્મા થયા છે ? શાથી બ્રહ્મા રહ્યા છે ? ત્રિવિક્રમનો ચરણ જરા-વાર આવ્યો તો પણ લાગ ન ખોત્તા પવિત્ર જળ પુષ્પાદિક લઈ દોડી ગયા ને તેથી શું સિદ્ધ ઠરે છે ?

“ શ્રીહરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન શ્રીમન ધીમન.”

હવે દ્રષ્ટાંતની હદ આવી રહે છે ને તેથી એમજ કહેવું પડે કે—

‘ એથી અન્ય અનંત ઉતરતું કર તુંતો ગણી એ જીવ જીવન’

કારણ સાક્ષાત ગંગાજી તે વેળાનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો એ સેવન કર્યું તેતો તીર્થ ચરણામૃત રૂપે હજી અખુટ વહાંજ કરે છે. એટલે વધુ વચન નાંના મોટા વાપરવા કરતાં આખ્યાનજ શરૂ કરી તેથી પણ દ્રષ્ટાંત પૂર્વક એજ ઠરાવતું ઠીક છે કે—

શ્રી હરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન ધીમન શ્રીમન’

અંબરીશ મહારાજનું આખ્યાન.

૫૬ રાગ પીલુ.

શ્રીહરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન ધીમન. શ્રીમન;

એથી અન્ય અનંત ઉતરતું, કર તુંતો ગણી એ જીવ જીવન. રેક.

ભગવાન શ્રીશંકર સ્વામીએ શ્રીમત ભગવત ગીતામાં એકાદશ અધ્યાયનો છેલ્લો શ્લોક આખાં ગીતાજીમાં સર્વોત્કૃષ્ટ અનુજ્ઞાન માટે ગણ્યો છે, તે આ પ્રમાણે છે—

મત્કર્મજનમત્પરમો મન્નત્કઃસંગવર્જિતઃ નિર્વૈરઃસર્વભૂતેષુ યઃસ મમિતિર્પાઙ્કય.

ભગવદ્દારાધન રૂપજ સર્વ કર્મ કરનારા, સર્વમાં ઊદ્દેશ પણ તે શ્રીહરિજ, ને તેનું સેવન તે અતિશય પ્રીતિ-ભક્તિ પૂર્વક કરતા થકા તેમાં વિધન ન પડવા-કોઈ ઈતરનો

સંગજ ન કરનારા, અક્ષકે ઇતર ગમે તેવું તેમાં વિધન શું ? વૈર કરે, તો પણ તેતો પોતાનું કાર્ય કરેજ નજી કર્તવ્ય નજી ચૂકી, તેનાપર વૈરભાવ નહીં લાવનાર, એવા જન પ્રજુને પામે છે. અને તેજ ઉપર પદમાં લખ્યા તેવા ગણાય. તેવા શ્રીમત્ અંબરીશ મહારાજ હતા, કેાણુ, ક્યાંના ? તે વિષેજ—

મરાઠા ચાલની શાકી.

પ્રસિદ્ધ શ્રીનાભાગના સપુત ભૂપ અંબરીશ નામે,
પિતા પરમ પદ પધારવાથી બેઠા તેને ઠામે;

મહા ગુણુ ગ્રામે હાં-હાં ચલચું રાજ્ય નિષ્કામે.

સંસાર આવે તો છોડવો નહીં, પણ તે ભગવત સેવા સમજી તેમાં વેગ જોડવો, ને તેનો બને તેટલો મોહનો નિશો તોડવો, એ રીતે કરવાથી સંસાર શું ભગવત સેવા કરવા લાગ મળ્યો ગણાય, ને તેમાં જેટલો યત્ન થાય તેટલું મહાભાગ્ય મનાય. તેમણે તેમજ કર્યું. કેમકે રાજાકાલસ્યકારણ ॥

પહેલું પ્રસિદ્ધ કર્યું પ્રજામાં હરિ હરિજનને સેવા,

નહિતો નૃપના દોષિત ઠરશે હો ચાહે ભૂદેવો,

હુકમજ એવો હાં.....અમલ થતાં પડી ટેવો.

“ જય ગંગા ને જે ગોદાવરી, કંઇક શ્રદ્ધા ને કંઇક જોરાવરી. ”

તેમ કેાઇ તે તોડી ન શક્યું, પરિણામે—(પરાણે પણ આપધ ક્યાંથી)—

દેશ શ્રીવૈશ્ણવ વેશ થયો, નહીં કલેશ દ્રેષ લવલેશે;

ભ્રાંતિ ગદ્ય સધળે થઈ શાંતિ, પાપ પછી ક્યાં પેશે,

કરી પરમેશે-હાં.....હાં સહુપર કૃપા વિશેષે.

અવલંબન વિના, ભક્તિ ઊપજે વધે ઉભરે તો વિસ્તરે ક્યાં ? તે માટે સ્થાનની અતી જરૂર. તેથી—

મંદિર નૃપે બનાવી નૌતમ, વૈભવ રાખી ભારે,

શ્રીપતિને શ્રીને પધરાવ્યાં, પોતે પવિત્ર પ્યારે,

વસી તે ઠારે-હાં-હાં.....સેવે સર્વ પ્રકારે.

તે વિના પત્રંપુષ્પફલંતોયં શી રીતે ક્યાં અરપે ! વળી ચત્કરોષિયદશ્રાસિ ઇત્યાદિ માટે પણ એજ ઉપાય સર્વોત્તમ છે—બીજાને ભક્ત કરવા કહ્યા કરતાં કરી બતાવવાથી અસર ઉત્તમ થાય. તેમાં પણ રાજા એટલે ચથારાજાતથાપ્રજા વળી મનનો સ્વભાવ છે કે જેમાં લગાડે તેમાં આસક્તિ પછી વ્યસન ને પછી પ્રેમ થાય; તેમજ—

ગજલ બીહાગ રાગની.

શ્રીઅંબરીશ નૃપાણ, ભક્તિમાન બહુ થયા,

જેને ન બીજો ખ્યાલ, ભક્તિમાન બહુ થયા.

વિષયો વિષે ન વશી, ગણી વિષ સમા સહુ વસમા;

જાણ્યું જગત નિર્માલ્ય, ભક્તિમાન બહુ થયા.

(પ્રીત-ચિત્ત-એકમાં પેશે તે બીજામાંથી જોડે ત્યારેજ-પછી પેહેલું તુચ્છજ લાગે તેમાં હકિકતમાંજ દુઃખદ-નશ્વર-હોય એટલે પછી તો સુદૃઢ વૈરાગ્ય થાયજ. તેની જરૂરત હતી. કારણુ લાલચની વસ્તુઓ બહુ હતી. ચક્રવર્તી મહારાજ જેને.

અગ્યયાંચશ્રિયંકન્ધવા વિભવંચાતુલંધુવિ, મેનેતિદુર્કંધંપુંસાં સર્વતત્સ્વપ્નસંસ્તુતમ્.

હકિકતમાં છે તો એમજ. પરંતુ બૂલી જવાઇ ભમિત થવાય છે. જાંધું મનાય છે; સુધુ તો.

ભગવાનને ભાગવતની સેવા વિશે રહેવા,

હેવાએલા સહુ કાળ, ભક્તિમાન બહુ થયા. (સંગ પ્રભાવ ક્યાં જાય ?)

રસના ન નવરી લવરી કરવા શ્રીહરિ સ્મરતી,

ગુણ ગાય લલિત રસાલ, ભક્તિમાન બહુ થયા.

(પ્રભુ ગુણનો ક્યાં પાર આવે તેમ છે ?)

હરિ કયા વિણ સુણતા ન બીજું કાનથી કદીએ,

(કામ ઉત્તરોત્તર વધ્યું)

સુણી ગુણ અને બેહાલ, ભક્તિમાન બહુ થયા.

(શ્રીમંત પાસે કાણુ ન આવે ? તે પાછા ભક્ત !)

નયને હરિ કે હરિજન વિણ અન્ય ન નિહાળે,

(બીજા દીઠા ન દીઠા જેવા)

નીરખતાં ઉભરે બહાલ, ભક્તિમાન બહુ થયા.

(કારણ પોતાનું પ્રિય !)

કર ચરણ સેવા કર્યાંથી નવ ક્ષણે પરવારે,

(એનોજ શોક થઇ પડ્યો.)

તન મન તણા એ હાલ, ભક્તિમાન બહુ થયા.

રિક્તિ સમૃદ્ધિ ભોગ અર્પે સર્વ શ્રીવરને,

(જેમ સંસારી પોતાની પ્રિયને દે તેમ)

દે સંતને ધર માલ, ભક્તિમાન બહુ થયા.

(જગજન બચ્ચાંને દે તેમ)

તેમ તેમ વધુ વૈશ્રવતાના ક્રમમાં આવતા ગયા. શાસ્ત્ર પરવશ થતા ગયા, ને તેમને માટેજ કહીએ કે—‘ શ્રી વરતુંજ કરે પ્રિય સેવન ’ તે આવી રીતે ને પોતે કેમ વરતે, પોતા માટે કે જેને ‘ એજ મહારાજન શ્રીમન ધીમન. ’ તે હવે તપાસો—

ચોપાઈની ચાલ.

અનિવેદીત કશુંએ ન ખાય, તીર્થ વિણ તે કેમ પીવાય.

(પથ્ય પાળે તેને રોગ થું કામ ! આહારશુદ્ધોસત્ત્વશુદ્ધિઃ શુદ્ધિ નિર્મળ રહે ત્યા-
રેજ ભક્તિનો સ્વાદ પડે. ભક્તિ ફળે, તેનો મહિમા જણાય. ભગવાન કહે છે—

“ યજ્ઞશિષ્ટાશિનઃસંતો મુચ્યંતેસર્વકિલ્બૈઃ ”

(યજ્ઞની પ્રસાદી ખાય તે સર્વ પાપથી મુક્ત થાય. એટલે રોગ હોય તે પશુ જાય.)

છત્રી તો થું ઊપાન્હે ન પહેરે, જાય મંદીર તણ શીદ ધેરે.

કહ્યું છે— શરીર કાળે કરો તેટલું, જેથી શરીર ચાલે;

મૂરખના ધરમાંજ નોકરો, ધણીથી વધુ મ્હાલે.

એટલે આત્માના શ્રેય માટેજ જે હોય તે વાપરવું. તે ' ભગવત્સેવામાં ' જેનું છે તેને માટે વાવરે તોજ ચોરી ન હરે, પોતે હક જેટલું લે—

ખાવા પીવા શરીર માગે, તેતો પડશે દેવું;

પણ સાટે ત્હારે પણ તેથી, કામ બરાબર લેવું.

કારણ અંધાર્યુર્દ્ધ્વીયારામોમોઘંપાર્થસજીવતિ જે ઇન્દ્રિયને આરામ આપે છે એ રીતે આયુષ ગાળે છે તેનું આયુષ્ય પાપરૂપ છે, તેનું જીવન વૃથા છે. કારણ તેથી જે કમાવાનું, જે માટે તે મળેલું, તે તે મેળવતા નથી. બધકે જો પોતા માટેજ કરે તો પરમાત્માની વસ્તુ તેને અરખ્યા વિના વાપરવાથી—

તેત્વર્થં મુંજતે પાપા યેપચંત્યાત્મકારણાત્ ॥

જે પોતા માટે રાંધે છે તે પાપીઓ પાપ ખાય છે. એટલે ધણીની સેવામાં જીવન ગાળવું. માટે કહ્યું ' અનંત એથી અન્ય ઉતરતું, કર તુંતો ગણી એ જીવ જીવન. ' જીવે આપણા મહારાગનું વર્તન-વાત એટલી વધી કે—(સંસારી સ્ત્રી બચ્ચાં માટે હેરાન થાય છે તેમ)

ખાન પાન શયનની ન પરવા, દેહ ધારી હરી સેવા કરવા;

એજ સ્વાદુ અતિ લાગ્યું મનથી, જીવી સકતાજ સેવા જીવનથી.

હરિ એજ ઇષ્ટ એજ સ્વામી, દ્રષ્ટી કીધી ન અવરના સ્હાંમી;

નમ્યા તે નમ્યા એમાં-વરામી, ગમ્યા તે ગમ્યા એ ગુણગ્રામી.

મર્યદામનઆઘત્સ્વમયિવુંદ્ધર્મિવેશય ભગવાન કહે છે કે— 'મારામાંજ મન નાખ, મારામાંજ શુદ્ધિ જોડ' તે એવી જોડી કે બીજેથી ઉખડીજ ગઇ—

રાણીઓ ભણી પછી તો ન જોતા, ક્ષણે બીજા કામે નથી ખોતા;

પુત્ર પુત્રીએથી નથી મ્હોતા, રાજ કાજે હૃદય નવ પ્રોતા.

હવે વ્યસન વધ્યું. ત્યારે તન ધન સામન સાધન શેંમાં ખર્ચતા? સમય કેમ ગાળતા?

હાહરો— યજ્ઞ યોગ કરતા ગયા, દષ્ટ અનેક વિધ દાન;

પદમાં થીર ઠરતા ગયા, થઇ વિરક્ત મતિમાન.

હરિગીત— કાઢતા સ્વારી ભારી ભારી ઉત્સવો ઉપજાવતા,

દંપતિને સંપતિથી નૃપતિ અતિજ લગાવતા;

મંત્રીયો સંપી રાજ્ય તંત્ર સુયંત્ર તુલ્ય ચલાવતા,

આવે ઉપજ તે ધર્શ અર્થે આપ સકળ અપાવતા,

સંસારમાંથી મન કાઢ્યું નહીં, પણ નિકળી ગયું. સંસાર છોડ્યો નથી પણ છુટી ગયો, ત્યારે હવે યોગ ક્ષેમનું કેમ થાય ! રાજ્ય તો મંત્રીઓ ચલાવવા લાગ્યા પણ શત્રુથી રક્ષણ ! અરે રાજનું-સુખ તો યોગ-ને તેનું ક્ષેમ-અથવા પોતે જે આરંભ કર્યો તેનો યોગ રહેવો ને તેનું ક્ષેમ જાળવવું બધું શ્રીહરિનાજ શબ્દોમાં—

અનન્યાશ્રિતયંતોમાં યેજના પર્યુપાસતે ॥ તંપાનિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમંવહામ્યહમ્ ॥

જે જતો બીજમાં ચિત્તજ ન રાખી ને સર્વ રીતે મારીજ ઉપાસના સેવા કરેજાય છે, તેવા મારામાં નિત્ય લાગ્યાજ રહેનારના 'યોગ ક્ષેમ, નો ભાર હું વહન કરું છું, તે માટે આંહીં તેવા મહાત્મા પ્રકટયા એટલે વચન પણ સાચુંજ છે એવો દાખલો મળ્યો.

તત્પ્રાદદ્વાહરિશ્ચક્રં પ્રત્યનીકમયાવદમ્ ॥ એકાંતભક્તિભાવેન પ્રીતોભક્ત્યાભિરક્ષણમ્ ॥

સાક્ષાત્ શ્રીમત્-સુદર્શન-જેને પ્રભુ પોતે સ્વહસ્તે ધારણ કરી રાખે છે તે તેમના સમગ્ર યોગ ક્ષેત્રનું રક્ષક હતું. ઠરેજ, કારણ હવે તેમનું કહેવાય તેતો શું પણ તે પોતે પણ પોતાના નથી રહ્યા. શ્રીહરિના થયા એટલે રક્ષણ સુદર્શનજ કરે. સરકારી માલ થયો એટલે તે સરકારી અમલદારેજ જાળવવો જોઈએ. એવું જખરદસ્ત ધણી થાવું. ને યોગ ક્ષેમનો અંદોખસ્ત વગર માગે, પોતાનું હું મારાપણું ગયું ને પ્રભુનું છે ને તેમાટેજ વાપરવાનું દ્રઢ થયું કે તે મોટપ મળ્યું; માટેજ કહ્યું—

“ શ્રીહરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન શ્રીમન ધીમન, ”

જે સુદર્શનને વિશ્વ નમે તે તેમના વગર કહે—ચહે જાણે ચોકીયાત થયા એથી મોટાઈ કઈ? પણ તે ખરાજ સેવન કરનારા હતા. લાલચ કે ભય તે પર અસર કરે તેમ નહોતાં, પણ જગત તે શીરીતે જાણે? માટે તેની પરિક્ષા થઈ. પ્રથમ લાલચનો પ્રસંગ આવ્યો (પુરાણાંતરમાં કથા છે અમે રીંવા મહારાજ શ્રી રઘુવીરસીંહજીની ભક્ત-માળમાંથી આ ભાગ લીધો છે જે શ્રીમત્ ભાગવતમાં નથી. તે નિચે શરૂ કરીએ,)

સાખી—એક ભૂપને ભૂવને પ્રકટી ભાવિક ભલી કુમારી,
બાળકપણથી હરિ સ્મરણની તેને બણી ખુમારી;
વિષયો વિશે વળી નહીં વૃત્તી શીદ રોકે મન મારી,
સહુ સોડાડી શ્રીવર સ્હાંમી સત્સંગથી સમારી.
પુત્રી થઈ પરણવા લાયક પિતા પડ્યા ચિંતામાં.
બાળા બોલી માં મન છે અંબરીષ રાજમાં;
તાતે રળીયાતે એ વાતે સઘ સંમતિ દીધી.
માયું મહિપતિએ મોકલવા ધટીત ગોઠવણ કાધી.

ગીતિ—દ્વિજ આવ્યો નૃપ પાસે. આવ્યો અંબરીષે અતિ સત્કાર;
કહ્યું આગમન કારણ, નૃપે કર્યો નહિ તુરત તિરસ્કાર,

પદ “ દધ્યારે ” એ રાગનું.

વિપ્રરાયા , પરણું તે હવે શાને સાડ રે વિપ્રરાયા (ર),

શાને સાડ એ હું ધાડું કહો વાડ હે વિપ્રરાયા. ।

ટેક.

રાત દિવસ અવકાશજ ક્યાં છે, સેવાથી પજો નહીં પરવાડે, વિપ્રરાયા.
જાણોજ જોગી હરિ રસ જોગી, જગ સુખ લાગે હવે છેક ખાડે, વિપ્રરાયા.
છે રાણીયો છતાં સ્હાંમું જોતો નથી, છતાં આણું નવી એમાં શું સાડે. વિપ્રરાયા.

સાખી—વિપ્રે વાત ઉતારી જીર આવીને કહી તે વાર,
કુંવરી કહે વડંતો એનેજ માં નહિંતો નિરધાર;
જાઓ કહો દ્વિજ નિશ્ચય મ્હારો ફરી નથી ફરનાર,
ત્રી હત્યા લે કે પરણે નૃપ અવર નથી કરનાર,

દીડી

ફરી આવ્યો દ્વિજ અંબરીષ પાસ, કહ્યું આવ્યો નૃપ ખરો ધર્મ પાસ;
નહિ પરણો તો મરશે સુકુમારી, કહી છુટું હું બળવી ફરજ મહારી.

લહું નૃપે ગળે પડી વિમળ નાર, કહું કુરસદ નથી મુજને મળનાર
ખાંડું પઠવું તેથી વંરાવી લાવો, લેશે મુજથી શું આંહીં આવી દહાવો. !

દાહરો—તેમ કીધું ભૂપે તુરત, આવી વરી મુનાર;
શોએ જન સરવે સ્વગત, અહાવી વરી શું નાર.
નવરી રહીશ નવરી તું, ન વરી હોત તો દીક;
એવી નવિને વિનવી. નવી નથી એ બહીક.

ગીતિ—દિવસ પાંચ દસ વિલા, છતાં થયું નવ દર્શન સ્વપતિનું;
તવ રાણીએ જાણ્યું, સકળ અલંકાર પ્રપંન નૃપતિનું,
(રાજની દીનચર્યા બેઠે ત્યારથી સુવે ત્યાં સુધી ક્યાં રહે છે ને શું કરે છે તે)–

રાગ ખીલાસ.

ચાર ઘડી રાતે બેઠી નૃપ નિત્ય ન્હાય છે,
પુંડ સંધ્યાદિ કરીને મંદિરમાં જાય છે. ચાર. ૨૬.

દમને બુહારી હાથે, જળ ભરી લાવે જાતે;
સેવાની સાહિત્ય સંધી. કરે શુચિશાય છે, ચાર.

(કેવું પ્રિય સેવન છે? વેઠ નથી પણ ખુરાક છે. “કર તુતો ગણી એ જીવ જીવન.”)

રાણીએ એ જાણી વાતે, બેઠી ખટઘડી રાતે;
શુચી થઈ ભલિ ભાતે. કીધું જે ત્યાં થાય છે. ચાર.

આવીને રાજ્યે જોયું, એટલું કૈંકર્ય જોયું;
કોણ સભાગીએ પ્રોયું, મન સેવા માંલ છે? ચાર.

(રાણી છુપી ગઈ ને પોતાની વાત પ્રસિદ્ધ ન થવા ગોઠવણ કરી હતી તેથી ઝટ ન સમજાયું.)—

ન’તી રહી ત્યાંતો રાણી. તેથી વાત તે ન જાણી;
ખીજે દિને ના દેખાણી, રહી તે ન ત્યાંલ છે. ચાર.

(રાણી રાજની પરિક્ષા લેછે ને પોતાની પરિક્ષા આપે છે, રાજ્યે ચોરનો પત્તો ન લાગવાથી પોતે જાતેજ તેને પકડવા કોઈને મરમ ન જોડનાં મન પર લીધું)—

ત્રિજે દિને બેઠી બેઠા. જોયું ભૂપે કે તે વેળા,

(રાણી દીકી પણ વરતી નહીં)

જોલ્યા વળી કોની વેળા ! જે કૈંકર્ય ચાલ્ય છે. ચાર.

જોલી દાસી નવી રાણી, રાજ્યે ત્યારે વખાણી; (પરંતુ)

કહું આથી તો કમાણી મહારીજ ચોરાય છે. ચાર.

(જુવો સેવાને કેવી ગણે છે ?) (સંસારી સેવક—અમલદાર—પણ પોતાના કામમાં કાંઈ હાથ નાંખે તો નારાજ થાય છે)

હોય જો સેવાનું મન, કરાવો મંદિર અન્ય;
વહી રાણી સ્વામી ધન્ય, દાસી એજ ચાલ્ય છે. ચાર.

(સેવાના સ્વાદ લેવા તો એવા પતિને પરણી હતી. તેની શરવાત કરી કે વાત સરાડે પડવા માંડી, આપોપી આજ્ઞા મળી, શું ગોઠવણ થઈ? ‘યોગક્ષેમ’ પ્રભુ વહેજ મારેજ કહ્યું

“ શ્રીહરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન. એજ મહાજન શ્રીમન ધીમન. ” વેશ કાઢ્યો છે પણ ભળવો હવે છે-જેમ અમે કહ્યું છે.—

“ લક્ષ્મીવર મેં વેશ શ્રાવેશ્વરનો ધર્યો, જોજો જગમાં હવે જાય નહીં લાજજો; નામ પ્રમાણે મતિ કૃતિ મુજ રાખજો, જાળવજો મુજને હે જગનારાજજો. ”

તેમ રાણીને પણ છે. પરંતુ તેતો મૂળથીજ ભક્ત હતી. સ્વભાવિક પ્રેમ હતો-ભુવે

રાગ ભેરવ સાખી.

વડી પ્રભાતે અતિ આદલાદે ભૂપે આસા દીધી,
નવી રાણીનું મંદિર સુંદર બન્યું ભરી મહીં રીઢી;
મહારાણી મોહન પધરાવ્યાં વિધી શાસ્ત્રથી કીધી,
રાણી વશી જઈ તેમાં હરિ સેવતાં ન જનથી બીધી.

ગરબીના રાગ.

જે સેવનથી શરમાશે, તેની લાજ આખરે જાશે; ભક્તિ ખુબ કરોરે ખુબ કરો;
જગનાં જનથી ન ડરોરે, ભક્તિ ખુબ કરોરે, ખુબ કરો.

કારણ કહેલજ છે “શ્રીવરનુંજ કરે પ્રિય સેવન; એજ મહાજન ધીમન શ્રીમન’

પદ “ એસી ચતુર નાર ” એ રાગ.

તજ ખોટી લાજ, ખોટી પતરાજ, જાણી સ્વામી શ્રીજગના રાજ;
કરી સખી સમાજ, હરિ સેવવા લાગી. તજ. ટેક,
સ્નેહે સેવે શ્યામ, જાતે કરતી કામ. વાળે ઝાડે મંદિર હાથે ધસતી કામ;
મુખથી ન નામ વિસરે બડલાગી. તજ.
નથી કોઈને રોક; નથી કોઈને ટોક, ધરે વિવિધ ભોગ, આવે સંત લોક;
તેને દે છયોક પ્રસાદી વિણ માગી. તજ.
ફેલી પુરમાં વાત, થઈ રાણી ખ્યાત, જે આવે તે પામે પ્રસાદ;
ધણાં પુનિત ગાત ને, સંગતિથી લહે લાગી. તજ.

પેટભરા યાગ ધરે ને ભક્ત ભાવે ભેટ કરે તેમાં કેટલો તદ્દાવત. પ્રશ્ન અસ્મામિપ્રય-
તારમન: તેમ આરોગે ને તે પ્રસાદ જેના પેટમાં જાય તે શ્રેષ્ઠ કેમ ન થાય ?

પદ “ કહો કહો કુંવરજી ” એ રાગ.

જાણ્યું ભૂપે થઈ રાણી, ભારી ભક્તિવાળી એ;

ભક્તિવાળી એ, થઈ ભાગ્યશાળી એ.

જાણ્યું. ટેક.

થઈ જોવા મરજી ભારી, એક દિન સાંજે પરવારી;
જાણે ન જેમ નર નારી, પેશી ગયા મંદિરમાં તેમ સંભાળી એ. જાણ્યું.
હરિ સ્થાંભી શોભે સહેલી, કર તંબુર, ધરી સુર બેળી;
પદ ગાતી પ્રેમે છકેલી, નયનમાંથી હરખ આંસુ રજાં ચાલી એ. જાણ્યું.
છાંના રહી ન શક્યા રાજ, ઝટ આવી પાસ ખીરાજ્યા,
જોઈ પતિ આણીને માઝા, તંબુર છોડી હાથ જોડી ઉભી બંહાલી એ. જાણ્યું.
નૃપ વદ્યા મને જો ચાહો, તો ગાતાં હતાં તેમ ગાઓ;
હરિ ગુણ અમૃત રસ પાઓ, અતિ તૃપ્ત થઈ રહી મુજ કર્યું ખ્યાલી એ. જાણ્યું.

નૃપ શાસનને ઝટ માની, ફરી ગાવા લાગી શાની;
બેઠે બની ગયાં એક ધ્યાની, પલકે જેવી પેખી આખી રાત ગાળી એ.

જામરું.

લાવણી.

બ્રહ્મ સુહૃત યાતાં નૃપતિજ મંદિર આવ્યા, ચાલી વાત નવી રાણીએ નાથ રીઝાવ્યા;
સુણી બેઠે બધી રાણીએ એજ પથ લીધો, વશ થાય પતિ એથીજ બનીજઈ સીધો.
મંદિર મોટાં મોટાં તૈયાર કરાવ્યાં, વિગ્રહ શ્રીવરનાં માંહી લવ્ય પધરાવ્યાં;
નિત ઉત્સવ પ્રસાદ ધુમ ચાલી રહી હારે, ચડસા ચડસીમાં સેવ થતી ગદ્ય ભારે.
સામંત શ્રીમંતે પણ એ રીતજ ઝાલી, બની ભક્તિવંત અંતમાં થયાં યશશાળી,
એકના પ્રતાપે નગર થયું. અધહારી, સૌના સાચા તો અંબરીશ ઉપકારી.

ચોપાઈ.

ધરધર મંદિર ધરધર ગાન, ધરધર પુજતા ભગવાન;
ધરધર એકાદશી ઉપવાસ, ધરધર જગરણો ઉલ્લાસ,
ધરધર થાતી સાધુ સેવ, ધરધર થાતા પ્રસાદ દેવ;
પુર નારી નર જ્યાં જ્યાં જાય, ત્યાં ત્યાં પરચા સહ પરખાય.
પુરી સુધરતાં સુધર્યો દેશ, તેથી સુધર્યો સમીપ પ્રદેશ;
ઉત્સવ યાત્રા અનેક કરે, દાન માન સહુ દેતા ફરે.
આ લોકની ફિકર ન વિશેષ, પરલોકનો વિચાર હમેશ;
રાજ તથા પ્રજા જન થાય, એ કહેવત અહીં સ્પષ્ટ જણાય.

ને સહુજ કહે—“ શ્રી હરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન ધીમન શ્રીમન;”

“ એથી અનંત અન્ય ગીતરતું, કર તુંતો ગણી એ જીવ જીવન.”

પરંતુ તેમ થાય ત્યારેજ તેનો લાભ પોતાને ને ખીજને મળે. જીવો એકથી ફેટલા સુધર્યા ? તુકારામના ફેટલા ચેલા ! આટલા બધા પંથનું ખીજ શું ? આચાર્યોનો પ્રભાવ શાથી ? ભક્તમાળ કેમ લખાઈ ને ઘેર ઘેર ગવાય છે ? ને પુરાણ ઇતિહાસમાં શું છે ? બલકે સ્મૃતિ વેદના પ્રદાતા રૂપી મુની શાથી પ્રમાણિક નેતા ગણાયા ? એકજ વાતજ તે આ વાત સત્ય સમજ તેમજ વર્તનાર હતા ને તેથી એજ ઠરે છે કે—

“ શ્રીહરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન, એજ મહાજન ધીમન શ્રીમન”

ખરી મોટાઈ-શ્રેષ્ઠતા-આપણા અંબરીશની શ્રીમત ભાગવતમાં વરણી છે તે પરથી હવે કયા પુરી કરીએ, ઉત્તર ભાગ એપણુ ઉત્તમ છે. સ્ત્રી કે પુરૂષનું જીવન તો એટલા સાફજ છે. રાણીએ કરી બતાવ્યું. રાજનું તો હવેજ, તેની પરિક્ષા હવે થાય છે. સ્ત્રી ‘પાસ’ થઈ. હવે પુરૂષની પરિક્ષા. સ્ત્રીની તેના ગળ પ્રમાણે, પુરૂષની તેના ગળ પ્રમાણે.

“ અબ મેરી રાધેને બંસી ચુરાઈ. ” એ રાગ.

એવે આવ્યો કાર્તિક મહિનો જ્યારે, વૃત ભૂપે કીધું ભારે. એવે. ટેક.

છોડી અયોધ્યાં આવ્યા મધુવન, કાલિંદીને કીનારે;

રાણી સંગે સુવૃત આચર્યું, સ્નાન સહીત તે હારે. વૃત.

અભયા વૈતરણી વૃત પાળ્યું, પુરૂં મહિના ખારે;

છેલે ત્રણ ઉપવાસ કરોને, પુજ્યા પ્રિયતમ ખારે. વૃત.

મહાભિષેક કરી ગૌદાનો, દીધાં સહ અલંકારે;
વિગ્ર જમાડી માગ્યું આપી, પારણું કરવા ધારે. ૪૮.
ત્યાં આવ્યા અતિથી દુર્વાસા, અસંખ્ય શીષ્યો હારે;
અર્ધ પાછ કરી દીધું નિમંત્રણ, પારણું કરવા પ્યારે. ૪૯.

શાહુલ વિકીરિત-છંદ.

મધ્યાન્હિક કરી હું આવું નૃપતિ, એવું વદીને રૂપી,
ચાલ્યા શ્રીયમુનાં તટે લઈ બધા, શિષ્યો બનીને ખુશી;
નેતા વાટ નૃપાળ વાર મુનીને, ધાર્યાથી ઝાઝી થઈ,
વીતી દ્રાદશો સર્વ માત્ર ઘટોંકા, બાકી હવે તો રહી.
કાંધી સઘ સલાહ અન્ય દ્વોજથી, વૃત્તે ન જાવા દીધું,
ને લાગે નહીં દોષ માત્ર જળને, તેથી જરી પી લીધું;
ત્યાં આવ્યા દુરવાસ સત્ય સમજી, રોશે ભરાયા મહા,
રાતાં લોચન ભૂ ચઢાવી થયરી, બોલી ઉઠ્યા હા ! અહા !

પદ “ હૈરી દૈયાં લયક લયક લયક મોહન આવે ” ઐરાગ

રેરે ? રાજ કર્યું માઈ અપમાન, ભારી મદ ધારી;
વિશ્નુ ભક્તિ તણી મસ્તિમાં, ધરમ વિસારી. રાજ ૨૬.
નોતરીને ખાસ મને, જમાડયો નહીં તે અને;
જમી બેઠો જાણ્યો તને; ધનના અહંકારી. રાજ.
કાંધો તેં મહાપરાધ, શીક્ષા લે તેની સાથ;
નેડી હાથ ઊભા શાંત. નૃપતિ અવિકારી. રાજ.

લાવણી લંગડી

કેધે દુર્વાસાએ જેવી જટા ઘટા ઝટપટ છોડી;
રે ! ત્યાં પ્રકટી કારમી કૃત્યા જેની ન નેડી;
પ્રલય આગ સમ બળતી ઝગતી પગથી ધુળવતિ ધરતી,
ખડગજ ધરતી ખાગિં હા ! ખાગિં ફાડી મુખ બચરતી,
અંબરીષ ઉપર છોડી પણુ જરી તેતો ચશ્યા નહીં,
શાંત ઊભા છે ત્યાંથી એકે ડગલુંએ ખશ્યા નહીં;
પ્રગટ્યું ત્યાં ઝળળળળ સુદર્શન અંબરીષનું રક્ષક એ,
થયું સપાટે રાંકડી કૃત્યાનું તો ભક્ષક એ.
પછી ધશ્યું દુર્વાસા પર કે ત્રાશ્યા ભાશ્યા ગભરાયા;
જીવ બચાવા ગુરૂળ ગબડી કાઢીને ધાયા.

મહારાજ રુદ્રરાજસિંહ પોતાની બનાવેલી ભક્તમાલમાં લખે છે કે—
દાહરે— ભાગે બચવ નહિ દીખ્યો, કિન્હો તખ સિદ્ધેશ;
મંદર કંદર અંદરે, બંદર સદ્રશ પ્રવેશ.

ચોપાઈ રાગ પીલુ.

ચક તેજ પાવક ગિરિ લાગી, જંતુ જમાતી નાદ કરી ભાગી.

ભઈ તેહિ ગુહા આંચ અધિકાઈ, દુર્વાસા કઠી ચલ્યો પરાઈ.
 પૂરવ દક્ષિણ પશ્ચિમ ઊત્તર, બચ્યો ન કહું ચક્રતેં મુનિવર;
 પૈડી ગયો સાગર જલ મહિ, ચક્ર ધસ્યો કરી તેજ તહાંહિ.
 લાગ્યો ચુરન સિંધુ કર નીરા, તહાંતે મુની લાગ્યો તજ ધીરા;
 સાત લોક પુનિ ધસ્યો પતાલા, દાનવ જાની ચક્ર નિજ કાલા.
 લીધે ડાંડ વારન તેહિ કીન્હે, અચિહોં નાહિ ભાગહું કહિ દીને;
 ભાગ્યો પુનિ તહિં તેં દુર્વાસા. મિટતિ જાતિ જીવનકી આશા.

પૃથ્વી કે પાતાળ બધેજ સિદ્ધી પ્રતાપ જઈ શક્યા, પણ નતો ચક્રથી બચી શક્યા.
 ન કાઠએ તેમને ઠેરવા પણ દીધા. કારણ-ચક્ર આગળ દુર્વાસા શું હિસાબ !

સુવર્ણનમહાજ્વાલકોટીસૂર્યસમપ્રભ કોટી બ્રહ્માંડાધિપતિની દાહક શક્તિને દૂરથી પણ કોણ સહી શકે ? જગતમાં વિદિત થયું. જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં સૌના મનમાં અનુભવ સિદ્ધ થયું કે સાક્ષાત્ અત્રી અનુસયાના પુત્ર ભગવાન શંકરનો અવતાર-ને જેના તપને તો પારજ નહીં, તેના કરતાં પણ જે માત્ર હરિનું સેવનજ પ્રિય કરેલ છે તે રાજા મોટા-ઈમાં, બુદ્ધિમાં, ને શ્રીમાં, વધ્યો ને તે એટલો બધો કે તેનું તેજ-પ્રતાપ-તે પ્રભુનું તેજ-આ સુદર્શન-હવે રૂપીનું શું એ કરશે ? શું સર્વસ્વ ભસ્મ કરશે ? અહો ભાઈ સત્યજ છે. સત્યજ છે કે—

“ શ્રી હારનુંજ કરે પ્રિય સેવન, તેજ મહાજન ધીમન શ્રીમન. ”

દેવો તો આસત્ય સમજતા હતા તેથી હવે દુર્વાસા તેમના ધામ તરફ તેમને શરણે નાહા ઈન્દ્ર વરણ યમ લોકન માંહિ, મુનિવર ગવનત જહાં જહાંહિ;
 તહાં તહાં દેવ દેવાઈ કાંવારા, નહિં અચિહોં અસ કરત ઉચારા.
 ત્રિભૂવન માંહી પર્યો આતંકા, માનૈ સર્ખે ચક્રકી શંકા;
 સ્વર્ગ લોક મહાં અચવ ન દેખી, વિધીપુર ગયો ત્રાણ નિજ લેખી.

અમે તો આગળથી કહ્યું છે ‘ અનંત એથી અન્ય ઉતરતું ’ પરંતુ તે સિદ્ધ થવું જોઈએ. હવે તો છેક છેલા લોક, છેક છેલા દેવ-બ્રહ્મા વિષ્ણુ ને મહેશ્વર વાત આવી છે. જુવો ત્યાં શું થાય છે ! તે દેવો શું કરે છે ! અહીં પરિક્ષા ને પરિણામમાં વાર નથી. જગત વિદિત વાત છે, તોપણ શાસ્ત્ર પ્રમાણથી લખીએ. કારણ બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વ સમાન ગણનારાના મનને શુકદેવજ દુભાવે તો અમારો વાંક નહીં. એવે પ્રસંગે અમેતો તેમનાજ શબ્દો વાપરીશું.

બ્રહ્મોવાચ—સ્થાનંમદીયંસહવિશ્વમેત ક્રીડાવસાનેદ્વિપરાર્ધસંગ્રે ॥

અભંગમાત્રેણહિસંદિધક્ષોઃ કાલાત્મનોયસ્યતિરોભવિષ્યતિ ॥

અહંભવોદક્ષભૃગુપ્રધાનાઃ પ્રજેશમૂનશ્ચસુરેશમુખ્યાઃ ॥

સર્વેવયંયાત્રીયમંપ્રપન્ના મૂર્ધ્ન્યર્પિતંલોકહિતંવહામઃ

દેવો માત્રની દ્રષ્ટી દુર્વાસા સામી છે કે તેનું શું થાય છે. દુર્વાસા પણ માન તજ બ્રહ્માને શરણજ ગયા. એટલે પોતાથી ચાલે તેમ હોય તો રક્ષણ કરવુંજ પડે, એવો ધર્મજ છે; પરંતુ તેમણે તેટલાજ સાર કારણ પૂર્વક જણાવ્યું, કે કાળના પણ આત્મા

(જેનું આ ચક્ર છે તે) ભગવાન જ્યારે બે પરાઈ વર્ષ થઈ રહ્યાં એટલે પોતાની કોડા પુરી થઈ રહેવાથી વિશ્વ સાથે આ મારા સ્થાનને ભૂલંગ માનથી બાળવાની ઇચ્છા કરશે; કે તુરત આ વિશ્વ નાશ પામશે, અર્થાત મારું કાંઈ તેની આગળ ચાલે તેમ નથીજ. તે માત્ર મારું નહીં ચાલે એમ ન સમજીશ, તું ક્યાંહી ન અથડીશ, હું વિશ્વના મોટા ને તેમની મોટાઈ સાથી ને તે શ્રીહરિ પાસે કેટલી તે તને તુરત સમજાવીજ દઈ કે તારે વધુ અથડામણ-અજ્ઞાનથી ન રહે.

“ હું, શંકર, દક્ષ ભૃગુ પ્રમુખ દેવતાઓ, પ્રજાપતિઓ, ભૂતપતિઓ તથા ઇન્દ્ર-દિક પ્રમુખ અમે સર્વે તેની આજ્ઞાને લોકનું કલ્યાણ થાય તેમ માયા ઉપર ધારણ કરીએ છીએ ” (તેનો હુકમ બિદાયનાર તેના નિયમના તાબેદાર છીએ. ત્યાં તેના શસ્ત્ર-હુકમ સ્થામે શી રીતે થઈ શકીએ ?) તે માટે સત્તા કાની ને ક્યાંથી લાવવી ! દુર્વાસા સત્ત્વ સમ-જ્યા પણ ચક્રનો તાપ નથી સહેવાતો તેથી હજી પુરી ખાતરી કરવા કે જગતને કસવા, પણ શુકદેવજી મહારાજ કહે છે—

મત્યાહ્યાતોવિરિંચેન વિષ્ણુચક્રોપતાપિતઃ ॥

દુર્વાસાઃશરણપ્રાપ્તઃ શર્વકૈલાસવાસિનમ્ ॥

વિશ્વના ચક્રથી બળી ઉઠેલા દુર્વાસાને આ રીતે રક્ષા કરવા બ્રહ્માએ ના પાડી ત્યારે તે કૈલાસવાસી ભગવાન શ્રી શંકરને શરણે ગયા.”

તેમને તેની ધણી દયા આવી. તેને તાત ! સંબોધન કરીને પણ જવાબ એ દીધો કે,

વયંનતાતપ્રભવામભૂમ્નિ યસ્મિન્પરેઽન્યેઽપ્યજીવકોષાઃ ॥

ભવંતિકાલેનભવંતિદીદૃશાઃ સદૃશશોયત્રવયંભ્રમામઃ ॥

તે મહા જ્ઞાનીતો અનુભવસિદ્ધ પોતાના સર્વજ્ઞપણાથી કહે છે. “ અરે બાપ ! જે વ્યાપક ને માયાથી પર એવા ભગવાન તે વિષે બ્રહ્મારૂપી જીવના શરીરરૂપ આવા તથા બીજાં પણ હજારો બ્રહ્માંડો-કે જેમાં અમે ભ્રમણ કર્યાં કરીએ છીએ તે ઉત્પન્ન થાય છે તથા નાશ પામે છે ” તેની આગળ અમારી તે શું બકિત કે તેના ચક્રને હઠાવી શકીએ કારણ આ ચક્ર સહજનું નથી, કાનું છે ?

તસ્યાવિશ્વેશ્વરસ્યેદં શસ્ત્રંદુર્વિષહંહિનઃ ॥

તમેવશરણંયાહિ હરિસ્તેશંવિધાસ્યતિ ॥

તે વિશ્વેશ્વર ભગવાનનું આ શસ્ત્ર અમારાથી ન સહન થઈ શકે એવું છે. માટે તમે તે ભગવાનનેજ શરણે જાઓ. એ શ્રી હરિ તમારું કલ્યાણ કરશે.” આવા અનેક પ્રમાણો ને તેમાં જે નામ પ્રયોગ કરેલ છે તે નામ કાયમ રાખીનેજ અમે તો કહીજ રાખ્યું છે ને તેમજ અંત ઈર્ષ્ય કે—

“ શ્રીહરિનું કરે પ્રિય સેવન, તેજ મહાજન ધીમન શ્રીમન,”

“ અનંત એથી અન્ય ઉતરતું, કર તુંતો ગણી એ જીવ જીવન.”

કારણ કે, શ્રી હરિએ ખુદે પણ એજ સિદ્ધ-આ પ્રસંગમાંજ કરી આપ્યું છે તે આ રીતે

તતોનિરાશોદુર્વાસાઃ પદંભગવતોયયૌ ॥

વૈકુંઠાશ્રયંયદધ્યાસ્તે શ્રીનિવાસઃશ્રિયાસહ ॥

તે સાંભળીને દુર્વાસા નીરાસ થઈ ગયા, અને ભગવાનના ધામમાં ગયા. જેનું નામ વેદ્ય છે ને જ્યાં એ શ્રીનિવાસ શ્રી સાથે બિરાજમાન રહે છે.

સંદશ્માનોઽખિતશસ્ત્રવન્હિના તત્પાદમૂલેપતિતઃસવેપથુઃ ॥

આહાચ્યુતાનંતસદીપ્તિપ્રભો કૃતાગર્સમાઽવહિવિશ્વભાવન ॥

મૂળે નિરાશ તો થઈનેજ ગયા હતા. કારણ અઘાપિ આશા હતી, કે કોઈ ચક્રને હઠાવશે; શ્રીહરિના હુકમને રદ કરશે, તેમ ન થયું. એટલે તો હવે તે અમલમાંજ આવવું પાડી રહ્યું. કારણ જાણી જુઝી જ્ઞાનું કાઠી વાર કરી રાજને સંતાપ્યો, ને તેણે તેમ છતાં માત્ર વૃત જાળવી ભૂખ વેઠી, તોપણ તેણે પારણું કર્યું એમ માની લઈ પોતે તો તેનો પ્રાણજ લેવાની પુરી કાશીશ કરી ચુક્યા. એટલે પરિણામે તેના બદલામાં પોતાના પ્રાણ જવા એમ ઠર્યુંજ ને તે માટે તેને બાળવાનો વિચાર કરતાંજ પોતાને બાળનાર ચક્ર પુટે થયું છે. હવે અથડીને થાકી ગયા છે, ચક્રથી શેકાઈ ગયા છે “અજીત એવા શસ્ત્રથી આગથી બળતા ને કંપતા એવા તે જતાંજ ભગવાનનાં ચરણ કમલમાં પડ્યા ને બોલ્યા. હે અચ્યુત હે અનંત, હે સત પુરુષોના બહાલા-ધૃષ્ટ પ્રભો વિશ્વના ભાવન હું અપરાધી છું, માફ રક્ષણ કરો.”

અજાનતામેપરમાનુભાવં કૃતંભયાઽઘંભવતઃપ્રિયાણામ્ ॥

વિદેહિતસ્યાપચિત્તિં વિધાત મુચ્યેતયન્નામ્યુદિતેનારકોઽપિ ॥

મેં આપના બહાલાનો અપરાધ કર્યો છે, પણ આવો મોટો આપનો પ્રભાવ છે, એ મારાં જાણ્યામાં નહીં, તો હવે આપ તેનું નિવારણ કરો. કારણ આપનું નામ લેવાથી નારકી પણ નરકમાંથી છુટે છે તો હુંતો સાક્ષાત શરણે આવ્યો; ને તે રૂબરૂમાં, ને આપને પુરા ઓળખીને ! પરંતુ હજી પ્રભુના સેવનનું મહાત્મ્ય નથી જાણતા તે જણાવવા શ્રી હરિ સકારણ ખુલાસો કરે છે.

અહંભક્તપરાધીનો હસ્વતંત્રઙ્ગવાદ્વિજ । તે શામાટે.

વશીકુર્વન્તિમાંભક્ત્યા સત્ક્લિયઃ સત્પતિયથા ॥

‘હે બ્રાહ્મણ હું ભક્ત પરાધીન છું. સ્વતંત્ર છતાં અસ્વતંત્ર જેવો, કારણ જેમ સતિ પોતાના પતિની પરતંત્ર છતાં સ્વતંત્ર પતિને સેવાથી પોતાને વશ પરતંત્ર કરી લેછે તેમ એવું સેવન મહાત્મ્ય છે. એટલે કે મારાથી પણ ‘માફ સેવન’ ને તેને લઈને તે કરનાર વધી પડે છે ને તેથી મારાથી પણ તારો બચાવ નહિ થાય, હવે આથી આગળ કાંઈજ રહેતું નથી, માટેજ અમે કહ્યું—

‘અનંત એથી અન્ય ઉતરતું’, કર તુંતો તે ગણી જીવ જીવન.’

એટલે અહીંજ હાલ છેવટ સિદ્ધ દરશે કે—

શ્રી હરિનુંજ કરે પ્રિય સેવન, તેજ મહાજન ધીમન ધીમન.’

દુર્વાસા પણ મહાભક્ત, મહા તપસી મહા જ્ઞાની, તેથીજ મહા સમર્થ હતા; પરંતુ તેટલા બધા પ્રભુ પ્રિય થઈ પ્રભુથી પ્રભૂતા મેળવી તે પણ તેનો ઉપયોગ ઠીક ન કર્યો તેથીજ પ્રભુ તેમને સમજાવે છે કે—

તપોવિદ્યાચવિમાણાં નિશ્રેયસંકરે ઉભે ॥

તેષ્વદુર્વિનીતસ્ય કલ્પેતેકર્તુરન્યથા ॥

તપ તથા વિદ્યા બંને બ્રાહ્મણનું કલ્યાણ કરનારાં છે. (એક હોય તો બસ તો તમારામાંતો બેઉ સાથે છે; પરંતુ) તેજ બે અવિનયથી બ્રાહ્મણનું ભુંકું કરેછે. તમને તેથીજ કાપ તેના નિશાથી આવ્યો તેથીજ સહજમાં ગેરવાળખીમાં પણ મહાપમાન માન્યું ને શક્તિ હતી એટલેજ કૃત્યા ઉપગમવી શક્યા, ને તેજ કારણ આ બધા સંકટનું થયું. તમારાંજ તપ વિદ્યાએ ઉપગમ્યું છે; પરંતુ સ્હામો જે ભક્ત છે તે તપ વિદ્યામાં તમારાથી દેખીતો આછો પણ તેનો ઉપયોગ કરવામાં ચઢતો છે. કારણ “સેવન” તો બેઉએ કરે છે. દુર્વાસા વળી ઉત્તમ દેહને ધણું કષ્ટ સાધતોથી તે શ્રી હરિનુંજ કરે છે પથ્ય જરા નહીં, હવે-રાગની પથ્ય જોજો, જે વિત્યું તે ટુંકમાં કહી જઈએ.

શાદુંલ વિકીડિત.

બ્રહ્માએ સમગ્રવ્યું સ્હાય શું બને, દુન્યા હરિ ભક્ત ત્યાં,
શંભુએ સમગ્રવ્યું થાય ન કશું. કો'યું હરિચક્ર ત્યાં;
વિશ્નુએ સમગ્રવ્યું જાય દુઃખતો, જશોજ એ ભક્તથી,
નાશી ત્રાસી નીરાશી પામી વળીયા, દુર્વાસ સર્વત્રથી,

લાલત છંદ.

પિડિત ચક્રના તાપથી અતિ, અમિત માર્ગના થાકથી અતિ;
બ્રહ્માન ભક્તના ત્રાસથી અતિ, મુની ફરી ગયા પૃથ્વીની પ્રતી;
પદ જઈ બ્રહ્મા અંબરીશના. નહોં વદી સક્યા કાંઈ એ ખીના,
નોરખોને મુનીને દયામણા, નૃપ સ્તુતિ તદા ચક્રની ભણ્યા.

પદ “નમું નમું ગીરીજપતિને” એ રાગ.

નમું નમું શ્રીસુદર્શન તાત,
સહસ્ર ધારા ધારી કાંતિ, પ્રસારી અપરંપાર;
ધરી પ્યાર, કરો વહાર, મારી દિવસને રાત, નમું. ટેક.
શશી અગ્નિ રવી માંહે પ્રતાપ, આપનો અમાપ આપ;
આપો દુષ્ટોને સંતાપ. નમું.
કાપો અડો તેનાં પાપ, જાપો સંતો ભુજે જાપ;
મન સમ વેગી, અસ્ત્ર અવિદ્યા તમના હર્તા નાથ;
રક્ષો વિપ્ર દયા સાથ, સ્તવું દાસ જોડી હાથ. નમું.

ટાહરો—સ્તુતિ સુણી અગ્નિ શમી, ચક્ર તણી તતકાળ;
દુર્વાસા આશીશ દઈ, વદા વધુ ધરી વહાલ.

પદ રાગ કાનરો.

આજ દીઠી હરિજનની વડાઈ. ધન્ય ધન્ય કહું મંગળ ચાહી. ટેક.
અપરાધે ઉપગમી ઉપાધી, તેપર આપે જણવી ભલાઈ. આજ.
વાટ જોઈ રહી બૂખ્યા ઉભા હજી, એથી વધુ શી હોય અધિકાઈ. આજ.

શાશ્વી — નૃપે વિપ્રને વિનય વડે વિનવીને ખુલ્લુ જમાડયા,
આશીષ અનેક વિધ આપી એમણે ઉભરા કહાડયા;
પછી પ્રસાદ લીધો પોતે પ્રિય પવિત્ર ઉમદા સંગે,
અજ શીવ હરિથી ન થયું તે થયું સેવ પ્રસંગે.

માટેજ કહ્યું ‘શ્રી હરિતુંજ કરે પ્રિય સેવન, તેજ મહાજન ધીમન શ્રીમન;’
‘અનંત એથી અન્ય ઉતરતું, કર તું પણ ગણી એ જીવ જીવન.’

કરે છે બહુ પણ તેમાં તન ધનથી કેમ સેવન કરવું એ આખ્યાન પૂર્વ ભાગથી, ને
મન કેવું રાખવું એ ઉત્તર ભાગથી શીખવાનું યાદ રાખવાનું, ને અનુસરવાનું છે, તો પછી
તે ઉપાય કેવો સિદ્ધ થાય છે એતો ત્રિલોકને આ પરચાથી વિદિત થઇ ગયું છે, ને સર્વ
ઇતિહાસ પુરાણોમાં રહ્યું છે, ને તે ઉપરથીજ આટલું અમે આંહી કહ્યું છે, ને છેવટ અમારું
ને સૌનું તેમજ થવું ચહ્યું છે.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

શ્રી શવરી ચરિત્ર.

પૂર્વરંગ

ગરબીનો રાગ “હરી તોસે બોલે મોરી બલા” એ દેશી.

‘સેવ્યા જેવા છે દેવાધી દેવજ શ્રીરામ, જીવ જાત માત્રના વિરામ. એ. ટેક.

‘સંત પ્રભાવે નિર્મળ ભાવે, આવે ચાલીને શુભ્રામ. એ સેવ્યા જેવા છે.’

રામ નામથી કયો આર્ય અન્નણ્યો હશે? તેના વૈભવ માટે તેનો સાક્ષાત કરનાર
શ્રીતુલસીદાસ ગુસાર્ધ કહે છે પ્રત્યક્ષ પુરાવો જોઇએ કે—

‘તુલસી દેવલ રામકે લાગે લાલ્લ કરોર,’

કાકઅભાગી હગમરે, મહિમા મયો ન થોર.’

નાના ગામડામાં પણ રામજીનું મંદિર ને ગામ આખું સેવન કરે. છેવટ નમસ્કાર, વર્ષમાં
એક દિવસ પણ ખરાજ—ને તે—

‘લંકાંથી હીમાલય સુધી, કન્નકતાથી કચ્છ પ્રવેશ;’

‘પંજાબી સિંધી સોરઠીયા, દક્ષિણ માલવ આદિ દેશ.’

સર્વત્ર એક સરખો વૈભવ છેક હિંદુસ્તાનને છેડે પધરાએ તાર્યા, ને છેક ઉત્તરમાં અવધના કીટાકિકને પણ ઉદ્યાર્યા, છતાં કાક જેવા તેની નિંદા તેના સ્થાનની અવગણના કરે, તો તેજ દુર્લાભી. બાકી સિદ્ધ વાતતો એજ હરી છે, ને વહિવટમાં છે, હજીપણ નવાં નવાં મંદિર થતાંજ જાય છે ને હરે જાય છે કે—

‘સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવાજી શ્રીરામ’

સાક્ષાત સેવન તો બહુ મોટી વાત છે, પણ નામનોજ મહિમા ફેટલો છે !—

‘ઓસડ વેસડ આવી રહેશે ને, દુનિયાં તો મેલશે ઠેલી;’

‘તે સમે ઓ હરિ ત્હારા વિના મ્હારી, એકે ન ઓથ રહેલી.’

તે કયા હરિ બોલે છે?—

‘તલ મંગાવો ને તુલસી મંગાવો, રામ નામ સંભળાવોરે.’

તે છેક હીમાલયની તલેટીમાં પણ ‘શ્રીરામ નામ સત્ય હૈ’ તે ક્યારે—

“જૈહે જબ સ્વાશો ટીંગથા તાકો રુલાસો કરી”

સબયું કહહી યાકોં નિકાસોરે. એ રીતે.

“જાદિન પરેગો કામ જમકે જમુસનતેં, તાદિન તિહારે કામ રામ નામ આવેગો”

જે વખતે મહારાજ પણ દીનકંગાલ બની જાય છે, ને જે વખતે બ્રહ્મા સુધાને માટે નિર્માણ છે તેનું ઓસડ—‘સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવાજી શ્રીરામ.’

‘બ્રહ્મા તો અનાદિ યુગના છે ને રામ તો તે પછી ક્યારે એ થયા છે.’ એમ કાષ્ઠ અગ્રાની કહે. પણ બ્રહ્મા ખુદ શું કહે છે. જે વખતે રાવણને માર્યો તે દેવ વર્ગ સાથે બ્રહ્મા આવ્યા ત્યારે પ્રભુ છુપ્યા રહેવા માગતા હતા છતાં બ્રહ્માએ પ્રકટ કર્યા કે.

“મવાન્નારાયણોદેવઃ શ્રીમાન્શ્રક્રાયુધઃપ્રભુઃ”

(જેની નાભીમાંથી હું થયો છું) એવા ચક્રધારી પ્રભુ નારાયણ દેવ શ્રીમાન તે આપ છે. કારણ અમારી સૌની પ્રાર્થનાથીજ ત્યાંથી પૃથ્વીપર પ્રકટ થયા છે. એવું પરમ પ્રમાણિક વાલ્મીકી રામાયણમાં વચન છે. બ્રહ્મા તે ગિરરથી રચાએલ ને અદ્વૈતીયોને અત્યંત પ્રિય એવી ‘અધ્યાત્મ રામાયણ’ એટલે ઇતિહાસ રૂપે નહી પણ સાક્ષાત જ્ઞાન સંબંધીજ રામાયણની તો શરૂવાતજ ભગવાન શંકર પાર્વતીના સંવાદરૂપ કરી છે ને તેમાં ભવાની જગદંબા પ્રત્યે શ્રીમાન ભગવાન શંકર કહે છે—

રામઃપરાત્માપ્રકૃતેરનાદિ રાનંદણકઃપુરુષોત્તમોહિ ।

સ્વમાયયાકૃત્સ્નમિદંહિમૃષ્ટા નભોવદંતર્બહિરાસ્થિતોયઃ ॥

રામ તે અનાદિ પ્રકૃતિથી શ્રેષ્ઠ—આત્મા—આનંદ રૂપ એક પુરુષોમાં (ચિત્તોમાં સૌથી) ઉત્તમ તેજ છે. માયા વડે આ બધું જગ જેણે કર્યું છે ને તેમાં પાછો તે આકાશની પેઠે અંદર ને બહાર વશી રહ્યો છે એટલે શ્રુતિના શબ્દોમાં—

અંતર્બહિશ્ચતત્સર્વં વ્યાપ્યનારાયણઃસ્થિતઃ॥

એ રીતે સચરાચર વ્યાપક સર્વેશ્વર એજ છે. એટલે ભગવાન બ્રહ્મા ને શંકરનાં વચનો પ્રમાણે સિદ્ધ કર્યું. ને તે વચનો એવાં કે જેને સર્વમત તેમાં પણ સ્માર્તાદિક વિશેષ કરીને માને તેવા ગ્રંથનાં એટલે સર્વાનુમતે સિદ્ધ થયું કે—

‘સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રીરામ.’

ક્રમક્રમે તેમણે કંઈ કરીને કહ્યું છે. બ્રહ્મા તો આવીને સેવી સ્તવીજ ગયા. ને ભગવાન શંકરે પણ પાર્વતીને કહ્યું—

મજંતિચાહર્નિશપ્રવત્તાઃ પરંપદંયાંતિતથૈવસિદ્ધાઃ ॥

અહરનીશ અપ્રમત્ત થઇને તેને બળે તો તે કૃતાર્થ થઇ પરમ પદ ગય. બલકે દૃષ્ટાંત સુપ્રસિદ્ધ છે કે—

મરાં મરાં કહેતે મુનિશ વાલમીક મયે, રામ રામ કહેતે ન જાને કોન પદ હૈ;
રામ નામ લીયે તીને રામજીકો ધામ પાયો, પ્રબલ પ્રતાપ સબ પોથીનમેં ગદ હૈ.

ખીજ પોથીયો ક્યાં લેવા જઇએ ? કાશીખંડમાંજ જીવો. જે ઉપરથી ને ખીજ પ્રમાણિક ગ્રંથના આધારે ગુસાંઇજી તુલસીદાસ કહે છે—

“ મહા મંત્ર જો જપત મહેશુ, કાશી મુક્તિ હેનુ ઉપદેશુ.”

એ વાતથી કાષ્ઠકજ અગ્નિપ્રયુ હશે. એટલે કાશીમાં મરણથી શાથી મુક્તિ એનો ભિત્તરજ “ સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રીરામ ” તે રામ ખીજ નહી, પણ જે સીતાની શોધમાં વનમાં રખડતા ફરતા હતા. પોતાનાં પ્રિયના ઉપર કેટલી પ્રીતિ રાખે છે તે ખતાવવા જતાં સતીને ઉલટો સંદેહ થઇ ગયો, એ વિશે દેશ પ્રસિદ્ધ તુલસી રામાયણમાં પ્રસંગ છે કે—

શંભુ સમય તીર્થી રામહીં દેસ્વા, ઉપજા હીય અતિ હર્ષ વિશેષા,
મરી લોચન છબી સિંધુ નિહારી, કુસમય જાની ન કીન્દ ચિન્હારી;
જય સચ્ચિદાનંદ જગપાવન, અસકહિ ચલે મનોજ ન શાવન,
ચલે જાત શીવ સતી સમેતા, પુનિ પુનિ પુલકિત કૃપાનિકેતા.

ભગવાન કૃપા સાગર શંકરના અંગમાં આનંદ દર્શનથીજ ઉભરાઈ ગયો—

‘ એવા સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવાજ શ્રીરામ. પરંતુ

સતી સો દશા શંભુકી દેસ્વો, ઉર ઉપજ્યા સંદેહ વિશેષી,
શંકર જગત વંચ જગદીશા, સુરનર મુનિ સબ નાયત શીશા,
હન્દ કીન્દે નૃપ સુત હિ પ્રણામા, કહી સચ્ચિદાનંદ પરધાયા;
મયે મગ્ન છબી તામુ વિલોકી, અજહુ પ્રીતિ ઉર રહત ન રોકી.
અસ શંશય મન મયહુ અપારા, હોય ન હૃદય પ્રબોધ મચારા,
યદ્યપિ પ્રકટ ન કહેઉ મ્હાની, હર અંતરયામી સબ જાની;

સુનહુ સતિ તવ નારી સભાડ, સંશય અસિ ન ધરાડ ઉર કાહુ,
જાસુ કયા કુંભજ મુનિગાઈ, ભક્તિ જાસુ મૈ મુનિ હિ મુનાઈ;
સાઈ મમ ઇષ્ટદેવ રઘુવીરા, સેવહી જાહિ સદા મુની ધીરા;
છંદ—મુની ધીર યોગી સિદ્ધ સતત વિમલ જન જહિ ધ્યાવ હિ,
કહિ નેતિ નેતિ નિગમ પુરાણ આગમ જાસુ કીરતી ગાવ હિ;
સોઈ રામવ્યાપક બ્રહ્મ ભુવનિ કીય પતિ માયા ધની,
અવતરે અપને ભક્ત હિત નિજ તંત્ર શ્રી રઘુકુલ મળી.

આ પ્રમાણે શ્રી મુખનાં વચનમાં પણ શંકા કરે તો આગળ શા હાલ થાય તે માટે તે પ્રસંગ કાઢીને વાંચવો ને પછી કબુલવું કે—

‘ સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રીરામ. ’

કારણ રામ પ્રકટ થયા અવલથીજ ત્રિકાલજ્ઞ ભગવાન શંકરને એ નામ એટલું પ્રિય ને તેના મહાત્મ્યથી એટલા સુરાત હતા કે—

‘ નામ ભાવ જાન શીવનીકો કાલકૂટ ફલ દોન્હ અમીકો,
પછી તો—‘ મહિમા જાસુ જાન ગણરાજ પ્રથમ પુજીયન નામ પ્રમાજ.

બલકે સતી પણ ખીજ અવતારે પછી તો એક દિવસ એકાદશીનું વ્રત કરી દ્વાદશી પારણું કરવાને બહુ થોડો સમય, ને સહજ નામનો પાઠ કરવાનું નિત્યના નિયમમાં હતું, તે નિયમ, જય. એમ ધુંચવણમાં પડ્યા ત્યારે ભગવાન સર્વજ્ઞ શ્રીશંકરે કહ્યું—

રામરામેતિરામેતિ રમે રામેમનોરમે ।

સહસ્રનામતત્તુલ્યં રામનામવરાનને ॥

એમ બાણી—‘ સહસ્ર નામ સમ સુની પ્રિય બાની, જપી એ બીજ પીય લંગમવાની
એ રીતે આખું કુટુંબ રામરસ લીન થઈ ગયું છે ને તેથી તો આ જગતમાં કોઈ ખીજું મોટું દેવ મનુષ્યમાં કહેવાતુંજ નથી. પંચાયતનમાં ત્રણ અંગે મળી નક્કી કર્યું કે ખીજા જે અંગ સૂર્ય ને વિશ્વુ તેના રૂપ નારાયણ તે સૂર્ય કુળમાંજ પ્રકટેલ નારાયણ એ. દલે એ એક થઈ નિકળેલ એવા જે શ્રીરામ તેજ—

“ સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રીરામ. ”

એટલે પછી તુલસીદાસજીના શબ્દમાં—

ચારુ વેદ ઢલોલકે, આશ્વર કહેવો રામ;
તુલસી તાતે વસ કરો, રલ્લો યાહિસેં કામ.

તેના મહિમા માટે તે સર્વસ્થર—

રામંસત્યંપરંબ્રહ્મ રામાર્તિકચિન્મવિચિતે ।

તસ્માદ્રામસ્યરૂપોષં સત્યંસત્યમિદંજગત્ ॥

અને તેના માત્ર જપથી પણ—

શ્રીરામરામેતિજના યેજર્પતિચસર્વદા ।

તેષાંમુક્તિશ્ચમુક્તિશ્ચ ભવિષ્યન્તિનસંશયઃ॥

કારણ—“જીવ જાત માત્રના વિરામ, એ સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રીરામ” જે વેદ દ્વારા કહેલ તે અવતાર દ્વારા કરી બતાવ્યું. તેના પુરાવા તેમના અનુભવી શ્રીવાલ્મીકિ તેા ચોવીશ હજાર શ્લોકથી કહે છે પણ શ્રીશુકદેવજી પણ શ્રીમત્ ભાગવતમાં ખાસ પ્રસંગ આણી આ વાત જણાવે છે કે જે—

મગવાનેષ રામોસાક્ષાત્ વલ્લમયોહરિઃ તેનું

તસ્યાનુચરિતંરાજન્નૃષિભિ સ્તત્ત્વદર્શિભિઃ ।

શ્રુતંદિવર્ણિતંભૂરિત્વયા સીતાપતેર્મુહુઃ ॥

તેમના ચરિતનું વર્ણન ર્ષિઓને, તેપણ તત્ત્વ દર્શી તેમણે ને તેપણ બહુ કરેલ છે એક વાલ્મીકિ મહર્ષિએજ કરેલ સૌ બોલે છે કે—

ચરિતંરઘુનાથસ્ય શતકોટિપ્રવિસ્તરં ।

एकैकमक्षरंपुंसां महापातकनाशनम् ॥

શ્રીરઘુનાથ સ્વામીનું સૌ કરોડના વિસ્તારવાળું ચરિત્ર છે, ને તેમ છતાં તેનો એક એક અક્ષર પુરુષનાં મહાપાતકને નાશ કરનાર છે. તેા પછી બીજાઓનું વર્ણવેલ પણ વર્ણન તેમનુંજ છે. તેતો કહે છે રાજા તે સીતા પતિનું ચરિત્ર વારંવાર તે પણ સાંભળ્યું હશે, પરંતુ તેમાં ખુબી ખાસ તે એજ છે કે—“ જીવ જાત માત્રના વિરામ.” ને તે દેવા દેવા જીવના કે જે કામી લોભી હોય તેાપણ તેમને પોતાના ગણ્યા. એટલે પોતે સંતોષ્યા. તે જાતના સુખનેજ ભોગ આપીને એ અગાધ-કરૂણા સાગરપણું સાંભરી આવ્યાથી ‘રામ ચરિત્ર’ શરૂ કરતાં પુરૂં કહી દેછે કે—

गुर्वर्थेस्यत्तराज्योव्यचरदनुबनं पञ्चपद्भ्यांप्रियायाः ।

पाणिस्पर्शक्षमाभ्यामृजितफ्यरुजो योहरीन्द्रानुजाम्याम् ।

बैरुप्याच्छूर्पणख्याः प्रियविरहरुषारोपितभ्रूविजृम्भ ।

अस्ताब्धिबद्धसेतुः खलदबदहनः कौशलैर्द्रोवतान्नः ॥

પોતાની પ્રિયાના કમળ જેવા કરનો સ્પર્શ પણ કઠોર લાગે એવા ચરણો વડે વન વન ભટક્યા શું કામ? સહજ સેવ કર્મ કરી હશરથે પોતાના પુત્ર તરીકે થવા માગણી કરી હતી, તે સેવના અદલામાં તેને તો ગુરૂ ગણ્યા પણ તેની પ્રિયાને પણ માતાથી અધિક ગણીને કામ વશ થયેલાએ; કપટમાં સપડાઇ આપેલ વચન પણ સ્વીકાર કરી તે-તેમનું વચન મન રાખવા રાજ્યશ્રીને છેક છોડીને જાતે આટલી બધી તસ્દી લીધી. તે-થીજ કહ્યું કે એવો ભલો સમર્થ-સર્વજ્ઞ છતાં શ્રમ લેનાર કાઠજ બીજો ધણી મળનાર નથી માટેજ કહ્યું—

‘સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવાજ શ્રીરામ’

(માતા પિતાનું કામ કરે પણ જે પ્રીત નિસ્તાર્થી-પોતાના લઘુ બંધુ લક્ષ્મણ ઉપર તેજ સ્વાર્થી ને મતલબસરે બૂલી જનાર સુગ્રીવ ઉપર-એજને સરખા મિત્ર ગણીનેજ) લક્ષ્મણ ને સુગ્રીવથી સેવા લઇ માર્ગ આનંદે કાપ્યો. તેપણ શા સાર ? રૂષિયોનાં દુઃખ દૂર કરવા-તેમને આશ્રમે આશ્રમ ભટકી તે માટેજ સુરપણ્યા જેવીથી પણ વૈર કર્યું. જેના બદલામાં પોતાની પ્રિયા બોવા સુધીનો સંગ આવ્યો. તે સભો-ને તે કેવા સમર્થ છતાં, કે જરા આંખ ઊંચી કરતાં સમુદ્રે થરથરી પોતા ઉપર પથ્થર ઊપાડી સેતુ બાંધી આપ્યો. પરંતુ કેવળ દેવ રૂષિનું કલ્યાણજ કરવા સીતા વિયોગ પાડી તે નીમિત્તે દુષ્ટ કુળ સમગ્ર સહન કરી ભૂમિનો ભાર હલકો કર્યો. અર્થાત્-નિમિત્ત બધું જાત ઉપર લઇ-દુઃખ બધું જાતે વેઠવા જેવું દેખાડીને પરાચર પોતાનાં સમગ્ર સુખનો ભોગ પણ આપવા તૈયાર ! કહેનાર નહીં પણ કરી બતાવનાર માટે “ સેવ્યા જેવા છે દેવાધી દેવા એ શ્રીરામ ”ને છેવટ જે તેમની પ્રજા કોશળ વાશી ગણાઈ તેતો સમસ્ત ઊદ્ધરીજ ગઈ. એવા “ જીવ જાત માત્રના વિરામ ” જાણી શ્રી શુકદેવજ પણ પોતે તેમનું રક્ષણ માગી લે છે, કે અમારું રક્ષણ કરો-અર્થાત્ પ્રાર્થના પૂર્વક સેવન કરી બતાવે છે એથી સુદૃઢ હરે છે, કે એવા સમર્થ થઈ ગયેલને પણ—

‘ સેવ્યા જેવા છે દેવાધી દેવા એ શ્રીરામ ’ તે પાછા ‘ જીવ જાત માત્રના વિરામ. ’ એટલે પુરા આનંદની વાર્તા છે તેનું દુઃકામાં વર્ણન શ્રીશુસાંઈજી તુલસીદાસજી જ આપે છે.

પદ “ ગમે તે રાગમાં ગવાય. ”

એસે રામ દીન હિતકારી,

અતિ કોમળ કરૂણા । નધાન. બિન કારણ પર ઉપકારી. એસે.

સાધન હિન દીન નિઃ । અધવશ, શીલાભઈ મુનિ નારી;

‘ ગૃહ તે ગવનિ પરસાં ’ પદ પાવન, ધોર શાપતે તારી. એસે. ’

અધમ નિષાદ યદપિ તામસ તન, મૂઢ મતિ વનચારી;

બેટયો હૃદય લગાઈ પ્રમ વશ, નહિ કુલ જાત બિચારી. એસે.

યદપિ દ્રોહ કીયો સુરપતિ સુત, કહી ન જામ અધ ભારી;

સકલ લોક અવલોકી-કહન સો, ‘ શરણુ ’ ગએ ભય ટારી. એસે.

વિહંગ યોનિ આમીષ અહારપર, ગીધ કૌન વૃત ધારી;

જનક સમાન ક્રિયા કીની નિજકર, સખ બાત સમારી. એસે.

કપિ સુગ્રીવ બંધુ ભય વ્યાકુલ, આયો શરન પુકારી;

સહિ ન સકે જનકો દારૂણ દુઃખ, હન્યો વાલી સહી ગારી. એસે.

રીપુકા બંધુ વિભીષણ નિશિચર, કૌન ભજન અધિકારી;

લંકપતિ કર દીયો પ્રથમ તે, બેટે ભુજ પસારી. એસે.

અશુભ હોત જનક સમરન તે, વાનર રીંછ વિકારી;

વેદ વિદિત પાવન કીય તે સખ, મહિમા નાથ તુમ્હારી. એસે.

કહાં લગી કહું દીન અગણિત, જનકી તુમ વિપતિ નિવારી;

કલીમલ અસ્ત દાસ તુલસીપર, કાહે કૃપા બિસારી. એસે.

કૃપા વિસારી નહોતી પણ વિસ્તારીને તે ઇહાં સુધી કે સાક્ષાતકાર ત્રણવાર. તેમાં મધ્યમાં જન્મત બોલે છે તે પુરાવો પ્રસિદ્ધ છે કે—

ચિત્રકોટકે ઘાટપર, મહિ સંતકી ખીર;
તુલસીદાસ ચંદન ઘસે, તીલક કરે રઘુવીર.

એટલે આજે કલીમાં પણ—

“ જીવ જાત માત્રના વિરામ એ, સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રીરામ. ”
પણ તેમાં આટલું જો બની જાય કે—

સંત પ્રભાવે નિર્ભળ ભાવે, આવે ચાલીને ગુણ ગ્રામ, એ. સેવા.

કારણ આ તુલસીદાસજી માટેજ કહેવાય છે—“ ભૂતનસે હનુવામીલે, હનુમાન સે રામ ” પ્રથમ મહા સંસારી હતા પણ પછી ‘ સંત પ્રભાવે ’ (અર્થે) ‘ નિર્ભળ ભાવે ’ ને પછી ખેંચાણ કર્યું કે—

“ ચાલીને આવ્યા ગુણ ગ્રામ એ, સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા. ”

પરંતુ જો આપણે શરૂવાત સ્વયંજાણ કરી દઈએ એટલાજ વચન ઉપર કે—

“ જીવ જાત માત્રના વિરામ એ, સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રીરામ. ”

તો મહારાજ શ્રી વિભીષણ ક્યાં ને ક્યાં હનુમાનજી ! તુલસીદાસજીના વચનમાં શ્રી વિભીષણજી કહે—

મુનહુ પવન મુત રહની હમારી, જીમી દસનન વીચ શ્રીમ બિચારી;
તામસ તન કહુ સાધન નાહિ, પ્રીત ન પદ સરોજ મનમાંહી.

(પરંતુ) અળ મોઢે ભા ભરોસ હનુમંતા, ખીનુ હરી કૃપા મીલહી નહી સંતા.

તેમ આપોપી સંતને પ્રભુ મોકલે ને તે હૃદયને પુરું નિર્ભળ કરે. ખેડુત જમીન ખેડી રાખે તો વરસાદ ઈશ્વર વખત આવે મોકલે છે. ને તે વિમળ ખેતરમાં નિર્ભળ જળ ભક્તિનાં ખીજ જરા જરા છુટાં છવાયાં ત્રીણાં ત્રીણાં વેચાં હોય છે, તોપણ પછી કેટલા ગુણાં કરે છે ? માટે આપણે બનતી સેવા તજવીજ કરે જવી પણ કમ એ છે કે—‘ સંત પ્રભાવે નિર્ભળ ભાવે, આવે ચાલીને ગુણ ગ્રામ એ. ’

તે શ્રીમહારાજ વિભીષણ તો રૂપી પુત્ર મહા શ્રીમંત હતા. પરંતુ ઉપરના પદમાંજ એક તુક રહેવા દીધી છે તે—

અધમ જાતી શીવરી યોષીત, કહાં લોક વેદ તે ન્યારી;

જાની પ્રીત દે દરશ છપા નીધિ, સો રઘુનાથ હઢારી.

‘ એસે રામ દીન હીતકારી ’ તેની ખરી ખુબી જ્યારે તેનું પુરું ચરિત્ર ખેશક આમાં સમાવવા જેટલું પણ આ સાથેજ છે, તે વાંચવામાં આવશે ત્યારે કહેવું નહીં પણ સાત્વિકાનું મનથી દ્રઢ માનવું થશે કે—

સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવાજ શ્રીરામ, જીવ જાત માત્રના વિરામ. એ. સેવ્યા.
સંત પ્રભાવે નિર્ભળ ભાવે, આવે ચાલીને ગુણ ગ્રામ. એ. સેવ્યા.

તે કેવી રીતે ? તે હવે જુવો સાથેનું આખ્યાન.

મીરાંબી ચરિત્ર.

સેવ્યા જેવા છે દેવાદિ દેવાજ શ્રીરામ, જીવ જાત માત્રના વિરામ એ. ૨૬.
સંત પ્રભાવે નિર્મળ લાવે, આવે ચાલીને ગુણમામ એ;

કવી રીતે ? જેવા શબ્દરીને ધામે ચાલીને ગયા હતા. ક્યારે ? ક્યાં ? તે કાણ હતી ?
પૂર્વ જન્મથી ક્યા જે પુરાણાંતરમાં છે તે સુધાં કહીએ—

મરાઠી શાકી.

રૂપિ દંપતિ ખુશીથી અતી, રહેતાં હતાં સુવનમાં;
સતીને પ્રીતિ હતી પતિપર, ધરતી પતિવ્રત વનમાં,
રે'તી સેવનમાં, હાં હાં.....ન ચૂકતી કે ક્ષણમાં.
કંદમ્બળ ફળ લેવા સારૂ, વને ગયા પતિ ત્યાંતો,
પ્રસન્નો પુત્ર ભોળી બ્રાહ્મણીને, ખુશી થઈ મનમાં તો;
ન કર્યો તાંતો હાં હાં આં.....રાખ્યું જાનું જનમાં તો.
પતિ આવ્યા કે પાદ પખાળ્યા, પુજન કરી જમાડ્યા;
ત્યાં રોયો સુત એ અદ્ભૂત લહી, સમજ્યા પુરા દહાડા;
તેવા તાડ્યા હાં આં.....પરના ઊભરા કહાડ્યા.

(રૂપિ ધ્યાન ભજનમાં નિમમ્મ સ્ત્રીના અંગ સ્થામું જીવેજ શું કામ કે તેમને તે
ઉપરથી ખબર પડે ! પણ હવે તેના ભણી ધારીને જોયું ને જોડ્યા)—

કાણ રૂવેછેરે આ નારી, જોડી સત્ય બિચારી;
સુત પ્રકટ્યો પણ સેવા કરવા, વાત ન સઘ ઉચ્ચારી;
તમને ભારી હાં આં.....અડચણ પડશે ધારી.

ગજલ “ અહો પ્યારા પ્રભુ મ્હારા ” એ રાગ.

એટલે “ સુનો તુમ યાર પરદેશી ” એ દેશી.

વઘા ત્યારે તપી ભારે, મુની એ નારને તાડી;
અરે જુડી કરી જુડી, જોડી બુદ્ધિ ન પહોંચાડી. ૨૬.
અશૈયજ તેં નથી પાળ્યું, મને જમવાનું પણ આપ્યું;
અભડ છેટેજ ઘર ધાડ્યું, બધી વય ધુળમાં કહાડી.

(જનમથી દાધારંગી હતી તે કષ્ટક અગડમ અગડમ કરતી તેથી પતિ કંટાળી તો
રહ્યા હતા, પણ હેના પતિવ્રતને લીધે સાંખી રહેતા હતા. આજે મીનજ ગયો.)

કરે વનમાં એવું શબ્દરી, આવી એ છેક બેખબરી;
જનમી થા બીલડી જબ્દરી, કાલો કહી કહી તને દહાડી. વઘા.
સુણી રોઈ કંપી ગઈ નારી, થઈ ગઈ તો થાનારી;
અનુમદ કહો દયા ધારી, વદી પડી પાદની અગાડી. વઘા.
દયા મુનોને દીલે આવી, શોખ્યું કરી બૂલ જે ભાવી;
જતાવી પ્રીત પતિવ્રતમાં, કૃતિ બીજી નથી આડી. વઘા.

(સામાન્ય ધર્મ-વર્ણાશ્રમના તેમાં પતિવ્રત વિશેષ-મહા પ્રયત્ન-છે. તે જળવવાના લોભ શૈયાદિનો લોપ કર્યો, તેથી હાની થોડી પણ લાભ ધણો થવો જોઈએ. કારણ સ્ત્રી-માટે પ્રભુના પ્રતિનિધીજ પતિ છે. તેની સેવા એટલાં બધા આગ્રહ પૂર્વક કરી, કે તેમાટે અન્ય ધર્મ લોપની હાની પણ વેઠવી પડી. તેથી તેની કીર્તિ ધણી વધી ગઈ. ને તેનું છેવટ મૂળ જેનો પતિ પણ પ્રતિનિધી છે તે સાચા પતિની પ્રાપ્તિ-એટલે આ પતિ દેહનો હતો, તેની સેવા ઉત્તમ કરવાથી હવે દેહ એવી મળશે કે તે જીવના પતિનેજ મળે ! જેકે શાપ પોતાનો ભાવ ભજવે છતાં તે ફળમાં વિઘ્ન ન આવે એમ થયું. એટલે ત્યાં પતિવ્રત્ય ધર્મ ને પછીથી ખરા પ્રભુ પ્રત્યેના પાતિવ્રત્ય ધર્મનું ફેટલું બળ છે તે સિદ્ધ થયું. સામાન્ય આચાર લોપ કે નિંચ દેહ એકે તેના ફળમાં કાંઈજ અસર ન કરી શકે; જે તે પરિપૂર્ણ પળાય તો—

માંચયોઽઘ્યભિચારેણ ભક્તિયોગેનસેવતે । સગુણાન્સમર્તીત્યૈતઃન બ્રહ્મભૂયાયકલ્પતે ॥

‘ જે મને અવ્યભિચારીણી ભક્તિથી સેવે છે તે ત્રિગુણને તરી આત્મ સ્વરૂપની મોટાઇને પામે છે. ’ એવું શ્રીમુખ વચન છે, તેમજ યવા પ્રસંગ આથી આવશે એટલે આ શાપ નહીં પણ અનુગ્રહ-બૂલ કરી પણ તે ભલે થઈ હરકત પડી પણ તે બરકત નીવડી-એમ ઠરશે. જે અમે કહ્યો છે તે ક્રમ જળવાશે તો જેમ થોડો પૂર્વ ભાગ આંહી જળવાયો કાપ યુક્ત પણ—

“ સંત પ્રભાવે નિર્મળ ભાવે, આવી મળે ગુણ પ્રાપ્ત. ”

કારણ સંતવાક્ય ખોટું ન પડે. નારદના શાપથી જેમ યમભાઈનું કામ થયું. દેવકના શાપથી હાહા હુહુનું કામ થયું. તેમ અહીં પતિ શાપના પારણામમાં તે અનુગ્રહમાં ખોલ્યા કે—

પતિવ્રત ધર્મ તેં પાળ્યો, તેથી આ ધર્મ તેં ટાળ્યો;

જશે નહિ શાપ તો હાલો, થશે ફળ એથીજ અગાડી.

કરીશ તું સંતની સેવા, દેખીશ તું દેવના દેવા;

ચાલી ઘેર આવશે લેવા પ્રીતિ પોતેજ દેખાડી.

તે કાણ ?

સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રી રામ,

‘કારણ તે’

જીવ જાત માત્રના વિરામ એ.

સેવ્યા જેવા છે.

ગીતિ—આ ભવનું એ અવળું, પરભવ માટે પડયું પુરું સવળું;

ટળ્યું શરીર લઘુ દિનમાં, વનમાં શયરી તણું શરીર મળ્યું.

શાપાર્ધ—પૂર્વના પતિવ્રતને પ્રતાપે, સંત સેવા ગમી આપો આપે;

જાતિ નીચ પોતાની વિચારી, પાસે તો જઈ ન શકે ખીચારી.

(પૂર્વ જન્મમાં જે સત્કર્મ કર્યા તેનાં ખીજ ફળરૂપ થવા આ દેહ બની એટલે શાપથી બીલના વંશમાં પણ સત્કર્મ ખીજનાં ફળરૂપ એટલે માટી પણ સોનાવાળી તેમ સાત્વિક વૃત્તિવાળી, તન તામસ પણ મન સાત્વિક એથી બસરો લાભ કે તન જોઈ અભિમાન આવેજ નહીં. એટલે મનની સાત્વિકતા વધુ વધુ વિમળ થતી જાય. નહીંતો જેવો રૂપમદ, ધનમદ, યૌવનમદ, તેવોજ કુળમદ છે, તે વૃત્તિના ઉપર ખરાબ અસર કરી તેને સ્થામી બગાડે. તેથી શયરીને તો શાપ અનુગ્રહરૂપ થયો. અર્જુન ઊર્વશીના શાપ

ભયથી પણ કામ વશ ન થયા, ને વ્યંડળ થવાને શાપ લાગ્યો તો વિરાટમાં ગુપ્ત રહેતાં બિપયોગી થઇ પડ્યો. એમ હીણામાંથી સાંઝે શ્રીહરિ કરે છે, માટેજ કહેવાય છે. ‘ રામ કરે તે રૂકું ’ ને એવું હીણાનું પણ રૂકું કરી આપે એવા છે માટે કહ્યું—

“ સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રીરામ. ”

પણ તેનું સાક્ષાત્ સેવન સઘ નથી થતું તે માટે પ્રારંભ તેના શ્રીઅંગ મૂર્તિના સેવનના પણ અધિકારી થવાને તેના સંતની સેવા કરવી જોઈએ. કેમકે પ્રાણીમાત્ર ભગવત શરીર છે જેનો સંગ કરે તેના ગુણ આપણામાં આવે છે. તેથી કહ્યું છે—

સંગઃસર્વાત્મનાત્યાજ્યઃ સચેદ્દાતુંનશક્યતે સસદ્ગિરેવકર્તવ્યો સંતઃ સંગારિભેજમ્

સંગ સર્વથા ત્યાજ્ય છે, પણ જે રહી ન સકાય;
તો કરવો તે સંતથી, (જે) કુસંગ દોષ બિપાય.

એટલુંજ નહીં પણ સૌ જાણે છે કે—

ગંગાપાપંશ્ચક્ષીતાપં દૈન્યંકલ્પતરુસ્તથા । પાપંતાપંચદૈન્યંચ સઘઃ સાધુસમાગમઃ ॥

સત્પુરૂષ ક્યાં શોધવા જઈએ ? ક્યાંથી મળે ? એ બહાનું છે. આસડ કરનાર વૈદ્ય માટે મુંઝવે છે બિજયેન જવામાં પણ આજ્ઞા નથી થતી. તેમજ શી સેવા આપણાથી બની શકે એ બીજું બહાનું છે. જુવો શબ્દરૂપ વર્તન.

તેણે બિત્તમાત્ર મહર્ષી મતંગનો આશ્રમ શોધી કહાડી તેની સેવા કરવા મનપર લીધું ને તે માટે પોતાથી બનતું કાર્ય પણ ઝટ ઉપાડી લીધું. શું ?

રાતે રાતે કાપી વૃક્ષ બારી, આંધે એંધણાની રૂડી બારી;

છાની નાંખી આવે પરબારી, થાય એવી રીતે તે આભારી.

પ્રકટ સત્કર્મ કરતાં ગુપ્ત સત્કર્મ વધે છે. કારણ ખરૂં ધર્મચાર્ય “યજ્ઞાર્થ” તેજ થાય છે. પહેલામાં જેનું કામ કરીએ તે જાણે છે તેથી તે છેવટ આશીર્વાદ પણ બદલો આપી દે છે. લોકો પણ કીર્તિ કરી તેના ફળના લાગી થઇ જાય છે; વખતે સાંભળતાં કરનાર પણ તેમાં ફસાય એટલે તેનો શુદ્ધ સાત્વિક ભાવ કેવળ પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે એ મળ જાય છે. મનની સ્થિતિ બદલાય, ને તેથી ફળ હલકું થઇ જાય છે. તેથી ખરી સાત્વિક વૃત્તિને તો ખરો માર્ગજ ગમે છે. કારણ સાત્વિક બુદ્ધિને યથાર્થજ સુઝે છે. ને સાત્વિક પ્રકૃતિને સત્કર્મ કરવાંજ ગમે છે. સાત્વિક કૃત્યની વાસના તેને તેમ કરવાંજ પ્રેરે છે, ને તેથી ઉત્તરોત્તર તેનું સત્ત્વાત્સંજાયતેજ્ઞાન. તેનું જ્ઞાન વધે છે ને તેના પ્રતાપે ઉચ્ચગચ્છંતિસત્સ્થિતિઃ સત્વગુણી બિંચાળ ચઢતા જાય છે. જે વિદ્ય ન નડે તો તે સાંઝે સત્સંગમાંજ રહેવું, તેનાજ આશ્રમ, તેમનુંજ સેવન, સખરીએ પકડયું દેહ માત્ર બીજની છે. બાકી તે જ્ઞાતી સાથે કાંઈજ રીતનો સંબંધ નથી. તેને ગમતોજ નથી. કારણ તેનું મન ઉચ્ચાભિલાષી તે પતિવૃત્તા બ્રાહ્મણીનાં પૂર્વ કર્મનાં બીજરૂપ છે તેથી આટલેથી પણ નથી ધરાતી—

પંપાસર જવાને રસ્તે, વાશીદાં વાળી રાખે સ્વહસ્તે;

કાઠી કાંટા કંકર હરખાય, જાણી જવા દીક્ષે ડરખાય.

જેતાં જેડે જંગલ સરખાય, કીધેલો શ્રમ ઝટ પરખાય;
પ્રાત અચરજ સૈને લેખાય, કરનાર કાઈ ન દેખાય.

બહારવટીયાને આશ્રય આપનારને શિક્ષા થાય તો સ્નાન, ખ્યાન, તપ, તપંશુ હરિ
સેવન કરનારના કામમાં મદદગાર થનાર તેના પુણ્યની ભાગી કેમ ન થાય ? માટે જેને
એવુંજ ગમે તે તો ધન્યજ છે પરંતુ ન ગમતું હોય તો પોતાને જે બીજું ગમતું હોય
તેને રાજસ તામસ મીશ્ર ઓલખી પોતાનું સત્વ મન તેવું છે તેથી પોતાના પૂર્વ કર્મ પણ
તેવાંજ છે એમ ચેતી સત્વને સુધારવા સત્સમાગમ ને સત્સેવાથી અવશ્ય પ્રારંભ કરવો
જોઈએ. અબ્યુદયનો એજ આરંભ છે, કારણ એથી તેની કમાઈનો લાભ માત્ર સંગ
કરવાથીજ થાય તો સેવાથીતો કેમ ન થાય ! જેમ વધુ સંગ તેમ વધુ લાભ ને આપોષી
મળે તે કરતાં વળી તે આપે કૃપા કરે તો શી ખામી રહે ! ભગવાને પોતે ઉપદેશ કર્યા
છતાં અજુનને આજ્ઞા એજ કહી કે, પ્રણિપાતેનવારિપ્રશ્નેનસેવયા સંત સેવા તેની શરણા-
ગતિ ને પછી પ્રશ્નોત્તરથી તું જ્ઞાન મેળવ. ખરૂં કૃણ સેવન વિના નથીજ. એમ કહ્યું છે કે-

“ સંત પ્રભાવે નિર્મળ ભાવે ”-એટલે એ ક્રમ છે. સંત પ્રભાવથી નિર્મળ ભાવ
થાય, પણ શખરીને તો પૂર્વ જન્મમાંજ સંત પ્રભાવ થયો હતો. તેના ભાવમાં જે ભૂલ
હતી તે સુધારતાં તો બીજી દેહ બની એટલે નિર્મળ ભાવ પણ થયો છે. છતાં સંત સે-
વાજ ભરી રાખી તો કરી કમાણી ક્યાં જાય ! પ્રકટની તો કીંમત ને ગુપ્ત તો ખેમુલ !

ગીતિ.

મુનીમાં મતંગ જાતે, સહુ જન જાણે આશ્રમ કરનાર. (આશ્રમના માલીક છે)
મુનીમાંથી સમજ્યા તે, સહુજ ન જાણે આ શ્રમ કરનાર (મુનીઓથી તજવીજ
કરી પણ સમજ્યા કે આ મહેનત કરનાર કાણ છે તે કાઈ નથી જાણતું).

હરિગીત.

તેથી કહ્યું શિષ્યને જાગી રાતમાં મહેનત કરી, (તેને)
શોધી કાઢો તે તમે જાગી રાતમાં મહેનત કરી;
અમથી કરે નહીં કાઈ મહેનત હેતુ કોઈ હશે જરૂર,
અમથી^૧ કરે નહીં કાઈ ખટપટ હેતુ^૨ કોઈ હશે જરૂર.

ગજલ પરજ રાગની.

સ્વામીનું સાશન સ્વીકારી, શિષ્ય જગ્યા રાતમાં;
આજ નક્કી ચોર પકડી, કમજ કરવો હાથમાં. ટેક.
મધ્ય રાત વીતી ગઈ ત્યાં, ઉડી શખરી યથાક્રમ;
નથી માહીત રતિ શિષ્ય, ગુરૂ તણી આ વાતમાં. સ્વામીનું.
કાપવા લાગી તરૂં કે, ખટાખટ શબ્દો થયા;
ધસ્યા તેવા શિષ્ય, પકડી રાખી બળથી બાથમાં. સ્વામીનું.
(તેમના મનથી ચોર પકડ્યો)

કરી ને પરહરી કરથી કુહાડો ચથરી ગધ;

કરી કમળ લઈ ગયા, મુની પાસ શિષ્યો સાથમાં.

સ્વામીનું.

(સત્કર્મ પરાણે સદ્ગુરને મેળવે છે નિર્મળ મનથી કરવું જોઈએ. ધધરાપંથુ ખુંદિ હોય એટલે ધધરનેજ તે પહેાંચે ને તેથી તે ફળ દેછેજ. પછી જગતમાં તે ક્યાંથી નથી ! જ્યાંથી યોગ્ય હોય ત્યાંથી તે દેહદ્વારા બદલો અપાવે છે. શિષ્યો દ્વારા પકડાવી ગુરુ દ્વારા હવે બદલો આપવા યોગ્ય થાય છે. કર્યું અલેખે કદી ન જાય.)

પદ “ તેરા કુમલા જીવરવા ” એ રાગ.

વદા મતંગ વાણી (૨), હારે વદા મતંગ વાણી રેહો શખરી શાણી. ટેક.

ચરચરતી ભય ધરતી શાને, શીદ દુઃખમાં લેવાણી.

શીદ દુઃખમાં.

મહા ઉપકારી થઇ સુખકારી, ભારી ભારીઆ આણી.

રેહો.

મદત કાજ તારાં નહીં લઈએ, દીન દુર્બલ જાણી.

રેહો.

લે નિત દામ નામ પાડીને, કર ચાહી કમાણી, હારે કર ચાહી કમાણી રેહો.

કર્મનું ફળ પહેલું સંસારિક આવે છે. લાલચ પરિક્ષા લેવા સ્થાંભી આવી જભી રહે છે, પણ જેનું મન સાત્વિક જેણે તેવા ભાવથીજ કરેલ તે ફળ વેળા કેમ જૂલે !

ઉભી રહી સુણી મુનીની વાણી શખરી જોડી પાણી,

દીન બનીને ચરચરતી ભરતી લોચનમાં પાણી,

સેવામાં લેવાને ચ્હાતી નિજ આશ્રિત સમ જાણી,

રહેવા આશ્રમમાં થઇ આરા નિજ આશ્રિત સમજાણી.

તે તો સાધુ સેવાજ ચાહાતી હતી, તેમની ગોલી ગણાવાજ માગતી હતી. પોતાના મનથી હતી. એક તરફ હતી. તેથી માગણી કરી. ખીન વારસી મટવા ચહું. પ્રભુને તો અર્પણ ક્યાંથી થઈ શકે પણ તેના જનની ગુલામ ગણાવા ઇચ્છા હતી તે જણાવી તેણીના તેજ પ્રભુ ! ગુરુને તેની કૃતિપરથી મનની કંઈક અટકળ થઈ હતી. પણ આકૃતિ ને વાણીથી પુરી પરિક્ષા પડી. અતિ દીન, સાત્વિક, શરણાગત, મુમુક્ષુ, જોઈ ક્ષણના સમાગમથી સાધુ રીઝ્યા, તેના તાપ, પાપ ને દીનતા ગ્યાંજ સમજે, કારણ સાધુનાં સાક્ષાત દર્શન થયાં અને તે વેળા પોતે કેવાં થવું રહેવું, વર્તવું, તે ભાવ બરાબર બજવાયો; કૃતિનું ફળ મળ્યું એટલે બજવવો ન પડ્યો પણ બજવાઇ જાયો.

નહિકલ્યાણકૃતકથિત્ત્વ દુર્ગતિતાત્ત્વચ્છતિ ॥

ઉત્તમ કૃતિવાળાની ઉત્તમ ગતિજ થાય. મુની આશ્રમનો વાસ માગ્યો ને તે મળ્યો.

દીડી.

“ ભક્ત જાણીને વિરક્ત બહુ ભાવી, પૂર્વ જન્મ શોચી સમજ્યા મુની ભાવી. ”

(મુનીએ તેની આકૃતિ વિકૃતિ પ્રકૃતિ જોઈ સમાધીથી શોષ્યું કે, ભૂત ભવિષ્ય બધું તેનું સમજી ગયા. જોખીની પેઠે કુંડળી કરવી ન પડી. ત્રિઘાસરને !)

“ કરી શિષ્ય હતી સાત્વિક સ્વભાવી, કૃપા જાણવી લીધી પદે ત્રીભાવી. ”

તેના યોગ્ય સેવા કરે, કથા વખત શ્રવણમાં દૂર એસે, ઉચ્છીષ્ટ પ્રસાદ મળે, ને તેથી તન મન સુધરવા સાથે સફળ જીવન જાય. મનથી મોહન ન વિસરાય હવે હરીને પણ ઓળખ્યા. રામ હૃદયમાં તો આવ્યા ધણા ભાવ્યા. કેમ ન આવે—

“ સંત પ્રભાવે નિર્ભળ ભાવે, આવે ચાલીને ગુણગ્રામ એ ”

“ સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રી રામ. ”

અપવિત્ર:પવિત્રોવા સર્વાવસ્થાંગતોપિવા ।

યઃ સ્મરેત્પુંડરીકાક્ષં સવાહ્યાભ્યંતરઃ શુચી ॥

તે ધાયલની ગતિ ધાયલ જાણે. ગુરૂ સમજી ગયા રામ નામપર ગળગળીત । કથા સુણતાં એક ચિત ! ને જ્યાં જ્યાં મુદા ત્યાંજ પૂર્ણ પ્રીત ઊભરી આવે, એથી સ્વામી સમજી ગયા કે તે સાચી અધિકારી શ્રી રામની પુરી પ્યારી છે. એટલે કે—

લાવણી લંગડી.

પૂર્વ જન્મ સ્મરી હરી જન જાણી મુની છોજ બહુ નવ રાખે;

પણ નવરાં જન એથી નિંદા અનેક વિધની ભાખે.

(જેમ જેમ તે વધુ પ્રભુ રસે ભીંજી તેમ ગુરૂએ વધુ પ્રકટ કૃપા કીધી ને તેમ તેમ અગ્નાની જ્ઞાતિ, કુળ, વિદ્યા, તપના મીથ્યા અભિમાનીએ તે વાત ઉલટા રૂપમાં લીધી.)

શબરીમાં મોઢા મતંગ છે એમ કોઇ દુષ્ટો બોલે;

કોઈ કહે છે ભીલના સ્પર્શે ખીજને બોલે.

તેમને કયાં ખબર છે કે—

નશુદ્રાભગવદ્વક્તા વિમાભાગવતાઃસ્મૃતાઃ સર્વવર્ણેષુતેશુદ્રા યેઅમક્તાજનાર્દને

આગળ ખાતરી થશે શબરીની કસોટી શરૂ થઇ. થાયજ કારણ તે કુંદન હતી. કસવાની જરૂરત હતી, તાપ વિના વિશુદ્ધી પ્રકટે તેમ ન હતું. કારણ બહીરપટ મલીન હતું તે પ્રભુએજ ગોઠવણ કરી. “ હરકત શરૂ થઇ જેમ, બરકત છેજ ” કારણ તે ડગવાની નથી.

મનમાં સહુજ કિલ્લીશ રાખે, ગણી વડા મુખે કોઈ નવ ભાખે,

સર્વજ મુની સમજીને પણ પરવા ન જરી રાખે;

શબરીપર થઈ સહુને ધર્ષાં ભીંડડી થઈ ક્યાંથી બહાલી,

ધણી બાપ કે જણાતું નથી રાંડતું કોઈ વાલી.

નિંદા આશ્રમ તણી કરાવે અન્ય મુનીમાં એ રંડી,

ભક્ત ખીચારી, પળે સેલડી મંડળે એરંડી;

ગુરૂ જાણે શિષ્ય કોઈએ જ ન એ શબરી સમ જે,

ગુરૂ જાણે શિષ્ય કોઈએજ એ શબરી સમ છે.

રાગ પ્રભાતીયું.

ઉઠી ઉપા સમય શીવરી, સંત સેવ કરતી;

જય શ્રીરામ રામ રામ, મુખ થકી ઉચરતી.

પંપાસર તણો પંથ, જાય આવે જહાં સંત,
વાળી રાખવાને ખંતથી, નથી વીસરતી. ઉડી.
કાંટા કંકર ભોંકાય, રખે કાઈ મુની પાય;
એ ભય ધરતી સદાય, સ્વચ્છ કરે ધરતી. ઉડી.
એક દિવસ વિપ્ર કાઈ, જતા હતા ભાન ખોઈ,
ઉડી ધુળ અડી અંગ, શયરીને વરતી. ઉડી.
જાણી એની નીચ જાત, ભાન ભૂલી કાપ સાથ;
ભિપાડીને હાથ દીધી, ગાળો બહુ નરતી. ઉડી.
શયરીએ ક્ષમા ચહી, ભૂલ જોઈ રોધ ગઈ;
રૂપીએ તો દ્રોહી થઈ, લઈ નાંખી ઝડતી. ઉડી.
કરગર ગઈ અવળી, દુઃખી થઈ પાછી વળી;
આશ્રમમાં આવી વળી, નયન નીર ભરતી. ઉડી.

(મનમાં સંકલ્પ કર્યો કે હવે વાળવા એટલી મોડી નહીં જાઉં. કારણ આજ મહા-
પરાધ થયો. રૂપીને દુખ દીધું. એમ માની તેતો રોતી રહી પણ ગોઠવણુ યથાધરીત થઈ
તે એવી કે તેણીને ત્યાં વાળવા જવું શું રૂપીએને ત્યાં નહાવા જવુંજ મટી ગયું. એકને
પાપે વહાણુ ખુડે તેમ-જોકે બીજા બધા-બધાખરા-શયરી વિરૂદ્ધ તો હતાજ. કારણ તે
જાતે નીચ, ને છતાં તેનાપર સ્વામીની કૃપા, પણ હજી તેમને ક્યાં ખબર છે કે તેનાપર તો
જગ સ્વામીની પણ કૃપા છે ! તે કૃપા ખુલ્લી પડવા માંડી પણ સઘ કાઈથી ન સમજી
શકાઈ. હકિકત એમ બની કે તેજ પ્રાતમાં..)

રાગ ભેરવી.

પંપાસરપર મુનીવર જાતા, કૌતુક ત્યાં જોઈ ધભરાતા. પંપાસર રેક.
રૂપીર રંગનું બની ગયું જળ, નહાતાં સરવે સકુચાતા. પંપાસર.
દુર્ગંધી પ્રસારતા કીડા, આવ્યા ક્યાંથી ઉભરાતા. પંપાસર.
ઝરણાં કુવા શોધવા લાગ્યા, પાણી સાર અથડાતા. પંપાસર.
ભેદ નહીં સમજ્યા કાઈ સાચો, પણ જળ વિણ મસ મુંઝાતા. પંપાસર.
ધારી આશ રઘુનાથ પધારી, કરશે પદથી સુખસાતા. પંપાસર.

(સૌએ શુભ સમાચાર સાંભળ્યા તે પરથી મહર્ષી મનોરથો કરવા લાગ્યા.)

રાગ ભેરવી ગજલ.

આવશે સત્વર હવે શ્રી રઘુપતિ અહીં આવશે;
આવશે ઊર ભાવશે આ સ્થાનને શોભાવશે. રેક.
ચહે તપશી રહે તપશી વેશ માંહે સુરેશએ;
તેથી ન ખશી અમારાં સ્થાનો વશી દીપાવશે. આવશે.
કહે ધ્યાની ધ્યાન રાખીને અમારું ધ્યાનમાં;
સ્થાનમાં આવી અમારા ઊરે ઉરજ લગાવશે. આવશે.
કહે જ્ઞાની મહા જ્ઞાની એ ન માની અન્યનું;
અમારામાંથી કુટીમાં સુખે વસવું ફાવશે. આવશે.

યજ્ઞકાર કહે અરે એ યજ્ઞ મૂર્તિ આપ છે;
 નહીં તે સર્વજ્ઞ બીજામાં જ લગન લગાવશે. આવશે.
 કહે દાની અન્યની નાદાની માની મન વિશે;
 દાની દાનીની પરિક્ષા કરી શ્રેષ્ઠ ઠરાવશે. આવશે.
 સત્યવાદી કહે સત્ય સ્વરૂપ સત્ય પ્રશસ્ત એ;
 મળી વિપ્ર સમસ્તને અહીં સ્વસ્થતા દરશાવશે. આવશે.
 સાધનો બળથી બળી નબળી આશા કાઢ કરે;
 (પ્રભુતો) બલબલ્લા બલબલી બૂલે બૂલે છે એ જણાવશે. આવશે.

પરમાત્માને પામવાના શાસ્ત્રમાં જે જે ઉપાય કહ્યા છે તે જુદા જુદા રૂપી યથા રૂપી તે તે શ્રેષ્ઠ ગણી આચરે છે ને માને છે, કે તેને લીધે શ્રી રામસ્વામી પોતાના આશ્રમેજ પહેલા આવવા જોઈએ. કારણ પોતે તથા પોતાનો ઉપાય સૌથી ચઢીયાતો છે, પરંતુ એવું માને બધા જન પ્રભુ તો એકજ તે સર્વજ્ઞ અંતરયામી સમજે છે કે આ પ્રત્યેક પોતાને શ્રેષ્ઠ ગણે છે એજ બૂલ કરે છે. ને તેમના ઉપાય બળે હું તેને પરતંત્ર થઈ તેમનેજ આશ્રમે જવાને બંધાએલો છું, એમ સમજે છે, તે તેથી પણ મોટી બૂલ થાય છે. ખરૂં પ્રિય પ્રભુને શું છે ! તેની પરિક્ષાનો આ પ્રસંગ છે, બધાંજ મંડળ શ્રેષ્ઠ ઠરાવને અતિ ઉત્સુક છે ત્યારે પરમાત્માની ગોઠવણ કાંઈ બીજીજ છે—

શાર્દૂલ વિક્રીડીત ઇંદ.

જાણી તંગ સમો મતંગ મુનીએ, ચોખું કરી અંગને,
 આણીને જીહ્વરંગ બંગ કરીને, માયા તણા સંગને;
 જાવા શ્રીવર ધામ સજ્જ થઈને, અગ્નિ ચિતાનો કરી,
 છેલે એ શવરી પ્રતી હરખથી, બોલ્યા પિતા નોકરી.

(પોતાને હાથે સવિધી અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરી તેમાં તનનો લય કરવાનો વિધી છે. પોતાનું અવસાન આવ્યું જાણી, તેમણે શાસ્ત્રોક્ત તૈયારી કરી માત્ર શવરી ઉપરજ ચોખી કૂપા જણાવી બવિધ્ય વરતી કહ્યું,)

પદ 'પરજ' રાગ.

શવરી સુખથી અહીં રહેજે, થયો વખત જાગંધું પરમપદ;
 મરીશ માં, વિયોગ સહેજે, શવરી.

ટક.

(કારણ પોતાને તો પરમપદમાં પ્રભુ તેજ દિવસે ચીતામાં પડ્યા કે મળશે. પણ શવરીને શ્રીરામ સ્વામી મળવાના હતા તેથી કહ્યું.)

આ આશ્રમ તુજને સોંપું છું, રક્ષિત રહેશે તપ તેજે. શવરી.
 શ્રીરામ અહીં પોતે પધારશે, દર્શન સેવન સુખ લેજે. શવરી.
 જરૂર મળશે ઝટ જગતપતિ, જન જેજે કહે તે સેહેજે. શવરી.

હાહરો— આજ્ઞા આપી આગ થઈ, મતંગ મુનીની દેહ;
 માને શવરી આવશે, શ્રીરામ નિઃસંદેહ.

(કારણ અમે પ્રથમજ કહ્યું છે કે ' સંત પ્રભાવે નિર્મળ બાવે ' તે બેઉ વાત શવરીમાં છે. હવે ' આવે ચાલીને ગુણમામ એ ' બાકી રહ્યું છે, તે શવુંજ જોઈએ.

કારણ સંત પ્રભાવે કેવો નિર્ભળ ભાવ થયો છે ! શબ્દી રાજ મનોરથ કરે.)

પદ. " હો સ્વામી નાથજી મૈયર જાણું મહાલવા. " એ દેશી.

હા આજ તો નક્કી, શ્રીરામ સ્વામી આવશે;
શ્રીરામ સ્વામી આવશે, આ દીન દાસી ફાવશે. ટેક.
ગુરુ વચનપર રાખી ભરોસો, શબ્દી કરે નિત આશ;
સાંજ પડ્યા લગી વાટ જુવે ને, થાય પછીથી નિરાશરે. શ્રીરામ.
પ્રાત ઉઠી પંથ વાળી રાખે છે, લાવી રાખે પુણ્ય હાર;
સ્થામી જતી ખેસતી પંથ જાંખતી, રહેતી દિવસભર બહારરે. શ્રીરામ.
મીઠાં મીઠાં ફળ રાખે વીણીને, આખે પડે જહાં બ્લેમ;
ખાટાં ફેંકી દે મધુર સંધરે, પ્રભુ કારણુ ધરી પ્રેમરે. શ્રીરામ.
દિન દિન દીન બની ધભરાતી, વધે આતુરતા અંગ;
સાંભળ્યું આજ પધારશે નક્કી, રગરગ ઉછળ્યો જિમંગરે. શ્રીરામ.
મહારાજ શીંઘા અધિપતિ શ્રીરધુરાજસિંહ લખે છે.

કવિત.

માથેમેં જટા મુકુટ મંડીત અખંડીત, જિદંડીત કાદંડ દોદંડ અંડ પાલમેં;
લહલહી ઈદીવર સ્યામતા શરીર સોહી, ડહડહી ચંદનકી રેખ શને બાલમેં,
કરમે નિષંગ બાણુ પેરત અનુજ સંગ, ગુંજરત મંજુલ મીલીંદ બનમાલમેં;
વૈનનમેં બોલનેકી ચાહ બરે રધુરાજ, શબ્દી નિહારનકી નૈનન વિશાલમેં.
પથીકન પૂછત સપ્રેમ પ્રભુ પેખી પેખી, શબ્દી હમારી પ્યારી બસેં કેહી ઠોર હે;
કૌન વાકો ગ્રામ છહાં કૌન વાકો નામ કહે, કૌન વાકો ધામ જસોં કામઈ કમોર હે.
કૌન સુરી ઐહે જમેં નયન નિહારી હોમૈં, ઐહોં ફલ સ્વાદ સુધા સરિસ સચોર હે;
રધુરાજ જૈદીન બિલોડીના વિલોચનસોં, ખીતત પલક સમ કલપ કરોર હે.
જ્ઞાન ઐ વિરાગ યોગ સાધન સુખાને તનુ, મુની જન ખેળે જહિ ધારે મ્વેત કબરી;
શંખુ ઐ સ્વયંભૂ જુકે મનકોં મવાસી સદા, દાસીભઈ સિંધુજ બદાઇ પ્રીત જબરી.
જોકો નામ લેત લાગે સ્વારી નાહી લાલચકી, લૂટી જતી પાપ લાદલો પહોતી લવરી;
સોઈ રધુરાજ રધુરાજ પંપા કાનનમેં, પૂછત શીરત કહાં કહાં મેરી શબરી.

કહ્યું છે કે ' અંતરજમી જાણે સંધુ જે મન ખુણે છનિ ' તે સર્વજ્ઞ શબ્દીનો ભાવ જાણે છે બલકે પછીથી પોતે કહ્યું ' વેદચત્ત્વર્ણમ્પ્રવચંતે તોસ્તયૈવમજામ્યઈ તેમજ વરતે છે કરી બતાવે છે કે ' આવે આહી ને શુશ્રુષામ એ ' માટે ' સેવ્યા જેવા છે કેવાધિ કેવા' કારણુ તમામ મહર્ષી મંડળના આશ્રમો મુકી સ્થામા પૂછતા ને અતિ આતુરતા દેખાડતા શબ્દીની શોધ કરતા આપે આત્મા આવે છે એટલે બેશક—

પદ. " ધન્ય ધન્ય દીનરે સજની " એ રાગ.

શબ્દી બડી બડાગી, ભાગી આશ્રમની બહારરે. જય જય હો.
હરિ દર્શનની અનુરાગી, લાગી લગની તૈલ ધારરે. જય જય હો.
નાની જાતિ બ્રમ ત્યાગી, જગી ઉર પ્રીત અપારરે. જય જય હો.
આલી જતી આલી આલી, ત્યાં દીઠા જમ સરંકારરે. જય જય હો.

(કેટલા દિવસથી જે આવુંજ ક્રમે તેને શ્રીહરિ કમ આવી ન મળે તે પાછું 'સંત પ્રભાવે ' ને ખુદનો 'નિર્મળ ભાવે' તેથી હવે ચોકસ બુવે છે કે—

“આલીને આવે ગુણગ્રામ એ” તોતે ‘સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રીરામ.”

બેગે સ્હાંમ સ્હાંમાં ધાયાં, પ્રેમ માંહે રધવાયાં;

હર્ષ અશ્રુ ગિભરાયાં દડદડડડ, શયરી બડી બડભાગી.

મદમાં પડી જઈ જેવી, બૂલી ભાંન વિધી આચારે.

જય જય હો.

ભુજ ત્રહી ઉઠાડી તેવી, ખ્હાવરી બની ગઈ નારરે.

જય જય હો.

શું કરવું ધટે તે, ઉપજે નહીં ઉર મોઝારરે.

જય જય હો.

રોમ રોમ આનંદ વહે છે, હરખે ચરચરતી નારરે.

જય જય હો.

ધમ ધમ ચંત થાય, ગદ ગદ કંઠ થાય;

ના બોલાય ના ચલાય, અહાહાહાહા.

શયરી.

તે વેળા રાગધિરાજ કવિરાજ કહે છે—

પ્રેમ દશા નહી કહી જાતિ રધુરાઉ, દોઉ તન મન બચનકી સુદ્ધિ ખીસરાયે હૈં;

બલે આપ મીલે મોહી બલી મીલી તં હું, પહ કહત દુહનકે ‘લ’કારે બરી આવે હૈ.

પદ રાગ માઠ.

ધન્ય ધન્ય ધન્ય રધુરાજ, જયહો શયરી બોલે તે શું અન્ય રધુરાજ,

દાસી છે અનન્ય રધુરાજ, જયહો શયરી બોલી આજે થઈ ધન્ય રધુરાજ;

પધારો પધારો મ્હારા નાથ, જયહો બતાવે પંચ હલાવી હાથ. મારા નાથ.

પદે પદે પડે નમી પાદ, જયહો ઉરે નવ સમાયે આલ્હાદ મારા તાત;

પૂછે વારે વારે મારા નાથ, જયહો શયરી ધામ ક્યાં છે તુજ ભારે. મારાનાથ.

પૂની પૂની પૂછે પ્રભુ તેરી કુટી કેતી દૂર, જામે હૈં બસાંગો ઓધ આનંદકે વારીકે,

કાશલતે મીચલાતે કમલાનિવાસહુતે, પાયો મેં સનેહ સુખ તાહીકાં નીહારીકે.

આવ્યા તેને દારે દયા સાથ જયહો, શયરી કુસુમ છાખો વારે ખંમા નાથ,

નજર ઉતારે પ્રીતિ સાથ જયહો, શયરી મનથી જીવન ખંમા તાત;

મુનીતો સંભારે છેજ નાથ જયહો, પ્રભુતો બૂલ્યા બોળી પ્યારે મારા તાત.

પદ. “ ડરમાં તું દીલ સાથ ” એ રાગ.

આવ્યા શયરી ધામ, રધુવર આવ્યા શયરી ધામ;

દીનના બંધુ શ્રીરામ, રધુવર આવ્યા શયરી ધામ.

ટક.

પાંદડાની કુટીરે, ગઈ છે વધુટીરે,

તેમાં તુટેલી ચટાઈ ખીછાવી, તે પર બેઠા પ્રભુ મોદ લાવી;

નાચતી શયરી તો તાળી બજાવી, દીધી આ સિદ્ધિએ ભાન બૂલાવી,

ફરી ફરી નીરખે ધનસ્યામ, રધુવર આવ્યા શયરી ધામ.

લક્ષ્મણ સાથે બેઠા રધુનાથેરે,

તેવી ગઈ અંદર દોડી, દડીયાઓની આણી કઈ કઈ જોડી;

પૂરાં ભયાં ફળ તોડીરે તોડી, ચાખેલ રાખેલ દઈ કરજોડી,

ગિબી લજત ઠરી ઠામ, રધુવર આવ્યા શયરી ધામ.

અની અભિલાષીરે, વણા હરિ આખીરે.
બહારે બહા ! શીછે આ ફળની મીઠાઈ, તુચ્છ એની પાસે ફળની મીઠાઈ;
આખી ચખાડે ચાખોતો આ ભાઈ, ભાઈ પ્રસંશા કરે છે સવાઈ,
થયા પ્રસાન પૂરણ કામ. રધુવર આવ્યા શબરી ધામ.

સવૈયો (શ્રીરધુરાજસિંહ કૃત)

બારહિ બારબને, લખતો ? જનની પયપાન જે મોહી કરાયો;
ત્રૈશત સાઠી સુભાત સુભોજન, ભાતી અનેકની રોજ ખવાયો.
મંદીરમે મીથીલેશબુકે રધુરાજ, સુવ્યંજન આનન આયો;
પાયો નહિ અસ સ્વાદ કહું, જસ મેં શબરી બદરીમહીં પાયો.

પત્રપુષ્પફલતોયં તે ફળને આટલું બધુ માની લેનારા છે માટે કહું છે કે-‘ સેવ્યા
જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રીરામ ’ તેમાં સર્વાધિકાર ! ક્યાં શબરી ? તેથી કહું “જીવ
જાત માત્રના વિરામ એ ” તેમાં પ્રતાપ ‘ સંત પ્રભાવે નિર્મળ ભાવે ” ‘ આવે ચાલીને
ગુણગ્રામ એ’ કેવા ગુણગ્રામ છે તે વાત વર્તન બધું વિચારે જાઓ એટલે પાછું એજ
કહેવું પડશે “ હા હા સેવ્યા જેવા છે દેવાધિ દેવા એ શ્રીરામ. ”

પોતે તો સુર સુરીમુની સેવ્ય છે પણ પોતાનાંને કેવડાં કરે છે ? કેવાં કરે છે !
તે આંહીં બતાવ્યું પણ તે પુરતું નથી. કારણ બીલની જાત-તેના પણ બેર, તે કાઢતો
કહે છે ‘ એઠાં ખાધાં; ’ એ વિશે, તેનાં થાય, તે પછી, સદ્ગામ્યંતરઃ કેવાં શુચી હોય
છે, તે હવે સમજશે. નીર્મળ મન નિંચ તનને પણ કેવું નિર્મળ કરે છે ! ને તે બેઠીને
નિર્મળ કરનાર નિર્મળ સંતનું શરણુ વરણુ ને સેવન-એ ઉપાય ખાસ યાદ રાખવા જેવો
છે, તેથી કેવડાં કેવાં થવાય છે, ને તે કેવાં અશુચિ-અજ્ઞાત-અી જાત-અકિંચનથી
તે તપાસો—

લાવણી. ‘ ધર્મ ધુરંધર ધીર વીર ’ એ રાગ.

મુનીયોના મનમાંની મનમાં રહી ગઈ વાત,
વરી પ્રેમથી શબરી તે ઠરી ખરી શુચિ ગાત;
વધાઈ સુણી પ્રભુ આવ્યાની આવ્યા સરવે ધાઈ,
દેખી દીજને ઊઠ્યા રધુવર લેખી સ્વજન ચાહી. (તે પણ ભક્ત હતા)
હળ્યા મળ્યા હેઠા બેઠા સહુ બહુ હરખ પામી,
સભા ભરાઈ શબરીને ધામે ધન્ય દયાધામી;
વિમ્બ વણા હરિ અચરજ અહીં તો એક થયું ભારી,
મુંદર પંખાસર જળ બગડ્યું કમો પડ્યા ભારી.
જળ વિણ પડે મુંઝવણ જબરી તે હરી આપ હરો,
પદ પરસાવી દયા દરસાવી સંકટ બાપ હરો;

(જેવું જાતમનું ધામ વસતું કર્યું શય્યા મટાડી અહમ્યા કરી તેવું)—

શ્રીરામ કહે વિમ્બ પદે ન થયું, ભાર કાત્રીના શા,

(કારણ તે બધા જ્ઞાની અભિમાની ધણાજ હતા. હરિજનમાં જાત ગણે તો પછી
હરિ કહે મારામ શું કામ ન ગણો ? કારણ હુંતો ગુહનો ભાઈબંધ, જટાયુ મહારાજનો

પીડ દેનારો, ને હાલ શબ્દોનો મહેમાન હોજી —

સહુ વળગ્યા કે આપ ચરણની અમને છે આશા.
સહુની હાથી જિઠ્યા રઘુવર જઈ પદ અડકાડ્યો,
બગડ્યું જળ ત્યાં બમણું પર્યો અવળો દેખાડ્યો;
શ્રીરામ કહે કહ્યું નવ માન્યું કરી બતાવ્યું છે,
સહુ વળગ્યા સાચું કહો શ્રીવર શું જિર આવ્યું છે.

(કારણ તે કળી ગયા કે કંઈક પ્રભુ કોપજ છે.)—

સોરઠ પદ “ જસોદાજીના લાલ લાડકા ” એ રામ.

ઊંચ્યાં રઘુવર મુનીવરથી, અવર ન ઉપાય નજર મહીં આવે કંઈરે. ઊંચ્યાં.
શબ્દોનો અપરાધ કર્યો છે, વાંક વગર દીનવરે અહીંરે. ઊંચ્યાં.
ત્યારથીજ આ જળ બગડ્યું છે, સમજી જશે દોષિત ચિત મહીરે. ઊંચ્યાં.
લઈ જઈ પદ પરસાવો થાય જો, જળ વિમળતો વાત એજ સહીરે. ઊંચ્યાં.

પદ. “ જળને કહે હું સખા માંહે આવું ” એ દશી ભેરવી.

દીન સમજ્યા નિજ ભૂલ આ ભારી;

કરી કબુલ થયા હરિના આભારી.

ક્ષમા માગી કરજોડી શબ્દોની, લાચારી બતાવે તે બિચારી.

લઈ ચાલ્યા પંપાસર પાસે, સહુ ચાતી જતી શુચિ નારી.

પગ પાણીને પરાણે અડાડ્યો, થયું શુચિ વારી ગયાં જન વારી.

નિજ જનને સુધારી ઉદ્ધારી, જોયું તપધારીએ જાતે પધારી.

ને તે દેખાડવાજ—“ આવ્યા ચાલીને ગુણગ્રામએ ” તેથીજ કહ્યું ‘ સેવ્યાજેવા છે દેવાધી દેવા એ શ્રી રામ.’ તેમાં ઉપાયની પુરતી—“ સંત પ્રભાવે નિર્મળ ભાવે ” તે સંતને કેટલું માન ! તેનાં શિષ્યોની આ શક્તિ થઈ ગઈ છે ?

શાહુલ.

ટેલ્યા શ્રી રઘુનાથ બ્રાતસહુ એ, સાધ્વી તણા સ્થાનમાં;

ઠેર્યા ત્યાં દિન રાત ખ્યાત કરીએ, સાધ્વી તણા માનમાં.

ચાલ્યા કે શબ્દો ધરી હરો જખી, બેસી ગયાં ધ્યાનમાં;

પોંચ્યાં સઘ પ્રભુ પદે અનુ વદે, એના ગુણે ગાનમાં.

અને તે ઉપરથી સાર એજ ખેંચે છે કે—

સેવ્યા જેવા છે દેવાધી દેવા એ શ્રીરામ, છુલ જાત માત્રના વિરામએ. ૨૪.

સંત પ્રભાવે નિર્મળ ભાવે આવે ચાલીને ગુણગ્રામ એ.

તે વિશે વધુ કહેવાનું હાલ મુલતવી છેવટ એજ.

શ્રીમત્ ભરત ભાગવત આખ્યાન.

પૂર્વરંગ.

પદ “અચરા પકર” એ દેશી.

અહંકાર મમકાર કહાડો, પદે ભેટાડો, સ્વસેવામાં લગાડો;
વળે તોજ દહાડો. અહંકાર. રેક.

અનુ મુળથી આડો, ન જીવે વાડ કે ખાડો, સદ્ બીરામ સ્વામી,
સુમારગે ગાડું પાડો, પદે ભેટાડો સ્વસેવામાં લગાડો.

અહંકાર મમકાર ખરાખ છે એમ કાણુ નથી જાણતું ? છતાં કાણુ કર્યા વિના રહે
છે ? પરંતુ તે મારે ભગવાનના આ શબ્દો સદા યાદ રાખવા—

ઈશ્વરોઽહમહંભોગી સિદ્ધોઽર્હંબલવાનસુખી ॥

આદયોઽમિજનવાનામ્પિ કોઽન્યોઽસ્તિસદ્શોમયા ॥

હું સમર્થ છું, હું ભોગી છું, સિદ્ધ છું, બલવાન છું સુખી છું, આપકરમી છું,
કુટુંબી છું, મારાસમાન કાણુ છે ? બેશક બોલતાં તો આમ બકે છે, પણ તેવા
શું ખરા સુખી હોય છે ? હોતા પણ નથી ને દેખાતા હોય તો તેવા વધુ વખત રહેતા
પણ નથી. બલકે અતે બહુજ દુઃખી અહીંજ ને નહિતો છેવટ મરતાં ને તે પછી થાય
છેજ, એમ શ્રીહરિજ ત્યાંજ કહે છે. કારણુ સાથે—

અનેકચિત્તવિભ્રાંતા મોહજાલસમાવૃતાઃ ॥

પ્રસક્તાઃકામભોગેષુ પતંતિનરકેઽશુચૌ ॥

અનેક વાતમાં તેમનું ચિત્ત ચુંચાએલુંજ એટલે બ્રાંત, બેહાલ ગાંડા જેવા; સદા
વિકળ, ને તેમાં પણ અકલ કાયમ નહી, કેમકે મોહની જાળમાં વીંટાએલા એટલે
સદુથીજ ઠગાય. સૌ હાજ્યાન્ને મીઠુંજ બોલી ફાલી ખાનારા, ને ખરે વખતે ખોટા
કરનારા, તેમાંજ પોતે વીંટાએલ તેટો અહારથી, પણ અંદર અનેક કામનાઓ—જે
કદી પુરી થાયજ નહીં તેવી વિકળ રાખનારથી વીંટાએલ, ને તેની અંદર તે પૂર્ણ
કરવામાં જે પાપો, વાસનાઓ, રૂચીઓ, થઇ હોય તેથી વીંટાએલ, એટલે જ્યાં
આ ખુશામતી જાળ ખશી આ બોમ શરીર છુટ્યું કે ખરા ભોગ મળ્યા સમજે. અશુચી
નર્કમાંજ ધકેલાવાના—

‘પૂણ્ય પૂર્વનાં ખાતાં હમણાં સુઝે છે તોફાન,’

‘એ ખરચી ખુટી કે આગળ વસમું છે મેદાન.’

‘જીવડા માનરે માન હજીએ કેમ ન આવે સાન,’

તું કાણુ કંગાલ છે ?

‘જન્મે થાતી છાંય છઠીધર છાજતા, હાથી હોદા મહિ રસિક ખીરાજતા.’
 રિદ્ધી સિદ્ધિ અનેક ભરેલી ભાગ્યમાં, તે સૂતા દિન એક ઉછળતી આગમાં.
 ‘વૈભવનો નહિ પાર નમરીઓ નોખમાં, કાટી પ્વજ શાહુકાર ગર્જતા ગોખમાં.’
 ‘સુંદરીયો ગુણસાર મહાગુણ મર્દમાં, કેા જાણે કષ્ઠાર ગળી ગયાં ગર્દમાં,’
 બરે માણસો શું, ખીજો કવિ કહે છે—

‘રાજ રાવણ મરગયે, મરગયે કુંભ કરણ;
 ‘મન્દ્રજીત ખી ઊઠ ગયે, હીરણ્ય કશ્યપ હીરણ.’
 ‘હીરણ્ય કશ્યપ હીરણ, બાણ સરખા બોળાયા;
 ‘ક્યાં વૈભવ ક્યાં રાજ, ક્યાં ગર્ભ એ મહાકાયા.’
 ‘કહેતે ગીરધર રાજ, પ્રકટ તુમ દેખ્યા પરખ્યા;
 ‘માનવી સો કાણુ માત્ર, રક્ષા નહી રાવણ સરખા.’

ને તેપણ શું સુખી હતા ! શીર શત્રુ ગર્જતા ને અંદર કામનાથી તડકડતા—એતો
 ભગવાન કહે છે તેજ ખરું છે કે—નિર્મમોનિરહંકારઃ સશાંતિમધિગચ્છતિ મમકાર
 અહંકાર જેના ગયાં છે તેનેજ શાંતિ મળે છે, ને તેથી તે કહેનાર શ્રીહરિનેજ કહીએ છીએ.
 ‘અહંકાર મમકાર કહાડો, પદે ભેટાડો, સ્વસેવામાં લગાડો, વળે તોજ કહાડો.’

મનુષ્ય સ્વબળથી તે ન કહાડી શકે ? કહાડે તોપણ કેટલો વખત ?

‘જળ લગ અંકુશ શીશપર, તપ લગ નિર્મલ દેહ;
 ‘તુલસી અંકુશ બાહીરે, સીરપર ડારત ગેહ.’

ખડુ બહુ તો—

‘સાજ શરીરે વૈરાગ્ય દેખાતો, જરી માંદો થતાં રહે જતોરે;
 ‘સાચું કહું છું નથી શરમાતો, હરી મને મૃત્યુનો ભય છે ભારેરે.’
 એક કવિ કહે છે—

‘ઉજણ રૂતે અવની વિશે, ખીજ નવ દિસે બહારજી.’
 ‘ધન વરસે વન પાંગરે, ઇન્દ્રિ વિષય આકારજી.’
 ‘અમક દેખીને લોહ ચળે, ઇન્દ્રિ વિષય સંયોગજી.’
 ‘અણુભેટે અભાવ છે, ભેટે ભોગવશે ભોગજી.’

કારણ શરીરની બનાવટ—

नतदास्तिपृथिव्यां वा दिविदेवेषु वा पुनः ॥
 सत्त्वंप्रकृतिर्जैर्मुक्तं यदेभिःस्यान्निभिर्गुणैः ॥

પૃથિવ પર કે આકાશમાં એવું કોઈ પ્રાણી છેજ નહીં કે, આ ત્રણ ગુણથી મુક્ત હોય !
 તેથીજ બ્રહ્માદિકને પણ અહંકાર મમકાર ને તેથી આપત્તિઓ આવ્યાનાં દ્રષ્ટાંત દેવાય છે.
 એતો જાણાય એજ કે—“અમારા શીરપર રક્ષક રહો.”

‘ભૂત્યા અજ શીવ ઇન્દ્ર, રૂપી અધિકારીઓ.’
 ‘રેણુકા તારા, અહત્યા નારીઓ.’
 ‘કામથી, ક્રોધથી, લોભથી, દ્વેષથી, જીવ હારીઓ.’

‘તારી માથા વશજ તહારે, અન્ય શીરીતે ઊગારે.’
‘શરણુ યાતાવેંત ખારે, તું ઉગારે તું સુધારે.’
‘તેથી અનંત પુકારે હરી હો—શીરપર રક્ષક રહો.’

ને તે બધાનાં મૂળ—

‘અહંકાર મમકાર કહાડો, પદે બેટાડો, સ્વ સેવામાં લગાડો, વળે તોજ
દહાડો.’ બગવાને ગીતાજીમાંજ સમજાવી દીધું છે.—

સ્વભાવજેનકૌતેય નિવદ્યસ્વેનકર્મણા ॥

કર્તૃનેચ્છાસિયન્મોહા ત્કરિણ્યસ્યવશોઽપિતત્ ॥

પોતાનાં કર્મથી બધાએજ સ્વભાવ સાથે ઉપજેલ એવાં કામ કરવાને તું નહીં
આજ્ઞા તોપણ મૂઠ બનીને તારાથી પરાણે તેને કરાઇ જવાશે. એટલે અહંકાર મમકાર
ક્યાંથી જાય ? ત્યારે તેની કાંઈ યુક્તિ ? તે ત્યાંજ કહી છે.

મચ્ચિતઃસર્વદુર્ગાણિ મત્પ્રસાદાત્તરિણ્યાસિ ॥

અથચેશ્વરમહંકારાન્ન શ્રોણ્યાસિવિનંદ્યાસિ ॥

મારામાંજ ચિત રાખવું—એટલે સર્વ મુશ્કેલીઓને તું તરી જઈશ, ‘ ને તે સાથેજ
સંભળાવી દેછે કે, અહંકારથી આ વાત નહીં સાંભળે તો નાશ પામીશ ’ સ્વબળથી
બગડવાનુંજ છે માટે ‘ મારામાંજ ચિત ’ તે શીરીતે રહે ! તે માટે તો ગીતાજીમાં બીજા
૩૫ નવ અધ્યાય આગળ ને નવ પાછળ ત્યાં. તેમજ છેક છેલે સુદ્ધતમ તરીકે તારવીને
હરી યાદ રાખવા અનુષ્ઠાન કરવા લાયક એજ હોવાથી બેવાર એનુંએ કહ્યું છે કે, મારામાં
ચિત—એટલે—મન્મથાભવમદ્ભક્તો મદ્યાજીમાનમસ્કુર

તેજ અમે કહ્યું.—‘ અહંકાર મમકાર કહાડો, પદે બેટાડો, સ્વસેવામાં લ-
ગાડો. ‘કારણુ’ વળે તોજ દહાડો ’ તે શી રીતે મામેવૈષ્ણસિદ્ધુકૈવ મનેજ એથી પામીશ.
તેમ ન કરવાથીજ જેમ પ્રભુ ઉપર કહે છે તેમ ખરાખર થયા છીએ તે એટલા માટે કે,
‘ અનુ મૂળથી આડો ભુલે ન વાહ ખાડો. ’ અહંકાર મમકારના વેગમાં કુદુંબ
જાળ ને સ્ત્રીશ્પ કે છેવટ નર્કશ્પ ખાડમાં પડતા પણ અચકાયો નથી માટે પુકાર મારવી
કે ‘ ઝટ રામ સ્વામી ગાડું સુમારમે ખાડો. ’ તે શું ‘ પદે બેટાડો સ્વ સેવામાં
લગાડો ’ દેહ નાવ કહો કે ગાડું કહો ભવસાગર ગણો તો નાવ તો પણ ભુના કવિ
કહે છે કે.—

‘ ઘેરી ઘેરી નદીયાં નાવ પુરાની, મૈલા ઉતારે બેડો પાર. ’

ને ગાડું કહો તો શ્રુતિ આત્માનંરયિનંવિદ્વિશરોરંરયમેવત્ આત્મા રથી ને શરીર રથ
પણ તેના સારથી શ્રીહરિ થાય ત્યારે કામ પાર પડે. તે માટે તેના હાથમાં બધુંજ સોંપવું
જોઈએ. તે પાદમાં અર્પણ કરવું. તેપણ તે કરાવે માટે કહ્યું ‘ પદે બેટાડો સ્વ સેવામાં
લગાડો. ’ કારણુ સુમારણ એજ ને તે કેવો ? સૌ બોલે છે તેવો—

પ્રણિષ્કંટકઃ પંથા યત્રસંપુજ્યતેહરિઃ ॥

કુપયંતંવિજાનીયાત્ ગોવિંદરાહિતાગમં ॥

માટે હવે મારે માટે કે ખીજ માટે ગોવિંદ વિના માર્ગ બધા કુપંથ, બધાએ કુપંથ ભેગા પથ ખીજ નહીં. એતો ભગવાનનાજ શબ્દોમાં—

માંચયોઽવ્યભિચારેણ મક્તિયોગેનસેવતે ॥

અવ્યભિચારીણી ભક્તિ એક એક ને એક બસ ખીજે જ્યાં જઈએ ત્યાં કાંટા છે તેથીજ કહ્યું કે— ‘ અનુ મુળથી આડો જીવે ન વાડ ખાડો. ’ સુખની ખાડો ને મોહની વાડ જાંણુ. તે પછી બ્રહ્માનાં લોક હોય તોપણ શું ? માટે હવે—

“ ઝટ રામ સ્વામી ગાડું સુમારગે પાડો, ” તે એજ “ પદે ભેટાડો સ્વ સેવામાં ભગાડો. ” સેવામાં શા સાર ? ન્યાયજ એછે. મૂળથીજ વિચારો ભગવાન કહે છે—

સર્વયોનિષ્ઠકૌંતેય મૂર્તયઃસંભવંતિયાઃ

તાસાંબ્રહ્મમહ્યોની રહંવીજપ્રદઃપિતા

સર્વ યોનીમાં જે મૂર્તિઓ—દેહો થાય છે તે પ્રકૃતિ રૂપી મોટી યોનીમાં જીવરૂપ ખીજ મુકનાર હું છું. એટલે—

પેદા કીધા છે શ્રીહરીએ, કેમ ખીજ કાજ કાંઈ કરીએ;

દેહ બનાવી ને એ આપે, ત્યારે તો અવતરીએ;

તે પામી ચુકયા કે તુરતજ, શું એનેજ વિસરીએ.

કેમ.

કાંઈજ કરવાનો હક નથી. કારણ હજી પથ શું—

એની આપેલી વસ્તુથી, તનનું પોષણ કરીએ;

તેને તે પહેલેથી ન ધરી, લુણહરામ શું ઠરીએ.

કેમ.

ખીજુ પોષણ શું આપણે તો હોજરીમાં જે ભાવ્યું તે હામીએ છીએ. પણ પછી તે કૃપાળુ કહે છે—

અહંબૈશ્વાનરોભૂત્વા પ્રાણિનાંદેહમાશ્રિતઃ

પ્રાણાપાનસમાયુક્તઃ પચામ્યન્નંચતુર્વિધમ્

ચારમાંથી જે પ્રકારનું તમે ખાઓ તે બધું જઠરામીમાં તે મહા પ્રભુ પ્રવેશે છે, પ્રાણ અપાન સમાન કરી પચાવે છે ત્યારે દેહ ચાલે છે. અરે ! તેથી આગળ વધો તો પ્રાણ કોના ? પાણી કોનું ? તેજ કોનું ? તપામ્યહમહંવર્ષ હું તપછું. હું વરસું છું, તમારું છે શું ? તમે શુંકરી થકો છો ! શાથી ? કેટલું ? ને તે તમારે માટે કેટલું કરે છે તમને કેટલું દાધું છે ? એક કયા છે કે—

એક જણે એક પથ્થરપર ઊભા રહી બાર વર્ષ તપ કર્યું, પ્રભુ પ્રકટ થયા, ને કહ્યું કે માગ્ય ! તે કહે મ્હારી બાર વર્ષની મહેનતના બદલામાં જે માંડ વાજખી લેણું થાય તે આપો. પ્રભુ કહે તારા લેણાની વાત જવાદે, તે કહે શામાટે ? હું તમારો લેણીયાત છું, દેણીયાત નથી. કાંઈનો દેણીયાત નથી. પ્રભુ કહે તે તપ શેના ઉપર ઊભા રહી કર્યું ! તે કહે આ પથ્થરપર. પ્રભુ કહે પ્રથમ દેણીયાત તો તેનો છે તેને બારવર્ષ ઉપાડી ફર એ તારો પ્રથમ હીસાબ તેની સાથેનો, પછી મ્હારી વાત ! તે વિચારમાં પડ્યો, પથ્થર કાંઈ બારે મરે ? પ્રભુ કહે હા. તેનામાં જીવ છે ને નહીં તોપણ તને તે ભોગવવા શું હક !

(અંગ્રેજ પહેલી ચોપડીમાં છે. માણસ ઘર બાંધી શકે છે પણ તે કાંઈ પથર બનાવી શકે છે ? નહીંજ) અસ્તુ. પ્રભુ કહે તને વધુ ખુલાસો તારા તપનો મારી સાથેનો હીસાબ અહીંથી ત્રણ ગાઉ સ્થાનું ગામ દેખાય છે ત્યાં આવ, એટલે કહીશ, એમ કહી તે અંતરધ્યાન થયા.

આ તપસીઆવા ત્યાંથી નીકળ્યા. જેટ માસ, મધ્યાહ્ન સમય, રેતાળ રસ્તો, સૂર્ય તપ્પો ને અડધો ગાઉ જતાં તૃષા-પ્રાણુ જન્ય-એવી લાગી. પ્રભુની કરામતથી તુરતજ પાસે ઉત્તમ સુરાષ્ટ્ર પવિત્ર જળથી ભરેલ લઘ પુનરી દેખાયો. તે પાણી માગ્યા છતાં શું કામ આપે ? તે કહે તું તો હીસાબી માણસ છે મારી પાસે કાંઈ નથી મેંતો બારવર્ષ તપમાં કાઢ્યાં છે. તે કહે અહોહો ! તે કમાણી બસ છે. ઉત્તમ છે તેમાંથી અડધી આપે તો એક પ્યાલો જળ આપું. તપસીએ જળયું પાણી વિના પ્રાણુ જશે ને આ લોભી મદત જળ નહીંજ દે, તેથી મરી ગયો તો સમૂળું તપ જશે. માટે 'જે જતા ધન જળથીએ તો આધા લીજે બાંટ' એ ન્યાય કરવો એ ડહાપણ છે. અર્ધ તપ ફળ સંકલ્પથી આપી પ્યાલો પાણી પીધું. પણ અડધ ગાઉ જતાં બમણી તૃષા લાગી. પાણીવાળો સાથેજ ચાલ્યો આવે છે. ફરી પાણી માગ્યું. ફરી એજ શરત કે, 'પુરૂં ફળ દેતો પેટપુર પાણી પાજી' થોડીવાર ખેંચ્યું પણ ગામે પહોંચતાં પહેલાં પ્રાણુ નીકળી જશે. એમ લાગવાથી 'જીવતો નર બદા પામે' એમ વિચારી પાણી પી દેહ જળવી. સ્થામે ગામ પ્રભુ દેખાયા. ત્યારે સમજ્યો કે પાણી શું એક શ્વાસની કેટલી કીંમત પ્રભુને આપવી ! જે અપાર વાયુરૂપી ધન ચોતરફ તે કીંકરિએ આપણે સારૂં બર્ચું છે. એટલે તેના વિના બીજા માટે કશું કરવા હકજ નથી. તેથીજ તેમાં ખરૂં સુખે નથી, નિષ્કંટક પંથ એજ છે માટે એજ માગવું કે 'અહંકાર મમકાર કાઢો. પદ ભેટાડો, સ્વ સેવામાં લગાડો વળે તોજ દહાડો.' તે તો કહીજ ચુક્યા છે.

यत्करोषियदभ्रांसि यज्जुहोसिददासियत् ॥ यत्तपस्यसिर्कोतेय तत्कुरुष्वमदर्पणम् ॥

જે કર્મ કરે, જે ખાય, જે હોમે જે દાન દે, જે તપ કરે તે હે અર્હુન ! મને અર્પણ કર, અને હું માફ બધું છે. હું બધું નબાવું છું છતાં આપણાં રસોધ્યાને આપણે ઇનામ આપીએ. (પગાર ઉપરાંત) તેમ પ્રભુ તેથી રીઝી તેષામહંસમુદ્ધર્તા મૃત્યુસંસારસાગરાત્ એ પ્રમાણે મોટામાં મોટું સંસારથી ઉદ્ધારવાનું કામ તે પણ પોતે કરી આપે છે. માટેજ કહ્યું 'વળે તોજ દહાડો' માટે 'પદે ભેટાડો સ્વ સેવામાં લગાડો.' કારણ સુંદર કવિ કહે છે કે માણસ એમ સમજે છે કે—

‘મેરો દેહ મેરો ગેહ મેરો પરિવાર સબ,’
‘મેરો ધન માલ મેંતો બહુ બિધ બારો હું.’
‘મેરે દાસી દાસ મેરો હુકમ કાજી મેટે નાહી,’
‘મેરી યુવતિકા મેં અધિક પીઆરો હું.’
‘મેરો વંશ બીચો મેરે બાપ દાદા એસે બચે,’
‘કહા કહું મેહું મેરે કુલકા બીજરો હું.’
‘સુંદર કહત મેરો મેરો કરી માને સખે,’

(બધુ માફ માફ ગણે છે પણ તું કાનો છે તે જાણે છે ?)—

‘એસો કરો ન જાને મેહું કાલહીકા ચારો હું.’

કાળને કાળીયો હું છું, એવાત કેમ બૂલી જાય છે. અરે ભાઈ!

‘ક્યા કરીએ ક્યા જોડીએ, થોડે જીવન કાળ.’

છોડ છોડ કે ચલ ગયે, દેહ ગેહ ઓર રાજ.’

માટે હવે ભ્રમણામાં જટકવું અંધ કરી કહેવું.—

“અહંકાર મમકાર કહાડો, પદે ભેટાડો સ્વ સેવામાં લગાડો.”

મુઆ પુંડોતો ઠીક પણ જીવતાં પણ પરતંત્રતા સ્પષ્ટ સમજાય છે. કહી રાખેલ છે કે,

રાગ કાશી ધીરાના પદનો.

પરતંત્ર છે પૂરેરે, જ્ઞાને અભિમાન ધરે;

મમતા ધરીનેરે, પ્રભુને તું કેમ વીસરે;

૨૬.

તનને તું તાપે સમજીને, કરે કષ્ટક તોફાન;

પણ પેદમાં ચુંક પાડે કે, ઝટ બૂલે તું જ્ઞાન;

આરોગ્યતા તારીરે, એને વશ છેક ખરે,

પરતંત્ર.

બાધે મ્હોટો મ્હેલ જરે મહીં, સામન તું બહુ જાત;

પોતાનું માનીને માણે, મોજ લલે દિન રાત;

એકજ અંગારોરે, પલકમાં રાખ ઠરે.

પરતંત્ર.

ધન બહુ બેળું કરી ધરી મદ, એપર રહેછે મસ્ત;

ચોર પાસ ધડીકમાં હરાવે, નવ લાંડાર સમસ્ત;

પતોળ ન લાગેરે, લલે તું શોધતો ફરે,

પરતંત્ર.

પાણી પોષી પરણાવીને, પ્રિય માને પરિવાર;

એક સપાટે કાગળીયામાં, કરી નાંખે સંહાર;

વૈદ્ય ને બાધાએરે, કશેજ ન અર્થસરે.

પરતંત્ર.

ધણું ભણે અનુભવ લે ઝાઝો, વગ ચારે દીશ થાય.

હામ હોય એ સહુની બહુ પણ, ક્ષણમાં મન ખરી જાય;

ગાંડો કરી નાંખેરે, ધુળ શીંદતોજ ફરે.

પરતંત્ર.

માણસને સઘળું સોંપ્યું પણ, કુંચી હરિને હાથ;

એ જાણી એનો ભય આણી, નમ્ર બની દિનરાત;

સેવ અનુસ્વામીરે, સ્વતંત્ર તો એજ ઠરે,

પરતંત્ર.

પ્રુદ શ્રુતિ કહે છે પર્તિવિશ્વસ્યઆત્મેશ્વરં તેમ જ્ઞતાં પોતાનેજ સ્વતંત્ર માને છે તેટલેથી બસ નથી; કેટલી તેની વસ્તુપર દાવા ને તેમાં પણ કેટલાને કચવાવવા એ બધું ‘અનુ મૂળથી આડો જીવે ન વાડ ખાડો, ઝટ રામ સ્વામી મુમાશ્વે ગાડું પાડો.’ કારણ સુંદરદાસ કવિ પણ શ્રુતિ જેમ પ્રભુને આત્માના ખાસ ને વિશ્વ માત્રના પણ પતિ કહે છે તેમ સમજતી કહે છે.

જો હરી કે તજ આન ઉપાસત, સો મતિ મંદ ફજેતહિ હોહી;

જયું અપને જરતારહિ જાંડી, લઈ બલિચારીની કામીની કાષ

સુંદર તાહિન આદરમાન, ફિરૈં વિમુખી અપની પત ખોધ;

શુદીમરે' કીન કુપ સોંઝાર, કહા જગ જીવતહે ચાં મોખ,
શુદી થું મરે પ્રભુ પોતે શ્રીમુખે શ્રીતાજીમાં કહે છે—

અહંદિસર્વેયજ્ઞાનાં ભોક્તાચમુરેવચ નતુમામભિજ્ઞનંતિ તત્ત્વેનાતશ્ચયર્થંતિતે

સર્વ યજ્ઞનો ભોક્તાજ નહી પણ માલીક પણ હુંજ છું, તેમ છતાં મને પુરેપુરો જાણતા નથી કે માંડે ને મારે માટેજ વાપરવા તમને દીધું છે. તેથી તે પરિણામે પડે છે ? ક્યાં ! ખાડમાં કે વાડમાં 'અનુ મુળથી આડો, જીવે ન વાડ ખાડો.' પણ હવે સમજ્યા પછી તો મુંદરદાસના વચનમાંજ અમને કહેવું ઠીક પડશે કારણ તેમાં દ્રષ્ટાંત પણ ઠીક છે.—

‘હોઈ અનન્ય ભજે ભગવંતહિ, ઓર કછુ ઊરમે નહિ રાખે;’
‘દેવીર દેવ જહાં લગહે’ ડરકે તીનસું કખી દીન ન બાખે;’
‘યોગ હું યજ્ઞ વૃતાદિ કીયા, તનકું તું નહિ સ્વપને અબીલાખે.’
મુંદર અમૃત પાન કીયો તખ, તો કહુ કૌન હલાહલ ચાખે.’

શ્રુતિ સમજી ચુક્યા છીએ રસોવૈસ:રસંયેવાયં લઙ્ગાઆનંદીમવતિ તેમાટે કહેવું—
‘પદે બેટાડો સ્વ સેવામાં લગાડો, વળે તોજ દહાડો.’ પણ તે કાને બેટાડે; બેટવા આવે તેને ? બેટ તૈયારતો કરે ! તેમાટે પદ કરી કહી રાખ્યું છે—

લાવણી “અધર્મીય મહોત્તત તોડી” એ રાગ.

આ જીવનું અર્પણ બહાલા, તુજ પદમાં કરું છું; આ જીવનું.
તારોજ મૂળે તો જીં, તે તુજ પદમાં વરું છું. આ જીવનું.
મન કમં વચને સ્વપ્ને, ખીજું ના ચહું છું.
તન ધન આયુષ તુજ કાજે, વાપરવા કહું છું. આ જીવનું.
હું ને મ્હાં કરવામાં, બહુ કળેટા સહું છું;
તું ત્હાં સાચવ, જૂડો હક હું મુંકી દજી છું. આ જીવનું.
કહું તેમ ખરેખર કરવું, તુજ વશમાં લહું છું;
જીવનું તે સાર શીરનામી, દ્રઢ શરણું મહું છું. આ જીવનું.

કારણ શરણાગતિ જે કામ કરશે તે ખીજા કશાથી નહીં થાય. તે માટેજ કહું.

‘જટ શ્રીરામ સ્વામી સુમારગે ગાડું પાડે’ કારણ ચરણાગત વત્સલ તે અવતારમાં જેવા જણાયા તેજા ખીજા કોઈ વેશમાં જણાયા નથી. પછી તે શરણુ વરણુ મને તેજો મને તે માટે કર્યું તોપણ જે દુઃકામાં થોડું યાદ કરીએ. એક દિવસ કરીને ભખી રાખ્યું છે તે અહીં બિતારી લગે.

પદ. “બંસરી દીજીયે હો વજનાર” એ રેશીનું રાગ ભરી.

દાસ થયો છું શ્રીરામ જાણી ખરા સુખ ધામ. દાસ. ટેક
એડી વૈકુંઠ પ્રામ થયા નર સર હિત સાર,
સહજ સંપદે સકળ અરુધ કીધું અતી ખાંડ;
રૂપી સારે ક્રિયા રહ્યા રાત્ર દિવસ, એકે દાસ
પદ પરસાવી તારી નિકારી કરું જનકુંડ કાંડ. અસ.

કેકેયીના પ્રિય કાજ સુખે વનવાસ સ્વીકાર્યો,
 બીલ જતાં ભરદ્વાજ તુલ્ય પ્રિય મનમાં ધાર્યો;
 દુઃખ દંડક વાસી તણું કીધું દૂર તમામ,
 શમરીનાં બેરાં આરોગી આપ્યું અવિચળ ધામ. દાસ.
 પિતા તુલ્ય ગૃધરાજ ગણી હાથેથી સાર્યું,
 કપી પતિનું કાજ શરણુ થાતાંજ સુધાર્યું;
 સાગર ઉપર ક્ષમા કરી શરણુ થયા જે ઠામ,
 સૌની ના જનાં વિભીષણનું કર્યું લંકપતિ નામ. દાસ.
 રાવણને પણ શરણુ થવા બહુ વિધ એતાવ્યો,
 જ્યંત જેવો દુષ્ટ જતાં શરણું ધરી ફાવ્યો;
 અવધ સકળ તારી દીધું એક વખત એક ઠામ,
 અનંત તેથી તરવા માટે પ્રેમે ક્યો ગુલામ. દાસ.

આખી રામાયણ વાંચવાથી પુરૂં તો સમજાય પણ તેમાંનાં શ્રી મુખનાં બેજ વચન
 અહીં બસ થશે. જે વચન ' એક વચન એક બાણ '

દ્વીશરનાભિસંદક્ષે રામોદ્દિર્નાભિભાષતે

તે શ્રીરામનાં છે કે જે વખતે વિભીષણ શરણુ આવ્યા ને સૌએ ના પાડી ત્યારે
 પોતેજ મી સુગ્રીવ મહારાજને આજ્ઞા કરી કે--

વિભીષણોવાસુગ્રીવો યદિવારાવણઃસ્વયં આનયેનંહરિશ્રેષ્ઠ દક્ષમસ્યાભયમયા

હે વાનર શ્રેષ્ઠ ! સુગ્રીવ ! વિભીષણ હોય કે ખુદ રાવણ હોય તોપણ તેને મારી
 પાસે લાવો (' પદે બેઠાડો ને સ્વ સેવામાં લગાડો.) કારણ તેની તેવી માગણી છે ને
 તે અહંકાર મમકાર કહાડીને આવ્યો છે તેથી) મેં તેને અભય આપ્યું. અર્થાત્ રાવણ
 આવ્યો હોત તો તેને પણ અભય આપત, હજી આપું, કારણ ત્યાં પ્રકટ કહે છે કે,

સકુદેબમપ્રભાય તવાસ્મીતિચયાચતે અભયંસર્વભૂતેભ્યો દદામ્યેતદ્વર્તમમ

' એકવારજ હે પ્રભુ હું તમારો છું એમ શરણુ થવા માટે યાચે તો તેને સર્વ
 પ્રાણી માત્રથી અભય આપું એવું મારું વૃત્ત છે. ' રામનું વચનજ બસ છે તો આતો
 કહે છે કે ' વૃત્ત ' છે તે રામે ક્યાંહી ગયા નથી. ' ઘટ ઘટ ભીતર રામ રમૈયા ' ને
 તેથી તેનું વૃત્તે ગયું નથી કારણ તેમાં વર્તમાન કાળ છે ને તે પુઠે ખીજ અવતારોમાં
 પણ એજ વૃત્ત સદા કાયમ જણાયું છે તેથી અમે પણ ચરણુ શરણુ વરણુ ને પછી
 સેવન એજ માગ્યું. ને તેમાટે વિશુદ્ધ થવા પણ તેનેજ કહેવું. તેનીજ શરણુગતિ ખીજ
 ધર્મ કર્મ નહીં.—

' અહંકાર મમકાર કહાડો, પદે બેઠાડો સ્વસેવામાં લગાડો. '

પણ પછી કેમ વર્તવું ? તે માટે કંઈક દ્રષ્ટાંત જોઈએ કારણ નહીંતો—

' અનુ મુળથી આડો, જીવે ના વાડ ખાડો. '

તેથી કહ્યું કાને—' શ્રીરામ સ્વામી ગાડું મુખારજે પાડો. ' તે સાર તેમણે આ-

મળથીજ જેમ પોતે 'શરણ્ય' રૂપ વેશ બતાવ્યો છે તેમ તેમની સાથેજ શરણાગતનો વેશ ભજવવા ધણીને આણે છે તેમાં શ્રીભરતસુરી જેમ કૃષ્ણાવતારમાં 'નરનારાયણ' તેમ અહીં " રામ લક્ષ્મણ જનકી જય બોલો હનુમાનકી " એમ છે તેથી તેમનું જ ચરિત્ર તેનો થોડો સાર યાદ કરીએ. એટલે તે લક્ષ્માં રાખી કહેવું ઠીક પડે છે કે—

અહંકાર મમકાર કાઢો પડે ભેટાડો, સ્વ સેવામાં લગાડો, વળે તોજ દહાડો.

શ્રીમત્ ભરત ભાગવત આખ્યાન.

૫૬.

અહંકાર મમકાર કહાડો, પદે ભેટાડો સ્વ સેવામાં લગાડો;
વળે તોજ દહાડો.

અહંકાર. ટેક.

અનુ મૂળથી આડો, જીવે ન વાડ કે ખાડો, ઝટ શ્રી રામ સ્વામી,
મુખારગે ગાડું પાડો. પદે ભેટાડો સ્વ સેવામાં લગાડો.

કાની પેઠે—શ્રીમત્ ભરતસુરીની પેઠે; શું કરવું ? 'પદે ભેટાડો સ્વ સેવામાં લગાડો' તે સેવામાં નહોતા લાગ્યા ? તે તો સ્વામી થવાના ઠર્યા હતા, સેવામાં ક્યાંથી લાગે. પણ તેમને તો અહંકાર મમકાર હતાંજ નહીં એટલે મૂળથી આડા પણ નહોતા, વાડ ખાડો ન જોઈ ચાલતા પણ નહોતા. પણ બેશક તેવાંનો સંગ દોષ સ્વભાવ સિદ્ધ સાત્વિકને પણ નડ્યો તો મારીતો શી ગતિ ! કારણ હુંતો જાતેજ આડો ને ઉભાંગડ જનાર છું, તે તેમ નહોતા; તેનું કારણ હતું. તેમના જન્મની કથાથી શરૂ કરવું જરૂરનું છે. તેમ કરીએ ('શ્રીમત્ વાલ્મીકીના આધારે)—

મરાઠી શાકી.

અષ્ટમાંશ ચર ભાગ રૂપથી કૈકેયી ને કુખ,
પ્રકટયા પાંચ જન્ય અવતારી ભરત ભાગવત મુખ્ય,
દશરથ જીવને.....શું ન હોય જગ સુખ.

તેમની દેહજ કર્મના બંધન રૂપ નહીં પણ વિષ્ણુ રૂપ યજ્ઞ ભાગની ને આત્મા તો સાક્ષાત્ નિત્ય—સુરી—પ્રભુના પાર્વદ તે પ્રભુની સાથે સેવા કરવા પૃથ્વીપર પધાર્યા તેને સંસારિક દુઃખ શું કામ હોય ? રાજાને ઘેર માનીતીના પુત્ર તરીકે જન્મ, ને શ્રીરામના સહવાસ સાથે સંસારમાં આવ્યા એટલે પ્રભુનો વિયોગ નહોતો ને તેથી પ્રભુ સાથે શ્રીસેવા ને જન્મ સુખ બેગુજ પામે ગયા. પ્રભુના પ્રયાસે પ્રયાસ, પોતે તો ભોગવનાર પ્રભુ પ્રકટયા માટે પ્રકટયા. પ્રભુ રાજ પુત્ર તો પોતે રાજ પુત્ર, પ્રભુ જનક જમાઈ થયા તો પોતે પણ ત્યાંજ પરણ્યા—

નાના જનક કુશધ્વજ દુહિતા સતી માંડવી સાથે,

પરણ્યા પ્રીતે રૂઢી રીતે સંગે ચારેઆતે;

દશરથ તાતે.....લ્હાંણુ લીધી તણ માતે.

બધે પ્રભુનો પ્રયાસ ને પોતે તો રૂળ ભોક્તા. વૈકુંઠ પેઠેજ વર્તન રહ્યું—

મોગમાં સ્વામ્યશિભાષ જાનદૂષપારવર્જનકરણાત્

એ સૂત્રામાં સિદ્ધ કર્યું છે. તેમ મોગ માત્ર પ્રભુની સમાન જગતે વેપાર વિના એમ પ્રકરણથી જણાય છે કે, પરમ પદમાં જે સુખ નિત્યને મુક્તને છે તેને ભરતસુરને જગતમાં રહ્યું. પરંતુ સંસારમાં પ્રકટ થવામાં પિતાતો એકે હતા, પણ માતામાં ફરક પડી ગયો ને તે માતા સુમિત્રા જેમાં સત્ત્વિક ભૂતિ નહિ પણ રાજસી બોલી હતી, એ કુસંગ પ્રબળ હતો. તેની શરવાતે માતા પક્ષ તરફથીજ થઇ. ને તે એજ કે તે પક્ષે જેર દેવાથી શુદ્ધ સાત્ત્વિક પરમાત્માથી તેમને જુદા પાડ્યા એટલે હતો જાતેજ નહારો જી તેથી સુખ પાડું છું કે—

‘અમુ મૂળથી આડો, જીવે ન વાડ ખાડો.’

પણ ભરતજીને તો સંગે ધસડ્યા, આડા ખેંચ્યા, ને તે ખાડામાં ! ક્યાંના ?

અગ્રધરા.

આવ્યા ત્યાં તેડવાને, ભરત સગુણો ને, શ્રીયુધાજીત મામા;

શત્રુધને સંગ ચાલ્યા, પિતૃ પદ પડીને, બેગિ આનંદ પામ્યા.

(એ બૂલ થઇ)

દેખીને બેઠે લાલા, અતિ ઉર હરખ્યા, કૈકયે વૃદ્ધ કાળે;

(તેમણે સ્નેહે ફસાવ્યા)

મોશાળે મોજ માણે, કુવર ઉભયના, લાડ નાનાજી પાળે.

(ખાડમાં વાડમાં ફસાયા)

એટલે કુસંગથી અર્થાત એવુંજ થયું કે— ‘અમુ મૂળથી આડો, જીવે ન વાડ ખાડો.’

પણ તે મહા પ્રતાપી પ્રભુનાં પ્યારા પડતાંજ જાગ્યા. પ્રભુએ સૂચક સ્વપ્નથી ઇશારાથી ચેતાવ્યા. જેથી એમ કહેવુંજ પડે કે— ‘હા શ્રીરામ સ્વામી સુ મારંગે ગાડું પાડો’

પદ “લાલન મારી ખાઇ” એરાગ

ઉઠ્યા અપકીને જાગી, ભરતજી ઉઠ્યા અપકીને જાગી;

એક દિવસ દુઃસ્વપ્ન આવતાં છેકજ નિંદ્રા ત્યાગી;

અહા ! ઉઠ્યા અપકીને જાગી.

ભરતજી.

જાગી ગયા સહુ કોઇ, વદી ન શકયા એ મોહી;

થોડીવારે દીધું રોઇ, મિત્રો સહુ રહ્યા જોઈ.

વાતો આડી તેડી કાઢી, ધણીએ ગમત પાડી;

વૃત્તી ન ક્યાંહી લગાડી, ખોલ્યા એ ઉભરો કહાડી.

આશ તાતની ત્યાગી.

ભરતજી,

સ્વપ્ન સાચુંજ સૂચક હતું. અવધમાં અનિષ્ટ થયુંજ હતું તે ભરતનેજ માટે. કારણ તેમણે શ્રીરામ સેવા મુકી જગ સુખ વહાલું કર્યું, મોસાળમાં જઈ પ્રભુ વિના મોજ માણવા લાગ્યા, ત્યારે પ્રભુએ તે મોસાળનું મૂળ માતાદ્વારા એવીજ ગોઠવણ કરી કે તેમને પોતાના પિતાનુંજ સર્વસ્વ સંસાર સુખ સાંપડે. પણ એ ગોઠવણી અવળી હતી, પ્રભુને મુકીને અહંકાર મમકારવાળી પ્રભુની વસ્તુ પર કાવો કરાવનારી, એટલે બધું આખર બગાડે તેમ ન થવા ભરતજીને તો ત્યારથીજ ખાજી બગડેલી સમજાઇ. તે મૂઠ નહોતા, સુરી હતા. હા સમજી ગયા, બૂલ થઇ. મારે પડી, જે કે મોજની ઇચ્છા તો તે ચતાંજ ધાર્મી હતાં

પણ આગળ વધી ગઇ, પ્રભુ આપે છે ત્યારે ક્યાં બાકી રાખે છે, પણ જ્ઞાની તો એતી બઈ દુરત તેથી ત્રાસે છે, ભરતજીને તેમજ થયું છે. મારે તો 'ભરત ભાગવત' એમ નામ રહ્યું છે પરંતુ ઇચ્છાએ એક વખત બાવ જખર બજવ્યો ને તે આ રીતે કે સ્વ-
મનો ગાટાળો હૈયામાંથી હેઠો નથી બેઠો; ત્યાંતો—

આવ્યા ત્યાં અવધ જન, તેડવા શીકે વદન;
બહેમ ધણો પડ્યો મન, નિકળ્યા જવા વતન;
અપ શુકનો એ ભાસે, આવ્યા જ્યારે પુર પાસે;
ભાગ્યું જાણે ખાવા ધાશે, ત્યારે છેક ઊડી આશે;
સ્વમ સાચું એ બૂલ બાગી. ભરતજી.

કાષ્ટએ તેમને ખરી વાતની ખબર ન આપી પણ તેમને સ્વમપરથી તાત વિષેજ બહેમ પડ્યો હતો, તેથી પુરમાં પેસતાંજ—

પદ “ એસી ચતુર નાર ” એ રાગ.

ધશ્યા તાત ધામ, દીઠા નવ તે દામ, તવ માત પાસ, ગયા હતી હામ;
તે પણ સકામ, ઉઠી આવી બેટી રીઝી. ધશ્યા. (કારણ તેનું તો ધાર્યું થયું હતું)
વદા વદો માત, ક્યાં છે મારા તાત, બોલી લોભી ન ડરી, હૃદય સાથ;
થયા માત સુણતાં, ઢળી પડ્યા ગયા સીઝી. ધશ્યા.

તેણી તો વધામણીના રૂપમાં વધુ કહેવાની હતી—કારણ તાત ગયા વિના તે વાત બને તેમજ નહોતી. એટલે ઠંડે પેટે આ વચન કહ્યું યાગતિઃસર્વભૂતાનાં તાંગતિતેપિતાગતઃ

જે ગતિ સર્વ ભૂતની, તેજ ગતિએ તારા પિતા ગયા છે. કાંઈ નવાઈ નથી થઇ પણ તને રાજ્ય મળ્યું એ નવાઇ. એમ તેણીને કહેવાનું હતું. કારણ એવડા મોટા જોખમે એ તેની કહેલી હતી. પતિના જોખમે પુત્રને રાજ્ય હતું. પણ પુત્રતો શુદ્ધ સાત્વિક હતા. જરા બૂલ માત સંબંધે થઇ તેનું આ પરિણામ કેવડું આવ્યું છે તે હવે જાણે છે. પ્ર-
ભુને મુકી સંસાર સુખ ચહ્યું ને પુરં મળ્યું પણ તેમણે કેવું લહ્યું? તેતો કહે, પિતા ગયા તો રામના, મારેતો પિતા છે. તે કોણ? જે કહે છે કે—પિતાદમસ્યજગતો માતાધાતા-
પિતામહઃ તે હવે પિતા ગણશે શું માતા પણ તેનેજ ગણવા પડશે? કારણ પુરં નહોતા સમજ્યા ત્યાંસુધીતો એટલુંજ બોલ્યાં કે—

બોલ્યા ફરી જગી, નથી હું અભાગી, પિતા રામ ગણું ને, બાણું સભાગી;

યોમેત્રાતાપિતાંબંધુ ર્યસ્યદાસોસ્મિધીમતઃ

એ વાતની માતાને શી સમજ પડે! તેની તો રાજસી દ્રષ્ટી. સાત્વિકને જ્ઞાની તે સ્વરૂપ સમજે કે આત્મા પ્રભુના દાસજ છે પણ તેણે તો આત્માને સ્વતંત્ર ગણ્યો અહંકાર મમકારવાળી હતી ને તેવા તેમને કરવા ચહ્યું ને ભરમ ખરા મનથી બોલ્યો તેવી.

સુણી બંધી વાત શું હા ગયા પછી ખીજ. ધશ્યા.

તે પણ જેવા હતા તેવા ખુદા પ્રસંગ આવતાં પરખાઇ ગયા—

ન હું ચાહું રાજ, ગણું દુખનો સાજ, તેડી લાવું રામ, કરું ધાર્યું કાજ;
વધારું હું દાઝ તારી, એને સેવી રીઝી. ધશ્યા,

આ મૂળ શ્રીભરતમુરીના સંપ્રદા—

આહાંપુરુષઆત્મ નપત્યનરામલક્ષ્મણૌ કેનશક્તિપ્રભાવેણ રાજ્યંરસિતુમુત્સદે

રામ લક્ષ્મણના બળથીજ હું બળી, તે વિનાનું રાજ્ય કરવા કેમ ઉત્સાહ માય ? શક્તિ ક્યાં ? પોતામાં કાંઈજ શક્તિ નથી એમ નથી; પરંતુ તે જેવી રીતે કથી ચાહે છે તે રીતે વાપરવાની એટલે પોતાનાજ સુખ માટે, રામનું તેના વિના આવી રીતે મેળવેલ કબજે કરી ભોગવવા માટે ખીલકુલ શક્તિ નહીં વાપરે. અર્થાત્—

અથવામેભવેચ્છક્તિ યોગબુદ્ધિવલ્લેનવા સકામાનકારિણ્યામિ ત્વામહંપુત્રપૃથ્વીર્નિ ॥

અથવા મારામાં બુદ્ધિ બળના યોગે શક્તિ હોય તોપણ શું ? તને પુત્ર લોભણીને હું સકામ નહીં કરું. તે આ રીતે—

નિવર્તયિત્વારામંચ તદ્યાહંદીપ્તતેજસઃ દાસભૂતોભવિણ્યામિ સુસ્થિતેનાંતરાત્મના ॥

રામને વનવાસ ગયા છે ત્યાંથી પાછા તેડી લાવીશ, ને પછી તે દિવ્યકાંતિથી પ્રકાશિત-પરંજ્યોતિરૂપ પરમાત્માનો-હું જીવ દાસ ભૂત થઈશ, તે કેવી રીતે ? અંતરાત્માથી નિરાંતવો થઈને-શરીર શરીરી બાવથી-જે સ્વરૂપાનુરૂપ છે અને ઊત્તમેત્તમ વાત પણ જીવને માટે એજ છે. શ્રીકૃષ્ણને અર્જુનને જે થવા સમજાવ્યું તે આ પોતાની મેળેજ કરી બતાવવા આતુર થયા. એટલે ગીતાજીના વચન—

યોગીનામાર્પિસર્વેષાં મદગતેનાંતરાત્મના । મદ્દાવાન્મજનેયોમાં સમેયુક્તતમોમતઃ ॥

એ રીતે સર્વ યોગીમાં શ્રેષ્ઠ યુક્તતમ થવું એ અંતરાત્માથી શ્રીહરિને સેવવા એજ મનોરથ કર્યો. તે એવો સુદ્રઢ કે જે કદી ક્યોજ નહીં. કારણ તે કહેવાનોજ નહોતો. રાજ્ય લેવા જે લોકોએ દબાણ કર્યું તે બધાનાંજ મન ફેરવી પોતે ઊપડયા ! ક્યાં ?

૫૬ “ બન ગયો બેદ ” એ રાગનું.

ભરતજી સીધાવ્યારે, કન્યું કરવાને, ટેક.

કીયા કરાવી શાંત ઠરાવી, સૌએ બહુ સમજાવ્યા;

પણ નિજ નિશ્ચયથી ન ડગીને, સૌને સ્વસંગ તૈયાર કરાવ્યા. ભરતજી.

એવા જખર ભાગવત કે સૌ તેમને ઢસડવા વળગ્યા, રાજ્ય ખાડ ને મોહવાડમાં નાખવા, તેમાં પોતે ન પડતાં પોતાના અગાધ પ્રેમ બળથી સૌને હરાવી પોતે ઊઠ્યા સૌને પોતા સાથે બેસ્યા. બેશક તે વેળા પણ પોતાની પરતંત્રતા કાંઈ ભૂલી ગયા નહીં. શ્રીરામ-ના ઉપર હું મારી ઇચ્છા પ્રમાણે અમલ કરીશ-એમ તેમણે ન માન્યું પણ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પોતે તો અમલ કરવોજ, એવો દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો; ને તે શ્રીવશિષ્ઠ આગળ આ રીતે જણાવ્યો કે—

યદિમાત્રાકૃતંપાપં નાહંતદપિરોચયે ઇહસ્યોવનદુર્ગસ્થં નમસ્યામિકૃતાંજલીઃ ॥

માતાના પાપને લઈને તેનો સંબંધી ગણી માફ તે નહીં માને તો શું ? તે મોટા છે પણ હું તો તે વનદુર્ગમાં રહેલાને અહીં રહ્યો રહ્યો પણ નમનજ કરે જવાનો, ને તે જાણે પાસે હોય તેમજ હાથ જેડીને. કારણ અરે માફ શું સ્વરૂપ ? હું કેણું ?

કથંદશરથાજ્ઞાતો ભવેદ્રાજ્યાપહારકઃ રાજ્યંચાહંચરામસ્ય ધર્મવત્કર્તુર્મહીસિ ॥

રામના રાજ્યનો પડાવનારો હું શઉં ? હું કેણું ? દશરથનો જાણો. એટલે-જે

દશરથે રામના વિયોગ માટે રાજ્ય તો શું દેહ પ્રાણ પણ તજ્યાં તેનો પુત્ર મરતે તેજ રામનો વિયોગ સહીને તેનું રાજ્ય હું ભોગવવા કેળજે કરું ? તેમ બની શકતું નથી. બીજાનું હરવું ચોરવું તે મહાપરાધ. એ સુખે નજ ભોગવાય. તે વળી કોનું ? રાજ્ય જે રીતે રામનું તેરીતે હું પણ રામનો. એજ ધર્મ-મહર્ષી આપથી પણ તેમાં ના નહિ પડાય. અરે ધર્મ બોલે તેતો એમજ કહે કે હુંને મારું તે મારે માટે નહીંજ-તેતો તેને માટેજ ને તેથીજ તે અમે સમજી લઇ કહ્યું.

અહંકાર મમકાર કહાડો, પદે ભેટાડો, સ્વસેવામાં લગાડો, વળે તોજ દહાડો.' તેમાટે પોતે પણ પ્રયાસ કરવો જોઇએ. હુંતો-‘અનુ મુળથી આડો, જીવે ન વાડ ખાડો.’ પણ એ એ સત્ય ક્યાંથી સમજ્યો. આવા મૂળથી, વાડ ખાડાના વાકફ દીવ્ય ભાગવતના આચરણથી અવતાર ચરિત્રથી તે બોધ્યા—

રામમેવાનુગચ્છામિ રાજાસદ્વિપદાંવર ત્રયાણામપિલોકાનાં રાજ્યમર્હતિરાયઃ ॥

હું રામની પાછળ જઈશ. જાગિશું, તેનો અનુચર થાગિશું, તેની ઇચ્છા પ્રમાણે તે ચાલે તેની પછી તેની ઇચ્છાને અનુસરવા મારી ઇચ્છા કરી અમલમાં મુકું. કારણ મને લાભ એથીજ છે. કેમકે તે બે પગવાણાંનો મોટો રાજ-રંજન કરનાર છે તે બે પદથી ચાલનાર થયા છે તે બીજાને બે પદે કેમ ચાલવું તે ચાલી બતાવી તેમાં તેમને પ્રશ્ન રાખવા છતાં હું બીજી રીતે કેમ વરતું ! અરે હું શું ત્રૈલોક્યે તેના રક્ષણ રાજ્યનું સુખ લે તે સારૂ ત્રૈણે લોકોનું રાજ્ય તો એ રાત્રવનેજ ઘટે છે. પરંતુ તેટલી બધી તસ્દી જાતે તે લે કે નહીં. લેતા હશે તો શી ખબર ? યોગ્ય તો એમજ છે. પણ હાલ પોતાના વક્ષમાં છે તેટલાના રાજ કરવા તો યત્ન શરૂ કરે તુરત—

શ્રીરામ સુખથી આવે, માટે રસ્તા સાફ કરાવ્યા;

સેન પ્રજા મંત્રી માતાઓ, સંગેજ લઈ જવામાં અંત ફાવ્યા. ભરતજી.

તે છેક કૈકયી સુધાંતને કારણ આખી વસ્તીમાં વિમુખ તેજ રહી હતીજ. એટલે જ્યાં શ્રીભરતસુરી સત્ય પોકાર્યા કે તે સાંભળતાંજ—

તદ્ધાવ્યંધર્મસંયુક્તં શ્રુત્વાસર્વેસભાસદઃ હર્ષામુમુચુરશ્રુણિ રામેનિહિતચેતસઃ ॥

તે લોકો-સભાસદો પણ બધાજ આવું ધર્મયુક્ત વાક્ય સાંભળી હર્ષાશ્રુ વરસાવવા લાગ્યા. એવા રામે તેમને રંજીત રાજ થયા અગાળીજ કરી લીધા છે, કે આ વખતે રામમાં ચિત્ત મુકેલા તે સર્વ આ વધાર્થ જેવો પ્રયાસ ભરત શ્રીને ખરાય નથી કરતા જોતાંજ રામનું ધણીપણું પોતાના પર કાયમ કહેશે. રજુંજ-કેમકે ભરતે ઠરાવ્યું એટલે કયું, દાવાદાર એજ હતા. એ જાણી રાજ રાજ થઈ ગયા ને ખુલ્લા પરખાયા અને તે આ રીતે કે—

સર્વ પ્રસન્ન ધન્ય થઈ, નિકળ્યા ભરત અતિમન ભાવ્યા;

ક્યારે બહારામ નિરખશું, એજ વિચારે ઉમંગ ઉભરાવ્યા.

ભરતજી.

એવું બધું શ્રીરામમાં શું હતું તે પ્રકટ કરે છે. મનોરથ બહાર પાડવા દાશને તે આ રીતે કે—

મેઘશ્યામંમહાવાહું સ્થિરસર્વદ્રઢવૃત્તમ્ કદાદ્રશ્યામહેરામં જગતઃશોકનાશનમ્ ॥

મેઘશ્યામં—ત્રિતાપથી તપેલાં માટે-માટે મેઘ તે દ્રષ્ટીની વૃષ્ટીથી રૂપથીજ તે ભેગા ગુણ

મહાવાહું—આપવામાં થાકે નહીં બધેજ પહોંચી વળે એવા બાહુ વાળા.

સ્થિરસર્વમ્—ક્ષમાસાગર કદી સ્વસ્વભાવ ખુબી ન મુકે. પ્રજા બધી બે ગાઉજ પુટે જઈ પાછી પુરમાં પેશી ગઈ હતી છતાં ફરી જશું તોએ તેતો તેવાને તેવા કૃપાળ જણાવાના. જાણે એ નબળાઈ પ્રજાએ બતાવીજ નહોતી.

દ્રઢવૃત્તમ્—કારણ તે દ્રઢવૃત્ત છે. વૃત લીધું પછી મુકતા નથી. સ્હામો ગમે તેમ વરતીને પણ તેનું વૃત મુંકાવવા સમર્થ નથી, તો પછી તેનો લાભ લેવામાં જેટલી વાર થાય તેટલી હાની, બલકે ત્યાંસુધીજ હાની છે એમ સમજી કહે છે એવા રામને ક્યારે નીરખશું ? તેથી શું થશે ! તે રામ રમનાર રમાડનાર રમી રહેલો એવો—

જગતઃશોકનાશનમ્—જગત આખાના શોકનો નાશ કરી નાખે એવો છે. ત્યારે તેમ કેમ થતું નથી ? પોતાના ધરખાર છોડી તેનેજ ધણી કરવા તે તેના વિના પોતાને દુઃખી માની તેની પુટે જે જગત જન નથી ધાતાં તેમનું દુઃખ બન્યું રહે છે. માટેજ કહ્યું કે “ પહેલેટાડો સ્વ સેવામાં લખાડો ” કારણ તેના જ્યાં દર્શન થયાં કે તે બનુભવી લોકો કહે છે

દૃષ્ટવહિનઃશોક મપનેવ્યતિરાધવઃ નમ્યઃસર્વસ્યલોકસ્ય ઉચન્નિવસમાસ્કરઃ

દીઠા કે આપણાં દુઃખ દુર થયા ગણો, કેાની પેટે સુરજ ગિગતાંજ અંધાઈ જાય તેમ એવા પ્રેમી હતા તેથીજ પુટે પણ રામ સાથેજ શ્રી વૈકુંઠમાં તે સહુ વિચર્યા. કેમ ન વિચરે ! જ્યાં શ્રી ભરતસુરી જેવા શિષ્ટ તેમના આચાર્ય ! આચરણ કરી બતાવવા અવતર્યા હતા. જુવો તેમણે આગળ શું કયું ? લોકોતો માત્ર ચાહ્યાંજ પણ તેમણે તો પહેલેજ મુકામે--

જુજંગી.

મળ્યા માર્ગમાં ગુહ તેથી લહીને, જટા બાંધી પોતે પ્રતિષ્ઠા મહીને;

વિચારો ભરદ્વાજ પાસે જણાવ્યા, પ્રભુનો પતો પાંમતાં મોદ લાવ્યા.

ત્યાં પ્રભુના જનને માર્ગમાં મળ્યા, કે તેથી એ રહ્યા કે પ્રભુને પ્રિય વેશધરનાર હ્યાં. ને તે વેશ તે જાળવવા પ્રતિષ્ઠા પણ ત્યાંજ કરી. કે આગળ મહાસંત શ્રી ભરદ્વાજનાં દર્શન ! ઉત્તરોત્તર કામ ચઢતું જાય ! જે પ્રભુને મળવા મન કરે તેને પહેલા પ્રભુ જનો મળે, એક મળ્યા, તેથી પ્રભુ પ્રિયવેશ થયો. વધુ આગળ ચાલ્યા, એટલે તેથી જાણી જાણી મળ્યા, તેમના પ્રતાપે વળી પ્રભુને સાક્ષાત મળવાનો ખરો માર્ગ મળ્યો; પછીતો પ્રભુ મેળવવા કેમ મોળા રહે ? એ કાંઈ અનુ હતા કે જે.

‘અનુ મુળથી આડો, જુવે ન વાડ ખાડો,’ ‘ને કહેવું પડે’

‘ઝટ રામ સ્વામી, મુમારગે ગાડું પાડો.’

શ્રી રામ સ્વામીને કહીએ પણ તે આપણને દેખાતા નથી છતાં શી રીતે આપણું કહ્યું જણશે ? કહ્યું શું, તે ઉરમાં ચઢ્યું પણ જાણે છે, એવું કે જેવું બીજું કાઈ જાણતું નથી. જુવો આ પ્રસંગમાંજ તે વિશેની ખાતરી શ્રી લક્ષ્મણને આવી ને એવો પ્રસંગ બનવાથી કે--

દીડી.

સેન ભરતતણું આવતું વિલોડી, વઘા લક્ષ્મણ અવળું સમજ ચોંડી;

હાલ હાલ દર્શી શરથી સહુ રોડી, હણું ભરત દોની શાસન શુભ શ્લોકી.

કારણ તે સમજ્યા કે રાજ્ય પડાવ્યા છતાં હજી પુઠં મુંકતા નથી તે કનડવા આવે
છે તેથી તેમના તે વેળાના આ શબ્દો છે કે—

યાન્નિ મિત્તંભવાન્રાજ્યા ચ્ચુતોરાઘવશાશ્વતાત્ ॥

સંપ્રાપ્તોયમાર્ચિર્ભરતો વધ્ય એવ મે ॥

અહીં શ્રી લક્ષ્મણજીનું પણ “ અહંબ્રહ્માસ્મિ ” જ્ઞાન જોવાનું છે, કે રામનું તે પોતાનુંજ પોતેજ જાણે રામ પોતાનુંજ જાણે પડાવ્યું શું? શાશ્વત રાજ્ય પિતાએ જે પડાવી લીધું તેનું કારણ આ ભરત તે શત્રુ થઇને બહાદુરી બતાવવા આવે તો તે મારાથી મરવોજ જોઇએ. આ રીતે શ્રીરામથી ઐક્યને લીધે કહે છે, પણ તે અતિ પ્રીતિ પરવશતાથી. ને તેમાં પણ (પોતાના રામ માટે) તે સંસાર સુખના મોહને લઇને તેથી સત્ય ન કળી શક્યા. પણ રામ તે રામજ. તે અંતર્યામી સર્વજ છે એ સિદ્ધજ છે. અહીં તેજ સિદ્ધ કરે છે બલકે તદુપરાંત કેટલા બલા છે તે પણ સમજાવે છે.

પદ ‘ અચરા પકર ’ એ રાગ.

શ્રી રામ કહે ધર ધીર વીર, બાતા ભરત બણી ન એવો બણ. પ્યારા લક્ષ્મણ. ટેક.
કહે રાજ્ય નિમિત્ત, તો મેં કહ્યું કે ખચીત, દેશે ભરત સપ્રીત તને કરી અરપણ;
નવ ભરત બણી તું એવો બણ. પ્યારા લક્ષ્મણ.

ભરતનું હૃદય શ્રીરામે લક્ષ્મણજીને પોતા પ્રત્યેનું બતાવ્યું, બલકે શ્રી લક્ષ્મણજી પ્રત્યેનું પણ બતાવ્યું, ને સમજાવ્યું કે રાજ્ય એ મોટી વાત તું ગણીશજ નહીં. મને કદર છે તે પ્રેમની, નહીં કે પદાર્થની. માટે મારે સાર તારે પ્રીત દરશાવવી. તે મારા જેવા થઇને. હું પ્રેમ ચહું છું, પદાર્થ નહીં. ભરત પણ તેવોજ છે ને તેથી તું પણ તેવોજ થા. છતાં રાજ્યમાં મન રહેતું હોય તો તે લઇને સુખી થા. પણ અવળે રસ્તે ન દોરવા જરા સ્વજન બૂલે કે ‘ ઝટ રામ સ્વામી સુમારગે ગાડું પાડો ’ એવો સ્વભાવજ છે. લક્ષ્મણજીનું ઠેકાણું પડ્યું. તે રૂબરૂ છતાં જરા બૂલ્યા પણ ભરત તો બૂલીને સુધર્યા હતા એટલે હવે તો રામે હૃદય વાંચ્યું તેમજ હતું. તેને રામનીજ કદર હતી, નહીં કે રાજ્યની, તે કેવી ?

ધનાશ્રી.

ભરત મનોરથ કરે, માર્ગમાં ભરત મનોરથ કરે;
અનુજ સંગ ઉચરે, માર્ગમાં ભરત મનોરથ કરે, ટેક.
આ વન થયું હવે અતિ પાવન, જ્યાં શ્રીરાખવ ફરે. માર્ગમાં.
ચિત્રકોટ ગિરિરાજ સભાગી, જે પર શ્રીવર ઠરે. માર્ગમાં,

(હજી યાત્રા સ્થળ ગણાય છેજ.)

લક્ષ્મણ ધન્ય ધન્ય સીતાને, જે સંગે સંચરે. માર્ગમાં.

(બધે મૂર્તિમાં પણ પુજાય છે.)

પેલી પર્ણકુટી પ્રિયતમની, ચીર ધ્વજ દરેકરે.

માર્ગમાં.

અપરાધી અપવાદી પડીશ પદ, ત્રેણેને વિષ્ણુ ડરે.

માર્ગમાં.

(હાલે જગત પદે પડે છે.)

શ્રીજી લક્ષ્મણને પણ કારણ તે સેવામાં જોડાયા તેથી પુણ્ય થઈ ગયા તેમનો મનો-
રથ “ પદે ભટાડો, સ્વ સેવામાં લગાડો, વળે તોજ દહાડો.” પદે ભેટીને શું? એજ

યાવન્નચરણૌભ્રાતુઃ પાર્થીવવ્યજનાર્ચિતૌ શિરસાધારયિળ્યામિ નમેશાંતિર્ધવિશ્યતિ ॥

‘અહંકાર મમકાર કહાડો,’ તે તો ગયા. હવે “ પદે ભેટાડો, સ્વ સેવામાં લગાડો.”

તે કેવી કે ભાઈના ચરણો છત્ર ચમર રાજ્યચિન્હ થઈ રહ્યાં હોય તે હું મારે શીરે
ધારણ કરું, શાંતિ તો ત્યારેજ થવાની, ત્યાંસુધી નહીંજ. ભરતસુરીનો મનોરથ શ્રીરામ
રાજા થાય ને પોતે નિચે પગ પાસે બેસીને શીર્ષ ધરે તેમ હતો. પણ તે હાલ બને તેમ
નહોતું. એટલે ભગવાન અને ભાગવત એકેનો સંકલ્પ અદ્વિજ નથી. તેમ પ્રભુ બેજી સંકલ્પ
પરસ્પર વિરુદ્ધ છતાં રસ્તો કહાડશે એવા સમર્થ છે, તેમાં વિરોધવાર નથી કહી શકવો તે
પ્રભુ સર્વ શક્તિમાન મહા ચતુર છે ને તેથીજ માફ ગમે તેવું છે—

“અનુ મુળથી આડો, જુવે ન વાડ ખાડો.”

(તો પણ કહ્યું)

“જટ શ્રીરામ સ્વામી સુમારગે ગાડું પાડો.”

“પદે ભેટાડો, સ્વ સેવામાં લગાડો, વળે તોજ દહાડો.”

હું તો ખોટી રીતે જટ કહું છું. પણ તે શા ઉપરથી, ભરતજીના આચરણ ઉપરથી
ઉરમાં એ વિષયની કેટલી ત્વરા જોઈએ, આતુરતા જોઈએ ! જુવો આંહી—

ઉપેન્દ્રવજ્ર છંદ.

ચઢે જતા ને ઉચરે જતા એ, ન માર્ગમાં ખોટી જરી થતા એ;

દીઠી ધણી પર્ણકુટી રૂપાળી, વળી વિશે ધાઈ ધસ્યા સુચાલી.

એવા ઉતાવળ માટે સુચાલી અથવા ખરામાર્ગપર માટે સુચાલી પણ સાચી ત્વરા
આતુરતા પૂર્વક થાય, ને પ્રભુ તરફ એક પછી બીજા સંત શિષ્ટના બતાવ્યા પ્રમાણે ધાય,
તો પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થાયજ. બલકે તે વેળા પ્રભુ કેવા રીઝેલ જણાય ? જેવો આપણો
ઉત્તમ ભાવ ! ! જુવો શ્રીભરતસુરીને કેવાં દર્શન ને તે પુઠે કેવા શ્રીરામ પ્રસન્ન જણાયા !

પદ “ લાગી છખી નાથની ” એ રાગનું.

ભાળી છખી રામની મનોહારી, સીતા લક્ષ્મણ પાસ છે;

આસને ઝગે જટાધારી, ભાળી છખી રામની અતિ પ્યારી.

કીરીટથી તો ઝગે પણ જટાધારી છતાં અલૌકિક છટાથી ઝગે છે. એજ સ્વાભાવિક
ખુખી ! કેવી !

તેજ વિધી શરીર, ધાર્યા અજીનચીર, જોતાજ છોડી ધીર, વહાં નયને નીર,

હે ભાત પુણ્યનિક, હે નાથ ! પ્રાણાધિક ! બોલ્યા મને છે ધિક્ક ! પાપી ન કે અધિક;
આબો શરણે પુકારી, પડું પદે પ્રાણ વારી, નાથની છખી પ્યારી; એ રીતે.

“અહંકાર મમકાર કહાડો પદે ભેટાડો ” તે તો બન્યું કેવું ખુખી ભરેલું ? તે જુવો.

દી.દી.

ધાધ રઘુવીરે જટ લીધા ઉપાડી, દાખી ઉરથી ઊરની પીડા પતાડી;

બેભાં બેઠી હાથ ભરતજી અખાડી, લહું સહુ વૃતાંત જે વિત્યું પછાડી.

હવેજ શ્રી ભરત ખુશ્મા. માતા પાસે પણ તેટલા નહોતા ઊધડ્યા. ખુસેજ કારણ મિચલેહૃદયપ્રંગી ઇત્યાદિ વચન પ્રમાણે શ્રી રામનો સાક્ષાત્કાર આવા સ્નેહ પૂર્વક આ દેહમાં આવ્યા પછી આજેજ થયો. ને તેવો તેમણે બજવ્યો શું વર્તન તે વખત કર્યું ! કેવા ભાવથી તે વખતે પદમાં પડ્યા હતા. શું કહ્યું શું ચહ્યું. ટુંકામાંતો એજ “ સ્વ સેવામાં લગાડો ” પણ કેવી રીતે અહંકાર મમકાર કહાડીને ? તે જુવો.

૫૬. “ નાગર નટરે ” એ રાગનું કાલીંગાડો.

અહા કેણુ કરશે ? ધન્ય કેણુ કરશે ! શ્રી ભરતે કીધું એવું. ટેક.

નવ રાજ્ય ગ્રહ્યું ચહ્યું દેવા, સજ ન થયા રાધવ લેવા;

પૃથ્વીપર તવ પડી રહેવા, ધર્યું વૃત કેવું શ્રી ભરતે કીધું એવું.

(પોતાનો ધાર્યો માર્ગ નીકળે નહીં તે એજ ‘ અહંકાર મમકાર કહાડો, પદે બેઠાડો, સ્વસેવામાં લગાડો. ’ ત્યાંજીધી ન ખાવું, ન પીવું, શું ત્યાંથી ઉઠવુંજ નહી, ઉઠવું તો શી શરતે, શી સેવા માગી ?)

રઘુપતિ સાટે વનવાસે, ચૌદ વર્ષ રહેવા આશે;

ધરી શીરે જટા ઊઘાસે, ચહ્યું પણ લેવું.

શ્રી ભરતે કીધું એવું.

દેવોએ જોઇ રહ્યા એ, આવું ન કાઠથી થાએ,

વનવાસ રામનો ચાહે, તેથી ઠર્યું તેવું,

શ્રી ભરતે કીધું એવું.

(ભરતજીના મનોરથ આડા દેવ પડ્યા. કારણ તેમનો સ્વાર્થ શ્રી રામના વનવાસથી સરવાનો તે મ્હોંએ આવ્યો કાળીયો પાછો જવા પ્રસંગ શ્રી ભરતજીએ તો આણ્યો)

તતસ્તૃષ્ટાવિગ્નાઃ સિપ્રં દક્ષગ્રીવઘૈષિણઃ । भरतराजशार्दूल मित्युच्चुः संगता वचः ॥

सदानृणमिमंरामं वयमिच्छामहेपितुः अनृणत्वाच्चकैकय्याः स्वर्गदशरथोगतः ॥

રાવણુનો ઝટ વધ થાય એમ ચાહનાર રૂપીઓ કહે રાજ્યતો ભરતનેજ રહે. કેમકે હે રામ ! આપના પિતાનું વચન પાળવું જોઇએ. કૈકયીનું તે ફળ કે તે નાથને મુક્ત થવાથીજ સ્વર્ગ પામ્યા છે. અર્થાત્ પાછા એ વાત રદ થઈ તો તે પાછા પડશે તો પૃથ્વીમાંથી તો દેહ ગમ્મ ને સ્વર્ગથી પણ પડશે તો તેમની ગતિ શી ! આ રીતે દેવ રૂપી દ્વારા ફેસલો આવ્યો. હરિજન રાજ્ય ન ચાહે તેને પરાણે ગળે પડી આપે તે આમાં પણ સાચા તે સાચાજ તે તો જે માગતા હતા તે એજ કે “ હુંને માફ એ વાત જય ” તેથી બોલ્યા—

ગરબી “ શરીર તજી તવ શ્રીવર ” એ રાગની.

ભરત વઘા ગળગળતા, રામા મ્હારી ગાળ ઉતારો;

એક વખત હે કૃપાળુ, સ્વરાજ્યને આપ સ્વીકારો.

થયું આપનું કે પછી ફિકર નથી.

સોંપશો જેને, સેવા એ તેને, ગમશે અને, ઠરશે વેલવ એ તમારો. ભરત.

એવું ઉચરી પડ્યા પાછા પ્રિય પદમાં.

વળગી રહી, ફરીથી કહી, કરથી ગ્રહી, આણ્યો સ્વ વિપત્તિનો આરો. ભરત.

(સામે આવ ને સાચી શરણાગતિથી રસ્તો નિકળેજ છે દેવ રૂપી રહામા છે તો પણ શું)

પદ “ બેઠા શું રે આંહી ” એ રાગ.

વઘા રઘુરાય વઘા રઘુરાય. ભરતનેરે બેસાડી અંક માલ્ય. વઘા.

સદ્ગુણ થઈ શરણાંગિતિ અંતે કરતાં સરવસ દાન. મળ્યું લક્ષ્મીસમ માન. વઘા.

ધામંગના અંકના સ્પર્શે શું ઊભર્યો આનંદ. ! ગયાં સહુ દુઃખદંડ. ! ! વઘા.

કહ્યું જાઓ સહુ સાથે પાછા, અલ્લવો ન્યાયે રાજ્ય. સહાય મંત્રી સમાજ. વઘા.

પિતૃ શાસનસમ બેઠે વરતીએ, જાઓ કેકયી સાથ, ગણુએ વ્હાલી માત. વઘા.

એ કેકયી તરફની પ્રભુની કૃપા વિલોકીનેજ મન થયું ને કહ્યું કે--

અનુ મૂળથી આડો, જીવે ન વાડ આડો, ઝટ રામ સ્વામી, સુમારગે ગાડું પાડો
પરંતુ ભરતજીને શું ? ‘અહંકાર મમકાર કહાડ્યા પદે બેટાડ્યા.’ એટલે હવે ભરતજીએ
એજ માગ્યું જે બાકી રહ્યું છે.

પદ “ મોહની લગાડો ” એ રાગ.

વઘા ભરત ત્યારેરે, બોલ્યા ભક્ત પ્યારેરે;

આજ્ઞા સમજી મમત તજીને, શોચી સુપ્રકારેરે. વઘા.

સ્વ સેવમાં લગાડો એમ કહેવું ને પછી ત્યાંજ કંઈ સેવા તે ચાહતાં સ્વતંત્રતા
ખતાવવી, એ સેવા ક્યાં રહી ! એતો પોતાની મોજ-ઈચ્છા થઈ ! સેવા તે પુરી
‘જેમાં જેમ ધણીની મરજી’ ને તે પૂરણ પ્રસન્નતા પૂર્વક ઊઠાવવાની તૈયારી ! ખરી પર-
તંત્રતા ? ખરી સેવા ! અહંકાર મમકાર ખરા ગયા ને સેવામાં લાગ્યાં ! ત્યારે ગણાય.
તેથી બોલ્યાજ !

સ્વામી શાસન શીરષા ધારી, જઈશ અયોધ્યા લઈ સહુ સ્વારી;

પણ નહીં ખેંચું આસન માથે, નહીં પેસું નગરીમાં જાતે. વઘા.

અહંકાર મમકાર કાઢ્યો તે કાઢ્યોજ. તેને તો અડવા ના કહીજ, બલકે તે ફરીને
અબડાવે નહીં માટે ‘પદે બેટાડો,’ ને જીવન ચાલે માટે ‘સ્વ સેવામાં લગાડો.’ તે
આ રીતે--

કનક ભૂષિત પાદુકા તમારી, હો કણ્ણા કરી પદમાં ધારી;

યોગ ક્ષેમની એ દેનારી, એજ પાળશે પ્રજા તમારી. વઘા.

શ્રીરામ કાંઈ તાબેદાર નથી કે સદા સંગ રહે કે કદીએ તેમ સંગ રાખે ત્યારે
રસ્તો એજ કે આપણને જે પોતાના પ્રતિનીધિ તરીકે આપે તે એ પોતેજ ‘મૂર્તિ’ પણ
એજ તેમાં પણ ‘ચરણ’ની પાદુકા ‘ચરણ શરણ થવાનું સ્થાન તેનીજ પ્રતિનીધિ તે’ પહે-
રીને આપો ‘એટલે આ કામ સાંજે મારી સેવા સાંજે આ વાહન કરી આપો’ અર્થાત્
તેમ થશે ? હા તુરત.--‘પદે બેટાડો સ્વ સેવામાં લગાડો.’

પદ “તેરા કુમલા જીયરવા” એ રાગ.

રીઝ્યા રાધવ ત્યારે, રીઝ્યા રાધવ પ્યારે, હારે રીઝ્યા રાધવ પ્યારે;

પેખી પ્રીતિ બારે. રીઝ્યા રાધવ. ટેક.

ચરણે ધારી આપી જિતારી, બેઠે પાદુકા પ્યારે. રીઝ્યા.

ઝટ ભરતે પ્રણયી શીરધારી, રીઝ્યાં સહુ નરનારે. રીઝ્યા.

વસંતતિલકાવૃત્ત.

ખોડ્યા વધુ ભરત એ સહુ સાંભળે ત્યાં, ચાલ્યું જશે સકળ કારણ આ બળે ત્યાં;
હું ચૈદ વર્ષ વૃત ધારી રહીશ આશે. વિત્યે વિશેષ દિન તો તન ભસ્મ થાશે.

સાચી સેવા તે કે, જેમ રાખે તેમ રહી જે સેવા સોપે તે અતિ ઉત્સાહથી બળ-
વવી. હાલમણુ હજુરમાં ને પોતે વિયોગમાં ! તેને ખાસ સેવા ને પોતાને પ્રાણની ! પરંતુ
તે સ્વીકારી, પણ મીહરિ વિયોગ ધણેજ સાક્ષ્યો ને તેથી—

પદ “મીલો મીલોજ મોઝેકા ” એ રાગનું.

વળ્યા પાછા પરાણે શ્રી ભરતજી, શ્રીભરતજી સ્વરૂપને સમજી. વળ્યા. ટેક.

શીરપર ધારી શ્રીમત પાદુકા, ચાલ્યા વાહન બની સ્વારી સજી. વળ્યા.

નંદીઆમે કરી મુકામે, સ્થાપ્યું રામસ્થળ નામ ભજી. વળ્યા.

(બરાબર ચૈદ વર્ષ ઉત્તમ રીતે સેવા બજાવી તે કેવી)—

‘અહંકાર મમકાર કહાડો, પદે ભેટાડો સ્વ સેવામાં લગાડો.’ એથી થું
‘અનુ મૂળથી આડો, બુવે ન વાડ ખાડો, ઝટ મીરામ સ્વામી, મારગે ગાડું પાડો.
તે તો પડ્યું કારણ—‘પદે ભેટાડો, સ્વ સેવામાં લગાડો.’ એ બન્યું હવે ‘વળે તોજ દહાડો.’

એ રહ્યું. તે ક્યારે બને, પરિક્ષા પાસ કરે ત્યારે. તેની મુદત બરાબર તેમ પેલીમમ
સર્વજ્ઞ સર્વ શક્તિમાને પણ મુદતની પળ પણ ન ખોવા ગમે તેવે. મામલો ચુંચાઇ ગયો
હતો પણ વખતસર—

ઉપેન્દ્રવજ્ર છંદ.

કર્યું પુરું કામ રૂપી મુનીનું, કર્યું પુરું કામ સુરો ગુણીનું;

હ્યાં સદા ભૂપ ‘કપી’—વિભીષણ, કર્યા તદા રામ સીતા સહક્રમણ.

સ્વારી તમામ પુષ્પક વિમાનમાંજ હતી. સાથે શ્રી વિભીષણ મહારાજ શ્રી સુગ્રીવ
મહારાજને રામદળ પણ હતું તેમાં સાથી શ્રેષ્ઠ એવા માણી પણ સાથેજ હતા, તેથી.

પદ “મોં મલકાવી ” એ રાગ.

ભરદ્વાજ આશ્રમથી ઉચર્યા, રાત્રવ માણી સંગેરે;

જાઓ તમે આગળથી અયોધ્યા, એજ ઉચિત આ પ્રસંગેરે.

શંગવેરપુર ગુહને મળીને, કહેજો કુશળ અમારાંરે;

માહિત કરશે અવધ માર્ગથી, ભરત કૃતિથી પ્યારારે. ભરદ્વાજ.

મળી ભરતને કહેજો આવ્યા, રામ સિદ્ધ કરી કામરે;

મહારા તમારા સીતા બ્રાતના, વિત્યા વૃતાંત તમામરે. ભરદ્વાજ.

કહેતી વખત સમજજો મતિથી, મન એનું કેવુંછેરે;

રાજ્ય વડીલનું ગમે ન તજવું, મળ્યા ભોગવ્યા પુઠેરે. ભરદ્વાજ.

પણ કોને ! જેણે અહંકાર મમકાર ધર્યો હોય તેને ! જેણે તે પોતાના સ્વાદેશ
મજ્યું હોય તેને (આતો કેવળ સેવારૂપજ ગણે છે, ભોગને નથી ચાહતા. પણ ભગવાનને
ચાહે છે. તો ભગવાને કેવા છે ? તે વળી કહે છે.

ચાહત હશે રાજ્યની તો. હું દષ્ટ પૃથ્વીનું રાજ્યરે;

વિચાર સમજી ઉઠ્યા માણી, ધરી નરતન પાધરજરે. ભરદ્વાજ.

પણ રહાંમા ભરતજીએ સાચા ભાગવત હતાં.—

સદા મમ હરી ધ્યાન મેં, જગમે રહત ઉદાસ;

તીરથ સખ આશા કરે, કપ આવે હરિદાસ.

તેમને જળ કમળવત રહેવાનું હતું, ચૈદ વર્ષની મુદતે પણ તેમને અસર નજ કરી.

પદ રાગ ધનાશ્રી અથવા ભેરવી.

દીઠા શ્રીભરત બાત, કપીશે દીઠા શ્રીભરત બાત.

અવધધુરીથી દૂર કોશપર, આશ્રમ વાસી જાત.

કપીશે.

જટા ચીર ધારી ફળ અહારી, દીન દુખજે માત.

કપીશે.

દેખી ટેકી લેખી વિવેકી, તુષ્ટ થયા મન સાથ.

કપીશે.

પતિ પાદુકા સેવી ચલવતા, રામ રાજ્ય ભલિભાત.

કપીશે.

તેમના એકના આચરણની અસર આખી પ્રજાપર પડી, એકે સૌને સુરક્ષે સાથે રાખ્યા શું-પાર પાડ્યા ! નિહાલ કર્યા ! કારણ જ્યારે તે રાજા પોતેજ રામ વિના—

મદિતેસમપુત્રં ચીરકૃષ્ણાગિર્નાવરમ્ ॥ પરિમોક્ષતુંવ્યવસ્થંતિ પૌરાવૈર્મમત્સક્તમ્ ॥

રાજપુત્ર પોતે ચીર તે અજીન ધરી ભોગ ન ભોગવે ત્યાં પુરજન શીરીતે ભોગવે ? શમ વિભોગથી સર્વ દુઃખી ત્યારેજ શમ મીલનની આતુરતા થ ॥ રહે ને ત્યારેજ સમય-સર શમ પધારે તેનો સ્વાદ ને તે કાયમ રહે ! ! એવા તમામ યોગ્ય હતા તો પણ આશામાં ચૈદ વર્ષ કાઢવાં પડ્યાં માટે—

‘ઝટ શ્રીરામ સ્વામી, સુમારગે ગાડું પાડો.’

તે ગાડું મારગે ઝટ પાડો, પણ મુકામ આવતાં મદિતવાર થાય તે સાફ ન ગભરાવું. સેવ કરે જવી, તેમાંથી ન ડગવું. તો ભગવાન આપોપી વધામણી મોકલે—ને પછી વિમાને ચઢી આવીને મળે—

પદ “ખતાદે સખી” એ રાગ.

ભરત પાસે આવી વદ્યા હતુમાન, ભાવ ભાળી દઈ માન;

ભરત પાસે આવી વદ્યા હતુમાન.

ટેક.

કુશળ કહાવ્યું છે શ્રીરામે, જેનું ધરોછો ધ્યાન.

ભરત.

સીતા લક્ષ્મણસહ એ પધારે, કહેવા આવ્યો મુદ્દામ.

ભરત.

સુણતાં હરખી ઢળી પડ્યા ધરણી, ઉઠ્યા આવતાં ભાન.

ભરત.

અષોકૈઃ પ્રીતમયૈઃ કપિમાલિંગ્યસંશ્રમાત્ ॥

સિષેષભરતશ્રીમાન્ વિપુલૈરશ્રુવિંદુમિઃ ॥

પદ રાગ ભેરવી “ધ્યારા પ્રભુ પ્રેમ પુષ્પે વધારું” એ રક્ષી.

ધ્યારા મ્હારા તને દજો શું વધાઈ, દજો શું વધાઈ આવ્યો ભલે ધાઈ.

ધ્યારા.

દેવ મનુષ્ય તું હોય મમે તે, જાણ્યું તુંજથી ગયા અર્થ સધાઈ.

ધ્યારા.

જ્યા શું નીરખીશ ભાર સમર્પીશ, સેવીશ સદા જીવું જેને ધ્યાઈ.

ધ્યારા.

(રાજ છોડવા ને ખાસ સેવામાં તન જોડવા જેને આટલો ઉમંગ છે તેનું કહેવું અફ કે, ‘પદ ભેટાડો સ્વસેવામાં લગાડો વળે તોજ દહાડો ’ ને તેનો સહ દહાડો વળેજ.

કહે ક્યા સહુ વિતી પથારય, તારા રણમાં રહો હું બંધાર્ધ.

પ્યારા.

કહી કમીનાયે રામ ક્યા સહુ, હુણી ભરત મન ખુશી ન સમાઈ.

પ્યારા.

હું ક્યામાં આપણે પણ સ્મરણ કરી જઈએ તો ! -તે આ પ્રમાણે-

આદૌરામતચોવનાધિગર્ભ હેમ્નોરુદ્ધારણ ॥

વૈદેહિરણં જટાયુમરણં મુગ્રીવસંભાષણં ॥

વાલીનિર્દલનં સમુદ્રતરણં લંકાપુરીદાહનમ્ ॥

પશ્ચાદ્રાવણ કુંભકર્ણહનનં ચૈતદિરામાયણમ્ ॥

ભરતજીએ પોતાના સમાનજ પ્રજાને પરમ રામ ભક્ત-અનાવી હતી-મૂળથીજ રામ ભક્ત હતી પણ વિયોગથી પ્રેમ વિશુદ્ધ થયો હતો. હવે તે કુંદન થઈ હતી. તેમાં જડાવવા શંકવ કુળમણી પધારે છે.

પદ “ ધન્ય ધન્ય રહો ” એ રાગ.

ધન્ય ધન્ય ધન્ય વધાઈ. ઘેર આવે વહાલા રામ.

જય જય જયહો.

પળમાં પુરમાં પથરાઈ ખુશી અદભૂત ધામો ધામ.

જય જય જયહો.

સહુ માર્ગે ગયા છંટાઈ, થઈ રહી સ્થળ સ્થળ ધુમધામ.

જય જય જયહો.

ગયાં તોરણ ધ્વજ બંધાઈ, ઉલટી છે પ્રજા તમામ.

જય જય જયહો.

શોભ્યાં અગરો ને ચોક, શોભ્યાં છત્રીઓ ને ગોખ;

મંડ્યા શું ઉમંગે લોક, અહાહાહાહા, ધન્ય ધન્ય ધન્ય વધાઈ.

મંત્રી માતાઓ રથમાં, નિકળ્યાં જટ નગરી અહાર.

જય જય જયહો.

ચંતુરંગી સેના પથમાં, પથરાઈ થઈ તખ્તવાર.

જય જય જયહો.

સામંત શ્રીમંત બધાએ. નિજ વાહનપર છે સ્વાર,

જય જય જયહો.

બાકી જન પેદલ ધાએ, સહુને ખુશી પારાવાર.

જય જય જયહો.

આવે વહાલા રઘુનાથ. સીતા લક્ષ્મણ સંગાથ;

કુશળ છે ત્રૈલો ગાત. વાહ વાહ વાહ. ધન્ય ધન્ય ધન્ય વધાઈ.

માંગણિક શુકનો આગે, વાગે વાગ્ગ બહુ ભાત,

જય જય જયહો.

શ્રીભરત ભક્ત મહા ભાગે. ચાલ્યા રહ્યા શુચી ગાત.

જય જય જયહો.

શીર રામ પાદુકા રાજે, બેઠી ચામર તેપર થાય.

જય જય જયહો.

કર કુસુમ માળ વડી છાજે, તપ તેજે જન અંગમ.

જય જય જયહો.

ક્યારે આવે શં દેખાય, નાના મોટા એજ ચાલ;

ગુણે વખાણેજ જામ, અહોહોહોહો.

ધન્ય ધન્ય ધન્ય વધાઈ.

ફરી ફરી પરસ્પર પૂછે; શું જરૂર આવશે સ્યામ.

જય જય જયહો.

થઈ વાર સમય તે શું છે. પૂછે ફરી ફરી તમામ.

જય જય જયહો.

ત્યાં કોલાહલ સંભળાયો, રજ દેખી ઉડતી તેમ.

જય જય જયહો.

વાતવનો સમુદ્ધ ધાયો, આવે ને જણવે ક્ષેમ.

જય જય જયહો.

ત્યાં મનમાં વિમાન, દેખાણું પ્રકાશ માન;

નણે ચાલ્યો આવે બાન અહાહાહાહા !

ધન્ય ધન્ય ધન્ય વંધાઈ.

(ભગવાને એવી ગોઠવણુ કરી હતી કે સૌને સાથે દર્શન થાય. કરણુ વિમાનમાં ઉંચેથીજ પધારતા. હતા. નણે સૂર્ય ચાલ્યો આવતો હોય તેમ)—

પદ રાગ કલ્યાણુ. “ ઇન્દ્ર આવ્યા.

ધન્ય આવ્યા રઘુરાજ રામચંદ્ર હરિ, એ ગોવિંદ હરિ જગત વંદ્ય હરિ. ટેક.

દેખાડીને શ્રીવિમાન હનુમાન વદા, એમાં રામ સીતા લક્ષ્મણુ છે મિત્ર સખા.

એવું સુર્યું તદા, નમી પડ્યા બધા, હાં હાં હાં હાં. ધન્ય.

સરવ ઉતરી વાહનોથી પ્રણામ કરે, વાહ તાળીયો વગાડે જય જય ઉચરે;

ગંગાચું સુરવરે, નભ તમામ ખરે, હાં હાં હાં હાં.

રવી મેરૂપર તેમ રૂડા રામ ઝગે, અર્ધપાદ આપી પુજ્યા ભરતે ઉમંગે;

શ્રીવિમાન વેગે ઉતર્યું એજ જગે, હાં હાં હાં હાં. ધન્ય.

સર્વ પહેલ પ્યારા ભરતની પીડા કાપી, શ્રીવિમાનમાં સ્વ અંકમાં જગા આપી;

ઉરેથી ચાંપી, પ્રીતને માપી, હાં હાં હાં હાં. ધન્ય.

(આ ક્રમ કૌશીતકી ઉપનિષદમાં જીવ મુક્ત થઈને પરમ પદમાં જાય ત્યારનો છે.)

હજ્યા મજ્યા સર્વ રજ્યા આજ બડભાગી, ફળ્યાં પુન્ય ને સદાની પીડાઓ ત્યાગી;

જગતથી જાગી, બન્યાં અનુરાગી, હાં હાં હાં હાં. ધન્ય.

(સાલોક્ય સામિપ્ય મુક્તિ તો થઈ ગઈ તે જુગ્મ ભોગવી લે એટલે સારૂંપ્યને સાયુ-જ્ય ને છેલ્લે પરમપદ વાણી મનથી અગોચર આનંદ !! હાલ પણ શું આનંદ માન્યું ન હતું ?) જે કાંઈ ભાર હતો તે હવે ભરતજી ઉતારવા તૈયાર થયા ‘ પાદુકા ’ મૂર્તિના સેવન પ્રતાપે પરમાત્મા પ્રત્યક્ષ થયા એટલે તે મૂર્તિ પાછી જ્યાં યોગ્ય ત્યાં પધરાવી શી રીતે ?)

ખમાચ.

વદા તુરત ભરતજી કરજોડી. ટેક.

હેમ પાદુકા પાસ ધરાવી, ચિત્ત દીધું ચરણે ઝહોડી. વદા.

રાજ્ય કોશ ભંડાર આપના, કર્યા દશ ગુણા હદ તોડી;

(એવી સાચે મને સેવા કરી)

આપનું કંઈ આપને અર્પણુ, આજ દીધી ચીંતા છોડી;

(એ સોંપી ઉત્તરા તુષ્ટ થયા.)

હવે ખાસ સેવામાં રાખો, બનતું કરીશ પદે દોડી. વદા.

એ સાથી વધે છે માગ્યું કેમ મળ્યું ને હવે સદાનું દુઃખ ટળ્યું દહાડો પુરો વળ્યોજ.

શી રીતે ! જુવો—

રાગ કલ્યાણુ કેરખાનો.

આજ આનંદ થયો ભારી વધાઈ વડી,

રાખો સદા હરિ જરી વધાઈ વડી. ટેક.

તાપસી વ્રત છોડી સહુ ભાતે, લીધાં મૂખણુ તન ધારી. વધાઈ.

કર્ચો પ્રવેશ નગરમાં નાથે, શી ચઢી અદભૂત સ્વારી. વધાઈ.

શ્રીદાસિંહાસનપર રાજ, સંગ સીતા સતી ખારી. વધાઈ.
 લક્ષ્મણને શત્રુ મેલે, ચમર છત્ર કર ધારી. વધાઈ.
 ભરત બાત યુવરાજ પદે ને, માણી પદ અધિકારી. વધાઈ.
 રામ રાજ્ય અનુ શીરપર રહો નિત, એ ધનની સહુએ ઉચ્ચારી. વધાઈ.
 તે ખરી પડી છે હું તો રામ રાજ્યજ શીરપર છે એમ માનું છું. ને તેથી તેમ-
 નેજ કહું છું કે--

‘અહંકાર મમકાર કહાડો, પદે ભેટાડો, સ્વસેવામાં લગાડો, વળે તોજ દહાડો.’
 ‘અનુ મૂળથી આડો, ભુવે ના વાડ ખાડો, ઝટ શ્રીરામ સ્વામી મુખાર્જે ગાડો પાડો.’
 ‘પદે ભેટાડો સ્વ સેવામાં લગાડો.’

અને છેવટમાં અમે હરિકથાગાયમાનશ્રરામ્યહં એવા હરિદાસોના આદિયુર શ્રી-
 માન લગવાન નારદજીનાજ શબ્દોમાં માગીએ.

वरनयाचेरघुनाथयुष्मत् पादाब्जभक्तिःसततंपमास्तु ॥

इदंमियंनाथ वरंप्रगचे पुनः पुन स्वामिदमवेयाचे ॥

तथास्तु श्रीरामचंद्रदेवकीजय.

॥ श्रीहरि. ॥

શ્રીતુલસીદાસજીનો પ્રભાવ.

શ્રી તુલસીદાસજીને “ભૂતનસે” હનુવા મીલે હનુમાનસે રામ ” એ વિશે “આનંદ”
 ના ૨ જ અવતારના ૪ થા અંકમાં એક આખ્યાન આવી ગયું છે: એથી શ્રીરામ તે પર-
 મેશ્વર જ ને તે હાલ પણ દેખાય—અનુભવાય છે. એમ આસ્તિકાને દૃઢ થાય એવું છે. પણ
 પ્રભુ મળ્યા તેમાં શું રહ્યા! એમ સંસારીયોને લાગે તો તે ભ્રમણા ભાગે તે માટે
 આગે એજ શ્રી તુલસીદાસજીનો એથી કેટલો ને કેવો પ્રભાવ થયો તે વાંચીએ ઇતિહાસ ઉરમાં
 ઉતારી નિચેના પદ પ્રમાણે આચરણ કરવાનો આરંભ કરે ને અંતે આપ એવાંદરો. તથાસ્તુ.

સોરઠ. “ રાખો નિત શીકર અમારી ” એ રાગ.

દૃઢ રહી ચહી હરિગુણ ગાઓ, શ્રીરામનામ જપે જાઓરે. ૬૬૦ ટેક.

એ રામ અન્ય ન, ધન્ય જ એથી, સજન ખરેખર થાઓ;

અનંત એ અનંત મુખ લેવા, મુલાઅવત ગણાઓરે. ૬૬.

પદ: “ ઓધવજી કરમનકી ” એ રાગ.

થયા સંત તુલસીદાસ ગુંસાઇ, જેની ખ્યાતિ રહી જગ જાઇ. થયા.

શ્રીહનુમાન પ્રાપ્ત નિહાળ્યા, તણ સમય રધુરાઈ;

પછી પધાર્યા પ્રિતે પોતે, અવધનગર હરખાઇ.
 પ્રકટભૂમિ ભેટી પ્રિયતમની, શ્રી સરકુમાં નહ.ઇ;
 સંતસમાજ જમાવ્યો જનરો શ્રી રામના ગુણગ્રામ.
 શીવ વૈશ્ણવ સરવને સરખી, પ્રિય લાગે એ ચાહી;
 રચવી ચહી રસિક રામાયણ, શીવ શાસન શીર નાઇ.
 સંવત સોળ એકત્રી ચૈત્રે, રામનવમી સુખાઇ;
 કર્ષોતદા આરંભ ઉમંગે, અવધનગરની મોહી.
 બાળકાંડ ત્યાં પુરો કરીને, આવ્યા કાશી માંહી;
 વિનયપત્રિકા આદિ ગ્રંથો. કરે ગયા ન ધરાઇ.
 શૈવે ને હરિ ભજતા કરવા, રહે શીવજી મનમાંહી;
 એજ કાજ કરવા કાશીમાં. રહ્યા વાસ ત્યાં ચાહી.
 શીવના સ્વામી કહી રાધવને, શ્રીરામાયણ ગાઇ;
 તોપણ શૈવો એ વાંચે છે, ઉલટા ઉરે ગાઇ.
 શીવ હનુમાન પ્રતાપ અલૌકિક, હજી રહ્યો પરખાઇ;
 ઘેર ઘેર તુલસી રાયાયણ. રહી રહેશે જ ગવાઈ.

“ બનગથા વૈદ ” એ રાગ.

પ્રખળ પંડિત, કાશીજીમાં આવ્યો
 વગર ક્રીને મગરર ચિત્તે, નિજ જયનો ધોષ ગળવ્યો;
 કાશીરાજને કરી વિનંતિ, સભા ભરવા સહુ સાજ સમવ્યો. કાશીજી
 પંડિત વદ્યો સરવ પૃથ્વીપર, મહેં જય છે ઉપજવ્યો,
 તમ સૌમાં જે શ્રેષ્ઠ હોય તે, સરવની વતિ આ વિવાદ ચલાવો. કાશીજી
 એક દારતાં સરવે હાર્યા, હરે ખેલ છે અહાવો;
 તેથી સરવ પડ્યા સંશયમાં, વાયદો પ્રાતનો ત્યારે ઠરાવ્યો, કાશીજી
 આવી વિશ્વેશ્વરને વિનવ્યા, પ્રસંગ કપરો આવ્યો;
 નગર આપનું લાજ આપની, મારગ કંઈક કૃપાથી બતાવો. કાશીજી
 સ્વપ્ને શીવજી વદ્યા વિપ્રથી, તુલસીદાસને લાવો,
 પ્રાત વાત કરી ખ્યાત ભૂપથી, કાશી તરફથી એમનેજ તેડાવો.
 નૃપ કહે હરિના વ્હાલાને કેમ, કડાએ કે અહીં આવો,
 સરવે જઈએ એને સદને, સરવ સમાજ સંતસ્યજે આવ્યો.
 તુરત શિષ્ય તેડાવી પોતે, પરચો પ્રકટ બતાવ્યો;
 પાંચ બીડાં મુકી જાણડીયે, વહેંચે મયા તેઓ પાર ન આવ્યો,
 પ્રથમજ પગલેપ્રખળ પ્રલાવે, પંડિતને ભડકાવ્યો;
 પછી પ્રિતથી રામાયણ દઈ, શાન્તિથી સ્પષ્ટ વિચાર જણાવ્યો.
 ખંડન મંડન ભર્યું આ વિશે, વાંચીને પછી આવો;
 સમાધાન નવ થાય તે વિશે, કરશું ખુલાસો ખાસો મન બાવ્યો.

સાખી.

સમાયણ પંડિત લઇ આવ્યો, વાંચી બધી વિચારી,
પ્રભુપ્રતાપ અમાપ વિદ્વતા, જોઈ ચિત થઇ લાચારી;
ગર્વ તજીને સભા મેળવી, મરી ગયો અવિચારી.
સહુ સાંભળતાં શ્લોક બનાવી, દીધો સ્પષ્ટ ઉચ્ચારી.

આનંદ કાનને કોપે તુલસી જંગમસ્તકઃ ।

યત્કાવ્ય મંજરી ભાવાદ્રામ અમર ભૂષીતઃ ॥

લાવણી લંગડી.

આવ્યો કોઈ કાશીમાં કુમતિ હતી યક્ષણી વશ કીધી,
તેથી સિદ્ધિ, જણવીને નગરી નિજ વશમાં લીધી.
કોઈ વૈશ્રવ જગ આશ કરી કંઈ પાસ રહ્યો વિશ્વાસ મલો,
સિદ્ધની સ્ત્રીથી, મૈત્રી તેનો બહાલો ખાસ થયો.
લાગ જણી નવ જણે કોઈ તેમ દ્રોહી બની તે હરી ગયો,
મુણતાં વેંતજ સિદ્ધ વૈશ્રવોપરજ વિફરી ગયો;
બણી લાલ યક્ષણીને કહ્યું હાલ લાવ બૂપાળ અહીં,
પલંગ સાથે લાવી મુક્યો તેણે તતકાલ તહીં.
ડ્યોં બૂપ થઇ રહ્યો ચૂપ યક્ષણી રૂપથી થરથરતો,
વદ્યો સિદ્ધ તવ કહું હું તેવું કર ન જરી ડરતો;
તિલક છુસાડે માળા તોડે લાવી કુંડ ભરે આંહી,
વૈશ્રવ નામે રહે નહિ કોઈ કદી કાશી માંહી.
જો ન થયું કાલે તો પહોંચીશ ખૂરજ હાલે યમધામે,
કરી કમૂલત પહોંચતો કયોં તદા નૃપ નિજ હામે.

ગરબી “અમદાવાદ નામે” એ રાગ.

પડ્યો પ્રાત થતાં બૂપ હુકમ બહાર ઠારોઠારે દુઃખદાઇ રે;
ભુંસો તિલક તોડી નાંખ્યો માળા જઈ સઘ સિદ્ધકુંડ માંહી રે.
છુટ્યા ફૂત બૂત જેવા અદ્ભૂત મૂળે હતા શંભુ દાસો રે;
ભુંસાભુંસ મારામાર ઠારોઠાર આવ્યો કષ્ટદા તમાસો રે.
થયો વૈશ્રવમાં વડો હાહાકાર જૂલમ નૃપતિનો જાણી રે;
શોધી શોધી તોડે કંડીયો તમામ ધ્રુવે તિલક રેડી પાણી રે.
પહોંચ્યો પ્રપન્ની પૂરો કો સિદ્ધ પાસ તમે ખાસ જઈ જાતે રે,
માળા તિલક કરે છે તુલસીદાસ તેનો નાશ કરો હાથે રે.
ઊઠ્યો રૂઠ્યો જૂઠો સિદ્ધ એ પ્રસિદ્ધ શઠો શરો લઈ સાથે રે;
પહોંચી વરદી શ્રી ગુસાઇને સઘ સ્મર્યાં તેવા રધુનાથે રે.

“પાંચાળી પ્રાણઆધાર” એ રાગ,

નિકળ્યું પ્રાણી અવકાર અરી સ્થામે, કર્યાં સોને તારમતાર ખરી હાંમે. ટેક.

જન જનને માર્યા ચટકા. મુખને ઉપાડી પટકયા;
 સિદ્ધને લગાવ્યા ફટકા, ચાલી રૂધિરની ધાર. અરી રહામે.
 યક્ષણી ડરી ગર્ભ નાશી, ગયાં બૂતો ભરવ ત્રાસી;
 યર્ષ વૈશ્રવની સાખાશી, રીઝ્યાં જોતાં નરનાર. અરી રહામે.
 અરી ત્રાસી આવ્યો શરણે, પડ્યો ગુંસાંછળને ચરણે;
 રોષ નિજ અપરાધો વરણે, મહેં કીધી ભૂલ અપાર. "
 મુજ જનને નાશ બચાવો, કરી ગુલામ ચાહે રખાવો;
 શીલા બીજ ફરમાવો, પણ નવ રહેવાય આ માર. અરી રહામે.

રાગ ખમાય.

વધા દયા આણી સ્વામી તુલસી, સ્વામી તુલસી મંદ મંદ હશી. વધા.
 યક્ષણીસહ યર્ષજનું તું વૈષ્ણવ સાધુની સેવામાંજ વશી. વધા.
 વર્ષ ઉચ્છીષ્ટ સંતનું જન્મતાં, જશે અધાંએ પાપ ખશી. "
 સઘ સ્વિકારી થયો અવિકારી, બીતિ ન રહી પછી કશી. "
 સંતસેનથી સુધાયો પૂરો, પ્રેમે હૃદય રહ્યું વિકસી. "

શાદૂલવિકીરિત છંદ.

ચેત્રે ઉત્સવમાં મળ્યા જન ધણા; ઝાઈ ધ્વની નામની;
 ત્યાં આવ્યો કોઈ પુમ ભાવ ધરીને, જાંખી ન તેને બની;
 જળ્યો કાશલનો ગુરુ ખુદ ધસ્યા, આવ્યો મહી આદરે;
 બહાલાની નગરીતણો જન ગણી, સેવો સુખે ઉચરે.

“યદ્ વિભૂતિકે પ્રમુ રઘુરાઈ, જની માલ્વીયો અવધપુર જાઈ”

“મેં ચેરો રઘુપતિપદ કેરો, વારાણસી બસોં કરી ઢેરો”

પદ. “મહેં મત્રકાવી” એ રાગ.

ભરવ કોટવાળ કાશીમાં તેને તીખું લાગ્યું રે;
 કદી ન નમે મને એ તુલસી મદ એનો હું ભાગ્યું રે.
 બાહુમાં પીડા ઉપજાવી કેમે સહી ન સકાંતી રે;
 ખમાઈ ત્યાં સુધો ખમી અતે, સમર્થ સાચા સાથી રે.
 હનુમાન બાહુક જ્યાં કીધું. લીધું કપિએ ધ્યાને રે;
 જઈ ભેરવને બીડ્યા પીડા ગઈ, કયું ન ફરી તુફાને રે.
 વધા વિશ્વનાથે ભેરવથી, મમ પતિના એ બહાલા રે;
 એને પીડે થશે પાપીઆ શીર કાપપતિ રખવાળા રે.
 તુલસીને પણ કહ્યું શંભુએ, મહેં નિજ ગણુ સમગ્રવ્યો રે,
 છો મહારા પણ પ્રાણુ તમે તો, એનું માન રખાવો રે.
 ભેરવને ગુસાંછળી સંધી શ્રી શંભુએ કરાવી રે;
 ગયા આપ પણ ભેરવ મંદિર, પુરમાં ખ્યાત રખાવી રે.

હાહરો.

બાહુક સુંમાળીસ પદ, સુંમાળીસ દિન ગાય;
 તેને શ્રી હનુમાનજી, પ્રકટ ખરેખર થાય.

રાગ સોરઠ.

આવ્યા રાતે ચોર, તુલસીદાસનું ધન હરવા. આભ્યાં ટેક.
ફીકર પડી શ્રી રધુવરને, એમનું ચાલ્યું બે બેર;
તો મહારા સંતો શું જમશે, પડતાંવેતજ બોર.
ધનુષ ચાપ ગ્રહી તેથી પ્રકટયા, ફરતા ચારે કોર;
ચોર જેણી ગમ જાય પેસવા, નર દેખે તે ઠોર.
આખી રાત રખડી નવ ફાળ્યા, એકે હરામખોર;
તવ સમજ્યા મનમાં આમાં તો, છે કૌતુક ચોર.
આવી પડ્યા પ્રભાતે જાતે, ગુસાઇજી પદ ચોર;
પુછ્યું રાતભર રક્ષે તે ક્યાં ? મીઠા શ્યામકિશોર.

રાગ ગજલબિહાર.

સુણતાંજ એવી વાણ, તુલસીદાસજી શાણા; કહે ધન્ય મહારા પ્રાણ, તુલસીદાસજી શાણા.
સુકુમાર રાજકુમાર મહારે સારું શ્રમ પામ્યા; કહે ધીક્ષ છે ધન ધામ. તુલસીં
ચાલ્યું નયનથી નીર સેવ્યા ખુબ શ્યામશરીર; દુઃખ ખમ્યા રહેથી અજાણ.
તત્કાળ ઉત્સવ કરી ધન ખરચી દીધું જેથી; ફરી ન શ્રમ લે પ્રિય પ્રાણ.
સુખથી સુતા શ્રીરામ સુખથી સુતા શ્રી તુલસી, પામતા વધતી લ્હાણ.

દીંડી.

પંખી પરચો એ પીગળી ગયા પાપી, પડ્યા પદે પાપતણી માફી માગી;
થયા સઘ બકત જગત સુખો ત્યાગી, બન્યા ભાવિકજન બેવની ભીડ ભાગી.

દોહરો.

રિદ્ધિ સિદ્ધિ દાસી બની, શ્રીરામ સેવ પ્રતાપ;
વાક્ય સિદ્ધિથી કંઈકના, ટળી ગયા સંતાપ.

સાખી.

સતિ બની પતિ સંગે બળવા જતી આવી ગુરૂ પાસે;
પગે પડી થા સૌભાગ્યવતી ઉચર્યા વિના તપાસે.
સતિ વદી એમ નથી તોપણ સત્ય કરો નિજ વાણી;
સભા સરવ આ સુણી વિમાસી ત્રાસી ગઈ લજવાણી.
શબ પાસે જઈ તુલસીદાસે, મેળવી સંત સમાજ,
એક અવાજ કાજ કરવા કહ્યું, કરો નામ ખની આજ;
ન વદે તેને રામ દુહાઈ દઈ આરંભ્યું કામ,
શમે ઉડી રામ રામ બાખ્યું સતિ થઈ સઘ સકામ.

ગરબી,

૬૯ માને, શ્રી તુલસીદાસ રામ નામ બસ છે,
ધરે ધ્યાને, એ સુખરાશ જગ જેને વશ છે,
ગાય મરી ગઈ એક વિપ્રથી, જને ગણ્યો હત્યારો રે,
નાતખ્હાર મુક્યો તે આગ્યો, ગુસાઇશરણ બિચારો;

રામનામનો જપ જપાડી, પંગતમાં બેસાડ્યો રે;
 પણ પડિતે પુનિત નવ માની, ઝઘડો જપ્પર જગાડ્યો,
 તુલસીને કહે એતું રાંધ્યું, શીવનો નંદી ખાય રે.
 તોજ માનીએ શુદ્ધ થયો એ, કીધો તુરત ઉપાય;
 પેંડા તેની પાસ કરાવી, મુક્યા નંદી પાસે રે,
 દ્વાર બીડી સહુ પ્હાર ખીરાળ્યા, જન શોએ શું થાશે.
 પેંડા ખાઈ ગયો નંદી મુખમાં એક રાખ્યો બાકી રે;
 રામનામને ગુસાઈતો જપ, જન હિચર્યા થઈ સાખી,

ચોપાઈ.

આવ્યા અવધે તુલસીદાસ, ખ્યાત વધે ગઈ ચારે પાસ;
 સતિપતિ ઉડ્યો તે પછી, ધ્રુમ સકામી જનની મચી.
 એક વિપ્રનો બાળક મુઓ, ક્યો આવી તેણે કુકુવો,
 મુકી શય સ્વામીજી પાસ, માંડ્યું લાંધન રાખી આશ.
 સહુએ સમજાવ્યો બહુ રીત, પણ તેણે ન લહ્યું એ રીત,
 રથા બૂખ્યા શ્રી તુલસીદાસ, પોદયા રાતે થયા ઉદાસ;
 સ્વપ્ને વઘા ગુર હનુમાન, નવ ધબરા હું રાખીશ માન,
 છે યમને પણ આગ્રહ ધણો, તદપી હરીશ શોક સહુતણો.

“લાવણી ધર્મકુરંધર.” એ રાગની.

એમ વદી મારતી પધાર્યા આવ્યા યમ પાસે, જડ્યો ન બાળક જતે કીધી પુરીમાં તપાસે,
 યમે છુપાવ્યો જાણી કાપ્યા વધારીને કાયા, નગરીને વીંટી સ્વ પુંછડે તવ યમ ધબરાયા,
 કપો કહે આપો વિપ્ર બાળ નહિ તો તમને બોળું, પ્રભુ મ્હારા ખીજે યમ કરશે નહિ ચાલે પોહું,
 યમ કરજોડી વઘો ભાગ્ય મુચી ન ફેરવાયે, જીવો પુરાણો જાણો છતાં તપો શીદ કપીરાયે.

લિખિતા ચિત્રગુપ્તેન લલાટાક્ષર માલિકા ।

તમ ચાલવિધું શક્ય મસુરે સિદ્ધશૈરપિ ॥

વઘા હશીને કપી પ્રમાણુ ખીજાં શું નવ જાણો, રામદાસના પ્રેમ પ્રભાવો કેમ ન ઉર આણો.

યદ્યપ્તં લિખિતં ભાષે તન્મૃષાનૈવ જાયતે ।

ઋતે શ્રીરામદાસાનાં પ્રેમ નિર્ભર ચેતસાં ॥

ભવ્ય ભાગવત મહાત્મ્ય સમરી યમે પુત્ર દીધો, કપીપતિએ સોંપ્યો તુલસીને વિપ્ર તુષ્ટ કીધો,
 જપ જપકાર કપિપતિ તુલસી શ્રી રામતણો થયો, ભાવ ભક્તના ઉરમાં પુરમાં એથી ધણો થયો.

લાવણી.

વણિક વળગ્યો સ્વામીને, શ્રી રામજી મને દેખાડો,
 ગુસાઈજી કહે નથી સહજ એ, પણ તેણે લીધો આડો.
 તવ કહે બરછી બોશી ઝાડ તળે ને તેપર પટકાયે;
 શ્રીરામનાં દર્શનતો તેને જીવ સટોસટ ઝટ થાયે.

વણિક કહે જૂઠું તો એ નથી ગુસાંઈ કહે સાચું સાચું;
ખોશી બરછી ચઢ્યો ઝાડપર પણ ઉર ધડકે છે કાચું.
તેથી થયરી પડ્યો ઉતરી ડરી મોતથી પસતાયો;
પથે જતાં ક્ષત્રીએ પુછ્યું જાણી સમજ્યો મહા ડાહ્યો.
ચઢ્યો આપ સ્મરી જગત આપ તરપરથી જ્યાં બૂસકા માર્યો;
અધર ઉપાડી રૂપ બતાડી અવધપતિએ ઉગાર્યો.
વચન ભક્તનું સાચું, કીધો શ્રીહરિએ ક્ષત્રી તાર્યો.
તુલસીદાસે તવ ઉલ્લાસે યશએ, પદમાં વિસ્તાર્યો.

શાહૂલ.

શાહે ખ્યાત સુણી સ્વદાસ પઠવી, સ્વામીજીને નોંતરી;
ઉંચું આસન આપી આદર કરી, માગ્યું સુપ્રીતિ ધરી.
સિદ્ધિ આપની દાખવો તવ વદ્યા, પોતે ન જાણું બીજું;
જાણું કેવળ રામ નામ રટવું, એમાંજ નિત્યે રીઝું.

“ પિયુને તળવનાર ” એ રાગ.

સુણી આ જવાબ નવ શાન્ત રહ્યો શાહ;
કહ્યું મને દાખવ અવધ તણા રાય.
સ્વામીએ ન માન્યું ત્યારે કીધા ઝટ કેદ;
તુલસીદાસજી ઉર પામ્યા ભારે ખેદ.

“ ન દિલ દયો દોષ હવે જગરાય. ” એ રાગ.

સંભાર્યા સંતે શ્રીહનુમાન, નિજજનનું પણ રાખ્યું તેવું શ્રીમારતીએ માન.
પ્રકટયાં વાનરનાં દળનાં દળ, ફાટ કાંગરે તમામ;
હુકાહુક કરી ગઢી ગજવી, માંડ્યું મહા તોફાન.
નાઠા સિપાઈ માર ખાઇને, કીધાં બંધ મકાન;
કદનાં ફાટયાં વસ્ત્ર કદકતો ડરી બન્યા બેલાન.
પેઠા મહેલમાં પાદશાહનો પડ્યો પલંગ મહાન;
તે ઉંચકી ઉલટાવ્યો ત્યારે, જાગી જાણ્યું જન.
જનનાખાને રડાકૂટ છે, કરે કપી હેરાન;
અતિ ઉગ્ર આપત્તિ અવગોળી મુક્યું શાહે માન.
આવી પડ્યો ગુસાંઈપાદમાં; બનીને આરતવાન;
સ્તવ્યા કપિપતિ ગુસાંઈએ કે, થયાંજ અંતરધ્યાન.

સાખી.

પાદશાહે પરચો દેખ્યો પણ સાંભરી રહેશે નિત;
પોતે કહે આ થયું પ્રભુનું સ્તુતિ પ્રસિદ્ધ પુનિત.
માટે ખાલી કરો તમે જઈ રહો બીજે કોઈ ધામ;
શાહે તેમજ કર્યું હજી છે રામધાટ તે ઠામ.

લાવણી.

સુરદાસ મળવા તુલસીજીને આવ્યા, ભક્તને ભક્તભાવે સ્વભાવથી ભાવ્યા,
 બેઝ એકસ્થાન નિજ ઇષ્ટ સેવતા રહેતા, ગુણગાન સ્તવનની મગ્ન રાતદિન લેતા.
 ત્યાં છુટયો શાહનો મસ્ત થયેલો હાથી, પુર પ્રભ પુકારી નાસે છે ગભરાતી;
 આવ્યો આસનપર સંગ નથી કાઢ સાથી, નવ ડયાં જરી તુલસી અરી વસમાથી.
 કહે સુર બાળ પ્રભુ મ્હારા ન હજી હાથી, હું તો લઈ જઈ સંતાડી શત્રુ છે ધાતી;
 ત્યાં છુટયું બાણ શ્રી રામ હાથથી ઝગતું, શીર ધ્રુટયું હસ્તી શરીર પડયું ડગમગતું.
 રધુનાથે હાથી હણ્યો પ્યાત થઈ ભારે, ઉત્સવ કાઢ્યો શ્રીગુસાઈએ આ ભારે.
 સુરદાસ લઈ ગયા શ્રીવૃન્દામાંહે હારે, આનંદ પામતા સંતસંગતી બહારે.

પદ. “બન ગયો બૈદ.” એ રાગ.

આવ્યા શ્રી વૃન્દામાંહે તુલસીદાસ.

ટેક.

વૃંદાવનમાં મદનમોહનને મંદિર આવ્યા ચાહી;
 ઇષ્ટ ગણી ભણી સ્તુતિ રામની, કર્યું વંદન પ્રેમે પદમાંહી. તુલસી૦
 સ્વજન વાણુને પ્રયાણ કરવા, ઝટ પલટયા સુખદાઈ;
 મુરલી સાટે ધર્યાં ચાપ શર, ઝગ્યો કિરિટ ચંદ્રિકા બદલાઈ તુલસી૦
 ન્યાં સુધી ઉભા શ્રી તુલસી, ત્યાં લગી એ છામછાઈ;
 શ્રી કૃષ્ણ દીઠા રામ સ્વરૂપે, રહી છે હજીએ એની કીરત ગવાઈ. તુલસી૦

મંદાકાન્તા.

પુછ્યું ન્યારે, કઈ જગતજને આ લીલાની પછી કે;
 શાને સાં, નથી ગુર કરતા, કૃષ્ણની સાથ પ્રિતે;
 જાણે સર્વે, પરમ પુરૂષ તો માત્ર શ્રી કૃષ્ણ સાચા.
 શ્રી રામાદિ, અવર સ્વરૂપ છે, અંશ એનાજ પાછા.

“એસી ચતુર નાર.” એ રાગ.

વઘા તુલસીદાસ, જણવી નરમાસ, કયો ન શાસ્ત્ર વચનો કંઈ પ્રકાશ,
 છે બે એક રૂપ જોયું હતું સૌએ સાથે. વઘા
 વઘા માત્ર એજ, છે ખુલાસો છેજ, એ મનમોહન મૂરતિ જોતેજ,
 મન મ્હારું હરાઈ ગયું એને હાથે. વઘા૦
 શ્રી રામચંદ્ર, દશરથના નંદ, આનંદકંદને પડ્યો ફંદ,
 નથી હવે છુટવાનો કાઈ વાતે. વઘા૦
 હોય ન અવતાર, તોએ ન દરકાર, લાગ્યો રામથીજ છે પૂરણુ પ્યાર,
 અમારે તો એજ ચાહે તે હોય જાતે. વઘા૦

દોહરો.

ફરી આવ્યા ફરી કાશીએ, કાઢ્યો અંધ પ્રકાશ,
 તે માંડી વિનયપત્રિકા, સંમત થઈ સુખરાશ.

સૂચના.

મૂકીને પાત્રકાને, પ્રભુ પદ સમિપે, બંધ કીધાં કમાડો,
બોલ્યા જોઈ વિનંતિ, ખરો મુજ મનની, ખાલી પાડી ન રાડો;
તો તેમાં આપ હાથે, હરિ કરી સહિતે, દાસને તે બતાડો,
તેવું કીધું હરોએ, સહી થઈ ગઈ એ, સ્વાદ સૌને ચખાડ્યો.

“ તહાર ગોકુળ જોવાને ” એ રાગ.

ધન્ય ધન્ય શ્રી તુલસીદાસ રે, અંત પ્રભુપદ પામ્યા;
કીધો દીવ્ય અવધમાં વાસ રે, અંત પ્રભુપદ પામ્યા. ટેક,
ચેતાવી સર્વ શિષ્યને રે, આપી ઉચિત ઉપદેશ;
નગર બધું આબ્યું નિરખવા, અસ્ત વરણાસંગમને પ્રદેશ રે. અંત૦
નહાઈ તિલક માળા ધરી રે, જન ગજવે રામ નામ;
ધ્યાન ધરી ત્યાં તન તજી, થયા તેજપુંજ તે ઠામરે, અંત૦
સંવત એંસી સોળસોરે, શ્રાવણ સુદ તીથિ સાત;
ચઢી વિમાને સંચર્યા, મળ્યા સદા સાર સિતાનાથરે. અંત૦
અનુ એ એનો બાટ છેરે, તેથી નથી ઉચ્ચાટ;
શ્રીનિવાસ વિશ્વાસ છે, થાશે એજ અંતે મહારો ઠાઠરે. અંત૦

સોરઠ.

દ્રઢ રહી ચહી હરિગુણ ગાઓ, શ્રીરામનામ જપે જાઓરે. ટેક.
એ સમ અન્ય ન ધન્યજ એથી, સજ્જન ખરેખર થાઓરે;
અનંત એ અનંત સુખ લેવા, સુભાગ્યવંત ગણાઓરે. ૬૬૦

—ઈતિ—

શ્રીપિપાજી મહારાજની કથા.

કેવા થઈને કેવી રીતે તિર્થક્ષેત્રમાં જવું ને ત્યાં શાસ્ત્રે કહેલ મહાત્મ્યપર કેવી શ્રદ્ધા હોય તો કેવો અનુભવ થાય ? બલકે તે રીતે પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થયા પછી ને અનુભવી કેવા સમર્થ થઈ જાય છે ? એ સમજવા આ ચરિત્ર ઉત્તમ છે. પ્રભુ પોતાના ભક્તની અભિલાષા આ કાળમાં પણ ક્યાં કેવા પ્રકટી પૂરે છે એ દ્રઢ કરવાને પણ આ ચરિત્ર ઉપયોગી છે ને તેથીજ પ્રથમપદ ગાયું છે કે—“ ચાહો મીહરિને ”

—આખ્યાન—

“ રસિકા હરિ તુજને રીઝવું શી પ્રકાર ” એ રાગ.
ચાહો શ્રીહરિને, ના કરો બીજી દરકાર, રીઝાવો જગસરકાર. ચાહો ૧૦ ટક.
ગણો હરિ હારિજન, સાડ તન મન ધન, તો અનંત થાશે બેડા પાર. ચાહો ૧૦

લાવણી “ ધૂર્જટી માયું સ્થાય ” એ રાગ.

મહત ગાગરૈન નગર પ્રસિદ્ધ, પિપાજી ભૂપ થયા ત્યાં સિદ્ધ;
પ્રહી પહેલેથી રૂડી રીત, કૃતિ ન કદી કરતા વિપરીત,
ભક્ત હતા દેવીતણા, કરતા તેની સેવ;
પણ વિશ્નુ જનને પણ ચ્હાતા, સરખા સરવે દેવ;
વિવેક કરેથી ડરતા ચિત્ત, માનતા નિંદા થાય ખચિત.
આવી પહોંચ્યું ત્યાં વૈશ્વવ વૃંદ, ભૂપે આપી રસોઈ સુખકંદ,
દેવીને ભોગે કરવા કહ્યું, તેમણે તે ટાણે તો સહ્યું;
તથાપિ મનમાંથી એ ચહ્યું, હજી અજ્ઞાન રાયને રહ્યું.
કરી સ્તુતિ શ્રીકંથને, ભક્ત થાય નરપાળ;
ધરી તેમણે તો પ્રીતિથી, લક્ષ્મીવરને યાળ,
“ દેવીની હતી મૂર્તિ એ પાસ, ધરી નહીં તેને યાળા ખાસ.

જમે તો ભલે જમે તે સંગ, એમ આળ્યો એ થકી પ્રસંગ. ૬

પરજ “ ઓ રસિકા રામ ” એ રાગની ગજલ.

સતા રાતે સુખે નૃપતિ ત્યાં પૂરો પરચો થયો;
શયન ધરમાં અવર ફેા નથી, ત્યાં પૂરો પરચો થયો. ૭ ટક.
દેવી આવી રીસ લાવી, પાડી નાંખી પલંગથી;
જગાડ્યો નૃપ જોષ ભભકતી, ત્યાં પૂરો પરચો થયો. ૮
મહને રાખી ભૂખી રાખ, તું સુખેથી સૂઈ રહ્યો;
પૂરી શીદ મંદિરે મૂરતી; ત્યાં પૂરો પરચો થયો. ૯
ભૂપ કહે મ્હેં ભોગ આપ્યો, વૈશ્વવોના સંગમાં;
શું ધર્યો તેમણેજ નથી, ત્યાં પૂરો પરચો થયો. ૧૦
દેવી કહે તેણે ધર્યો, શ્રીહરિને તેનો ઠર્યો;
નવ દીપો મુજને સ્વકરથી, ત્યાં પૂરો પરચો થયો. ૧૧
ન દે વૈશ્વવ તો પછી, અળથી ન હું કંઈ લઈ શકું;
ભૂખ લાગી છે કકડતી, ત્યાં પૂરો પરચો થયો. ૧૨
ભૂપ કહે મા ડરો વૈશ્વવથી એ તો શુંએ ઠર્યું,
વિશ્નુ મ્હોટા ઘણા તમથી, ત્યાં પૂરો પરચો થયો. ૧૩

“ બેઠા શું રે આંહી ” એ રાગ.

દેવી કહે શ્રેષ્ઠ શ્રીપતિ સદાય, એમાં શું શક રાય. (૨)

મુજ જેવી દેવી ઇન્દ્રાણી, ક્ષલાણી તો ક્યાંહી, અજસીવ પુજે પાય. એમાં. ૧૪

અમે બધા તો એક અંડમાં, મ્હોટાં નિજ જન મ્હાંય, કોટી અંડનારાય. એમાં. ૧૫
એના દિવેલમાંથી દધએ અમે બધાં જગ મ્હાંય, એનું બધું ગણાય, એમાં. ૧૬
એ રાખે ત્યાં સુધી રહે અમ ધન વૈભવને કાય, એ લઈ લે કે જાય. એમાં. ૧૭
મુઆ પછી પણ મુક્તિદાતા, સાચા એજ સદાય; એજ કરે તે થાય. એમાં. ૧૮

ભક્ત વિજયકારે કબુલે છે કે—

“ વ્રહ્મા इन्द्र आगिहर हे नेणति ज्याचा पार,
तो-सीराग्धि बासी कमलावर श्रेष्ठ असें सर्वासी १९
रवि चन्द्रासि दीधली दीप्ति त्याच्या तेजें ते राहाटती,
पुरुष पुराण रूक्मिणी पति श्रेष्ठ सर्वासी असेकी. ” २०

પદ રાગ પરજ.

બૂલવ્યો મુજને ત્હેં દેવી, આજ લગી જન્મ ગયો એજે,
વાત પ્રથમથી હતી કહેવી, બૂલવ્યો મુજને... .. ટેક. ૨૧
ધન વૈભવ સુત સ્ત્રી સુખ સાઈ, રે ! મ્હેં નથી તુને સેવી. બૂલ. ૨૨
મુક્તિ તો નથી ત્હારા વશમાં, વાત જાણી આજજ એવી. બૂલ. ૨૩
જગ સુખદાતા હું જ બંધાયો, ભલી મળી તું મુજ જેવી. બૂલ. ૨૪
હજી હરિ મેળવ કરી કશ્ણા, દે વધુ શીખ ઘટે તેવી. બૂલ. ૨૫

કાલીંગડો.

હરિ ન મળે હુંથી રે (૨) દેવી કહે છે. ટેક.
અસુર બીલ પણ અમને સેવે; રીઝીએ મદ્યમાંસ ચૂંથી રે. હરિ. ૨૬
સદા ઉપાસ શ્રીવૈશ્વજનને, નથી વેગળા તુંથી રે. હરિ. ૨૭

“ रिद्धि सिद्धि राज्य धन हे मांगसी तरी मी दर्शन,
परीश्रीमाचे दर्शन मज स्वाधिन ते नाहीं. २८
देवाधिदेव सनातन जाह्लासे भक्ताधिन,
ऐसे जे संत वैश्रवजन तुझ्या नगरासी पावळे. ” २९

છોડાવવાનું કામ એમનું, અમે તો દધએ જાળ ગુંથી રે. હરિ. ૩૦
ત્હાં પાર્યુ થશે સત્ય કહું, શ્રીરામાનંદ સાધુથી રે. હરિ. ૩૧

પદ “ કંથખીન ” એ રાગ.

થયો હરિજન રાય, ત્યારથી થયો હરિજન રાય;
કર દેવીને વિદાય, ત્યારથી થયો હરિજન રાય, ટેક. ૩૨
જન નિંદાથી જરીએ ન કરી, ધરી ઉમંગ ઉર મ્હાંય;
આવી પહોંચ્યો કાશી સંગ છે, હવ જગ ધન સમુદાય. ત્યારથી. ૩૩
રામાનંદ કહે ધન વૈભવસુત, જનથી ન સાધુ થવાય;
જીવો શિશ્વ મુજ બધા અકિંચન, તેમ તમથી ન કરાય. ત્યારથી. ૩૪

બહાર આવી ઝટ બધું લટાવી, ફરી પકડ્યા ગુરુપાય;

કહ્યું હવે હું થયો અકિંચન, ફરી કૃપાથી રહાય.

ત્યારથી. ૩૫

રામાનંદ કહે પડે કુવામાં તો કલ્યાણજ થાય;

તેવો નૃપ દેડયો કે પકડ્યો, પછી ન શીદ ગુરુ રહાય.

ત્યારથી. ૩૬

શંખ ચક્ર ને તિલકમંત્ર દધ, નિજપુર કર્યો વિદાય;

સર્વ વદ્યા ધન્ય છે પિપાણ તમ સમ કોથી ન થાય ।

ત્યારથી. ૩૭

શાદ્દલવિકિડિત છંદ.

પહેલ્લીને પુરમાં પિપા નૃપતિએ, પહેલી પ્રસિદ્ધિ કરી,

સેવો સર્વ સદૈવ સાધુ શુચિને, રનેહે શુચિતા ધરી;

આવ્યા સંગ સમેત ત્યાં ગુરુ રોઝી, જવા પુરી દ્વારકાં,

સાથે સદા સિધાવવા સજ થયા, આપી પુરાં પારખાં.

૩૮

સાખી.

ગુરુ કહે સાધુના સંગે હોય ખચિત જરાય,

સુણી સાધુવેશ કરી લેતાં અચકયા ચિત ન જરાય,

રાણી પણ તૈયાર થઈ હતી, બધી સામટી બાર;

સમજાવી ન સમજતાં ભૂપે વિચાર પાડ્યા બહાર.

૩૯

સવૈયો.

જે કરમાં ધરી તુંબી તને ભગવાં ધરશે ધન ભૂષણ વારી,

તે મુજ સંગ સુખે કરશે તદ્યાર બનો જગથી પરવારી,

પાછી ફરી ગઇ તેથી બધી ભરીને નિજ નેનની ભિતર વારી,

એક સિતા સજી બેખ થઇ સજ રોકી રહી નહીં કોઇની વારી.

૪૦

પદ. “ ઇશ રમાપતિ ” એ રાગ.

મોકલ્યો રાણીઓએ રોકવા દ્વિજરાજ.

વિપ્રે આવી કહ્યું, કરો સૌનું ચક્ષુ; નહિતો હત્યા દઉં, છું પ્રતિજ્ઞા લઉં;

એવું વદી વિષ ઝટ ઝાલ્યું કરમાંજ.....મોકલ્યો.

૪૧

સહુ સમજ્યા ભય દે છે ખાલી, ત્યાં તો તે પી ગયો ખાલી,

પડ્યો બની શય પાદ અક્ષણી, થયા શીકા સહુ એ કૃતિ બાળી;

૪૨

નૃપે તિર્થ લાવીને પાયું, બિઠ્યો થયું તન તેજ સવાયું;

જય જય વદ્યો સમાજ.....મોકલ્યો રાણીઓએ.

૪૩

શાદ્દલ.

છોડીને ધન ધામ ગામ સધળા, ભોગો; સતિ સાથ છે;

આવ્યા શ્રીગુરુ સંગ જ્યાં સુખનિધી, દ્વારામતિ નાથ છે;

રામાનંદ ગયા ફરી ભઠ યીજ, સિખ્યો સુખે કાશીએ;

પોતે ત્યાં સતિ સંગ ઠેરી ગરમાં, આશા ધરી ખાશી એ.

૪૪

ગીતિ.

હરિ મંદિર જળ અંદર, બન્યું સુંદર બાળ્યું મીલાગવતે;
તે શ્રીમનનું દર્શન, કર્યા આહું આ મીલાગવતે.

૪૫

દારકા હરિના વ્યક્તા સમુદ્રોજ્જ્વાલવલ્લભાત્ ।

વર્જયીત્વા મહારાજ શ્રીમદ્ભગવદાલયમ્

॥ ૪૬

નિત્યં સંનિહિત સ્ત્રવ મગવાન્મધુસૂદનઃ ।

સ્મૃત્વા શ્લેષા શુભરં સર્વ મંગલ મંગલમ્

॥ ૪૭

ગરબી,

ઉઠ્યા ઉઠ્યારે, સુણી એ વાત જોવી ભાગવતે,

તુઠ્યા તુઠ્યા રે, જગનાનાથ માન્યું ભાગવતે.

૪૮

લોકે રોક્યા રહ્યા ન ટેક્યા, વરતો હાહાકારરે;

પતિ સંગ સતિ ધર્મી ઉમંગે, પડ્યા ઉદ્ધિ મોઝાર.

માન્યું. ૪૯

ફીકર પરહરી હરિ બરોસે, હરી વિપતિ એ નાથેરે;

પહોંચ્યા કુશળ કનક મંદિરમાં, સતિ સિતાની સાથે.

માન્યું. ૫૦

આ દંપતિપર દિવ્ય દંપતિ, રીઝ્યાં સાચા ભાવે રે;

એ આનંદ અનુભવ અકળિત, પામ્યાં પ્રેમ પ્રભાવે.

માન્યું. ૫૧

“ લાગી છખીનાથની ” એ રાગ.

દીઠા રણુછોડરાય રૂપાળા, રાણી રૂકમણી સંગમાં,

ભારી ભભકભર બાળ્યા, દીઠા રણુછોડરાય રૂપાળા.

૫૨

રવિ મંડળ લાળે, મંદર તેવું રાળે, શશી સમાન છાળે, માર્પદની સમાળે.

૫૩

સિંહાસનની છટા, શિર્ષે છત્રની છટા, ઝગે મણિ સાંમટા, જામી કિરણુ જટા.

૫૪

ધનશ્યામ યુવાવાળા, લાવણ્ય નીધિ સુખાળા. રણુછોડરાય રૂપાળા.

૫૫

શોભે ચતુરકર, આયુધ દિવ્યવર, મુકુટ શિશપર કુંડળ તેજશ્વર.

૫૬

કંઠે મણિના હાર, કૈસ્તુભ ખૂંપીદાર, સર્વોગે અલંકાર; તતમાળાની ખૂંદાર.

૫૭

પિતાંબરધર ઝાલા, નુપુર પહેરેલાલા, રણુછોડરાય રૂપાળા.

૫૮

માસે રૂકમણી મણી, ધણીને થોડ્ય બણી, બેઠી છે બણીબણી, દાસીયો સેવે ધણી, ૫૯

એ અલંકારો અંગ, એ ભેદ્ય રાગ રંગ, એ આનંદ ઉજંગ, બોતાં પ્રણા છે દંગ.

ધન્ય રંગિલા રસાળા, છેલ છખીલા છોચાળા, રણુછોડરાય રૂપાળા.

૬૦

સાખી.

પિપાણ સિતાણ સ્તંભ્યાં ભભક બાળી આ ભારે,

ગદગદ કંઠે નેત્ર જળ ભરી તન થયાં પુલકિત આભારે;

બોતાં વેત ધાર્દ હરિ બેટ્યા આખીને મહામાન,

સાત દિવસ રોક્યા તિજ સદને માનીને મહેમાન.

૬૧

“ સુંદર ગુણ મંદિર તનું ” એ રાગ.

પ્રભુ કહે પિપાણ હવે પાછા પધારો,
જગમાં, જનમાં, ઝટ જઈને, વીતિ કહીને, સુખે રહીને, ભક્તિ વધારો. પ્રભુ. ૬૨
દરિયે પડી મુઝા ગણે નર ને નારો,
ત્યાં જઈને કુશળ બેઠે વહેમ વિદારો. પ્રભુ. ૬૩
આપું છાપ તે નિશાન કરમાં ધારો.
જન જે, તન તે, સુખે ધરશે, મને વરશે, ભવ તરશે, સાગર ખારો. પ્રભુ. ૬૪

કાલીંગડો. “ નજરીયાં લાગીરે ” એ રાગ.

પિપાણ આઘ્યા પાછારે (૨) હરી ભક્ત સાચા. પિપાણ. ૬૫
દંપતિએ દંપતિ ઊર રાખ્યાં, જવું પડ્યું તેથી ન રાખ્યારે. પિપાણ. ૬૫
સંતસમાજે લીધા વધાવી, છાપાં નિરખી કંઈ નાખ્યા રે. ” ૬૬
થયા પ્રભુના રહ્યા સદાએ, મનસા કમંજી વાચ્યા રે. ” ૬૭

“ મ્હોં મલકાવી વદા ” એ રાગ.

માન ધણું દેવા લાગ્યાં જન દંપતિ તેથી લાગીરે,
નિકળ્યાં પરિચિત જનમાંથી ઝટ વનમાં બેઠે બડલાગીરે. ૬૮
માર્ગે મળ્યો પઠાણુ દુષ્ટજન, ચાલ્યો સીતા હરી એરે;
હરિ બની સંહરીને તેને સીતા રક્ષી હરીએરે. ૬૯
તોડા ગામ સુરજમલ રાજ, આઘ્યા ત્યાં સરપાળેરે;
માટી ખોદતાં મહોર ભર્યો ઘટ, દીધો કૃષ્ણ કૃપાળેરે. ૭૦
તે નવ લઘુ ગિતારે રાતે, વાત કરી નારાનેરે,
ચોરે સુણ્યું ગયા ખોલી ત્યાં, કહેલી કીનારીનેરે. ૭૧
ઘડો હતો પણુ સાંપ વડો છે, તેમાં પડ્યો કુંડાડેરે,
ચોરે જાણ્યું કપટ કયું જાણે રખે ધરે કાડેરે. ૭૨
આપણુ પણુ એ ઘડો ઉઠાવો, પટકો જઈને ઘેરેરે;
એની કરેલ વિપત્તિ પોતે, એને જઈને ઘેરેરે. ૭૩
ઘટ પટકા ધરમાં ને નાહા, ચોર માંહે તે વેળારે;
મહોરો ખખણી જગી જાણ્યું, વાળી હરિએ વેળારે. ૭૪
ઉઠી પ્રાત મહોરો સાતેસે, હાથ આવી તે ખરચીરે;
સાધુ સેવમાં સર્વ લગાડી, યાત્રીની થઈ ખરચીરે. ૭૫
વાત રાયને કાન જતાં તે, પડ્યો આવીને પદમાં રે;
લઘુ પારખું શિષ્ય સ્વીકાર્યો, ઉગાર્યો આ પદમાં રે. ૭૬

ગીતિ.

કાર્ય ભક્તનાં કર્તા, વિવિધ યુક્તિથી દ્રવ્ય આપી દેવા;
કાર્ય ભક્તનાં કર્તા, વિવિધ યુક્તિથી દ્રવ્ય આપી દેવા.

કાફી.

પરચાનો નથી પાર, પિપાના પરચાનો નથી પાર,
પીએ ને પાએ હરિરસ તેથી પિપાના પરચાનો નથી પાર. ટેક. ૭૮
તેલવાળી તેલ દ્યો તેલ દ્યો, કહેતી નિકળી બજાર;
આપ કહે તેલ તેલ શું કર, રામ રામ ઉચ્ચાર. પીએને. ૭૯
તે બોલી રામ રામ તો કહે, સતિ થાય તે નાર;
જીવો પતિ મુજ લાખો વરસો, બોલો કરીને વિચાર. પીએ. ૮૦
ત્યાં તેલીને ધરમાં ધુસતાં, વાગ્યું જોરથી ખાર;
કુટ્યું શીર ને આયુષ્ય તૂટ્યું, સતિ થઇ તે નાર. પીએ. ૮૧
જોવા મળ્યું બધું પુર વરત્યો, વસમો હાહાકાર;
પહોંચ્યા આપ રમશાને સત્વર, સતિ દેખી તૈયાર. પીએ. ૮૨
આપ કહે બહેન થયો વાયદો, હવે તો રામ ઉચ્ચાર;
સોગન ખાધા તે પતિ જગ્યા, વરત્યો જય જયકાર. પીએ. ૮૩
પરચો પ્રાદ પેખી પુરનાં જન, શિષ્ય થયાં ધરી ખ્યાર;
રામ નામ જપતું કીધું પુર, ધન્ય કર્યો અવતાર. પીએ. ૮૪

“ ઓધવજી કરમનકી ગતિ ” એ રાગ.

આવ્યા ચોર બેંશ ચોરવા રાતે, પિપા જાણી ગયા એ વાતે, આવ્યા, ટેક.
ચોર ચોરી બેંશ જાવા લાગ્યા, પાડી રહી ખીલા માથે;
ઉઠ્યા તુરત પોતે પુઠે ધાયા, પાડી પકડીને હાથે. આવ્યા. ૮૬
મળ્યા દોડીને ચોરને પોતે, થોડીજ દૂર ગયા કે;
કહ્યું અરે! લઇ જાઓ પાડી આ, દજીં ખુશીથી ધણી જાતે. આવ્યા. ૮૭
એ વિણ દુઃખી થશે જીવ બન્ને, દૂધે નહીં આવે હાથે,
જ્ઞાન પામી પડ્યા ચોર ચરણમાં, ભક્ત થયા થઇ સજ તે. આવ્યા. ૮૮

રાગ પીલુ બરવો.

લોભી મોદીએ પિપાણ પાસે એ માગી લીધું,
પાસે એ માગી લીધું, નિજ મોદીખાનું કીધું. લોભી. ૮૯
સાધુ આવે તેને સાર. સીધું તોળે જાય;
ધન આવે તે પોતે પામે, લાભ ધણો સમજાય. લોભી. ૯૦
થોડા દીન આવવા ભરોશો, હિસાબ રાખ્યો સાદ;
પછી જોયું કે પોણું ચાલે, કાઈ નહીં લે ધનસાદ. “ ૯૧
ખોટું ખોટું નામું માંડી, વિતાડ્યા ખટમાસ;
પછી આવીને કર્યો તકાળે, પિપાણની પાસ. “ ૯૨
પિપા પાસે પૈસા ન મળે, પણ કહે વહી લઈ આવ;
લાવીને શું દેખાડે, કારી થઇ ગઇ સાવ. “ ૯૩
સાચો હિસાબ રચો લખેલો, ખોટો પાખ્યો નાશ;
સમજી વચ્ચિકે બૂલ કસુબી, થયો ચરણનો દાસ. “ ૯૪

“ મોહની લગાડિયે ” એ રાગ.

રંગદાસ નામેરે, રંગદાસ નામેરે;
સાધુ હતાં કાઈ સારે હામે, સ્વીકાર્યા શ્રી રામેરે, રંગદાસ ૬૫
તેને મળવા પ્રીતિ લાવી, દારે પોતે ઉભા આવી;
માનસિક સવા મન ભાવી, કરતાંતા તે પ્રિત ભગાવી. રંગદાસ. ૬૬
વરદી જમને શિષ્યે દીધી, પોતે કરે ધસારત કીધી,
ગાંઠ હારની ખાંધી દીધી, ધરતાં મુકટે અડઅણુ કીધી, રંગ. ૬૭
વઘા પિપાણ ઉભા બહારે, ધરી ન જાણો શું એક હારે;
સુણતાં ધાયા શ્રીરંગ પ્યારે, મળ્યા હળ્યા ભક્ત રક્ષા હારે; ૬૮

મરાઠી ચાલની સાખી.

એકાદશી જાગરણ કરતાં, એક વખત નૃપ સાથે,
પીપાણએ સૌના જોતાં, મસળ્યા બન્ને હાથે;
નવ સમજ્યા તે.....પુછ્યું ક્યું શું આતે, ૬૯
દ્વારકાપતિને અંદરવે, અડ્યો દીપ આ ટાણે;
તે સળગતાવેંત છુગાવ્યો, ત્યાંના જન એ જાણે,
બૂપે બહાણે.....દુત મોકલી લહ્યું થયું એજ પ્રમાણે; ૧૦૦

હરિગીત છંદ.

દુષ્કાળમાં કંગાલ જન ધન માલ વિણ લથડી ગયા;
તત્કાળ પોતે બહાલથી સંભાળ લીધી ધરી દયા,
ખોદાવી બૂ તણ કોડ રૂપિયા કઠારી ખરચી ગયા;
એ રીતે પ્રિતે કર્યાથી જીવ અસંખ્યાત બચી ગયા, ૧૦૧
“ નાગરનટરે ” એ રાગ.

કરી તૈયારી (૨) પિપાણ પરમ પદ જાતા;
સંગ થઇ પ્યારી (૨) પિપાણ પરમ પદ જાતા,
જન અનેક પાપી તાર્યા, જન અનેક દુઃખી ઉગાર્યા;
ધન તન ખરચતાં ન હાર્યા, સેવ નિત ચહાના (૨) પીપાણ. ૧૦૨
સહુને હળી મળી ઉમંગે, આરોગ્ય દીસતા અંગે;
વાળી પલાંડી એ પ્રસંગે, સ્મર્યા જગનાથા (૨) પીપાણ. ૧૦૩
સૌ જોતાં વિમાન આવ્યું, જળજળજળ સ્થાન દીપાવ્યું;
આ તન અહીં પડ્યું રૂખાવ્યું, ગયા ગુણ ગાતા (૨) પીપાણ. ૧૦૪
ધન્ય ધન્ય સીતા નારી, ગઈ સંગ ચઢી ખરી પ્યારી;
કૃષ્ણ રૂકમિનીપરવારી, થયાં અનુ ત્રાતા (૨) પીપાણ. ૧૦૫

માટે

ચાહો મો હરિને ના કરો ખીજ દરકાર, રાઠાવો જગ સરકાર.
ગણો હરિ હરિજન સાડ તન મન ધન, તો અનત થાયો બેડાપાર.

इति.

સંવત ૧૯૫૬ નામહા સુદ ૮ વાર બુધ. તા. ૭-૨-૧૯૦૦

॥ શ્રી હરિ ॥

શ્રી સુરદાસ ચરિત્ર.

એક કવિએ કહ્યું છે—

મહા શૂરકો સર હાવો, કહા સૂરકો વીર,
કહા સૂરકો પદ સુન્યો, જો સત્તી બની અધીર.

એક સખી બીજી સખીને પુછે છે, કે હે સખી ! તું અહાવી અધીર શાથી બની ગઈ ? તણ કદપના તે છે. શું તને કોઈ શરતું સર-બાણ વાગ્યું ! અથવા તને શળની પીડા થાય છે ! તેમ નથી તો પછી એજ હવે કે શ્રી સુરદાસજીનું પદ તું સાંભળી ગઈ છે. એવા સમર્થ અદ્ભૂત અસર કરનાર જેને માટે બીજા કવિએ વળી કહ્યું છે,—

સર સર તુલસી શશી, ઉડગન કવિ સખ આર;

કલિકે કવિ ખઘોત સમ, ચમકત ઠોરફી ઠોર,

કવિયો બહુ થાય છે, કહેવાય છે. તે કલિના કવિતો બધા ખઘોત એટલે આગીયા જેવા જગે જગે ચમકે છે. પણ ખરેખર કવિ એ, તેમાં પણ તુલસીદાસજીને શશી ને સુરદાસજીને સૂર્યજ. એવા મહોટા તે શાથી થયા ? અમે પણ તેવા થવા કાં ન ચહીયે ? ચહીયે તો શું કરવું ? તે નિચેના ચરિત્ર પરથી સમજવા જેવું પદ.

પદ ભેરવી. “ એ મેરી આર જરી દેખલો જરી ” એ રાગ,

કુકામ પરહરી, ભલહ્યો હરિ, તરશેજ તો, નવ બૂલો ફરા ફરી. ભલહ્યો
અનંત પ્રેમે વિધિથી વરી, ગુણગાઈ રોજ અમ દો સહુ સંહરી. ભલહ્યો કુકામ-

મરાડી સાખી.

કૃષ્ણ વીણા સરિતાને તીરે, નગરી હતી શ્રીમાન.

વિપ્ર બિહર મંગલ નામે ત્યાં, રહેતા હતા વિમાન;

જનમાં માન હાં.....ગાન વિશે અ સમાન.

એક વિપ્ર મિત્રને ઘેર થઈ હતી ગમત એક વેળા,

ત્યાં પોતે પહોંચ્યા પ્રિતે, શોખીન તેથી સવેળા,

જન આવેલા, હાં.....ગમ્યા નહિ આ વેળા.

ચિન્તામણી બણીજ રૂપાળી, આવી બણી ઠણી ગાવા,

હી નાચપર અનગન કરતી, લાગી તાન લગાવા;

ભાન બગાવા, હાં.....અમ મુદામ જગાવા.

ચંચળ ચિત ચિન્તામણી માંહે, ચોટયું ચિન્તાકારી.

રંભા રતિ સમી દેખણી, ચપળાજ ચમતકારી;

ઉર ધા કારી, હાં.....લાગ્યો, બન્યા વિકારો.

૪

મીતિ.

ખાન ખીજેથી છુટ્યું, ખૂટ્યું ન એનું કાણે અનુસંધાન,
તાનથી તાનજ લાગી, બની ગયા ગુણતાન શું મસ્તાન.

૫

ફૂલો— ગાન સાંભળીને થયું. ખરેખર ખદગાન,
ભાન હતું તે પણ તદા, વધી થયું બે ભાન.

પદ. “આવ્યાં ચરણકમળને શરણે” એ રાગ,

માશુક ઉઠી પુઠે આશક પણ એ નાશક સાથે ગયા;

આ તક પાતક શું વેચાણજ, એ ગ્રાહક હાથે થયા,

ટેક. ૭

દિનભર દિલ એમાં ઘોળાય, રાત પડી કે પહોંચી જાય;

ધન આપી અધ બંધન રહાય, નારે બલી ભાતે ચલા.

માશુક. ૮

દિન દિન સુકાયાં જાય, દિન દિન ધન ભૂટાયાં જાય;

સામન સાધન જેજે રહાય. તેતે ઝટ આપે ગયા.

માશુક. ૯

મુકયાં વિદ્યા ધર્મ વિચાર, મુકયાં કુળ જાતિ આચાર;

પ્રકયા પંસા થયા ખુવાર, દિન દિન દીન જાતે થયા.

માશુક. ૧૦

ન રહે પછી સ્વધર્મ મોઝાર, ન ચહે કુટુમ્બ સ્ત્રી પરિવાર;

ન ચહે વિયોગ પણ ક્ષણવાર, પરવશ દિન રાતે થયા.

માશુક. ૧૧

કામ આગ તે શં એલાય, ભોગ ભોગવે વધતી જાય;

તેમ વધુ વધુ વૃત્તિ રહાય. ત્યાં કરી જગનાથે દયા.

માશુક. ૧૨

શાખી—

શ્રાદ્ધ પક્ષમાં શ્રાદ્ધ તાતનું, કરવા આવ્યો કાળ;

રાતે રજા લીધી ગુણિકાથી, નહિ આવીશ હું કાલ,

ઘેર રહી બહુ વિપ્ર જમાડયા, શ્રાદ્ધ કરીને જાતે;

થઈ ચિત્તમાં ચંચળતા, રાત પહોર ઉપર કંઈ જાતે.

લાવણી.

નીશ અંધારી ભારી બની છે ભયકારી, વરસે વસમો વરસાદ ન તે ગણકારી;

ગુણિકાને ઘેર નદી ઉતરેથી જવાતું, ત્યાં નાવ નિત્ય ગુણિકાનું લેવા જાતું.

૧૪

નહિ આવે જાણી નથી તે આજ રખાવ્યું, ભરપૂર નદીમાં પૂર વળી છે આવ્યું;

નથી ભાન કરે તોફાન અતિ જે વારી, શય જોઈ તણાતું કીધી તેપર સ્વારી.

૧૫

કામાંવે મુરદુ છે એપણુ નવ જાણ્યું, તરી ચૂક્યો નદી એટલું માત્રસમ જાણ્યું;

ગુણિકાનાં બંધ કમ્પાડો કાણુ ઉઘાડો; ખુમો પોતે પાડી બહુએ સ્વર ધાડો;

૧૬

કોઈ નવ જાણ્યું તવ ગયા ચાલી પછવાડે, બારી બારી રાખી દીડી છે વાડે.

તે માંહે લટકતી રસી દોહો વળી કાળી, મનમાં ખોલ્યા વાહરેવાહ લટકાળી !

૧૭

રે ? સર્પ ત્રણો ને તે પણ મસ ધભરાયો, ચૂં બેરવીને રહ્યો ત્યાંજ ભરાયો;

ચઢી પોતે અંદર પડ્યા ઉછળી જમંગે, કાદવમાં તેવા પડ્યા ધખાકા સંગે.

૧૮

જાણ્યાં સાં ધરનાં ચોર ચોર કરી સાચા, જાળખ્યા તદા ફરી કાદવ ધોયા રહ્યા;

અંદર જઈને બહારીને સહ જગાડી, બોલી તે ચર્ધને સ્વસ્થ નિશા જોઈ ધાડી. ૧૯

૫૬. “ હે દેવા ” એ રાગ.

હે લાલા ? આટલી રાતે તમે તે આવ્યા શી રીતે ચાલ્યા. ૨૯,
નદીમાં પુર આવ્યું છે, ધર બધે કરાવ્યું છે; એવું કામ ખાસ શું છે મથ્યા હાલા. આ. ૨૦

૫૬. “ આજ સ્યામ ” એ રાગનું.

હશી વદા વિમ્બ પ્યારી ભારી ત્હારી પ્રીતડી-

ભારી ત્હારી પ્રીત જોઈ ન્યારી ત્હારી રીતડી.

હશી. ૨૯.

નાવ રાખ્યું તીર પ્રતિ રસીએ બધાવી હતી;

કરી જુક્તિ જેવી તેવી, મ્હેં એ કરી ઝીતડી,

હશી. ૨૧

ગાઝલ. “ મહારાજકો ” એ રાગ.

વદી નારી આતે વદો કે બકો, વિના દાર પીધે તમે કાં છકો.

૨૨

નથી નાવડું મોકલ્યું આજ મ્હેં, રસી બાંધવા ના કર્યું કાજ મ્હેં.

૨૩

બતાવો ક્યાં નાવ ક્યાં એ રસી, બતાવા ઉઠ્યા વિમ્બ સાથે હશી.

૨૪

જુવેરે રસી તો મહા નાગ છે, નથી નાવ શબ્દ એ વિના આમ છે.

૨૫

ગીતિ.

વિમ્બ— છોડ્યો નક્કી મ્હોતે, બની બીના આજ ખરે મહારી,

વેશ્યા— છોડો નક્કી મ્હોતે બની વિનાશી આ જખરે મારી.

૨૬

“ ભેખરે ઉતારો રાજા ભરથરી ” એ રાગ.

ધિક ધિક ધિકરે ધિક્કાર છે, ધિક્ક છે હજાર વારજ;

કામ અંધ તું કેવો થયો, કર કંઈ તો વિચારજ.

સમજ સમજ હજી વિમ્બ તું.

૨૭

નારી નરકની ખાણ છે, તેમાં પણ પરનારજ;

તેમાં પણ ગુણિકા વળી, તન ધન હરનારજ.

સમજ. ૨૮

હાડ માંસ મઢ્યાં ચામડે, ભર્યા મળ મુત્ર લાળજ;

તેના ઉપર તને ઉપજે, મૂઠ ચહાવું શું બહાલજ.

સમજ. ૨૯

દિન દિન એ પણ ક્ષીણ થશે, અંતે નાશ થનારજ;

તું પણ મરીશજ પલકમાં, આજનુંજ સંભારજ.

સમજ. ૨૦

મનુષ્યદેહ તેમાં વિમ્બનો, દુર્લભ છે અવતારજ;

ભવ તરવા મળ્યું નાવ છે, યા તેથીજ કુબનારજ,

સમજ. ૩૧

વેશ્યા હું પાપની ખાણ છું, તોએ બળું ભગવાનજ;

જાતે ચતુર છે ભણ્યો ગણ્યો, લાવ હજી પણ સાનજ.

સમજ. ૩૨

શાખી— ભવે કુબતાને તરવાને મળ્યું વડું આશ્વાન,

હૃદય કપાટ ખુલ્યાં ને આવી બ્રાહ્મણને સાન;

ગુર ગણી ગુણિકાને માંયું, માન આપી અહેશ્વાન,

ગાન કુશલ ને હરિ ગુણ ગાન કરવું થયું આશ્વાન.

૩૩

વસંતતિલકા-ગાવા ગોવિંદ મુગુણો ગુણિકા ગણીએ, ત્યાગી તદાજ તૃણતુલ્ય તમામ શ્રીએ;

દીઠી

આવી વધી હરિ સ્થળે મારો સાગર્યોએ; ભાવી મુલકિત કરતી નિત સાગર્યોએ. ૩૪

કોહરો

—બીલ્વમંગળે સુસંત સંગ કીધો, છેક ભાગ પુર્વનો પ્રસંગ કીધો;

ગુરુ સોમગીરી પટે નામી શીષ, થયા તેમના પછીથી નામી શિષ્ય, ૩૫

—સાક્ષ કાઠી વિષ વિપવનું, સંત સેવી એક સાક્ષ;

હાલ સુધારી નિકળ્યા, વજ્રમાં થવા નિહાલ,

૩૬

પદ. “ એકતો મેં રાગકી ” એ રાગ.

દિન એ વૃંદાવન જાતા, જોતાંજ ખહારનો વેશ સંત સમજાતા;

નથી સંગ કાઢ્યો સાથી, આવ્યા એક નગર નજીક શુભ આશાથી. ૩૭

સર પાળ દેખી સારી, બેઠા તરતજે વિતેલ વાત વિસારી,

ત્યાં સઘ આવી કાઠ નારા, નાજુક જીવાન જોતાંજ મનહરનારી. ૩૮

સુખે નહાઇ બાઇ સુબાહી, પહેરીને મહીન ચીર લટકે ચાલી;

ધુપી જોઇ ઓએ ધારી, ફરી વળી જ્ઞાનપર કામની અધારી. ૩૯

ગયુ ભાન નારી ન વિસારી, ચાલ્યા પુઠે ગઇ જ્યાં નારી નવી સારી;

પેઠી તે તો ધરમાંહી, બેઠા દારે બની મૂઢ નવ શરમાઇ. ૪૦

ચોપાઈની ચાલ.

આવ્યો એવામાં ત્યાં તેનો સ્વામી, બેઠા દીઠા કે બારણે સ્વામી;

લાવી સિધું માંડ્યું જ્યારે દેવા, નથી બૂખ બોલ્યા એ બૂઢેવા. ૪૧

ત્યારે તે ગયો નિજ ઘર માંહી, રહેજ બેઠા જાણી ભરબાઇ;

ફરી ખહાર આવ્યો બીજા કામે, બેઠા દીઠા બાવા તો એ હામે. ૪૨

કહ્યું જ્યારે જોયતું નથી બાવા. ત્યારે કેમ બેસી રહ્યા બાવા;

ભાન બૂલી વઘા સાયું પોતે, મોલો છું હું તહારી ત્રીયા જોતે. ૪૩

નથી સૂઝતું ખાતું કે પીવું, એને નહીં મળું તો નહીં જીવું;

બેઠા મરીશ આંહી તહારે દારે. નહીં તો મેળવ તું મને પ્યારે. ૪૪

હરિગીત ૭૬.

હશીને વઘો તવ ધરધણી બોલ્યા ન કેમ પ્રથમ નકી,

ચાલો ઊઠો બોજન કરો પછી મેળવું હું તમ થકી;

ધરમાંહી આણી પ્રસાદતિર્ય પ્રજીતજીં દઈ પ્રીતથી,

સંતોષી કંઈ ચિત શુદ્ધ કીધું શ્રી વૈશ્ણવની રીતથી. ૪૫

ગીતિ.

મહેં કર્યું બનતું મહારં, કહે સતિને કામ હવેજ તમારં;

એ ન મરે તે સાર, કરો વિચારી જે સમજે સારં. ૪૬

પદ. “ પિયુને તજવનાર ” એ રાગનું.

નારી વહી રતિએ એમાં નથી વિશ્વાદ;

સતિ પાસે પતિ વિપત્તિની શી બીસાદ. ૪૭

આપત્તિ આ પતી જશે પ્રજુને પ્રતાપ;

હરશે શ્રી હરિએ એ સંતનો સંતાપ. ૪૮

એ જિભરી સમરી હરિ માળે ગ્રધ નાર;	
ખાવા ચાહ્યા પુઠે પતિ કહે થશે યનાર.	૪૯
તિર્થ પ્રસાદે ઢીલા થયા હતા વિકાર;	
દીઠી સાધ્વી શાન્ત જગદંબાને આઠાર.	૫૦
સતિ પતિની સાધુતાનો આવ્યો છે વિચાર;	
પોતાની પતીતતાનો એ આવ્યો ચિતાર.	૫૧
તેવા વઘા લાવો એ સોયોનું પહેલું કામ;	
તે પછી સમાવી શકું પુરેપુરો કામ.	૫૨
આણી એ સોયો કે ફેડી નાંખ્યાં બેઠી નેન;	
ઝહાવું થશે ખખર એ હતી બેઠીને ન.	૫૩
હાંહાંહાં કરતાં તો નિકળ્યું રૂધીર;	
ધાળે નાથ કહેતાં આન્યા પતિ તણ ધીર.	૫૪
ડોળા ગયા પુટી થયા તમામ નકામ;	
બોલ્યા બહેન મ્હારી તમે પૂરી મનકામ.	૫૫

લાચાર શિશુ આ ઠાર છે. એ રાગ.

ધિક્કાર વાર હળર છે. મુજને ધિક્કાર છે;	
દંપતિ તમને ધન્ય ધન્ય હળરવાર છે.	ધિક્કાર૦ ૨૬.
બોલ્યો પતિ સાધુને આવ્યું કષ્ટ હાય સતિ,	
તે આપણી કૃતિથી અરે રે! શું યનાર છે.	ધિક્કાર૦ ૫૬
બોલ્યું તદા મન સાધુએ સાધુ તમે સાચાં,	
સાચો અસાધુ હું સમો નવ કોઇ ઠાર છે.	ધિક્કાર૦ ૫૭
જે નેન છે દુઃખ દેન તેને રાખવાં શાને !	
બૂલ્યો ફરી બૂલ્યો, ફરી બૂલતાં શી વાર છે !	" ૫૮
ગુણકાથી જગીને ઉંખ્યો પણ સતિ તે જગલ્યો;	
ભય કયો આધો હવે બે ફીકરી અપાર છે.	" ૫૯
ઉપકાર વારંવાર માનું દંપતિ મનથી;	
કુબલો ઉગાર્યો તે ફરી નવ કુબનાર છે.	" ૬૦

સાખી. " પ્રાણથી પ્યારા." એ રાગ.

દંપતિ તો લાચાર થયાં, વહી નયનોથી જળધારે;	
પણ પોતે તો આથી, ઉર આનંદ અવિચળ ધારે;	
અંતર ઉધડ્યું ભલે રહે જગ બૂલવતું અંધારે;	
આશિષ દઈ ચાહ્યા વૃજ પથ શ્રીકૃષ્ણને આધારે.	" ૬૧

વસંતતિલકા.

તાણ પીડા, ન પડી દેવ વિના સુદૃષ્ટી,	
તેથી થઈ પથવિશે અતિ ચિત્ત કષ્ટી;	
થાકી મુંઝાઇ પથમાંહી ગયાજ બેશી,	
ચિત્તે સ્તવી વૃજપતિ પદમાં પ્રવેશી.	૬૨

“ નાંથ નવ કરો વાત ધર જવાનીરે ” એ રાગ.

સરદાસજી, મન ગયા મુઝાઈ રે;
સમરી સ્યામ, પૂર્ણકામ, દુઃખ વિરામ, દયા ધામ, વઘા પાહી પાહીરે. સર૦ ૬૩
પ્રકટ ત્યાં થયા, ઝટ કુંવર કન્હાઈ રે,
આવી પાસ, આપી આશ, વઘા અરે ! સરદાસ, જાઓ છો જી ક્યાંહીરે. સર૦ ૬૪
સરદાસજી ઉચર્યાં તવ બાઈ રે;
જશો કેમ, રહી ક્ષેમ, શોચો નહીં કેમ એમ, સંગી ન કેા આંહીરે. સર૦ ૬૫
સર તવ વઘા, ફીકર નથી કાંઈ રે;
શ્રી વૃજનાથ, એજ સાથ, એજ માત તાત બ્રાત, એ થશે સદાયીરે, સર૦ ૬૬

ગજલ કહ્યાણુ.

મુણી મુરની એવી વાણી શ્રીપતિ રાજી થયા;
સઘ પોતે પ્રભો પાણી, શ્રીપતિ રાજી થયા. ૭૬
વઘા ચાલો મ્હારી સાથે, આ બગાંચે રહો રાતે.
જન્મે વૃજ થાતાં પ્રભાતે. શ્રીપતિ રાજી થયા. ૬૮
મુર આઘ્યા હાથ આલી, દોરતા શ્રીવર સંભાળી;
કીધી સાચી રખેવાળી, શ્રીપતિ રાજી થયા. ૬૯
તરસ લાગી તદા નાથે, નીર પાણું કમળ હાથે;
મુર સમજ્યા સુધા સ્વાદે, શ્રીપતિ રાજી થયા. ૭૦
ઘોળખીને વઘા આતો, કૃષ્ણપદપંકજ જણાતો;
થયા અંતરધ્યાન ત્યાંતો, શ્રીપતિ રાજી થયા. ૭૧
હાથ છોડી હરિ નાસ્ત્રા, પણુ પછી પોતે ન ત્રાસ્ત્રા,
હૃદ થઇ અનુલવે આશા શ્રી પતિ રાજી થયા. ૭૨

“ હાથ છોડાયે જાતહૌં, નિર્બલ જાનિકે મોહિ ”

‘ જવ હિરદે તેં છૂટીહૌં, મર્દ બઢૌંગી તોહિ ’ ૭૩

ભેરવ—સાખી.

એમ ઉચરી રહી રાત બાગમાં પ્રાત શ્રી વૃજમાં આવી,
સેવા કુંજ વિશે તર તળે બેસી ધરી દ્રઢતા આવી;
‘ખાઉં પીઉં શું ખસું’ ન અહીંથી જ્યાં લગી ન મળે નાથ,
ધુન લગાવી બજન તણી બણી અતિ ઉરે રળીયાત. ૭૪

“ ડરમાં નહિ દિલસાથ ” એ રાગ.

આરતી ઝોઇ તતકાળ, થયા ત્યાં પ્રકટ વિહારીલાલ,
જણુવી નિજ જન વહાલ થયા ત્યાં પ્રકટ વિહારીલાલ. ૭૬

નજીકમાં આવી રે, મુરલી બજવીરે,

નેત્ર ખુલ્યાં તેવાં ભક્તનાં ખાસાં, રવિ ઉદયે જાણે કમળ વિકાસ્યાં;
નખ સીખ અંગ પ્રિતમનાં ભાસ્યાં, પ્રેમ ફાંદે જાણે નિત્ય તે ફાસ્યાં,

કરી નાંખ્યા નક્કી નિહાલ, થયા ત્યાં પ્રકટ વિહારીલાલ. ૭૫

સ્વર થકી મોહને, રાખ્યો ચિત પ્રોધએ

એ ગાન તાન તે શું મૂલાયે, બ્રહ્મા શિવાદિ જે સચુવાને ચાહે;

એ રૂપ એ ખૂમી શેં વિસરાયે, સુર સ્ત્રી શ્રુતિએ જેનાથી લોભાયે;

રહ્યું રગ રગ ઉભરી વ્હાલ, થયા ત્યાં પ્રકટ વિહારીલાલ. ૭૬

હાહરે-‘ સુર પ્રતાપથી સુર મટયા, થયા ખરેખર સૂર,

શર ધરી નિત શર રહ્યા, કરો કદો કરો ન કસૂર. ૭૭

“ મોહની લગાડો રે ” એ રાય.

બોલ્યા પ્રભુ પ્યારે રે, બોલ્યા પ્રભુ પ્યારે રે;

ભાવ વખાણી વારે વારે, સ્નેહે સુ પ્રકારે રે. બોલ્યા. ૭૮

દ્રવતા જોઇ તમારી ભારે, નહીં ચૂકો ફરી રહ્યું લગારે;

રહો ભજન રત તમે તમારે, ફિકર રાખવી પડશે મ્હારે રે. બોલ્યા. ૭૯

દૂધ ભાતનો પ્રસાદ પ્યારે, નિત્ય મોકલીશ હું આ કારે;

એક દૂતો બસ થશે તમારે, રહો સુખે અહીં એ આધારે રે. ,, ૮૦

ધનાશ્રી.

ધન્ય ધન્ય સુરદાસ, ભક્તવર ધન્ય ધન્ય સુરદાસ;

વૃજમાં કીર્ધી વાસ, ભક્તવર ધન્ય ધન્ય સુરદાસ. ૮૧

રાધાવર નિત્યે પહોંચાડે, દૂધ ભાત સુખરાશ.

ભક્તવર. ૮૦

વૃજે વિચરતા ગુણો ઉચરતા, ફરતા ફરતા ખાસ.

ભક્તવર. ૮૧

અનેક પદ અનહદ રસ લદબદ, કરતાં જતા પ્રકાશ.

,, ૮૨

જેનો કર પકડયો શ્રી કૃષ્ણે, તેને રહે શી કચાશ.

,, ૮૩

શાદૂલવિહીરિત.

આવ્યા એક દિને રઘુપતિતણા, ધામે નમ્યા હામશું;

બોલ્યા સાધુ તમે શ્રી કૃષ્ણ જનહો, સેવા ફરી રામશું !

બાપ્યા સુર શ્રીરામ કૃષ્ણરૂપ છે, મ્હારાજ સ્વામીતણાં;

સાધું કે નવ હોય એમ કદીએ, અન્ને જૂદાં છે બપયાં. ૮૪

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

શ્રીકૃષ્ણ તો ગોપતણા કુમાર, શ્રીરામ રાગ સુત સુકુમાર;

શ્રીકૃષ્ણ રાધા પ્રિય બંસી, પ્યારી, સીતાપતિ રામ ધનૂષધારી. ૮૫

પદ. “ પ્યારસેં મીલો આઈ કે ” એ રાગ.

સુર વદ્યા કરજોડી હે રઘુપતિ, સાધુ શંકા દો તોડી.

હે રઘુપતિ. ૮૬

ધનુષ બાણ તજ બંસી ધારો, થાઓ ત્રિભંગી વ્હાલા;

કિરીટ સ્થળે કરો મોરમુકુટ પ્રભુ, હાર સ્થાન વનમાળા.

હે રઘુપતિ. ૮૭

જનકી જગે રસિલી રાધા, બાણુપર દેખાડો,

રાજ્યમાદી સાટે ગો સાથે, પ્રકટી સંશય કાઢો.

હે રઘુપતિ. ૮૮

સ્તુતિ કરે સુર જીવે સાધુ, ત્યાં સિતારામ પલટાઈ;

રાધાકૃષ્ણ ગૌ સંગ થયા હરિ, ભક્ત રથા ગુણગામ્. હે રઘુપતિ. ૮૮
 ઢાહરો-પરચો એ પેખી પ્રકટ, પડયા સરવ પદ માંભ;
 લીલા એ સુરદાસજી, વદ્યા સુરવ પદ માંભ. ૮૯

પદ “ મ્હો મલકાવી ” એ રાગ.
 ચિન્તામણી આવી શ્રી વૃજમાં, સુણી નિજ સુરની ખ્યાતી રે;
 છે પોતે પણ ભક્ત શીર મણી, થઈ નિજ સુરની ખ્યાતીરે ટેક,
 આવી નમી આપ સુરપદમાં, સુર પદમાં હતી મોહીરે;
 પણ પોતે ઓળખતાં વેંતજ, ઉડયા આદરે જોધરે. ૯૦
 ઉંચે આસન ઝટ બેસાડી, વદ્યા જોડીને પાણીરે;
 આપ પ્રતાપે ભવની ભાવટ, મ્હારી સરવ કપાણીરે. ૯૧
 કયા કહી પોતાની વીતિ, અથથી ધીતિ તે ટાણે રે,
 આવ્યો ત્યાં દુનો પ્રસાદનો નિતના નિયમ પ્રમાણેરે. ૯૨
 સુર કહે આજે તો આપજ, આ પ્રસાદ આરોગોરે;
 મરમ જાણીને ઉચરી શાણી છે એતો તમ જોગોરે.

“ કંથબીન ” એ રાહ.

શીદ લઉં એ હું પ્રસદ, સાધવી કહે શીદ લઉં એ હું પ્રસાદ;
 હાલ કંઈ હરિ યાદ, સાધવી કહે શીદ લઉં એ હું પ્રસાદ. ટેક.
 આપને જાણે છે તેમ હુથી નથી અજાણ એ નાથ;
 હું પણ ખીજે પડીયો પામીશ, એજ પ્રિતમને હાથ. સાધવી. ૯૪
 એમ ઉચરતી વીણા સુંદર સત્વર પકડી હાથ;
 સુર મેળવી મધુર પદ છેડી, જિયરી મધુરે સાદ. સાધવી. ૯૫
 યાદ કર્યા વ્હાલાને, વ્હાલે, કાઠી આરત યાદ;
 તદા થઈ ભાન ભૂલી ગઈ, પામી વિરહ વિશાદ. સાધવી. ૯૬
 સાચે ભાવે પ્રેમ પ્રભાવે, સ્તવ્યા ધડી એકાદ;
 પ્રકટ થયા વૃજચંદ્ર તુરત ત્યાં, અતિ વરત્યો આદહાદ. સાધવી. ૯૭

પદ. “ બેગી ધીનુતીકા ” એ રાગ.

નટવર નંદ કીશોર, વ્હારે મ્હારા નટવર નંદ કીશોર. વ્હારે ૦ ટેક.
 બેજ ભક્તજન બોલી ઉડ્યાં, જય જય જય કરી શોર. વ્હારે ૦ ૯૮
 બે દડીયા મ્હી આવ્યા દોડી, પ્રમળ પ્રેમને જોર. વ્હારે ૦ ૯૯
 આપી સખાને અધિક આજનો, દીધો સખીને ઓર. વ્હારે ૦ ૧૦૦
 બેઉ થયાં હરિના હરિ થયા બેઉના, કાલજડાની કોર. વ્હારે ૦ ૧૦૧
 અનંતને નવ રાખશો અળગો, યાઓ તુરત ચિતચોર. વ્હારે ૦ ૧૦૨

કુકામ પરહરી ભજલ્યો હરિ તરશો જતોં નવ ભૂલો ફરી ફરી, ભજલ્યો ૦
 અનંત પ્રેમે વિધિથી વરી ગુણગાઓ રોજ અથ ઘો સહુ સંહરી. ભજલ્યો ૦

—ઈતિ—

સંવત ૧૮૫૬ પૌશ કૃષ્ણ ૧૩ તા. ૨૯-૧-૧૯૦૦ મુ. રાધનપુર.

॥ શ્રીહરિ. ॥

રામદાસ સ્વામી-પૂર્વ ચરિત્ર.

(લેખક. રા. રા. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈશંવ.)

તુલસીદાસજી ને મુરદાસજી ઉત્તરમાં થયા, તેમ સમર્થ “ રામદાસ સ્વામી ” વળી દક્ષિણમાં થયા. તેમના બેમાંનું આ પ્રથમ આખ્યાન તે “ સમર્થ ” શી રીતે થયા ? તે બતાવે છે. બીજામાં તે સમર્થતા વાપરી તે વિશે કહેવાશે. નામજ “ રામદાસ ” એટલે શ્રીરામાવતારનાજ પૂર્ણ ભક્ત પરમવિરક્ત હતા એમ સમજાય છેજ. પણ આ કાળમાં પણ ગમે તે દેશમાં પણ સાક્ષાત્ શ્રીરામચંદ્ર સ્વામી પ્રત્યક્ષ થાય છે. એ દદ કરવાને બહાવાં અનેક ઉદાહરણોની અગત્ય છે ને તે એરા પ્રશસ્ત મહાપુરુષોનાં, કે જેમના ધતિ-દાસના સાચાપણાને માટે હામ હામ અઘાપિ સજીવન પ્રમાણે શોધક શ્રદ્ધાળુને માટે જોઈએ. એ તેટલાં હયાત છે. રામદાસ નામ સહજ છે પણ યથા નામા તથા ગુણા થવું જોઈએ. તે માટે પદ્ધતી બુવે કે—

“ હે છબી નાથની અતિ પ્યારી ” એ રાગ.

હજી બની જા ખરો રામ દાસ, એજ સ્વરૂપ તુજ ખાસ છે, બની જા ખરો રામ દાસ. ટેક.
ન રહે ચામદાસ, ન રહે ધામદાસ, ન રહે દામદાસ, ન રહે કામદાસ,
ન અનુ ન કામદાસ, નહિ માત્ર નામદાસ, થા ખરો રામદાસ. હજી બની જા.

શાદ્દલ.

જેના બાવીશે પૂર્વજો શુચિ થયા, વિપ્રો શ્રીકૃષ્ણાજીથી;
બાળ સમા સુર્યાજીપંત શુચિ જે, રાણુ સતિના પતિ,
શ્રીગંગાતટ ગામ જા'બ મહિ જે, મહેતા ઠરીને રહ્યા,
તેના પુત્ર શ્રીરામદાસ ગુરૂજી, માણિ અંશે થયા.

૧

હારગીત.

શ્રી સૂર્યનારાયણ તણા સેવક વડા સૂર્યાજી એ,
ઉદયેથી અસ્ત થતાં સુધી સેવે રવિ રહી રાજી એ;
રાતે કરે ધરકામ દિવસે દેવ, એમ સ્મરે ગયા,
બારથી છત્રીસ વર્ષ સુધી સેવ એમ કરે ગયા.

૨

સાખી.

શક પંદર પંચવી માઘ સુદ પાંચમ આવી જ્યારે,
ચોવીશ વર્ષે જત સમાપ્તિ કરવી મન લાવી ત્યારે;
પ્રાતકર્મ પરિપૂર્ણ થઇ ચૂકયું કરૂણા લાવી ત્યારે,
અદ્ભૂત વિપ્ર ઉભો સન્મુખ આવી પ્રિત લાવી ત્યારે.
દિવ્ય તેજ જોતેજ ઉઠી નમી પ્રેમે આસન દીધું,

૩

કર જોડીને પુછ્યું કેમ ક્યાંથી ધર પાવન કીધું;
 વદ્યા તદા તે સેવ કરે તે દેવ થયો છું પ્રસન્ન,
 માગ સુખે મહાભાગ મુખે ધરી હોય આશ જે મન. ૪
 ફરી નમ્યા જય જય વદતા સ્તવતા સૂર્યાળ ભાવે,
 વદ્યા રવિ સુખપ્રદા તદા ફરી વર માગી લે ભાવે;
 આપ કહે આપ શું ચહું હું, નાશવંત જગમાંડી,
 દેવ કહે વર દેવોજ પડે આશવંત જગમાંડી. ૫
 તું તેડાવ ત્હારી આંને વર તેને આપીશ બહાલે;
 આવી નારી ઉમંગ ધારી નમી ન કયો સવાલે,
 વદ્યા દેવ બે પુત્ર થશે, મુજ અંશ માણી અંશે,
 ખીજો ભક્ત થશે વેરાગી રહેશે પૃથ્વી વંશે. ૬

ગીતિ.

રામ નવમીને દાઉ, માણી દારા શ્રીરામ નિરખાશે,
 ભવની ભાવટ જાશે, આશે સદૈવ શ્રીરામ નીરખાશે. ૭

ધ્યાપાઈની ચાલ.

ગયા એમ કહી રવિ ચાલી, થયા તુષ્ટ અત્યંત સુચાલી,
 આશ આપી તેનો છે વિશ્વાસ, ચાહે ક્યારે આવે ચૈત્ર માસ. ૮
 ફરી પડવાથીજ ધુમધામે, આરંભ્યો છે ઉત્સવ નિજ ધામે;
 બાંધી મંડપ કીર્તન કરતા, છાગિની સ્હામે નર્તન કરતા. ૯
 ખાસભાવથી વર્તન કરતા, કૃતકૃત્ય એ નરતન કરતા,
 આશીની નીશા અર્ધવીતિ, તેમ તેમ વધુ વધી પ્રીતિ. ૧૦
 દેશે દર્શન માણી વ્હાલા, થાશે રામસ્વામી રખવાળા,
 રવિ વચનની હૃદયે પ્રતીતિ, ચહે હવે હરશે હરિ ભીતિ. ૧૧

સોરઠ.

આવ્યો ત્યાં હવાલદાર, રંગમાં ભંગ પાડવાને શું આવ્યો. ૮૬.

કુલકરણીને કહાવ્યું અંદર, આવ્યા છે અમલદાર;

તમને તુરતજ તેડાવે છે, આવી જાઓ ધડીવાર. રંગમાં. ૧૨

જગજ દીધો કીર્તન છોડી, નવ અવાય સરકાર,

પૂર્ણ થએ આવીશ હું પોતે, જાઓ તમે નથી વાર; રંગમાં. ૧૩

તે કહે કીર્તન રાખો ચાલતું, આવી જાઓ પળવાર;

મળી આવીને નિરાંતે કરજો, સમાપ્તિ શ્રેષ્ઠ પ્રકાર. રંગમાં. ૧૪

ફરી કહ્યું ભાઈ સમજ પાડ તું, માફ કરો છું લાચાર;

તે કહે એ નથી વધુ ટકવાના, તેથી નથી માનનાર. રંગમાં. ૧૫

મન કચવાયું ધાણું ભક્તનું, પણ આંતે લાચાર;

કલમદાન દફતર લઈ ચાલ્યા, સમરી જગ સરકાર, રંગમાં. ૧૬

કાલીગડો. " મદન પડ્યો " એ રાગ.

આવ્યું આ વિધ્ન ક્યાંથી રે (૨) સોયે સૂર્યાળ.

આવ્યું. ૮૬.

મધ્ય રાતે આવી શું તેડે, દીધી ખબરે ન પહેલાંથી રે.

આવ્યું. ૧૭

નવ દિનથી તો કામે ચઢ્યું છે, નવરો ન ઉત્સવમાંથી રે. " ૧૮
અનેક ધુંચવણી થઈ આવી, તકો ઉઠ્યા મનમાંથી રે. " ૧૯
ચહું જઈ માંડીને નમીને, નડે ન વિધન કોઈ ભાંતી રે. " ૨૦

મંદાકાન્તા.

આવ્યા, આશે, કપિપતિ સ્થળમાં, ને નમી જ્યાં ઉઠ્યા કે;
ચારે પાસે, જળજળ જળકયું, તેજ એ ધામ આપે;
આ શું ભાસે, ઉરમહિં ભડક્યા, ના સહ્યું તેજ આંખે;
મૂર્છા પામી, સ્થિર થઈ પડ્યા, રંક એ ક્યાંથી સાંખે. ૨૧

“ એસી ચતુરનાર ” એ રાગ.

હતા રઘુનાથ, સતિ સીતાસાથ, સંગ અનુજ ભાત;
માંડી સંગાથ, કાન્તિ અગાધ સહી શકે ન બહાએ. હતા ૨૨
ગયા ભક્ત પાસ. કરી કૃપા ખાસ, ધરી શીરપર કર સરવ મુખરાશ;
મટ્યો ત્રાસ ભાન આવી શું જુવે અહા ! એ... ... હતા ૨૩
દૃવ્ય સ્વરૂપ જોઈ; ચિત્ત પદમાં પ્રોઈ, પડ્યા ચરણ શરણ બણી પાપ ધોઈ,
જોઈ જોઈ મોહી મોહી શું રાજ થતા એ. ... હતા ૨૪
વઘા સઘ ધન્ય, દાસ થા અનન્ય, દર્શિ મંત્ર ત્રયોદશાક્ષર પાવન;
કર પુજન દર્શિ હું મૂર્તિઓ તેનું સદાએ... ... હતા ૨૫
રીઝ્યા જાણી રામ, છોડ્યું ત્યાંથી કામ, કર્યા ફરી પ્રણામ, થયા ગુપ્તશ્યામ;
આવ્યાધામ શી ખુશી સાથે તે ન વરણાએ. ... હતા ૨૬

સાખી.

કમલદાન માંડી મંદિરમાં મુક્યું હજી તે ત્યાં છે,
રામ સિતા લક્ષ્મણ માંડીની મૂર્તિ ધરી ધરમાં છે.
ઉત્સવ કરી ખરોજ નવમીએ સાચી સેવ સ્વીકારી;
હરિસેવા વિણ ક્ષણ પણ ખીજ વાતજ ગણી અકારી. ૨૧૭
પંદરસે સત્તાવીસ શક માગશર શુદ્ધ તેરશ સારી;
રવિપ્રતાપ થયા સુત ગંગાધર ઉપનામ શ્રેષ્ઠ ધારી;
તીસ સાલમાં રામનવમી રવિવારે પ્રકટ્યા સ્વામી,
કપિપતિ અંશી નારાયણ નામી સમર્થ ઉપનામી. ૨૮

સુગંધરા.

માતાને તાત બન્ને, સુત જોઈ લઇને, યોધલાપુર આવ્યા;
જ્યાં સાળા ભાનજી છે, ભગતિ સપુત જે, દેખીને હર્ષ લાવ્યા;
પોતાના સ્વામી પ્યારા, સમિપ લઈ ગયા. ત્યાં ગુરુ એક નાથે;
આખી આશિષ જાતે, બધાં વરતોને, મુકાને હાથ માથે. ૨૯

ગરબી. “ અમદાવાદ નામે ” એ રાગ.

થયાં ગંગાધરને વરસો પાંચ ત્યાં જનોઈ દઈ દીધું રે;
સાતમે વરસે લગ્ન ધુમધામ સાથ રાજ થઈ કીધું રે.
વર્ષ દસમે ઉચળાં પિતાસાથ, મ્હારે કરવું શું જાજે રે;
વઘા તાત ન હું જાણું કશી વાત, રઘુનાથ જ્યાં ખીરાજે રે. ૩૦
મને મેળવનારા શ્રીહનુમંત, ઉભા મંદિરમાં છે તે રે,

- પહોંચ્યો પુત્રે ત્યાં સઘ ભાગ્યવંત, સ્તવ્યા સેવ્યા બહુ હેતે રે. ૩૧
- કર્યા પુરા અપવાસ દસ ખાસ, અગિયારમાની રાતે રે;
થયા માણી પ્રસન્ન વદા તન માગ્ય ચહે તે નિરાંતે રે. ૩૨
- વદા હોય ખરું હિત તે ઉપાય મ્હાંય દાસને લગાડો રે,
સ્તવ્યા સ્વામી કે પ્રકટયા જગરાય, તેથી શિશુને બેટાડ્યો રે. ૩૩
- સિતા સતિ રઘુપતિ દંપતિને ચરણ શરણ બાળ મુકયો રે,
પામ્યો મંત્રત્રયોદશી થયો ખુશી ફરી જે ન કદી ચૂક્યો રે. ૩૪
- રાખ્યા હૃદયામાં વ્હાલા શ્રીરામ, થયું કામ મન ધાર્યું રે,
પિતા પહોંચ્યા પરમપદ ધામ, જેણે જીવન મુધાર્યું રે. ૩૫
- લાવણી**—“ સુણોને વૃદ્ધ ” એ રાગ.
- નારાયણ નારોળા નામે (૨) રામદાસ કહેવાયા પુંઠે સમર્થ ઉપનામે. ૩૬
- થયાં જવ વર્ષ પુરાં સાતે(૨) નિશાળમાં લણી રહ્યા દીધું ઉપવિત ખુશી સાથે. ૩૭
- પુનઃ જપ કરતા જોષ બાધ (૨) કહ્યું મને પલ બધું શીખવો કરીશ લોભાઈ. ૩૮
- વદા મુજને અધિકાર નથી (૨) આપ વદા આપ સમ કરીશ ખીજ દરકાર નથી. ૩૯
- “ લક્ષ્મી નારાયણ ” એ રાગ.
- માણિતે મંદિરે અગ્યા એ નાના ભાઈ રે,
લેવા મંત્ર ખંતથી ચિત્તમાં ખાસ ચાહી રે. ૪૦
- ગાંડા ઘેલા અલંગો રચીને સ્તુતિ કાઢી રે,
જેરી જેરી થાક્યા ત્યારે ઉંઘ ત્યાંજ લીધી રે. ૪૧
- શ્રી માણિએ પ્રકટી પુત્રને જગાડ્યા રે,
વ્હાલથી વ્હાલા રામને વિનવી બેટાડ્યા રે. ૪૨
- મુકી શીર લાય ત્રયોદશાક્ષર આપી રે,
રામદાસ નામે કામે કાંધા સ્થિર સ્થાપી રે. ૪૩
- “ પ્રાણથી પ્યારા ” એ રાગ.
- ખોળાખોળ થઈ ઘરમાં ગયો નારાયણ ક્યાં ચાલી !
માત શોધતી બ્રાત શોધતા ઝટ ન જડ્યા એ સુચાક્ષી.
માણિ મંદિર માંહે પ્રદક્ષિણ, કરતાં છેવટ ભાળ્યા.
તીલક, મંત્ર જપતા દેખી જળયું રામે સંભાળ્યા. ૪૪
- ગજલ. પરજ.**
- પરણવાની વાત કરતાં રામદાસ રીસાય છે,
વધુ આગ્રહથી ઉચરતાં, રામદાસ રીસાય છે. ૨૩.
- પિતા તો પહોંચ્યા પરમપદ, માતને મન હોંશ મસ,
પણ જરા વાતે નિસરતાં, રામદાસ રીસાય છે. ૪૫
- સ્પષ્ટ જણવ્યું સર્વને, મારે કદી નથી પરણવું,
કળે કહેતાં કે વિફરતાં, રામદાસ રીસાય છે. ૪૬
- માતા બોલી વાત જરી પાસે સુણી ત્રાસે તુરત,
ગયા વનમાં ખરે ડરતાં, રામદાસ રીસાય છે. ૪૭
- લોક સમજવા ગયા તો, ફેંકવા લાગ્યા દગડ,
થેર ન આવે ક્યમે કરતાં, રામદાસ રીસાય છે. ૪૮
- ભાઈ મ્હોટા ગયા સમજવી લાગ્યાં બહુ શ્રમ કરી,

માતા વાત નથી વિસરતાં. રામદાસ રીસાય છે. ૪૬

“ મ્હોં મલકાવી. ” એ રાગ.

એક વખત ગોરે સમજાવ્યા, સમર્થને ખેસાડી રે,
ભાઈ સમજ તજ હડ માતાનું માન અને વર લાડી રે, ૫૦

સુણતાં સટકયા સઘ સંત જઈ છુપ્યા વડા વડ માથે રે,
રામભજનમાં રહેછે નિતત, વિદ્ય ન ત્યાં કોઈ વાતે રે. ૫૧

ખોળાખોળ ફરી ચાલી ત્યાં, માંડ દીઠા કોઈ એકે રે,
તેવો ત્યાંથી દીધો બૂસકો, પુંડે ન રાખી વિવેકે રે. ૫૨

પડ્યા ખાડમાં વાગ્યો પથરાં તેની ન કરી પરવા રે,
જનો ન સમજ્યા ખમો પાડે, એ ખોલે શું કરવા રે. ૫૩

મા આવી ખોલી નારાયણ બાહીર એ તવ આવ્યારે,
લોહી લુહાણ દેખીને બમણું ઉચકાં ધરમાં લાવ્યારે. ૫૪

ધણા દિવસ ખાટલે સુતા પણ, હરિભજન નવ છોડ્યું રે,
સાન થયા તદા માએ ફરી, લગ્ન થવા મન જોડ્યું રે. ૫૫

ગજલ. “ શા માટ જાય ” એ રાગ.

બૂલાવી વાત વદા પુત્રની પાસે, મ્હારું કહ્યું કરીશ ? વદા હાજી ખુલાસે, ૫૬

મેળવી વચન માત વદાં ત્રાસવું મહીં, અંતરપટ ધરતાં સુધીએ નાસવું નહીં. ૫૭

હા પાડી કે દરાવી વડુ ભાઈની સુતા, ગણે સહુ આશ્રય થયા શાથી સુધા ? ૫૮

ડાહ્યા થયા નારોખા સગાં એ રીતે વદે, માતાના વચનથી ત્રિલોકે અન્ય શું વધે. ૫૯

“ બન ગયો ખેદ ” એ રાગ.

રામદાસ સ્વામી છે, બાળ અભ્યાસીરે. ટેક.

હા પાડી સમજીને માએ, તુરત કરી તૈયારી,

જન ચાલી માંમને ધામે, ચાડ્યા સંગે વર પણ શણગારીરે. રામ૦ ૬૦

શ્રીમંત પૂજન પુણ્યાવાચન, થઈ ચૂક્યાં બહુ ભારી;

આવ્યો અંતરપટ તણો સમય, એકે પક્ષનાં ખેડાં બહુ નર નારીરે, ૬૧

વાળાં ગાળાં જોશી ઘટિકા, છે સઘળી તૈયારી;

કન્યા આણી ધર્યો વચ્ચે પટ, સાવધાન સાવધાન રહ્યા વિપ્ર ઉચ્ચારીરે. ૬૨

સાવધાન કન્યાતો હતી પણ, વરે વાત ઉર ધરી;

ખરેખરા સાવધાન થઈને, નાદા ઉઠીને ઝટ ગબડીજ મારીરે. રામ૦ ૬૩

હાં હાં કરતાં ધાયાં પુંડે, બહુએ નરને નારી,

વડ પીપળની પુષ્કળ આડી, પેશી છુપ્યા મહીં ચટ્ટી ઠેક મારીરે રામ૦ ૬૪

સાવધાન તો એજ થયા, અન્ય રહ્યાં ગાફલ ભારી;

ત્રણ દિવસ શોધ્યા પણ ન જડ્યા, કન્યા વરાવી ખીજીને એ જખમારીરે. ૬૫

સગાં સંબંધી ગયાં વેરાઈ, માને થઈ લાચારી;

રાતી ભાન ખોતી ઘેર આવી, ગયા તે ગયા થઈ એ પીડ ભારીરે, રામ૦ ૬૬

પદ. “ લાલન માટી ખાય ” એ રાગ.

છુટી મેળવી મનધારી, રામદાસજીએ. છુટી૦

ફરી ફર્યા નહીં ધર નીજ જાણી, ભયનું સ્થાન વિચારી એવી છુટી૦ ટેક.

ત્રણે દિન પળ ધટી. રામનામ મુખે રટી,

પીપળ પરથી હડી, આન્યા પછી પંચવટી;

નિરખી રૂપાળા રામ, અર્ધ કોથ હતું ગામ,
પાસે જાડીમાં મુકામ કાઢે પામવા વિરામ, બાર વર્ષના અભ્યાસી, રામ૦ ૬૭
કમર સુધી ઉદકે. મધ્યાન્હ પર્યંત ટકે;
મન એક ધ્યાને જપે, કરે પુરસ્કરણ તપે.
પછી માગે મધુકરી, પંચવટી ગામે ફરી,
ત્યાં સિતાપતિને ધરી, ચલાવે બિદર ભરી, શબ્દે અવર ન બિચારી. રામ૦ ૬૮
કમર સુધીનું અંગ, થઇ ગયું શ્વેતરંગ,
પાડવા નિયમ ભંગ, માણસોએ દેહે ડંગ,
તેને ન લગાર ગણી, તેર કોરી જવા ભણી.
મંડ્યા દ્રઢ ધીર બણી, કાન્તિ વધેજાય બણી; ભજનની તો છે બલિહારી. ૬૯

શાફૂલ.

પાસે ગામ પ્રતી મુઝો દિજ તદા, નારી થઈ છે સતિ;
તે આવી શણગારી સ્નાન કરવા, પાદે પડી સન્મતિ;
થા સાંભાગ્યવર્તિ તું આહ સુતની, માતા દવા એ દોધી;
ત્યારે તે સતિએ પિતેલ વિપતી, સર્વે ગુરૂને કોધી. ૭૦

માલિની.

શુપતિ સમરીને, ધીર તેને દષ્ટને, શય સમિપ જઈને, નીર હાથે મહીને;
તનપર ઝટ છાંટયું, તે ઉઠ્યો ધન્ય ભાખી. નિજજનતણી, સ્વામીએ સત્ય રાખી. ૭૧

મરાઠી સાખી.

પ્રતિસાલ ચૈત્ર માસ નવદિન, ઉત્સવ ભારે ચાલે;
પંચવટી મધ્યાન્હ પછી જઈ, સ્વામી પણ ત્યાં મ્હાલે;
શ્રીરામ કથા.....સુણતાં અતિશય બ્હાલે. ૭૨
ત્યાં ભારતીએ આજ્ઞા આપી, આપ કથા સંભળાવે;
આજ્ઞાથી પોતે પછી બેઠા. શ્રોતા પામે લ્હાવો;
અતિ રસ બ્હાવો.....કોઈએ નતો બતાવ્યો. ૭૩
બટુક બની ભારતીએ બેસે, કથા શ્રવણ કરવાને;
સાવધાનીથી રામદાસ કહે બૂલ ન જરી થવાને;
લેતા ધ્યાને.....ભારતી યથાર્થ માને. ૭૪

શાફૂલછંદ.

શોધે છે સતિ ભારતી ન મળતી, કોઈ સ્થળે ભાળ છે;
બેઠા તેથી કણેર વૃક્ષપર ત્યાં, કોઈ બન્યા લાલ છે;
ધોળાં ધૂલ હતાં કહ્યું તવ વદા, ભારતી રાતાં હતાં,
બેમાં વાદ થયો જનો બટુકથી, રીસે ભરાતાં હતાં. ૭૫

ભૂજંગી.

કરી ખાતરી ભારતીએ જઈ ત્યાં, હતાં શ્વેત એ વાત નક્કી થઇ ત્યાં;
કર્યો કોપ દ્રષ્ટીજ એવી રહી ત્યાં, દીસાં લાલ એ વાત સાચી થઇ ત્યાં. ૭૬

શાફૂલ.

જવાડ્યો દિજ તેમતો સુત થયો. ખેલે ક્યો બેટ તે,

રાખી ઉદ્ધવ નામ આઠ વર્ષે, ચેલો કર્યો નેટ તે;
રાખી આશ્રમમાં પુરશ્વરણુ જ્યાં, પુરું થયું કે ગુરૂ,
ચાલ્યા પૃથ્વીપ્રદક્ષિણા નિમિત્ત એ, સત્કર્મ કીધું શરૂ.

૭૭

સાખી.

મેનુ પાસ આવતાં દીકા, સુખરાશ ભારતી બહાલા,
લઈ ચાલ્યા લંકાં યાત્રાએ આપ બની રખવાળા;

દીડી.

ક્યાં સાત પુરી અને ચાર ધામ, તીર્થ ક્ષેત્રો બેટચાં ફરી તમામ;
મુખે મુંકે નવ ક્ષણે રામ નામ, બાર વર્ષ પુરાં કર્યું એજ કામ.

૭૮

“ સિતાજીના મહિનાનો રાગ. ”

ગયા લમ સમયે એકાએક ફરી ન ક્યાં ગ્રહે;

માતા ત્યારથી અતિ મન માંઝ, વિયોગે દુઃખી રહે;

૭૯

મ્હારો બાર વરસનો એ બાળ, ગયો તે ગયો ગયો ! !

વીતિ ઊપર ચાવીસ સાલ, ક્યાંહી ના હતો થયો !

૮૦

રોષ રોષ માએ ખોઈ આંખ, કશું ના જણાય છે;

ભાઈ દે ધીર તવ રહે શાન્ત, ફરી દુઃખી થાય છે.

૮૧

આજે આવે કાલે આવે એમ, વર્ષાએ વહી ગયાં;

માતા વૃદ્ધા ને જરજર દેહ, શોકે છે થઇ ગયાં.

૮૨

રામદાસે કર્યો એ વિચાર, યાત્રાઓ પૂરી થઇ;

પણ માતને લાગ્યો ન પાદ, ત્યાં મુધી અધુરી રહી.

૮૩

તેથી ચાલી આવ્યા જાંબ ગામ, ગયા મૂળ સ્થાનમાં;

બેટચા ભારતીને આણી લાવ, ગાયા ગુણો ગાનમાં.

૮૪

દુહો—પછી ચાલ્યા નિજ ઘરભણી, કરી ગામમાં પ્રવેશ;

જટ કોઇ ન શકે ઓળખી, એવો છે શુચિ વેશ.

૮૫

રાગ ખમાચ.

ચાલ્યા સ્વભૂવન ભણી રામદાસ;

રામદાસ હનુમાન દાસ, ચાલ્યા સ્વ. ટેક.

પદે પાદુકા તુખી બગલમાં, કુખડી કરમાં ધરી ખાસ.

ચા. ૮૬

માતા ગળે મેખળા કાંપીન, ઉપવિત અંગ કરે ઊગ્મશ.

ચાલ્યા. ૮૭

જટા ભાર શીર અન્ય ભારતો, જેનો વહેછે શ્રીનિવાસ.

ચા. ૮૮

જય જય શ્રી રઘુવીર ગિર્યા, કિન્નર સ્વર દેખી અવાસ

ચા. ૮૯

“ ભવપતિ સંકટ ” એ રાગ.

આવ્યો આવ્યો માતા મ્હારો ભ્રાતા બહાલો આવ્યો.

માએ લલું છે કોઇ, ગુસાઈ વહુને કહે બીક્ષા દે બાઇ;

ખોલી ગઈયા ત્યાં મોટા ભાઈ, બીક્ષા લેવા નથી એણે સાદ સંભળાવ્યો. ૯૦

એજ ખરો ત્હારો નારોમા, વનમાં રીસાઇને જનારો આ,

શી થઇછે તનની શુચિ શોભા ભલી કરી બેખ ભલો ભાસેછે ભળવ્યો. આ. ૯૧

મા વઘાં આખરે આવ્યો શું મ્હારો પ્રાણુ એ;

આવ્યો શું મ્હારો પ્રાણુ એ, દેવાને અંત લ્હાણુ એ.

મા. ૯૨.

પદે પડ્યો જ્યાં સપૂત સભાગી, માએ મુક્યો શીર હાથ;	
દાદી જટા તન મ્હોટાં થયાં છે, નથી રહ્યો નાળુક ગાતએ.	આવ્યો. ૯૨
નારોઆ તું થયો મ્હોટો, રૂડો પણ આંખ મ્હારી ગઈ હાથ;	
ફળી નથી શક્તી મોઢું મુખ, એનો દિસે ના ઉપાયરે,	આવ્યો ૯૩
પુત્રે એવો કર ફેરવ્યો નેત્રે, દ્રષ્ટી થઈ દિવ્ય સઘ;	
તેવો દોઢો દીવ્ય તેજ પુંજસુત, કાયા પ્રયંત અવધરે;	,, ૯૪
માતા કહે ભાઈ મુકી મને જઈ, ક્યાં તે વિતાડ્યો કાળ,	
જૂત ચેષ્ટા આ શું શીખી આવ્યો, વઘા તુરત ત્યાં લાલરે;	૯૫
હોતે વૈદ્યુઠીએ કાની શીરલેં અયોધ્યાં ભૂવની, લાગે, કાશ્યાં એ સ્તની તેંચી જૂત અંગે માય	૯૬
જતાં કૌશીક રાહલીં, અવલોકિતાં ભયંકાલી તાટિકા તે છલોની મેલી.	તેંચી. ૯૭
માર્ગી જતાં વનાંતરી પાય પડલા દગડાવરી, પાપાણુચી જાલી નારી,	તેંચી. ૯૮
જનકાએ અંગણી ગેલેં, શીવાએં ધનુભંગીલેં, વેદલી અંગી સંચરલેં;	તેંચી. ૯૯
જેણે સહસ્ત્રાણુ ન વધીલા, તોડી તાટકાળચી, જ્યાલા, ધનુ દેહની દેહ રક્ષીલા	૧૦૦
પિત્યા ભાકેશીં, કૈકયીએ વચનાસી, માનુ નીગેલે અરણ્યાંશીં.	તેંચી. ૧૦૧
ચાદા સંવત્સર તપાસી, અખંડ હાંડે વનવાસી, સાંગા તે ભુજંગપોશી;	,, ૧૦૨
સુગ્રીવાએં પાલન, વાલીયં નિર્દલન; નારી પાણ્યા વરી પાપાણુ,	,, ૧૦૩
રક્ષી મરણી વિભીષણુ, મારી રાવણુ કુંભરણુ, તોડી અમરાંચે બંધન;	,, ૧૦૪
વામાંગી સ્ત્રિયેલા ધરીલેં, ધાતુની સરયું તીરાં આલેં, તેથે ભરતાશીં ભેટલેં.	,, ૧૦૫
સર્વાં જૂતાંચેં હૃદય નામ ત્યાંચેં રામરાય. રામરાસ નિત્ય ગાય;	,, ૧૦૬

સવૈયો.

માત મળ્યાં બેઉ બ્રાતની સાથ, વીતિ, કહી વાત રઘુવર દાસે,
માસ રહી વનવાસ જવા કહ્યું માત થયાં તવ ચિત્ત ઉદાસે;
ત્યાં ઉપદેશ દીધો કપીલે નિજ માતુને તેજ દીધો સુખરાસે,
તેથી રઘુપતિને મળવા મતિ, માત ચિત્તે થઈ આતુર આસે.

૧૦૭

બીહાગ. “ મોહેતીકા ” એ રાગ.

ધન્ય ધન્ય સાચા રામદાસ સ્વામી, ક્ષણે નખોતા નકામી.

ધન્ય.

કરી કીર્તન ધરમાં મંદિરમાં સેવ્યા સહુ સુખધામી;

પ્રકટ થયા મોટે રૂપે ત્યાં, માત મોદ મન પામી.

ધન્ય. ૧૦૮

શ્રીરામ સિતા લક્ષ્મણ કપિ પતિ, પદ પડી મા શીર નામી,

મસ્તક મુક્યો હાથ હરિએ, સકળ વેદના વામી;

ધન્ય. ૧૦૯

સંત હનુમંત છે સ્વામી શીર, પછી રહે શી ખામી,

અનુ એ છે નિશ્ચિન્ત જાણી શીર, સિતા લક્ષ્મણ સ્વામી.

ધન્ય. ૧૧૦

હજી બની જ ખરો રામદાસ, એજ સ્વરૂપ તુજ ખાસ છે.

બની.

ન રહે ચામદાસ, ન રહે ધામદાસ, ન રહે દામદાસ, ન રહે કામદાસ,

ન અનુ ન કામદાસ, નહિ માત્ર નામદાસ, થા ખરો રામદાસ.

હજી.

સંવત ૧૯૫૬ ના ચૈત્ર સુદ ૩.

॥ શ્રી હરિઃ ॥

શ્રી રામદાસસ્વામી.

(લે. રા. રા. અ. ત્રી. વૈશ્નવ.)

“ એક કવિએ કહ્યું છે ” કાશીકા કલા ગઘ મયુરાં મસીદ ભઈ, શીવાજી ન હોત તો સુનત હોત સજકી.” એ પ્રમાણે જ્યારે આપણા સનાતન ધર્મપર પૂર્ણ વિપત્તિ આવી પડી હતી ત્યારે જેમ, અસુરોના ઉપદ્રવમાં ભગવત્નો અવતાર થાય તેમ આ ધર્મના ધ્વંસપણાના સમયમાં તેના નિવારણાર્થે જ. ગુરૂ શિષ્ય ક્રી રામદાસ સ્વામી ને શીવાજી શિષ્ય થયા છે. શ્રી કૃષ્ણજી ને અર્જુન પેઠે રામદાસ સ્વામીની મતિ. ને શિવાજીની કૃતિ એમ બેઉથી જ કાર્ય સિદ્ધ થયું છે. ને તેમાં ખરૂં બળ શિષ્યને ગુરૂનું પણ ગુરૂને તો “ ગુરોર્ગરીયાન ” ગુરૂઓના ગુરૂ શ્રીપતિનું જ હતું. કારણ તેમની સ્થિતિ કેવી રીતે બંધાઈ ? એ આપણે પૂર્વ આખ્યાનમાં વાંચી ગયા છીએ. હવે તેમનો પ્રભાવ આ આખ્યાનમાં જોઈ પદમાં લખ્યા પ્રમાણે;—

પદ. “ હૃદય દીઃ જગ જગ ભટકે ” એ રાગ.

શ્રી રામદાસ થવુંજ ધટે છે, મુખ એજ રટે જવું;

ઉર પ્રકટે એથી અનુભવ-પ્રેમ અલૌકિક, શ્રી રામદાસ થવુંજ ધટે છે.

એજ રિદ્ધિ ને સિદ્ધિ છે સાચી, અનંત અવર વાત સહુ કાચી;

એથી અધિક શ્રી રામદાસ થવુંજ ધટે છે.

પદ. “ કંથળીન ” એ રાગ,

સાધુ એ સમર્થ શ્રી રામદાસ, જનંબ ગામમાં વાસ. સાધુએ, ટેક.

માત બ્રાતની આજ્ઞા પામી, ફરી કર્યો વનવાસ;

પંચવટીપર શ્રી રામસ્વામી, પ્રકટ વદ્યા સુખરાશ.

સાધુ. ૧

શ્રી કૃષ્ણ તીરે જઈને વશ, કર શીવાજીને દાસ;

થશે ધર્મ સ્થાપન એ દ્વારા, દેશ વિશે ચોપાસ.

યવનો ચારે ગમ ધુમે છે, કરે કર્મનો નાશ;

તેનો નાથ ભૂપ એ કરશે, છે મુજ મન્છા ખાસ.

સાધુ. ૩

શીશ ધરી શ્રીવરની આજ્ઞા, ધરી આશ વિશ્વાસ;

મહાબળેશ્વર પર આવીને, કાંધો ચાતુરમાસ.

સાધુ. ૪

સાખી.

મળ્યા સંત બહુ થયા સંત બહુ એ સંતના પ્રભાવે,

રંગનાથ જયરામ તુકોખા, મળ્યા આવીને ભાવે;

ઉદ્ધવ ને કૃષ્ણાણુ શિષ્ય પ્રિય, થયાં બીજાં નરનારી,

એકાદશ સ્થળ માણી સ્થાળી, ગુરૂ ભક્તિ વિસ્તારી.

૫

શ્રી મહારાજ શીવાજી બીજી ગમ જય કરેલા લાગ્યા,

લીધું રાયધદ પ્રતાપધદ બાંધ્યું કે યવનો ભાગ્યા;
નાશક કોટલાપુર કોકણના પ્રાન્તો અરીએ ત્યાગ્યા.
ધર્મ સ્થાપવા અરી કાપવા રામપ્રતાપે જાગ્યા.

૬

લાવણી.

ચાંદ્રજનો માંમલતદાર શીવાજી કેરો, આવ્યો તેને સ્વામીપર ભાવ ધણેરો;
દેશાર્ધ મજમુન્દારોએ શરણે આવ્યા, મદ રૂડો બનાવી સ્વામીને પધરાવ્યા. ૭
શ્રી રામનવમી આવી સમીપમાં જ્યારે. ઉત્સવ આરંભ થવાનું ચાલ્યું ત્યારે;
મૂર્તિ પધરાવીને પછી ઉત્સવ કરવા, મન કર્યું સ્વામીએ ખરી સેવ આદરવા. ૮
કહ્યું કારીગરને ચાર મૂર્તિઓ ભરવા, વર્ણનો વાયદો માગ્યો તપ તે કરવા;
સ્વામીને બહું મન થયું કાર્ય આદરવા પણ પુરું થાય ન હરિ જોપરવા. ૯
એવે કોઇ શિષ્યો તેડી ગયા નિજ ધામે, વળતાં મુકામ કર્યો અંગાપુર ગામે,
ત્યાં કર્યું માંડતી ધ્યાન સ્તવ્યા શ્રીરામે, ચિત ચઢ્યું કરે હરિ પુરી ધરી આશા મેં. ૧૦

“ ઘણી ખમા ” એ રાગ ”

ધ્યાન માંહે આવ્યા માંડતી ને રઘુપતિ ભક્તિની ભક્તિથી રીઝ્યા, અનન્ય ગતિ ટેક. ૧૧
કરૂણા કરી રામે, આવી વદ્યા સ્વામે; કૃપ્ણામાં ખાડા માંહે, છે મૂર્તિ જે તું ચાહે,
ચાંદ્રજ લઇ જાએ ઉત્સવ કર સુખથી. ૧૨

ધ્યાન. ૧૨

શાદુલ.

જગીને થઇ રાજ સઘ જઈને. કૃપ્ણા તોરે શોધતાં;
માગી મૂર્તિ મળી મહા મધુર છે, ચારે જણાં શોભતાં,
સીતા લક્ષ્મણને કરે ચમરને, મધ્યે રઘુનાથ છે;
હાકે છે રથ માંડતી હય રૂડા, જોડ્યા મુખો સાત છે. ૧૩

“ મ્હેં મલકાવી ” એ રાગ.

મળી મૂર્તિ મનમાની તે ધરી, ઝોળીમાં ઝટ ચાલ્યારે;
પણ તે ટાણે તે ઢેકાણે, ગામનાં જને ભાળ્યારે. ૧૪
આવી પૂરમાં કહ્યું મુખીને, મૂરતિ મજેની જાયેરે;
ધાયા પુરે ગામજનો નવ; ખરો ભેદ સમજાયેરે. ૧૫
બેળા થયા સ્વામીને ભાણ્યું, મૂર્તિ ગામની લાવ્યારે;
સ્વામી કહે મ્હેં ગામ ન દીધું, ખાડામાંથી આવ્યારે. ૧૬
જનો કહે યવનોના ડરથી, અમે હતી ત્યાં નાંખીરે;
મૂના દેવ અમારા જશે, એ નહીં સકીયે સાંખીરે. ૧૭
સ્વામી કહે બહું વાત મ્હેં મ્હારે મૂર્તિ મુંકીરે;
ભલે તમે લેઇ જાઓ, એમ તકરાર તુરત તો ચૂકીરે. ૧૮

મંદાકાન્તા.

મૂર્તિ મૂકી, જમિન ઉપરને, આપ સ્વસ્થાન આવ્યા;
મંડ્યા પુંડે, પુરજન પણ તે, લેઈ જવા ન ફાવ્યા.

ચોંટી એવી, જરો નવ ખસતી, સર્વ યાક્યા મથીને;
ત્યારે જાણ્યું, રઘુપતિ વશ છે, સંત એ સન્મર્તીને.

૧૫

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

ડયાં જતો સાધુ સમીપ આવ્યા, મથ્યા વૃથા સર્વ છતાં ન ફાવ્યા;
તમે તમારા પ્રભુ લ્યો પધારો, નહીં અમારા દિલ દોષ ધારો.

૨૦

ગીતિ.

લઇ આવ્યા હરિ હરખે, ઘાલી ઝોળીમાં મૂર્તિ મનહારી,
પ્રભુ પ્રેમને પરખે, સમજ્યા ગામજનો એ મનહારી.

૨૧

ચોપાઈની ચાલ.

મંદિર કરવાની લગની લાગી, જગ્યા ગામ જતો પાસે માગી;
નદી પાસે મસાણુ દેખાડી, જ્યાં છે આજુ બાજુ ઊગી આડી.

૨૨

સ્વામીએ સ્થળશુદ્ધિ કરાવી, ખાડાઓ દીધા પથરે ભરાવી;
કેંક્યા શિંદુર વાળાએ પ્લાંણા, એકમાં કોઈ વીર જણાણા.

૨૩

વઘા પ્રકટ થઇ સ્વામી સાથે, આશો જૂલમ માંડ્યો અમ માથે ?
જગ્યા લ્યોછો અમારી પડાવી, નાંખો ખાડમાં શું ગગડાવી.

૨૪

હરિગીત.

સ્વામી વઘા અહીં રામ મંદર માંહે લકતો મ્હાલશે,
મ્હેં જાણ્યું તેને ભૂતડાં અહીં પડી રહ્યાં તો સાલશે.
તેથી પુર ખાડા વિશે જ્યાંથી ન કોઇએ હાલશે;
નિર્વિઘ્ન કામ તમામ અહીં શ્રીરામજીનું ચાલશે.

૨૫

માલિની.

કરગર કરી તેણે, ને જગ્યા માગી લીધી, પડો દુર પરખેને, એ કચુલાત કાધી;
કદિ નહિ નહું કોને, સ્વામીએ વાત માની, હજી પણ પરખાએ, એ જગ્યા એ નિશાની.૨૬

શાર્દૂલ.

કાધું મંદિર લવ્ય દ્રવ્ય ખરચી, લકતે ધણા ભાવથી;
સ્થાપ્યા શ્રી રઘુનાથ મંત્ર વિધિને, આનંદના લ્હાવથી;
પૂરી આશ પ્રભુજીએ પુરી થવા, ઉત્સાહ તે ઠામમાં;
આજે થાય ઉમંગ સંઘ મળતો, ભારે વડા ધામમાં.

૨૭

ગરબી.

સુખકારી શિવાજી રાજ, રક્ષક ધર્મ તણા;
ઉપકારી કર્યો જય કાજ, રક્ષક ધર્મ તણા.
હરિભક્ત શ્રી હરિ ભરોસે, અરીને દરી નિવારેરે;
ગૌ આલ્મજીની સેવા કરીને, દુઃખીયાને ઉગારે.

ટેક. ૨૮

રક્ષક. ૨૯

ખ્યાત સુણી રામદાસજીની, આશ બળી દરશનનીરે;
એ ત્રણ વખત પ્રયત્ન કર્યો પણ, વાત ન ચઢી થઇ મનની. રક્ષક. ૩૦
મહાડમાં શ્રી ધ્રુવચરિત્રનું સુંદરું શ્રેષ્ઠ આખ્યાનરે;

ગુરૂવિના નથી મોક્ષ એ સુણી વાત ધરી ઝટ ધ્યાન.	૨૬૬ક. ૩૧
નારદ જોવા ગુરૂ મજેશે સંતો છે કંઈ હાલરે;	
તેમાં કેને શરણે જનવું, એ શોચે સહુ કાળ.	૨૬૬ક. ૩૨
પ્રતાપધ્રુવ જઈ દેવી સેવી, તેની મરજી લીધીરે;	
રામદાસના શિષ્ય થવું એ, આજ્ઞા તેણે દીધી.	૨૬૬ક. ૩૩

લાવણી લંગડી.

ચાંદ્રણ સ્વારી, આવી ચાંપથી રામમંદિર દીડું ભારે;	
મૂર્તિ દેખી, મોહું મન ભક્ત ભૂપનું આભારે	૩૪
સ્વામી ન મળ્યા ત્યાં, લાગ્યો પત્તો ત્યાં જતાં ત્યાં ન મળ્યા;	
ધણું ફર્યા પણ, મનોરથ મનના સત્વર તો ન ફળ્યા.	૩૫
કાળ ગતિથી ડરી મતિ આકરી કરી એ વૃત રાખ્યું;	
મળું ગુરૂને, જમું હું તોજ સહુ સુણતાં ભાખ્યું.	૩૬
વંશાખ સુદ ચતુર્થીને દીન બ્રૂખ્યા રહી પોઢ્યા રાતે;	
મળ્યા સ્વપ્નમાં ગુરૂરામદાસ સ્વામીજી જાતે.	૩૭

“ સજન મુખડા ” એ રાગ.

દીડા ગુરૂરાજ દયાળારે (૨)	ટેક.
તેજપુંજ સુખકંદ મુખાંબુજ સ્વને લાળ્યારે.	દીડા. ૩૮
પાદુકા પાદ, માળા છે હાથ, કુખડી કૌપિન મેખળા સાથ;	
છે જટાભાર શીર ભવ્ય છખી જોઈ લાગ્યા વહાલારે.	દીડા. ૩૯
નમ્યો નરનો નાથ, ધર્યો શીરે હાથ, દીધો દયા કરી આશીરવાદ;	
આલ્હાદ સાથ શ્રીફળ આપ્યું જિયર્ગ એ કૃપાળારે.	દીડા. ૪૦
રઘુવીર વચન, સમકર નૃપ તન, કર્યું દુષ્ટ પતન ધર્મનું રક્ષણ;	
છે રહાય રઘુપતિ કપિપિની, એવું કહી આપ્યારે.	દીડા. ૪૧
જાગ્યો જ્યાં રાય, દીડા ત્યાંય પણ શ્રીફળ તો રહ્યું હાથ મહાંય;	
આનંદ પામી ભોજન કીધું ગયા તર્ક ન હાજારે.	દીડા. ૪૨

સાખી.

જીજ્ઞાસા માતની રજા લઈ રૂઝ મળવા ચાલ્યા,	
મહાબળેશ્વર પરતો ન મળ્યા ત્યાં સેવ્યા દ્વિજ વહાલા;	
ત્યાં સ્વામીનો પત્ર મળ્યો નહીં આશિરવાદો આલ્યા,	
ઉત્તરમાં પૂછ્યું થાશે દર્શન ક્યાં કહો કૃપાળા.	૪૩
ચાંદ્રણ આગ્યા ત્યાં જાણ્યું કે છે શીંગણવાડીમાં,	
લઈ પુત્રીને ચાલ્યા રાખ્યાં હયજન ગાડી ત્યાં;	
સ્વામી ન મળે તો નવ જમવું વૃત્તિ કરી ધાડો ત્યાં,	
આગળ દ્વિજ પુરું પુદ પ્યાદા ચાલ્યા છે આડી ત્યાં.	૪૪
પત્ર પુરું મહારાજે પહોંચ્યા, ગુરૂ છે ખડકની માથે,	
દિવાકરે જઈ કહ્યું આગળથી, આવે છે નરનાથે;	

હજ્યા મળ્યા દુઃખ ટળ્યાં થયા શિષ્ય મંત્ર દીક્ષા પામી,
રાજ્ય ક્ષાત્ર ધર્મ સાંભળ્યા રહી પછી ન કશીએ ખામી.

૪૫

વસંતતિલકા.

માગી રજ તવ દીધી ગુરુએ પ્રસાદી, નાજેર લીદ મુદી કંકર તેમ માટી:
ભૂપે મહેર મણિ માણેક ભેટ કીધાં, તે સદા ત્યાંજ ગરિય માંહીંજ વહેંચી દીધાં, ૪૬
ગીતિ.

વધુ આજ્ઞા એ આપી, ચાંદ્રજ નર્મ સેવજે કૃપા ઉદ્ધી

થશે અર્ચની સિદ્ધિ પ્રસાદ ત્યાંથી મળશે સુખદ અતિ,

૪૭

“ પ્યારા પ્રભુ પ્રેમ વધાવું ” એ રાગ.

ધન્ય થયા શિવાજી શુચિ સાચા, શિવાજી સાચા, વળ્યા પછી પાછા.

ધન્ય. ૪૮

આવ્યા શ્રી રઘુવરને મંદિર, સુંદરશ્યામ નિરખી નૃપ નાચ્યા.

ધન્ય. ૫૯

તુરો મોગરાનો શીરપરથી, પાડી દીધો સમજ્યા હરિ રાચ્યા.

ધન્ય. ૫૦

દીધો સેવકે લીધો તે તકે, નમ્યા સ્તવ્યા મનસા કૃતિ વાચ્યા.

ધન્ય. ૫૧

એ પ્રસાદ પધરાવી પાધમાં, મહાપ્રસાદ જમ્યા નથી કાચા

ધન્ય. ૫૨

ફરી પાધમાં તોરો જોયો; ખરાં મોતીનો જોઈ અતિ રાચ્યા.

ધન્ય. ૫૩

સદા જાળવી રામપ્રસાદી, જયી થયા એ ધરીને ગયા ત્યાં.

ધન્ય. ૫૪

સાખી.

રજ પામી રાધવની આચ્યા પ્રતાપધડ ફરી રાગ,

માતૃશ્રી રાણીયો મંડળીને મળી આપ ખીરાજ્યા;

વીતિ વાત કહી સુણી પ્રીતિથી બહુ ભક્તિ જમી,

માત વઘાં માટી લીદ પથરા આપી રીઝ્યા શું સ્વામી.

૫૫

દીંડી.

વઘા ભૂપ માટી એજ ભૂમિ દીધી, લીદ એજ પાયગા અધીન કીધી;

કીધા કંકર તે કીલ્લા મજબુત, સંત કાર્ય સદા કરતા અદ્ભૂત.

૫૬

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

પ્રતી ગુરુવાર ગુરુજી પાસે, જતા શુચિ ભૂપ કરી તપાસે;

છ દૌનની વાત વીતિ કહે છે, સદા ગુરુ શાસનમાં રહે છે.

ગરબી. “ અમદાવાદ નામે ” એ રાગ.

સૈન્ય જનો સંગ માંહે બે હજાર, લઈ છત્રપતિ સ્વારીરે;

રાયધડીમાં બપોરને સુમાર, મળી ગુરુને અણુધારીરે.

૫૮

પડ્યા ગુરુપાદ બેસી ઘડી ચાર, રજ જવા કાજ માગીરે;

વઘા ગુરુ જમી જાઓ સુપ્રકાર, થાક ભૂખ છેક ત્યાગીરે,

૫૯

શોચે રાજ શી રીતે થશે કામ, ક્યાંથી જમાડશે સ્વામીરે;

વઘા આપ આવો સજ થઈ તમામ, છે તૈયાર નથી ખામીરે.

૬૦

બાળુ ખડકની ઉપાડી શીલા એક, માર્ગ ત્યાંથી ગયો તેમારે;

મોડું મહાલય ને વસ્તુઓ પ્રત્યેક, છે વિવેક, છે યુક્ત જેમારે.

૬૧

સહુ ગયા જમ્યા પામીને આશ્રય, કરી ગોઠવણી ક્યારેરે;
પડી પાદ નૃપે પૂજ્યું ગુરુવર્ય, કર્યું શું આ શા આધારેરે. ૬૨
પડી વઘા સ્વામી કહેશે એ તુકારામ, જન્મે તેને ધામે રે;
ખાઈ પીને થયા તુષ્ટ છે તમામ, બેઠ ક્યાંથી કાઈ પામેરે. ૬૩

“ ધર્મધુરંધર ” એ રાગ.

લાગ ફરી લઈ તુકારામને ધામ ગયા રાત,
પડ્યું ધામ આંગણે બાખારી વેશેજ બિરાજ્યા,
સ્વામી રાખી ગામ બહાર અવ્યા નૃપતિ પાળા,
વઘા તુકાણ જમો બ્યાજ અહીં સહુ સહ નરપાળા. ૬૪
એજ ગોઠવણુ ધન્દ્રાયણીને તીરે થઈ ગઈ,
એ બોજનની લહેજત તો દાઢમાંજ રહી ગઈ. ૬૫
પુજ્યું પછી પદ પડી નૃપાળે ગુરુનામ દીધું,
ક્યાંથી લાવ્યા શીધું કાણે બધું કામ કીધું. ૬૬
વઘા તુકાળા હરિ કરે છે હરિજનનું કામ.
દેખો તમે ગરીબ નથી એવા કાઈ એ દામ. ૬૭

અભંગ.

લોકરતે દેશરતે સમગ્ર સુપતિ, પરી નાહીં લંગોટી નેસાવયા
રિદ્ધિ સિદ્ધિ દાસી કામધેનુ ધરીં પરી નાહીં ભાકરીં ભક્ષાવયા.
પુસાલ જરી આમ્હાંમાં વૈકુંઠીયા વાસ પરી નાહીં રહાવયાસ સ્થળ કાઠે. ૭૧
તુકા મ્હણે આમ્હી રાજે વૈકુંઠીપરીએ, નાહીં કાણુતોહ ઉણે પુરે. ૭૨

“ તુજ કારણ. ” એ રાગની ગરબી.

જત્રી જાતા પંદરપુરે અપાઠી એકાદશીએ;
વઘા સ્વામી ચાલો સંગરે, તે વિણુ અમે નહીં ખશીએ;
પોતે ભાખ્યું, રઘુપતિરે, અમારા તો ઈષ્ટ ધણી;
તેને મુકી, નહીં કદીરે, અમે જોઈએ કાઈની ભણી. ૭૩
થાકી અંતે, જનો સહુરે ચાલ્યા યાત્રામાં ગાતા;
પણુ સંતે, નહીં ચલ્યું રે. જતું છોડી રઘુનાથા. ૭૪
વિપ્ર વેશે, પાંદુરંગરે, આવ્યા ત્યાં કૃપા કરીને;
વઘા હેતે, ચાલો સંગરે. ભૂલો ન ગાલ્યા હરીને. ૭૫
મારૂંતો, રહે ત્યારે, તમેતો તેની પછીછો;
રામરૂપી. પાંદુરંગરે. અનુભવીને પ્રીછો. ૭૬
વાત માની તૈયારીરે, પોતે પણુ જવા કરી,
સાથે ચાલ્યા, બંનેછેરે, થયા નહી ચાવા હરિ. ૭૭

ધનામી.

કાજ કરે જગનાથ, સ્વજનનાં કાજ કરે જગનાથ;
દાઝ ધરે દિલ સાથ, સ્વજનનાં કાજ કરે જગનાથ, ૭૮

મારગે સંતને કાંટા વાગે, તે કહાડે નિજ હાથ.	સ્વજન.	૮૦
ભીક્ષા માગી લાવી જમાડે, રાંધીને ભલિભાત.	,,	૮૧
પાણી પણુ આણીને પાતા, કદી ન ચોરે જાત,	,,	૮૨
રામદાસના રોક્યા ન રહે, કહે હું લાવ્યો સાથ.	,,	૮૩
આવ્યા એમ માણી આગળ, ત્યાં ગુપ્ત થયા તાત.	,,	૮૪
“ નાથ નવ કરો એ રાગ. ”		

પ્રણમી પાદમાં. રામદાસ સ્વામીરે,	ટેક.	
જોડી હાથ. વિનય સાથ, વદ્યા માણિથી વાત; ચિત્ત મોહપામીરે. પ્રણમી.		૮૫
ખાસ રામના આપ દાસ ત્રાતારે;		
તે આ દામ, રહ્યા શું કામ, ધારી હામ, કરી મુકામ. જિયરો સુખદાતારે. પ્રણમી		૮૬
હળી વદ્યા તદા, કપીપતિ ભાષરે.		
કૃષ્ણ રામ, પૂર્ણ કામ, ખેડે એકનું આ ધામ, રૂકમણી શ્રીમાઈરે.	,,	૮૭
અન્ય કોઈ નથી, એજ ઇષ્ટ દેવારે;		
જાઓ મહાંય, પડો પાપ, ન વ્યભિચાર લેશ થાય, મહી એજ સેવારે.	,,	૮૮
તમ નીમિત્તતો, વિપ્ર વેશ ધારીરે,		
દધ ઉમંગ, લાવ્યા સંગ, એ કેવો કૃપા પ્રસંગ, ખુદજ દ્યો વિચારીરે.	,,	૮૯
“ સોચે સનાતન ” એ રાગ.		

રામદાસને ન રૂચે ખીજે કોઈ અવતારરે;		
કોઈ અવતારરે, રામમાંજ પ્યારરે.	રામદાસને	૯૦
હનમાનજનું વચનમાની, અતિ કૃપા થઈ અનુમાની;		
ભરી નયને પ્રેમે પાણી, આવ્યા ચરણ પાસ નમ્યા વારં વારરે.	રામ.	૯૧
સ્તુતિ એજ તથાપિ. કોધી છે રામ રૂપમાં પ્રીતિ;		
દો દર્શનએ, સુધ લીધી, અર્થ સિદ્ધિ તો થતાં ન લેશ વારરે.		૯૨
સ્તુતિ સંતની સદા સ્વીકારી, થઈ રૂકમણી જાનકી નારી;		
થયા શ્રી કૃષ્ણ અવધ બિહારી, શંખચક્ર છોડી લીધું ધનુષ ધારીરે.		૯૩

કહારવો “ હીલમીલ પનીયાં ”

પાંકુરંગ અવધ બિહારી; અવધ બિહારી. શારંગ ધારી. પાંકુરંગ દીસે,		૯૪
પળમાં વાત ખ્યાત થઈ પુરમાં, ધર્યાં આવી નિરખે નરનારી. પાંકુરંગ.		૯૫
રાણી રૂકમણીને સ્થળ સીતા, માત પિતા જોઈ જાતાં વારી.		૯૬
માણી પણુ આવ્યા એ નિરખવા; વહાલા કર્યા સ્વજન દૃઢધારી.	,,	૯૭
રામદાસનો પ્રભાવ પુરજન: વખાણતાં જયરામ ઉચ્ચારી,	,,	૯૮
અનન્યદાસ ખાસ અનુ, એવો, થવા ચહું શંખચક્ર ધારી.	,,	૯૯

કારણ—

શ્રી રામદાસ થવુંજ ઘટે છે. મુખ એજ રટે જવું,		
જે પ્રકટે એથી અનુભવ પ્રેમ અલોકિક,	શ્રીરામ	૧૦૦
એજ રિદ્ધિ સિદ્ધિ છે સાચી અનંત અવર વાત સહુ કાચી;		
એ સૌથી અધિક શ્રી રામદાસ થવુંજ ઘટે છે.		૧૦૧
ધૃતિ.		

॥ શ્રીહરિઃ ॥

શ્રી માધવદાસજીનું આશ્વાન.

(લેખક મે. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ શ્રી વૈશ્નવ.)

“અખાડે મદલ નીપજે” એ કહેવત છે, તેમ જ્યાં પ્રભુનાં જામ છે ત્યાં ધામા નાંખી પડે તેને પ્રભુ કેમ ન સાંપડે ? ધામોની પ્રસિદ્ધી જેમ શાસ્ત્રમાં, પુરાણોમાં તેમની કથાઓ છે તેથી છેજ. ને તે આધારેજ અનેક ગામોમાં મ્હોટાં મંદિરો છતાં ચાર ધામ ને સાત પુરીનીજ પ્રસંશા ને સર્વ આસ્તિકને તે પરમ માનનીય કંઈ છે. પણ તેમાં શ્રદ્ધા બની રહેવામાં ત્યાંના ભક્તોનાં ચરિત્ર ઘણાંજ સહાયબૂત થાય છે, વિડો-બા વિષે જેટલું પુરાણોમાં નથી તેટલું ભક્તોનાં ચરિત્ર તાજાં પ્રમાણોમાં છે. તેમજ શ્રીજગદીશ માટે પુરાણોમાં છે. તેમજ અઘાપિએ તેમના થતા ભક્તોનાં ચરિત્ર પ્રસિદ્ધિ-માં આવવાથી લોકો તેમનો લાભ લેવા મગ્યા રહે છે એ શ્રદ્ધામાં વૃદ્ધિ કરનાર આ ચરિત્ર છે. જે બે ધામની વડાઈ સિદ્ધિ કરે છે. પણ તેવું થવામાં ખાસ વાત એજ છે, કે બગડે બે. આટો ફાકવો ને કપ્પ કહેવું ન બને ! ભણવા આહનારે વિદેશ-કોલેઝમાંજ યોગ્ય થતાં સુધી વાસ કરવો, તેમ ઇષ્ટ સિદ્ધ થતાં સુધી ધામ, ક્ષેત્ર, વાસ અગત્ય છે એક સ્થળે સિદ્ધ થયા તે પછી ગમે તે સ્થળે જાઓ ત્યાં માટે સિદ્ધજ છે. ને તે માટે નો ઉપાય વળી વધુ શ્રેષ્ઠ એટલા માટે છે કે તે કરતાં ભક્તે પોતાની ખાસ શીકર રાખવાનીજ નથી.

પદ. “હમારી દેદે બાંસરીયાં” એ રાગ.

હરિપર મુકો સહુ ભાર, સેવન કરો સ્વીકાર,

હરિપર. ટેક.

ઉતારવાને પાર પાડવા, પ્રભુતો છે તૈયાર.

વાર તમારી ભલો ન જરી, અનુ રાખો દરકાર.

હરિપર.

રાગ ભેરવી. “જોડી અંજલી.” એ રાગ.

હરિ ભક્ત મહા ભાગ્યવાન થયા, માધવદાસ મહાન થયા.

હરિ, ૧

જાતે બ્રાહ્મણ શુચિ કનોજ્યા, ઊત્તરમાં ફરી સ્થાન રહ્યા

માધવ. ૨

શ્રી મરતાં વધુ વિચાર કરતાં. વેગે વૈરાગ્યવાન થયા.

,, ૩

માતા સુતને સદને મુકી, વને ગયા સાવધાન થયા.

,, ૪

ત્યજ મોહ હરિ ભજ પ્રીતિ સજ, સાચા ભક્તિમાન થયા.

,, ૫

શ્રી જગદીશ નીરખવા નયને, અતિશય આરતવાન થયા.

,, ૬

આવ્યા નિરખ્યા પણ ન માન્યું મન, ન સાક્ષાત ભગવાન થયા.

,, ૭

ભેરવી ગજલ.

કેમ નવ જગદીશ મ્હારં કષ્ટ કાપતા, શા સાર દર્શન ખ્યારં સ્પષ્ટ આપતા. ટેક.

શાસ્ત્ર શિષ્ટો સંત જેવા, નિરખીને વરણે હરિ;

તેવી ખુબીથી નથી મુજથી થતા છતા.

કેમ નવ. ૯

અતિ આરતથી સ્તવ્યા કે સઘ સ્વચ્છ નજર થઈ;	
ભક્ત તે ભગવાન નથી સાચું સંતાપતા.	ક્રમ નવ. ૧૦
સ્વાદ એ આહ્વાદ એ અનુભવી જાણે ઊર વિશે;	
ઉતારી ઉર એ મધુર મુરતિને સ્થાપતા.	ક્રમ નવ. ૧૧
તૃપ્ત થઈ એનેજ ચઢી રહી તુષ્ટ એ આનંદમાં;	
આવી બેઠા બેઠી કાંઠે ગુણ આલાપતા.	ક્રમ નવ. ૧૨

પદ. “ ભેરવી ” દાતા દેત ” એ રાગ.

ધ્યાન ધણીનું ધારીને બેઠા માધોદાસ છે;	
બેઠા માધોદાસ છે જ્યાં શન્ય ચારો પાસ છે.	ધ્યાન. ૧૩
દરિયા કીનારે આધે ગેત્યા એ પરાણે લાધે;	
ત્યાં આરાધે વિના બાધે ઊરમાં બિલાસ છે.	ધ્યાન. ૧૪
એમ કહાડયા ત્રણ દહાડા ન થયા રાતે એ આડા;	
ઊરમાં હરિથી લાડયા ખાય માત્ર શ્વાસ છે.	ધ્યાન. ૧૫
ભક્તને ત્યાં ભૂખ્યા જાણી, તુટયા સઘ ચક્રપાણી;	
સજ્જ થયાં શ્રીજી રાણી, જાતે જાવા ખાસ છે.	ધ્યાન. ૧૬
પ્રસાદ પુરી શ્રીમાતે, સોના થાળી ઝાલી હાથે;	
પાછળથી જઈ જાતે, મુંઝી દીધી પાસ છે.	ધ્યાન. ૧૭
ભક્ત આંખ્યો ધ્યાને બંધ, જોઈ માતા જગવંદ;	
હમકો કર્યો જ્યાં મંદ જગ્યા ત્યાં એ દાસ છે.	ધ્યાન. ૧૮
ફરી ન દેખાણું રાણી, થાળ જોઈ ગયા જાણી;	
દેવે દયા આણી શુધ લીધી મ્હારી ખાસ છે.	ધ્યાન. ૧૯

પદ. “ મેં જગાએ હારીરે. ” ભેરવી.

ભક્તે વખાણ્યા સ્વામીરે, વદી જગદીશ જય શીશપદે નામીરે.	૨૦
સ્વાદે પ્રસાદે લીધો આહ્વાદે, એમાં તે હોય ક્યાંથી કશી ખામીરે.	૨૧
થાળી કરી ખાલી ફરી ન સંભાળી, કરે શા સારૂ દ્રષ્ટી એની સ્હામીરે.	૨૨
તુષ્ટી પામી ન ક્ષણે, જોઈ નકામી, લાગી ગયા બજનમાં વિરામીરે.	૨૩

પદ. “ ગઈ ગ્રીષ્મ થયું. ” એ રાગ.

મંદિરે જુવે પુજારી, નથી કંચન થાળી ભારી.	ટેક. ૨૪
રાજાને ખખર ઝટ દીધી, તજવીજ ચઢું દીશ કીધી,	
કઈ ધરની ઝડતી લીધી, પછી દાસ, છુટયા ચોપાસ,	
કરતા તપાસ, ફરતા રહ્યા જારી, નથી કંચન થાળી ભારી.	૨૫
કોઈ આવ્યો સ્વામી પાસે, ત્યાં દોઢો થાળ પ્રકાશે,	
ચોરે સમીપમાં ભાસે, એમ લહી, થાળ લઈ લઈ,	
ગાળ બહુ દઈ, સોટીયો મારી નથી કંચન થાળી ભારી.	૨૬
હરિ પુજારીઓની સાથે ઉચર્યા સ્વપ્નમાં રાતે,	

- તમે જુવો મહારં તન પ્રાતે, સહુ માર સ્વતન મોજાર;
લીધો સુપ્રકાર. છે મહેં સ્વીકારી નથી કંચન થાળી ભારી. ૨૭
- તમે એને તાડ્યો ખાલી, જમવાને પ્રસાદ આલી,
મહેં હતી મોકલી થાળી, છે ભક્ત, પવિત્ર પ્રશસ્ત;
પુરોજ વિરક્ત, મહારો અધિકારી, નથી કંચન થાળી ભારી. ૨૮
- સળ જોઇ પ્રાતે શ્રીઅંગે, સૌ ક્ષમા માગી થઈ દંગે,
ગયાસ્વામી પાસ મન ભંગે, ચહી માફ, હસ્યા તવ આપ;
પ્રસિદ્ધ પ્રતાપ, થયો જગ જરી, નથી કંચન થાળી ભારી. ૨૯
- ગરખી “ પ્રભુ સધળું આપ કરાવો ” એ રાગ.
થયા પ્રસિદ્ધ પ્રભુના જ્ઞાલા, પછી ચિત્ત ચાહ્યું તેમ મહાત્યારે. થયા. ૩૦
- નિત પ્રસાદ પ્રભુથી પામે, વસે સમીપ આહું જામે;
રહે પોદી પબુ પ્રભુ ધામેરે, થયા. ૩૧
- મંદર અંદર કદી રાતે, દેખાય જણાતા જાતે;
દેખાય નિકળતા પ્રાતેરે, થયા પ્રસિદ્ધ. ૩૨
- કદી પડ્યા રહે બેભાને, કદી નાચે બની મસ્તાને;
સહુ સત્ય મહાત્મા માનેરે, થયા પ્રસિદ્ધ. ૩૩
- ખાન પાનની નથી પરવા, તાઢ તાપથી બેપરવા;
ચહે અન્ય કશુંજ શું કરવારે, થયા પ્રસિદ્ધ. ૩૪
- હરિરસ દિનદિશ ચાખે છે, પ્રભુ સ્હામી શીકર રાખે છે;
થા કીર્તિ પુર આખે છેરે, થયા પ્રસિદ્ધ. ૩૫
૫૬. “ હમકું છોડ ચલે બન માધુ ” એ રાગ.
એક દિવસ ઉઘાડા ચોકમાં, પોસ માસમાં રહ્યા પડીરે;
રાતે ટાઢ પડી કડકડતી, જાતે ફીકર ધરે ન જરીરે. એક ૩૬
- પ્રભુ વદ્યા પુખ્તરી સાથે સ્વપ્નામાં તાકીદ કરીરે,
હાલ ઉઠ ઉઘાડ શયનગ્રહ, એ આજ્ઞામુજ ખરેખરીરે. એક. ૩૭
- ભક્ત બહાર ઉઘાડા સૂતા ટાડ તેથી ગઇ મને ચઢીરે,
એને બે ને એક મને રજાઈ ઓઢાડ હાલ ધરીરે. „ ૩૮
- ગિર્યો પુખ્તરી દ્વાર ઉઘાડી, જોયા ચરચરતા શ્રીહરિરે;
બહાર ચોકમાં ભકતે દીઠા, આજ્ઞા પૂરી તુરત કરીરે. „ ૩૯
- દયાળુતા દેવની દિવ્યએ, ભક્તિ ભક્તની ભવ્ય ખરીરે;
જીવ એક ને દેહ જૂદા સમ, પ્રિત રીત જગવિદિત ઠરીરે. „ ૪૦
૫૭. “ વેંકટના પતિરે ” એ રાગ.
એક સમય અતિ રે, માધવદાસ પડી માંદા;
આધા વન પ્રતિ રે, જઈને પોઢ્યા ચાલી પ્યાદા. ૪૧
- ઉલટી ઝાડો તાવ પીડતાં, કાઢ નથી ત્યાં પાસે;
કષ્ટ દેહને ભક્ત હૃદય તો ધ્યાય જાય શ્રીનિવાસે. એક. ૪૨

હરિ આવીને રહ્યા સંગમાં ખુબ ચાકરી કરતા,
બંધુ દીન સુધી ગણ્યા જગત જન, અંત હરિને વરત્યા „ ૪૩
કહ્યું પ્રભુ શ્રમ જાતે હ્યો તો, રોગજ કાં ન મટાડો,
પ્રભુ કહે પ્રારબ્ધ વેડી હ્યો, મેંજ નિયમ છે પાડ્યો. „ ૪૪
તનનું દુઃખ ન જરી સમજાતું, મન મુજ મગ્ન લૂટે છે;
પાપ આપ ક્ષય થયાં જાય છે, વિધન રહે ન પુટે છે. „ ૪૫
લક્ત વદ્યા તો આપ જતા રહો, હું વેડીશ આનંદે,
હરિ ગયા માંદાએ ન રહ્યા, લક્ત લાગ્યા નિજ ધંધે. „ ૪૬

સાખી.

જન ન પુજે તે સારૂ માધવદાસ માગતા બીખ,
ઝોળખીતામાં ન જાય બહુધા લે નહીં ક્યાંહી અધિક;
એક જગે કોઈ સ્ત્રી લઈ પોતું કરતી અબોટ;
ત્યાં માગ્યું જઈ જ્ઞેન મુંડીભર આપીશ મુજને લોટ, ૪૭
કોપ કરીને લોટની સાટે પોતું તેણે તાડ્યું,
વાગ્યું ભાળે તોપણ પોતે જરી ન હૃદય બગાડ્યું;
દયા આણી તેનું દિત કરવા ન જવા દઈ તે આડું,
ધોષ ચીંથરૂં કરી પક્ષીતો સેવા વિશે લગાડ્યું. ૪૮
માધવદાસનું મન જોઈ હરિએ રનેહે સેવા સ્વીકારી,
તેવી સ્ત્રી થઈ અધ ધોવાતાં હૃદય વિશે અવિકારી;
પશ્ચાતાપ કરી પડી પદમાં શિખ્ય બની સુખકારી,
અપકારી ઉપર હરિજન રહે છે એવા ઉપકારી.

દીંડી.

વધારે વિરાગ સ્વામી જેમ જેમ, થાય વધુ વધુ નામી તેમ તેમ;
ખ્યાતિ પ્રસરી ગઈ દેશને વિદેશે, ગયા સુધરી તરી કંઈ જન ઉપદેશે. ૫૦

ચોપાઈની ચાલ.

પુરીમાં કોઈ પંડિત આવ્યો, સુણ્યો સ્વામીનો યશ તેણે અહાવો;
ચાલું એ પર જો કરૂં ઝીત, તો હું પુનઃ પુરો ખચીત. ૫૧
તેથી આવ્યો તે સ્વામીને ધામે, વાદ કરવા કરી ધુમધામે;
સ્વામી કહે તુંજ ઝીત્યો પંડિત, યદ્યપ કરીશ ન ખાલી પીડિત. ૫૨
તે કહે તો એવું લખી આપ, સ્વામી કહે છોજ ઝીતેલ આપ;
લખી દીધું એ જ સહુ જોતે, થયું કામ ધાર્યું સમજ્યો તે. ૫૩
હતા પુરના પંડિત જ્યાં આવેલા, મ્હોટું બાપણ આપ્યું તે વેળા;
તેમાં વિજયપત્રિકા કહાડી, ઝીત ગર્વથી સહુને દેખાડી. ૫૪

હાહરો -- દિગ્ગે જુવે શું છે લખ્યું, ઝીત્યા માધવદાસ,
પોતે પણ તે દેખતાં; થયો અપાર ઉદાસ. ૫૫

હરિગીત.

મનજાન એ જનજાન એ વગરના સુદ્ધિમાન છે;
અપમાનથી તણ જાનને ધાર્યું મતિ અભિમાન છે;
આવીને સંતની પાસ આપી ત્રાસ બોલ્યો ખાસ છે;
કર્યું કપટ આવું ખટપટી થયું તે પ્રગટ સહ પાસ છે.

૫૬

શાફૂલ.

બોલ્યા માધવદાસ બાઈ નથી મહેં, કાંઈ જ કુંડું કર્યું;
તે બોલ્યો કપટે ઠગી ખચિત તેં, મ્હાંજ જુડું કર્યું;
કાં તો કાંઈક મંત્ર જંત્ર બળથી, ત્હાંજ રડું કર્યું
જોજો ખેલ હવે નથી મનન તેં, સાંજ જીડું કર્યું.

૫૭

તોટક.

ભરો પંડિતની ભરપૂર સલા, કરો હાજર તારો સુખે ભિમદા;
ખર ઉપર સ્વાર કરી પુરમાં, રખડાવોશ છેજ ચલું ઉરમાં.

૫૮

દાહરો.

એવું અડખડ બહુ બકી. કરી ગડખડ તોફાન.

ચડખડતો ચાલ્યો ગયો, પંડિત તે નિજસ્થાન,

૫૯

૫૯. “ મ્હો મલકાવી ” એ રાગ,

પહોચ્યા પ્રભુ પુઠે પંડિતમાં, માધવદાસ સ્વરૂપે રે,

સલા મેળવી અરી તેડાવ્યો, વાદ સાર જગભૂપે રે,

પહોંચ્યા. ૬૦

પણ કરીને સહુના સમક્ષમાં, વાદે છેક હરાવ્યો રે,

ખર મંગાવી મુખ રંગાવી, ઉપર સ્વાર કરાવ્યો રે,

,, ૬૧

આપ બાળનું રૂપ ધરી છોકરાં કરી બહુ ભેળાં રે,

ધૂળ ઉરાડી સાથે ચાલ્યા, જગદીશ્વર તે વેળા રે.

૬૨

માધવદાસ મળ્યા સ્હામા, જોઈ લીલા શ્રી હરિ ઠેરી રે,

ઓળખી કાઢી અવિનાશીને, પૂછ્યું પ્રેમે ઠેરી રે,

૬૩

પ્રભુ ગરિખ પંડિતને પીડ્યો, શાને મ્હારે સાં રે;

ચઠત ખરે તો જનો ન સેવત, થાત મ્હાં તો સાં રે,

૬૪

હરિ કહે તુજને નહિ પણ મુજને, ખરે ચઢાવા ચાલું રે,

તેથી મ્હેં ત્હનેજ ચઢાવ્યો, ખલનું નવ લજવાયું રે.

૬૫

માધવદાસજ શું જુવે છે અહા ?

સવैया.

ધુરડ મૂરી ખરે સઘગાત સુજાત પુકારત ઢોલત હૈં,

અલકાવલી રાજત હૈ બીથુરી સુયરે પરગાલ ગલોલત હૈં;

અંબુજલોચન ચારુ વિરાજત માલ વિશાલ વિલોલત હૈં,

લઢકાનમેં ઢોલે હૈ જગનાથ (અહ) હરહ હુરહ મુખ તોલત હૈં. ૬૬

માધવદાસે પડી પ્રભુપંડ, એજ સર્વયો આયો રે;
ખરખરથી કંડિવ ઉતાર્યો, તે અતિશય સ્વમાયો રે.

૬૭

૫૬ રાગ માઠ.

વંદાવન મહિમા જોવા આત્મા પાળા માધવદાસ;
આત્મા પાળા માધવદાસ, હરિના વ્હાલા માધવદાસ. ટેક.
સ્નેહે ઊતર્યા એક ભક્ત શુચી બાધ તણોજ અવાસ;
સ્નેહ કરી ધરી શ્રી હરિને પ્રસાદ લેતા ખાસ;
બેડી બાધ પ્રીતિથી પાસરે, આત્મા પાળા માધવદાસ.
ભર્યું નીર નારે નયને તવ પુછ્યું કારણ ખાસ;
તે કહે લાલ જન્મે સંગે, શું કામળ સુખરાશ,
આ ઘેર કેવી હશે નિરાશરે. આત્મા.

૬૮

૬૯

૭૦

સમજ્યા સ્વામી ત્યાં સુખધામી મીઠા દીઠા પાસ,
બેધ દીધો ત્યાં સુખ થયા પણ બાધ બની સુખરાશ;
જાણ્યું દીઠા લક્ષ્મી નિવાસરે. આત્મા.

૭૧

૫૬ “ ખોટ ખાધી ” એ રાગ.

વૃજે આવ્યા માધવદાસ આવ્યા, બહુ બાંકા બિહારીજી લાવ્યા. માધવ. ટેક. ૭૨
સાધુવેશે જાણ્યા જને સાધુ, હતા સંતે સાચે સાચા સાધુ;
કરી ભાવે નિરખ્યું વૃજ ખાધું, ક્યાંહી કાઢને થયા નહીં ચાવા. માધવ. ૭૩
આત્મા બાંકા બિહારીને સ્થાને, દીઠા મીઠા લાગ્યા ભગવાને;
ગણ્યા મનથી મોહને, મહેમાને, પુરે પુરે પરચો પરખાવ્યા. , ૭૪
ભૂખ ભક્તને અતિશય લાગી. પુખરીથી પ્રસાદી માગી;
વઘા થાળની ઝાલર નથી વાગી, મોઢા આવવા તેણે સમજાવ્યા. , ૭૫
કર્યું જરૂરએ જોર પેટ માંહે, ચણા વહેંચાતા હતા ધણા ત્યાંહે;
માગી વેરાગી વેશે ભૂખ્યાએ, ભાવે યમુનાં કીનારે લાવ્યા. , ૭૬
ધ્યાને ધરી શ્રી બાંકા બિહારી, પુગ્ન મનથી કરી પ્રીત ધારી;
સેવ્યા સારી રીતે શ્રી મુરારી, પછી પાસેના ચણાએ ધરાવ્યા. , ૭૭
જોર માંહે આરતિ એ ઉતારી, પોતે લખી પ્રસાદી સ્વીકારી;
તિર્થ પીધુ જમુનાનું વારી, પછી મંડ્યા નિશ્ચિન્ત ગુણ ગાવા. , ૭૮

૫૬ “ કંથળીન ” એ રાગ.

આવ્યો અંદર થાળ, મંદિરે આવ્યો અંદર થાળ;
બાંકા બિહારીલાલ, મંદિરે આવ્યો અંદર થાળ. ટેક.
પકવાનો પંજન ને મેવા ભોજન બન્યાં રસાળ;
ધરતાં વઘા હરિ સેવકથી, ભૂખ નથી મને હાલ. મંદિરે.
ચણા ખરાડ્યા માધવદાસે, મુજને આણી વ્હાલ;
તે પર પાણી પણ મસ પીધું. તમને ક્યાંથી હોય ખ્યાલ. ,

૭૯

૮૦

૮૧

ગુસાઇજી પુઝરી સરવે, વિણુ ગરવે તતકાળ;
 ખોળી લાવ્યા ખરા ભક્તને, આદરથી કરી વ્હાલ. „ ૮૨
 પહોર પછીથી ભોગ ધરાવ્યો, જમ્યા તદા ગોપાલ,
 માધવદાસે પ્રસાદ પામ્યા, જાણ્યો જને અહેવાલ. „ ૮૩

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

જૂને વસી રાસલીલા વિલોક્ષી, સુખેથી સેવ્યા શુચિ પુણ્યશ્લોકી;
 પછી પધાર્યા સઘળાં વનોમાં, જગે જગે ખ્યાત થતા જનોમાં. ૮૪

લાવણી.

જૂજ મુકી ચાલ્યા આવ્યા શહેરીયાણે, દરિકયા ચાલતી હતી રસિક તે સ્થાને;
 ત્યાં દાસ બની મંદિરમાં તે સુણવાને, બહુ દિવસ રહ્યા છાના ન કોઇ જેમ જાણે. ૮૫
 થાણાં મંદિરનાં થાપી કરતા સેવા, થઇ કથા પુરી કે રીઝ્યા ત્યાં પણ દેવા,
 હરિ મળ્યા કળ્યા તવ સૌએ સમર્થ એવા, ત્યાં કરી ગોઠવણ હજી નભે છે સેવા. ૮૬

શાઈલ.

માતા ને સુતની દશા સમજવા, ભૂમી જૂની ભાળવા.
 આવ્યા આપ સ્વગામ ધામ સમિપે, સ્વાશ્રીત સંભાળવા;
 લોકાએ જેઇ બેશ કેશ, જઇને માને કહી વાત કે;
 આવ્યો માધવ તો વિરાગી થઇને, ખોલી ઉઠી તે તકે. ૮૭

કાળીગડો.

આવ્યો વ્હાલો વેરાગીરે (૨) બની બડભાગી. આવ્યો. ૮૮.
 સુખે ઘેર રહી, સુ ઉપદેશ દર્ઠ, સહુની ભ્રમણા ભાગીરે. આવ્યો. ૮૯
 માતાની જગના ત્રાતામાં, લગની બરાબર ભાગીરે. આવ્યો. ૯૦
 સુત પણ અદ્ભૂત ભક્ત થઈ ગયો ઇશ તણો અનુરાગીરે. „ ૯૦
 રનેહી સગાં પણ કંઈક સુધર્યાં અધ એધો દઇ દાગીરે „ ૯૧
 તારી વંશ વિરતારી કૃપાને, ચાલ્યા ફરી ભૂવન ત્યાગીરે. „ ૯૨
 આવ્યા પુરીમાં નીરખી હરખી, મધુરી મૂરત પદે ભાગીરે. „ ૯૩
 સુખે સિધાવ્યા શ્રી વૈકુંઠમાં, એથી રખ લઈ માગીરે. „ ૯૪
 ભાર ન ધારી સેવ સ્વીકારી, અનુ થયા સદા સોહાગીરે. „ ૯૫

મારે.

હરિપર મુકો સહુ ભાર, સેવા કરો સ્વીકાર. હરિપર. ૯૬
 ઉતારવા ને પાર પાડવા, પ્રભુ તે છે તૈયાર;
 વાર તમારી ભૂલો ન જારી, અનુ રાખી દરકાર. હરિપર. ૯૭

॥ શ્રી હરિઃ ॥

શ્રી રૂપ સનાતન આખ્યાન.

(લેખક મે. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈશંવ.)

પ્રભુ ક્યાં છે ? કેણે દીડો છે ! એમજ ન્યાં પ્રશ્ન કરે ! શંકા ધરે ! તેને પછી તેના સાકાર ને અવતારપણાની ભાવના તે કેમ દૃઢ કરાવાય ! તેમાં પણ રાધાકૃષ્ણ નામ સાંભળતાં તો હાલના કેટલાક પોતાને નીતિનાં ખાં માનનારા એર નિંદક બની જાય છે, એટલે તે થયાં હોય તોપણ તે દેવ દેવી જેને તે હાલે પણ દેખાય છે એ વાતતો તેમને છેક હસવા જેવી લાગે, પણ જ્યારે પ્રથમ સંસારમાં વ્યવહારમાં ધણાજ કુશળ ને પછી તેજ વિરક્ત ભક્ત દેશમાં અઘાપિ પ્રમાણિકપણા માટે હજારો થું લાખોથી માનનીય એવા પુરૂષો, તેમના અસ્તિત્વ વિશે સાક્ષી આપે એટલુંજ નહિ પણ, તે કોટી અહ્માન્ડનાયક સર્વેશ્વર ને તેની શક્તિ, સર્વત્ર વ્યાપક તેજ પ્રકટ-પ્રાકૃત કરતાં ધણાંજ વિલક્ષણ તે વિશેષ અનુભવથી. દીવ્ય—અહ્માન્ડનો અનુભવ દેતાં હાલ વૃજમાં વિહાર કરતાં, અનુભવે તેમના સાથે તેઓ એ મોજમાં ભાગ લે, ને તે વર્ષો સુધી ને તે પ્રસંગોમાં બનેલ. અદ્ભૂત દૈવી બનાવો પાછા પ્રકટ બને તે પ્રસિદ્ધિમાં આવે; પછી વિચારશીળને તો પોતાની ભૂલ, અજ્ઞાનતા, ઉતાવળ કબુલ કરવીજ પડે. ને જે તેવાં ભક્તપાત્રોની હકિકત પૂરી સમજે, તો તે તેની સત્યતા તરફ જે દૈવી સંપત્તિવાળાં હોય તો દોરાયજ બલકે જે અનુષ્ઠાન કરવા માંડે તો, છેવટ અનુભવ પણ થાય. એની આ દેહમાં આ ભૂમિપર, આ કાળમાં અહ્માન્ડ અનુભવવાની કુંચી-રસ્તો જેનાથી અમને પ્રાપ્ત થાય એ જીવનચરિત્રની કિમ્મત કેટલી ! એક નહીં પણ એ પાત્રોએ એવો સાથે અનુભવ કરેલ છે ને તેથીજ તેમણે કહ્યું તેમ અમે પણ કહી શકીએ કે—

પદ.

—પ્રેમી સેવો રાધાનંદ કીશોર.—

લાવણી.

શ્રીમત રૂપ ને સનાતન બ્રાત, થયા વિખ્યાત બેઉ લલીલાન;

બેજિના બેતાં જૂદા દેહ, એકમન બંને નિઃસંદેહ.

બેજિની જગમાં સરખી રીત, બેજિની પ્રભુમાં સરખી પ્રીત;

બેજિનું ઉદ્વચું જ્ઞાન સમાન, બેજિ નવ ગણે માન અપમાન.

સેવા કરતા શાહની, ધરી ઉત્તમ અધિકાર;

કંઈક વખત પરવશતા પેખી, જીર આણે ધિક્કાર.

ગિરે ત્યારે ગિર વૈરાગ્ય, વધે દિન દિન હરિમાં અનુરાગ;
 રૂપને રાધા પર વધુ ભાવ, સનાતન વરણે કૃષ્ણ પ્રભાવ. ૪
 એક ખીખનાં કરે વખાણુ, એક ખીખને આપે દહાણુ;
 એક કહે ચંદ્ર તણીજ વડાઇ, એક કહે ચાંદની થકી ગણાઈ. ૫
 એક કહે શ્રીકૃષ્ણરૂપ અવધ, એક કહે રાધા રૂપે હૃદય;
 એક કહે મધુર કૃષ્ણની તાન, એક કહે મધુર સખીનું ગાન. ૬
 એક કહે રાધા આધીન કાન, એક કહે કૃષ્ણવિના હેરાન;

એમ પરસ્પર પ્રેમથી; વખાણુતા નિજ ઈષ્ટ. ૭

અન્નેને અન્નેની વાતો, લાગે ભારે મીષ્ટ;
 રાગ્યવૈભવનો નિશા ન લેશ, પ્રેમમાં પીંગળ્યા રહે હમેશ. ૮
 બેગિની પ્રહ અર્ચા સુખરૂપ, બેઉને પર્યા યાય અનુપ;
 પરસ્પર બેગિ નિમંત્રણુ કરે, બેગિ અન્નેનું સેવન કરે. ૯
 બેગિથી બેગિ દંપતિ મળે, બેગિથી બેઉ પ્રેમમાં ગળે;

દુધ ભળે સાકર ગળે, એમ મળે બેઉ બ્રાત; ૧૦

રાધા કૃષ્ણ રીઝાવે રંગે, સેવી વિવિધિય ભાત. ૧૦
 બેઉના રાગ તણો નહીં પાર, બેઉના ભાગ્ય તણો નહીં પાર;
 બેઉ પર બંને તુષ્ટ અપાર, બેઉ પામ્યા ભવસાગર પાર. ૧૧

“ પુનમ ચાંદની ” એ રાગ.

એક દિવસ અન્નેએ બેઠા હતા હીસાખમારે;
 વીતિ ગઈ એ માંહે પુરેપૂરી રાત,
 પ્રાત થયું તવ જાણ્યું અહા ! રાત સહુ વડી ગઈરે;
 કરીએ કડાકૂટ તે માંહે કશો નથી કાય. એક દિવસ. ૧૨

પ્રિયા પ્રિતમ બૂખ્યાં રહ્યાં, કરી શક્યાં નહીં સેન;
 લાગી અજ ખરેખરી. નૃપ સેવા દુઃખદેન. ૧૩

જેવી રાત વીતિ ગઈ જૂહી જગ જંગળમારે;
 તેવી વગે વીતતાં આતી પકડશે કાળ,
 માટે હવે બસ કરી પરહરી દઇ પ્રપંચનેરે;
 જઈ વસીએ શ્રી વૃંદાવનમાં આણી વડાલ. એક દિવસ. ૧૪

“ કોઈ હાલ કહે જા કે ” એ રાગ.

અન્નેએ નક્કી મન કીધું, કૃતકૃત્ય સ્વચ્ચવન કીધું. ૧૫
 મોડો મેવો ખાતાં આવે, કડી જેમ બદામ;
 હરિસેવનમાં નૃપ કામ, તેવુંજ તમામ માતી લીધું. અન્નેએ. ૧૫
 સગાં સંપંધી માંદાં દુખીયાં, પડે શત્રુથી કાજ;
 દોડો સહુ વિદ્ય સમાજ, તેથી કરી ત્યાગ્ય નિર્ગમન કીધું. બંને. ૧૬

“ જૈતે દાદિસ ન પાહાવે વપન, સર્વે વૈશ્વ રાજ્યધન,

વસ્ત્ર અલંકાર ભૂષણ દીધલી ટાકોન તે ધરા ” તેજ વખત ૧૭

“ કિં વિષ કાલ વિષે અંજાલ હે જેવળાસર્સીનેહોત;
તો તત્કાલ ટાકુની ઉઠત પુઢીલ આઘાત (મેત) માળોભી ” ૧૮

એઉ બાતે સાથે એ ન વસવા, સાથે કર્યો વિહાર;
એકાકીની છે ખહાર, યોગ મોઝાર એ વચન લીધું. બન્ને. ૧૬

કૃત્યુચંદ્રની પ્રિય પૃથ્વીપર સનાતને કર્યું સ્થાન;
રાધાને રમવા હામ, વિશે મુકામ, રૂપે ધન્ય કીધું. બન્ને. ૨૦

પવિત્ર સ્થળમાં પવિત્ર દેહે, ઉભર્યો પવિત્ર પ્યાર;
સેવા કરતાંનીવાર, ધટે તે હાર, સ્વદર્શન દીધું. બન્ને. ૨૧

એ આનંદ અનુભવ કરતાં બની જાય એભાન;
જાગી કરતા ગુણગાન, પ્રગટ હરિસ્થાન, વૃંદાવન કીધું, બન્ને. ૨૨

રાગ આશાવરી. “ પ્રિતમ બીન કેસે લગે ” એ રાગ.

પ્રિતમની પ્રકટ મૂર્તિ મનહારી, મળી રૂપ ગુસાંધને પ્યારી. પ્રિતમ૦

રાધે આરાધે છે ઉમંગે સંગે વશી સ્નેહ ધારી;
કામદુધા અભિષેક કરે નિત, જાણી ગયાં નર નારી. પ્રિતમ. ૨૩

ગોવિંદના ગુણ સુણી શ્રવણ, આવે યાત્રી ભારી;
માનસિંહ આમેર ભૂપતી, આવી ભાવે સવારી. પ્રિતમ. ૨૪

નિરખી હરખી પરચો પરખી, સરખી જોડ દિક્ષ ધારી;
તન મન ધન અરપણ કરી ચરણે, કહે નૃપ જઈ અલિહારી. પ્રિતમ. ૨૫

“ ચાલો સખી ” અથવા “ મોં મલકાવી ” એ રાગ.

માનસિંહ મહામાન આપી, શ્રીમાન રૂપ પ્રતિ ભાખ્યોરે;
જે જોઈએ તે માગો મુખથી, ન સંકોચ કાંઈ રાખ્યોરે. ટેક. ૨૬

ગુસાંધજી કહે ગોવિંદજીનું, મંદિર આપ અનાવોરે;
ધન્ય ભાગ્ય ભાળીને ભૂપે, લીધો સત્વર લહાવોરે. ૨૭

શાહ કરાવે કીલ્લો આગરે, લાલ પેહાણ ત્યાં જુતારે;
તેમાંથી મંજુરી મળતાં, મંડ્યા નૃપ મલકતારે. ૨૮

તેર લાખ રૂપિયા ખરચીને, કીધું પૂરણ કામરે;
ભોગ રાગની કરી જોઈવણ, સેવ્યા પૂરણકામરે. ૨૯

દેખાદેખી વિવેકીયોનાં લાગ્યાં બનવા ધામરે;
હામ હામ રાધાવર મંદરની થઈ રહી ધૂમ ધામરે. ૩૦

ભાવિક ભક્ત જગતજનોનું જગર કર્યું કલ્યાણરે;
હાલ હામરો મંદિર સેવી, લે લેનારાં લહાણરે. ૩૧

શમકુલ.

બારાહે ઉચ્ચ મનુષ્ય નિરખે, ગોવિંદને તે તરે,
જે સિંહે શ્રવણે ધર્યું મન કર્યું, આણું પ્રમુને ઘરે;

આનંદે જયપુરમાં વિનયથી, આપ્યા હરિ ત્યાંજ છે;
બીજું વિગ્રહ તેથી મૂળ સ્થળમાં, સ્થાપ્યું જોએએ પછે. ૩૨

શોપાઈ.

૩૫ ગુમાઈ કરે શુચી સેવ, પ્રકટ રાધિકા ગોવિંદ દેવ;
લાલ લાડલીના પદ રચે, પછી ગાન કરવામાં મચે. ૩૩
પ્રેમરસે થાતા તરખોળ, ઉચરી શકે ન પૂરા ખોલ;
ભર્યા અંધ તેવા સુખકાર, લાગે પ્રેમીને સુખકાર. ૩૪
શ્રી લાડલીની વેણી શ્યામ, લખી ઉપમા નાગણુને ઠામ;
સુણી સનાતન બ્રાતે કાવ્ય, ગમ્યો નહીં એ મનનો ભાવ. ૩૫
ક્યાં શ્રીલાડલીજ સુકુમાર, ક્યાં કાળી સાપણુ ભયકાર;
મનથી એ બ્રહ્માને દુઃખ રહ્યું પ્રસિદ્ધ નવ કોઈને કહ્યું. ૩૬

ગીતિ.

શ્રી રૂપે દંપતિને, ધરી નવનીત પ્રિય પુનિત આરાધ્યા; ૩૭
પ્રકટ કરાવ્યાં કહીને આ નવનિત, પ્રિયપુનિત આ રાધા. ૩૮
શોભા વિશે સનાતન, કોપી ન અનેક મંડળ સંગ ફરે;
શોભા વિશેષ ના તન, કોપીન અનેક મંડળ સંગ ફરે. ૩૯

સોરઠ.

ફરતા હતા વૃજ માંહે, એક દિન એકલા હરખે; ફરતા હતા-ટેક.
દીકું એક તરે ત્યાં સુંદર, છાઈ ધટા ધહેરાય;
નિચે વૃજવાસીનાં બાળક, ઝૂલે ઝૂલાવે ગાય. એક દિન. ૩૯
સહુ બાળામાં એક બાળકી, દીડી કોમળ કાય;
એવી મીડી કદી ન દીડી, જગ શોભા સમુદાય. એકદિન. ૪૦
ઓઠી શીર ઓઠણી પાતળી, અંગ મહીથી જણાય;
વેણી કાળી નાગણુ જેરી, જેતાં ઝટ ભ્રમ થાય. એક દિન. ૪૧
એ જેતાંજ સઘ મન મ્હોતાં, ત્રભરાયા સંતરાય;
ચઢી બાળાના શિરપર સાપણુ, દોડો હણો કોઈ હાય ! એક. ૪૨
એવું કહેતાં ભાન ગયું ને, પડ્યા વિવશ શુચિ જાય;
શુદ્ધ આવી તવ પદ સાંભરતાં, સમજી બહુ પસંદાય. એક ૪૩
ક્યાંથી હવે રસિક રાધાના, ફરી એ દર્શન થાય;
મળવા ચાહ્યા વિમળ બ્રાતને, કળી અકળ મહીમાય. એક. ૪૪

પદ “ એસી ચતૂરનાર ” એ રાગ. •

મળ્યા બેઉ બ્રાત, ભીડી બેગ બાથ; બેગ પુનિત ગાત, પ્રેમી અગાધ;
અનુભવની વાત, કરતા રસ ધારી. મળ્યા ૪૫

૩૫ શોચે સ્વમન, ભાઈ દુર્ભણ તન; કંદ મૂળ પ્રાશન, કરે ફરે નિત્યવન;
ક્યાંથી ઉત્તમ ભોજન એને મળે ભારી ભારી. મળ્યા. ૪૬

નહીં કંઈએ હાલ, વિત્યો સેવા કાળ; શું ધરાય થાળ, શું કરાય બહાલ;
એવો કરતા ખ્યાલ ૩૫ દિલ દુઃખ ધારી. મળ્યા. ૪૭

ત્યાં તો પ્રકટી બાળ, જાતે દિસતી ગ્વાલ; તન ઝાકઝમાલ, કરસુંદર થાળ;
સનાતનની પાસ મુકી સંગે જળ ઝારી. મળ્યા. ૪૮

આરોગતાં પ્રસાદ, આગ્યો દિવ્ય સ્વાદ; પુછ્યું ધરી આલ્હાદ, સાચું ખોલ્યા ખાત;
રાધા રસિક માત મુજ ઇચ્છાથી પધારી.

મળ્યા. ૪૯

૫૬ “ રાગ કાલીંગડો ” મદન પડ્યો. ”

અહાતું ન કરો ભાધરે (૨) વઘા એ ગુસાંધરે.	અહાતું ટેક.
તજ્યું સદન ધન ભર્યું છતાં હજી, રહ્યું મન ભોજન માંહીરે.	અહાતું. ૫૦
ક્યાં સકામ ભક્તિ ક્યાં વિરક્તિ, એથી ન ટકતી મિત્રાધરે.	” ૫૧
મુજ માટે માંને શ્રમ કાધો, એથી રાણી જશે રીસાધરે.	” ૫૨
“ આશાવંત ભક્તિ કરી આસન ધાલોંની ઐસલ્યા ધારી;	
“ તરી દેવ મહણે હા રીણુકારી યાસોં સત્વર ગડવાવેં.	૫૩
“ આશે ને વીંટ બળે થોર સિદ્ધ મુની યોગેશ્વર;	
“ સર્વથી ન પાવતી ભવપાર જન્મ વ્યવહાર ભોગીતી.	૫૪
“ જ્ઞાની યાચ્યા સકળ કળા કેલ્યા આશેને વિકળા;	
“ આશપાશ જીડાંતોડના તે કલીકાળા ન ભીતિ.	૫૫
“ નિરાશ હોવોંની સર્વોપરી ઉપાસના કરી જન્મ વરી;	
“ ભાર ધાતુ ન યે દેવોપરી સંકટ થોર પડલીયા.	૫૬

ટાહરો.

શીખ ફીક લાગી ઉરે, રાખી ખ્હીક અધીક;
પ્રીત રીત ચિત સ્થાપિત કરી, કરી આશાપર ઝીત.

૫૭

તોટક.

ફરી ત્યાંથી સનાતનજી નિસર્યા, પથમાં કેાઇ ભાટ ગ્રહે વિચર્યા;
હરિવિગ્રહ એ ધરમાં નિરખી, હરખ્યા પ્રિય પ્રીતમને પરખી.

૫૮

“ એ બસીયો સોહી રયામ ” એ રાગ.

મદન મોહન મુરતમાં ભક્ત ગયા મોહી; ભક્ત ગયા મોહી, જીવ જીવનને જોઈ. મદન. ટેક.
નિત્ય એને ભૂવન જાય, નિરખી હરખેમન માંહ; આનંદ તન સમાય, ચિત રહ્યા પ્રોઈ. મદન. ૫૯
રાખી નવ શકે ધીર, હરખે પુલકે શરીર; નયનોમાં હર્ય નીર, રહ્યાં ગયાં રોઈ. મદન. ૬૦

રાગ પીલુ.

ભાટ કહે ભાધ કેમ રવે છે, મહારા જેવો દુઃખીયો શું તુંએ છે.	ભાટ ટેક.
એને પુજે ધન મહાઈ ગયું સહુ, એણેજ કષ્ટ દીધું બહુએ છે.	ભાટ ૬૧
ધન ધરખાર વિમુખ શું કાધો, દીધી લગોટી એણે ખરૂં એ છે.	” ૬૨
જેગિં એનું મુખ કે હું રોગિ છું, ભાન ખોગિં તેમ તુંએ ખુવે છે.	” ૬૩

રાગ ખમાચ.

વઘા તદા સનાતન ભાટ સાથ, ભાટ સાથ ખણી મૂર્ખ જાત.	વઘા. ટેક.
એણે જે જે કાધું મુજથી, ન કહી શકાય એવી છે વાત.	વઘા. ૬૪
તું તો કાઢજ એને ઝટપટ, કરીશ માં ખીજી પંચાત.	” ૬૫
મહાઈ કરી ચૂક્યો કરતું એ, હવે પડવા દે મહારે હાથ.	” ૬૬
મૂર્ખ મોહન ઝટ દઈ દીધા, થયા સંત સાચા સનાથ.	” ૬૭

ચોમાર્ગની ચાલ.

ભાષે ભક્ત પ્રભુને લાવ્યા, શ્રીવંદાવનમાં પધરાવ્યા;
 બાક્ષા માગી ભાખરી ખવાડે, પર્ણકુટીમાં પ્રિતે પોરાડે. ૬૮
 વઘા સ્વપ્ને હરિ ભક્ત સાથે, થોડું લૂણુ તો દો રોટી સાથે;
 માદું માગ્યા કરી ધમ્મુ જ્યારે, ઘી માગ્યું કરી હરિએ ત્યારે. ૬૯
 માગીને ઘી ધરાવવા લાવ્યા, ત્યારે કરી વઘા મહામાગા;
 શાક વગડામાં બહુએ ઉગે છે, તે આપ્યામાં શ્રમ શો પુગે છે. ૭૦

“ કહો કહો કુંવરજી શું છે નામ તમારું ” એ રાગ.

શોચે સનાતન સ્યામ તો ચટોરા દિસે છે;
 ચટોરા દિસે છે, સવાદીયા અતિસે છે. શોચે ૭૧
 એતો કરશે નિજધારું, પણ મ્હારું જશે ધર મારું;
 નહીં રહે પછી મન વારું, થયો ચટોરા તો ફજેતી વિશ્વ વિશે છે. શોચે. ૭૨
 કરજેડી બોલ્યો વ્હાલા, હાથ જીભ સ્વાદ જો લાલા; તો શોધો દાસ ધનવાળા,
 એમ બોલી બેઠા બ્હાર આવી રીસે છે. શોચે. ૭૩

હરિગીત ૭૬.

ત્યાં એક ધનપતિ આગરાપ્રતિ માલ લઈ જતો હતો;
 કાલીદીના દ્રોહે વેગ જળનો, અતિ ઉભરાતો હતો.
 ત્યાં પહોંચતાં નૌકા અટકી ઝટ એ જવા મ્હાતો હતો;
 નવ ભેદ સમજતો હતો મનમાં એ મુઝાતો હતો. ૭૪

શાર્દૂલ ૭૬.

બોલ્યો સંવકથા શ્રીમંત હિતરી, જો તું નદીને તટે;
 છે કા સાધુ સમીપ ભેદ પૂછવો, એનેજ આરો ધટે.
 તેણે આવી કહ્યું નજીક કુટિમાં, યોગી હરિને રહે;
 આવ્યો ત્યાં ધની સઘ વાત કરતાં, મોહી વઘો છેવટે. ૭૫

કીર્તી.

ધન ભાગ્ય ભજે અટક્યું મુજ નાવ, બન્યો દેવ કૃપાથીજ આ બનાવ;
 સેવ સચવો સ્વસેવકની ભાવી, રાખી ચરણે દ્યો સેવક નિભાવી. ૭૬

સાંખી.

પર્ણકુટીમાં પ્રભુ પેખી મહા મંદિર કરવા ધાર્યું;
 રાગ ભોગની ગોઠવણો કરવા ગિરમાં અવધાર્યું;
 તેવું ચાલ્યું નાવ ખમર થઈ શેઠે જીવન સુધાર્યું,
 મંદિર બાંધી ઉત્સવનું દિન દિન શુભ કામ વધાર્યું. ૭૭

દોહરો

સોંપી શ્રીકૃષ્ણદાસને, મંદિરનો અધિકાર;
 સનાતને સના નણો, હરે મર્યો ધિક્કાર.

ગરબી “ તુજ કારણ ” એ રાગની.

મહા વતમાં બેઠા જઈરે, ધ્યાન પ્રિયનું ધારી; ૭૮
મળ મન માંહે માણેરે, ઊરે છબી ઉતારી.
કાંઈ જાય જહાં નહીંરે, બેઠા હરી તે હામે;
ન તમાએ કશી છે રે, સંતોષે શાન્તિ પામે. ૭૯
રહ્યા બૂખ્યા દિવસ ત્રણરે, પોતાના પ્રિય એથી;
નહીં ચુક્યા શ્રી કેશવરે, ત્યાં પ્રકટયા હેતેથી. ૮૦
ગ્વાલ વેશે આપી અંનરે, વિવેકે વધુ ભાખ્યું;
કાણુ દેશે બાવા અહીંરે, આસન આપે શીર રાખ્યું. ૮૧
નવ માની રહ્યા ત્યારેરે, ધ્યાનમાં સુખેથી હરી;
દયા આણી બીજે દિનેરે, આવ્યા બાવા દેવા હરા. ૮૨
કહ્યું પાછું બીજે દિનેરે, તોએ ન જગ્યા છોડી;
ત્યારે સાચું ત્રીજે દિનેરે, વદ્યા વધુ તરછોડી. ૮૩

“ તારૂં જીવન ધરે સાચુરે ” એ રાગ.

બેઠા અહીં શીદ આવીરે, બાવા તું બેઠો, ૮૪
રોજ રોજ ખાસું ખાવાનું, દેશે કયો બાપ લાવીરે. ૮૫
ન જઈ વશ વસ્તીમાં વાસે, આ શી ઉપાધી ઉઠાવીરે. ૮૬
હરિએ હાથ પગો આપ્યાં છે, મેળવ કાયા ચલાવીરે. ૮૭
હું નહીં આવું ફરી નહીં લાવું, દર્શિ છજિ ચોખ્યું ચેતાવીરે; ૮૮
કરી સગવડ તોએ વેડે અગવડ, એથી જઈશ નહીં ફાવીરે. ૮૯

રાગ “ શ્યામાદી ” ગજલ.

જતાંજ ગ્વાલ બાલખ્યાલ હૃદયમાં થયો, અરે! મ્હને આવું કાણુ કેમ કહી ગયો; ૯૦
કરી તપાસ તો ન પતો કે સ્થળ લાગ્યો, રાધાપતિએ સ્વમ માંહે સંશય ભાગ્યો. ૯૧
સમજી ગયા બૂલને કબૂલ તે કરી, આવી રહ્યા સ્વમંદરની અંદર ફરી. ૯૨
કરે બનતી સેવ દેવ પ્રકટ વદે છે, પડી ગઈ એ દેવ દિવસે દિવસ વધે છે. ૯૩

“ સનાતનાર્થે મંદિરાસી મંચક પદકા હૃષીકેશી ”

“ રાધા વિયોમ ન સાદે ત્યાસી એકાન્તવાસી અસતાં ”

“ તેરો મુખચંદ ” એ રાગ.

કંઠાં ગઈ પ્યારી વદ્યા ગિરધારી, વદ્યા ગિરધારી શ્રીવૃન્ના વિહારી. ૯૪
ઉઠો સનાતન વાત ધરો મન, શોધી કાઢો સુખસદન અમારી. ૯૫
રૂપ આરાધે પ્યારી એ રાધે, હશે જરૂર નિજ મંદિરે સીધારી. ૯૬

લાવણી.

કટ ઉઠી સનાતન આત્મા રૂપની પાસે, મંડળી મળી ભક્તની ગાય ચોપાસે;
બરી રાખી ભક્તોએ લગન લગાવી, પશુ રૂપ પડ્યા બે બાન સમાધી લગાવી. ૯૭
અંતરમાં રૂપા પ્રકટ થઈ સુખદારી, તવ રૂપે માગી ક્ષમા સ્વ બૂલ સ્વીકારી;
શ્રમ દીધો માતા કુદ કર્મ સાર મેં, પુરૂંથી સમજ્યો કર્યું નહીં સાંઝે મ્હે. ૯૮

માતાએ મીઠી નજર પુરણ બતલાવી, ત્યાં સનાતને નિજ સત્તામાંહી ચલાવી;
આ લીલા દેખી શેખી ગઈ મનમાંની, રૂપની ભક્તિ તદ્દરૂપ જોઈ મનમાંની. ૯૮
નગૃત કાષા યુક્તિથી પ્રીતિ ભાવે, બહુ તુષ્ટ થયા બ્રાતના મહાન પ્રભાવે;
આવ્યા નિજ મંદિર જાણ્યું આવ્યાં રાધા, સંગ હરિને સનાતને આરાધ્યા. ૯૯
“ કહ્યાં ગયો ગુઘયાં ” એ રાગ.

કહ્યાં ગયા પ્યારા શ્રી કુંવર કન્હાઈ;	ટેક.
એક દિવસ રાધાજી ઉચર્યા, સુણો સનાતન બાઈ.	કહ્યાં ગયા ૧૦૦
સખા તમારા નથી તમ સરખા, પરખ્યા હગને શું ચાલી;	કહ્યાં ગયા. ૧૦૧
ખાસી દાસી રહી વિમાસી, ઊર ઉદાસી ઉભરાઈ.	” ૧૦૨
વઘા સનાતન છે મુજ જીવન, રાધા કુંડની માંહી;	” ૧૦૩
સંગ ગયા ત્યાં ભળ્યા ઉમંગે, અંગ ગયાં પુલકાઈ.	” ૧૦૪
અનુપતિ આજે પણ વૃજરાજે. રાધે સંગ રમે ત્યાંહી.	” ૧૦૫

શાર્દૂલ.

રાધા માધવ ભક્ત બ્રાત જોઉએ, ભાવીક એવા થયા;
જેને અંત સમે સ્વછષ્ટ પ્રકટી, રહામાજ લેવા ગયા.
છોડી આ તનને રહ્યા વૃજ વિશે, દેહી ધરી દિવ્યને;
કો ભાવિક નિહાળતા કદી કદી, હાલે શ્રીવૃંદાવને.

સંવત ૧૯૫૬ ના પોષ સુદ ૧૦ તા ૯-૧-૧૯૦૦-મુ. રાધનપુર.

॥ શ્રી હરિઃ ॥

(લેખક રા. રા. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈશ્ણવ.)

સુખનાં સહુ અભિલાષી છે, પણ તે પુરૂં પ્રાપ્ત આંહી કાઢને થયું નથી ને થવાનું
એ નથી. કારણ અહિંના વિષય નશ્વર ને અસ્થ અનંદપ્રદ ને તે પણ દુઃખ મિશ્રસુખજ
છે. અને છેવટ તે છોડવાનું હોવાથી જે ભોગ પ્રાપ્ત થયેલ તેના પણ વિયોગનું કષ્ટ પાહું
દુઃસહ થઈ પડે છે. બલકે તેની વાસના ફરી જન્મમરણની ઘટમાળમાં આણે છે. તેથી
એમ નિરાશ થવાનું નથી કે સાચું સુખ છેજ નહીં! દુઃખમિશ્ર વિના સુખ હોયજ
નહીં! ને જે કંઈ મળે તે પણ છેવટ છોડવુંજ પડે!! સાચું-કેવળ સુખજ, તે નિત્ય
ને પ્રતિપળ અધિક ઉત્તમ અપૂર્વક દેવા છતાં કદી ન છૂટે તેનું બન્યું બનાવ્યું સુખ, તે
પ્રભુનું સુખ છે. તે અનંતસ્વરૂપ કરતાં પરિમીતરૂપમાં, અગમ્ય કરતાં ગમ્ય અવતારમાં
સર્વેત્ર ગુપ્ત કરતા જહાં સદા પ્રકટ રહે છે ત્યાં, સુખે વિહાર કરતાંમાં ભળવું, તે મેળવવું.

એનું ભક્તોનાં ચરિત્રથી સમગ્રય છે. બલકે તે પથે જવા માંડે તો ઉત્તરોત્તર પ્રથમ દ્રઢ શ્રદ્ધા ને પછી અનુભવ થતો જાય છે. ગુરૂ તેના ચેલા, તેની પરંપરાઓ એમજ ચાલી છે ને તે બધા દેશમાં છે. દક્ષિણ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્રજ નહીં પણ છેક બંગાળમાં રહેતા પૂર્વે ક્ષૌરિક ને પછી વાસ્તવિક એક શ્રીમંતનું ચરિત્ર અહીં આપ્યું છે, તે સાચુંજ છે. તેમના લેખ, અનુભવના પૂરાવા, હજારો છે. ને તે સ્વતઃ પાછા એવા સમર્થ વિદ્વાન હતા કે પોતાના અનુભવ ને કૃતિ સ્મૃતિ ઇતિહાસ પુરાણથી મેળવતાં પોતાને જે અનુભવ થયો તે અનંત, બ્રહ્મ, આનંદધનનોજ એમ ખાતરી થઇ ને તેથીજ તેમણે તેજ ને ત્યાંજ પરબ્રહ્મ પ્રત્યક્ષ થાય છે એમ શાસ્ત્રાધારથી પુષ્કળ ગ્રંથો લખી સિદ્ધ કર્યું. જેણે લાખોનું મન હર્યું છે.

૫૬. “ આવત મોરેરી ” એ રાગ.

ભજો ભાવેરી, ભજો ભાવેરી, ભાઈરી.

જ્ઞાતા વૃદ્ધાવનચંદ્ર, પ્રિયપ્રભુ ગોવિંદ; સુધરીને સ્વભાવે રી

ભજો.

એછા કરે જગના રાગ, તોજ લાગ આવે એજ ફાવે રી.

ભજો.

તજ અન્ય અનુરાગ, રાખ એજ અનુરાગ;

થઈશ મહાભાગ, ફરી જન્મ નહીં આવે રી.

ભજો.

૫૬. “ પ્યારાપ્રભુ ” એ રાગ.

પ્યારા પ્રિતમના શ્રીજીવગુસાંઈ, જીવગુસાંઈ સેવે શેષશાયી.

પ્યારા. ૧

૩૫ સનાતન પૂરા પ્રેમીજન, તેના ભત્રિજ તેવા કલી માંડી.

પ્યારા. ૨

મહા શ્રીમંત અસંખ્ય હતું ધન, બંગાળમાં સુખી છે સદનમાંડી.

„ ૩

શાસ્ત્ર ભણે ગયા જ્ઞાત બણે ગયા, યુવાપણે ન વિમૂઢતા ઉભરાઇ.

„ ૪

સુખપ્રદ બહુના સુદૃઢ છે સહુના, શાન્ત સ્વભાવ ને હૃદ છે સાદાઇ.

„ ૫

સારભક્તિમાં થઇ આસક્તિ, ત્યજ સંસાર પ્યારવતી ચાહી.

„ ૬

ભક્તિ વધી વિરક્તિની અવધીએ, દીધું ત્યજ બધું એ ન લોભાઇ,

„ ૭

પ્રિયાપ્રિતમ સેવા મહારાજ્યમાં, લીધી જગ્યા ને કીધી અધિકારી.

„ ૮

દ્વાણુ પામવા પૂરી સુખણે, શુભ ટાંણે વૃજની વાટ સ્હાઇ.

„ ૯

આતી રહ્યા ફાવી ગયા પૂરા, મહી સુધારમણે ઝટ બાંડી.

„ ૧૦

આશા ગોડી.

આવ્યા શ્રી જીવગુસાંઈ, કાકાપાસે આવ્યા શ્રી જીવગુસાંઈ;

વૃજવાસી થવા ચિત્ત ચાહી;

„

ટેક. ૧૧

લાગી લગન વિરાગી મનથી, પદે પડ્યા વદી પાહી.

કાકા. ૧૨

કરે ઝાલો શાશન શુભ આલો, પાળો સોંપી સેવકાઇ.

„ ૧૩

કાકા કરો ભત્રિજે પાકો, થાક્યો રહી જગમાંડી.

„ ૧૪

વડિલ વાટમાં વસવા ધસવા, હોંશ જોશથી ભરાઇ.

„ ૧૫

વહેલું સુઝે લાભ છે વહેલો, ચેલો કરો ચિત્ત ચાહી.

„ ૧૬

“ મેરે ખારે વેંકટવર. ”

વઘા કાકા પાકા હજી ન જણાઓ;	વઘા.	૧૭
હજી ન જણાઓ, હજી ન જણાઓ.		
મહીન ધોતી સુંદર ટોપી, રેશમી વસ્ત્ર ધર્યાં ચાહો.	,,	૧૮
વેશ લેશ નથી વેરાગીનો, કાચા તેથી સમજાઓ.	,,	૧૯
રહ્યું હોય મન તે કરો પુરું, જેથી પછી ન અધડાઓ.	,,	૨૦
વય કામળપર કામ કદાચ છે, હજી જરી ટૂંરી જાઓ.	,,	૨૧

“ લાવણી ભરથરી બ્રાતા. ”

જીવ ગુસાંધએ (૨) તવ ઉત્તર એવો દીધો;		
ગુરની આત્મા પામવા મહેં વેશ બીજો નથી સીધો.		૨૨
કહોતો કાપિન (૨) વલ્કલ કે લગવાં ધારું;		
કૃપા થશે તો નહીં ધુસે, જીર માંહે હવે અંધારું.		૨૩
દ્રઢ ચિત્ત જોઈ (૨) ઉપદેશ રૂડી રીત દીધો;		
વસવા શ્રીયમુનાં તટે, ઝટ નિશ્ચય સપ્રિત કીધો.		૨૪
રચી પર્ણકુટી (૨) બની રહ્યા સાધુ બડબાગી;		
તુટી મોહની જાળને, હરિરસની લલુતા લાગી.		૨૫
એક દિવસ રૂપ (૨) ચરચા જોવાને આવ્યા;		
રીતબાત જોઈ ચાહીને, પોતાને સ્થાને લાવ્યા.		૨૬
પછી રાખી પાસ [૨] શાસ્ત્રના અર્થ સમજાવ્યા;		
રંગીને સત્સંગથી, પ્રેમી પરિપૂર્ણ બનાવ્યા.		૨૭

લાવણી.

યમુના તટપર નગર વસાવ્યું, અકબર શાહે ઉમંગથી;		
પ્રેમ હિંદુના ધર્મ ઉપર છે બહુ સંતનતા પ્રસંગથી;		
વાદ થયો ત્યાં યમુનાં કે ગંગામાં કઈ સરિતા ચઢતી;		
યમુનાંની મ્હોટાઈ રાખવા શાહ તણી ઇચ્છાજી હતી.		૨૮
વિપ્ર લદયા ઝગડયા બબડયા પણ પુરા પડયા સહુ પરસ્પરે;		
વાદ રહ્યો આખાદ ન નિર્ણયિત વાત કરી ત્યાં કોઈ નરે;		
મહા પડિત છે જીવ ગુસાંધ વૃંદાવનમાં તેડાવો;		
એવું સૂચન થતાં જ શાહે અહ્યું ખરેખર લ્યો લ્હાવો.		૨૯
ગુસાંધ કહે વૃંદાવન છોડી રાત બહાર તો રહું નહીં;		
વધુ વખત પણ વૃંદાવનથી વિયોગ પડવો ચહું નહીં;		
ટપાલ રાખી તેજ દિવસ પહોંચાડી દેવા થઈ તજવીજ;		
તદા પધાર્યાં આપ આગરે શાહે સેવ કરી તેવીજ.		૩૦
વાદ સુણીને વઘા ગુણી ખાલી મુજને તેડાવ્યો છે;		
કોઈ એક પણ પુરાણ જોશે નિર્ણય ત્યાં જ જણાવ્યો છે;		
મી ગંગાજી મરમખલના પાદતણું જળ બણેલ છે;		
મી યમુનાંજીને પરમાત્મા પરણ્યા છે એ બણેલ છે.		૩૧

રામ વિવાહનો *

એક સમય શ્રી યદુપતિરે, સાત્ત્વ્રી આદિ સાથે;
ધન્વન્તર્યુએ હોંસે આવીયારે, જ્યાં છે પાંડવ ને કુંતીમાત. વિવાહની વધામણી. ૩૨
પાંચ પાંડવ પ્રણયરૂપ છેરે, જીવ જોના ભગવાન;
જોઇ જીવને ખીલી ગયારે, ઉર ઉભર્યો મોદ મહાન ,, ૩૩
ચાતુરમાસ રહ્યા સુખેરે, જોઇ પાંડવની પ્રીત;
નીશદિન પાંડવ સેવતારે, માંની પ્રિય પ્રભુ વધવિધ રીત. ,, ૩૪
એક સમય બેશી રથેરે, પ્રિય અર્જુનની સંગ;
વનવિહાર કરવા સુખેરે, વિચર્યાં જોઇ ઉચિત પ્રસંગ. ,, ૩૫
સુંદર તર તળે ઉતયરે, લેવાને વિશ્રામ;
પાણી પીવા પછી આવીયારે, પાસે યમુના વહે તે ઠામ. ,, ૩૬
બેઠી મહાબળા બાંધવેરે, પાંધુ પ્રેમે નીર;
નજર પડી ત્યાં કુમારીકારે, તપ કરતી સરિત્તને તીર. ,, ૩૭
તેથી પાસે પાર્થ સંચર્યારે, દીડી મનોહર વેશ;
પ્રમુખેરણાથી પુછ્યું પ્રિતેરે, સખી શાને સહે તન કલેશ. ,, ૩૮

અહંદેવસ્ય સ્વિતુર્દુહિતા પતિમિચ્છતિ । વિષ્ણું કરેણ્યં કર્ષે તત્ત્વઃ પરમ માસિચતા ૩૯
નાન્યં પતિં વૃણે વીર તમૃતે બીનિકૈતનમ્ । તુલ્યતાં મે સમર્થવાન્મુર્કુદોઽજાયસંશ્રયઃ ૪૦

બોલી બાળા સુતા સૂર્યનીરે, કાલિન્દી છે મહાર નામ;
કેશવ ન મળે ત્યાં લગીરે, તાત વચને કરી જ આજે કામ. ,, ૪૧
અંતરંગમીએ ઓળખ્યોરે, અંતરનો સત્ય ભાવ;
સાથે બેસાડી લીધી રથેરે, પરણી આપ્યો સેવાનો લ્હાવ. ,, ૪૨
ફહો—ક્યાં ચરણોનું તીર્થને, ક્યાં પ્રિય પરણીનાર;
નિર્ભય ઝટ સમગ્રય છે, વદ્ધ વધુ તકરાર. ૪૩

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

કયા કહી ભાગવતેજ એવી, વદ્યાં સખીમાં ખુદ એજ દેવી;
કાલીન્દિને દ્રુપદીએ પુછયાથી, વદ્યાં સતિ એ શુભ ઊભરાથી. ૪૪

ધનાશ્રી.

શાહ ગયો છે મોહી, સંતપર શાહ ગયો છે મોહી;
અહાલું દીડું નહોં કોઈ, સંતપર શાહ ગયો છે મોહી. ટેક. ૪૫
અહાયા સંત શરણુ નવ જાને, વૃથા ગણે વધુપ્રેમ. સંત. ૪૬
જે તેજ સ્વભાવ પ્રભાવ વિચારી, રહ્યાજ રહ્યાં જોઈ. ,, ૪૭
સેવા કરવા જણવી મરજી, ચિત્ત ચરણોમાં પ્રેમ. ,, ૪૮
બહુ ના પાડી પણુ નવ માન્યું, પ્રેમે પાપો ધોઈ. ,, ૪૯

દીપી.

વદ્યા તદા એવું એ જીવ ગુંસાંઈ, શ્રુતિ સ્મૃતિ ને પુરાણો સુખદાઈ;
ખીળ ધર્મ ગ્રંથ મળે તે બધાએ, કાશી અશ્વિથી મંગાવી દો જૂદા એ. ૫૦

- ફોહા— હિંદુ ધર્મ ને કર્મના, મળતા પ્રથ તમામ;
શાહે મંગાવી દીધા, પઠન કરે ગુણગ્રામ. ૫૧
- ગીતિ—ધર્મ સંતના દેખી, એવા જન કોઈએ નવ કહી લેખી;
મનથી ચૂસ્ત વિવેકી, થયા ચલા નહીં કાને રહી ટેકી. ૫૨
- “ વિશ્વનાથ તું વિના ” એ રાગ.
માત ખરેખાત ગણે યમુનાં મહારાણી;
મૂર્તિની નવ જરૂર રીઝે જોઈ પાણી. ખરેખાત. ટેક. ૫૩
- જે કોઈ કંઈ બેટ ધરે, ઉપાડી તે તુરત કરે;
નાંખે જળમાંજ ખરે. પ્રેમ ઉરે આણી. માત ખરે. ૫૪
- રાખે નહીં કશું પાસ, કોઈની ન પુરે આશ;
માતનાજ ખાસદાસ, થયા જીવન જાણી, માત. ૫૫
- કાકાએ વાત લહી, આવીને પુછ્યું તહીં;
સંત સેવ કરે નહીં, કેમ પ્રેમ આણી. માત. ૫૬
- દિસે છે મને દોષ, થાય ન તેથી સંતોષ;
સેવા નિર્દોષ માતૃશ્રીની મ્હેં પ્રમાણી. માત. ૫૭
- આપ્યું ગુરૂએ સુચાન, ખામી એ છે મહાન;
ગુણ જોવા સર્વ સ્થાન, અગત્ય સમજાણી. માત. ૫૮
- લઈ સાચા રૂપ રંગ, વધુ પાડવા પ્રસંગ;
ચઢ્યો અંતરંગ લીધાં હરિ તનો પીછાણી. માત. ૫૯

શાર્દૂલ છંદ.

- સોંપી ગોવિંદદેવ સેવ ગુરૂએ, કીધી પુરી પ્રીતથી;
રીઝ્યા શ્રી વૃજરાજ સંત શુચિની, શ્રદ્ધા અને રીતથી;
ત્યાં આમેર તણાવપે હરિતણું, કીધું વડું ધામ છે;
જેનું હાલ લગી તમામ સ્થળમાં, ચાવું રહું નામ છે, ૬૦
- લાવણી “ સુણોને વૃદ્ધ શેઠ ” એ રાગ.
શાહ ફરી વૃંદાવન આવ્યા (૨)
જીવ ગુસાર્ધ તણા સાહીપદ શ્રદ્ધા મન લાવ્યા. ૬૧
- સંગમાં ધણુંજ ધન લાવ્યા (૨)
સ્વામીને અરપણ કરવાને બહુ સામન લાવ્યા. ૬૨
- સાથમાં ભાવિકજન લાવ્યા (૨)
ધણા ગવૈયા હરિઆગળ કરવા કીરતન લાવ્યા. ૬૩
- સેવનાં બહુ સાધન લાવ્યા (૨)
સ્વીકારવા સ્વામી કશુંએ નવ વિચાર મન લાવ્યા. ૬૪
- પદ. “ તારોને દયાળ ” એ રાગ.

જવાની વેળાએ કહ્યું અંતે શાહે હારી રે,
આશા આપો સેવાની ખાસ આશા એ મહારી રે. જા. ૬૫

ધન સાધન સામન જન લાવ્યો ચાહશો એવું ધારી રે;

પણ આપે નવ માગ્યું કથુંએ, મનની મનમાં હોશ રહી જાયે મ્હારીરે. ૬૬
સુંદર હરિનું ધામ કરાવું, નેક ભોગ ધરૂં ભારી રે.

ગામ કરૂં અર્પણ કાયમનાં, કહ્યું અંતે શાહે હારી રે. ૬૭

ગરબી. “ ગઈ ગ્રીષ્મ થયું ” એ રાગ.

હશી વણા શ્રીજીવ ગુસાંધ, બહુ સારૂં ચહ્યું તેં ભાઈ; ટેક. ૬૮

છે રાગઓનો રાગ, ધન વૈભવવંત છે માઝા, વશ કર્યાં દેશ વધુ ઝાઝા;

ચહી વાત, કરે ભલિભાત, ધારતાં સાથ, એમાં શી નવાઈ! હશી ૬૯

વૃંદાવનમાં ભલે આવ્યો, ઉરભાવ ખરેખરો લાવ્યો;

થયો સકળ સંતમાં ચાવો, હરિધામ, દીઠાં બહુ ઠામ, તેથી આ ઠામ, ધારી મનમાંહી ૭૦

પણ ખરૂં શક્યો નથી જોઈ, અહાવું તો જીવે સહુ કોઈ;

જે ભક્ત જીવે અધધોઈ, એ બહાર, દિવ્ય એ ઠાર, નથી ક્ષણ વાર, દીઠું તે આંહી. ૭૧

આ નેત્રે નહીં દેખાશે, તે બંધ કરે સમજશે;

કહું તેવું કર એ આશે, પછી ભાત, ખુશીની સાથ, સેવની વાત, કરજે ચિત ચાહી. ૭૨

સંભારી રાખજે ખામી, તે મટાડવા ધરી હામી;

કૃતિ કરજે તું યથામી, સુણીવાત, સ્તંભ્યોનરનાથ, અચંબાસાથ, ન ઉચર્યો કાંઈ. ૭૩

દીંડી-કહ્યું શાહ હવે કરો નેત્ર બંધ, કર્યું તેમ ત્યાં જ સુધી હતો અંધ;

યતાં જ્ઞાનદષ્ટિનો અહા સંબંધ, જીવે જેના મુનિ રચે છે પ્રબંધ. ૭૪

પદ. “ મહારા બહાલા વેંકટ ” એ રાગ.

અહા આ શું જણાય! (૨) અહા! કેવું ખાસું જણાય,

શોચે ઊરમાં અકબર, અહા! આ શું જણાય. ૭૫

કંચનની છે વૃજની ભૂમિ, ઝળઝળ શી થાય! અહા. ૭૬

ધામ તમામ મણિમાણિક્ય, તેજે જોયું ન જાય. અહા. ૭૭

કલ્પતરૂં કહે છે તે અહીં છે, કામધેનું આ ગાય. ” ૭૮

દેવચીયો અપ્સરા ગોપીયો, ચમુનાજીમાં ન્હાય. ” ૭૯

સુરમુનિ મંડળ સેવા કરવા, ઠામોઠામે શું ધાય. ” ૮૦

આના કચરા સમે સમૃદ્ધી, મ્હારી તો ના ગણાય. ” ૮૧

માન જતાં જગ ભાન આવતાં, પડ્યો સ્વામીને પાય. ” ૮૨

પદ. “ બતાદે સખી ” એ રાગ,

અહા! અહાવું છે શું વૃંદાવન ગુરૂજી, મુજને મતિ શું સુઝીરે. અહા! ૮૩

શું હું કરાવું, શું હું ધરાવું, લાવું ક્યાંથી એ પુંજી રે. અહા! ૮૪

એ રસ આખો, શીદ તમા રાખો, સાર વાત છે બુઝી રે. અહા! ૮૫

શો આ પ્રતાપ છે, ધન્ય એ બાપ છે, વૃજની છે વશમાં કુચી રે. અહા! ૮૬

ક્યાં અમે ખીચારા, ક્યાં પ્રભુ પ્યારા, જોતાં જઈએ કુજી રે. અહા! ૮૭

ધન્ય વિરક્તિ, ધન્ય છે ભક્તિ. વસ્તુ એ સદુચી બીચી રે. અહા! ૮૮

ધન્ય વૃંદાવન ધન્ય સંતજન, ધન્ય ધન્ય પ્રભુજી રે. અહા! ૮૯

કહો.

હરખીત ને લજજત યઈ, ગયો શાહ નિજસ્થાન;

ભક્ત લડાવે ભાવથી, સુસ્વભાવી ભગવાન,

ગરુડી. “ રંગના ભીનારાજ ” એ રાહ.

હરિસેવનથી, દહાડે દહાડે જીવ ગુસારી અડે ગમ્મા; ૯૧
તન મન ધનથી, જીવ જીવની સેવ વિશેજ અડે ગમ્મા.
પણુ કર્યું હતું મનથી જાતે, નવ કરવી નાર પછી વાતે; ૯૨
પછી પડે ક્યાંથી કશી પંચાતે, હરિસેવનથી,
વૃજમાં આવ્યાં મીરાં જમારે, સુણી ખ્યાત ચતું દર્શન ત્યારે; ૯૩
પણુ સુણી પુણ્યું પ્રથમ પ્યારે, હરિ સેવનથી.
તવ કહાવ્યું પોતે એજ પ્રિતે, નવ વહું નારીથી એ રીતે; ૯૪
અહીં ન આવશે સમજ ચિતે, હરિસેવનથી.

શાહુકાંડ.

મીરાંએ તવ ઉત્તરે જણવ્યું કે, આતો નવી વાત છે;
હું જાણું વૃજમાં ખરા પુરુષ તો, રાધા તણા નાથ છે.
આપે એમ ગણો હજી પુરુષ છું, હું ને મીરાં નાર છે;
સોચો આપ ફરી સ્વરૂપ સમજે, એમાં કશો સાર છે. ૯૫

“ કહી ને રે એવાં ” એ રાગ.

સુણતાં રે ઉપદેશ વચન જીવ ગુસારી ગળી ગયા;
ગુસારી ગળી ગમ્મા, મીરાંને પદ જન દળી ગયા. ૯૬
માત ખરી તેં વાત બતાવી, જીવ ન નર કે નાર;
પતિ તો છે, પ્રભુ પોતે, સમજ્યો તે, તવ બોધે;
નરનારી તણા જ વિચાર માત્ર મનમાંથી નિકળી ગયાં. ૯૭

વસંતતિલકા.

જીવો સમસ્ત વૃજચંદ્ર તણા જ ભોગ્ય, સ્વામી સમસ્ત જીવના પ્રભુ લેજ ભોગ;
તે સાર સંત કરતા તપ નીમ યોગ, ક્યારે કહું જીવ થકી પતિ સંગ યોગ. ૯૮

“ હાસમીલ પનીયાં ” એ રાગ.

અતિ આતુરતા આવી અંતરમાં, ગર્યું નહી પછી તો દેહ ધરમાં. અતિ. ૯૯
યોગ્ય શિષ્યને સોંપી સેવા, આશ્વા એકાંતિ ધીમ તરવરમાં. અતિ. ૧૦૦
સાધ્યો યોગ સંયોગ જવાનો, કૂચવા વિયોગ ન કે અવસરમાં. અતિ. ૧૦૧
પ્રકટ થયા પરમાત્મા હૃદયે જીવ જડ્યો એ સુધડ નટવરમાં. „ ૧૦૨
સંધ થતાં ગયું અંગ વિયોગી. સદા સંયોગી થયા શ્રી નગરમાં. „ ૧૦૩
એજ આશ છે અનુને અંતે, વાસ ન વૃજે રણા છતાં ધરમાં. „ ૧૦૪

તે શ્રી થશે ?

ભજે ભાવે રી, ભજે ભાવે રી ભાધ રે,
વહાલા વૃંદાવનચંદ્ર, પ્રિય પ્રભુ ગોવિંદ, સુધરીને સ્વભાવે રી. ૧૦૫
ઓછા કરે જગના રાગ, તેજ લાગ આવે, એજ હાવે રી,
તજ અનુ અન્ય રાગ, રાખ એજ અનુસંગ;
થઇશ મહા ભાગ, ફરી જન્મ નહીં આવે રી. ભજે ભાવે રી. ધતિ. ૧૦૬

॥ શ્રી હરિઃ ॥

શ્રી હરિદાસજીનું આખ્યાન.

(લે. મે. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ શ્રી વૈશંવ.)

મનુષ્ય કરતાં દેવ અસાધારણ છે, તો પછી તેવા અસંખ્ય દેવના સ્વામીનું શું કહેવું ! ને તે જ્યારે બ્રહ્માદિક ને અચિન્ત્ય ને અગમ્ય કહેવાય છે, સમગ્રય છે, ત્યારે કલીના રંક મનુષ્ય તે ક્યાં છે ! કેવા છે ! એ અમને બરાબર અનુભવાય એવી આશા રાખીએ તે કેમ સઘ પાર પડે ! પણ જગતમાં મનુષ્યમાં પણ અસાધારણ મનુષ્યો થાય છે. ને તેવા અસાધારણ મનુષ્ય જ્યારે તે આશા રાખી મથે છે ત્યારે પાર પડે છે. ખાતરી કરે છે ને એ રીતે પ્રભુ અહાવો છે, અહીં છે એમ આ જગતમાં આ કાળમાં પણ સિદ્ધ ઠરે છે. દેવોની પ્રાર્થનાથી જેમ નટ અવતાર થાય છે, તેમ મનુષ્યોની પ્રાર્થનાથી અર્ચા અવતાર પણ થાય છે. ને તેથીજ મૂર્તિપુજા તે પ્રભુનીજ પુજા ગણાય છે. વૃંદાવનમાં વિહાર કરતા અપ્રાકૃત પ્રભુને નિરખવાનો આરંભ એ પ્રાકૃત જેવા દેખાતા તેમના અવતારોના સેવનથી છે. પણ તેમાંએ તેને ખાસ અર્ચાઓ તો ખરેખર અવતારોજ છે. ને તેવું સિદ્ધ થયું તે અઘાપિ મનાવુંજ આવ્યું છે. અમુક મૂર્તિનાજ દર્શન માટે લોકો સેંકડો ગાઉની મુસાફરી કરે છે. ને તેના દર્શન પુજન થવાથી યઘપી કાંઈ તાત્કાલિક અસાધારણ અનુભવ તેમાં ન થાય તોપણ પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે. તે માનવું માની લેવુંજ નથી. પાત્રમાં ખામી છે પણ પ્રભુતો તેમાં પ્રકટ છેજ. શ્રીવૃંદાવનમાં તેવા એક “ ખાંકા બિહારી છે ” જેનો વૈભવ અઘાપિ અદ્ભૂત છે. ને તેનો તેવો સાક્ષાત કરનારની કથા અમને એ પ્રથાપર જતાં દૃઢ શ્રદ્ધાળુ કરે છે. કારણ જ્યાં અર્ચામાં અવતાર દેખાયા, અમારાં પડળ ઉધડ્યાં એટલે તો પછી શ્રી વૃંદાવનમાં વિહાર કરતા દિવ્ય દ્રષ્ટીથી દેખાતાં દિવ્ય દંપતિનો અનુભવ થાય જ બલકે તેજ સ્થળમાં જેમ પ્રાકૃત દ્રષ્ટીથી મૂર્તિધર, મંદિર, યમુનાં કુંજો, દેખાય છે. તેમ તે દિવ્ય દ્રષ્ટીથી ત્યાં જે દિવ્ય પ્રદેશ છે તે પણ તેમને અનુભવાય છે. બલકે છેવટ તેમનામાં એટલી બધી શક્તિ આવે છે કે તેઓ સ્વયંબળથી બીજા ગમે તેને ધરીભર તેનો અનુભવ કરાવી શકે ! જેમ અર્જુનને શ્રીહરિએ, ને સંજયને શ્રીવેદવ્યાસે દિવ્ય દ્રષ્ટી દીધાની કથા શ્રીગીતાજીમાં છે તેમજ અહીં શ્રીવૃંદાવનનાં વિહારસ્થળોની દિવ્યતા ને વિગ્રહમાં પ્રીયતા પ્રભુનાં જને બીજાને પણ બતાવી તે કેવા પ્રકારે ? એ આ આખ્યાનથી સમગ્રજો આરંભ માટે—

પદ. કહ્યાણ.

કૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ પ્રિતે કહો, ખાંકા બિહારી ચિત્તે ચહો.

શ્રીવૃંદાવન મહી રહી, શ્રીહરિજન મહી રહી;

અનુ ભજન મહી રહી, તન તણ ત્યાં નિત્યે રહો. કૃષ્ણ.

૫૬. કાફી.

વૈશ્રવ શ્રીહરિદાસ, થયા જે ગુણગાથાથી ખાસ હરિના વૈશ્રવ શ્રી ટેક.	૧
બાળપણથી બહાલ લાલપર, ખ્યાલજ એ સુખરાસ. થયા જે.	૨
અસાર સંસારને સમજીને, આપ્યા તજીને અવાસ. થયા જે.	૩
રાધા કૃષ્ણની ધરી તૃષ્ણા સમર્થા આરે માસ, "	૪
પ્રેમ વધ્યો તેમ તેમ વધાર્યો, રાખી દરસની આશ. "	૫
અંત ગોપીકથે દેખાડ્યો, જળ વિલાસ ને રાસ. "	૬
ત્યાંથી શીખી ગાતા ધરી પ્રીતિ, આવી ઉભનાશ્રિ પાસ. "	૭

દીડી.

ગાન અજ્ઞાન પ્રેમથી થયા પ્રખ્યાત, તાન ધ્યાનમાં નિમગ્ન દિવસ રાત;	
આવી પદમાં પડતા કંઈ નર નાથ, ધરે પરવા શું કરવા શુચિ ગાત.	૮
હરિ મંદિરમાં મોહનને સેવે, કર્યા છે વશ જગમોહન દેવે;	
પરમ પ્રેમે શણગારતા સ્વનાથ, રહી ક્ષેમે મન ધારતા સ્વનાથ.	૯

કાફી હારીનો રાગ.

સેવે છે પ્રિને ખાંકા ખિદારી, મુરતિ પુરતિ મનહારી.	સેવે ટેક. ૧૦
ઉભા છે આગળ ચિત્ત પરોવી, સ્વાંમાં છે ગિરિવરધારી;	
જ્ઞેતા મ્હોતા ફરી પ્રેતા, પોતે ચિત્ત નખશીખ નાથ શૃંગારી;	
નિરખતા નયને ભરી વારી,	સેવે છે સ્નેહે. ૧૧
આવ્યો અત્તરવાળો કાંઈ બાહેર, બોલ્યો મોટેથી પુકારી;	
ઉમદા અતર છે શ્રીવરને લાયક, ખરીદ કરી લ્યો પુનરી;	
ધરો જુવો ભભકતો ભારી,	સેવે છે સ્નેહે. ૧૨
દેવની સેવ છોડી ન જવાયું, ગાંધી હતો તકરારી;	
જૂમ પાડી બોલ્યો તો લ્યો, નહીં તો જાજીં લઈ શીશી સારી;	
ન વાતે મુજો શીદ મ્હારી.	સ્નેહે. ૧૩
પડદા માહેથી કાઢીને ડાબો કર, બહાર દીધો જેવો ધારી;	
તેવી શીશી તેમાં આપી ગાંધીએ, ત્યાંજ પોતે ઉંધી મારી;	
ગઈ શીશી આખી અકારી,	સ્નેહે. ૧૪
ગાંધી કહે માર અતર ગયું ને, પ્રભુએ ન પ્રેમે સ્વીકારી;	
લાવ્યો હતો હું લાલાનેજ માટે, પુરેપુરી પ્રીતિ ધારી;	
કાંધો અમ તે જખમારી.	સ્નેહે. ૧૫
સ્વામી વદ્યા એતો હરિને ચઢી ગઈ, શીદ બડબડ અવિચારી;	
દામ ચૂકારી દીધા તેને તોયે, બહેમ રહ્યા મન ભારી;	
નકામું અતર ગયું ધારી.	સ્નેહે. ૧૬
સ્વામીએ સઘ ઉઘાડીને ટેરો, દેખાડ્યા મુરલીધારી;	
ભભકી રહી આખે અંજે સુગંધી, એજ અતરતણી પ્યારી;	
ગાંધી તો ગયો બલિહારી.	સ્નેહે. ૧૭

કારી. “ ધન્ય ધન્યરે ”

રમે રાસ રાધા ગિરિધારી, નિરખે હરિદાસ ખાસ અધિકારી.	રમે ૦ ટેક. ૨૧
શું એ રૂપ શું એ ભૂષણ અંખર, ચમક ઝમક ચિત્તહારી.	નિ ૦ ૨૨
શું એ ગાન શુંએ તાન વાદ્ય રવ. ધાય શી થેઈ થેઝકારી;	નિ ૦ ૨૩
શું સુગંધ શું રનેહ સંબંધ એ, ચાદ ભુવન નાંખુ વારી.	નિ ૦ ૨૪
ગાય તેમાં હરિદાસજી હરખી, ચાલ પ્રિતમને તે પ્યારી;	નિ ૦ ૨૫
ભમી મળ પ્રજના શુભ વનમાં, રાત ખાલી બલિહારી.	નિ ૦ ૨૬

કલ્યાણ “ ઝગમગ ઝગે સુરત ”

હુમ હુમ રમ હુમ બાળે નુપુર, ઠમક ઠમક નાયતી શ્રી રાધા, રમહુમ. ૨૭
 બંસી બળવે લાલ ત્રીલંગી, ગાય હરિદાસ મેળવી સર;
 તાલ મૃદંગ સંગ સખી ગળવે, વીણા સારંગી સુરોનું છે પૂર. હુમ હુમ. ૨૮
 એકતાન ગુલતાન બન્યાં સહુ, ત્યાં તૂટયું લાડલીનું નુપુર;
 જનોઈ તોડી બાંધી સાંધીને, ભંગ થવા ન દીધાં કોઈ ઊર. હુમ હુમ. ૨૯
 રાત વીતિ આલ્હાદ સાથ એ, અનુભવ અજ શીવથી એ છે દૂર;
 તે લઈ આવ્યા પ્રાત મંદિરે, પ્રેમનીશામાં બની ચકચૂર. હુમ હુમ. ૩૦

ભેરવ.

ભુવે પ્રાત સમય શું પુનરી. આગતિ ઉતારી ધારી ભુવે;	૩૧
રાથી નુપુર તૂટયું શ્રીનું, બાંધી દોરી તે શું વિચારી.	૩૨
ત્યાં સ્વામીએ જનોઈ માગ્યું, રાતે તોડયું સંભારી;	૩૩
એજ બાંધ્યું છે મહારાણી પદ, આ નવાઈ શી થઈ ન્યારી.	૩૪
વીતિ વાત કહી નર પોતે, ધન્ય સંત પ્રિયતમ પ્યારી;	૩૫
ક્યા સુખ પ્રદા એ શિષ્યોએ, કહી સહુને પછી વિસ્તારી.	૩૬
નિત એવી અનેક લીલાથી, ક્યાં રસિક કહી નરનારી;	૩૭

ગજલ. “ મહારાજકો ” એ રાગ.

હતો નીચ જાતિ કોઈ રંક ખાસ, પડ્યો તે રહે દ્વારની આસપાસ.	૩૮
જમે એકું ને સાંભળે નિત્ય ગાન, ધાણું મેળવ્યું એ રીતે ગાન જાન;	૩૯
બન્યો સ્વામીનો દાસ એ વાતમાં, થયો તે ગવંયો જનો સાથમાં.	૪૦
ગયો શાહ અકબર સમીપે જદા, થયો માની તો જાનથી તે તદા;	૪૧
થયું નામ ચાતું તદા, તાનસેન, કરે હોડ એવું નથી કોનું દેન.	૪૨
બીજું ખાવરો નામ ધારી શુચી, ગવંયો ગયો શાહ પાસે પછી;	૪૩
મળ્યા સૌ ગવંયા તદા તે થકી, કહ્યું શાહને લ્યો પરિક્ષા પછી.	૪૪
ઝોતે બેઠમાં કાણુ લ્યો પારખું, ગવંયા પૂરા બે નથી વારખું;	૪૫

શાખી.

ન્હાઈ ધાઈને બીજાવારે ક્યાં અંગપર ન્યાસ,
રાગ સર્વને ક્યાં નિમંત્રણ મંત્રે સ્તવને ખાસ;
ધ્યાન કરી કર ધરી નંબુરો ગાયો જ્યાં શરમ,

આવ્યાં વનમાંથી વિન્દળ થઇ સુણવા ત્યાં શારંગ.
તાનસેન કહે મંજરા દહીં પથ્થરમાં ચોટાડી,
ગાઈ રાગને તેને પાછા મુજને દેજે કહાડી;
તેં જીત્યો મને, ગણીશ હું ગુરુ એમને દહાડી,
શાહે તેમ થવાને સત્વર સ્વ સંમતિ દેખાડી.

૪૬

૪૭

હુજગી.

મુકા મંજરા જેઠ પાપાણુ માથે, ગ્રહો તંબુરો તાનસેને સ્વહાથે;
ગળ્યો પેદાણુ ચોટયા બેઠે તેની સાથે, રહ્યા શાન્ત ત્યાં ઉખરે કેમ હાથે.
ખીણુ બાવરે તે પછી ખુબ ગાયું, તથાપિ ચલું કાર્ય તો ના સવાયું;
પછી કોઈથી ના કશુંએ વદાયું, કયું તાનસેને સ્વનામે સવાયું.

૪૮

૪૯

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

વઘા તદા શાહ ન કોઈ કયાંહી, તુંથી વધારે સહુ દેશ માંહી;
કહે તદા આપ ગુરૂની પાસે, હું આગ્યો હું રવિ એ પ્રકાશે.

૫૦

ચોપાઈની ચાલ.

પૂછયું પ્રેમે તદા સઘ શાહે, મ્હારે ઉર પ્રકટી છે આશા એ;
એમનાં દર્શન થાયે શાથી? કહે ચાલો બનો મ્હારા સાથી;
હરિદાસ રાજઓના રાગ, આનંદે ધિન્દાળનમાં ધિરાળ્યા.
બોલાવ્યો કે બળે નહીં આવે, ચાલો ત્યાં જુવો એ પ્રભાવે.
ચાલ્યા શાહ છડી છે સવારી, આવી મયુરામાં ટેપાં વિચારી;
પોતે તંબુરો પકડીને હાથે, ચાલ્યા ચોપે તાનસેન સાથે.
આવી સ્વામી પદે પડ્યા પ્રિતે, ચાલ્યા શિષ્યને સ્વામીએ ચિતે;
ગાવા આસા કરી તેથી ગાયું, પ્રભુપ્રેમે હૃદય છે રંગાયું.

૫૧

૫૨

૫૩

૫૪

હરિગીત.

સ્વર ખુખાડી કઈ બગાડી સૂર તાનસેન કહી ગયા,
મનમાં મનોરથ બહુ વખતથી દાસને છે રહી ગયા;
જે સ્વામી કાંઈ સુણાવશે તો માનશું કે થઈ દયા;
પ્રભુપાસ આવી ખીલ્યા સ્વામી સ્તંભી સહુ વાહ કહી ગયા.

૫૫

દીડી.

વાહ વાહ! વદી શાહ પડ્યો, વઘો નામ દઈ ચાતું આદહાદે;
ખાસ સેવા કંઈ દાસને બતાવો, ધણીપણાતણો ધારો ગુરદાવો;

૫૬

ગરબી. “ ગિરિધારીરે ” એ રાગની.

કહે સ્વામીરે, સેવ શું શાહ બતાવું, ટુંકામાં કામ પતાવું.
ચીરે ઘાટે ફાટ પડી ચોડીરે, તે દે તું પાછી જોડીરે;
જો હોય સંપત્તિ કંઈ જોડીરે, તો ખરછીરે, કર હરિનું મન ભાવું.
સહુ શોચે આ શું બોલેરે, પથ્થર પાણીને મોલેરે;
શું માગું ભક્તજ બોલેરે, શાહ પામેરે. કડીયા કામજ અહાવું.

ટેક. ૫૭

ટુંકા. ૫૮

ટુંકા. ૫૯

કહે શાહ સ્વામીજી રીઝોરે, કરો હુકમ વધુ પણ ખીજોરે;
માગો ગામો ધન ચીજોરે, મન મ્હારે, તુષ્ટ આથી નથી થાવું. કુંકા. ૬૦
સ્વામી કહે કહું કરી લ્યોરે, પહેલી એ ફાટ ભરી લ્યોરે;
જોઈ જોતે ધ્યાને ધરી લ્યોરે, ઊઠોતોરે હું બતાવવા આવું. કુંકા. ૬૧
વદી એવું ઉડ્યા હરિદાસારે, સહુ એથી જોરે વિભાસ્યારે;
ચાલ્યા સંગે ધરી આશારે, છે મહાત્મ્યરે જગમાં થયેલ ચાવું. કુંકા. ૬૨
પદ. “ એ વ્હાલાં તું શીદ રહે છે ” એ રાગ.

આ છે મ્હારા નાથનો જો ચીર ઘાટ;
આ ઘાટે, પડી ફાટે, હું તે માટે કંઈકું ઉચ્ચાટે. આ છે મ્હારા નાથ ૬૩
શાહ જીવે શું હીરામાણુક છે પથરાને સાટે;
તેની ફાટ પુરવી તો શું રાજ્ય તુચ્છ કણી માટે. મ્હારા. ૬૪
વદે મુખે શું જીવે મુખે શું આંખ ન પુરી ફાટે;
એનું તેજ દિવ્ય જોતેજ, ખેશી જટ ગયા ચાલતી વાટે. મ્હારા. ૬૫
હાથ ત્રહી ગુરૂએ ઉઠાડ્યા, આંખ ઉઘાડી હાથે;
દેખાડી લીલા ભૂમિ રસિકાની જોઈ મોહી ગયો હાડે. મ્હારા. ૬૬
“ મોહ જગતનો મટાડો ” એ રાગ.

પદે પડી બની લાચારે, કરી સ્તુતિ શાહે ખીચારે; ટેક. ૬૭
માફ ગળું શું તળું મદ છેકજ કામ આતો અતિ ભારે. ૬૮
જગત વિશે જોવી કણીયે જડે નહીં તેવાં આ રતનો બંડારે. ૬૯
શોભા સુગંધ સંબંધ શું સાંધ્યા, કામ કયું કીરતારે. ૭૦
માણુસ શું દેવતાની મતિએ, આ કૃતિ જોઈ જખમારે; ૭૧
શ્રીમંત સેવ કહો રંક લાયક, દાસ કરી ધન્ય ધારે. ૭૨

વસંતતિલકા.

સેવા શ્રીકૃષ્ણ તણી શાહ કરી શકે શું ? આ મકંડો નિમિત્ત નિત્ય ચણાજ દે તું;
ચાલે હમેશ, કરી ગોડવણી તદા એ, કાંધી વિનાંતિ પદમાં પડી એવી શાહે. ૭૩

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

દયા કરી દિલ્લી ગુરૂ વધારો, ઉમંગ મ્હારા જોરનો વધારો;
પડ્યો પદે હાજ પડાવી ઉઠ્યો, લઈ ગયો સંગ ન પ્રેમ ખુટ્યો. ૭૪

લાવણી.

શ્રી હરિદાસજી ગયા શાહની સાથે, સેવાનું શું કહેવું જે કરી નર નાથે;
દેખાડીને દરબાર ધામ ધન જાતે, પુછ્યું માગી લ્યો જે ચહો તે આલ્હાદે. ૭૫
સ્વામી આવી બેઠા ભરેલ દરબારે, ત્યાં દીડી રામજણીયો પણ હારોહારે;
ગાયાં નાચ્યાં એ સઘળાં ગાયનકારે, પણ સ્વામીનું સામર્થ્ય શું એ ગણકારે. ૭૬
મહી દીડી એક અતિ સુંદર ગાનારી, રૂપ રંગ અંગ દંગથી હૃદય હરનારી;
સ્વામી કહે દે આ પાતર મુજને રાગ, ધર્મ મયા ચકિત સુણી જન જન જે હતા બિરાજ્યા. ૭૭

શિખરિણી છંદ.

વદ્ધા સ્વામી મહારા, હરિ નિમિત્ત હું બેટ મહું આ;
 બણા છે ગાનારા, પણ નૃત કરે શ્રેષ્ઠ કહું આ.
 ગુણી છે રૂપાળી, પ્રિય પ્રભુ ખરે એથી રીઝસે;
 થશે એને વહાલી, દુઃખ તવ ત્રિમાનાં પણ જશે.

૭૮

સાખી.

ભાત ભાતનાં બૂવણ સુંદર અંબર તેને આપી;
 શાંદે સાંપી સ્વામીને કહી છે એ નિખાપી.
 માત્ર ગાય પણ ચાલ ન ખીજું જાણું હું અદાપી;
 તેને કષ્ટ સંગાથે આવ્યા સત્વર રસ્તો કાપી.

૭૯

નારાયણ છંદ.

સ્વ સંગના પ્રસંગથી સુ રંગ નારને ચઢ્યો,
 ઊમંગ અંગમાં ઉડ્યો અનંગના જરી ચઢ્યો;
 ગુરૂપાથી નારને સુમાર્ગ શ્રેષ્ઠ છે જડ્યો,
 કદા મળું દુઃખી ટળું સ્વચિત્ત વાટ એ ધડ્યો.
 વખાણી નાથનાં સ્વરૂપ રૂપ કર્મ સ્વામીએ;
 મટાડી જાતની તમામ માર્ગમાંજ ખામી એ.
 સુ ભક્તિ જ્ઞાન ધ્યાનમાં શ્રીકંથ સદા પામીએ;
 મળી ન ત્યાં સુધી પુરી ગળી નહીં વિરામીએ.

૮૧

ગીતિ.

સદગુરૂની કદણાએ, પદાવન જન જેનું ન જણાએ;
 શાસ્ત્ર જે વખણાએ, તેજ મોજ એ ગુણીકાથી મણાએ.

૮૨

પદ. “ ઓધવણ કરમનડા ” એ રાગ.

પદાવનમાં શુચિ ગુણિકા આવી, સ્વામીને પ્રભુ સાદું લાવી. ૮૩
 રૂપે મણી તેવી શુદ્ધિ બણી છે, પ્રીત બણી હિર લાવી.
 સ્નાન કરી યમુનામાં મુંદરી, આવી ઊતારામાં ચાવી, ૮૪
 વેણી જરી મોતિયોને પ્રલેપથી દીધા શૃંગાર સગવી.
 મથી દિવસભર નટવર વરવા, ગુરૂએ આશ ઉપજાવી. ૮૫
 સાંઝે સ્વામીએ સ્હામે મોટું મંડપ, પુરી કચેરી કરાવી;
 પ્રિયા પ્રિતમને પણ શણગાર્યા ભોગો એ શ્રેષ્ઠ ધરાવી. ૮૬
 નવિન બેટ સંધ્યા સમયે ચાહો છે ધરવી કરાવી;
 એન અવસરે આવી અપસરા શી શોભા તનની સગવી, ૮૭
 ભલા ભલા ગયા ભાન ભૂલો, અખળા પ્રખળા ડરી ચાવી;
 સ્વામીએ વૃજના સ્વામીની સ્હામી, ઉઘાડી મનથી ધરાવી; ૮૮

પદ. “ સખુર સખુર ” કલ્યાણ.

શરૂ થયું નૃત્ય તરત, ઇમક જુમક ઇમક ઇમક;
 ઉપાડી સારંગી એ ગત, રખક જુમક ઇમક ઇમક.

૯૯

પ્રેમનીધિ હરિદાસ નવી પ્રેમી દાસી ખાસ;
ઉત્તરો ઊરમાં ઉક્ષાસ, હમક હમક હમક હમક. ૯૦
જીવન પદમાં ધરતી પદ પણ એવું ઉચરતી;
હાવ ભાવે એવા કરતી, કાંતિ થતી હમક હમક. ૯૧
ગાન માંહી લાગી તાન, બની ગઈ છે મસ્તાન;
બૂલી ભાન ચાલી સ્વગત, ધમક ધમક ધમક ધમક. ૯૨
પેડી મંદિર મોઝાર, અદેલી કઠેરે નાર;
જોઈ રહી પ્રિય આકાર રમક રમક રમક રમક. ૯૩
સ્તંભી ગમ તે સ્થાનમાં, અનુભવતી આનંદ;
રીઝ્યો રસિયો રંકપર, નંદરાયનો નંદ. ૯૪

“ મીલોજી મીલોજી ” એ રાગ.

ધમકાવી પુનરીએ કોપ કરી, કોપ કરી અતિરોક્ક કરી. ::ધમ. ૯૫
રંડી યવની બની હતીશું, પેડી મહીં નહીં ખોદ્ધ ધરી. ધમ. ૯૬
ઉભી ચારથી જૂઠા પ્યારથી, આરતિની એ વેળા વિસરી. ” ૯૭
બહુ બહુ કહ્યું પણ લહ્યું ન લક્ષ, સહ્યું ન ગયું ગયા વકરી. ” ૯૮

આશાગોડી.

કર પકડીને કહાડી, પુનરીએ કર પકડીને કહાડી. ૯૯
થઈ નારી ખરેખરી અડી, પુનરીએ કર પકડીને કહાડી. ૧૦૦
કર ખેંચતાં ટળી ધરણીપર, પડી દારની અગાડી;
શીકીક થઈ પ્રાણ વિનાની, ઉઠે ક્યાંથી એ ઉઠાડી. ૧૦૧
નિકળ્યું તેજ પેડું પ્રભુ પદમાં, રાગ થઈ ગઈ એ ટાડી;
કહ્યું હરિદાસે ગમ એ રાસે, દેહ ટેકાણે પહોંચાડી. ૧૦૨

“ માગી અકબર શાહસો સુંદરી તેરીય યોગમૈં તાહિ ચિચારી,
લલચાયો લલા લલનાકોઈતૈં લલિકૈ તું કણોં મર ધીરનધારી;
શ્રીરધુરાજ બુઝાય કહ રૂચી સો કીય રાસનક્ષી અધિકારી,
ન. વઘાકોં ચલાંકો સદાકોં વહો ફટકાજોં તું શાંકો ચિહારી. ” ૧૦૨

શાહુલકંડ.

જેના બોધ પ્રભાવ નારો ગુણિકા, અહાની રીતે ઉદરી;
જેનાથી લઈ લ્હાવ એમ ઉઘર્યા, ઝાઝાં જનો સુંદરી;
એવા શ્રી હરિદાસ રાસ સ્થળમાં, જેનો સદા વાસ છે;
તેનો દેહ રહ્યા ગયો સરખું છે, નિત્યે પ્રભુ પાસ છે. ૧૦૩

માટે—

કૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ પ્રીતે કહો, બાંકા બિહારી ચિત્તે ચહો. ૧૦૪
શ્રી વૃંદાવન મહીં રહી, શ્રી હરિજન મહીં રહી;
અનુભવ મહીં રહી, તન તજી ત્યાં નિત્યે રહો. કૃષ્ણ.

સંવત ૧૯૫૬ ચૈત્ર શુકલ ૭ તા. ૬-૪-૧૯૦૦

॥ શ્રી હરિ ॥

● ગદાધર મટજીનું ગૌરવ. ●

(લેખક રા. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈશંવ.)

એક કવિએ કહ્યું છે કે—“ નામ રહતાં ઠાકરાં, નાણાં નહીં રહતાં, કીર્તિ બુદ્ધ ઠાટડા, પાડ્યા નાદીં પડતાં ” દામ કરતાં નામ માટે આ દેહ ને તેના સાથેના સર્વનો ભોગ આપનારા લેકા સંસારીયો કરતાં ઉત્તમ કહેવાય છે. તેનો આત્મા ક્યાં જાય છે ? ને તેનું શું થાય છે ! કહે છે, કે તેના યશ જેટલા વર્ષ બૂપર રહે તેટલા વર્ષ તે સ્વર્ગમાં રહે ! પણ બૂમાંજ ન રહે ત્યાં યશ કેણુ જાણે ! તે વેળા નાશજ.

નવી સૃષ્ટીમાં નવાં કર્મ, નવા અવતાર, એટલે એજ ઘટમાળ ! વળી કીર્તિ કેણુ કરે ! માત્ર નામ રહે ત્યાં સુધી પણ તેના લાગતા વળગતામાં. શાંમળે કહ્યું “ રખીયવ રડો રાજસી ” ને દલપતસમે કહ્યું—ગુજરાતે જન્મ્યો હતો, એક રખીદાસ, ખીજ જન્મ્યા ન જન્મ્યા તે અમે નથી જાણતા ” પણ તેથી ખીજને શું ! બહુ તો તે દેશમાં ! આવ-લાંની કિમ્મત પ્રજા બદલાઈ કે પાવલાં થઈ જાય છે. પણ હરિભક્ત એવા યશસ્વી થાય છે કે તેના ગુણ સદા ગવાય છે, બલકે ઉત્તરોત્તર—વંશપરંપરા પ્રભુના પ્રિય માત્ર પ્રેમથી તેમને ધન્ય ગણે છે. ને વાસ્તવિક તેજ ધન્ય થય છે. અમા દેશ બધી આસ્તિક પ્રજામાં પુજાય છે. સાધારણ ગુણોમાં અસાધારણ ભક્તિ આવી કે તે તમામ અમર થાય છે. ને તે માટેના પુરાવામાં આખી ભક્તમાળ છે, તેમાંથી એકજ આખ્યાન જીવો—પણ તેવા કેમ થવાય, ને પછી પણ કેમ રહેવું ? એ પણ એથીજ શીખવાનું છે. એટલે પદ શરૂ આ પ્રમાણે છે—

પદ. “ હરિ તોસે બોલે ” એ રાગ.

સાચાં હારજન મણે બધુ અનુકૂળ, ભય દુઃખ ગણે એજ બૂલરે. સાચાં.
અનુપતિ છે શીર, પછી છે શી શીકર, થાશે દુઃખી નીરભયરે. સાચાં.

પદ ધનામી.

ભટ્ટ ગદાધર થયા હરિજન. ભટ્ટ ગદાધર થયા,
ચિતે રાધાવર ચઢ્યા, હરિજન ભટ્ટ ગદાધર થયા. ૧.
ભણ્યા ગણ્યા ને થયા પ્રતાપી, દિલ અતિ ધરતા દયા; ૨.
તન જન ધન પર જરી ન મૂમતા. શમતાના ગુણુ મઢ્યા; ૩.
સાધુ સંતનું સેવન કરતાં, થાકી કદી નવ ગયા. ૪.
શ્રી લાગવત ભણ્યા પુઠે તો, વિરક્ત જગથી થયા; ૫.
રચી પદો ગુણુગણુ નટવરના, ભલા ભાવથી કહ્યા. ૬.
દેશ વિદેશ પદો તે વિચર્યા, સંત સંતોએ લહ્યા. ૭.

સાખી.

જીવ ગુસાર્ધ વસે જંદાવન ખરી વિરક્તિ ધારી, શ્રી ગોવિંદ દેવતા કાધા જેને કાકે અધિકારી.
તેણે પદ અનહદ પ્રીતિમય ભટનું જોઈ વિચારી. સ્વામ રંગ રંગીસખી, એ પદે પત્ર લખ્યો ઉપકારી.

ગરબી.

શ્યામ રંગ રંગી તે શી રીતે રે ભટ્ટ થયા.	૯
જગ તરંગમાં રહો રગડાતા, વસો ધરમાં હજી પ્રીતેરે.	૧૦
અધનો મેલજ નથી ઉતરતો, જ્યાં સુધી માયાને ન ઝીતેરે.	૧૧
અન્યરંગ ઘોઈ ચઢે વિરક્તિ, પ્રેમતો ચઢેજ પધી છેરે.	૧૨
ચઢી વિરક્તિ નથી દીસતી, જ્યાં લગી વય ધેર વિતેરે.	૧૩
વૃંદાવનમાં વાસ થયો નથી, ભક્તિ વસે કેમ ચિતેરે.	૧૪
ખેજી રંગોથી અલગ છતાં કેમ, રંગીન થયા માત્ર ગીતેરે.	૧૫
તજો ભૂવન સેવો વૃંદાવન, રંગની તો થશે પ્રતિતેરે.	૧૬
માન્યા જાણ્યા તણો વેવરો, સમજશેજ તેથી તે રે.	૧૭
કહું ચહું તે કરો ખરેખરૂં વળગો સાચાજ હીતે રે.	૧૮

તોટક.

લખી એ રીતનું પદ પત્ર પ્રતિ, પડવું શ્રી ગુસાંદજીએ સુખથી;	
જન બે લખને વિચાર્યાં સુમતિ, ભટ્ટ રહે તે નગરીની પ્રતી.	૧૯
ધન ધામ ધરા જન નોકર છે, દોન સારૂ છુટો જમણો કર છે;	
કરતા સહુ સેવ સ્વજાત થકી, ભરતા ઉદકે નિજ હાથ થકી.	૨૦

ભુજંગી.

કુવા પાસ ખેઠા હતા એક પ્રાતે, જનો આર્વો પ્હોચ્યા ત્યાં પત્ર સાથે;	
પુછ્યું કોણ ક્યાંથી પધાર્યાં કૃપાળુ, સુણ્યું નામ બહાલાની ભૂમિનું બહાલું.	૨૧
ઉડી પાદ માંહે પડ્યા પ્રેમ લાવી, સુનામે દીધું ભાન જાણે ભૂલાવી;	
સ્મર્યાં શ્રી વૃજે બંસિ ધારી મુરારી, વહ્યાં નેત્રથી મીઠાં સઘ વારી.	૨૨

સાખી.

સંત સમજી રનેહે નિજ ભુવને લઇ આવ્યા જવ સાથે,	
તવ સમજ્યા તે એજ ગદાધર ભટ્ટ દિસે છે જાતે;	
વિરક્તિ ને વૃજની ભક્તિ જોઇ ગયા સંત તો મોહી,	
પત્ર દીધો લીધો ને સીધો અર્થ કીધો શક ધીધ.	૨૩

ગજદા. “ જગ સ્વપ્ન જેવું ” એ રાગ.

કરી પત્રનું વંચાણુ, એ શ્રી ભટ્ટ ગદાધરજી;	
ધરી વચન પરમ પ્રમાણુ. એ શ્રી ભટ્ટ ગદાધરજી;	૨૪
તન હતું ધરમાં મન હતું વૃંદાવને તોપણુ; કદી કદી થતું ધમસાણુ,	એ શ્રી. ૨૫
વૃત્તિ વિરક્ત હતી છતાં પણ સંગતિને લીધે; એવી પડતી જગ દહાણુ,	એ શ્રી. ૨૬
મનથી રહી દ્રઢ હરિ ભજતા, કુચલી લજતા; કદી કદી થતું રોકાણુ,	એ શ્રી. ૨૭
દુઃખ ન ધરતા હરિ નવ વિસરતા, છતાં અન્ય દુઃખી; રોકતાં કરી કકલાણુ,	એ શ્રી. ૨૮
શુચી તાજ બનતી રાખતા તો પણ અજાણ્યાંથી; ઘડી ઘડી થતું ભંગાણુ,	એ શ્રી. ૨૯
ધરમાં વશી વૈરાગ્ય ધરવો ગણ્યો કહણુ વધુ; સુખ ખરૂં ત્યાગે સ્થાન,	એ શ્રી. ૩૦
જગ સંગી ભજતાં ઉમંગી જોર બહુ પડતું; વૃજની તે ક્યાંથી દહાણુ,	એ શ્રી. ૩૧
સ્થળ સંગ સંત પ્રસંગથી જેવું બને તેવું, નથી થયું પુરૂં રંગાણુ,	એ શ્રી. ૩૨
ખશી ધેરથી વૃજમાં વશી રંગીન પુરા થાવા; સજ થયા સઘ સુખાણુ,	એ શ્રી. ૩૩

નારાયણંદ.

વિચાર વાયદે અમૂલ્ય કાળ ના વિતાડીને, દલીલથી સ્વભૂલને વૃથા નહીં છુપાડીને;
કરી કબુલ મૂળથી કુસંગને ઉખાડીને, ખસ્યા મુખે વૃજો ધસ્યા ખરી પ્રીતિજગાડીને. ૩૪
ગુસાંધને પદે પડ્યા ગુરૂ ખરાજ નાણીને, સુસંગના પ્રસંગમાં અડ્યા પ્રભુ વખાણીને;
કહે સુણે બણે બેઉ પ્રસન્ન પ્રેમ આણીને, લહે સુસ્વાદ મોજ રોજ એજ દિવ્ય માણીને. ૩૫ ૧.

કાશી.

ગદાધર, થયા પુરા રંગીન, સુસંગત વૃજ વૈશ્રવની નિશદિન મળતાં થયા પુરાં	૩૬
ધેર હતા ભજતા પ્રભુને પણ, આતો મળજ નવીન.	ગદાધર. ૩૭
વૃજવિહારીથી વિહાર કરતા, પૂરા થયા પ્રવીન.	" ૩૮
ક્યાં અટકળ ને ક્યાં ખુદ અનુભવ, થયા પ્રિતમ આધીન.	" ૩૯
જીવન ભણતા તે હવે ગણતા હરિરસના થયા મીન.	" ૪૦
વિધન તણો ભય છોડ્યો સ્વપ્ને, રક્ષક વૃજસ્વામીન	" ૪૧
પુરેપૂરા બન્યા બેપરવા, નટવર નયન નગીન.	" ૪૨

વસંતતિલકા.

રાખે પ્રસંગ જનથી હરિવાત સાર, બાખે સુસંગ કરીને હરિખ્યાત ચાર;
વાંચે પુરાણ પ્રભુનું પરિપૂર્ણ પ્યાર, જે શ્રી શુકે નિજ મુખે સુખથી ઉચાર્યું. ૪૩

લાવણી " પુર્ણી "

અનુભવી તની અસૌકિક ખહાર, ન એ વિણ સમજાય ખરો સાર;	
ઊતરે સત્વર ઊર મોઝાર, કરે છે અસર તે વીના વાર.	૪૪
ભાગવત વાંચે ભટ સહ પ્રેમ, કરે નિજ સત્યે કઈનું ક્ષેમ;	
રહે નહીં મનમાં લેશે વ્હેમ, ચહે નહીં તે પછી પ્રભુને કેમ !	૪૫
હાકાર કહ્યાણુસિંહજી, આવ્યા યાત્રા કાજ;	
કથા સુણી ધર ભણી ન જોયું, બણી ગયા શિષ્યરાજ.	૪૬
પૂર્વના હતા પૂજ્ય ભંડાર, પૂર્વના હતા શુચી સંસ્કાર,	
મળ્યા તે પર ગુરૂ, ઉત્તમ દાર, પછી હરિજન યાતાં શી વાર;	૪૭
વિસારી જાગીર રાણી ગામ, વિસારી ધન વંભવ ને ધામ;	
કામવાસનાજ ગણી નકામ, મળ્યા મનમાંન્ય પૂરણકામ.	૪૮
રાણી ધભરાણી મહે, આણી ગુરૂપર દાઝ;	
એ ભટકે મહાઈ ધર ભાગ્યું, કરવું એવું કાજ,	૪૯
જેથી ઉપજે એ ઉપર અમાવ, વળે ઝટ એવો છેજ સ્વભાવ;	
ચલો, કરવો મનથી છળ દાવ, જેથી તેને ગુરૂ ન ગમે સાવ.	૫૦
નગરના જન પણ નિંદા કરે, આવશે હાકાર ત્યારે ધરે;	
રજપુતાણી કોનાથી ડરે, કપટ કીધું કપડું અતિ ખરે.	૫૧

વસંતતિલકા.

બેઠા હતા શુભ સ્થળે ભટજી ઉમંગે, વાંચી રહ્યા હરિકથા જવ સંત સંગે;
રામાંચ અર્થ સુણતા ઉઠતા સુઅંગે, આવી ઉભી ગુરૂ ભણી કોષ તે પ્રસંગે. ૫૨

ગદબી " મોહની લગાડોરે " એ રાગ.

બોલી લાજ કાઢીરે, બોલી લાજ કાઢીરે.

અરે ! ટોંગી ભટ ફટ છેરે ફટ, પાનાં નાંખ્ય ફાડીરે.

બોલી. ટેક. ૫૩

ભોકિને સફોધ સુણાવે, જગમાં વિરક્ત અણ્યા જણાવે;	
થાકી છાંનીકરીને દાવે, આજ ભરમ અહીં કરીશ ચાવે.	ખોલી. ૫૪
હતી આપણે જાની પ્રીતિ, ખાતાં પીતાં બહુ વય વીતિ;	
તમે કરીને ગયા કુનીતિ, ગર્ભ જણાયો મને પછીથી.	„ ૫૫
ધણી હવે ધરમાં નવ ધાલે, સગાં સહોદર નવ સંભાળે;	
સહુ કહે કર્મે કર્યું ચંડાળે, જા તેને કહે કે તે પાળે.	„ ૫૬
જાનું કહાવીને હું થાકી, બૂખે દુઃખે ગઇછું પાકી;	
કહુંછું સભા સાંભળે આખી, નથી હવે દુઃખ શક્તી સાંખી.	„ ૫૭
બદોબસ્ત કરો કંઈ મ્હારો, ગર્ભ નાર બેઠી જીવ ઊગારો;	
સહુ સજ્જન છો કરણા ધારો, લાવી મ્હારાં દુઃખનો આરો.	„ ૫૮

ગજલ “ શામાટ ” એ રાગ.

સુણતાંજ અહાવી વાત મંડળી ઠરી ગઇ, કાચી મતિ કુકલ્પના ચિત્તે કરી ગઇ.	૫૯
કુભાંડી નારી નેત્રમાં આંસુ ભરી ગઇ; કલ્યાણસિંહ તણી આંખ વિકરી ગઇ.	૬૦
સજ્જનો જોરે રીસ રાંડપર ચઢી ગઇ; ઢોંગી આ ક્યાંથી દુષ્ટ આવીને ખડી થઇ.	૬૧
આનંદના સમુદ્ર માંહે થું નડી રહી; ખશી એ કુભારજન સુખે અડી રહી	૬૨

પદ “ ગમ ન પડે ” એ રાગ.

શાંત રહી વદ્યા ભટજ આપ, અરે બાઇ મુંઝાઇ ગઇ શાને ? જરી ધીરી થાને. શાંત.૬૩
ત્હારી વાત સાચી પણ ન દીડી પાછી; આજ આવી યાચી તો હું લઇશ વાત ખ્યાને. અરે.૬૪
જરા હાલ બેશ ખાલી નકર કલેશ; કરી દઇશ બેશ જેથી ત્હાર મન માને. અરે ૬૫

લાવણી “ ભરથરી બ્રાતા ” એ રાગ.

છે દુષ્ટ નાર (૨) શુચી મહાત્મ્ય ગુરૂનું ચાતું, ટેક. સંત ગુરૂ સમજ્યા ગુરૂ જાણીને વટે છેઅહાતું. ૬૬
સહુ કરે શોચ (૨) એનું તો ઘટે કંઈ કરવું; રાધાવલ્લભજી ઉઠ્યા ચઢી આવી વૃથા આ હરવું. ૬૭
કહે ચાલ બાઇ (૨) હું કંઈ ગોઠવણ ત્હારી; એકાંતે તેડી જઇ લપડાક ગાલપર મારી. ૬૮
કહે સાચું બોલ (૨) આ બધું શીખવ્યું કોણે ! નહીં તો આ તલવારથી હણી કરીશ પુરી આ ખોણે. ૬૯
તવ ડરી નાર (૨) થયરી ગઇ એવા તાપે; સાચું સરવ વદી ગઇ, પકડાઇ ગઇ નિજ પાપે. ૭૦
ફરી કર્યું પ્રકટ (૨) એ કપટ સભામાં આવી; સુણતાં કલ્યાણસિંહજી કોણે જટ બ્રમર ચઢાવી. ૭૧
તલવાર ઝાલી (૨) જટ બ્રમર જવાને ઊઠ્યા; હાલ નાર બેઠીને કરું છું દાર ઉચરતા રૂઠ્યા. ૭૨
જટ ઝાલી હાથ (૨) તલવાર પડાવી લીધી; જાતી સાથ દબાવતાં સ્વામીએ શીખામણ દીધી. ૭૩
બહું થયું ભાઇ (૨) એ આપોપીજ તમ્મઇ; ફરી નહીં મુખ ભાળવું એને છે ઉચિત સમ્મઇ. ૭૪
ગઈ રાંડ રોઇ (૨) ઘેર રોઈ સત્તાહ દેનારી, ત્યાગી થયા ઠાકાર ને રાંડોને રહી લાચારી. ૭૫

ચોપાઈ.

કરે જાય સહુ પર પાડે, બને દાસ જરા એ સપાડે,	
બોળે જે જે નાંખે તે ઉપાડે, સવગુજ સરવનું પાડે,	૭૬
એક વખત કથા રહી ચાલી, બેઠાં સાંભળે શ્રોતા સુ ચાલી,	
આવ્યા ત્યાં કોઈ મ્હોટા મહંત, કથા સુણવા કરી ખરી ખંત;	૭૭
ભટે પોતાની પાસે બેસાડ્યા, નવા અર્થો અનેક દેખાડ્યા;	
ઉભરાઓ અંતરના કહાડ્યા, હર્ષ અશ્રુ આણી કહેતા લાડ્યા.	૭૮
હતા શ્રોતાએ તેવા રસીક, સ્વાદ આળે આવ્યો અતૈકિક.	
પ્રેમ પીગળ્યો સદ્ગુનો અધિક, થયાં લોચન પાણીની નીક.	૭૯

હરિગીતછંદ.

મોટા મહંત ધીમંત સંત ગણાય છે નિજ દેશમાં,
 સાધુ શુચી તપસી તણા શોભતા સાત્ત્વિક વેશમાં;
 પણ પ્રેમનું ન નિશાન આપે માન ભટકતો અતિ ઘણું,
 ભાવું નયનમાં નીર શાથી માપ કીધું મતિ તણું. ૮૦ ૧.
 ચાલી કથા ખીજ દિને પોતે એ માંદો ભળી ગયા,
 સુણતાં ફરીથી રંગ જામે સંતરો પીગળી ગયા;
 નેત્રે સહુને નીર જોયું, મહંતે, નીકળી ગયાં, ૮૧
 તેવાંજ મરયાં આંખમાં નાખતાં લોક તો કંપી ગયાં.

દાહરો.

દાહર ચાલ્યું નીર પણ, ખડખડ હસતા કોઈ; ગડગડ બંધ કરી વદ્યા, ભટજી મુમતિ પ્રાઈ. ૮૧

૫૬. “ હે પ્રભુજી કેમ કરી ” એ રાગ.

હે સંતો ધન્ય જુઓ આ કરણી, ખુખી વરણી નવ જાતીરે. ૮૨

આપે પ્રેમનાં ન પાણી, શીક્ષા યોગ્ય તેની જાણી;
 આણી મરયાં નાખ્યાં કેવાં ગુસ્સાથી ખુખી વરણી. ૮૩

કથામાં છે એવી પ્રીતિ, જુવો એની કેવી રીતિ,
 હરિ ભીતિ ઉઠી બેટયા દાખી જાતી, ખુખી વરણી નવ જાતીરે. ૮૪

દાહરો.

એ ધીમંત ઉપદેશથી, મહંત રજા વિશેષ; થયા સંત સાચા મુખી, અંત સમ્યા સહુ કલેશ. ૮૫

ગરબી. “ મીટાં ગોરસ ” એ રાગ.

રાતમાં ચોર આવ્યો રે ચોર આવ્યો, ભટજીના મંદીરમાં ભરાયોરે, રાતમાં ચોર. ૮૬

પોતે રહેતા ધાણું ખરું જાગી, વ્હાલા લાલાથી લગતી લાગીરે. રાતમાં. ૮૭

જોયું ચોરે કંઈ બહુ બેળું, થયું ઉપાડવું નવ રહેલું રે. રાતમાં. ૮૮

ત્યારે પોતે બહી ગયા પાસે, તેવો તેતો થંબો ગયો ત્રાસેરે. ,, ૮૯

વદ્યા લઈ જાઓ હું ઉપડાવું, ખહીતા હોતો પહોચાડવા આવુંરે. રાતમાં. ૯૦

હું પોતે છું ગદાધર સ્વામી, નામ સુણતાં ઓળખ્યા ગુરૂ નામીરે. ,, ૯૧

પડ્યો પદમાં અસર થઈ એવી, સંત નીવડ્યો સત્સંગે સેવીરે. ,, ૯૨

માંખજીચોર પદે ચોરને લગાડ્યો. એ ચોરે ચોરી અથ પાર પાડ્યોરે. ,, ૯૩

ગરબી. “ અમદાવાદ નામે ”

હરિજન થાવા વિશે ખાસ લ્હાવ દિસે સેવામાં અતિસેરે;

તેથી હેતેથી ચેતીને ભટ કરે જતા દીનનીશેરે. ૯૪

પોતે પાણી આણ્યાથી લઈ ખાસ કામ કરે છે સ્વહથેરે,
 એક સમે ચોકો દેતા હતા આપ, પાક ગ્રહે પ્રેમ સાથેરે. ૯૫

આવ્યાં ત્યાં કોઈ દોકર મોટી બેટ લઈ ચરણ શરણ થાવારે:
 પુછ્યું સેવકથી કયાં છે મહારાજ મ્હોટા સ્વામી જગ ચાવારે. ૯૬

દોડ્યો દાસ આવ્યો પાસ વદ્યો ખાસ ચોકો છોડી દો સ્વામીરે;
 બની સ્વચ્છ ખીરાજો ભઝકા સાથ, માંને દોકર ન ખામીરે. ૯૭

પદ. “ જાનને કહે હું સભા માંહે આવું. ”

વણા તદા મદાધર સમજાવી, એ સમજાવી, સંદેહ તગાવી.	વણા.	૮૮
હરિ સેવનથી થાય જીવન ધન્ય, વધે વધુ ન એથી લાજ જાવી.	„	૮૯
એજ કાજ કરવા જગે આવી, ફાવી જવાને દેહી મળી અહાવી.	„	૧૦૦
ચાવી વૈકુંઠની એજ છે ચાવી, દે લલચાવી એ લવથી બચાવી.	„	૧૦૧
પહેલું સહેલું બહેલું કરો એ, એ થયું તો માનજો ગયા ફાવી.	„	૧૦૨

શાદ્દલ છંદ.

આત્મે ત્યાંજ નૃપાલ સ્વામી નિરખી, ગર્વો ગયા પીંગળી;
બોલ્યા આજ પ્રતાપ રાજ તજી તું, આવી નમે છે લળી;
અહાદી નર દેહ ચાહે કરવા, અહાવી રીતે સેવને;
સેવામાં અનુકુળ તેજ કરના, સ્વાધીન શ્રીદેવને. ૧૦૩

માલીની.

નરનૃપ બહુ એવા, સેવ સોંપી ઉગાર્યા, કરી અનુકુળ સેવા, અન્ય તરફોં નિવાર્યા;
કૃતિ થકિ વશ દેવા, આપને તો હતા એ; પ્રભુપદ પછી રેવા, કેમ અંતે ન જાયે ? ૧૦૪
કાહરો.

હરિજને હરિને હરી, હરિજનેજ ખીન ભૂલ, કુલ અનુકુલ અનુધાય છે, કરી પ્રતિકુળ નિરમૂલ. ૧૦૫

સાચાં હરિજન ગણે, બહુ અનુકુળ;
ભય દુઃખ ગણે, એજ ભૂલ રે. સાચાં. ૧૦૬
અનંતપતિ શીર પછીથી શી શીકર થાય છે દુઃખો નિરમુળ રે. સાચાં. ૧૦૭
સંવત્ ૧૮૫૬ ના વૈશાખ સુદ ૨-૩ તા. ૧-૫-૧૮૦૦

॥ શ્રીહરિઃ ॥

❀ શ્રી કૃષ્ણદાસ પયહારીનું આશ્વાન. ❀

(લેખક. રા. રા. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈશંવ.)

મ્હોટા થવું સૌને ગમે છે પણ સૌથી મ્હોટા થવાતું નથી. અમુક વર્ગમાં થાય તેનાથી રહેવાતું નથી, છેવટ પ્રાણ ગયા કે સર્વ અહીં પડ્યું રહે છે. એટલે મ્હોટો તે કેવો છોટો થઈ ગયો કે “ બાંધી મુંઠી આંખો પેં પસારી હાથ જાનો હે ” આત્મે તો પૂર્વના પુણ્ય લઈને પણ તે ખાઈ ખુટાડીને જાય એટલે તેના હાથ ખાલીજ દહે. જેમ એક શહે-નશાહે પોતાના જનાના આગળ બધી મ્હોટાઈ ચલાવી છેવટ બહાર બે હાથ ઉઘાડા રખાવ્યાનું કહેવાય છે. મનુષ્ય શું ? દેવની ને અહ્માની પણ મ્હોટાઈનો અંત અહ્માન્ડ સાથે છેજ. કારણ નશ્વરના સંગથી આવેલ મ્હોટાઈ નશ્વર થાયછે, પણ નિત્યના સંગથી નિત્ય મ્હોટાઈ મળેજ, ને તે પોતે તથા તેની મ્હોટાઈ અનંત છે, એટલે તેનાં થાય તે સદા મ્હોટા રહે ને તે સર્વે પ્રકારે કારણ સર્વનું સર્વ જેના વશમાં તેજ રીઝે પછી શું ખામી રહે ? તેથીજ રાજ કરતાં સંત મ્હોટા ગણાય છે. જોકે દેખીતા તે રાંક જેવા લાગેછે, ને તે તનધન સાધન સ્વભાવથી પણ તેમની આત્મશક્તિ પ્રભુ કેટલી ઉઘાડે છે. તેમને પોતાની દૈવી સત્તા કેટલી સોંપે છે એ વિશે દરેક ધર્મના ઇતિહાસ, દરેક દેશમાં પુસ્તક પુરાવા આપેછે. ને

તેવાનો સંગ કરી જણે તે તેના જોવા થાય છે, કળ ને બળ. તેમાં કળ તે એજ કે મ્હો-
ટાના સંગે મ્હોટા થવું. બળ તે પોતે મથી મ્હોટા થવું. તેને પણ ખરા મ્હોટાના સંગની
જરૂર ને ત્યારેજ તે ખરા મ્હોટા થાય છે. તેને પછી વળગવું એ બીજાઓને ઠીક પડે છે.
તેથી તેવું ચરિત્ર અહીં બતાવવા સાથે પ્રારંભમાં પદમાં એમજ ગાયું છે કે—

પદ. “ બાજ સ્યામ ” એ રાગ.

શાધી સાચા સંત મુખે સેવો ચિત્ત ચાહીને;

સેવો ચિત્ત ચાહીને, ન જરીએ સકુચાર્ધને શાધી.

ટક.

ભવજળનું એજ નાવ, અપાવે હરિનો દહાવ;

આવ્યો અનુ દાવ, જશે ફેગટ અરચાર્ધને

શાધી. ૧

ખંભાત રાગ.

શ્રીકૃષ્ણદાસ થયા પયહારી, પયહારી જગ ભય હારી.

શ્રીકૃષ્ણ. ૧

વિપ્રવંશી કરી કદમશ દ્વંશી, દેહ નથી અનમય ધારી.

શ્રી. ૨

પૂર્વ કર્મ સયોગ યોગ સિદ્ધ, છે જન્મથી વિનય ધારી.

શ્રી. ૩

મન ન લગાડી જગ જંગળો, રથા ઉરે પદ દ્વય ધારી.

શ્રી. ૪

ગયા તરી બહુ જીવ શિષ્ય હરી, ખરા થયા અધ ક્ષયકારી,

શ્રી. ૫

ગલતાની ગાદીના સ્વામી, થયા સંત સુખમય ભારી

શ્રી. ૬

પંખળે પીંડારા ગાદી, સ્થાપી ત્યાં થયા જયકારી,

શ્રી. ૭

જ્યાં હજી પણ હરિને હરિજનની, સેવા થાય ઉભય ભારી.

શ્રી. ૮

શુચી વિરાગી પ્રભુ પદ અનુરાગી, બડભાગીની બલિહારી.

શ્રી. ૯

ગીતિ

જનમી ન રહો જનમાં, વનમાં બેઠા પ્રભુના ભજનમાં;

જગ શ્રી ચાહી ન મનમાં, ધ્યાયી રાખ્યું ચિત્ત ચોંટ્યું શ્રીમનમાં.

૧૦

“ મુખ શાન્તિ સદા ” એ રાગ.

હરિભજન કરે એકાંતે, કૃષ્ણદાસ પયહારી; મન રાખી શુચીને શાંતે. કૃષ્ણદાસ પયહારી. ટક. ૧૧

હરિ ભરોસે અગ્રગ વન વિશે, કીધા હતો મુકામ; મુંડી તુંબડી એક જગે ને શરૂ કર્યું નિજ કામ. ૧૨

આહીર એક ચરાવે ઢોરાં, તેમાંથી એ ગામ; આપે આવી ઉભી તુંબીપર, દુધ ભર્યું તે માંભ. ૧૩

કૃષ્ણદાસ જળ લેવા જતાં, દીડી હરિની મ્હેર; નિત્ય એ રીતે થયે જવાથી, પડી ભજનની મ્હેર. ૧૪

સમજી ગયો ગોવાંતી પ્રેમે, થવા દીધી એ વાત; તવ પયહારી રીઝયા ભારી, દુર્બળ કર્યો સનાથ. ૧૫

આજ્ઞા દીધી જાયે ચઢી, બનતી દષ્ટિ દોડાવ; નજર પહોંચશે તે સહુ ભૂમિ તને થશે શિરપાવ. ૧૬

હવું એક દેવીનું મંદિર, જીયુંજ શિખરમંધ; ચઢી ટોચપર નજર ઠેરવી, થયો ભૂપ સંબંધ. ૧૭

જીવ જગાર્યો મહારાજનો, ભૂમિ મળી તમામ; બની ગયો ઠાકાર ગરીબ એ, ભક્ત થયો ગુણગ્રામ. ૧૮

“ લાલન મારી ખાય. ” એ રાગ.

ભક્ત આહીર થયો ભારે, સતયુર કૃપાએ;

રાજ કહેવાયો જશ જાયો હવે ઢોર શું ચારે !

એવો ભક્ત. ટક

મંદિર બનાવી ભારી, પધરાવી મૂર્તિ પ્યારી,

સેવે સ્નેહથી મુરારી, ભોગો ધરી ભારી ભારી,

૨૦

શીખવ્યું સ્વામીએ જેમ કરે ગયો સધુ તેમ;

દહાડે દહાડે વધ્યો પ્રેમ, દહાડે દહાડે થયું ક્ષેમ, જીવન હરિનેજ ધારે. સત ૨૧
એક વેલા થાળ મહી, જલેખી ભરેલી લઈ,
આવ્યા મંદિરમાં ચહી, ધુન્ધળી ત્યાં પડી ગઈ; ૨૨
કુમાર હતો અગાડી, તેણે તે લીધી ઉપાડી,
વાર ન જરી લગાડી, ખાવા લાગ્યો મુખદાડી. એ મૂરખે અવિચારે. સત ૨૩
જોતાં વેત આવી ચાલ, ભૂપતિને ચડ્યો કાળ;
કાષે થઈ ગયો લાલ, ખડગ લેવા ભરી કાળ; ૨૪
વઘા આવી છે કુચાલ, આગળ શું થશે હાલ;
માટે હણી નાંખું હાલ ન ચાહું એવો ચંડાળ, પ્રેમ પ્રભુ પર ન ભગારે. સત ૨૫
ત્યાં વચમાં પડ્યા સંત, આણુવા ન દીધો અંત,
સંતાડી કાઢ્યો નચેત, ત્યાં ઉછેર્યો રાખા અંત, ૨૬
રાજ ગયા હરિધામ, ત્યાં સુધી ન લીધું નામ;
કાધું માત્ર સેવા કામ, અંતે થયા પૂર્ણકામ, વશીને વૈકુંઠપતિ હારે. સત ૨૭
લોકોએ પુંડે કુમાર, બેસાડ્યો પિતાને કાર;
ભક્ત થયો સુપ્રકાર, પિતા સમ ધારી પ્યાર. સત ૨૮
સેવ્યા શ્રી રૂપીણી પતિ, વંશ થયો શુચી અતી;
છે હજીએ પૃથ્વી પતિ, રાજપુતાનાની પ્રતી, કથા નથી પડી વિસારે. સત ૨૯

સાખી.

ભક્તિ તર ત્યાં કાયમ કરીને ચાલ્યા શ્રી પંચહારી, યોગી વેશમાં અન્ય દેશમાં વિચર્યા અધક્ષયકારી.
ગાલવ મુનિએ ગાલતાની ગાદી વૈશ્રવની સ્થાપી, જયપુરના રાજ્યમાં તે સ્થળે આવ્યા આપ પ્રતાપી. ૩
કાનકટા જોગીએ કબજે કર્યું હતું તે સ્થાન; મુદ્રા ધારી આપ પુજતા ભૂલાવતા ભગવાન;
સહજ સિદ્ધિથી નૃપની પ્રીતિ અતિહતી તે માંહે, આવી ઉતર્યા ધૂણી લગાવી આપ ઉમંગે ત્યાંહે. ૩૧

લાવણી લગાડી.

કાનકટા જે મુખ્ય ગણે છે મુદ્રાને તેવા મૂરખા,
સંત જોષ્ટને, દેશ આણ્યો, નહીં મહિમાથી પરખ્યા. ૩૨
સેવા તો શું રહેવા પણ ત્યાં નહિં દેવા તકરાર કરી,
વઘા આપ તવ કહ્યું નહીં કેમ પ્રથમથી પ્યાર કરી. ૩૩
ધૂણી લગાવી સ્થાન જગાવી બેઠો છેક નિરાંત કરી,
પછી સતાવો, વૃથા શીદને મુજને કલ્પાંત કરી. ૩૪
ઉઠાવ ધૂણી કહે વંડેલા ચેલા મદે હકેલા એ,
જન બહુ બેળા થયા તે વેળા ઉલા રહેલા છે. ૩૫
કૃષ્ણદાસજી એ ઉદાસથી ધૂણી સવર સકેલી,
છે સળગેલી છતાં મેલી ઝોળી મહિ બેળી. ૩૬
બાંધી ગાંઠડી બચકામાં આગતી અતિ અદ્ભૂત થયું,
મારી બગલમાં બીજે જઈ બેઠા મન મજબૂત થયું. ૩૭
સિદ્ધિ થકી પ્રસિદ્ધી થતાં મુખ્ય જોગી ધરયા લાગ્યો,
શિષ્યો સાથે સિંહ થઈ સ્વામીની સ્થાને આવ્યો. ૩૮

સંગ કામદાર ને અમીરો સરવે છે મુદ્રાધારી,
મહાત્મ્ય દિસે પથમાં મુદ્રામાં સદુથી ભારી, ૩૬
આવી ભુવાં ચઢાવી અડાવી સ્વામીને ગડબડ કાઢી,
શિક્ષા દેવા, ચઢું ચિત કશી નહીં હડબડ કાઢી. ૪૦
વદા અરે ! ગદ્દાશું ભૂકે વિના સખખ દુઃખ દેવાને,
મુદ્રા છોડો, સહુ શું માનો ઢાંગી એવાને. ૪૧

“ ઇશ રામાપતિ ” એ રાગ-

એવું ઉચરતાં થયો ખરને આકાર. ટેક.
જોગી જાદુગર. નો ચાલ્યો ન હુનર. ક્યાં શ્રી વૈશ્રવવર.
ક્યાં એ દ્રોણી નર, ભુંકવાજ માંડ્યો ધભરાધને અપાર. એવું. ૪૨
મુદ્રા પણ સદુના કાનેથી, નિકળી જઈને નિજ સ્થાનેથી;
આવી પડી કૃષ્ણદાસ પાસે, ટગલો વડો થયેલો ભાસે. „ ૪૩
સહુ પોતાના કાન તપાસે. થયું આ શું એ ગરે વિમાસે;
સમજ્યાં સંતનો સુપ્રભાવ તેણીવાર. „ ૪૪

વસંતતિલકાવૃત.

આમેરનો નૃપ હતો તવ પૃથ્વીરાજ, તે ઘેરથી સ્વચ્છ દર્શનનેજ કાજ;
આવેલ હાલ ગુર સ્થાન વિંગે ન દેખી, આબ્યો અહીં જોઈ ખોના અદભૂત લેખી ૪૫
કાલીંગડો. “ મદન પડ્યો ”

ગુરજી ક્યાં ગયા છે રે. પુછયું પૃથુરાજે; ગુરજી. ૪૬
કેમ તમે મુદ્રા કાઢીને- મુકી સંતના પાદમાં છેરે. „ ૪૭
આશો ખર કાઈ કહો ન કાં ખખર શું જાણે ગુર ગધેડા છેરે „ ૪૮
સહુ રધવાયા ને ગભરાયા. થરથરતા ઉભેલા છેરે. „ ૪૯
તેજ જોઈ મોહી પડ્યો સંત પદ, સમજ્યો શું સાચી ખીનાછેરે, ૫૦

કાનરો.

મળી સહુએ લામાં માગી, ફરી ફરી કૃષ્ણદાસ પદ લાગી સહુ. ટેક. ૫૧
દયા ધરો નર કરો જોગીને નમતા શીશો કહે મદ ત્યાગી. „ ૫૨
સ્વામી કહે નર કરીશ તથાપી; રહેશે નહીં અહીં કાઈ અભાગી. „ ૫૩
વૈશ્રવ સ્થળે ન કામ તમારું. વસશે અહીં હરિના અનુરાગી. „ ૫૪
વૈશ્રવ વેશ સ્વીકાર હોય તો, દાસ બનો નહીં તો જાણ્યો ભાગી. „ ૫૫
થતા કપૂલ સ્વભૂલ સ્વીકારી, નર કાઢો તવ મુખી અભાગી. „ ૫૬

તોટક.

ઝટ સ્થાનપતિ પપહારો થયા. સહુ કાનફટા જખ મારો થયા
કઈ દાસ વળી સુવિચારો થયા, સુખોયા સદને શ્રીમુશરો થયા. ૫૭
નૃપ શિષ્ય તદા મન વારી થયા, હરિભક્ત પુઠે બહુ ભારી થયા.
બહુ શિષ્ય ખીજા નરનારો થયા, પપહારી ગુર અવતારો થયા. ૫૮
શુચિ એ ગલતા સ્થળ ધારી થયા, વળી શિષ્ય પુઠે ઊપકારી થયા,
પરયા પ્રભુના બહુ જારી થયા પપહારો ગુર અવતારો થયા. ૫૯

દીડી.

એક વૈશ્રવ વેચતો હતો જોડા, લહું દામ તેની આગળ છે થોડા,
આપી ધન એ ધધો ભુડો તળવી, કીધો પરમ ભક્ત વિરક્ત સળવી. ૧૦

શાદ્દલ વિઝીડીત છંદ.

ભંડારો પછીથી કર્યો બહુ મળ્યા, સાધુ અને સાધવી;
દીડી ગર્ભવતી સતી દ્વિગુણ ત્યાં, હીરસો દિધો આ કથી;
એને છે ઉદરે હરીજન શુચી, તેની સુ સેવા કરે,
આવ્યો પુત્ર થયો પવિત્ર મતિ એ, બોલેલ સાચું દ્યુ, ૧૧
“ મ્હેં મલકાવી ” એ રાગ.

કાંચીના શ્રીમત રામાનુજ, સપ્રેદાયના સ્વામીરે; ભેટ તેમને ધરવા સંતો એ પઠ્યા બહુ નામીરે. ૧૨
શ્રી વૈશ્રવમત મૂળ ગુરુનો, તેથી રાખે પ્રીતિરે; સેવ સ્વામીની તેથી કીધી, કિમતિ ભેટો દીધીરે. ૧૩
આવ્યા સંતે ત્યાંથી પાછા, જયપુર તણી હજારેરે; કાંચી સ્વામીએ દીધેલ ધન છે. પિતા નીહારેરે. ૧૪
દીડી દુષ્ટ ગુણિકા મોહ્યા, ધન ત્યાં દેવા કીધુંરે; બેઝાએ રાત ગાળવા તેથી વચન કામ વશ લીધુંરે. ૧૫
રાત ગઈ ધડી ચાર સાધુઓ, સ્મર પરવશ થઈ ચાલ્યારે; વેશ્યાએ ઘેરવાટ બુવે છે, ક્યારે આવે બહારે. ૧૬
પયહારીના મંત્ર પ્રલાવે, બૂલા પડ્યા નગરમારે; આખી રાત ખૂબ અથડાયા, પકડાયા ધર ધરમારે. ૧૭
વેશ્યા પણ જાગી આખી નીશ, આશા પરવશ ફરતીરે; પ્રાતઃકાળે તવળને દીધાં એક ખીજને વરતીરે. ૧૮
રેખતો.

દીડું વેશ્યા ડોળે, કરે, એ આંખ છે ચોળે; જનો કહે સાધુ શું બોળે, કરે કોઈ તો કંઈક ટોળે. ૧૯
વૃથા નીતિ અધીરાત, ગઈ પ્રીતિ પીડા સાધ, થયો પરિપૂર્ણ પસતાવો, વિચાર સુઝ્યો અરર! અહાવો. ૨૦
વેશ્યા એ ઉરે વિચારે છે, સ્વધંધાને ધિક્કારે છે; સાધુને એ મેં ભરમાવ્યા, મુવે શા હાથ છે થાવા ૭૧
જતાં સંતો પદે વળગી, દાસી ન કરો હવે અળગી; તમારી તે ગતિ મ્હારી, ખતાવો છૂટવા બારી. ૭૨
આવ્યા ત્રેણે સ્વામી પાસે, નીતિ વાતો વદી ખુલાસે; ક્ષમાગુરુએ તદાકીધી, સ્વજનની સુધઝટલીધી. ૭૩

દાહરો—

ગુણકાને પણ ગુણી ગણી, કરી શુચી સંસ્કાર;
પ્રભુની પાસે નાચવા, રાખી કરી અવિકાર. ૭૪

લાવણી, “ ધર્મ ધુરંધર ”

કૃષ્ણદાસજીને શ્રીદ્વારકાં જવા વિચાર કર્યો, પૃથ્વીરાજ ભૂપે પણ જવા વિચાર કર્યો; ૭૫
સ્વામીપદ શીર નામી વિનંતિ કરી મોદપામી; સંગલગ્ન જવા ઉર્મગ જાણી ના નવ કહી સહામી. ૭૬
મંત્રી ધમરાયા અંતરમાં જો નૃપતિ જાશે; તો ફરીથી નવ ફરશે કાં અરીથી વિપતિ થાશે. ૭૭
સ્વામીને સમજાવ્યા નૃપ છે સંત કલ્પવૃક્ષ; ગયા તો પછી સંત રખડશે વાત ધરો લક્ષ. ૭૮
નામ સુણી આવતા નિશાસા, નાંખી ફરી જાશે; એના જેવી પ્રિતે પ્રભુએ પુંડે ન પુનશે. ૭૯
હરી હરિજનના સેવનમાં, મહા ભંગાણુ થશે; અરી ચઢી આવ્યા તો તો પુરૂં ધમસાણુ થશે. ૮૦
સ્વામીએ એ વાત માની નૃપને આજ્ઞા દીધી; ત્યારે ઘેર રહેજ ભૂપ છે સર્વ રીતે સિદ્ધી. ૮૧.

“ દીન પાયા બહારકા ” એ રાગ.

વધા રાજ સ્વામીજી મન આંટયું દ્વારકાંના નાથમાં. ૮૨

ગોમતિ સ્નાન શ્રીમાનનાં દર્શન, થશે ન શું રાણીયો સાથમાં. મન ૮૩

આપ ત્યાં આપો ધર્મ ભુજે છાપો, આયુષ રહે જે હરિહાથમાં. મન ૮૪

આપની સેવા સાથે સેવું દેવા, શોભું હું સંતની જમાતમાં. મન ૮૫

લલિત છંદ.

ગુરુ વધા અહીં એ બધું થશે, શુભ મનોરથો ખાજો નાં જશે;

પણ રહેા મહે એજ હું કહું, નહિ સ્વસંગમાં તો લઇ જગીં. ૮૬
 દુઃખી થયા ચિતે, એથી ભૂપતિ, ગુરુ તો ગયા દારકાં પ્રતિ;
 રૂદન ત્યારથી છે શરૂ કર્યું, તણ દિનો વિત્યા ચિત્ત ના ઠર્યું. ૮૭
 દુઃખી થતા હતા મહેલની પ્રતિ, સુધ્ધ રહી હતી પાસમાં સતી;
 ગઇ હતી નિશા ધોર દીસતી, થઇ કૃપા અદા કેવી ત્યાં અતી. ૮૮
 ગજલ. “ ઝટ આવ્ય મુખ બતાવ્ય. ” એ રાગ.

મધ્યરાત વખત સાદ સ્વામી કૃષ્ણદાસનો રાગને સાંભળ્યો;
 ઉઠ ચાલ આવ ખહાર, દુઃખી શું આત બન્યો, સુણતાંજ એ ગળ્યો. ૮૯
 ધણી ગયો મહેલ ખહાર તો, ત્યાં દિવસ દિસતો નથી ગુરુનો પનો;
 શુભ દારકાનું ધામ, ગોમતીજી તટ હતો, નૃપતિ શું નિરખતો. ૯૦
 ધનશ્યામ તેજ ધામ ખાસ દારકાપતિ, કહે ધન્ય ભૂપતિ;
 કરસ્તનાં ગોમતિ મહીં પુરા ઉમંગથી, ગિર આશ જે હતી. ૯૧
 કરતો પ્રણામ વારવાર ખહાર શી પડી, ધન્ય ધન્ય એ ધડી;
 કરતો પ્રદક્ષીણને ગિરતો સ્તુતિ અડી, પદમાં પ્રિતે પડી. ૯૨
 સતિ સાંભરતાં સાદ દીધો જગીં તે ધડી, આવી કરી હડી;
 જગપતિ નીરખતી જતી ત્યાં પાપણો નડી, ખરી ખુખી છે જડી. ૯૩
 કર્યું દંપતિએ સ્નાન, ગોમતિજીમાં સુખે, સુણી હુકમ શ્રી મુખે;
 ભુજ શું ઉઠ્યાં આયુધ શાનાં તે દુઃખે, સમુળું ગયું દુઃખે. ૯૪
 ક્ષણમાંજ ફરી ગયું બધું શું ભુવે ફરી, મહેલની એસરી,
 નથી નદી નથી હરિ, કૃપા ખાસ એ કરી, જન્ય કમ વિસરી. ૯૫
 વહી ભુજપર છે ચિન્હ બેઠેને પ્રકાશતાં, આયુધો રાજતાં;
 થઇ વાત ખ્યાત પ્રાત સ્વપ્ન સાચું ભાસતાં, ચહું થયું કાજ ત્યાં. ૯૬
 ગુરુ વાણ થઇ પ્રમાણ ચહી લ્હાણ ત્યાં મળી, ગઇ વૃત્તી પીંગળી;
 દિન રાત પ્રિત સાથ સેવે સંત મંડળી, શ્રીપતિ લળી લળી. ૯૭

“ માથાના મુગટ ” એ રાગ.

પૃથ્વીરાજ સ્વગુરુ પ્રતાપે થયા એવા રે, ઓળખતા જેને સુરમુનિ મહા દેવા રે. ટેક. ૯૮
 અંધ વિપ્ર વૈજનાથ પાસે આંખ માંગી રે, બેઠા લાંબવાને ખાનપાન નિદ્રા ત્યાગી રે. ૫૦ ૯૯
 શંભુ પ્રકટી કહે જ પૃથ્વીરાજ પાસે રે, અંગુઓ અડાડ એનો અંધપણું જાશે રે. ૫૦ ૧૦૦
 તેણે આવી કીધું તેમ દષ્ટિ આવી ખાસી રે, ગુરુ પ્રતાપે થયા એવા દેવા ઉપાસી રે. ૫૦ ૧૦૧

ધનામી. “ મોહે લાગી લટક ગુરુ ચરનનકી. ”

થયા એવા કૃષ્ણદાસ પયહારી, પયહારી જન ભયહારી. થયા. ૧૦૨
 મી રામાનુજના રામાનંદ તેનો ચરણો દ્વય ધારી. થયા. ૧૦૩
 અમ્રદાસ શ્રી ભદ્ર ગદાધર શિષ્ય એવા બહુ અવતારી. થયા. ૧૦૪
 તર્યા આપ એવા અસંખ્યને ભવસાગરમાંથી તારી. થયા. ૧૦૫

માટે

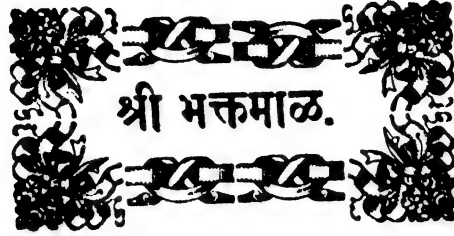
શોધો સાચા સંત મુખે સેવો ચિત ચાહીને,

સંવો ચિત ચાહીને, જશીએ ન સકુચાધને. ટેક. ૧૦૬

ભવ જળનું એજ નાવ, અપાવે હરિનો હલાવ;

આખો અનુ દાવ જશે, ફોકટ ખરચાધને. શોધો. ૧૦૭

॥ શ્રી હરિઃ ॥

(લેખક. શ. ૧૧. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ શ્રી વૈષ્ણવ.)

એકબકતે કહ્યું છે—

સંત મિલિ નિર્ણય કીયો, પેઠી પુરાન ઇતિહાસ;
મજબેકે દો મુઘરકોં, ઔર હરિકે દાસ.

આ નિર્ણય સંતોની સભાનો છે, તે સંત છે છતાં કંપેછે, કે “ હરિ તથા હરિદાસ ઉભયની સેવામાં રહેવું. પછી અસંતે રહેવું જોઈએજ એમાં તો કહેવુંજ શું ? વળી આ નિર્ણય સ્વતંત્ર બાંધ્યો નથી માત્ર સ્વાનુભવ ઉપરથી નથી બાંધ્યો, પણ ઇતિહાસને પુરાણનું મથન કર્યા પછી સાગરથી સુધાવત, નિકળેલ સારભૂત છે. સંતને બજવાથીજ સંત થાય. વૈદ્યને સેવવાથી વૈદ્ય, પંડિતના સેવનથી પંડિત શ્રીમંતના સેવનથી શ્રીમંત, તેમાં જે હોય તે આમાં આવે. સંતમાં હરિ વસેછે ને તેની ખાતરી પણ હરિએ સંતદ્વારાજ બીજાને અપાવે છે. એ વાત સંતો સમજેછે, એટલે તેઓ હરિ વિના મનુષ્ય પુજન નથી કરતા, હરિ માટેજ કરેછે. પણ પ્રભુની પ્રભુતા ભક્તથીજ પ્રકટ થાયછે. દાતાની ઉદારતા દરિદ્રીથી, વૈદ્યની વડાઇ બીમારથી, તેમ ભક્તથીજ ભગવાન આવા થાય છે. એટલા માટે ભક્તચરિત્ર કે ભગવાનનું ચરિત્ર એ એ મળિને એકજ વાત પુરી થાયછે. પ્રભુનીજ પ્રભુતાના પ્રાકટ્યનો જ્યાં સંભવ પ્રસંગ ત્યાં પછી અસૌક્યિક પરચાઓનું શું પુછવું ! પ્રભુ ઉભય-લોકનાં સુખ સંપૂર્ણ આપી શકે છે, આપેછે, કેને ? સંતને કેવા સંતને ? તે માટે આખી ભક્તમાળ ભરીછે તેના લેખકનોજ વૃત્તાંત તેનાં ગુરૂ શિષ્ય સમેતનો જીવે. ત્યાં પણ “ સતત રહો ” કરીને પદ શરૂ થાય છે—

રાગ ભેરવી પદ. “રમણિયમૂર્તિ”

સતત રહો સંત પાસે (૨)

વસો એ વિશે ખસો ન ક્ષણભર, ભવજળ સરલ તરાશી; સતત. ટેક
મતિ એવતી નિર્મળ થાશે, કૃતિ એ વતિ મુધરી ભરી,
ગુણે ગાનેથી અનંત તરે તો, શું ન થાય વસે પાસે. સતત.

રાગ બિહાગ.

સંત શિરોમણી શ્રી અમરદાસ; કૃષ્ણદાસ પયહારીના પ્રિય, શિષ્ય સંત સુખરાશ. ૧
વિરાગી હરિસના અનુરાગી, લાગીસુગુણીખાસ, સેવનબજન જીવનનું જીવન, ગણતા બારે માસ. ૨
અવધખિહારીના પ્રિય ભારી, ગાય ગુણે સઉદાસ. ઉપદેશે કંઈને ઉદ્ધાર્યા, કરીને હૃદય પ્રકાશ, ૩
મુક્તતાની માદી સંભાળી, શિષ્ય કર્યા ચોપાસ, માનસિંહ નૃપ પણ અહુ માને, સેવે રહી પદપાદ ૪

“ આધવજ્ઞના સંકેશનો રાગ.”

સંત સમાજ લઈ અમદાસ સંગમાં, આત્મા તીરથ કરવા ધરી ઉમંગ ને;
 રસ્તે શેઠ વસે કાઠ નગરે બાગમાં, તેણે દર્શન કર્યા થયું દિલ દંગ ને. ૫
 આદરથી ઉતારે આપી મહેલમાં, સેવી સધળી જમાત કરી વિવેક ને;
 આરાધન રાજે આપી ચીજો બધી, પ્રસાદ લઇને તુષ્ટ થયા પ્રત્યેક ને. ૬
 સહુ સતોપાયા સુધીએ શાણુ શેઠજી, બેસી રહ્યા હતા મતે તે ઠાર ને;
 રંગ મળી કે રાતે આવ્યા બંગલે, ત્યાં તો વાત બની જાણી બચકાર ને. ૭
 એકજ સુતને તે પણ પુરણુ લાડકો, લક્ષણુવંતો રૂપાળો સુખકાર ને;
 તેને કાળો નાગ ડસ્યો કે તે પળે, પડ્યો જઈ શમ વરત્યો હાહાકાર ને. ૮
 કાગારોળ સુણીને ઉઠ્યા અમદાસ. આવ્યા પોતે સંગે લઈ સમાજ ને;
 રોતાં કળકળતાં ને જાનાં રાખતાં, કયું વણિકનું પળમાં પોતે કાજ ને. ૯
 સંત માત્રનું પાદ તીર્થ લેવાડીને, સુતને પાયું બઈ શ્રીવરનું નામ ને;
 આગસ મરડીને તે ત્યાં બેઠો થયો, જ્ય જ્યકાર પુરો પ્રસર્યો તે શમ ને. ૧૦

દીડી.

કરી કુશળ આપ ત્યાંથી ગયા ચાલી, માર્ગ માંહે ક્યાં શિવ્ય કષ્ટ સુચાલી;
 સેવ કંઈક પાસ સાધુની કરાવી, કીધા વિમળ મનિ વંશવો કરાવી. ૧૧

સાખી.

વિપ્ર વંશ રામદાસ સ્વામી શ્રી માહિતિના અંશ હરિગુણ ગાન વિશારદ તેનાપિતાજી તણા અંધ;
 તેમાં નાજાજી નારાયણ નામી પ્રકટ્યા અંધ, પિતા પરમપદ ગયા પ્રથમ માતનેજ રહ્યા સંબંધ. ૧૨

નારાય.

પડ્યો દુકાળ તેજ કાળ માત બાળને તજી, જતી રહી જતી થઈ નહીં કહી કરી કદી;
 હરિ સ્મરી ડરી ન બાળ નિસરી ગયા વને, સમસ્ત કષ્ટ થાય નષ્ટ માહરિ સ્મરે મને. ૧૩

ગીતિ.

થયું ખરેખર તેમજ, જરી જતાં શ્રીહરિ થયા સવળા;
 અમદાસ ત્યાં જતા, બાળ અંધ જોઈ તે બર્ણા ખાસ વળ્યા. ૧૪

“ નાથ નવ કરો ” એ રાગ.

વિપ્ર પુત્રને, એકલો વિલોકારે;
 દયા ધરી, કૃપા કરી, સુધ લેવા દિલે ધરી, પુછ્યું પોતે રોકારે. વિપ્ર ૧૫
 કાણુ છે અરે ! ક્યાં તું જાય ચાલીરે;
 છેક બાળ, વન વિકાળ, નેત્રહીન દીન હાલ, કાઠ નથી વાલીરે. ૧૬
 બાળ તવ વદ્યા, વાલી વિણુ ન કોઈરે;
 જુદું તન, જીવ અન્ય, કાણુ પુછો કોને ધન્ય, દાસ બધી જોઈરે. ૧૭
 માની છે લહી. પ્રેમ પુરો આણીરે;
 ધરી આશ, હતું પાસ, કમંડળ તેમાંથી ખાસ, લીધું કરે પાણીરે, ૧૮
 છોડ્યું લોચને, જ્ય પ્રભુ ઉચ્ચારીરે;
 તેવાં બાળનાં વિશાળ, લોચન વિકસ્યાં તત્કાળ, કૃપા કરી બારીરે. ૨૩
 અમદાસના, સદા ચરણ સાહીરે;
 નિરખી સંત, આણી ખંત, વધ્યો શરણ થઈ ધીમંત; બાળ પાહી ત્રાહીરે. ૨૪

સાખી મરાઠી.

હાયા સંત ધીમંત શિષ્યને, નિજ આશ્રમમાં સાથે.
દાસ ખાસ બની રહ્યા પાસમાં, આશ અને આહ્વાદે;
મીઠા સાદે. હાં.....કરે ભજન મહા સ્વાદે. ૨૫
સંત પ્રસાદ સુખે આરોગે, પાદ તીર્થ નિત લેતા;
નાભા નામ ગુરૂથી પામ્યા, ગુરૂ બોધ નિત દેતા;
લક્ષે લેના.....સંત સેવમાં રહેતા. ૨૬

સાવણી. “ ધુન્ડી ”

સેવથી સ્વામી કર્યા પ્રસન્ન, સંત કાજ ગણે તજી જીવન;
ગુરૂ પણ ગણે અતિ પ્રીય મન, એથી અધિકો ન શિષ્ય છે અન્ય. ૨૭
ભૂપ માનસિંહને એકવાર, મળ્યા નાભાજી માર્ગ મોઝાર;
એક કહે મુજ પર ગુરૂનો પ્યાર, અવર કહે મુજ પર દિસે અપાર. ૨૮
બેઉએ લેવા પારખું, કરી તુરત તળવીજ;
કેને પહેલાં દર્શન યાતા, એથી થશે પતીજ. ૨૯
બેઉ ધાયા આશ્રમની લણી, વાટ જૂદી થઈ ખન્ને તણી,
મહાદારે ચાલ્યા પુર ધણી, હયો પેદલ ગડમડ છે ધણી. ૩૦
વળી નૃપનું ઉર નથી પ્રકાશ, જાની નાભાજી તો સુખરાશ;
લીધી પાછલા ભાગની વાટ. જાનથી કળી ગુરૂના ઘાટ, ૩૧
રાગ જાણે શેં થશે, આ મ્હારું દળ પાર;
તે પહેલાં હું જઈ પહોંચું છું; મનથી ન કરી વાર. ૩૨
ગુરૂજી અમદાસ છે ધન્ય, પ્રભુના પ્યારા દાસ અનન્ય;
બગીચો લક્ષ્મીવરનો ગણે, ઝાકુ દેનારા પોતે બણે. ૩૩
હાલ પણ કરી રહ્યા એ સેવ, ક્યોં કચરો બેગો તતખેવ;
નિત્ય નાંખવા હતી જ્યાં ટેવ, નાંખી ત્યાં વળ્યા જ્યાં ગુરૂદેવ. ૩૪
ત્યાં પહોંચ્યા નાભા નમ્યા, ગુરૂ બેઠા તરજાંચ;
નૃપતિ તો પહોંચ્યા મંદિરમાં, ગુરૂ ન દીઠા ત્યાંહ. ૩૫
શોધતો બધા બાંગમા ફર્યો, પુંડે પુગ્યો ને ગવેં હર્યો;
હતા નાભાજી સ્વામી પાસ, કબુલ્યું ધન્ય આપ ગુરૂદાસ. ૩૬
ગુરૂના મનની વાતને, ઝટ જાણી જનાર;
પરચાથી પરખાયા પુરા, સહુ સંત મોઝાર. ૩૭
ખાસ તેમનો એક પ્રકાર, બન્યો તે લખ્યો અંધ મોઝાર.

પદ. “ કરમની ગત ” એ રાગ.

બેઠા હતા એક સમય ગુરૂ ધ્યાને, શાન્ત ચિત્તે એકાંતે સ્વસ્થાને. બેઠા. ૩૮
શિષ્ય શ્રીમંત સાદ્રિયક કાઈ ભારે, માલ ભરીને વહાણે;
જતો હતો મધ્ય દરીએ તે પળે, વિદન કર્યું ત્યાં તુકાને. બેઠા. ૩૯
માલ સંગ જીવ જશે એવું જોઈ, શેઠ એ આરતી વાને;
અમદાસ સ્વામીને સમર્યા, વ્હારે ધાવા ધરી ધ્યાને. બેઠા. ૪૦
જુમ પહોંચી એ ગુરૂના અંતરમાં, સમજી ગયા બધું યાને;

ધ્યાન મુકી પણ ન ચૂકી પોતે, પહોંચ્યા સત્તાથી તે સ્થાને. બેઠા. ૪૧
 દરિ રમરી કરી સ્થીર સમુદ્રને નાવકું પડ્યું ઠેકાણે,
 આવી ભરાયા ફરી નિજ ભૂવને, મનમાં માત્રજ જાણે. ,, ૪૨
 ઠાટડીમાં હતા એકલા આપજ, નાભા પંખો ખ્હાર તાણે;
 તેણે લક્ષ્યું જ્ઞાન દષ્ટિથી આ બધું, પણ ગુરૂ કયાંથી પ્રમાણે. ,, ૪૩
 તેથી વધા મહારાજ નાવ તર્યું ધન્ય તાર્યો ભક્ત ટાણે;
 સુખે ફરી દરિમાં મન જોડો, ખોટી થવું હવે શાને. ,, ૪૪

ગરબી. “ મનમોહન ” એ રાગ,

મુખી એવી નાભાની વાણી, મહા જ્ઞાની લીધા ઝટ જાણી. ટેક. ૪૫
 બહાર આવીને છાતીથી દબાવી, હેતે બર્યા નેત્રે પાણીરે. મહા. ૪૬
 સાધુ સેવાની સિદ્ધિ થઇ સારી, કીધી સુવિધિ કમાણીરે. મહા. ૪૭
 સેવા કરે સાધુ વિત્યા તેની પણ કૃતિ કવિતામાં આણીરે, ,, ૪૮
 ભક્તની માળા રચો જ્ઞાનવાળા, જશે બધું ભૂત જાણીરે, ,, ૪૯
 રચો કવિતા થશે એ પુનિતા ગારો ભાવિકો વખાણીરે. ,, ૫૦

લલિત.

સજ થયા પછી અમ્રદાસજી, વન વિશે જવા સ્થાનને તજી;
 નીશ વિશે ગયા ગુપ્ત એકલા, તન તજી સુખે શ્રીશને મળ્યા. ૫૧

પદ. “ મ્હોં મલકાવી ” એ રાગ.

ગુરૂ અચાનક ગુપ્ત થવાથી, જબરો ઝગડો જાગ્યોરે;
 ગાદીપતિ થવા બહુ ભાતી, સહુએ નિજહક માગ્યોરે. ૫૨
 નાભા તો આધા જઈ બેઠા, નથી જ ચાહતા ગાદીરે;
 શિષ્ય સામટા મથ્યા પરસ્પર, અકતા બની વિવાદીરે. ૫૩
 અંત નામ સહુનાજ લખીને, પત્ર મુક્યા પ્રભુ પાસેરે;
 દ્વાર બંધ કરી ખ્હાર આવી, બેઠા સરવે આશીરે. ૫૪
 ફરી ઉઘાડી જ્ઞેતાં નામો બીજાં બધાં ઉઘાડીરે;
 રાખી ચીકી નાભાજની પ્રભુએ પાદ અગાડીરે. ૫૫
 સહુએ માન્યા લાયક જાણ્યા ગાદીપર બેસાડ્યારે;
 તેવા પોતે પણ શુભ પંથે, સહુને સુખે લગાડ્યારે. ૫૬

પદ કાર્તી.

ભાવે રચી ભક્તમાળ, નાભાએ છંદ પ્રબંધમાં પરમ આનંદે;
 ભાવે રચી ભક્તમાળ. ટેક. ૫૭
 ચારે યુગોના ભક્તનાં ચરિત્રો, લખ્યાં સંક્ષીપ્ત રસાળ. નાભાએ. ૫૮
 દરિ કૃપાથી સહુનાં સુઝ્યાં, અથ ઇતિ અહંવાલ. નાભા. ૫૯
 જપ માળાથી પણ આ માળા, તુરત કરે છે નિહાલ. ,, ૬૦
 શિષ્ય શુચી પ્રિયદાસે કરી, ટીકા મધુર વિશાલ, ,, ૬૧

શાદ્દલ.

આવ્યો શેઠ શ્રીમંત જ્યાં ગુરૂ હતા, બેઠા પ્રિયાદાસ ત્યાં;

મ્હોરો પાદ વિશે ધરી વિનયથી, બેસી ગયા પાસ ત્યાં;
વાંચે ત્યાં ગુરુ ભક્તમાળ સુણી એ, પર્વો પુરો જ્યાં થયો;
ભક્તોને ભગવાન સ્હેજ મળતા, એ જાણી મોહી ગયો.

૬૨

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

પછી પુછ્યું એ ગુરુને નમી કે, કયા કહી તે અતિસેં ગમી છે;
મને મળે અંત હરિ શી રીતે, કહો કૃપાળુ સુ ઉપાય પ્રીતે.

૬૩

ભુજંગી

પ્રિયાદાસ બોલ્યા કરો સાધુ સેવા, હરી કીર્તને રીઝવો દેવદેવા;
ચરિત્રો સુણે શ્રીહરીનાં તરે એ, ત્રણે છે ઉપાયો શુભી સૌ કરે એ.

૬૪

પદ. “ લક્ષ્મીના પતિરે ” એ રાહ.

શેઠ વઘા તદારે સ્વામી, મેંતો એથું ધાયું.

ખીજું છે કદાએ થવું નથી, મેં ખૂબ વિચાર્યું.

૨૬.

૬૫

હું વેપાર અપાર કરું છું, કરું એ વિશે થેલો;

રાત અને દિન ધરું ન લક્ષે, ત્યાં ન ભક્તિ પથ સ્હેલો.

શેઠ.

૬૬

ભક્તમાળનું પુસ્તક મુજને, કૃપા કરી દેખાડો;

નકલ કરાવી રાખીશ પાસે, મેં રસ્તો છે કહાડ્યો.

”

૬૭

મરણ સમય એ પુસ્તક લઈને, મુકીશ છાતી માથે;

યમ તેથી નાશી જશેને, વિચરીશ પાર્પદ સાથે.

”

૬૮

એક ભક્ત જ્યાં હોય ત્યાં, જનો અનેક મુક્તિ પામે;

ધણાજ ભક્ત ભયાં છે આમાં, કેમ નહીં દુઃખ વામે ?

”

૬૯

મારા મનને દ્રઢ નિશ્ચય છે, રાખીશ પણ સંભારી;

ભક્તમાળ તારશે મને એ જશે સદુ નરનારી.

”

૭૦

ગઝલ. “ શામાટ ” એ રાગ.

મુણતાં શેઠ વણ, પ્રિયા દાસજી રીઝયા, વિચિત્ર વાત સાંભળી રહ્યા જનો ખીજા. ૭૧

દીધો સુમંથ સ્વામીએ, તે ઘેર લઈ ગયો, આવ્યો જ્યાં અંતકાળ હોંશીયાર થઈ ગયો. ૭૨

દીધા યમ કે ભક્તમાળ, જિરે ધરાવી, અનેક ભક્તના ચરિત્ર દીધાં સ્મરારી. ૭૩

તેથી સાંભર્યા હરિ, ગયા યમો તો હરી, આવ્યા પ્રભુના પાર્પદ ગણ દેહ પરવરી. ૭૪

હાલરો— વિચર્યા શ્રી વૈકુંઠમાં, ભક્તમાળ સુમતાપ;

તેવા અસંખ્યનાં ગયાં, એથી ત્રિતાપ પાષ,

૭૫

“ લોચ સખી ” એ રાગ.

પ્રિયાદાસજી શ્રી વૃંદાવન, જતા હતા એક વેળારે;

ત્યાં કેાઠ ગામે સુણી પ્રશંસા, થયા નગર જન ભેળારે.

૯૬

ભક્તમાળ સંભળાવવા વિનતિ, આગ્રહથી કીધીરે;

સ્વીકૃત કરી દેરી ત્યાં પોતે, શ્દાણુ દિવસ ત્રણ દીધીરે.

૭૭

દ્રેષી સંતે પુસ્તકને, ભગવાનને ગયા ચોરીરે;

પ્રિયાદાસ પામ્યા દુઃખ પ્રાતે, લહી એ હરામખોરીરે.

૭૮

હરિ સ્મર્યા કે ચોર થઈ ગયા, અંધ ને વિકળ ભારીરે;

૭૯

દોરાતા ખીજાથી આવ્યા, શીરપર પુસ્તક ધારીરે.

સ્વામી પાસ પ્રભુ પુજાને, પુસ્તક મુંકી રોતારે;

દયા કરી જત્ર દયાળુએ તવ, થયા ફરીથી જોતારે,

૮૦

ગીતિ

ટુંદાવનમાં વિચર્યાં, ઈયાં અંત શ્રીહરિને હૃદય સ્મર્યાં;
ભક્તમાળ સંભળાવી, પ્રિયાદાસજી ભવજી સહજ તર્યાં. ૮૧

લાવણી લગંદી.

લાલા ગુમાની લાલ સહતકના વાસી કાયસ્થ હતા,
ટીકા કરતા સેંકડા સાલે ભક્તમાળની છતા. ૮૨

સંત સંગને કયાજ કહેવામાં પોતે ગુલતાન રહ્યા;
ત્યાં ધરમાંહે લાલલા કુમાર શ્રી ખેલાન થયા. ૮૩

નારીએ નિંદી સંતોને કયા, કુટુંબ શરૂ કર્યું;
પુત્ર મુખો શું, જોયું સહુએ તન પ્રાણ રહીત દ્યું. ૮૪

નાર કહે છે કયા અશુભ સહુ પડોસણી નિત્યે કહેતી;
હું નહીં ચેતી, લાલ ખોયો અંત ધર્મ જ ફગેતી. ૮૫

લાલા કહે આ લાલા ખોલો પાપ રૂપ શું કહાડે છે;
ભક્તમાળ તો કાળ નિર્માલ્ય કરી દેખાડે છે. ૮૬

હરિ રાખશે આજ લાજ હું કડે કાજ તે જો નારી;
એમ વદીને મથ લાવી સુત શીપ દીધો ધારી. ૮૭

સ્વસ્થ થયો ઝટ બાળક વિપતિ ટાળક ઉપાય સિદ્ધ કર્યો;
મહિમા તે ગમ ભક્તમાળનો વિશેષ પ્રસિદ્ધ દ્યો. ૮૮

“ સખી રમણિક ” ગરબી

શ્રી ગોવિંદ દેવ દયાળ, વ્રજના વાસીરે; જયપુરમાં વસતા હાલ, જગ સુખરાશીરે. ૮૯

ત્યાં ભક્તમાળ આખ્યાન, જન સાંભળતારે; ગોવર્ધનદાસ ધીમાન, સુણી પીગળતારે. ૯૦

વચમાં કંઈ આવી પડ્યું, વડું સંતને કામ;

બંધ રખાવીને કયા, ખુદ જમ આલ્યા ગામ.

ફરી આવી પુનરી પાસ, કયા વંચાવીરે; પણ છોડી ક્યાંથી વાત, યાદ ન આવીરે, ૯૧

શ્રોતા કહેતા મત બેઠ, સાના ચાતારે; ભક્તને થયો ઉર ખેદ, અતિ શરમાતારે. ૯૨

મંદિરમાંથી સ્વર થયો, ગચર્યા ગોવિંદ બાપ;
છોડ્યું સ્થળ સંભારીને, કહ્યું સુણું છું આપ. ૯૩

પ્રિય એવો સંત સહવાસ, પ્રભુને લાગેરે; હરિજન મહિમાથી ખાસ, આવી રહે આગેરે. ૯૪

ધન્ય હરિને હરિજનો, ધન્ય સુખદ ગુણગાન;
ધન્ય થાય શ્રોતાજનો, વશી સંતને સ્થાન. ૯૫

સહુ સંતોનું શુભસ્થાન, શ્રીભક્તમાળારે; ખેડા જેમાં ભાગ્યવાન, હરિના વ્હાલારે. ૯૬

કરે એ વિશે વાસ, સુણી સુણાવીરે; અનુ તેજ વસે છે પાસ, પ્રીતિ લાવીરે. ૯૭

દોષ થાય નહીં કો રીતે, થાય પૂરણ સંતોષ;
ચાલ્યો અનુ તેથીજ તો, ગાય ગુણો રચી કોષ. ૯૮

અને કહે પણ છે કે—

સતત રહો સંત પાસે, વસો એ વીસે ખસો ન ક્ષણભર,
ભવજી સરલ તરાશી. ૧૦૦

માત એ વતિ નિર્ભળ ધારી, કૃતિ એ વતી સુધરી જશે,
શુષ્કગાન નથી અનંત તરેતો, શું ન થાય વસે વાસે સતત રહો સંત પાસે. ૧૦૧

—વિનંતિ પત્ર—

અમ્હારી પાસે ઘણા ગ્રંથો એવી માગણી કરે છે, કે મહાત્માની અનંત પ્રસાદ
કૃત પુસ્તકો વાંચવાની છતાંસા બહુ થાય છે. પરંતુ પૂરી કિંમત આપી તે લાભ લઇ
શકાતો નથી. માટે કાંઈ એવી યોજના કરવામાં આવે કે જેથી મહાત્માની પ્રસાદી રહેલા
છથી પામી શકાય. આ માગણી અમને પણ વાસ્તવિક લાગવાથી કેટલાંક પુસ્તકોની યો-
જના નિચે પ્રમાણે કરવામાં આવી છે.

—લૅટ પહેલો—

—શ્રીમદ્ ભાગવત દશમસ્કંધ કથા અને શ્રીમદ્ મહાભારત—

કિં. રૂ ૧-૮-૦

કિં. રૂ ૨-૧૨-૦

ઉપરનાં બન્ને પુસ્તકોની કિંમત રૂ ૪-૪-૦ થાય છે, પરંતુ બન્ને સાથે રાખનાર
પાસેથી ફક્ત રૂ ૩-૪-૦

ઉપરાંત દીપમાળા બેટ.

—લૅટ બીજો—

૩. બેમાં નિચેની ચમચાર આનાની કિંમતવાળી જુદી જુદી

—બારમાળાઓ.—

દીપમાળા, ગાનમાળા, સદુપદેશ રત્નમાળા, જુગલ ગાનમાળા, શ્રી પ્રાર્થના રત્ન-
માળા, શ્રીવેંકટનાથમાળા, શ્રીવિઠ્ઠલનાથમાળા, પ્રભુનો પ્રસાદ (માળા), પદમાળા પ્રસાદી,
સવાઈ માળા, શ્રીપ્રપન્નાર્થમાળા, શ્રી ગુજરાતીસ્તોત્ર રત્નાવળી,

ઉપર પમાણે બારમાળાઓની કિંમત રૂ ૩-૦-૦ છતાં સામગ્રી બારમાળા રાખનાર
પાસેથી ફક્ત રૂ ૨-૦-૦ બેજ લેવામાં આવશે. તે ઉપરાંત સદ્ગત સૌ. સુમતિ
જહેનની આત્મોન્નતિ નામનું દળદાર પુસ્તક બેટ આપવામાં આવશે.

—લૅટ ૩ જો—

રાધવેન્દ્ર અને રમાદેવી, રાસારંગ, સૌ. સુમતિકૃત મુરેશ અને યશોધરા, જોરાવર વિનોદ

કિં. રૂ ૦-૮-૦

કિં. રૂ. ૦-૬-૦

કિં. રૂ ૦-૪-૦

કિં. રૂ ૦-૪-૦

ઉપર પ્રમાણે ચાર પુસ્તકોની કિંમત રૂ ૧-૬-૦ થાય છે, પરંતુ ચારે પુસ્તક સાથે
રાખનાર પાસેથી ફક્ત રૂ ૧-૦-૦ લેવામાં આવશે. ઉપરાંત ધ્યાનમાળા બેટ.

—લોટ ૪ થી.—

—મણિપ્રવાસદ્વાર વાને પદ સંપૂર્ણ પાઠમાળા પહેલો, બીજો, અને ત્રીજો ભાગ—
ઉપરના દરેક ભાગની કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ પ્રમાણે છતાં ત્રણ ભાગ સાથે રાખનાર
પાસેથી ફક્ત રૂ. ૧-૮-૦ લેવામાં આવશે. ઉપરાંત આદિવંદારસ્તોત્ર આઠ આનાની કિ-
મ્મતવાળું બેટ.

—લોટ ૫ થી—

ગોદામાહાત્મ્યાન, ગુરુપરંપરાપ્રમાણ (ગદ્ય, સત્યચિન્ત્ર, ને ભગવદ્ગુણ દર્પણ
કિ. રૂ. ૦-૧૨-૦ કિ. રૂ. ૦-૮-૦ કિ. રૂ. ૦-૪-૦ કિ. ૦-૮-૦

ઉપરના ચાર પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ થાય છે છતાં ચારે પુસ્તક સાથે લેનાર
પાસેથી ફક્ત રૂ. ૧-૮-૦ લેવામાં આવશે. ઉપરાંત લોટમાળા નામનું પુસ્તક બેટ.

—લોટ ૬ થી.—

અક્ષયન (ભાષ્ય) ઉપનિષદાર્થ, મહાયાત્રાવિલાસ, શ્રીરંગનાથ સ્વામીકા પદસંગ્રહ.
કિ. રૂ. ૧-૦-૦ કિ. રૂ. ૧-૮-૦ કિ. રૂ. ૦-૮-૦ કિ. રૂ. ૦-૮-૦

અદ્વૈત વિવેચન, છત્રાંતે,
રૂ. ૦-૬-૦ ૦-૨-૦

ઉપર પ્રમાણે ૭ પુસ્તકની કિ. રૂ. ૪-૦-૦ થાય છે પરંતુ પાંચે સાથે લેનાર
પાસેથી ફક્ત રૂ. ૩-૦-૦ લેવામાં આવશે. ઉપરાંત શ્રીપ્રાર્થનામાળા બેટ અપાશે.

ઉપર પ્રમાણેની યોજના અમે માનીએ છીએ, કે જુદાસુ જુદાકોને પસંદ પડશે.
અને આશા રાખીએ છીએ કે તેનો લાભ ઊત્સાહપૂર્વક તેઓ લઈ શકશે. (દરેક લોટને
પોસ્ટ વી. પી. ખર્ચ જુદો પડશે.) લોટમાંથી કોઈ પણ પુસ્તક જૂદું લેવું હશે તે
જાણી કિંમતજ પડશે.

કીર્તિગાયકયાડ ર. રંકારના કેલરણી ખાતાએ દાનામ અને લાવણી માટે મંજૂર કરેલી

❖ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા. ❖

(લેખક શ્રીયુત અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ શ્રીવૈષ્ણવ)

—પદ અર્થ અને વિવેચન સાથે—

બીજી આવૃત્તિ.

આ બીજી આવૃત્તિ સંશોધન સાથે સારા ટાઈપ અને સુંદર કામળ ઉપર પ્રથમાવૃત્તિની
૧૫૦૦ કોપી ખલાસથવાથી છપાવેલ છે. કિંમત પાકા મિલ્કતા પુઠાવાળીનો રૂ. ૧-૪-૦
અને કાચા પુઠાવાળીનો રૂ. ૧-૦-૦ પો. વી. પી. ખર્ચ જુદો.

ચોવીસ આખ્યાન (પ્રથમ ભાગ સીલિક નથી)

ફરી આદિતિ પુરાં ખરસે ગ્રાહક યશે તેજ ઉપાવવામાં આવશે.

(જેમાં નિચેના ૨૪ ભક્તોનાં આખ્યાન પૂર્વરંગ સાથે છે.)

૧ શ્રીકર્દમ દેવહુતિનું આખ્યાન, ૨ હારમાળા, ૩ શ્રીપાંડવદત્ત ૪ શ્રીનુલસીદાસ-
જીને દર્શન, ૫ શ્રીરાંગાદિ ૬ ભક્તોંપ્રીયજી, ૭ જુલાસુરવધ, ૮ બોધરાજની પારસ, ૯
શ્રીજયદેવસ્વામી, ૧૦ જેમલરાદોડ, ૧૧ શ્રીતુંકારામ બાવા અને શીવાજી મહારાજ, ૧૨
સેનાનાથ ૧૩ ચંદ્રદાસ, ૧૪ દામાજી, ૧૫ એકનાથસ્વામી, ૧૬ તુકારામ અને વિઠોબા,
૧૭ મોસાજી ૧૮ શ્રીનામદેવ, ૧૯ શ્રીઅંગદસિંહ, ૨૦ શ્રીમુરારીદાસ અને શ્રીગોપાળદાસ,
૨૧ વારમુખીનો મુગટ, ૨૨ કામધ્વજની કથા, ૨૩ શ્રીહરિદાસજી, ૨૪ મિંદકિશોરજી:

—ચોવીસ આખ્યાન (બીજો ભાગ)—

કિમ્મત રૂ ૧-૧૨-૦

(જેમાં નિચેના ૨૪ ભક્તોનાં આખ્યાન છે.)

૧ પુરંજન આખ્યાન, ૨ ભરતજીના ત્રણ ભવ, ૩ શ્રીપ્રદાદાખ્યાન, ૪ વામન
ચરિત્રાખ્યાન, ૫ મારકંડેયમુનીને માયાદર્શન, ૬ ધ્રુવાખ્યાન ૭ ગજેન્દ્રમોક્ષનું આખ્યાન,
૮ શ્રીકૃષ્ણ જન્મમંગળ, ૯ અમૃતપાવન આખ્યાન, ૧૦ અંબરીશનું આખ્યાન, ૧૧ શ્રી
શંખરીચરિત્ર, ૧૨ શ્રીમત્ ભરત ભાગવત આખ્યાન, ૧૩ શ્રીનુલસીદાસજીનો પ્રભાવ, ૧૪
શીવાજી મહારાજની કથા, ૧૫ શ્રીનુલસીદાસચરિત્ર, ૧૬ શ્રીગમદાસસ્વામી, પૂર્વચરિત્ર, ૧૭
શ્રીરામદાસસ્વામી ૧૮ શ્રીમાધવદાસજીનું આખ્યાન, ૧૯ શ્રીરૂપ સનાતન આખ્યાન, ૨૦
શ્રીજીવગુ સાંઈનું આખ્યાન, ૨૧ હરિદાસજીનું આખ્યાન ૨૨ મદાધરજીનું ગારવ, ૨૩ શ્રી
કૃષ્ણદાસ પયહારીનું આખ્યાન, ૨૪ શ્રીજાતમાળનું આખ્યાન.

(પૂર્વરંગથી વિભૂષિત કરેલ આખ્યાનો! જીજ્ઞાસુઓનાં મન તૃપ્ત કરે તેવાંજ છે.)

આનંદ માસિક પત્રના છઠ્ઠા અને સાતમા વર્ષમાં ઉપાયેલ.

ચોવીસ આખ્યાન (ત્રીજો ભાગ.)

કિમ્મત રૂ ૧-૧૨-૦

(જેમાં ૧૪ ભક્તોનાં આખ્યાન નિચે પ્રમાણે છે.)

૧ ભક્ત ભાનુદાસ અને કપડી કાપડીયાનું આખ્યાન, ૨ શ્રી પંડરીનાથનો પ્રભાવ,
૩ ભાનુદાસનો ભાવ, ૪ શ્રી નિંબરાજ ચરિત્ર, ૫ શ્રી પાણીસ્વામીનું આખ્યાન, ૬ શ્રી

કુમંદાસપર કૃપા, ૭ શ્રી રહીદાસનું આખ્યાન, ૮ કેવળ કુઆજીની કથા, ૯ જનુબાઈનું જીવન, ૧૦ રાણીરત્નાવળીનું આખ્યાન, ૧૧ મદાલશાનું આખ્યાન. ૧૨ શ્રી આશકરજીનું આખ્યાન ૧૩ શ્રી અગ્નિમેળનું આખ્યાન ૧૪ ઓગંગાજીનું આખ્યાન. ૧૫ શ્રી અનંતપુરપાચાર્યનું આખ્યાન, ૧૬ શ્રીકુરેશ ચરિત્ર, ૧૭ શ્રીભાષ્યકાર અને શ્રીસંપતકુમાર, ૧૮ શ્રીકૃષ્ણદાસનો વતસલભાવ, ૧૯ જયદ્રથવધનું આખ્યાન, ૨૦ શ્રીનામદેવજીનો નિશ્ચય, ૨૧ શ્રીવિશ્વામિત્રનું જીવન, ૨૨ શ્રી શુકદેવજીનું આખ્યાન, ૨૩ શ્રીવિદુરજીનું જીવન, ૩૩ શ્રીપદમાવતીનો પરિણય (વિવાહ).

—બાર આખ્યાન—

કિંમત રૂ. ૧—૦—૦

(જેમાં ૧૨ લક્ષ્મીનાં આખ્યાન નિચે પ્રમાણે છે.)

(૧) શ્રીસંતોષાપરાર (૨) શ્રીમહેતાજીની હુંડી (૩) શ્રીબોડાણા (૪) ચોખામેલાનું આખ્યાન (૫) શ્રીનૃસિંહ મહેતાના પિતાનું શ્રાદ્ધ, (૬) જગમિત્ર (૭) શ્રીપર્વતદાસનું, આખ્યાન. (૮) શ્રીપ્રેમનિધિ, (૯) શામળદાસનો વિવાહ (૧૦) કંસવધ, (૧૧) શ્રીતોડમાન (૧૨) શ્રીપરિક્ષીત સંજીવન આખ્યાન. કોપીઓ સીલકમાં જુજ છે.

આનંદ પત્રની ફાઈલો.

આનંદ પત્ર સન ૧૯૧૩ ના સપ્ટેમ્બરથી અમે બંધ કરેલ છે. અમારી પાસે સિલિન્ડરમાં હવે જુજ ફાઈલો છે. ગ્રાહકોને લાભ આપવાની ખાતર પ્રથમ પુસ્તકથી લઈ સાતમા પુસ્તક સુધીના રૂ. ૧૪-૦-૦ થાય પરંતુ બીજા વર્ષના પહેલા આખ્યાન અંકને બદલે માત્ર આખ્યાનજ છે. ત્રીજા વર્ષનો ૧ લો અંક નથી. ચોથા વર્ષમાં પહેલો, બીજો અને ત્રીજો અંક આખ્યાન શિવાયનો છે. બાકી પહેલા પાંચમા, છઠ્ઠા અને સાતમા વર્ષના પૂરેપૂરા અંકો છે. એથી સાતે સાલના સામટા અંકો લેનાર પાસેથી ફક્ત રૂ. ૧૦-૦-૦ લેવાશે. એક બે કે ચાર ફાઈલ લેનાર પાસેથી પૂરી કીમત લેવાશે. રૂ. ૧૦૭ દશના વરાડથી કમી નહીં લેવાય.

[ઉપરના દરેક પુસ્તકનો પો. વી. પી. ખર્ચ જુદો]

પાટણ જુજરાત.
નાગરવાડો.
સન ૧૯૧૪

}

સેવક.

દશરથલાલ મુંબરામ બાપ.

— 257 —

श्रीयुत निवेदन्य सा वा अंतर्गतवत्ता नैऋत्ये श्रीविष्णुपूज निवेदनां
पुनश्चो जगन्मारे त्याग्नी या... काश किंवा रेकडेया...
...किम्पत्त उ आ पा

[illegible]

અગત્યના તરફથી નિકળતું ચાલનારું પસિફ પત્ર સન ૧૯૩૮ના સપ્ટેમ્બરથી અંધ
પરેલ છે. નિમજી નુરજ રાજત વપેલી કાગળો નિમજી રિખતથી સંકળે.

[illegible]

पाठशु-सुखरात
नमिस्वादि.

दशरथलाल गंगाराम व्यास.

